



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Nurcihan ÖZTÜRK

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİ RUSYA İLİŞKİLERİNDE
BELARUS JEOPOLİTİĞİ'NİN ÖNEMİ: ENERJİ FAKTÖRÜ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Nurcihan ÖZTÜRK

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİ RUSYA İLİŞKİLERİNDE
BELARUS JEOPOLİTİĞİ'NİN ÖNEMİ: ENERJİ FAKTÖRÜ

Danışman

Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nurcihan Öztürk'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Ramazan İZOL (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun KAYGUSUZ (İmza)

Tez Başlığı: Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Birliği Rusya İlişkilerinde Belarus
Jeopolitiği'nin Önemi: Enerji Faktörü

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 03/07/2024

Mezuniyet Tarihi : 25/07/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Birliği Rusya İlişkilerinde Belarus Jeopolitiği’nin Önemi: Enerji Faktörü” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Nurcihan ÖZTÜRK





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



17 / 07 / 2024

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Nurcihan ÖZTÜRK
Öğrenci Numarası	202252038809
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Birliği Rusya İlişkilerinde Belarus Jeopolitiği'nin Önemi: Enerji Faktörü
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2415662998
Rapor Tarihi	12.07.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %8 Alıntılar dahil: %16
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 353 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER.....	v
GRAFİKLER.....	vi
TABLOLAR.....	vii
HARİTALAR.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
ÖZET.....	xiii
SUMMARY.....	xvi
TEŞEKKÜR.....	xix
ÖNSÖZ.....	xx
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM JEOPOLİTİK TEORİLER

1.1. Jeopolitik Tarihsel Gelişim Süreci	9
1.2. Jeopolitiğin Boyutları	12
1.3. Klasik Jeopolitik Teoriler	16
1.3.1. Rudolf Kjellen ve Jeopolitik Kavramı.....	17
1.3.2. Fredirich Ratzel'in Siyasi Coğrafya'ya Dayanan Jeopolitik Kuramı.....	19
1.3.3. Sir Halford John Mackinder'in Fiziki Coğrafya'ya Dayanan Kara Hakimiyeti Teorisi	20
1.3.4. Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi.....	25
1.3.5. Alexander P. Sachaklian'ın Hava Hakimiyeti Teorisi.....	31
1.3.6. Nicolas J. Spkyman'ın Fiziki Coğrafya'ya Dayanan Kenar Kuşak Teorisi.....	35
1.3.7. Saul Bernard Cohen'in Kuşatma Teorisi.....	38
1.3.8. Immanuel Wallerstein'in Merkez – Çevre – Yarı Çevre Modeli	39
1.3.9. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'nin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi.....	44
1.4. Çağdaş Jeopolitik Yaklaşımlar	45
1.4.1. Yoshihiro Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu Tezi	46
1.4.2. Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması	48
1.4.3. Zbigniew Brzezinski' nin Büyük Satranç Tahtası	51
1.4.4. Thomas Barnett'in Entegre Olmayan Boşluk Teorisi	57
1.4.5. Robert D. Kaplan, Coğrafyanın İntikamı	58
1.5. Belarus Jeopolitiği, Ukrayna, Rusya ve Komşuları.....	60
1.5.1. Jeopolitiğin Statik Unsurları Açısından Belarus Jeopolitiğinin Bir Değerlendirmesi.....	71
1.5.1.1. Belarus'un Sınırları	71
1.5.1.2. Belarus'un Coğrafi Yapısı	72

1.5.2. Jeopolitiğin Dinamik Unsurları Açısından Belarus Jeopolitiğinin Bir Değerlendirmesi.....	73
1.5.2.1. Belarus'un Demografik Yapısı.....	74
1.5.2.2. Belarus'un Sosyo- Kültürel Yapısı.....	77
1.5.2.3. Belarus'un Kaynakları, İthalatı ve İhracatı.....	77
1.5.2.4. Belarus'un Siyasi Yapısı	78
1.5.2.5. Din Unsurunun Birleştirici Gücü.....	80
1.5.2.6. Belarus'un Askeri Yapısı	84
1.5.2.7. Belarus'un Ekonomik Yapısı.....	86
1.6. Klasik Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık	88
1.7. Birlik Devleti ve Avrupa Birliği.....	95
1.8. Bağımsız Devletler Topluluğu ve Rusya ile İlişkileri	97

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ: AB-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ

2.1. Enerji	102
2.1.1. Petrol.....	109
2.1.2. Doğal Gaz	116
2.1.3. Sıvılaştırılmış Petrol Gazı (LPG) – Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) – Sıkıştırılmış Doğal Gaz (CNG)	126
2.1.4. Elektrik	129
2.1.5. Kömür.....	132
2.1.6. Nükleer Enerji.....	134
2.1.7. Yenilenebilir Enerji	138
2.1.8. Enerjinin Jeopolitiği	141
2.1.9. Enerji Güvenliği	143
2.2. AB, Rusya ve Belarus'un Enerji Potansiyeli.....	151
2.2.1. AB Enerji Kaynakları Üretimi Tüketimi Bağımlılığı.....	153
2.2.2. Rusya Enerji Kaynakları Üretimi Tüketimi	157
2.2.3. Belarus Enerji Kaynakları Üretimi Tüketimi ve Ekonomisi	163
2.3. AB, Rusya ve Belarus'un Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve Enerji Politikaları 166	
2.3.1. AB Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve AB Enerji Politikaları	166
2.3.2. Rusya Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve Enerji Politikaları	170
2.3.3. Belarus Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve Enerji Politikaları.....	172
2.3.4. Rusya Ukrayna Savaşı ve Belarus Koridoru	174
2.4. AB Rusya Arasında Enerji Boru Hatları	176
2.4.1. Druzhba Doğalgaz Boru Hattı	180
2.4.2. Soyuz Doğalgaz Boru Hattı	183
2.4.3. Northern Lights Doğalgaz Boru Hattı	184
2.4.4. Yamal Avrupa Doğalgaz Boru Hattı	184
2.4.5. Kuzey Akım 1 Doğalgaz Boru Hattı	186
2.4.6. Kuzey Akım 2 Doğalgaz Boru Hattı	188
2.4.7. Nabucco Boru Hattı	191

2.4.8. TANAP-TAP Doğal Gaz Boru Hattı.....	192
2.4.9. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı	193
2.4.10. Türk Akım Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı	196
2.5. Enerji ve Enerji İş birlikleri	200
2.5.1. Uluslararası Enerji Şartı Anlaşması.....	200
2.5.2. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC).....	202
2.5.3. NATO'nun Enerji'deki Rolü ve Yeni Misyonu	204
2.5.4. Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET).....	207
2.5.5. Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ)	208
2.6. Büyük Enerji Şirketleri ve Enerji İş birlikleri	209
2.6.1. Saudi Aramco (TADAWUL)	209
2.6.2. Gazprom	210
2.6.3. Rosneft.....	210
2.6.4. Lukoil	211
2.6.5. Transneft.....	211
2.6.6. Novatek.....	212
2.6.7. British Petrol (BP)	212
2.6.8. Exxon Mobil.....	213
2.6.9. Shell.....	214
2.6.10. Petro China Co. Ltd. (PTR), China Petroleum ve Chemical Corp (SNP).....	214
2.6.11. Total Energies.....	216
2.7. Çevre Politikaları Çerçevesinde AB'nin Yeni Alternatif Arayışları: Yenilenebilir Enerji 216	
2.7.1. Güneş Enerjisi	217
2.7.2. Rüzgâr Enerjisi	217
2.7.3. Dalga Enerjisi	218
2.7.4. Jeotermal Enerji.....	218
2.7.5. Kayagazı	218

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB VE RUSYA ARASINDA BELARUS TRANSİTİNİN ENERJİ İLİŞKİLERİNDEKİ JEOPOLİTİK ÖNEMİ

3.1. Coğrafi Konumun Jeopolitik Önemi ve Gücü.....	219
3.1.1. Belarus'un Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	220
3.1.2. Ukrayna Belarus Komşuluk İlişkileri ve Baltık Ülkeleri	223
3.2. Rusya ile Ekonomik Siyasi Entegrasyon Sürecinde Stratejik Ülke Belarus	224
3.3. Alternatif Enerji Koridorları ve Jeopolitik Rekabet	227
3.3.1. AB'nin Alternatif Enerji Koridorları Arayışları.....	230
3.3.2. AB'nin Alternatif Enerji Arayışlarının Belarus Jeopolitiği ve Rusya Stratejileri Üzerindeki Etkileri	232
3.3.3. Rusya'nın Alternatif Enerji Pazarları Arayışları	233
3.3.4. Enerji İş birliğinde Yeni Aktörler: BRICS ve ŞİÖ.....	235
3.4. Belarus'un AB ve Rusya Arasındaki Denge Stratejilerinin Enerji İlişkilerine Yansımaları.....	237

3.5.	Enerji Üzerinde Tekelleşme, Rekabet ve İş birlikleri.....	240
3.5.1.	Rekabetin Gölgesinde Belarus Transiti	242
3.5.2.	Çok Uluslu Enerji Şirketleri ve Devletlerin Enerji Politikalarına Yansımaları..	243
3.6.	Enerji Güvenliğinde Belarus'un Önemi	245
3.7.	Enerji ve Limanların Jeopolitik Önemi ve Kaliningrad	248
3.8.	Jeopolitik Krizler ve AB – Rusya Politikalarına Yansımaları.....	251
3.8.1.	Tarihsel Süreçte Enerji Jeopolitiğinde Yaşanan Jeopolitik Krizler.....	252
3.8.2.	AB'nin Rusya'ya Ekonomik Yaptırımları.....	254
3.8.3.	AB'nin Belarus'a Ekonomik Yaptırımları	255
3.8.4.	Rusya ve Belarus Arasında Askeri İttifaklar ve Savunma Anlaşmaları.....	256
3.8.5.	Belarus Polonya ve Göçmen Meselesi	258
3.8.6.	Batı ve Rusya Arasında Ukrayna, Baltık Ülkeleri, Kaliningrad, Donbas Bölgesi ve Kırım'ın İlhakı	260
3.8.7.	Renkli Devrimler, Belarus, Ukrayna ve Rusya	262
3.9.	Farklı Jeopolitik Senaryolar Işığında Belarus'un Enerji Koridoru Olarak Bir Değerlendirmesi ve Olası Stratejik Öngörüler	266
3.10.	Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Huntington'un Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeni	267
SONUÇ		281
KAYNAKÇA.....		287
Ö Z G E Ç M İ Ş		327

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: İmparatorluklar Deniz Gücü – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	30
Şekil 1.2: Brezezinski Büyük Satranç Tahtası Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	57
Şekil 1.3: Belarus ve Komşuları Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	60
Şekil 2.1: Yenilenen Yenilenemeyen Enerji Kaynakları – Kaynak: https://wikipedia.com/wiki	130
Şekil 2.2: Enerji Güvenliği Unsurları – Kaynak: www.yandex.com	147
Şekil 2.3: Enerji Güvenliği Şekil - 1	147
Şekil 2.4: Enerji Güvenliği Şekil - 2	148



GRAFİKLER

Grafik 1.1: Belarus Demografik Haritası – Kaynak: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Belarus_demografisi	63
Grafik 1.2: Belarus Nüfusunun Kırsal Yayılım Toplosu – Kaynak: https://www.wikipedia.com	65
Grafik 1.3: Belarus Din Dağılım Tablosu – Kaynak: Official Website Of Belarus, Belstat....	84
Grafik 1.4: Rusya’da Din – Kaynak: www.wikipedia.com	84
Grafik 2.1: Dünya Enerji Tüketimi (2000-2021) – Kaynak: https://www.wikipedia.com/wiki	108
Grafik 2.2: Dünya Enerji Kaynak Dağılımı – Kaynak: IEA, WEO 2005 MEN	111
Grafik 2.3: Bölgelere Göre Dünya Petrol Rezervleri – Kaynak: BP ve IEA 2006 verilerinden derlenmiştir.....	114
Grafik 2.4: Dünya Petrol Üretimi Tablosu – Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin 2005	114
Grafik 2.5: Dünya Petrol Tüketimi – Kaynak: BP Statistical Review of Energy 2006	115
Grafik 2.6: 2008 Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri Tablosu – Kaynak: Eurostat..	118
Grafik 2.7: AB’nin Doğal Gaz İthalatı – Kaynak: Avrupa Komisyonu.....	119
Grafik 2.8: AB’nin Enerji İthalatında Rusya’nın Payı – Kaynak: Euronews.....	120
Grafik 2.9: AB’nin Rusya’dan Enerji İthalatı (2018-2022) – Kaynak: Euronews.....	120
Grafik 2.10: Rusya’nın Doğal Gaz İhracatı – Kaynak: IEA, 2020 verileri	121
Grafik 2.11: EU Brüt Kullanılabilir Enerji – Kaynak: Eurostat	122
Grafik 2.12: Rusya’nın Petrol ve Doğal Gaz İhracatı – Kaynak: EIA	125
Grafik 2.13: AB’nin Rusya’dan LNG İthalatı – Kaynak: Anadolu Ajansı	128
Grafik 2.14: AB’nin Enerji Kaynakları – Kaynak: Eurostat	129
Grafik 2.15: Dünya Enerji Raporu – Kaynak: BP 2020 Dünya Enerji Raporu Özeti – Dünya Enerji Konseyi	141
Grafik 2.16: Rusya’dan Ham Petro İthal Eden Bölgeler – Kaynak: ABD Enerji Bilgi İdaresi	153
Grafik 2.17: Rusya’dan Kömür İthal Eden Bölgeler – Kaynak: ABD Enerji Bilgi İdaresi ...	153
Grafik 2.18: Avrupa’nın Petrol İthalatında Rusya’nın Payı – Kaynak: www.ntv.com.tr	156
Grafik 2.19: AB’nin Rusya’dan Petrol İthalatı – Kaynak: Eurostat.....	157
Grafik 2.20: Avrupa’nın Petrol İthalatında Rusya’nın Payı – Kaynak: www.Wikipedia.com	159
Grafik 2.21: AB’nin Ham Petrol İthalatı – Kaynak: https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/2957	160
Grafik 2.22: Rusyanın petrol ve doğalgaz ihracatı (2020)	160
Grafik 3.1: Küresel Ekonomide BRICS Ülkelerinin Payı Artıyor – Kaynak: www.bbc.com	236

TABLOLAR

Tablo 1.1: Belarus ve Komşuları Nüfusu – Kaynak: Wikipedi.....	61
Tablo 1.2: Belarus Oblastlar Tablosu – Kaynak: Official Website of Belarus, Belstat, 2023.	62
Tablo 1.3: Kaynak: Belarus: Country in Eastern Europe – Inception: 1991 – Official Website Of Belarus – Licence plate code: BLR.....	63
Tablo 1.4: Belarus Oblastları Kırsal Nüfus Tablosu – Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Regional-structure-of-the-rural-	66
Tablo 1.5: Ukrayna Belarus Genel Özellikleri - Kaynak: T. C. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.....	67
Tablo 1.6: Rusya Genel Özellikleri - Kaynak: Economist Intelligence	68
Tablo 1.7: Belarus Sınır Komşuları Tablosu – Kaynak: https://www.wikipedia.org/wiki/Belarus_sinirlari	71
Tablo 1.8: Belarus Şehir Nüfus Dağılımı Tablosu – Kaynak: Belstat (Official Website of the Republic of Belarus).....	74
Tablo 1.9: Belarus Etnik Kimlik Tablosu – Kaynak: Key facts, Belarus Belarus.by (Official Website of the Republic of Belarus).....	74
Tablo 1.10: Belarus Kentsel Kırsal Nüfus Dağılımı (2010-2021) – Kaynak: Belstat (Official Website of the Republic of Belarus).....	76
Tablo 1.11: Belarus Nüfusu Yıllara Göre Dağılımı – Kaynak: United Nations, World Bank, Nation Geo Census, Wikipedia	76
Tablo 1.12: Belarus Ulaşım ve Enerji Boru Hatları – Kaynak: Belstat (Belarus Resmi İnternet Sitesi).....	87
Tablo 1.13: Sektörlere Göre Belarus Çalışan Kişi Oranları – Kaynak: Belstat (Belarus Resmi İnternet Sitesi)	88
Tablo 2.1: Doğal Gazın Boru Hatlarıyla Taşınmasının Güvenlik Avantajları – Kaynak: Eurostat.....	106
Tablo 2.2: Petrolün Boru Hatları İle Taşınmasının Güvenlik Avantajları – Kaynak: Eurostat	107
Tablo 2.3: Dünya Doğal Gaz Tüketimi – Kaynak: IEA.....	122
Tablo 2.4: En Çok Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler – Kaynak: ITC TradeMap 2022	124
Tablo 2.5: Ülkelere Göre Doğal Gaz Rezervleri – Kaynak: worldmeters.info/gas	124
Tablo 2.6: Dünya Doğal Gaz Rezervleri – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/	125
Tablo 2.7: Ülkelere Göre Elektrik Üretimi (2022) – Kaynak: EIA, ABD Enerji Bilgi İdaresi 2022 verileri.....	132
Tablo 2.8: AB Yenilenebilir Enerji Üretim Oranları (2010) – Kaynak: https://temizenerji.org/	140
Tablo 2.9: SSCB'nin Petrol Üretimi (1940-1990) – Kaynak: (Gouliev, 1997:47)	159
Tablo 2.10: Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervlerinin Dağılımı – Kaynak: www.wikipedia.com	161
Tablo 2.11: Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Tüketimi – Kaynak: www.wikipedia.com	161
Tablo 2.12: Belarus Enerji Üretim Tüketim Oranları – Kaynak: Belstat.....	164
Tablo 2.13: Belarus Temel Enerji İstatistikleri – Kaynak: Belarus's Key Energy Statistics:International US Energy Information Administration	164
Tablo 2.14: Belarus Kişi Başı Milli Gelir (2020-2021) – Kaynak:Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler	166

Tablo 2.15: Rusya'nın Önemli Doğal Gaz Boru Hatları – Kaynak: (Malikova vd, 2018:75)	178
Tablo 3.1: AB-Rusya Boru Hatları – Kaynak: www.wikipedia.com	227
Tablo 3.2: Medeniyetler Etkileşim Modeli	273



HARİTALAR

Harita 1.1: Kara Hakimiyet Teorisi – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	24
Harita 1.2: Kalp Adası Teorisi – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	25
Harita 1.3: Kalp Adası Teorisi ve İç Hilal – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	25
Harita 1.4: Deniz Hakimiyeti Teorisi – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search ...	29
Harita 1.5: Baltık Denizi, Belarus, Rusya Haritası – Kaynak: https://www.baltik.denizi.belarus.rusya.harit:yandex	30
Harita 1.6: Baltık Bölgesi Haritası – Kaynak: Encyclopedia Britannica, https://www.britannica.com/place/Baltic-states	31
Harita 1.7: Hava Hakimiyet Teoriisi – Kaynak: Hava Hâkimiyet Teorisi Nedir? - Stratejik Ortak	35
Harita 1.8: Kenar Kuşak Teorisi Kapsamında Ukrayna-Rusya Savaşının – Kaynak: Jeopolitiği, turkdegs.org	36
Harita 1.9: Immanuel Wallerstein’ın Dünya Sistemi Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	43
Harita 1.10: Rusya ve Yakın Çevre Ülkeleri Haritası – Kaynak: https://www.yandex.tr.com/gorsel/search	43
Harita 1.11: Huntington Medeniyetler Haritası – Kaynak: Clash_of_Civilizations_world_map.pngKa (1350×625) (wikimedia.org).....	51
Harita 1.12: Belarus Kasaba ve Kırsal Yerleşim Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	65
Harita 1.13: Belarus Fiziki Haritası – Kaynak: https://www.freeworldmaps.net/europe/belarus/map.html	69
Harita 1.14: Belarus İdari Bölgeleri Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	81
Harita 1.15: Avrasya Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search?img_url 93	
Harita 1.16: Klasik Avrasyacılık ile Neo Avrasyacılığın Rusya Politikasına Etkisi Rusya Jeopolitik Haritası – Kaynak: https://www.google.com/search?q=Rusya+jeopolitik+haritası 95	
Harita 1.17: BRICS ve Çok Kutuplu Düzen haritası – Kaynak: https://www.google.com/search?q=Belarus+jeopolitik+haritas%C4	101
Harita 2.1: Dünya Enerji Tüketimi Haritası – Kaynak: Yarbook.enerdat.net	106
Harita 2.2: Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	112
Harita 2.3: Ülkelere Göre Doğal Gaz Üretim Miktarı – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	123
Harita 2.4: Dünya Petrol Akışı Haritası – Kaynak: How oil flows in and out of every major region around the world World Economic Form weforum.org	150
Harita 2.5: Dünya Petrol ve Doğal Gaz Nakil Hatları Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com	150
Harita 2.6: Kıtalar Göre Dünya Doğal Gaz Üretimi – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	162
Harita 2.7: Avrupa’ya Rus Gazı Sağlayan Doğal Gaz Boru hatları – Kaynak: Google Haritalar	162
Harita 2.8: Avrupa Yeniden Kömür ve Nükleere Yönelde – Kaynak: (aawsat.com).....	169

Harita 2.9: Avrupa'ya Rus Gazı Sağlayan Doğal Gaz Boru Hatları – Kaynak: Google Haritalar.....	179
Harita 2.10: Avrupa'daki Önemli Doğal Gaz Boru Hatları – Kaynak: European Network of Transmission System Operators For Gas	179
Harita 2.11: Avrupa'ya Giden Rus Doğal Gaz Boru Hatları Haritası – Kaynak: Google Haritalar.....	180
Harita 2.12: Druzhba Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search	181
Harita 2.13: Soyuz Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: Google Haritalar.....	183
Harita 2.14: Yamal – Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: Google Haritalar..	185
Harita 2.15: Rusya'nın Avrupa'ya Doğal Gaz Sevkiyatı Haritası- 1 – Kaynak: https://www.aa.com.tr	186
Harita 2.16: Rusya'nın Avrupa'ya Doğal Gaz Sevkiyatı Haritası- 2 – Kaynak: https://www.sozcu.com.tr haritom.tr.....	187
Harita 2.17: Kuzey Akım – 1, Kuzey Akım – 2 Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: https://www.bbc.news	188
Harita 2.18: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı – Kaynak: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/	192
Harita 2.19: TAP-TANAP Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: TAP_TANAP_SCP_Schah_Denis.png (3178×10: 27) (wikimedia.org)	193
Harita 2.20: Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı haritası – Kaynak: https://yandex.com.tr/gorsel/search	195
Harita 2.21: Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: https://yandex.com.tr/gorsel/search	197
Harita 3.1: Afrika'dan Avrupa'ya Giden Doğal Gaz Boru Hatları Haritası – Kaynak: www.yandex.com	232
Harita 3.2: BRICS Ülkeleri haritası – Kaynak: www.wikipedia.com	235
Harita 3.3: Avrupa'daki En Önemli Doğal Gaz Boru Hatları Haritası – Kaynak: www.yandex.com	240
Harita 3.4: Rusya'nın Deniz Gücü Limanlar Haritası – Kaynak: www.yandex.com	248
Harita 3.5: Kaliningrad ve Belarus Arasındaki Suwalki Koridoru – Kaynak: The Independent Datawrapper.....	250
Harita 3.6: Dünya Boğazlar, Kanal ve Önemli Limanlar Haritası – Kaynak: www.yandex.com	251
Harita 3.7: Belarus Polonya Arasındaki Suwalki Koridoru – Kaynak: www.bbc.com	259
Harita 3.8: Klaningrad-Minsk Haritası – Kaynak: Google Haritalar	260
Harita 3.9: Ukrayna ve Komşuları Haritası – Kaynak: Google haritalar	261
Harita 3.10: Donbas Jeopolitik Önemi – Kaynak: Google Haritalar.....	265
Harita 3.11: Yeni Dünya Düzeni, Fukuyama ve Huntington – Kaynak: Google Haritalar....	271

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ACER	: Avrupa Komisyonu'nun Enerji Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa İş birliği ve Güvenlik Teşkilatı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AGB	: Avrasya Gümrük Birliği
BBC	: Britanya Yayın Kuruluşu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: İngiliz Petrolü
BRICS	: Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CNG	: Sıkıştırılmış Doğal Gaz
CNPC	: Çin Ulusal Petrol Şirketi
CPC	: Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
ECT	: Enerji Şartı Anlaşması
ENP	: Avrupa Komşuluk Politikası
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INOGATE	: Avrupa Eyaletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı
IRENA	: Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

LNG	:	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
LPG	:	Likit Petrol Gazı
NATO	:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NGS	:	Nükleer Enerji Santrali
GECF	:	Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu
OGEC	:	Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RE	:	Yenilenebilir Enerji
RF	:	Rusya Federasyonu
SEATO	:	Güney Doğu Asya Anlaşması Örgütü
SIPRI	:	Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Örgütü
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	:	Şanghay İşbirliği Örgütü
TANAP	:	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP	:	Trans Adriyatik Boru Hattı
WB	:	Dünya Bankası
WTO	:	Dünya Ticaret Örgütü

ÖZET

Enerji her dönemde ülkelerin ve uluslararası ilişkilerin politikalarını şekillendiren önemli bir faktör olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, sanayileşme ile iyice artan enerji ihtiyacı, nüfus artışına ve teknolojik gelişmelere de paralel olarak artan bir ivmeyle günlük yaşamın her alanında insanların, şirketlerin, devletlerin ihtiyaç duyduğu stratejik bir unsur haline gelmiştir. Bu noktada enerji kaynaklarına sahip üretici ülkelerle, bu kaynaklara ihtiyaç duyan tüketici ülkeler arasındaki ilişkiler önem kazanmıştır. Enerji yönetimi, uluslararası ilişkileri şekillendiren en önemli aktör haline gelmiş, enerjinin yönetimi ihtiyacı uluslararası ilişkilerde enerji diplomasisi gibi yeni bilim dallarını ortaya çıkartmıştır. Avrupa Birliği enerji alanında Rusya gibi büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip bir enerji zengini Rusya'ya büyük oranda ihtiyaç duyarken, Rusya da sahip olduğu enerji kaynaklarını satabilmek için pazara ihtiyaç duymaktadır. Avrupa Birliği, enerjisinin neredeyse yarısını Rusya'dan tedarik ettiğinden, Rusya en büyük enerji ortaklarından. Bu ortaklıkta Belarus gibi transit ülkeler, stratejik açıdan Avrupa Birliği ve Rusya için önemli bir yer tutarlar. Rusya dünyanın kayda değer enerji rezervlerine sahip olmakla birlikte aynı zamanda dünya enerji üretim ve pazarında stratejik bir aktördür. Daha açık bir ifadeyle uluslararası enerji piyasasında doğal gaz rezervlerinin % 23'üne sahiptir. Petrol üretiminde ise ABD ve Suudi Arabistan'ın ardından günlük on milyon varili aşan üretim kapasitesiyle dünyada üçüncü sıradadır. Yine dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise Rusya'nın ihraç ettiği ham petrolün yarısından fazlasının Avrupa ülkelerine satılmasıdır. Sadece bu durum bile Rusya ve Avrupa ülkeleri enerji ilişkilerinin önemini açığa çıkarmaktadır. Bu enerji ticareti Baltık denizinin altından geçirilen boru hatlarıyla sağlandığı kadar Belarusa toprakları üzerinden geçirilen boru hatları ve tankerler aracılığıyla da sağlanmaktadır.

Avrupa Birliği, enerji alanında Rusya'ya büyük oranda bağımlıdır. Aslında bu karşılıklı bir bağımlılıktır. Çünkü ülke içinde ihtiyacından fazla rezervlere sahip Rusya için Avrupa ülkeleri de önemli bir pazardır. Rusya uyguladığı ekonomi, sanayi ve ticaret politikaları gereği sahip olduğu gazı ve petrolü satmak zorundadır. Bu da karşılıklı ekonomik bağımlılığı arttırmaktadır. Gittikçe küreselleşen ve dolayısıyla neo liberal politikalar izleyen uluslararası ilişkiler sisteminde, ülkelerin dış politikalarını ve dünya siyasi dengelerini, devletler arası ekonomik iş birlikleri, ikili ya da çoklu anlaşmalar, uluslararası örgütler, yumuşak güç aygıtları, büyük enerji şirketleri ve küreselleşme ile iç içe geçmiş ticari ilişkiler şekillendirmektedir. Dünya idealist yaklaşımdan realist yaklaşıma, liberal politikalardan neo-liberal politikalara

hızlı geçişler yaparken, Machievellist bir yaklaşım ile ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda jeo-politik dinamikleri kullanarak ve şekillendirerek iç içe geçmiş karmaşık ilişkiler ağını oluşturmuşlardır. Liberalizm bir adım daha öteye taşınarak Neo liberal politikalar olarak güncellenmiş olup, Belarus gibi Post Sovyet ülkeler Minsk Anlaşması ile dünyayla entegre olmak ihtiyacı ve zaruriyetiyle liberal politikalar izlemiş ancak ne var ki pek başarılı olamamıştır. Rusya da liberal politikalara uygun adım atamamasından ötürü özellikle hammaddeye dayalı sermayenin yatırıma dönüştürülememesinde ötürü belli oranlarda ekonomik kayıplar yaşamıştır. Üretime ve istihdama dayalı olmayan bu ekonomik politikaların sonucu 2008 dünya ekonomik krizi örneğinde olduğu üzere Rusya’da da hissedilmiştir. Boris Yeltsin döneminde liberal politikalar izleyen Rusya, sermayenin yurt dışına akması sonucunda, Başkan Vladimir V. Putin döneminde enerji yönetimini yeniden devlet kontrolüne alarak süreci tersine çevirmeyi kısmı oranda başarmıştır. Sovyetler Birliği’nden ayrılmış olsa da Belarus hala Rusya olan siyasi ilişkilerinden ötürü Batı tarafından ciddi ekonomik yaptırım ve siyasi baskılara maruz kalmaktadır. Bunun sonucunda Rusya’ya yakınlaşmakta, ancak Batı ile ilişkileri de bağımsızlığını korumaya çalışarak dengelemeye çalışan politikalara tutunmaktadır. Doğu ve Batı sarkacında, değişen dinamiklere göre ve Batı tarafından gelen yaptırımlara göre bir yol izleyen Belarus, Rusya Federasyonu ile gerek askeri ve gerek ekonomik ilişkiler temelinde Batı’ya karşı siyasi müttefik olarak hareket etmekte yine de Batı ile olan bağları kopartmamaya çalışmakta, Batı’nın yaptırımlarına cevap olarak Rusya ve enerjide transit ülke konumunu ön plana çıkarmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde politikaları şekillendiren başlıca, aktör enerjidir. Avrupa ve Rusya arasında transit ülke konumunda bulunan Belarus gibi ülkeler bu noktada önem kazanmaktadır. Doğal gaz ve petrolün temini kadar güvenli ve en ekonomik fiyattan ihtiyaç sahibi ülkelere sürekli, güvenli ve verimli enerji arzının sağlanması, rezervlere sahip olmak ve üretim kadar önemli bir faktördür. Bu noktada Belarus gibi, Avrupa Birliği ve Rusya arasında transit geçiş yolu üzerinde olan ülkeler önem kazanmaktadır. 2022 yılında çıkan Rusya Ukrayna savaşı güvenli bölge sorunsalını ortaya çıkartmış ve enerji güvenliği konusunda soru işaretleri oluşturmuş ve Belarus’un enerjide transit rolünü daha da önemli hale getirmiştir.

Bu tez çalışmasında Soğuk Savaş sonrası dönemde, AB ve Rusya ilişkilerinde Belarus Jeopolitiği’nin önemi enerji ilişkileri bağlamında incelenecek ve analiz edilmeye çalışılacaktır.

Avrupa Birliği’nin Rusya’ya bağımlılığı, Rusya’nın da tedarikçi ülke olarak Avrupa Birliği pazarında önemli bir aktör olduğu ve Avrupa’ya üretici-tüketici dengesinde bir bağımlılığı söz konusu olduğundan, Avrupa Birliği’nin yeni enerji alternatif yolları ve yenilenebilir enerji gibi çözüm arayışları karşısında, Rusya da kendi alternatif enerji boru

hatlarını ve ittifaklarını oluşturmuş, Avrasya, Çin ve Hindistan gibi yeni pazarlara yönünü çevirerek, enerjide sürdürülebilir, güvenli arzı sağlayıcı stratejiler geliştirmiştir. Bu çalışmada, Belarus'un jeopolitik ve ekopolitik anlamda önemli bir transit ülke olduğu iddiası ortaya konulmaya çalışılırken, Avrupa Birliği ve Rusya'nın bu karşılıklı bağımlılık çerçevesinde, dış politikaya yön veren hamleleri ve ekonomik politikaları mercek altına alınacaktır. Eski Sovyetler Birliği ülkesi olan Belarus'un bir taraftan bağımsızlığını korumaya çalışırken, diğer taraftan Batı ile Doğu arasında nasıl bir politika izlediği, sözü dinlenen bir aktör olup olmayacağı, her iki kutup karşısında denge stratejilerinin başarılı olup olmadığı, iç ve dış dinamikleri de dikkate alınarak, gelecekte nasıl bir yerde konumlanacağı incelenecektir. Son olarak istikrarlı bir zemine oturmaya çalışan dünya dengelerinin nasıl bir şekil alacağı ve enerjinin geleceği irdelenecektir. Avrupa Birliği ve Rusya'nın olası stratejileri incelenecektir. Yeni alternatif geçiş yolları arayışının ve yenilenebilir enerjiye yönelik atılan adımların ne derece başarılı olacağı, yeterli olup olamayacağı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çift kutuplu sistemden Atlantığın stratejileri doğrultusunda tek kutupluluğa giden dünya sisteminde, Rusya sahip olduğu enerji potansiyelini enerji zengini diğer ülkeler ve çevre ülkelerle, bütünleşerek daha da büyütmek ve enerjiyi kontrol etmek suretiyle, dış politikada gene güçlü bir aktör olarak, çok kutuplu bir dünya düzeni yaratmak arzusunu gerçekleştirebilecek midir? .

Anahtar Kelimeler: Rusya, Avrupa Birliği, Belarus, Enerji Faktörü, Dış Politika.

SUMMARY

THE IMPORTANCE OF BELARUS GEOPOLITICS IN THE EUROPEAN UNION RUSSIA RELATIONS AFTER THE COLD WAR: ENERGY FACTOR

Energy has been an important actor shaping the policies of countries and international relations in every period. Especially in the post-Cold War period, the need for energy, which has increased with industrialization, has become a strategic element needed by people, companies and states in every aspect of daily life, with an increasing acceleration in parallel with population growth and technological developments. At this point, relations between producer countries that have energy resources and consumer countries that need these resources have gained importance. Energy management has become the most important actor shaping international relations and the need for energy management has revealed new branches of science such as energy diplomacy in international relations. While the European Union desperately needs Russian energy which is the massive producer of energy and has rich natural gas and oil reserves, Russia needs markets to be able to sell its energy. Since the European Union supplies almost half of its energy from Russia, Russia is one of the largest energy partners of the EU. Transit countries such as Belarus hold a strategically important place for the European Union and Russia. While Russia has the world's significant energy reserves, it is also a strategic actor in the world energy production and market. More precisely, it has 23% of the natural gas reserves in the international energy market. In oil production it ranks third in the world, after the USA and Saudi Arabia, with a production capacity exceeding ten million barrels per day. Another point that should be taken into consideration is that more than half of the crude oil exported by Russia is sold to European countries. Even this situation reveals the importance of energy relations between Russia and European countries. This energy trade provided not only through pipelines passing under the Baltic Sea, but also through pipelines and tankers passing through Belarusian territory.

The European Union is highly dependent on Russia in the field of energy. In fact, this is a mutual dependency since European countries are also important markets for Russia, which has more reserves than it needs within the country. Russia has to sell the gas and oil it owns due to its economic, industrial and trade policies. This increases mutual economic dependence in the international relations system, which is increasingly globalizing and therefore follows neo-liberal policies, the foreign policies of countries and world political balances are affected by economic cooperation between states, bilateral or multiple agreements, international

organizations, soft power devices, large energy companies and commercial relations intertwined with globalization. While the world is making a rapid transitions from idealist to realist approaches, from liberal policies to new-liberal policies, countries have created a complex network of intertwined relationships by using and shaping geo-political dynamics in line with their own interests, with a Machiavellian approach. Liberalism was taken one step further and updated as Neo-liberal policies, and Post-Soviet countries such as Belarus pursued liberal policies with the need and necessity to integrate with the world with the Minsk Agreement, but unfortunately they were not very successful. Russia has also experienced certain economic losses due to its inability to take steps in line with liberal policies, especially its inability to convert capital based on raw material into investment. The results of these economic policies, which are not based on production and employment, were felt in Russia, as in the case of 2008, world economic crisis. Russia, which pursued liberal policies during the Boris Yeltsin period, partially succeeded in reversing the process by taking energy management back under state control during the President Vladimir V. Putin period, as a result of the flow of capital abroad. Even though Belarus left the Soviet Union, it is still subject to serious economic sanctions and political pressure from the West due to its political relations with Russia. As a result, it gets closer to Russia, but clings to policies that try to balance relations with the West by trying to preserve its independence. Belarus, which follows a path in the pendulum of East and West, according to the changing dynamics and the sanctions imposed by the West, acts as a political ally against the West on the basis of both military and economic relations with the Russian Federation, but still tries not to sever ties with the West, in response to its sanctions, it highlights Russia and its position as a transit country in energy.

Energy is the main actor that shapes policies in international relations. Countries such as Belarus, which is a transit country between Europe and Russia, gain importance at this point. Providing a continuous, safe and efficient energy supply to the countries in need at the most economical price, as safe as the supply of natural gas and oil, is as important a factor as having reserves and production. At this point, countries such as Belarus, which are on the transit route between the European Union and Russia, gain importance. The Russia-Ukraine war which broke out in 2022, revealed the safe zone problem and raised the questions about energy security made Belarus' transit role in energy even more important.

In this thesis, the importance of Belarusian Geopolitics in the EU and Russia relations in the post-Cold War period will be examined and analyzed in the context of energy relations. Since the European Union is dependent on Russia, Russia is an important actor in the European market as a supplier country, and has a dependence on Europe in the producer consumer

balance, the European Union needs solutions such as new energy alternative routes and renewable energy. In response to these demands, Russia has created its own alternative energy pipelines and alliances, turned to new markets such as Eurosia, China and India and developed strategies to ensure sustainable and safe supply in energy. In this study, while trying to put forward the claim that Belarus is an important transit country in geopolitical and ecopolitical terms, the foreign policy directing moves and economic policies of the European Union and Russia within the framework of this mutual dependence will be examined. While trying to preserve its independence on the one hand, Belarus a former Soviet Union country, on the other hand, takes into account what kind of policy it follows between the West and the East, whether it will be an actor that is listened to, whether its balance strategies against both poles are successful, and its internal and external dynamics. How it will be positioned in the future will be examined. Finally, the shape of the world balances, that are trying to settle on a stable basis and the future of energy will be examined. Possible strategies of the European Union and Russia will be examined. It will be tried to reveal how successful the search for new alternative transite routes and the steps taken towards renewable energy will be and whether they will be sufficient or not. In the world system they went from bipolar system to unipolarity in line with the strategies of Atlantic, Russia wishes to create a multipolar world order as a strong actor in foreign policy by integrating and controlling the energy potential with other energy rich countries and surrounding countries. Will it be able to do it?

Keywords: Russia, European Union, Belarus, Energy Factor, Foreign Policy.

TEŞEKKÜR

Bu tezin ilk aşamasından başlayarak, ilerleyen süreçteki çalışmalarında bilgi ve donanımıyla bana çok şey katan, öneri ve yönlendirmeleriyle tezin şekillenmesinde kılavuzluk ederek son aşamasına kadar desteğini esirgemeyen, değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa Öztürk'e sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilir, kendisine sonsuz sabrından ve verdiği nice ilhamlardan dolayı şükranlarımı sunarım.

Tez izleme komitesinde yer alan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Ramazan İzol'e ve Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun Kaygusuz'a, değerli vakitlerini ayırarak, bilgi ve fikirleri ile beni aydınlattıkları için şükranlarımı sunmak isterim.

Bu noktaya gelmemde yardımcı olan, bana inanan ve emeği geçen bütün hocalarıma içtenlikle teşekkür ederim.

Akdeniz Üniversitesi'nin sağladığı imkanlar ve özveriyle çalışan Sosyal Bilimler Enstitüsü personeline, emekleri için ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans sürecimde ve tez çalışmalarım esnasında her türlü yardım ve destekleriyle her zaman yanımda olan, onların benimle ama daha çok benim onlarla gurur duyduğum Sevgili oğlum N. Tanay Dağdemir ve Sevgili kızım E. Nilay Dağdemir benim hem yaşamımda hem her alanda en büyük destekçim ve arkadaşım olmuşlardır. Sevgili ablam F. Aygün Öztürk'e beni sabırla dinleyip, destek olduğu için de ayrıca teşekkür ediyorum. Sevgili yeğenim, F. Sude Öztürk'e de çalışmanın son düzenlemelerinde bana yardımcı olduğu için çok teşekkür ediyorum. Akademik hayatımı her zaman destekleyen annem Kadriye Öztürk'ün manevi desteği de benim için önemlidir ve eğer yaşıyor olsaydı benimle gurur duyacak olan babam Necati Öztürk'e de minnettarım.

Nurcihan ÖZTÜRK

Antalya, 2024

ÖNSÖZ

Uluslararası siyasete devletlerin dış siyasetine yön veren ekonomi ve onun başrol oyuncusu enerji konusu, Jeopolitik sabit ya da az değişken dinamiklerin etkisinde, coğrafi yapı gibi, zaman ve mekan içinde değişime uğrayan, kültürel, sosyal, ekonomik, siyasi bazı faktörlere bağlı olarak da şekillenmektedir. Din unsuru, kültür yapıları, milletlerin tarihten gelen özellikleri, nüfus yapısı, nüfusun özellikleri, nüfus dağılımı, kentsel nüfus, kırsal nüfus özellikleri, doğum oranları gibi etkilerle lider özellikleri ile de birleşerek, siyaseti şekillendirmektedir. Günümüzde güçlü lider ve ekonomik refah toplumların nezdinde en önemli iki kriteridir. Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu sistem çökmüş, Sovyetler Birliği dağılmış, Atlantik Blok'u tek kutuplu sistemi sürdürmek isterken, SSCB'nin yerine ortaya çıkan Rusya Federasyonu, elindeki enerji avantajını kullanarak yeniden yükselişe geçmeye başlamıştır. Rusya, yakın çevre bölgelere bütünlük olarak, çok kutuplu bir sistem dengesi kurma stratejisi geliştirmiştir. Atlantik karşısında Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık akımları doğmuş, BDT ülkelerine ve Çin'e yönünü çeviren Rusya Federasyonu Avrasya'da, Balkanlar ve Kafkasya'da güç kazanmaya çalışmıştır. Rusya'nın güç kazanmasında dağlarla çevrili, geniş alana yayılmış coğrafi bölgesi ve soğuk iklim koşullarının zorluğu, güvenliği açısından ona önemli bir jeopolitik avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, AB'nin Rusya'nın enerjisine olan yüksek oranlardaki ihtiyacı Rusya için önemli bir ekojeopolitik bir kazanımdır. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinin çoğu Batı'ya yönünü çevirirken, Batı destekli ve iç muhaliflerden oluşan “*Renkli Devrimler*” Rusya için olumsuz bir tablo ortaya çıkartsa da Rusya elindeki enerji gücünü iyi kullanarak ve bu gücü daha da pekiştirme stratejileri izleyerek sahneye yeniden çıkmıştır. Bu yeni oyunda Belarus, Rusya için önemli bir ülke pozisyonunda bulunmaktadır. Enerji transit yolunda bulunan Belarus Avrupa Birliği ve Rusya için vazgeçilmez bir enerji güvenlik noktasıdır. AB-Rusya-Belarus, oyunu iyi kurarlarsa kazan-kazan-kazan noktasında iyi birer partner olabilirler. Ancak, bu denklem, bilinen dinamikler bulunsun da üç bilinmeyenli bir denklem gibi işlev görmektedir, çünkü uluslararası politikada enerjinin yönetimi, güç mücadeleleri çok karmaşık dinamiklerden oluşmaktadır. Enerji güvenliği söz konusu olduğunda, özellikle Ukrayna krizinden sonra Belarus enerji açısından en güvenli liman gibi görünmektedir. Ancak, bu güvenli limanı birtakım AB yaptırımları karşısında ekonomik ve politik anlamda zorlamaktadır. Belarus, bu denklemde tarafsız kalmaya çalışmak istese de, çıkarları doğrultusunda Rusya'ya yakınlaşmaktadır. AB yaptırımları kısır döngü gibi tarafların manevra alanını daraltmaktadır.

Rusya elindeki taşlarla iyi hamleler yapmış, özellikle Putin döneminde enerji alanında akılcı politikalarıyla büyük sıçrama yaşamış, Rusya'ya büyük bir jeopolitik kazanç sağlamıştır. Yeltsin döneminde dünyayla entegre politikaları çerçevesinde özelleştirilen Gazprom gibi petrol ve gaz şirketleri yeniden devlet kontrolüne alınmış, bu şirketlerle yürüttüğü iş birlikleri ile enerji piyasasında verimli sonuçlar elde edilmiştir.

Rusya Federasyonu dünyada en büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir. Petrolde dünya 7. ve kömür üretiminde de önemli bir paya sahiptir. Ayrıca Nükleer enerjide de dünyada öncü ülkelerdendir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği ve Rusya'nın dış politikalar çerçevesinde Belarus Jeopolitiği'nin önemi, ekonomik ilişkiler açısından uluslararası ilişkilerde başat önem taşıyan enerji faktörü, Rusya ve Avrupa Birliği'nin üretici ve tüketici olarak karşılıklı bağımlılıkları, transit ülke Belarus ekseninde incelenecektir. Bu araştırmanın enerji üreticisi Rusya ve daha çok tüketici pozisyonunda olan Avrupa Birliği açısından, Doğu ile Batı'nın enerji ilişkilerinde dünya siyasetinde nasıl bir yön belirleyeceği, eski BDT ülkelerinden Belarus baz alınarak nasıl bir rol oynayacağı konuları aydınlatmaya çalışılacaktır

Bağımsızlık öncesi, göbek bağıyla bağlı oldukları Sovyetler Birliği'nden ayrılmış olsalar da, ortak tarihi kökenleri, kültürü, sosyal hayatı, yönetsel bakımdan halen Rusya Federasyonu'nun izlerini taşıyan ve tek başına ayakta durmaya çalışan küçük kardeşler olan BDT ülkelerinden Belarus'un strateji ve çabalarının ne ölçüde başarılı olacağı ve dünya siyasetine etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Rusya ile Ukrayna arasında çıkan çatışma sonrasında, enerjinin transferinde önemi olan transit ülkelerin güvenliği sorunsalı, Belarus transitinin enerji nakil yolu üzerindeki rolü, Rusya'nın enerji alanında yeni alternatif arayışları, Avrupa Birliği'nin Rusya'ya bağımlılığı azaltma çabalarının seyri incelenip analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu incelemeler ışığında yeni dünya siyasetinde dengelerin nereye evrileceği, olası senaryoların neler olabileceği analiz edilmeye çalışılacaktır.

Nurcihan ÖZTÜRK

Antalya, 2024

GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte sanayileşmeye ve nüfus artışına paralel olarak, dünyada enerji ihtiyacı artmıştır. AB gibi enerjisinin neredeyse yarısını dışarıdan temin eden ülkeler, yeni enerji tedarik arayışlarına girseler de petrol ve doğal gaz halen başrolünü korumaya devam etmektedir. Rusya gibi enerji zengini ülkeler, ancak sahip oldukları zengin enerji kaynaklarına pazar bulabilirlerse avantaja çevirebilirler. Enerjiyi üretmek kadar, tüketici piyasanın olması enerjide arz-talep dengesinin sağlanabilmesi için önemlidir. Enerjinin tüketiciye güvenli bir şekilde ulaştırılması, arzın güvenli yani sürdürülebilir olması, enerji verimliliği, ekonomik fiyatlardan erişilebilir olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Enerji arzının güvenle üreticiden tüketici ülkelere ulaştırılmasında, enerji nakil yolları ve alt yapıların güvenliği de kritik öneme sahiptir. Enerji nakil yollarındaki ülkeler ve bölgelerle olan ilişkiler de enerjinin kontrolü ve yönetimi kadar önemli bir unsurdur. Belarus ve Rusya birbirine karşılıklı kaçınılmaz bağımlılığı olan iki ülkedir. Büyük güç Rusya ve Rusya için Belarus'un vazgeçilmez jeopolitiği. NATO ve AB genişlemesi karşısında, Rusya için stratejik öneme sahiptir. Enerji açısından çok zengin olan Rusya ve çok zengin olmayan Belarus'un çıkarları kazan-kazan çizgisinde her zaman örtüşecektir. Enerji alanında dolayısıyla ekonomik anlamda Rusya'nın gücü, Belarus için önemli iken, jeopolitik anlamda Belarus, Rusya'nın NATO ve AB karşısındaki etkinliğinin anahtarıdır. Belarus ve Rusya arasında sembiyoz bir ilişki söz konusudur. Aslında Rus enerjisine ihtiyaç duyan AB ülkeleri için de aynı durum söz konusudur. Bugün uluslararası ilişkilerde ve dış politikada devletler birbirlerine bağımlıdırlar. Ukrayna krizi ile birlikte Avrupa Birliği'nin en büyük enerji tedarikçisi olan Rusya için Belarus gibi transit ülkelerin önemi daha da artmıştır. Ukrayna savaşı ile birlikte Ukrayna'dan geçen boru hatlarında gaz kesintilerinin olması, boru hatlarının güvenliği gibi sorunlar, Belarus'un transit önemini daha da arttırmıştır. Enerji güvenliği, istikrar ister. Enerjiye erişimde, devletlerin istikrarlı bir yönetime sahip olması önemlidir. Sallantılı ve güven vermeyen rejimler, örneğin Orta Doğu gibi, iç karışıklıklarla çalkalanan bölgelerden enerjiyi karşılamak risklidir. Enerji güven ister. AB, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için, Orta Doğu, Afrika gibi alternatif bölgelere ve yenilenebilir enerji gibi alternatif arayışlarına yüzünü çevirse de bahsi geçen ülkelerdeki istikrarsızlıklar ve çevre dostu enerjilerin teknolojik olarak çok büyük yatırımlar gerektirmesi ve henüz istenilen yüksek üretim kapasitelerine ulaşamamış olması, AB'yi uzun bir süre daha Rusya'ya bağımlı bırakacak gibi görünmektedir. Bu noktada, transit ülkelerin önemi iyice artmaktadır.

SSCB'nin çökmesiyle, siyasi ve ekonomik sarsıntılara sahne olan eski Sovyetler Birliği yeni Rusya Federasyonu, önce kendi iç yapısını düzenlemeye çalışmış, Atlantik karşısında kaybettiği gücünü geri kazanabilmek için eski Sovyetler Birliği ülkeleri yeni Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışarak hem enerji güvenliğini sağlamak hem de Batı karşısında kaybettiği gücünü yeniden kazanmak istemiştir.

Ukrayna, Belarus gibi, AB ve Rusya arasında jeopolitik öneme sahip, enerji transit geçiş yolu üzerinde bulunan ülkelerin önemi, petrol ve doğal gazın taşınması noktasında önem kazanmıştır. Ancak, Ukrayna ile yaşanan kriz, petrol fiyatlarının artması, kesintiler yaşanması, AB'yi enerji konusunda dışa bağımlılığından kurtulması için yeni alternatif arayışları içine sokmuştur. AB, yenilenebilir enerji kaynakları gibi alternatif üretime yatırım yapmak ve çevre politikaları da oluşturarak bu sektörü geliştirmek ve kullanım oranını arttırmak, enerji tedarik yollarını çeşitlendirmek için birtakım tedbirler almıştır. AB yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımı artırmak için “*Yeşil Kitap – Beyaz Kitap*” gibi bir takım yeni adımlar atmış, ancak yine de yenilenebilir enerjinin teknolojik yatırımları gerektirmesi, bu teknolojilerin henüz pahalı olması, bu enerji türünün düşük seviyelerde kalmasına sebep olmuştur. AB kademeli olarak, 2030, 2050 planları oluşturmuş ancak yine de Rus doğal gazına ve petrolüne bağımlılığı 40-50 yıl kadar daha devam edecek gibi görünmektedir. Rusya Federasyonu da ürettiği enerjiyi güvence altına almak için enerjiyi sattığı ülkeleri çeşitlendirmek hedefiyle, Çin, Hindistan gibi yeni pazarlara açılmış, Çarlık Rusya'sından beri var olan Avrasyacılık politikalarını değişen dinamiklere göre güncelleyerek enerji arzını garanti altına almak istemiştir. Çin ve Hindistan gerek büyük nüfus potansiyeli ve gittikçe gelişen ekonomisiyle Rusya için cazip pazarlardır. Avrasya bölgesi 5 milyardan fazla nüfusu ile dünya nüfusunun yüzde 75'ine sahiptir. Yüzölçümü de dünya karalarının yüzde 36'sını oluşturmaktadır. BRICS ülkeleri de dünya nüfusunun yüzde 45'ine sahiptir. Rusya Federasyonu eski Sovyetler Birliği ülkelerinde de etkili olmaya çalışmış, imparatorluk hayallerini yeniden güçlendirmeye çalışmışsa da küreselleşen yeni dünya dinamikleri buna pek izin vermemiştir. Rusya Federasyonu AB'nin kendine olan pazar bağımlılığının devamını garanti altına alabilmek amacıyla, bazı ülkeler ile BRICS gibi, Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) gibi ittifaklar kurmuş, AB'nin alternatif arayışlarını kendi kontrolüne almak suretiyle AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını devam ettirmek istemiştir. Batı'nın NATO oluşumuyla birlikte Rusya'yı çevreleme politikaları karşısında, Rusya Batı'yı enerjiyi çevreleme politikalarıyla bertaraf etmeye çalışmıştır. AB ve Rusya'nın enerji, dolayısıyla ekonomik anlamda iş birliği içinde olmaları, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde zorunlu bir hal almıştır. Bu sadece ekonomik bir iş birliği değil, aynı zamanda siyasi bir iş birliğidir. Günümüzde artık ekonomi ve siyaset ikiz kardeş gibi hareket

etmektedirler. Devletlerin dış politikaları ekonomi eksenini etrafında şekillenmektedir ve ekonomi ülkelerin dış siyasetini şekillendiren en önemli unsur, bu unsurun başrolünü de enerji pazarı ve ilişkileri oluşturmaktadır.

Enerji pazarı, sadece devletlerle değil, önemli uluslararası örgütler, şirketler ve kuruluşlar ile birlikte hareket etmektedir. Küreselleşen dünya ile birlikte ticari ilişkiler, kültürel yaşam, iletişim, teknoloji gibi birçok alanda entegrasyon yaşanmış, iç içe geçmiş siyasi, ekonomik ilişkiler ortaya çıkmıştır. İç içe geçmiş bu sistem, tam manasıyla entegre olamamış, içerisinde karmaşıklaşmış bir yapıya dönüşmüştür. Yeni dinamikler, bir takım karar alıcıları etkilemekte ve yeni yollar aramaya sürüklemektedir. Serbest ticaret anlaşmaları, ortak pazar, ticari iş birlikleri, yeni ittifaklar ve anlaşmalar, uluslararası kuruluşlar, devletler üstü enerji şirketleri, uluslararası politikada söz sahibi olmuşlardır. Devletlerin gücü doğrultusunda ses getirdiği dış politikada, enerji birinci sırada yer alırken, merkez ve çevre ülkeler etrafında, lider ülkelerin, daha az söz sahibi olan ülkeleri etki alanına almak suretiyle stratejilerini geliştirmişler, dış politikalarını şekillendirmiştir. Eskiden güç kavramı askeri ve ideoloji ekseninde sert güç şeklinde şekillenirken, Soğuk Savaş sonrasında yerini daha ılımlı, yumuşak gücün kullanıldığı iş birliklerine ve ortaklıklara bırakmıştır.

AB ve Rusya, Batı ve Doğu kanadı sert-yumuşak diyebileceğimiz bir güç kullanma stratejisi ile, yakın çevre ülkeleri bazen yaptırımlarla, bazen yatırımlarla bu ülkelere ekonomik menfaat sağlayarak etki alanına almaya çalışarak hem bölgesel hem de dünya siyasetinde güç kazanma yarışına girmişlerdir.

Bu çalışmada “Klasik ve Çağdaş Jeopolitik Teoriler” çerçevesinde, Belarus Jeopolitiği incelenecek olup, Fukuyama’nın “Tarihin Sonu”, Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması”, Brezezinski’nin “Büyük Satranç Tahtası” gibi kitapları da dünya dinamiklerini anlama açısından kılavuz olarak alınacaktır. Tarihsel süreçte jeopolitiğin ve enerji ilişkilerinin nasıl geliştiği, enerjinin AB ve Rusya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri nasıl şekillendirdiği, Belarus’un bu iki Büyük Blok arasındaki rolü ve önemi, aralarındaki güç mücadelelerinde Rusya’nın enerji kozu ve AB’nin yaptırım kozlarıyla nasıl bir yöne doğru evrildiği analiz edilmeye çalışılacaktır. Karşılıklı bu düello, tarafların birbirini yok etmesi değil, ancak etki alanlarını zayıflatmak üzerine kurulmuştur. Literatür taraması ile betimleme yöntemi kullanılarak, benzerlik, fark analizi yapılacaktır. Ukrayna ve Belarus arasındaki benzerlikler ve farklar kısaca analiz edilmeye çalışılıp, Belarus neden bir Ukrayna olamaz, ya da olabilir mi sorunsalı irdelenerek açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Belarus transisinin artıları eksileri ve önemi incelenecektir. Halford Mackinder’in “Dünya Adası Teorisi”, Nicholas Spykman’ın

“*Kenar Kuşak Teorisi*”, Karl Haushofer’in “*Yaşam Alanı Teorisi*”, Friedrich Ratzel’in “*Organik Devlet Teorisi*” sinden faydalanılacaktır.

Nitel ve Nicel yöntemlerin bir karmasının kullanıldığı bu tez çalışmasında, sayısal veriler araştırılarak içerik analizi yapılacaktır, betimleyici ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerinden faydalanılacaktır. Belarus’un AB ile Rusya Fedrasyonu arasındaki enerji transit rotası olarak stratejik konumu, Belarus’un AB – Rusya arasındaki enerji ilişkilerindeki transit konumunun stratejik önemi nedir? Belarus transitinin AB’nin enerji arz güvenliğini etkileyen kritik bir faktör olduğu iddiasına yanıt aranmaya çalışılacaktır. Belarus AB – Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerde de her iki taraf için önemli stratejik bir faktördür. Belarus enerji transit ülkesi olarak AB ve Rusya pazarı için önemli bir aktördür iddiaları açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Aşağıdaki iddialara yanıt aranmaya çalışılacaktır:

- Belarus - Rusya ve Belarus - AB arasındaki bir gerilim enerji arz güvenliğini riske sokar.
- Belarus transit enerji geçiş yolları üzerinde AB’nin enerji geçiş yolları üzerinde AB’nin enerji çeşitliliği politikaları açısından stratejik bir öneme sahiptir.
- Belarus transiti AB’nin ve Rusya’nın sürdürülebilir enerji politikaları üzerinde etkilidir.
- Belarus transitinin AB - Rusya ilişkilerinde enerji faktörü bölgesel güvenlik ve istikrar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.
- Belarus transit rotası AB ve Rusya arasındaki ilişkilerde, enerji arz güvenliği ve ekonomik ve siyasi ilişkiler üzerinde belirleyici bir faktördür. Belarus’un enerji transit rolü AB’nin enerji arzını çeşitlendirme çabalarına katkıda bulunarak enerji arz güvenliğini artırırken, Rusya’nın Avrupa pazarlarına olan erişimini sağlayarak ekonomik iş birliği sağlar.

Bu çalışmanın temel amacı Belarus’un Avrupa Birliği ve Rusya arasındaki enerji transitindeki rolünü analiz etmektir. Bu bağlamda araştırmada cevap arayacağımız sorular şu şekildedir: Belarus’un coğrafi konumu ve enerji altyapısı, AB ve Rusya arasındaki enerji kaynaklarının transittinde nasıl bir önem taşımaktadır? Belarus transiti enerji güvenliği açısından güvenilir ve istikrarlı olarak nitelenebilir mi? Belarus’un AB enerji güvenliği açısından nasıl bir önemi bulunmaktadır? Belarus’un enerji transitindeki rolü AB ve Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri nasıl şekillendirmektedir? Yenilenebilir enerji kaynakları ve yeni rota arayışları gibi, AB’nin alternatif enerji arayışları karşısında Belarus’un

transit rolü ve Rusya'nın stratejileri nasıl şekillenecektir? Belarus'un transit rolü AB ve Rusya'nın dış politikalarını nasıl etkileyecektir? Belarus, diğer enerji rotalarından daha güvenli ve stratejik açısından AB ve Rusya için en önemli partner midir?

Belarus'un AB – Rusya arasındaki Jeopolitiği'nin ve iki tarafla olan ekonomik siyasi ilişkilerinin ve enerji ilişkilerinin analizi, bölgedeki jeopolitik dengeleri anlamak açısından önemlidir. Belarus jeopolitiği, bölgesel güç dengelerinin oluşmasında ve bu dengeleri oluşturan faktörleri anlamamızda, bölgesel dinamiklerin şekillenmesinde ve güç dengelerinin hangi yöne evrileceği konusunda yol gösterici olacaktır. Belarus'un enerji transit yolundaki stratejik önemi, enerjinin güvenliği noktasında önem taşır. Enerji transit yollarının güvenliği, enerji arzındaki kesintiler ve siyasi riskler konularında yol gösterici olacaktır. Siyasi risklerin hangi dinamiklerden etkilendiği ve bu dinamiklerin ülkelerin dış politikalarını nasıl şekillendirdiği ortaya konulacaktır. Belarus'un enerji transitindeki rolünün analizi, diğer enerji transiti ülkeler ile karşılaştırmalı bir kavrayış sunarak, enerji transitinin etkilendiği faktörleri ortaya koyması açısından yol gösterici olacaktır. Belarus'un enerji transitinin AB – Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilere olan olumlu yönlerini analiz ederken, bölgesel barışa katkısının önemini ortaya koyacaktır. Belarus enerji transiti ekseninde, transit yolların güvenliğinin aynı zamanda devletlerin güvenliği anlamına geldiği ve ülkeler arasındaki iş birliklerini ve diyalogları arttırması açısından stratejik önemini ortaya konulacaktır.

Yayınlanmış kitaplar, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, raporlar, medya haberleri, internet siteleri, ülkelerin resmi internet siteleri, enerji şirketlerinin resmi sitelerinden faydalanılacaktır. Dergipark ve Google Scholar ve Academia.edu sitesinde yayınlanan makalelerden faydalanılacaktır. Euronews, Belstat, BP, Gazprom, Eurostat, IEA (Uluslararası Enerji Ajansı) gibi, Belarus Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, Rusya Federasyonu Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, ABD Enerji Ajansı, Sputnik, BBC News, Euronews gibi medya ve internet kaynaklarından faydalanarak veri analizi yapılacaktır.

Bu çalışmanın temel hedefi Avrupa Birliği ve Rusya arasında konumlanan Belarus'un jeopolitik dinamiklerinin, AB ve Rusya Federasyonu arasındaki jeopolitik dinamikler, siyasi ve ekonomik iş birlikleri ve çatışmaları arasındaki stratejik konumunu inceleyerek, enerji koridoru üzerindeki transit rolünü derinlemesine analiz etmek, Belarus Jeopolitiği'nin stratejik önemini ortaya koymak, AB ile Rusya arasındaki enerji alış-verişindeki, enerji nakil yolu üzerindeki etkin rolünü ve güvenilirliğini analiz etmek, enerji güvenliği bağlamında Belarus'un, AB ve Rusya arasında enerji güvenliğinin tüm unsurlarını içeren erişilebilirlik, sürdürülebilirlik,

ekonomiklik açısından rolü değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çok kutuplu dünya sistemi çekişmesinde, Belarus gibi çevre ülkelerin, büyük güçler arasındaki güç dengelerinin şekillenmesinde nasıl etkin rol oynadıkları analiz edilecektir.

Birinci bölümde, Jeopolitik teoriler ışığında, AB – Rusya arasında Belarus Jeopolitiği incelenerek, jeopolitiğin durağan ve değişken unsurları açısından Belarus'un Doğu - Batı arasındaki önemi, neden önemli olduğu, değişen ve küreselleşen dünyada, zaman mekan boyutunda, Belarus'un çok aktörlü bir dünyadaki jeopolitik rolü ve önemi, iklim değişikliği ve AB'nin yeni stratejileri karşısındaki enerji rolü, ekonomik jeopolitik açısından AB ve Rusya arasındaki rolü, enerjinin çok boyutlu güvenliği açısından önemi, güvenliğin, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarındaki rolü, küresel çaptaki enerji etkileşimi bağlamında incelenecektir. Jeopolitiğin tarihsel süreç içerisindeki yönleri ele alınıp, sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemde, dünya siyasetini şekillendiren ekonomik ilişkilerin kalbi enerji konusunun, AB - Rusya karşılıklı bağımlılık çerçevesinde, Belarus'un enerji nakil hatlarının bölgesel ilişkileri nasıl şekillendirdiği, Belarus'un Batı – Doğu arasında, her iki taraf içinde önemli bir enerji oyuncusu olup olmadığı araştırılacaktır. AB - Rusya enerji ilişkileri, iş birlikleri, olası jeopolitik sorunlar değerlendirilmeye çalışılacaktır. AB'nin ve Rusya'nın yeni boru hatları projeleriyle, özellikle AB ve Rusya, Ukrayna krizinden sonra, Belarus gibi ülkeleri enerji koridoru dışında bırakarak, bu ülkelerin önemini azaltacak mıdır? yoksa Ukrayna krizinden sonra, Belarus enerji koridoru olarak daha önemli bir hale mi gelecektir sorularına cevap aranmaya çalışılacaktır. Bu sorulara cevap aranırken, AB'nin, Rusya'nın ve Belarus'un izlediği dış politikaları ve enerji politikaları analiz edilmeye çalışılacaktır. Enerji çeşitlendirmek amacıyla, AB'ye olan bağımlılığını, AB'nin de yeni alternatif enerji arayışları karşısında, Rusya'nın da Çin, Hindistan gibi enerji ihtiyacı artan ülkelere yönünü çevirmesinin enerji piyasasındaki rolü araştırılacaktır. AB'nin kaynak çeşitlendirme çabaları, bu yönde attığı adımlar, yönünü Güney Afrika, Orta Asya gibi bölgelere çevirmesi, yenilenebilir enerjinin tüketimdeki payını arttırması gibi alternatif arayışları karşısında, Rusya'nın da enerjinin hakimiyeti noktasında enerji çeşitliliği için söz konusu bölgelerle bir takım ittifaklar içine girerek AB stratejilerini çevrelemesi incelenecektir. Enerji güvenliğinin ekonomik yönü ve sürdürülebilir olması açısından yenilenebilir enerjinin ve AB'nin yeniden nükleer enerjiye hatta kömüre dönme çabalarının bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Üçüncü bölümde, tarihsel kökleri ile hem Avrupa'nın (Almanya, Polonya, Litvanya gibi) ülkelerin etkisi altında kültür emperyalizmine uğramış Belarus'un, hem doğu hem

Rusya'nın Ortodoks dini ve sosyo-kültürel, siyasi, ekonomik ve etnik ortaklık ve etkileşimler ile şekillenmesinin bir değerlendirmesi yapılacaktır. AB ile Rusya arasında transit ülke Belarus'un enerji alanındaki jeopolitik önemi, alternatif boru hatlarına rağmen, AB – Rusya enerji iş birlikleri, ticari ilişkileri, değişen yeni dünya koşulları çerçevesinde nasıl evrileceği, ne Doğu ne Batı diyen, denge politikaları izlemeye çalışırken bağımsız kalmaya özen gösteren, AB'nin yaptırımlarıyla, Rusya'nın egemen olma çabaları arasında bir sarkaç gibi yön belirleyen Belarus'un, transit önemi, Kuzey Akım ve Güney Akım, Fürk Akım gibi alternatif boru hatlarına rağmen, yeni dünya ve bölge siyasetinde, piyondan daha fazla bir anlam ifade edebilecek midir? Doğu – Batı sarkacında, dengeye oturup, dengeleyici bir misyon üstlenebilecek midir? Ekonomik egemen güçler arasında, AB yaptırımları karşısında, elindeki göç kozunu kullanan ve Rusya'ya yakınlaşan ve Rusya ile birtakım askeri, ekonomik ve siyasi ittifaklar içine giren Belarus'un gelecekte nasıl bir jeopolitik önem arz edeceği ya da edip edemeyeceği, yaşanan jeopolitik krizler ekseninde analiz edilmeye çalışılacaktır.

AB - Rusya arasında Belarus'un enerji nakil yolu üzerindeki konumu itibariyle enerji deki rolü nedir? Bu rol, bölgedeki jeopolitik dengeleri nasıl etkileyecektir ve bunun ekonomik ve siyasi etkileri neler olacaktır? Bu jeopolitik rol, Rusya ile Belarus arasında savunma alanında, ekonomik ve siyasi alanda bir ortaklık oluşturup ilişkileri nasıl şekillendirecektir? Yoksa sadece bir geçiş yolu üzerinde enerji alanı sağlama misyonuyla mı sınırlı kalacaktır? Orta Asya, Güney Afrika, Kazakistan, Azerbaycan, Cezayir, Katar gibi enerji zengini ülkelerle hem AB'nin hem Rusya'nın ortaklıkları, Belarus'un stratejik önemini nasıl etkileyecektir? Kaliningrad, Donbas gibi kritik bölgelerin AB ile Rusya arsındaki ilişkileri nasıl etkilediği açıklığa kavuşturulmaya çalışılırken, Belarus'un bu stratejik bölgelerdeki jeopolitik konumu değerlendirilecektir. AB-Belarus-Rusya ilişkilerine stratejik etkisi neler olacaktır? Rusya ve Belarus arasındaki enerji iş birliği, siyasi ve ekonomik ilişkileri nasıl etkilemektedir? Belarus ve Rusya'nın enerji alanındaki ilişkileri Belarus'un bağımsızlık çizgisinde aldığı kararları nasıl etkilemektedir? Bunun Rusya'ya ve AB'ye yansımaları nelerdir? Belarus'un Avrupa Birliği ile enerji ilişkileri nasıl şekillenmektedir? Avrupa Birliği'nin Belarus'a uyguladığı yaptırımların enerji ilişkilerine, siyasi ve ekonomik ilişkilere yansımaları nelerdir? AB'nin Belarus'un transit avantajına karşı takındığı tutum ve uyguladığı politikalar nelerdir? Bu politikalar Belarus koridorunun önemini arttırmakta mı yoksa zayıflatmakta mıdır? Belarus enerji koridoru özelliği geleceğe dönük olarak, Atlantik, Avrasya ve dünya dinamikleri de göz önüne alındığında, nasıl bir yol izleyecektir? Enerji alanındaki bölgesel ve küresel jeopolitik dinamiklere bağlı olarak Belarus'un konumu ve rolü nasıl değişecektir? Enerji koridoru, altyapı güvenliği ve bu güvenliğin sağlanmasında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra meşruluğu tartışılan NATO'nun

üstlendiği yeni güvenlik misyonu, enerji altyapılarını korumak, uluslararası ilişkilerdeki etkileri neler olacaktır? Belarus'un Rusya ile tarihsel, kültürel bağları, dini ortak paydaşları ne derece bu koridorda ve karşılıklı ilişkilerde etkili olacaktır? Belarus'un ekonomik ve siyasi anlamda Rusya'ya enerji bağımlılığı, siyasi bağımsızlık çabalarını çatışmaya mı iş birliğine mi götürecektir? AB'nin bu noktada takındığı tavır neler olacaktır? Sürdürülebilir enerji erişimi bağlamında, Ukrayna krizi de dikkate alındığında Rusya'nın ve AB'nin izlediği politikaların evrileceği yön ve Belarus'un buradaki etkisi ve önemi ne pozisyonda olacaktır? Bu noktada Belarus'un izleyeceği “*akılcı politikalar*” neler olmalıdır? Belarus'un AB – Rusya arsında uygulamaya çalıştığı “*denge politikaları*” ne derece başarılı olacak ve hangi yöne evrilecektir? İklim değişikliği ve küresel ısınmanın çevreye verdiği zararlar neticesinde, AB'nin yeni alternatif arayışlarına yönelmesi, yenilenebilir enerjinin, petrol ve doğal gazın yerini ikame edip edemeyeceği, teknolojilerin de pahalılığı göz önüne alındığında nasıl bir yol izleyecektir? İklim sorununa önem verilmeye çalışılmakla birlikte, alınan tedbirlerin halen zayıf ve düşük oranlarda olduğu düşünülürse, küresel ısınma küresel bir felakete dönüşerek dünyanın jeopolitik bir sorunu haline mi gelecektir? Tıpkı Avrupa Birliği'nin kuruluş sürecinde olduğu gibi, temiz enerji, temiz dünya uluslararası siyasette devletleri ortak bir paydada birleştirip, daha uzlaşmacı hale, kısa dönemde mümkün görünmese de, orta ve uzun vadede ortak bir noktaya getirebilecek midir? Avrasya bölgesinde jeopolitik dengeler nasıl şekillenecektir ve dünya siyaseti nereye evrilecektir? Uluslararası siyaset bir dengeye oturabilecek mi, yoksa denge kurma mücadeleleri teknolojik gelişmelerle tahmin bile edemeyeceğimiz bambaşka bir yöne doğru mu evrilecektir?

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK TEORİLER

1.1. Jeopolitik Tarihsel Gelişim Süreci

Jeopolitik, bir ülkenin coğrafi özelliklerinin siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal faktörlerle harmanlanıp, strateji üretme sanatıdır. Ülkelerin fiziki coğrafya özellikleri, demografik yapısı, nüfus dağılımı, kırsal, kentsel nüfus, genç nüfus oranları, doğum oranları, ülkenin doğal kaynakları, toprak özellikleri, su kaynakları, madenleri, sahip olduğu göller, akarsular, deniz, arazisinin büyüklüğü, küçüklüğü, sınır ülkeleri, bu ülkelerle olan etkileşimleri, devlet yöneticilerinin karakteri, kaynaklarının ve tüm bu sahip oldukları özellikleri uluslararası politikada uygulamak üzere geliştirdikleri stratejileri kapsar. Jeopolitiğin, zamansal ve mekansal boyutları bulunmaktadır. Zaman mekân kavramlarına, çatışma ve iş birlikleri de etki eder. Bir ülke “*yer bilimi*” anlamına gelen coğrafi özelliklerini kullanırken nasıl bir strateji izlemektedir? Bunu avantaja çevirebilmekte mi, yoksa etkin politikalar gerçekleştirememekte midir? Kuşkusuz etkin politikalar, yetkin liderlerle hayat bulur. Örneğin, Putin, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kayıplar yaşayan Rus ekonomisini, sahip olduğu enerji zenginliğini iyi yöneterek, ekonomik ve siyasi istikrar getirmiş ve süreci tersine çevirmeyi başarmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasını takip eden süreçte büyük bir milli gelir kaybına uğrayan ülkenin gelirini elindeki jeopolitik gücü kullanarak yeniden yükseliş trendine sokmuş, jeopolitik avantaja ivme kazandırmıştır.

Jeopolitik, uluslararası ilişkilerde coğrafi unsurların, güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. (R. Özey, 2020: s.1). Soğuk Savaş öncesi, askeri güç ve ideolojiler jeopolitik kavramını şekillendirmekteydi. İlk uygarlıklar, su kaynakları, nehirler, verimli tarım arazileri etrafında medeniyetler kurmuşlardı. Mısır uygarlığı, Mezopotamya, Hindistan, Çin gibi medeniyetler, verimli sulak alanların ve tarım arazilerinin etrafında yükseldi. İmparatorluklar, krallıklar, ticaret yolları ve stratejik geçit arazilerinde sınırlarını çizdi ve diğer halklarla etkileşim içine girdi. Bu çağlarda jeopolitik, coğrafi özelliklere göre gelişti, krallıkların, imparatorlukların yükselişinde ya da çöküşünde etkili oldu. Tarihsel süreçte Sümer medeniyetinden başlayarak, tüm savaşlar, verimli toprak arazileri, su kaynakları ve ticari yollar üzerinde hakimiyet kurmak amacıyla yapıldı. Örneğin, tarihi İpek Yolu Doğu- Batı arasında, ticari açıdan önemli bir stratejik bölgeydi. İpek Yolu sadece ticaret yapılan bir bölge değil, aynı zamanda halkların kültürel ve sosyal alanda etkileşim içinde oldukları önemli bir jeopolitik

alandı. Mısır ve Hitit uygarlıkları Nil Nehri'nin verimli topraklarını kontrol etmek amacıyla savaştılar. Nil Nehri'ne kutsal anlamlar yüklediler.

Jeopolitik, insanların ihtiyaçlarına göre şekillenen bir unsurdur. Devletlerin var oluşunu sürdürebilmeleri için gerekli olan en temel ihtiyaç gıda gereksinimi olduğundan, o dönemde savaşlar, çatışmalar verimli arazileri ve su kaynakları üzerinde kontrol sahibi olabilmektir. İnsanların ihtiyaçlarına göre devletler arası ilişkiler şekillenmiştir.

Soğuk Savaş döneminde jeopolitiği etkileyen unsurlar, nükleer silahlanma tehdidi, ideolojik çatışmalar, sömürge ülkelerdeki bağımsızlık hareketleri ile dekolonizasyon süreçlerinin başlaması, uluslararası ilişkileri şekillendiren yeni dinamikler oldu. 1947 ile Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasına kadar olan Soğuk Savaş dönemi, Batı ve Doğu Blokları arasında, siyasi, askeri gerilimlere sahne olarak, ekonomik alanda sıkıntılar ve krizler yaşanan bir dönem olarak tarihe kazındı. Soğuk Savaş döneminin jeopolitik unsurları, SSCB'nin geniş bir coğrafi alana yayılmış olan jeopolitik konumu, onu Batı Avrupa ve Asya'da güçlü kılarken, sahip olduğu nükleer gücü ABD karşısında ona jeopolitik bir avantaj sağladı, 1955 yılında, Sovyetler'in komünist ülkeleri kendi çatısı altında askeri ve siyasi alanda bir araya getirme çabaları, NATO genişlemesi karşısında jeopolitik bir güç unsuru oluşturdu. Bu dönem Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde etkili olduğu bir dönemdir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği dağılınca Varşova Paktı da işlevsiz hale gelerek dağıldı. Aslında bu dönem NATO'nun da meşruiyetinin sorgulanmaya başladığı dönemdir. Sovyetler tehdidi ortadan kalkınca NATO, genişleme politikaları çerçevesinde Doğu Avrupa ülkelerini bünyesinde barındırarak ve enerji güvenliği gibi kendine yeni birtakım misyonlar edinerek meşruiyetini devam ettirmeye çalıştı ve etkili olmaya devam etti.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, jeopolitik ihtiyaçlar ve savaşların sebepleri değişti, askeri ve ideolojik savaşlar siyasi ve ekonomik rekabete, kültürel etkileşimlere, bölgesel güçlerin yükselişine ve uluslararası güvenlik tehditlerine doğru evrildi. Küreselleşme ile birlikte, ekonomik güç olma hedefleri, ekonomik çıkarlar jeopolitiği şekillendirdi. Çin, Hindistan, Rusya gibi ülkeler bölgesel güç olma iddiasıyla stratejilerini geliştirdiler. Terör, göç sorunu, iklim krizleri ve su kaynaklarına ulaşım gibi faktörler, küreselleşen dünyada yeni tehditler olarak ortaya çıktı ve devletler politikalarını oluştururken bu unsurlar çerçevesinde politikalar geliştirmeye başladılar. Bu dinamikler, uluslararası ilişkileri şekillendiren en önemli faktörler olurken, ekonomik ve siyasi güven ortamı oluşması, enerjinin yönetimi ve yönetişimi, stratejik bir unsur haline geldi. Aynı durum ekonomiyi şekillendiren enerji ilişkileri için de geçerlidir. Ramazan Özey “*Jeopolitik*” adlı kitabında, dar anlamda jeopolitiği tanımlarken,

devletin coğrafi alanı kontrol etmesine, çevre ülkeler üzerindeki gücüne ve bu faktörlerin devletlerin dış politikalarını şekillendirdiğine dikkat çeker.¹ Geniş anlamda jeopolitiği ise, devletlerin coğrafi özellikleri ile, siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim olarak ifade eder. Diğer bir ifadeyle, uluslararası siyasette coğrafi etmenlerin siyaset ile olan güç ilişkileridir.

Klasik Jeopolitik kavramı ilk kez 1899'da Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır. 1887'de Halford Mackinder'in "*Kara Hakimiyet Teorisi*" kelime olarak kullanılmamış olsa da jeopolitik konseptini içerir. Gene tarih öncesi dönemlerde M.Ö. 5.yüzyılda Herodotos, M.Ö. 4.yüzyılda Platon gibi eski Yunan tarihçileri devlet ile o devletin üzerinde yaşadığı coğrafya özelliklerini incelemişlerdir. Tarihçi ve coğrafyacı Strabon M.Ö. 21. yüzyılda, bir devletin kültürü ve siyasal eylemleri ile coğrafya arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir.² M. Ö. 400'lü yıllarda Herodotos, coğrafi, fiziki yapı ve devlet arasındaki ilişkilere değinmiş, M. Ö. 300'lü yıllarda da Aristo benzer tanımlar yapmışlardır. Jeopolitik, siyasi coğrafyanın bir alt unsurudur. 19.ve 20. yüzyılda jeopolitik kuramcıları olarak, Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellen ve Karl Haushofer Almanya'da, Alfred T. Mahan ve Nicholas Spykman Amerika Birleşik Devletleri'nde, Halford Mackinder İngiltere'de, Paul Vidal de la Blache ve Jean Brunhes Fransa'da karşımıza çıkmaktadır.³ İlk kez Rudolf Kjellen tarafından 1900'e 1 kala ortaya atılan terim, öncesinde de Alman coğrafya bilimci Friedrich Ratzel tarafından "*Politik Coğrafya*" isimli kitabında işlenmiştir.

19. ve 20. yüzyılda Alfred Mahan, Halford Mackinder, Nicholas Spkyman gibi stratejistlerden Mahan, deniz gücünün etkisine vurgu yapmıştır. ABD'nin gelişmesinde olumlu katkıları olmuştur. Kara gücünün etkisinden bahseden Mackinder, "*Dünya Adası*", (*Heartland*) teorisini ortaya koymuştur. Klasik gerçekçi okulun kurucularından Spkyman ise "*Kenar Kuşak Teorisi*" (*Eksen Ülkeler Teorisi*) ortaya atmıştır. Antik Yunan filozoflarından Aristoteles M.Ö. 4. yüzyılda, değişim ve hareketin sürekliliği olan "*diyalektik*" düşüncesini ortaya atmıştır. Diyalektik kavramı, uluslararası siyasetteki dinamikleri çok güzel ifade eden bir kavramdır. Alman filozof G.W.F. Hegel (1770-1831) gibi düşünürler "*jeopolitik*" kelimesini kullanmasalar da konsept olarak bu fikri ortaya koymuşlardır. Heraklitos "*Diyalektik Düşünce*"nin babasıdır.⁴ Gene Heraklitos "*değişmeyen tek şey değişimdir*" diyerek, herşeyin bir değişim ve dönüşüm içerisinde olduğunu belirtmiştir. Fransız düşünür Montesquieu, (1689-

¹ Özey, 2020: 125-137.

² Sezgin ve Yılmaz, 2023: 4.

³ Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları, 2023: 3

⁴ Schmitz, 1867: 140-150

1755) toplumsal eylemler ve siyasal olaylarda coğrafya öğelerinin etkilerini incelemiştir. Montesquieu'ya göre insanların niteliklerini oturdukları yerin iklimi ile birlikte değerlendirmek gerekir. Immanuel Kant'ın takipçileri K. Ritter, F. List, F. Ratzel gibi bilim adamları dünya devletleri ile dünya coğrafyası arasındaki ilişkiyi incelemişler ve kavrama çeşitli tanımlar getirmişlerdir.⁵

Jeopolitik kavramını anlamada 18.yüzyıl Alman filozofu Kant'ın “*Demokratik Barış Teorisi*” ve devletlerarası ilişkiler düşünceleri, özellikle demokrasinin önemine vurgu yapmıştır. Günümüzde Liberal görüşle ilişkilendirilebilir. Barış, demokrasi kavramları jeopolitiğin çoklu ve karmaşık katmanlarının bir yönünü anlamamıza yardımcı olur. 19.yüzyıl Fransız filozofu ve sosyoloğu Comte'un pozitivizmi sosyal yapıları ve toplumsal dinamikleri, bu dinamikleri nelerin etkilediğini ortaya koyar. Hegel'in determinizmi de toplumların kültürel yapılarının, devlet yapılarının ve bizzat toplumun kendisinin tarihsel süreç içerisinde nasıl evrildiği ile ilgili bilgileri önümüze koyarak, bu diyalektik değişimin ortaya koyduğu verilerle toplumları, devletleri anlamamızı ve çözüm üretmemizi sağlar.

Tarihsel süreçte hem Batı'da Almanya, Polonya gibi ülkelerin idari baskısı ve kültürel, dini emperyalizmi altında kalmış, hem de Rusya tarafından baskılara, kültürel emperyalizme, yönetsel hegemonyaya, dini etkileşimlere maruz kalan Belarus'un, kendi yolunu çizme çabaları, bağımsız karakter kazanmak isteyen bir ülke profili olarak karşımıza çıkmıştır. Jeopolitik, toplumların ve devletlerin değişimini anlamak, canlı organizmalara benzeyen ve onlar gibi değişen, gelişen ve etkileşimlere maruz kalan uluslararası sistemde, toplumların sosyal gelişimleri ve kültürel gelişimleri ve bu dinamiklerin toplumlara ve politikalara nasıl yön ni anlamamız açısından bize ışık tutmaktadır.

1.2. Jeopolitiğin Boyutları

Jeopolitiğin, jeo-kültür, jeo-ekonomi, jeo-strateji gibi boyutları bulunmaktadır. Coğrafyanın kültürel etkilerinden yola çıkan jeo-kültür kavramı, coğrafi bölgenin, tarihine, sosyal ve kültürel özelliklerine ait dinamikleri içerir. Din, dil, ülkelerin kültürel mirası, göç hareketleri, sınır bölgelerindeki ülkelerle olan etkileşimler, etnik köken, tarihsel gelenekler ve jeokültürel kimliği oluştururlar. Belarus coğrafi konumu açısından yüz yıllarca çeşitli kültürlerin etkisi altında kalarak etkileşime girmiştir. Bir Doğu Avrupa ülkesi olan Belarus, batısında özellikle Polonya ve Litvanya ve doğuda Rusya ile etkileşim içinde olmuştur. Tarihsel boyutuna baktığımızda Orta Çağ Avrupası'nda Litvanya Büyük Dükalığı'nın bir parçası olan

⁵ Hamzaogulları, 1996: 15.

Belarus, sonraki dönemlerde Rusya İmparatorluğu'nun etkisine girmiş ve kültürü ve toplumsal yapısı şekillenmiştir. Kültür bir ülkenin kimliğidir. ⁶ Kültürel kimlik oluşumunda en etkili unsurlardan olan dil unsuruna baktığımızda, Belarus'da iki resmi dil bulunmaktadır. Biri Rusça, diğeri de Rusça'ya çok benzerlik gösteren Belarusça'dır. Tıpkı Rusya ve Ukrayna gibi Slav kökenleri olan Belarus'un demografik yapısı kimlik oluşumunda etkilidir. Belarus geniş ölçüde Rusya'nın kültüründen ve idari yapısından etkilenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yönetsel anlamda boşluğa düşmüş, halen dengeye oturmaya çalışan bir tutum içerisinde. Bir diğer jeo-kültürel unsur da din faktörüdür. Din ülkelerin kültürlerini ve sosyal yapılarını etkiler. Belarus ve Rusya büyük çoğunluğu Hristiyan Ortodoks dinine mensup iki ülkedir. Çoğunluğu Katolik Hristiyanlardan oluşan Avrupa Birliği'nde, Hristiyan Ortodoksların oranı %10 civarındadır. Din konusundaki oranlar ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla verilecektir. Din halkları bir araya getiren en önemli tutkallardan biridir.

Jeopolitiğin jeo-ekonomik boyutuna baktığımızda ülkelerin coğrafi konumları ile ekonomik gücü arasındaki bağı inceler. ⁷ Tiaret yolları, rotaları, limanları, deniz yolları, tarım ve su kaynakları, doğal kaynaklar jeoekonomik unsurlardandır. Ülkenin doğal kaynakları ve bu kaynakları hangi stratejilerle nasıl kullandığı, sahip olduğu kaynaklar üzerinde doğru stratejiler geliştirip geliştiremediği, kendi çıkarları üzerinde olumlu bir etkisi olup olmadığı gibi kriterler, ülkelerin stratejilerini belirleyen unsurlardır. Enerji güvenliği, sahip olunan zenginliklerin ülke içinde ve diğer ülkelere ulaştırılmasında izlenen politikalar, bu politikalara yön veren ticari ilişkiler ve ekonomik iş birlikleri, uluslararası ekonomik kuruluşlar ve örgütlerle olan iş birlikleri, enerji ve doğal kaynaklar konusunda lider şirketlerle olan iş birlikleri, doğru pazarlara, doğru zamanda, güvenli tedariğin sağlanması ve sürdürülebilir olması, pazara arz edilen malın, gelişmiş teknolojilerle üretilmiş olması, nakil yollarının güvenliği ve transit ülkelerin istikrarlı yönetimlere sahip olması ve ikili ilişkilerin verimli ve iş birliği içinde sürdürülmesi gibi etkenler, dış politikayı şekillendirmede etkili olan, jeopolitiğin jeo-ekonomik unsurlarıdır.

Jeopolitiğin jeo-stratejik boyutu, ülkelerin coğrafi stratejileri ile ilgilidir. Jeo-stratejinin askeri boyutu, politik boyutu bulunmaktadır. Askeri üsler, istihbarat gücü, stratejik limanlar, deniz üsleri bir ülkenin hem deniz gücünün hem de deniz ticaretinin stratejik unsurlarıdır. Sınır ülkeleri, doğal kaynaklar, bölgesel ilişkileri, coğrafi alanın yüz ölçümü gibi faktörler jeo-stratejiyi şekillendiren unsurlardandır.

⁶ Demiray ve İşcan, 2019: 24.

⁷ Luttwak, 199: 23.

Doğu Orta Avrupa'nın coğrafi koşulları, ırklarının, dillerinin ve dinlerinin çeşitliliği, bir gücün bölgeyi domine etmesini, her zaman mümkün olmamıştır.⁸

Jeopolitik şehirlere verilen isimleri bile etkilemiştir. Örneğin, Çar I. Petro tarafından kurulan St. Petersburg şehri, “Aziz Petro’nun, şehri, kalesi” anlamına gelen kelime, Rusya’nın “Batı’ya açılan kapısı” olarak kurulmuştur. Rusya’nın Avrupa’ya doğru genişlemesi hedefini taşıyan stratejik bir şehir olarak, Neva Nehri deltasında bataklık bir araziye kurulmuştur. Bataklık arazinin zorlu çalışmalardan sonra kurutulması ve şehrin inşası, jeostratejik açıdan çok anlam ifade etmektedir. Batı ile ticari ilişkiler geliştirilmek istenmiştir. Askeri ve stratejik anlamda Batı’dan gelebilecek tehditlere karşı kurulmuş, stratejik önemi olan bir şehirdir. Gene Neva Neshri şehir ticareti için önemli stratejik bir bölge konumunda bulunmaktadır. Şehir Batı kültürüyle de etkileşime girerek, edebiyat, sanat, mimari açıdan Batı’nın etkilerini taşımıştır.

Rusya’nın büyük bir alana yayılmış coğrafyası gücünü de belirler. Rusya Batı’da uzanan Ural dağları Rusya’nın güvenliği açısından doğal bir kale gibidir. Ural Dağları, Batı ile Asya arasında doğal bir sınır oluşturur. Kuzey Kutup Bölgesi zorlu arazi koşullarından dolayı Rusya’ya güvenlik avantajı sağlar. Kuzeyden gelebilecek tehditleri minimum düzeye düşürür, zorlu bir bölgedir. Rusya’nın büyük bir geniş alana yayılmış boş arazileri güvenlik açısından büyük bir avantaj sağlarken, Moskove ve St. Petersburg gibi şehirler verimli arazilerle çevrilidir ve nüfusun en yoğun olduğu bölgelerdir.

Jeopolitik kavramı II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlaşmış ve gelişmiştir. Peter Taylor 1993 yılında jeopolitiği tanımlayan birtakım kriterler ortaya koyarak jeopolitiği tanımlamıştır. Coğrafyayı tüm stratejik düşüncelerin etrafında dönmesi beklenen kalıcı bir faktör olarak değerlendirmiş, jeopolitiğin küresel rekabeti tanımlamak için, tarih yazımıyla birlikte bir konsept oluşturulması gerektiğinin altını çizmiştir.⁹

Saul Bernard Cohen (1999), Jeopolitiğin bir yandan coğrafi şartlara bağlı olduğunu söylerken, diğer yandan politik süreçler arasındaki etkileşimin analizidir der. Coğrafi ve siyasi süreçler dinamiktir ve her biri coğrafi koşullardan ve ülkenin değerlerinden etkilenir.¹⁰ Fransız ekonomist, siyasetçi ve yazar Jaque Attali, 20. yüzyılda Birleşik Krallık, Fransa, ABD, Almanya ve Rusya’nın dünyada jeopolitik merkezler olduğunu, 21. yüzyılda bu güç merkezlerinin ABD, AB, Çin, Rusya ve İslam Dünyası olabileceğini belirtmiştir.

⁸ Mackinder, 1919: 42.

⁹ Özey, 2020: 2

¹⁰ Özey, 2020: 4.

Bu tanımlamalardan anlaşıldığı gibi, jeopolitik sabit ya da az değişken unsurları ve değişen unsurları ile bir bütündür. Özellikle küreselleşmeyle birlikte uluslararası arenada ve devletler bazında büyük değişim ve dönüşümler olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Çift kutuplu sistemin yıkılmasıyla, Atlantik'in tek kutuplu sistem arzusunun tam olarak bir dengeye oturmaması, Doğu'da Rusya tarafında olan değişimler, Sovyetler Birliği'nin çökmesi, sanayileşme ile birlikte Rusya'nın elindeki enerji gücünü kullanarak özellikle Belarus gibi yakın çevre ülkeleri etki alanına alma stratejileri, Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmaları, Rusya'nın Atlantik karşısında Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık hareketlerine evrilen, çok kutuplu dünya oluşturma çabaları ve bu arenada kendi gücünü pekiştirme ve ivme kazandırma çabaları, dünyada endüstrileşme ile birlikte Avrupa ülkelerinin artan enerji ihtiyacı, gene Çin, Hindistan gibi büyüyen ekonomilerin ve nüfusları artan ülkelerin enerji ihtiyaçları ve bu faktörlerin Rusya'nın uluslararası politikada elini güçlendirmesi, ülkelerin jeopolitik konumlarının jeostrateji ile biçimlendirilmesi. Avrasyacılık konsepti etrafında, yakın çevre ülkelerini kendi tarafına çekme çabaları jeopolitik özellikleri jeostrateji ile çerçeveleme sanatına dönüşmüştür.

Jeopolitik nedir sorusuna, Ramazan Özey “*Jeopolitik, Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*” adlı kitabında “*Jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik düzeydeki güç ve amaç ilişkisini fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak incelemelerini yapar*” şeklinde tanımlar.¹¹ Dış siyaseti dizayn etmede siyasetten önce ekonomi gelmektedir. Bir ülkenin fiziki coğrafya özelliklerini içeren sabit unsurlarıyla, nüfus, ekonomi, sosyo-kültürel yapı gibi değişken özelliklerine dayanarak Devletler politikalarını üretirler ve bu politikaların oluşturulmasında, devletler kendi güçleri doğrultusunda stratejiler geliştirerek jeopolitikalarını oluştururlar.

Jeopolitik bilimsel temellere 20.yüzyılda kavuşmuştur. “*Jeopolitik, ülkelerin coğrafi özellikleri ile politikanın arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır*”.¹²

Coğrafya yeryüzünün tamamında veya bir parçasında doğal, beşerî ve ekonomik olayların dağılışlarını, aralarındaki bağlantıları, ve sebep sonuçlarını inceleyen bilim dalıdır. (R.Özey, 2020:1). Siyasi Coğrafya, halkların ve insan gruplarının diğer halklar veya çevreleyen uluslar üzerinde nasıl etkileşim kurduklarını veya etkilerini göstermek için kullanılan bir terimdir. (R. Özey, 2020:2).

Tarihsel süreç içerisinde jeopolitiği şekillendiren iki önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Birincisi 15. yüzyıl, 17. yüzyılı kapsayan coğrafi keşifler dönemi, getirdiği

¹¹ Özey, 2020: 1-25.

¹² İşcan, 2014: 47.

değişim ve dönüşüm, “*Yeni Dünya*”nın keşfi, Avrupa’nın kültürünün ve geleneklerinin geniş bir alana yayılmasını sağlamış, sömürgeciliğin tohumlarını atmıştır. İkinci dönem ise, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş dönemi ve sonrası dönemdeki gelişmelerden 19. yüzyılın dünya savaşlarından sonraki dönemini kapsar. Atılan sömürgecilik tohumları yeşermiş, Yeni Dünya, Eski Dünya’yı dönüştürmüş, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel etkileri olmuştur. Dünya Savaşları’ndan sonra 1945’lerde jeopolitik kavramı biraz arka plana itilmiştir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ise jeopolitik yeniden canlanmaya başlamıştır.

Rusya’nın Belarus üzerindeki etkilerine ve iki ülkenin etkileşimlerine baktığımızda, Rusya’nın batısında bulunan Belarus jeopolitiği, tarihsel kökler, kültürel etkiler ve ekonomik bağlar ile karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Klasik Jeopolitik Teoriler

İlk kez İsveç’li coğrafyacı Rudolf Kjellen tarafından kullanılan jeopolitik kavram (1899), 19. ve 20. yüzyılı kapsayan dönemde devletler arası ilişkileri, coğrafi özellikler ekseninde, stratejik güç geliştirme ihtiyacı ile ortaya çıkmıştır. Jeopolitik’de stratejik bölgelerin kontrolü çok önemlidir. Klasik Jeopolitik Teoriler, bölgesel hegemonya, güvenlik, bölgesel ve küresel güç dengeleriyle ilgilenir. Devletin güçlü olduğu, iktidar merkezli bir teoridir. Coğrafi kadercilik vardır ancak bir taraftan da devletlerin tıpkı bir organizma gibi büyüyüp, geliştiklerinden bahseder. Realist teoriyle eşleşen Friedrich Ratzel’in bu tanımı, devletlerin bu yolla gücünü arttırmasını ve varlığının sürdürülebilir olmasına atıfta bulunur. Klasik jeopolitik’de “*Güçlü Devlet*” konsepti vardır, devletin çıkarları ön plandadır. Coğrafi konum toprak güvenliği ve bütünlüğü açısından önemlidir. Askeri güç, güvenliği korumak için önemlidir. Enerji kaynakları, ticari yollar, transit ülkeler önem taşır.

Klasik Jeopolitik kavramı, 19. yüzyılın sonlarında Alman coğrafya bilimci Friedrich Ratzel ve Amerikalı stratejist ve deniz subay Alfred Thayer Mahan ‘ın eserlerinde ortaya çıkmış bir kavramdır. 19. yüzyıl coğrafi keşifler sonucunda devletlerin coğrafi özelliklerinin önemi fark edilmiş ve devletlerin politikalarını etkilemiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan Avrupalılar, dünyada sömürgecilik faaliyetlerine başlamışlar, Afrika, Asya gibi bölgeleri kendi etki alanlarına almışlar, Jeopolitik kavramı siyasi coğrafyanın temelinde şekillenmiştir.

Siyasi coğrafya, ülkelerin coğrafi özelliklerin, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerindeki rolünü incelerken, jeopolitik, devletlerin coğrafi konumlarının, sahip oldukları kaynakların sınırlarının uluslararası ilişkileri nasıl şekillendirdiği konusu ile ilgilenir.

Jeopolitik, siyasi coğrafyanın devletlerin güç dengeleri ve stratejik çıkarları üzerindeki etkisine odaklanır.

Tayyar Arı'nın jeopolitik kavramına ilişkin tanımı ve değerlendirmesi, jeopolitiğin hem teorik hem de pratik boyutlarını içermektedir. Arı, jeopolitiği coğrafyanın, özellikle de stratejik coğrafi unsurların, uluslararası politikadaki rolünü ve etkisini inceleyen bir disiplin olarak tanımlar.¹³

Rusya'nın geniş bir alana yayılması, aynı zamanda onun çeşitli topografik ve iklim özellikleri göstermesi anlamına gelir, bu da ürün çeşitliliği demektir. Rusya, Avrupa ve Asya arasında bulunan bir Avrasya ülkesidir. Coğrafi konumu itibarıyla bir Doğu Avrupa ülkesi olan Belarus, AB ve Rusya arasında, jeopolitik yönden her iki tarafla da ekonomik, siyasi ilişkiler içinde olan stratejik bir ülkedir. Çok zengin petrol, doğal gaz kaynaklarına sahip olmayan Belarus, madenler açısından ve Rusya'dan aldığı ham petrolü işleyerek sanayi ve hizmet sektörü açısından önemli bir konumda, ancak Rusya'ya enerji ve enerji ilişkilerinde bağımlı bir ülkedir. Siyasi anlamda, bağımsızlığını ilan etse de Rusya ile ittifakları ve askeri iş birlikleri bulunmaktadır. Diğer taraftan, Batı ile ilişkilerini de dengelemeye çalışan Belarus, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) gibi, demokratik reformlar ve insan hakları alanında AB ile iş birliği içerisinde. Bu tür anlaşmalar, ekonomik ilişkilere yansıdığından önemlidir. Ancak, demokrasi ve insan hakları konusundaki sorunlar, Batı ile krizlere sebep olmaktadır ve AB bunu bir yaptırım aracı olarak kullanmaktadır. Aslında, AB'nin asıl amacı, Belarus'un Rusya ile yaklaşmasını önlemektir. Ancak, Belarus da bu yaptırımlar karşısında Rusya'ya yaklaşarak, askeri, siyasi, ekonomik ittifaklar kurmakta ve ilişkiler bir kısır döngüye girmektedir.

1.3.1. Rudolf Kjellen ve Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik kavramının isim babası R. Kjellen'in (1864-1922) jeopolitik tanımına göre, devletler, demografi, ekonomi ve kültürel temelli yaşam formlarıdır. Kjellen, İsveçli siyaset bilimci, coğrafyacı ve politikacıdır. Modern devlet yapılarını, doğup, büyüyüp gelişen bir organizmaya benzeten Kjellen, devletlerin fiziksel coğrafya özelliklerinin “*kaderleri*”ni etkilediğini, ekonomik faktörlerin, devletin gücü üzerinde etkili olduğundan söz eder. “*Uluslararası ilişkilerde, coğrafi unsurların, güç ilişkilerini etkilediği*” tezi, I. ve II. Dünya

¹³ Arı, 2018: 45-60.

Savaşları arasındaki 1918-1939 yılları döneminde, ses getirmiş olup, uluslararası siyaset ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.¹⁴

Kjellen, Friedrich Ratzel'in coğrafya ile devletlerin gücü arasındaki ilişkiyi açıklayan görüşlerinden etkilenmiş ve Ratzel'in görüşlerini daha ileriye taşıyarak, güç dengelerinin oluşmasında coğrafi faktörlerin rolünü analiz etmeye çalışmıştır. Rusya'nın zengin doğal kaynakları ve AB gibi büyük bir gücün bu kaynaklara olan önemli miktarlardaki ihtiyacı bu iki tarafın güç dengelerini nasıl oluşturduğunu anlamaya çalışırken, Kjellen'in bu görüşleri bize ışık tutar. Rusya'nın etki alanı Doğu Avrupa'dan, Orta Asya'ya kadar uzanırken, Belarus da Avrupa, Asya, Rusya üçgeninin kesişim noktasındadır. Coğrafi sınırları, iki ülke arasındaki etkileşimi ve iş birliklerini arttırır. Sınır komşusu olmaları, güvenlik ve jeopolitik açıdan da anlamlar taşır. Sınır güvenliği, iş birliklerini beraberinde getirir. Sınır güvenliği jeopolitik açıdan önemli bir faktördür. Göç sorununu AB'nin yaptırımlarına karşı misilleme aracı olarak kullanan Belarus'un jeopolitik konumu, bu yaptırımlar karşısında elini kuvvetlendiren bir durumdur.

Enerji alanında kendine yeterince yetemeyen Belarus'un, Rusya'ya olan bu bağımlılığı, bağımsızlık çizgisinde ilerlemeye çalışırken elini zayıflatan bir etkidir, diğer taraftan, AB'nin ve Rusya'nın karşılıklı enerji bağımlılığı noktasında, transit ülke avantajı da Rusya'ya ve AB'ye karşı elini güçlendiren önemli bir jeopolitik kazançtır. Belarus, enerji güvenliği, enerjinin sürdürülebilirliği ve ulaşılabilirliği noktasında, her iki taraf için de kritik önemde olan bir ülke olduğundan, özellikle AB'nin Belarus'a yaptırımları da kritik dengeyi bozmayacak seviyede olmak zorundadır. Belarus'un transit ülke pozisyonu, güvenli ve en uygun nakil yolu üzerinde olması Belarus'un elindeki avantajlar iken, Rusya Belarus'a uygun fiyatlardan enerji satarak jeopolitik açıdan akılcı bir strateji izlemektedir. Belarus da, buna karşılık transit ücretlerini almamakta ya da avantajlı fiyatlardan almakta, bu politikalar iki ülke için kritik önemi olan karşılıklı stratejik adımlardır. Bu karşılıklı tutum, bölgede Rusya'nın elini güçlendirirken, uygun fiyatlı enerji Belarus'un Rusya'ya olan bağımlılığını arttırarak, Belarus'un AB ve Rusya arasındaki denge politikalarını ve bağımsızlığını etkileyebilir.

Belarus'un AB ile yakınlaşması, Rusya ile mesafeli olması anlamına geleceğinden, Rusya enerji gücünü bir cezalandırma aracı olarak Belarus'a karşı kullanabilir. Bu da enerji alanında kendi kendine yeterli olmayan Belarus ekonomisi için çok olumlu sonuçlar vermez. Örneğin, 2006 ve 2009 yıllarında Rusya, Ukrayna'ya gönderdiği gazı kesintiye uğratması

¹⁴ <https://www.britannica.com/topic/geopolitics> (erişim tarihi: 03.12.2024).

krizlere yol açmıştır. Ukrayna savaşı ile birlikte de Ukrayna'dan gaz akışının kesilmesi AB için, jeopolitik bir sorun teşkil etmiştir.

1.3.2. Fredirich Ratzel'in Siyasi Coğrafya'ya Dayanan Jeopolitik Kuramı

Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel, devletleri canlı, organik bir organizmaya benzetir ve devletlerin yaşam alanlarından bahseder. Devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için bu yaşam alanlarını genişletmesi gerektiğinden söz eder. Jeopolitik tanımların özünü oluşturan, coğrafi özelliklere, devletin sınırlarına, yerleşim özelliklerine, iklim özelliklerine atıfta bulunur. Ratzel'e göre devletler, “*var oluşlarının sürdürülebilir*” olabilmesi için, topraklarını genişletmeye ihtiyaç duyarlar. Topraklarını genişletmek devletlerin egemenlik güçlerini arttırmasında önemli bir rol oynar. Sınırları genişletme, devletlerin kontrol alanlarını genişlettiğinden, güvenlik sağlar. Friedrich Ratzel: Devletlerin toprak genişlemesi ve coğrafi konumlarının önemine vurgu yapmıştır.¹⁵

Devletin bulunduğu yer, ve bulunduğu yerde çevre ülkelerle olan karşılıklı ilişkileri, siyasi coğrafyayı belirler. Ovalar, akarsular, göller, vadiler, tarım arazileri, topografya özellikleri gibi fiziki özellikleri siyasi coğrafyaya dahildir. Madenler ve enerji kaynakları siyasi coğrafyanın birer unsurudurlar ve devletlerin gücünü belirlerler. Devletlerin sahip oldukları bu güç, ellerini zayıflatabilir ya da güçlendirebilir. Enerji kaynakları, bir ülkenin ekonomik gücü üzerinde etkili bir unsur olduğundan, devletlerin güvenliğinden, siyasi istikrarına, devlet politikalarından devletler arasındaki iş birliklerine ya da anlaşmazlıklara kadar bir dizi alanda etkilidir. Coğrafi alan, sosyal ve kültürel ilişkileri de şekillendiren önemli bir unsurdur. İklim ve coğrafyanın fiziki özellikleri sadece devletlerin politikalarını değil, insan davranışlarını da etkiler ve toplumu şekillendirir.

Ratzel'in siyasi coğrafya bağlamında Rusya ve Belarus'un coğrafi yakınlıkları, askeri iş birliklerini, savunma ve güvenlik iş birliklerini, enerji bağımlılığını, ticari ilişkilerini ve ekonomik iş birliklerini, siyasi iş birliklerini şekillendirmiştir. Ancak, Ukrayna, Baltık ülkeleri, Rusya ile sınırı olan bir ülke olmasına rağmen, farklı bir yön çizmiştir ve AB'ye yakınlaşmıştır. Siyasi coğrafya ve sahip olunan sınırlar, devletlerin kaderinde etkilidir, ancak, burada farklı dinamikler de rol oynamakta, siyasi coğrafyanın tek başına ülkelerin kaderlerini belirleyen bir unsur olmadığı görülmektedir. Ukrayna nüfusunun önemli bir kısmının Batı yanlısı olması ve Batı değerlerini benimsemek istemesi, diğer taraftan Belarus'un Rusya'ya yakınlaşma eğilimi, aynı coğrafyanın farklı yansımalarına bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁵ Ratzel, 1897:12

Ratzel, emperyalizmin sınırlarının sabit olmadığı, genişletilebilir olduğu yaklaşımı ile “*Siyasi Coğrafya*” kavramını ortaya atmıştır. Kültür kavramına dayandığı bu yaklaşımında, kültür içerisinde en önemli faktörün dil olduğu tezini ortaya koymuştur. Çevredeki daha küçük ya da zayıf ülkeleri, din, ekonomik ilişkiler gibi faktörlerle kendine bağlayarak ya da etki alanına alarak, devletler büyürler. Hitler’in yayılmacı politikalarına meşruluk kazandırdığı için çok eleştirilmiştir.

Siyasi Coğrafya’nın kurucusu olan Ratzel ((1844-1904), “*Politik Coğrafya*” adlı eserinde, siyasi coğrafyanın devletlere kazandırdıkları ile ilgilenir. Coğrafi özelliklerin ve konumun, devlet politikalarına nasıl yansıdığını inceler.

Bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar o ülkenin gücü üzerinde etkilidir. Rusya’nın sahip olduğu enerji kaynakları Rusya’nın ulusal güvenliği için önemli bir faktördür. Enerji hakimiyeti, Rusya ile AB arasındaki güç dengelerini oluşturup, Rusya’yı dış politikada etkili bir aktör haline getirmiştir.

Ratzel’in genişleme politikaları çerçevesinde NATO oluşumuna baktığımızda, NATO üyesi birçok ülke enerjisini Rusya’dan temin etmekte, aynı şekilde AB ülkelerinin çoğu Rusya’dan enerji almaktadır. Rusya’nın büyük ölçüde ithalat yaptığı Almanya, Fransa, İtalya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Bulgaristan, Hollanda Rusya’dan doğal gaz ithal etmektedirler. NATO ülkelerinden Almanya, İtalya, Fransa ve Türkiye de Rusya ile enerji iş birlikleri olan ülkelerdir. NATO ülkelerinin Rusya ile olan enerji ticareti, jeopolitik açıdan Rusya’nın elini güçlendiren bir durumdur. Bu durum iki taraf arasında bir risk oluşturabileceği gibi, diğer taraftan siyasi ilişkileri dengeleyici bir rol de oynar. Örneğin, olası bir güvenlik endişesi karşısında Rusya’nın bu ülkelere sağladığı enerjiyi kesmesi NATO ülkeleri ya da AB ülkeleri için bir risk oluştururken, olası güvenlik endişeleri açısından Rusya için avantajlı bir durumdur.

1.3.3. Sir Halford John Mackinder’in Fiziki Coğrafya’ya Dayanan Kara Hakimiyeti Teorisi

Halford John Mackinder, İngiliz coğrafyacısı, politikacısı ve akademisyendir. Ülkelerin coğrafyası ile dış politikaları arasında bir ilişki olduğunu çözümleyen Mackinder bu ikisi arasında “*Nedensellik*” ilişkisi bulunduğunu ortaya atmıştır. 19.ve 20. yüzyılda teknolojik gelişmeler sonucunda kara gücünün jeopolitik bir avantaj olduğu fikrini ortaya atmıştır. Halford

Mackinder: Kara gücünün deniz gücüne üstün olduğunu savunarak, Avrasya'nın "*Dünya Adası*" olarak stratejik önemini vurgulamıştır.¹⁶

Bu teori, 20. yüzyıl başlarında, Avrupa'da yaşanan siyasi ve stratejik değişimler sonucu ortaya çıkmıştır. Mackinder, 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında Batı'da yaşanan emperyalist rekabet ve Asya, Afrika'da yaşanan sömürgecilik faaliyetlerinin etkisiyle bu teoriyi geliştirmiştir. Avrasya bölgesinin stratejik önemi teorinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Mackinder, Akdeniz çevresinde ortaya çıkan bütün medeniyetlerin öncelikle karada, sonra da deniz gücü sayesinde üstünlük kazandıklarına atıfta bulunur. Sibirya'dan başlayıp, Volga nehrini de içine alarak Orta Asya'ya kadar uzanan "*Dünya'nın Kalbi*" (*Heartland*), yeryüzünün en büyük doğal kalesidir. Sert bir kara iklimine sahip, denizlerden uzak coğrafyası ile deniz gücünün etki alanı dışında kalır. Doğu Avrupa'nın jeopolitik önemi burada karşımıza çıkmaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika'yı kapsayan "*Dünya Adası*"nın etrafında kalan ülkeler uydu devletlerdir. Avrupa Birliği'nin büyük ekonomik ve siyasi gücü Almanya, I. Dünya Savaşında hem Batı hem Doğuda Rusya'ya karşı savaşmıştır. Buradaki jeopolitik risk, Almanya'nın Rusya'ya karşı olan tutumudur. Almanya'nın Rusya tarafında olması enerji bağımlılığı ekseninde düşünüldüğünde, Batı için büyük bir jeopolitik risktir. Bu Doğu Avrupa'yı tehdit eden bir durumdur. Doğu Avrupa'da Belarus, Rusya'nın güvenliği açısından, Batı'ya karşı stratejik bir konumdadır. Ukrayna ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinden Ukrayna da stratejik açıdan Rusya için önemli bir ülke iken, Batı'ya yakınlaşmıştır, ancak henüz NATO ve AB, Ukrayna'yı bünyesine almamıştır. Yine de stratejik ortaklıkları bulunmakta ve Rusya'ya karşı, Batı ile birlikte hareket etmektedir. Bu noktada Belarus'un stratejik önemi Rusya için daha önemli hale gelmiştir.

Avrasya'nın kalbinden dünya denizlerine de hâkim olan güç, çevre ülkeler ve bölgelerde de hakimiyet kurma gücü kazanacaktır. Büyük karasal alana sahip olan Rusya gibi ülkeler bu güce sahip olacaktır. ABD ve Çin de kara gücüne sahip ülkeler arasındadır.

Mackinder'in "*Kalphag*" bölgesi, Doğu Avrupa'yı içinde barındırdığından, Doğu Avrupa ülkeleri Rusya ve AB için stratejik ülkelerdir. Mackinder, deniz kuvvetlerinin ulaşmasında zorlu bir bölge olan Sibirya'yı eksen bölge olarak belirlemiş, Doğu Avrupa, Baltık Denizi, Türkistan'dan, İran ve Tibet'e kadar uzanan, Volga Havzası, Ermenistan, Asya ve Afrika kıtalarını da içine alan devasa bir alandan söz etmiştir.

¹⁶ Mackinder, 1904: 20-30.

Doğu Avrupa ülkelerinin jeopolitik önemi, coğrafi olarak bu ülkelerin büyük güçlerin kesişme noktasında olmasındandır. AB ve Rusya arasında bulunan ülkeler tarihsel süreçte de birçok gücün etkisi altında kalmıştır. Avrupa 'ya taşınan enerjinin güvenliği açısından stratejik öneme sahiptir. Bu ülkelerin güvenliği, enerjinin güvenliği ve istikrarlı enerji akışı anlamına gelmektedir. Bu yüzden Doğu Avrupa ülkeleri hem AB hem Rusya tarafı için vazgeçilemez önemde ülkelerdir.

“*Heartland Teorisi*” ne İngilizler pek ilgi göstermemişler, ancak bu teori Almanlar tarafından oldukça ilgi görmüş ve uygulanmıştır. II. Dünya Savaşı'nda ilgi gösterdikleri bu teoriyi uygulayan Almanlar yenilgiye uğramışlardır. Ramazan Özey'in jeopolitik kitabında bahsettiği üzere, “*Büyük Oyun*”un bir parçası olan ve hedef şaşırtmak amacıyla İngilizler tarafından ortaya atılan ve Almanlar tarafından ciddiye alınan teori sonucunda, Almanlar yenilmişlerdir. Hitler'in yayılmacı politikalarına meşruluk kazandırdığı gerekçesiyle bu teori eleştirilmiştir.

Heartland, Rusya'nın bulunduğu coğrafyayı işaret etmektedir. 20. yüzyıl başlarında geliştirilen “*Kara Hakimiyeti Teorisi*” ne göre, dünya üç bölgeden oluşmaktadır. Mackinder, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının Dünya Adası'nı oluşturduğunu söyler. Bu kıtaların dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antartika gibi kıtalar ise, dış adalar olarak, Dünya Adası'nın uydu devletlerini oluşturmaktadırlar. Sibiry ve Doğu Avrupa bölgesi ise dünyanın “*Heartland*”ini oluşturur. Bu bölgede dünya nüfusunun yaklaşık %75'i yaşamaktadır. Bu bölgeye hakim olmak Fransa'dan Çin'e, Güney Afrika'ya kadar hakim olmak anlamına gelmektedir. Afrika'nın zengin doğal kaynaklarını, Avrupa'nın gelişmişliğinden faydalanmak, Asya'nın iş gücünü, dinamizmini, üretim gücünü elinde bulundurmaktır demektir. Vulgar nehrinden Yangtze'ye ve Kuzey Kutbun'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan bir kalp bölgesi vardır. Bu bölgeye yerleşen istikrarlı bir güç, dünya adasına hâkim olabilir.¹⁷

Mackinder'e göre, Rusya “*Kara Hakimiyeti*”nin merkezinde yer alır. Kara hakimiyetinde merkezde bir güç olma konsepti bulunmaktadır ve en avantajlı konum kara hakimiyetidir. Bu bölgede merkez güç konumunda bulunan bir ülke ancak ekonomik ve jeopolitik anlamda yönetsel başarı sağlayabilir. Doğu Avrupa'ya hakimiyet esastır. Moskova-Berlin-Paris eksenindeki bir Avrasya birlikteliğinden bahseden A. Dugin, Mackinder'in dünya adası teorisini . “*Avrasya Kara İmparatorluğu*” şeklinde yorumlamıştır.

¹⁷ <https://strasam.org/analiz-ve-raporlar/analiz/rusya-ukrayna-savasi-dunya-adasinin-heartlandinda-turklerin-jeopolitik-uyanisi-745> (erişim tarihi: 28.04.2022).

Heartland çevresinde kalan Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan bölge ise “*Rimland*” diye adlandırılan “*İç ya da Kenar Hilal*”, “*Dünya Adası'nın uydu devletleri*”dir. “*Doğu Avrupa'ya hükmeden bir devlet Heartland'a hâkim olur, Heartland'a hükmesden ise, öncelikle İç Kenar Hilal'e ya da Rimlanda'a hükmeder. Sonra Dış Kenar Hilal'e yani bütün Dünya'ya hâkim olur*” (Mackinder, 1902, 1904, 1919).

Ancak, Mackinder 1904'de “*Dünya'nın Kalbi*” ya da “*Dünya'nın Kalesi*” diye tanımladığı Sibiryâ bölgesini, daha sonraki tanımında (1943), Sibiryâ'nın batısına, Doğu Avrupa'ya kaydırmış ve bu tanımlı üç kez değiştirmiştir. (Alcenat ve Scoot, 2008). Mackinder'a göre, dünya adasını oluşturan Asya, Avrupa ve Afrika karalarıdır. Sibiryâ, Kuzey Buz Denizi, Afganistan ve İran arasındaki bölge “*Kalphag*” bölgesidir. Kalphag bölgesi Avrasya'yı kapsayan bir bölgedir. Bu bölge kaynaklar açısından zengin bir bölgedir. Ukrayna bölgesinde zengin buğday tarlaları bulunmaktadır. Ukrayna-Rus savaşından sonra yaşanan buğday krizi ve yükselen fiyatlardan bu bölgenin önemi ortadadır. Sibiryâ kerestecilik açısından zengin bir bölgedir. Kafkaslar'da zengin petrol yatakları bulunmaktadır. (Billon, 2006).

İç Çember Çin, Hindistan, Türkiye, İran, Doğu Balkanlar, Avusturya ve Almanya ile çevrilmiştir. Kalphag bölgesindeki güçlü bir devlet, bu iç çemberden sıcak denizlere ulaşabilir. Dış çember üzerinde bulunan Japonya, Avustralya, İngiltere, Afrika ve Amerika ülkelerine hâkim olabilir. Bu hakimiyet dünyaya hâkim olmak anlamına gelir.

Mackinder, dünya hakimiyetinin yolunun, Doğu Avrupa'ya hâkim olmaktan geçtiğini öne sürmüştür. Küresel üstünlük ancak “*Heartland*”e hâkim olmaktan geçer. Ukrayna-Rusya savaşı dünyanın kara merkezindedir.

Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya'nın jeopolitik açıdan Batı'ya karşı bir savunma kalkanı gibidir. Bu yüzden Rusya'nın komşularıyla ve Doğu Avrupa ile geliştirdiği siyasi ilişkiler ve ekonomik iş birlikleri, eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile yeniden birleşmesi Realist açıdan pek mümkün görünmese de entegrasyon ve yeniden yapılandırmacı çabaları, Rusya'nın güvenliği açısından önem taşımaktadır. Diğer Avrupa ülkeleri açısından da enerji iş birlikleri, ticari anlaşmalar ekseninde Rusya ile ilişkileri iyi tutmak arzusu bulunmaktadır. Belarus gibi, özellikle Ukrayna krizi sonrası Rusya için önemi gittikçe artan transit kara ülkesi avantajı dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Doğu Avrupa ülkeleri aynı zamanda Batı için de güvenlik açısından stratejik bölgelerdir.

Mackinder'e göre Dünya Adası'nı kontrol etmek isteyen bir devlet, Avrasya'nın iç kısımlarını kontrol etmelidir. Avrasya'yı merkeze koyan bir yaklaşım içinde olan Mackinder,

bu bölgeye hakim olmanın denizlere hakim olmak anlamına geldiğini de belirtir. Rusya, Avrasya bölgesine yayılmış geniş alanıyla, bölgede stratejik önemi olan bir ülkedir. Mackinder, dünya politikasının anahtarının Avrasya'nın Kalpgahı (Heartland) olduğunu savunur. Heartland, Avrasya'nın iç kesimlerinde yer alır ve bu bölgeye hâkim olan gücün dünya egemenliğine ulaşabileceği iddiasındadır.¹⁸ Rusya'nın Afganistan'a müdahalesi, Atlantikçi güçlerin bölgedeki etkisini zayıflatma veya dengeleme çabalarıyla ilişkilendirilebilir. Bu, jeopolitik rekabetin bir boyutudur. Rusya'nın Afganistan'a müdahalesini Kara Hakimiyet teorisi kapsamında değerlendirilebilir. Afganistan, Orta Asya'nın kalbinde bulunur ve bu nedenle Heartland'ın bir parçası olarak kabul edilir. “Soğuk Savaş atmosferinin hüküm sürdüğü bir dönemde. Washington’un Basra körfezin büyük bir donanma göndermesi ve NATO’nun Varşova Paktı üyelerine karşı Avrupa’ya çok sayıda füze konuşlandırması gibi uluslararası düzeyde bazı mühim krizler bu süreçte önemli rol oynamıştır. SSCB’nin ABD’ye karşı bölgedeki pozisyonunu güçlendirmek ve Afganistan’daki mevcut gücünü ve etkisini korumak maksadıyla hareket etmiştir”.¹⁹



Harita 1.1: Kara Hakimiyet Teorisi – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

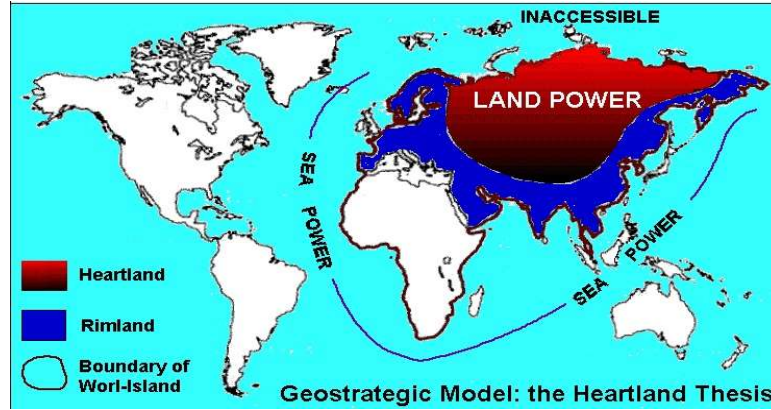
Baltık ülkelerinden Letonya, Litvanya ve Estonya 2004 yılından beri AB’ye, 2005 yılından beri de NATO üyesidirler.²⁰ Şüphesiz Batı Baltık ülkeleri için hep ait olmadıkları bir dünya olmuştur. Ancak bağımsızlıklarını korumak hedefindeki bu ülkelerin önündeki en büyük

¹⁸ Arı, 2018: 120-123.

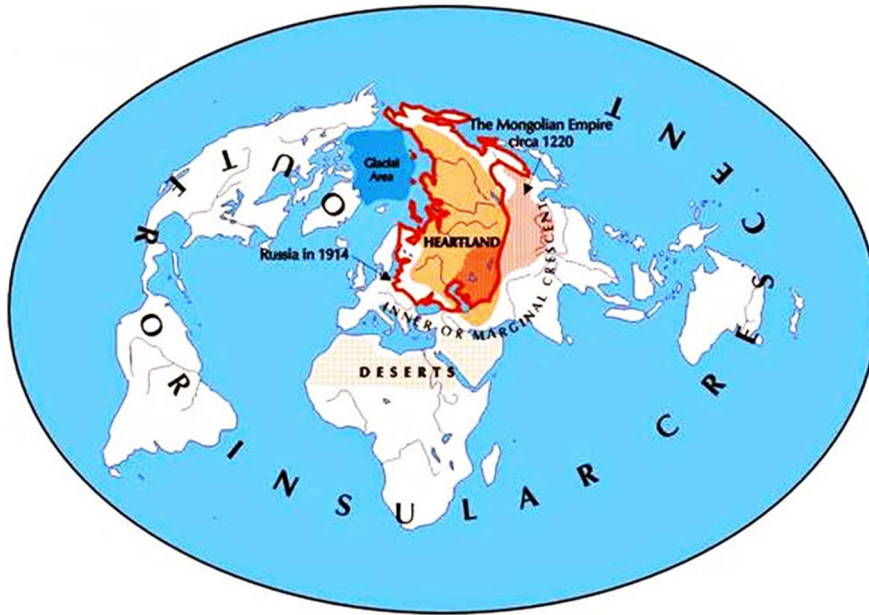
¹⁹ Kaygusuz, 2019: 120.

²⁰ <https://foreignpolicy.org.tr/russias-war-on-ukraine-the-turkishs-geopolitical-awakening-on-heartland-of-world-island/> (erişim tarihi: 19.04.2022).

engel Rusya olmuştur. Bu ülkeler Rusya için coğrafi bir tehdit oluşturmamakta ancak, Rus tehdidini dengelemek için, Batı bu ülkeler açısından tek gerçekçi tercih olmuştur.²¹



Harita 1.2: Kalp Adası Teorisi – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>



Harita 1.3: Kalp Adası Teorisi ve İç Hilal – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

1.3.4. Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi

Deniz Harp Akademisi Başkanlığı görevinde bulunmuş olan Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan (1840-1914), Amerikan ekolu temsilcisi olarak, deniz gücünün kara gücü karşısında baskın çıkacağını ileri sürmüştür. Deniz gücü, ticaret yollarını kontrol etmek, limanlara hakim olmak ve dünya sahnesinde etkin bir oyuncu olmak konusunda kritik bir

²¹ Kaya, 18(43):547-578.

avantaj sağlar."²² Bu teorinin temelleri İngiltere'ye dayandırılmıştır. “*Coğrafya Kaderdir*” tezi çerçevesinde, milletlerin deniz gücü de kaderleri üzerinde etkilidir. Aslında İngiltere'nin asıl gücü, deniz ve bir ada ülkesi olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun uzak kıtalar üzerindeki “*eksklav*” bölgelerdeki “*Sömürgecilik*” faaliyetlerinde yönetsel dezavantajları bulunsa da, adanın güvenliği boyutunda jeopolitik avantajları fazladır. Mahan. II. Dünya Savaşı'nda güçlü kara ülkesi Almanya, deniz gücü ABD ve İngiltere'ye yenilince, bu teori kara hakimiyet teorisine baskın çıkmıştır.

Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu deniz gücü sayesinde büyük güce kavuşmuşlardır. Akdeniz'e hakim olan Roma İmparatorluğu, hem ticari yolların hakimiyetine sahip olmuş, hem kendi güvenliğini deniz gücü sayesinde koruyabilmiştir. Britanya İmparatorluğu, 19. yüzyılda eksklav ülkelerdeki sömürgelerini deniz gücüyle çevreleyerek devam ettirebilmiştir. Orta çağda Venedik de büyük zenginliğini güçlü donanmasına ve ticaret yollarına borçludur. Deniz gücü ile bu büyük İmparatorluklar, denizden gelen saldırıları püskürtmüş ve ulusal güvenliklerini sağlayabilmişlerdir. Çanakkale Savaşları da hem tarihsel hem yakın çağda deniz gücü sayesinde başarılı olmuş savaşlardır. Burada elbette Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan stratejik konumdaki Çanakkale boğazının jeopolitik açıdan dar ve çetin bir boğaz yolu olması, düşmanın bu engeli aşmasında zorluk yaşanması noktasında etkili olmuştur. Antik Truva döneminde yapılan savaş, Agamemnon liderliğindeki güçlü Yunan donanmasına rağmen, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu savaş tarihsel gerçeklikten ziyade mitolojik bir öykü olarak anlatılsa da, deniz gücünü anlamamız açısından önemli bir mit olarak durmaktadır. Gene 1915'deki Çanakkale Savaşı'nda İngiltere, Fransa, Avusturya, Yeni Zelanda'dan oluşan müttefiklerin donanması çok güçlü olduğu halde, direnişin gücü sayesinde ve boğazın zorlu stratejik konumu Çanakkale'nin geçilmesini düşmanın güçlü donanmasına rağmen, uygulanan strateji ve Çanakkale'nin zorlu yapısı düşmanın galip gelmesine izin vermemiştir. Çanakkale Savaşı, müttefik güçler açısından deniz hakimiyetinin bir başarısız örneğidir. Buradan anlaşılacağı gibi, deniz gücü tek başına yeterli olmamakta, başka dinamikler de rol oynamaktadır. Jeopolitik, jeokültürel, jeostratejik etkenler, bağımsızlık çabası ve arzusu altında birleşen Türk halkı, burada deniz gücünün püskürtülmesinde önemli rol oynamıştır. Alfred Mahan, deniz gücünün kıyı gücü ile birlikte anılması gerektiğinden, kıyı gücünün deniz gücünün önemli bir parçası olduğundan bahseder. Tarihsel süreçte birçok savaş deniz gücü ile kıyı gücü sayesinde kazanılmıştır. ABD, Japonya, Birleşik Krallık, deniz

²² Mahan, 1890

gücünün kıyı gücü ile pekiştiği önemli ülkelerdir. Çanakkale Savaşı'nda da kıyı gücü deniz gücüyle birleşmiş ve başarı kazanılmıştır.

Belarus'un denize kıyısının olmamasından dolayı, denizden gelecek tehditler söz konusu değildir. Belarus'un denize kıyısı olmaması ve bir kara ülkesi olması, kara sınırlarının güvenliği noktasında önemlidir. Denize kıyısı olmaması, Belarus'u ekonomik ve ticari anlamda etkiler. Bu noktada büyük bir alana yayılmış ve deniz hakimiyeti açısından, Baltık Denizi'nden, Barents Denizi'ne, Karadeniz'den Pasifik Okyanusu'na kadar büyük bir deniz gücü bulunan Rusya, Belarus için önemli bir sığınak görevi görebilir. Kutup bölgesinde de enerji kaynaklarına erişim açısından önemli bir gücü bulunan Rusya, önemli limanları, deniz filoları, hem ticari açıdan, hem savunma açısından Rusya'ya jeopolitik açıdan avantajlar sağlayan stratejik alanlardır. Rusya için NATO yayılması karşısında Baltık Denizi ve Karadeniz önemli stratejik deniz sahalarıdır. Baltık Denizi'ne kıyısı olan Kaliningrad ve Kırım, Rusya'nın NATO ve Batı karşısında güvenliği için stratejik iki bölgedir.

Deniz gücünün, askeri, ekonomik ve siyasi boyutları bulunmaktadır. Denizlerdeki bir zafer, kara seferi başarısında da etkili olabilir. Romalılar, deniz gücünün önemini kavramış, liman güvenliği açısından da deniz gücüne önem vermişlerdir. Rusya'nın tarihsel süreç boyunca, Karadeniz, Baltık Denizi, Akdeniz gibi sıcak denizlere, her dönemde önem vermesi, deniz hakimiyetinin önemini gözler önüne sermektedir. Deniz gücü hem askeri savunma alanında hem ticari yolların kontrolü anlamında önemlidir. Deniz gücünde hava koşullarının önemi büyüktür. Bu diğer kara ve hava gücü için de geçerlidir. Romalılar'dan önce, Yunan medeniyeti de deniz gücüne önem vermiş, çeşitli taktikler geliştirmişlerdir. Romalılar ele geçirdikleri bir Kartaca gemisinden modelledikleri gemilerle, Kartacalıları M.Ö. 260'da Mylae Savaşı'nda akılcı taktiklerle yenilgiye uğratmış, büyük bir zafer kazanmışlardır ²³ Roma-Kartaca Savaşı, Akdeniz deniz ticaretini ele geçirmek amacıyla yapılmıştır. M:S. 5. yüzyılda Roma Akdeniz hakimiyetini ele geçirmiştir. M.Ö. 31'de yapılan Actium Savaşı, Markus Antonius, Cleopatra ve Octavius arasında Roma'yı kontrol altına almak amacıyla yapılmış olup, 500'ün üzerinde savaş gemisi kullanılmıştır. Batı'nın Doğu'ya karşı zaferidir. Roma'nın Mısır'a karşı üstünlüğüdür. ²⁴ Roma İmparatorluğu döneminden beri, hakimiyet kuran devletlere bakıldığında, denizlere hakim olan devletlerin her zaman hüküm sürdüğü

²³ <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-12302/roma-deniz-savas/> (erişim tarihi: 04.05.2024).

²⁴ <https://dargeb.com/denizcilik-tarihi-ve-kulturu-buyuk-deniz-savaslari/> (20.01.2021).

görülmektedir. Bizans, Venedik, Osmanlı, İspanya, Hollanda, İngiltere ve ABD denizler üzerinde egemenlikler kurmuşlar, dönemlerinin hegemonik gücü olmuşlardır.²⁵

Atlantik bir deniz gücüdür, kara gücü ittifakları ve iş birlikleriyle, Afrika, Orta Doğu gibi bölgelerde güç kazanmaktadır. Rusya çok geniş alana yayılmış bir kara gücü, aynı zamanda bir deniz gücüdür. Sıcak denizlere inerek, yakın çevre ülkelerini etkisi ve kontrolü altına almaya çalışarak, hem enerji güvenliğini hem kendi güvenliğini güvence altına almak çabasıdadır. Mahan'a göre, deniz gücünü oluşturanın belli başlı kriterleri: Coğrafi konum, fiziki yapı, ülkenin büyüklüğü, ülkenin nüfusu, halkın karakteri ve hükümetin karakteridir.²⁶

1538'deki Haçlı Ordusu'na karşı yapılan Preveze Deniz Muhaberesi, Osmanlı Donanması'nın deniz gücü sayesinde, Haçlıları Adriyatik Denizi'nde bozguna uğratması, Akdeniz'e hakim olması ile sonuçlanmıştır.

19. yüzyılda Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan, yapay yollarla açılan Süveyş kanalı neredeyse 200 kilometreyi bulan uzunluğuyla önemli bir jeopolitik kanaldır. Deniz hakimiyeti, önceki yüzyıllarda daha çok savaş ve zaferlerle ilişkilendirilmiş, ticari amaçlarla da kullanılmıştır. Günümüz dünyasında, büyük oranlarda gemilerle yapılan silah ticareti ve uyuşturucu ticareti, insan kaçakçılığı gibi, küresel sorunların, uluslararası ve ülkelerin iç güvenliğinde ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, deniz hakimiyetinin önemi de ortaya çıkmaktadır. İlk çağlardan beri deniz yolları dünya ticaretini beslemiş, hala uluslararası ticaretin önemli bir unsuru olarak karşımızda durmaktadır. Süveyş Kanalı deniz hakimiyetinin “*Kraliçe ülkesi*” diyebileceğimiz İngiltere için, jeostratejik açıdan önemi açıkça ortadadır. Atlantik'in deniz gücü, onun hegemonyasının temelini teşkil etmiştir ve ABD'nin deniz gücünün jeopolitiği konusunda örnek oluşturur. ABD'nin geniş çerçevede deniz gücü hakimiyeti dar çerçevede ise, bölgesel güçlerle oluşturduğu kara hakimiyeti çerçevesinde hayat bulmuştur. Dünya tarihinde bir dönüm noktası olan ve dünyanın kaderini değiştiren coğrafi keşifler, deniz gücü sayesinde olmuştur.

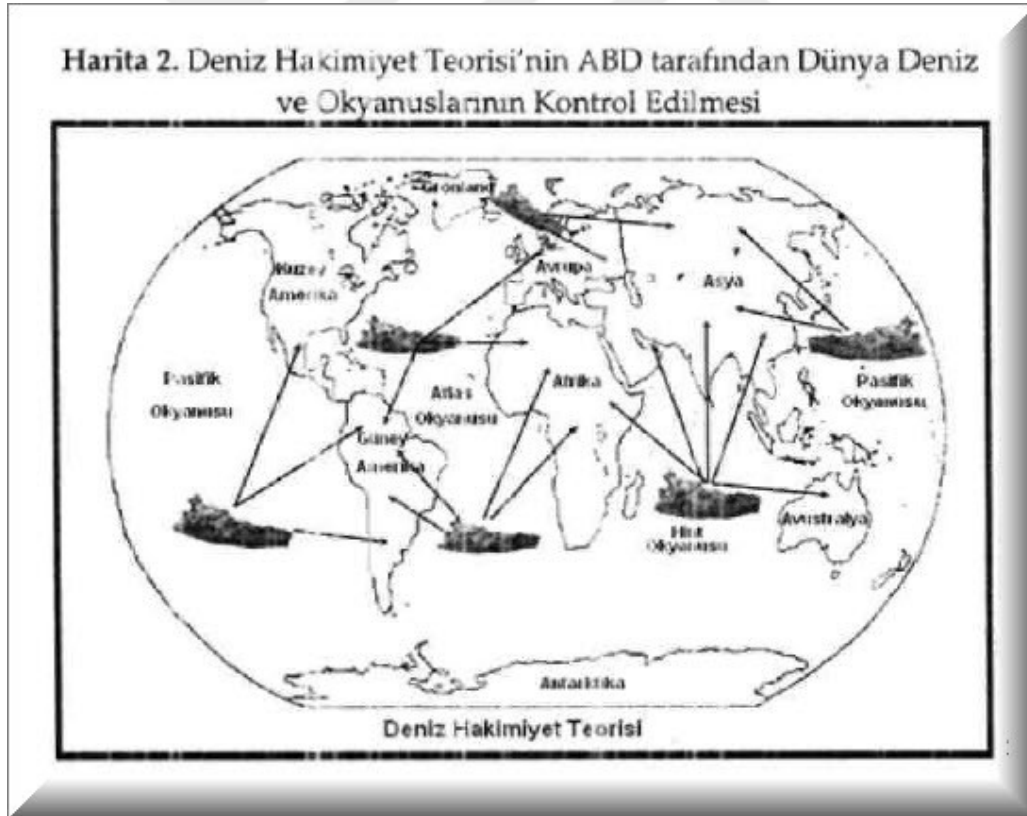
Deniz gücüne sahip olmanın yanında, bu gücü nasıl kullanmak gerektiği de önemlidir. Sahip olunan güç, akılcı stratejik hamleler geliştirmeden bir güç değildir. Onu güce dönüştüren geliştirilen stratejileridir. Bu stratejilerin geliştirilmesinde kendi gücünü tanımak kadar, düşmanın gücünü ve stratejilerini kavramak da önemlidir. Tıpkı Z. Brezezinski'nin dünya siyasetide, satranç oyununa atıfta bulunduğu gibi, bir sonraki hamleyi kestirebilmek stratejik

²⁵ Çomak, 2013

²⁶ Mahan, 2003

bir deha ve tecrübe gerektirir. Aynı durum kara hakimiyeti ve hava hakimiyeti teorileri için de geçerlidir.

Rusya'nın Baltık ülkelerine hakim olma çabaları, Baltık Denizi'ne hakim olma çabalarıyla örtüşür. Rusya'nın Baltık Sularına hakim olma çabaları, Rusya'yı NATO ve AB tarafından gelebilecek tehditlere karşı, güvende tutma çabalarıdır.²⁷ Atlantik'in deniz hakimiyeti ise tarih sahnesinde ve günümüzde alan yazına deniz gücü olarak geçmiştir. Baltık denizinde kıyısı olan Letonya, Litvanya ve Estonya Rusya için önemli jeopolitik ülkelerdir. Baltık Denizi'nde Rusya'ya ait, Kaliningrad'ı içine alan bir kıyı şeridi bulunmaktadır. Dünyada en uzun kıyı şeridine sahip ülkeler sıralamasında dördüncü sırada olan Rusya'nın Karadeniz'i, Baltık Denizi'ni, Hazar Denizi'ni ve Azak Denizi'ni içeren kıyı şeridinin uzunluğu toplamda 37.653 kilometredir. Bu kadar geniş uzunluktaki bir kıyı şeridi, deniz hakimiyeti açısından bir taraftan jeopolitik açıdan bir güç kazandırırken, diğer taraftan bu kadar geniş alanı koruyabilmek jeopolitik bir sorun oluşturmaktadır. Bu yüzden, Rusya'nın sıcak denizlere inme stratejileri, Rusya'nın güvenliği açısından çok önemli bir faktördür.



Harita 1.4: Deniz Hakimiyeti Teorisi – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

²⁷ Çomak vd., 2014: 24.



Şekil 1.1: İmparatorluklar Deniz Gücü – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

Dünya tarihine baktığımızda, büyük imparatorlukların denizlere hakim olduğunu görüyoruz. Bu imparatorluklar, karasal güçleri ile de daha büyük güç kazanarak, dünyaya hakim olmuşlardır. Belarus, Rusya için karasal ve deniz gücünü daha da pekiştirebileceği içsel bir kara ülkesi olarak, Rusya için yalnızca bir enerji koridoru değil, Baltık Denizi'ndeki hakimiyetini ve gücünü arttıracak, Batı'ya açılan bir iç kale kapısıdır. Belarus için de, Litvanya, Letonya, ve Estonya Baltık Denizi'ne olan kapısıdır. Baltık Denizi ticari açıdan Rusya ve bölge ülkeleri için gittikçe önemini arttırmaktadır. St. Petersburg şehrinin, stratejik açıdan, Batı'ya açılan bir kapı ya da bir kale olarak inşa edilmiş olması, tarihsel süreçte, hem Batı ile olan ticari ilişkileri geliştirmek, hem bu bölgeye hakim olarak Batı'dan gelebilecek tehditlere karşı bir korunma bölgesi olarak tasarlanmış olması açısından jeopolitik kaygılarla oluşturulmuş stratejik bir şehir olarak inşa edilmiştir. Ticaret yollarının kontrolü ulusal güvenlik anlamına gelmektedir.



Harita 1.5: Baltık Denizi, Belarus, Rusya Haritası – Kaynak:

<https://www.baltik.denizi.belarus.rusya.harit:yandex>

Baltık ülkeleri ve denizi Rusya için jeopolitik öneme sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Birleşmiş Milletler ve Batı, Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarını hemen tanımış ve diplomatik ve siyasi ilişkiler içine girmiştir. SSCB dağıldıktan sonra topraklarının %25'ini kaybetmiş ve 15 tane bağımsız devlet ortaya çıkmıştı. Letonya, Estonya ve Litvanya'nın NATO genişlemesine dahil olmaları, Polonya ile birlikte Rusya'yı zora sokmuştur. 2008 Rus - Gürcü Savaşı ve 2014 Kırım'ın işgali, Baltık ülkelerini AB ve NATO'ya daha da yakınlaştırmıştır.

Baltık denizi Rusya'nın AB ile olan ticaretinde önemli bir deniz gücüdür. Enerji yolları ve projeleri açısından önem teşkil etmektedir. Avrupa'ya ihraç edilen doğal gaz ve enerji kaynaklarının rotasıdır. Kuzey Akım - 1 ve Kuzey Akım - 2 projeleriyle Avrupa'ya doğalgaz taşıyan bölge, Rusya'nın deniz hakimiyetinin boru hatlarıdır.²⁸



Harita 1.6: Baltık Bölgesi Haritası – Kaynak: Encyclopedia Britannica,
<https://www.britannica.com/place/Baltic-states>

1.3.5. Alexander P. Sachaklian'ın Hava Hakimiyeti Teorisi

Alexander P. Sachaklian Sovyetler Birliği döneminde hava gücü stratejistidir. Hava kuvvetleri ve üsleri, savaş durumunda en stratejik alanlardandır. Bir ülkenin hava sahasını

²⁸ <https://www.europolitika.com/baltik-bolgesinin-rusya-icin-onemi/> (erişim tarihi: 14.03.2021).

kontrol etmek ya da olası savaş durumunda hava kuvvetlerini etkisiz hale getirmek, hava üslerini yok etmek, stratejik önem taşır. Diğer bir deyişle, devletlerin hava sahaları tıpkı limanlar gibi, devletlerin güvenliği için en stratejik alanlardır. Savaş durumunda, düşmanın hava sahasını etkisiz hale getirmek, stratejik üstünlük sağlar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hava gücünün önemi üzerine geliştirilmiş olan teori, kara ve deniz teorilerine karşı olmamakla birlikte, hava gücünün bu iki gücü kontrol edebileceğini söyler.²⁹ Sachaklian'a göre, "Heartland" için yapılan havaya hakim olandır. Üçüncü bir savaş gücü olarak ortaya çıkan hava kuvvetleri belirleyici bir rol oynayacaktır.³⁰ Hava hakimiyeti teorisi, hava sahasının kontrolünün kara ve deniz gücüne üstünlük sağlayacağına inanır. Bu, stratejik bombardıman, hava savunma sistemleri ve hava üstünlüğü kazanma üzerine odaklanır.³¹

20. yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı'ndaki hava operasyonları hava gücünün önemini ortaya çıkartmıştır. I. Dünya Savaşı'nda hava kuvvetleri düşman birliklerinin hareketlerini havadan tespit etmeye çalışarak, keşif uçuşları yapmaktaydılar. Kara gücünde olan engeller sonucunda, hava gücü bir saldırı aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nda dünyanın kaderini değiştiren ve savaşın sonucunu belirleyen hava saldırılarında yeni stratejiler kullanılması, hava savunmasında ve saldırılarda yeni bir döneme kapı açmıştır. Bu uygulanan yeni taktikler savaşın belirleyici gücü olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte de sadece askeri güç olarak değil, aynı zamanda teknolojik gelişmeler ışığında iletişim ve keşif gibi faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda, kara ve deniz gücünün yerini yeni nesil hava gücü almıştır. Gene ABD'nin 1945'de Japonya'da Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombası, ironik bir biçimde, Japonya'nın hava üstünlüğüne karşı ABD'nin hava üstünlüğünü kullanmasıydı. Bu iki şehir askeri ve endüstriyel açıdan önemli iki jeostratejik bölgeydi. II. Dünya Savaşı'nda Japonlar'ın kullandığı "Kamikaze" stratejisi, Japonya'ya bir hava gücü üstünlüğü sağlamış ancak savaşın uzaması ve Japonlar'ın teslim olmaması üzerine, teknolojik hava üstünlüğü ile Atlantik galip gelmiş ve savaş sonlandırmıştır.

ABD'nin yürüttüğü Körfez Savaşı, Irak müdahalesi hava gücüne bir örnek teşkil etmektedir. Karada yapılan çarpışmaların yıllarca süreceği ve getirdiği insan ve ekonomik kayıplar göz önüne alındığında, Körfez Savaşı'nda kullanılan hava gücü savaşın süresini kısaltmıştır.

²⁹ İşcan, 2004: 66.

³⁰ <https://stratejikortak.com/2020/05/hava-hakimiyet-teorisi.html> (erişim tarihi: 04.05.2020).

³¹ Arı, 2018: 130-135.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinden sonra, AB ve NATO'ya yakınlaşan, bağımsızlarını ilan eden eski Sovyetler Birliği ülkeleri karşısında, zayıflayan bölgesel ve küresel gücünü yeniden elde etme çabalarıyla hava gücüne önem vermiştir. ABD, Rusya'nın sadece Slav halkları üzerinde değil, Slav olmayan halklar üzerinde de hakimiyet kurma çabaları karşısında, Rusya üzerinde hava hakimiyeti kurmak istemekte ve Ukrayna jeopolitiğini de bu doğrultuda kullanmaktadır. Rusya için önemli bir jeopolitik ülke olan Ukrayna'nın Batı'ya yaklaşması, Rusya için jeopolitik, jeoekonomik ve siyasi sorunlar içermektedir. Ukrayna ve Ukrayna'nın hava sahası Rusya'nın Atlantik ve NATO karşısında hava gücü anlamına geliyordu. Bu sahayı kaybetmek ise, Rus hava gücünün ve elinin Batı karşısında zayıflaması anlamına geldiğinden, Rusya için önemli bir var olma sorunuuydu.

Belarus, Ukrayna savaşında Rusya için, bölgedeki konumu itibariyle önemli bir jeopolitik “mekan”da bulunmaktadır. Rusya Belarus ile Ukrayna savaşında, Ukrayna'nın büyük şehirlerine yönelik füze konuşlandırılması konusunda ortaklıklar oluşturmuş, askeri ve savunma ittifakları kurmuşlardır. NATO ülkesi olan Estonya, Letonya ve Litvanya ile sınırdaş olan Belarus'un, Ukrayna savaşındaki Rusya ile ortak stratejisi, Rusya için Belarus'un jeopolitik önemini açıkça ortaya koymaktadır. Belarus'un Rusya ile hava gücüne dayanarak ortaya koydukları bu iş birliği, Baltık ülkeleri açısından tehdit edici bir durumdur. Belarus'un komşularıyla olan ilişkilerinin güvenliği açısından da kritik bir husustur.³²

İngiltere, Fransa, ABD, Japonya, Rusya, Çin hava gücü olan ülkelerdir. Bu ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu ortadadır. Hava gücünün önemli unsurlarından olan keşif uçakları, II. Dünya savaşında stratejik bir rol üstlenmiştir. Kore Savaşı'nda, ABD'nin ve BM'lerin hava gücü etkili olmuştur. Körfez Savaşında Irak, ABD ve müttefikleri tarafından hava gücü sayesinde bozguna uğratılmıştır. Vietnam Savaşında da ABD'nin hava gücü etkili olmuştur.

Hava gücü, kara ve denizde yıllarca sürebilecek savaşların süresini kısaltarak, insan kayıplarını ve ekonomik kayıpları düşürmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Hava gücü daha kısa sürede, geniş alanlarda, daha hakim olma anlamına gelmektedir. Hava gücü, bir devletin kendi hava sahasını kontrol etme ve savunması açısından önemli rol oynar. Havadan stratejik alanları kontrol etme anlamına gelir. Enerji açısından, boru hatlarının korunması ya da tam tersi boru hatlarına yapılan saldırılarla stratejik üstünlük sağlama anlamına gelmektedir. Hava hakimiyeti, kara ve deniz hakimiyeti ile koordineli çalışarak daha büyük stratejik bir güç elde edebilir. Kore Savaşı, Körfez Savaşı, II. Dünya Savaşı kara, deniz ve hava güçlerinin

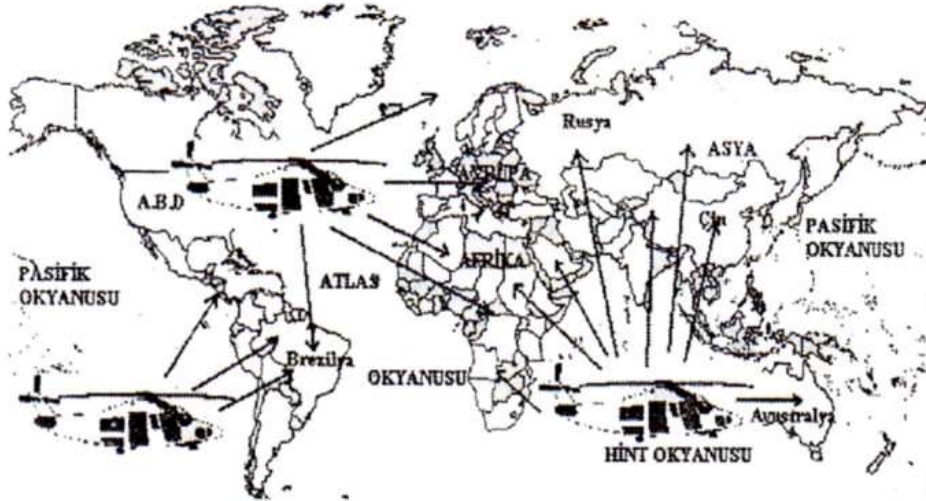
³² <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-ukrayna-savasindaki-kritik-ulke-putin-belarus-uzerinde-nasil-hakimiyet-kurdu-42011083> (erişim tarihi: 25.02.2022).

koordineli çalışarak hava gücüne örnektir. Ancak, Vietnam Savaşında bu üç güç galip gelememiş ancak büyük kayıplar ve zararlar vermişlerdir. II. Dünya Savaşı'nda İngiltere, ABD ve Sovyetler birliği, hava, kara ve deniz güçlerinin koordinasyonu ile Japonya, İtalya ve Almanya'yı yenilgiye uğratmışlardır. Teknolojik gelişmeler, ve uzay teknolojisi, “*uzay jeopolitiği*” noktasında önem kazanmış olup, uydu teknolojisiyle, dünyanın her noktası artık gözlem altında ve teknolojik üstünlüğü bulunan ülkeler, uluslararası politikada da üstün hale gelmişlerdir.

Hava gücü sadece savunma ve askeri alanda değil, bugün çok büyük taşıma kapasitesi olan kargo uçakları ile de dünyanın birçok bölgesiyle ticareti mümkün kılmakta, büyük miktarlarda mal ve hizmet taşınmaktadır. Uluslararası ticaret, eskiden sadece kara ve deniz yoluyla iken, bugün kargo filolarından bahsetmek mümkündür. Devletler için bu kargo uçakları jeopolitik ve jeoekonomik açıdan önem taşımaktadır.

21. yüzyılda hava gücü teknolojik gelişmeler sonucunda daha da ivme kazanarak, uydu teknoloji gelişmiştir. Dünya bu teknoloji sayesinde birbirine bağlanmaktadır, iletişim teknolojisi sayesinde herşey çok hızlı bir şekilde haberleşme sağlamaktadır. Uydu teknolojisi, bugün bütün dünyayı izleme ve kontrol etme olanağı sağlar. Bu teknolojileri elinde bulunduran ülkeler, stratejik açıdan avantajlı durumda bulunmaktadır. Uydudan gözlem yapma ve keşif, kontrol etme ve gerektiğinde müdahale etme olanağı sağlar. Bugün ABD'nin uydu teknolojisi ile kurduğu füze savunma sistemleri bulunmaktadır. Rusya da uzayda stratejik füze saldırılarına karşı teknolojiler geliştirmektedir. ABD'nin önemli kuruluşu NASA yaptığı uzay araştırmalarında hava gücü teknolojilerinden faydalanır. İnsanlığın yüzünü uzaya çevirdiği ve yeni kaynak arayışlarına girdiği uzay çağında, gerçek yıldız savaşlarından söz etmek olasıdır.

21. yüzyılda bu teoriyi daha da ileriye taşıyan ABD'li John Collins, kara hakimiyet teorisinden hareketle, “*Ay'a hükmeden Dünya'yı çevreleyen uzaya hükmeder, uzaya hükmeden, Dünya gezegenine hükmeder*” diyerek, geleceğin jeopolitiği konusunda bir çıkarımda bulunmuştur. Bugün artık uzaya yerleştirilmesi planlanan balistik füzelerden bahsedilmektedir.



Harita 1.7: Hava Hakimiyet Teoriisi – Kaynak: Hava Hâkimiyet Teorisi Nedir? - Stratejik Ortak

1.3.6. Nicolas J. Spkyman’ın Fiziki Coğrafya’ya Dayanan Kenar Kuşak Teorisi

Spkyman (1893-1943), ABD dış politikasının önemli isimlerindendir. Halford Mackinder’in “*Kalp Alanı*” ve Alfred Mahan’ın “*Deniz Gücü*” teorilerinden etkilenmiştir. Mackinder iç kıtalara hakim olmanın önemine atıfta bulunurken, Mahan deniz gücünün önemine atıfta bulunur. Spkyman ise bu teorilerden esinlenerek kıyı bölgelerinin önemine düşüncesini ortaya atar. Kıyı bölgeleri, iç kıtalarla deniz arasında jeopolitik öneme sahip alanlardır. Soğuk Savaş döneminin jeopolitik koşullarında şekillenen bu teori, devletlerin savunma ve genişleme politikalarında etkilidir. Nicholas Spykman: Rimland teorisini geliştirmiş ve deniz kenarındaki ülkelerin dünya siyasetinde belirleyici rol oynayacağını öne sürmüştür.³³

Spkyman’ın iki Dünya Savaşı’ndan sonra geliştirdiği “*Kenar Kuşak Teorisi*” (*Rimland*), ABD dış politikasını şekillendirmiştir. “*Coğrafya ve Dış Politika*” adlı eserinde, coğrafyanın dış politikadaki belirleyiciliğini bilimsel açıdan ele alarak bunu haritalandırmıştır. ABD merkezli bakış açısı ile devletlerin politika ve güvenlik stratejilerini incelemiş, Sovyetler Birliği’ne yönelik gerçekleştirilen çevreleme politikalarını ele almıştır. Mackinder’in Kalphag teorisine eleştirel bir yaklaşım getirmiştir.³⁴ Nicholas Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi (*Rimland*), İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Sovyetler Birliği’ni çevreleme üzerine kurulmuş bir poitikaydı. Sovyetler Birliği’nin yayılmasını önlemek amacıyla CENTO (Merkezi Anlaşma Teşkilatı) ve SEATO (Güney Doğu Asya Anlaşması Örgütü), gibi ittifaklar

³³ Spykman, 1942

³⁴ Spkyman, 2021: 251-254.

kurulmuştur.³⁵ Bu ittifaklar, enerji alanında birbirini çevreleme ve enerjiye hâkim olma çabalarıdır. Sovyet yayılcılığını önlemek amacıyla kurulan CENTO ve Komünizmin yayılmasına karşı kurulan SEATO da Rusya'yı çevreleme politikaları çerçevesinde değerlendirilebilir.

Spykman bu kitapta, barışa, sınırların güvenliğine, coğrafya ve dış politika arasındaki ilişkiye, uluslararası kurumlara ve Asya'da milliyetçilik hareketlerinden bahsetmiştir. Amerika merkezli bir jeopolitik benimseyen Spykman, Mackinder'in Heartland'i ile Housfer'in "Büyük Avrasya Projesi" kapsamında, "Doğu Avrupa'ya hükmeden dünyanın merkezine hükmeder, dünyanın merkezine hükmeden dünya adasına hükmeder, dünya adasına hükmeden dünyaya hükmeder" tezinin bilimsel olmadığını ileri süren Spykman, dünyanın kalbinin Sibirya ve Doğu Avrupa'da olduğunu ileri sürmüştür. Enerji söz konusu olduğunda, Batı'nın Doğu karşısında mutlak yenilgisinden söz eder. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının dünya adasının merkezine koyan Mackinder'in Kara Hakimiyeti teorisini de bilimsellikten uzak olduğu eleştirileriyle karşılık verir. Çünkü Amerikan merkezli bir Rimland teorisini ortaya koyan Spykman'ın aksine, Mackinder'in Kara Hakimiyeti, Amerika, Avustralya ve Antartika kıtasını dünya adasının uyduları olduğunu ileri sürer.³⁶

Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisini kapsayan bölgeler, Batı Avrupa ülkeleri, Balkanlar, Türkiye, İran, Irak, Afganistan, Hindistan, Çin'in kuzeyi, Mançurya ve Lena nehrinin doğusunda yer alır. Coğrafya, dış politikada en temel faktördür çünkü en kalıcı olandır.³⁷



Harita 1.8: Kenar Kuşak Teorisi Kapsamında Ukrayna-Rusya Savaşının – Kaynak: Jeopolitiği, turkdegs.org

³⁵ CENTO, Central Treaty Organization Türkiye, İran, Irak, Birleşik Krallık ve Pakistan arasında Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da hakimiyet kurmasını önlemek amacıyla kurulmuştur. SEATO, South East Asia Treaty Organization ABD, İngiltere Fransa, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ile gene Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış bir anlaşmadır.

³⁶ Özey, 2017: 95-100.

³⁷ Spykman, 1942:15.

Spykman, topoğrafya ve iklim özelliklerinin, ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini nasıl etkilediğine atıfta bulunur. Reaslist çerçevede yaptığı analizlerde, devletlerin asıl hedeflerinin genişleme olduğu ve bu sayede güçlerini pekiştirerek, sağlamlaştırdıklarını belirtir. Spykman, Mackinder'in "*Heartland*"'inin yeni dünya için geçerli olmadığını ileri sürmüştür. İç Kuşağın, (Rimland), sahasından (Heartland) daha önemli olduğunu savunmaktadır. Bu ülkeleri Batı Avrupa'yı, İskandinav ülkelerini, Türkiye ve Yunanistan'ı, İran, Afganistan ve Hindistan'ı da içine alan Britanya, Endonezya ve Japonya'ya kadar uzatır.

Karadeniz, Baltık Denizi, Azak Denizi, Barents Denizi ve Pasifik Okyanusu'ndaki kıyı şeridi, Rusya için jeopolitik açıdan önemli Rimland bölgeleridir. Belarus denize kıyısı olan bir ülke olmadığından, Rimland bölgesinden bahsedilemez, ancak Belarus'un komşu olduğu ülkelerle olan ilişkileri açısından Belarus, Doğu ve Batı arasında stratejik bir konumda bulunmaktadır. İç kıtalarla deniz arasındaki geçiş şeridi olan Rimland, savunma, enerji kaynaklarına ulaşma, ticari rotaların kontrolü gibi alanlarda stratejik önemi olan bölgelerdir. Aslında Belarus, jeopolitik açıdan hem AB güvenliği hem Rusya'nın güvenliği, dolayısıyla enerji güvenliği açısından stratejik önemi olan, eşsiz konumda bir ülke statüsündedir.

Bir ülkenin kıyı bölgelerine yerleştirilen füzeler, jeopolitik bir sorun oluşturabilir. 1962'de yaşanan Küba Füze Krizi, Rimland'in kritik rolünü açıkça ortaya koymaktadır. ABD'nin kıyı bölgelerini hedef alan ve Sovyetler Birliği tarafından yerleştirilen nükleer başlıklı füzeler büyük bir jeopolitik soruna sebep olmuştur. ABD balistik füzelerle bu füzeleri vurabilecek bir teknolojiye sahipti ancak aradaki mesafenin az olması, bu anti-füzelerin karşılık verse bile bir nükleer savaş riskini ortaya çıkartmaktadır. Sonunda diplomatik görüşmelerle bu kriz aşılmıştır.

Doğu Avrupa'dan Çin'e uzanan, Türkiye'yi de kapsayan teoriye göre, bu bölgeler jeopolitik önemi olan bir konumda bulunmaktadır. Ukrayna Doğu Avrupa'nın merkezinde bulunan, Batı Avrupa ile Doğu Avrupa'yı birleştiren bir kesişim noktasındadır. Ticaret yolları, enerji boru hatları açısından stratejik önem taşır, ayrıca güvenlik faktöründe Avrupa Birliği'nin güvenliği noktasında önemli bir pozisyonundadır. Tarihsel gelişim ve değişim sürecinde hem Doğu'nun hem Batı'nın izlerini taşır. Bu iki taraf arasındaki kültürel etkileşimleri, onun kimliğini oluşturmuştur. Genç nüfusa sahip demografik yapısı da onu Batı için cazip hale getirmektedir.

Belarus, enerji alanında çok zengin bir ülke olmamakla birlikte, Sovyetler Birliği döneminden kalan enerji altyapısı ve eğitim, teknoloji alanındaki yatırımlarıyla, "*siber güvenlik*" açısından Rusya için önemli bir ara bölgedir. Denize kıyısı olmamakla birlikte, tıpkı

Kore füze krizinde olduğu gibi, nükleer silahların Belarus’a konuşlandırılması Avrupa için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu açıdan denize kıyısı olmayan Belarus, bir “*kenar kuşak*” ülkesi gibi fonksiyon gösterebilir ve Rusya’nın güvenliği ve savunması için önemli stratejik bir partner olabilir. Diğer bir deyişle, Belarus Rusya için Batı karşısında bir siper görevi gören bir ülkedir. Belarus bir “*Rimland*” değildir, ancak, AB ve Rusya ile yakın coğrafi konumu, Rusya için jeopolitik konumu, askeri ittifakları ve ekonomik ilişkileri açısından önemli bir ülkedir.

1.3.7. Saul Bernard Cohen’in Kuşatma Teorisi

Cohen (1924-2019) ülkeler ve bloklar arasındaki güç dengelerinden bahseder. Cohen’in teorisi hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu hiyerarşik yapıda en altta devletler, ortada 9 jeopolitik bölge, en üstte de Kıtasal Avrasya ve Deniz ticaretine bağımlı bölgeler bulunmaktadır. 9 Jeopolitik alan, Anglo-Amerika ve Karayipler, Kıyı Avrupası ve Güney Amerika ve Sahra altı Afrika bölgeleridir. Saul Bernard Cohen modern jeopolitiğin dinamiklerini analiz ederek küresel stratejik haritaların nasıl şekillendiğini açıklamıştır.³⁸

Cohen, 1963 tarihinde yayınladığı “*The Press and Foreign Policy*” adlı eserinde “*medyanın etkisi*” üzerinde durmuştur. Medyanın toplumun algıları üzerindeki etkilerini inceleyen Cohen, medya araçlarının, halkların üzerinde büyük etkisi olan, jeopolitik unsurlar olduğunu belirtmiştir. Günümüzün Küreselleşen dünyasında, sınırları ortadan kaldıran internet gibi tüm dünyayı birbirine bağlayan teknolojik gelişme ve yapay zekâ ile birlikte zirveye ulaşan gelişimler ve değişimler, dünyayı çok başka bir yöne doğru sürüklemektedir. Her ülkeden, görüşten, etnik kökenden insanlar, internet ağı aracılığıyla, birbirleriyle etkileşim içerisindeyler. Sosyo-kültürel etkileşim, dünya insanını olumlu ya da olumsuz etkilemekte, jeopolitiğin coğrafi sınırlarını ortadan kaldırmaktadır.

Soğuk Savaş öncesi dönemde “*kuşatma*” kavramı askeri kuşatma ve sıcak savaş anlamına gelirken, günümüzde, enerjinin dünya siyasetinin temelini oluşturan baş aktör olduğu düşünüldüğünde, “*ekonomik ve kültürel kuşatma*” söz konusudur. Küreselleşmenin getirdiği bir anlamda sınırların ortadan kalktığı yeni dünyada, “*kültürel kuşatma*” iletişim teknolojilerinin de gelişmesi ile birlikte dünya halkalarını etkisi altına almıştır. Uluslararası küresel sorunlar kapsamında görünen “*göç*” meselesi, aslında bu kültürel kuşatmanın bir sonucudur. Elbette ülke içindeki istikrarsız otoriter rejimler, anti-demokratik uygulamalar, yolsuzlukların bulunduğu ülkelerde bu dinamikler de etkilidir. Ancak, kültürel emperyalizm iletişim kanallarıyla öyle yaygın hale gelmiştir ki, dünya halklarını kuşatmıştır. ABD, dünya

³⁸ Cohen, 2003.

halklarına çok güzel bir dünya vaad etmiş, küresel askeri gücünü, teknoloji gücü ile birleştirerek, kültürel emperyalizm ile halkları kendine çeken bir çekim merkezine dönüşmüştür. Dünyanın, matbaanın gelişmesi ile Rönesans, Reform uyanışları ile yaşadığı büyük değişim, devasa bir kültürel sıçrama yaşaması tesadüfi değildir. Dil, bu yüzden kültürlerin şekillenmesinde önemli bir unsurdur. Kültür emperyalizmi, yumuşak güç olarak dünya siyasetinde yerini almış, “ötekini” yaratarak, ulus-devletleri zayıflatan küresel karmaşık bir kimlik yapısı oluşturmuştur. “Medeniyetler Çatışması” tezi “öteki” üzerinden yürürken, tek tip kültür yaratan “kültürel emperyalizm”, “Batı ve Ötekiler – Hristiyanlık ve İslamiyet – Demokratik ülkeler ve Demokratik olmayan ülkeler” gibi kategorilere ayrılmış olup, Frankfurt Okulu öncülerinden Adamo, kültürün artık bir endüstri halini aldığı “Kültür Endüstrisi”den bahsetmektedir. Kültür endüstrisiyle, toplumlar metalaştırılmış kültür etkisini ve etkileşiminin altına girmişlerdir.

Rusya ve Belarus ve diğer BDT ülkeleri açısından bakıldığında, Rusya’nın yumuşak güç unsurunu, askeri ve ekonomik gücün alternatifi olarak kullandığı görülmektedir. Özellikle Putin döneminde Rusya’nın “otoriter güç” algısını kırmak veya yumuşatmak amacıyla diplomaside “yumuşak güç” enstrümanlarına destek vermeye başlamıştır.³⁹

Üçüncü Soğuk Savaş dönemi olarak nitelenen II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Cohen’in ifadesiyle “Amerika’nın Soğuk Savaş savaşıları Jeopolitiği, Sovyetler Birliği’ne karşı koyma politikasının temeli olarak benimsediler”. II. Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyetler Birliği’ne karşı ABD jeostrateji düşüncesinin temeli olarak “çevreleme” politikası sürdürmüştür. Çevreleme stratejisi, Soğuk Savaş’taki temel karakterdir. Kennan, askeri karakterin Çevreleme stratejisini tam yansıtmadığını, siyasal ve ekonomik araçların çok daha etkili olduğunu öne sürmüştür. Çevreleme stratejisine zemin hazırlayan “Domino Teorisi”, bir bölgede komünizmin etkisine girmenin çevredeki ülkelerde domino etkisi yaratacağı öne sürülmüştür. (Vietnam Savaşı)

1.3.8. Immanuel Wallerstein’in Merkez – Çevre – Yarı Çevre Modeli

Amerikalı kuramcı Immanuel Wallerstein dünya sistemi teorisyenidir. Amerikan ekonomik ve siyasi modelini eleştirirken, modern dünya sistemini, ekonomik, politik ve kültürel anlamda açıklar. “Modern Dünya Sistemi Teorisi” dünyayı “merkez”, “çevre” ve aralarındaki dinamik ilişkilere göre, değişken olan “yarı-çevre” bölgeleri olmak üzere üç bölgeye ayırır.⁴⁰ Wallerstein, kapitalist sistemin küresel hegemonyasından bahsederken, bunun

³⁹ Hlidov, 2014: 37-75.

⁴⁰ Wallerstein, 2004:42.

siyasi ve kültürel boyutlarına da dikkat çeker. “*Modern Dünya Sistemi Kuramı*”nda, siyaset ve kültürün, sistemin jeopolitiğini ve jeo-kültürünü belirlediğinden söz eder. Politik, kültürel ve tarihsel bir dünya sistemi kuramı ortaya koyar. Sistemin tıpkı bir internet ağı gibi, birbirine bağlı olduğunu, aslında rakip olarak görülen ABD, Rusya, Avrupa Birliği, Japonya gibi devletleri küresel iş birlikçileri olarak, ABD hegemonyası altında birbirine bağlı bir sistem olarak değerlendirir.⁴¹

Ekonomik güç ve kalkınma açısından dünya üzerindeki sistemi açıklar. Merkez ülkeler gelişmiş ekonomilere sahiptir, çevre ülkeler ise daha az gelişmiş ekonomilere sahiptir. Yarı-çevre ülkeler ikisi arasında bir yere sahiptir. Gelişmiş ekonomisi ve endüstriyel yapısı, gelişmiş altyapı ve enerji gücü ile Rusya merkez ülke statüsündedir. Rusya’ya bağımlı, kısmi bir gelişme gösteren Belarus, Rusya ile olan ekonomik, politik ve stratejik bağları açısından çevre, Avrupa ile olan bağları ve ilişkileri açısından çevre ve yarı – çevre arasında bir ülke sayılabilir. Çünkü, AB ile zaman zaman gerilimler yaşayıp yaptırımlara maruz kalan Belarus, aynı zamanda AB ile ekonomik ve politik ilişkiler içindedir. Tacikistan, Kırgızistan gibi Orta Asya ülkeleri çevre ülkeleri olarak tanımlanabilir. Türkiye, Ukrayna yarı – çevre ülkeler sınıfındadır. Merkez ve çevre ülkelerle ilişkileri açısından gelişmekte olan ancak stratejik önemi olan yarı – çevre ülkelerdir. Doğu Avrupa ülkeleri yarı- çevre modeline girer. Yarı – çevre ülkeler hem merkez ülkelerle hem çevre ülkelerle ilişkiler içinde olan hem bağımlı hem bağımsız özellikler barındıran ülkelerdir.

Wallerstein’in modeli ekonomik ilişkiler yanında kültürel etkileşimlerden de bahseder. İletişim araçlarının toplumlar üzerinde etkisi büyüktür ve kültürel değişimlere yol açar. Bugün popüler kültür toplumları yöneten en önemli etkileşim araçlarından. Wallerstein bu sistemin kültürel boyutuna değinir. Sistem içerisindeki farklı kültürler zamanla birbirine benzemeye başlar. Karşılıklı iş birlikleri ve etkileşimler sonucunda bazen tek tip bir kültür ortaya çıkar.

Wallerstein, yine de liberalizmin ve dünya sisteminin yıkıcı krizini vurgular. (Wallerstein, 1998: a, 1998b:143-165). Güçlü devletler, daha zayıf devletlere dayatma yoluyla yaklaşır. Ekonomik temellerin yanında, politik, kültürel, tarihsel ve sosyolojik bir dünya sistemi teorisini ortaya koyar.⁴²

Rusya ve yakın- çevre ülkeleri olan eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerindeki etkisi, ekonomik iş birliklerine dayanmakta olsa da kültürel, sosyolojik, tarihsel ve siyasi boyutları

⁴¹ Avcıoğlu, 2014: 97-110.

⁴² Avcıoğlu, 2014: 98.

bulunmaktadır. Merkez bir ülkenin çevre ve yakın- çevre ülkeleri ile olan karşılıklı etkileşimleri, dünya siyasetinin güç dengelerini belirler.

Rusya Federasyonu 1992 yılında yakın çevre politikası oluşturmuştur. Rusya, Slav halklar üzerinde kendine “*meşru*” bir misyon belirlemiştir. Rusya’nın 2014’te Kırım’ı işgali bu çerçevede yapılmış stratejik ve jeopolitik bir hamledir. Kırım Rusya ve Ukrayna arasında tarihten gelen bir denge unsurudur. Dış Rusların haklarını koruma “*misyonu*”, Rusya için önemli bir jeopolitik stratejidir. Rusya için Ukrayna, Batı ile arasında bir kalkan ülkedir ve Rusya, I. Pedro döneminden beri Karadeniz’e hâkim olma çabasıdadır, Ukrayna ve Kırım’ın bu anlamda Rusya için jeopolitik önemi büyüktür. Enerji transit yolu üzerinde olması, sınır güvenliği ve iç güvenlik politikaları çerçevesinde, Belarus gibi Ukrayna da Rusya için önemli bir “*jeopolitik partner*” dır. Batı ve NATO’ya yaklaşan Ukrayna’ya müdahale bu jeopolitik önemi yüzünden Rusya için bir zaruriyet olmuştur. Rus gazının ve petrolünün %80’i Avrupa ülkelerine Ukrayna üzerinden boru hatlarıyla ulaştırılmaktadır. Bu Rusya’nın toplam gaz ihracatının %50’sidir.

Rus dış politikasına etki eden unsurları incelerken “*yakın-çevre*”nin Rusya Federasyonu’nun eski süper gücüne ulaşmak için öncelikli hedefi olduğunu belirten Zeynep Dağı, Rusya açısından eski Sovyet ülkelerinin önemini ortaya koymaktadır. ⁴³ Bağımsız Devletler Topluluğu ile olan ilişkileri yakın çevre doktrini etrafında Realist bir yaklaşımla Rus dış politikasını şekillendirdiği, bu ülkelerdeki “*Rus halkları*”nın haklarını savunma stratejisiyle kendisine meşruluk kazandırma çabaları içinde olan Rusya Federasyonu, bu ülkelerle sadece askeri mücadeleler yerine, siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik iş birlikleri üzerine bütünleşme politikaları uygulama arzusu taşımaktadır. ⁴⁴

Dünya sistemi ekonomik yapı üzerine kurulmuş olsa da bütünsel çerçevede kültürel yapıya ve ideolojilere dayanan, politik, sosyolojik ve tarihsel bir dünya sistemi ortaya koyar. “*Modern Dünya Sistemi*” kapitalist bir dünya ekonomisidir ve sınırsız sermaye biriktirmeyi hedefler. ⁴⁵

Immanuel Wallerstein’in “*Dünya Sistemi Kuramı*”na göre, dünya ticaretinin baş aktörleri, dünya siyasetinin de belirleyicileridir. Gelişmiş bir ekonomiye, teknolojiye ve sanayiye sahip ülkeler merkez ülkeleri oluştururken, gelişmekte olan, kaynak zengini ülkeler çevre ülkeleri oluşturur. Bu ikisi arasında bir yerde bulunan yarı- çevre ülkeleri, gelişmekte

⁴³ Dağı, 2002:14

⁴⁴ Macdougall, 2015.

⁴⁵ Wallerstein, 2015.

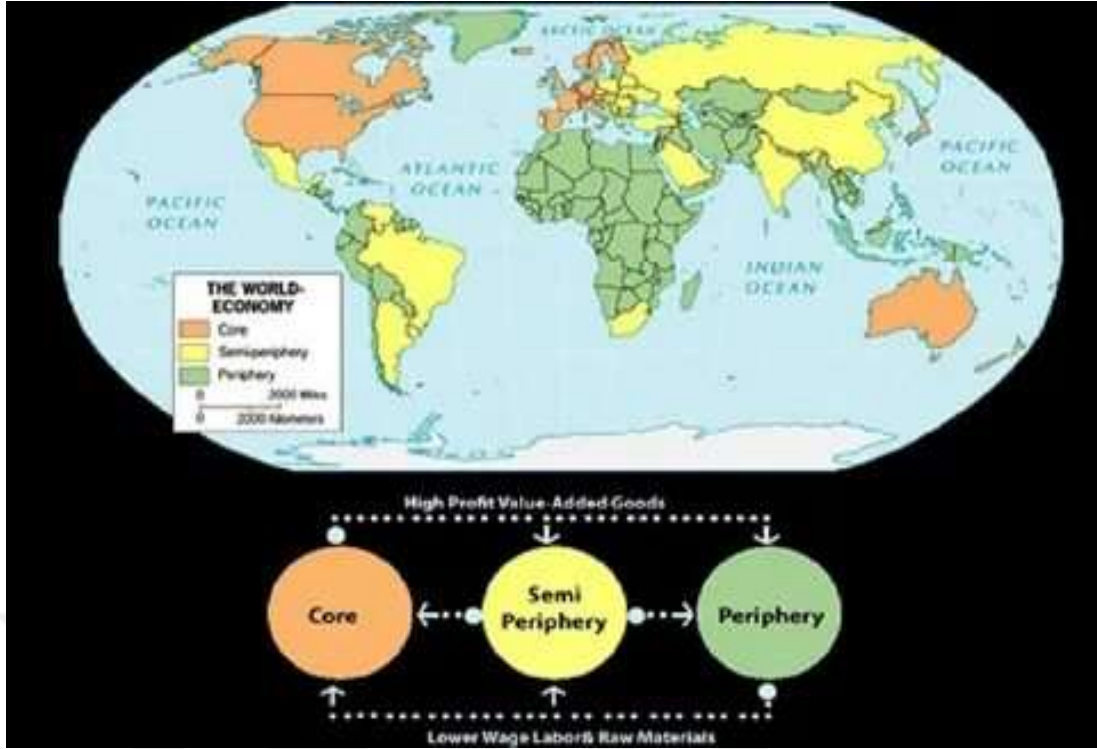
olan ancak tam olarak merkezileşmemiş ekonomilerdir. Çevre ülkeler merkez ülkelere bağımlıyken, yarı-çevre ülkeler hem merkez ülkelere hem de çevre ülkelere bağımlıdırlar. Wallerstein, dünya ekonomisini merkeze, yarı-periferiye ve periferiye ayrılmış bir sistem olarak tanımlar. Bu yapı, küresel kapitalizmin tarihsel gelişimini ve yapısal eşitsizliklerini açıklamayı amaçlar.⁴⁶

Rusya, yarı-çevre modeline uygun olmakla birlikte, çevre ülke özellikleri de göstermektedir. Rus ekonomisi büyük oranda doğal kaynaklara ve bu kaynakların ihracatına bağlıdır. Askeri ve politik güç anlamında, ABD ile karşılaştırıldığında, Rusya'nın gücü daha çok bölgesel bir güç olduğundan bu anlamda yarı-çevre ülkesidir. Rusya'yı çevre ve merkez ülke arsında yarı-çevre konumuna oturtan bir diğer özellik ise Rusya'nın bölgesel bir güç olarak çevre ülkeleriyle politik ilişkileridir. Ancak, özellikle AB'nin Rusya'ya alternatif enerji kaynak arayışları karşısında, Rusya ekonomisini çeşitlendirmek için çalışmaktadır, ancak büyük oranda halen Rusya'ya olan bağımlılığı Rusya'yı merkeze yaklaştırır.

Ekonomik olarak enerji kaynaklarında dışa bağımlı olan Belarus yarı-çevre kategorisine yakındır. Bölgesel etkileşimde Rusya ve çevre ülkeleriyle etkileşim içindedir, Rusya'nın siyasi, ekonomik ve askeri alanda etkisi altındadır. Yarı-çevre ülkeler ekonomik olarak çevre ülkelere göre daha yüksek gelir seviyesine sahiptir. Bu anlamda Rusya ve Belarus yarı-çevre kategorisine girerler. Doğal kaynaklara bağımlılık noktasında hem çevre hem yarı-çevre ülkelerinin ekonomileri doğal kaynaklara dayanır. Ancak, yarı-çevre ülke ekonomilerinde daha çeşitlilik vardır, tarım, hizmet sektörü gibi daha çeşitli sektörlerle yayılmıştır. Ancak, Rusya açısından olumlu bir stratejik adım olarak, AB'nin enerjide alternatif güzergahları arama stratejileri karşısında, Rusya da enerji dışındaki alanlara da yatırım yapmak ve geliştirmek hedeflerini oluşturmuştur.

Wallerstein'ın dünya sistemi siyaset ve kültürü de kapsayan, kapitalist ekonominin küresel hakimiyetine dayanır. Doğu Avrupa ülkeleri, Çin, Brezilya, merkezi ülkelere kaynak sağlayan yarı-çevre ülkeler olarak görünmektedir.

⁴⁶ Arı, 2018:150-155.



Harita 1.9: Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemi Haritası – Kaynak:

<https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>



Harita 1.10: Rusya ve Yakın Çevre Ülkeleri Haritası – Kaynak: <https://www.yandex.tr.com/gorsel/search>

“Yakın- çevre” politikası “Avrasyacılık” konsepti çerçevesinde, “BDT ülkeleriyle entegrasyon” yapılması gerektiği düşüncesi BDT Topluluğu’nda Rusya’nın rolü, bölgesel desteği ve ekonomik iş birliği noktasında önemlidir.⁴⁷ Rusya Federasyonu “yakın-çevre” ülkelerinden BDT ülkelerinde “güvenlik” ve “istikrar” misyonunu üstlenmiştir.

⁴⁷ Moshes, 2008.

1.3.9. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'nin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Devletlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıkları, onların gücünü belirleyen stratejik bir faktördür. Ekonomik bağımlılık, siyasi kararlarda etkilidir. Karşılıklı bağımlılık bir “güvenlik sorunsalıdır”. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, devletlerin ekonomik, politik, çevresel ve sosyal alanlarda birbirine bağımlı olduğunu savunur. Bu bağımlılık, iş birliğini ve uluslararası barışı teşvik eder.⁴⁸ Enerji konusu, sadece tüketici ülke için değil, üretici ülke için de bir güvenlik konusudur. Rusya’ya büyük oranlarda artan enerji bağımlılığı ile AB için güvenlik riski taşımaktadır. Ekonominin can damarı olan enerji ihtiyacı kendi tüketiminin ancak yarısını üretebilen AB için yaşamsaldır. Ancak, enerji üreticisi olan Rusya da enerjiyi satmak zorundadır ve arz güvenliğini sağlayacak pazarlar bulması stratejik önem taşımaktadır. Enerji bağımsızlığı aynı zamanda ekonomik ve siyasi bağımsızlık anlamına gelmektedir. Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri ve ideolojik politikaların yerini ekonomik ve siyasi iş birlikleri alsa da, bağımlı olan tarafın siyasi gücü bağımlısı olduğu ülke karşısında zayıftır. Ancak, terimden de anlaşılacağı gibi, üretici olan ülke de ürününü satmak için tüketici ülkeye bağımlıdır. AB Rusya’ya bağımlılığını azaltmak için “AB’yi Yeniden Güçlendirmek, Rus Fosil Yakıtların Bağımlılığı Azaltmak ve Yeşil Dönüşümü Hızlandırmak İçin Bir Plan” başlığını taşıyan yeni enerji stratejisini açıklamıştır. Bu stratejiye göre Rus fosil yakıtların bağımlılık ortadan kalkacak ve yenilenebilir enerji kaynakları Avrupa’nın temel enerji kaynağı haline gelecektir. (REPewerEU, Action, 2022). Devletler yalnızca güç ve güvenlik, ekonomik refah ve iş birliği arayışı içindedir.⁴⁹

AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık bazen iş birliğine bazen de politik gerilimler yüzünden çatışmaya dönüşmektedir. Ukrayna krizi, Kırım krizi gibi meseleler, insan hakları ve demokrasi gibi konular iki taraf arasında gerilimlere sebep olurken, ekonomik politik, kültürel iş birliği içeren “Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması”, “Enerji İş Birliği Anlaşmaları”, “Enerji Alyapı Projeleri”, enerji tedariki, enerji verimliliği, enerji güvenliği gibi konularda iş birlikleri bulunmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, çatışmadan çok iş birliğini gerektirdiğinden askeri operasyonların yokluğu anlamına gelmektedir. Kazan – kazan ekseninde iş birlikleri, çatışmadan önce gelir. Küreselleşme sonucunda uluslararası ilişkilerle bağlantılı olarak, toplumların kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi alanda değişimler, yerini çatışmadan çok iş birlikleri ve ekonomik entegrasyona bırakmıştır.

⁴⁸ Arı, 2018: 200-205.

⁴⁹ Dinçer, 2023: 45.

Karşılıklı bağımlılık kapsamında uluslararası örgütler ve uluslarüstü şirketlerin rolü de önemlidir. Uluslararası ilişkilerin temel paradigmaları Realizm ve Liberalizm göre yapılandırılmış olan ve güç ilişkilerine dayanan bu düzende [...] Neo Realist ve Neo Liberal analizlerde sosyolojik ve normatif unsurların giderek daha fazla dikkate alınmasının gerekçesi yine Küreselleşmeyle artan karşılıklı bağımlılıktır.⁵⁰

Ancak, AB ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın kırılgan bir noktaya doğru şekillendiğini söylemek mümkündür. AB'nin, Rusya tarafından etki altına alınmaya çalışan eski Sovyetler Birliği, yeni BDT ülkelerinden olan Belarus gibi ülkeler üzerindeki yaptırımları, gerek Belarus'un iç siyasetteki gidişatı, gerek dış siyasetteki yaklaşımları, AB için bir yaptırım konusu oluşturmaktadır, Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için AB'nin gerek yeni enerji tedarikçisi ülkelere yönelme stratejileri, gerek yenilenebilir enerji kaynakları gibi yeni alternatif arayışları, diğer tarafta Rusya'nın da enerji arzını ülke bazında çeşitlendirme politikaları gibi stratejileri, bu iki kutbun karşılıklı bağımlılıklarını kırılgan hale getirmektedir. Enerji arz - talep dengesindeki en önemli kriterlerde biri olan ve başı çeken “*Enerji güvenliği*” konusunu bu saydığımız kriterler oynak ve kırılgan bir karaktere büründürmektedir. Ancak diğer taraftan, halen yenilenebilir enerjinin yeterince yaygınlaşamaması ve fosil yakıtların halen birincil kaynaklar olarak üretim ve tüketiminin devam etmesi, bu kırılganlığı biraz sürüncemede bırakmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık, Rusya ve AB açısından enerji alanında, akılcı stratejik hamleler ile bir avantaja dönüşürse faydalı olur. “*Oyun Teorisi*” çerçevesinde, her iki tarafın da kaybetmeyeceği, belki maximum kazanç değil ama minimum zarar ekseninde değerlendirilerek, politikalar uygulanmalıdır. Aksi halde, her iki taraf için de kayıp anlamına gelecektir. Belarus, AB ve Rusya'nın kendi çıkarlarını maximize etmesi noktasında, transit bir ülke olarak kendi çıkarlarını korurken, iki taraf arasında dengeleyici bir aktör olarak rol oynamaktadır. Belarus, alternatif enerji rotaları arasında, en güvenli, kısa ve dengeleme politikaları çerçevesinde hem Avrupa ülkeleri hem Rusya için, vazgeçilmez bir transit noktasıdır.

1.4. Çağdaş Jeopolitik Yaklaşımlar

1980'li yıllarla birlikte geçilen tek kutuplu sistem ve sistemin bir dengeye oturma çabaları, dünya siyasetinde bir dönüm noktası olmuştur. “*Yeni Dünya Düzeni*” denilen bu düzen, küreselleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, teknolojik

⁵⁰ Keohane, ve Nye 1997: 3-27, 51-85.

gelişmelerin de etkisiyle, ülkelerin iç ve dış dinamikleri, çok boyutlu bir karmaşıklığa doğru evrilmiş, içiçe geçmiş ekonomik ilişkileri, devletler üstü organizasyonları ve şirketleri ortaya çıkartmış, kültürler arası etkileşim, fiziki sınırların ötesine geçerek, kültürel, ekonomik ve sosyal açıdan etkileşimler sonucunda sınırları ortadan kaldırmıştır. Küreselleşmenin getirdiği sosyal etkileşimler, internet ağları, yeni bir dünyanın oluşumuna kapı açmıştır. Dünya sisteminde çok aktörlü bir yapı ortaya çıkmış, sivil toplum, uluslararası kurumlar, şirketler gibi yeni aktörler etkinleşmeye başlamışlardır. Siber güvenlik, yapay zekâ gibi “*Bilişim ve İnternet jeopolitiği*” ortaya çıkmıştır. Küresel ısınmanın getirdiği, yeni enerji arayışları uluslararası ilişkilerde ve iç siyasette belirleyici olmaya başlamış, uluslararası anlaşmalara konu olmuştur. İklim değişikliği ve su kaynaklarının jeopolitiği, enerji güvenliği, enerji nakil yolları ve enerji kaynaklarına erişim, güvenliğin ekonomik boyutları gibi birçok etken tarafından uluslararası siyaseti şekillendirmiştir.

Çağdaş Jeopolitik kavramı ise Klasik Jeopolitiğin daha geniş bir versiyonu olup, sanayi devrimi ile birlikte yaşanan teknolojik değişimler ve ilerlemeler sonucunda değişen dünya dengelerinin getirdiği yeni dinamiklerle şekillendi. Avrupalı’ların yayılmacı politikaları karşısında, siyasi ve ekonomik rekabet ortaya çıktı. Devletler arasında güç mücadelelerine sahne oldu. Ülkelerin coğrafi özelliklerinin uluslararası güç mücadelelerindeki rolü ve etkisi önem kazandı. 20. yüzyılın ikinci yarısında, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ivme kazandı. Küreselleşmenin etkisiyle, artan ekonomik ilişkiler, güvenlik gibi birtakım tehditleri de beraberinde getirdi. Enerji güvenliği çağdaş jeopolitiğin önemli bir unsuru oldu. Bu noktada enerji kaynaklarının dünya üzerindeki dağılımı, enerjinin yönetimi ve yönetişimi, enerjinin üretici ülkeden tüketici ülkeye ulaştırılması, ticaret yolları, transit ülkeler enerji politikaları ve enerjinin kontrolü önemli unsurlar haline geldi.

1.4.1. Yoshihiro Francis Fukuyama’nın Tarihin Sonu Tezi

Fukuyama’nın Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra ortaya attığı “*Tarihin Sonu*” tezi, (1992), “*liberal demokrasi*” ve “*serbest piyasa ekonomisi*” ne atıfta bulunur. Fukuyama, 1989’da yazdığı makale ve 1992’de yayımladığı kitapla, liberal demokrasinin ideolojik evrimin son noktası olduğunu savunur. Ona göre, liberal demokrasi, insanlığın siyasi ve ideolojik gelişiminin nihai aşamasıdır.⁵¹ Berlin duvarının yıkılması, Sovyetler Birliği’nin dağılması, liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin dünyayı son noktaya getirdiğini savunur. İnsanlık tarihinde ideolojik evrimin son noktası olarak bahsettiği liberal demokrasi ve serbest

⁵¹ Fukuyama. 1989:3-18.

piyasa ekonomisi fikri, dünya üzerinde halen devam eden farklı karakterdeki çatışmalar ve ideolojik farkların halen ortadan kalkmadığından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Rusya ve Çin'in yükselişi, sağ eğilimli popülist liderlerden dolayı da eleştirilere maruz kalmaktadır. Fukuyama ise, bu eleştirilere karşı kendi fikrini, hiçbir otoriter rejimin uzun süreli olamayacağını ve sonunda liberal demokrasinin galip geleceğini öne sürerek savunmaktadır. Ancak, günümüzde İmparatorluk geçmişinden gelen Rusya Federasyonu gibi daha birçok devletin, bu etkilerden tam olarak kurtulamadığı, hala günümüzde ekonomik ve siyasi istikrar yanında karizmatik ve güçlü liderin halklar üzerinde etkili olduğu görünmektedir. Avrupa ülkeleri, İskandinav ülkeleri, ABD dışında, diğer bölgelerde bireysellik ve özgürlük bilincinin tam olarak gelişmediğini görüyoruz. Uluslararası küresel sorunlardan olan ve bir dengeye oturma hareketleri olarak olumlu taraftan bakacağımız bir durum olsa da iç çatışmaların ve savaşların görüldüğü Orta Doğu coğrafyası gibi istikrarsız bölgeler, özgürlük ve istikrar anlamında iç sancılar yaşıyor gibi görünse de, insani ve ekonomik kayıplar, siyasi istikrarsızlık atmosferi bu olumlu taraftan bakabileceğimiz atmosferi olumsuz bir atmosfere dönüştürmektedir. Coğrafyanın kader olduğu bölgelerde, yönetimlerin henüz liberal ekonomi trendinde istikrarı yakalayamadıkları, farklı dinamiklerin bu bölgeleri şekillendirdiğini görmekteyiz.

“*The Atlantic*” dergisinde 16 Ekim 2022 tarihinde yayınladığı makalesinde, tezinin ispatı olarak Fukuyama, insanların Rusya ya da Çin'de yaşamayı değil, liberal demokratik ülkelerde yaşama arzusunda olduklarını belirtiyor. Liberal demokraside yaşanan aksaklıklara rağmen, hesap verilebilirliği olmayan düşük kalitedeki otoriter rejimlerin karşısında, liberal demokrasinin yine de en iyi seçenek olduğunu belirtiyor. Rusya ve Çin'in yükselişine karşı ise, özünde zayıf, yetersizlikleri olan rejimler olarak nitelendiriyor.

Fukuyama'nın tezi, tarihin hala devam eden bir süreç olduğu ve henüz sistemin oturmadığı noktasında eleştirilmiştir. Atlantik ve Rusya tarafından bakıldığında, küresel dengeleri oluşturmak için, Avrasya bölgesinde halen devam eden bir rekabet durumu söz konusudur. Bu rekabet ekonominin merkezinde bulunan enerji etrafında bir oyun teorisine dönüşmüştür. Bu noktada Brezezinski'nin ortaya koyduğu gibi, “*Büyük Satranç Oyunu*” devam etmektedir.

Bu tez, dünya üzerindeki farklı kültürler ve dinler noktasında da bir sorun teşkil etmektedir. Farklı kültür ve sosyal yapılar, diğer kültür ya da din faktörü üzerinden kendi kimliğini oluşturup şekillendirirken “*ötekini*” yaratır ve pekiştirir. Bir diğer unsur da teknolojik gelişmenin herşeyi dönüştürdüğü bir dünyada, ekonomik eşitsizliklerin artması, liberal

ekonomi noktasında, tüm bireyler için adil ve eşit olmayan liberal ekonomi sürdürülebilir olmayacağı için bu tez sağlam zenininden kayabilir. Yapay zeka gibi, büyük bir zihinsel devrim, birçok iş gücünün ortadan kalkması anlamına gelecektir.

Günümüzde İngiltere, Fransa kısmen Almanya gibi ülkeler liberal ekonomi modeline rağmen, stratejik sektörlerde yeniden kamulaştırma politikaları izlemeye özen göstermektedirler, Enerji alanında, Yeltsin döneminde liberal ekonomiye uyum sağlamak amacıyla enerji şirketlerinin özelleştirilmesi sonucunda Rus sermayesi tekelleri şirketlerin eline geçmeye başlayınca, Putin ile birlikte enerji şirketleri yeniden devlet kontrolüne alınmak suretiyle kayıplar telafi edilebilmiştir. Bu noktada aslolan dinamik, ülkelerin ulusal çıkarlarıdır ve politikaları iyi yöneticiler elinde şekillenmektedir.

Ekonomik krizlerle karşılaşan Brezilya, Venezuela, Arjantin gibi ülkeler, iflasın eşiğine gelince yeniden kamulaştırma politikalarına dönmüşlerdir. Buradan anlaşılacağı gibi adil, eşitlikçi bir liberal sistem olmazsa, bu bazı devletlerin iflası anlamına gelmektedir ve sürdürülebilir bir durum değildir.

Belarus, Sovyeter Birliği'nden ayrıldıktan sonra ekonomik ve siyasi boşluğa düşmüş, bağımsızlıktan sonra devlet kontrolündeki modeli benimsemiştir. Ancak, çok kuvvetli olmayan ve enerji alanında dışa bağımlı bir ülke olan Belarus'un bu modeli rekabeti ve özel sektörü teşvik etmediğinden, kırılgan bir yapıya sahiptir. Ancak, Belarus sanayi ve tarım endüstrisi ürünlerinde dünyada ithalatçı bir ülke olarak önemli bir yerde bulunmaktadır. Rusya ve AB ile önemli ticari ortaklıkları bulunmaktadır.

1.4.2. Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması

Samuel P. Huntington (1927-2008) Amerikalı siyaset bilimcidir. “*Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeni*” kitabını 1996'da yazmıştır. Huntington dünyayı yedi ya da sekiz bölüme ayırmıştır. Huntington Medeniyetler arası çatışmayı kaçınılmaz ve sürekli olarak öngörür..⁵² Ancak, İsrail'in Filistin saldırısında Çin'in ve AB ülkelerinden İspanya, Polonya ve Japonya gibi ülkeler Filistin'e destek vermişlerdir

Soğuk Savaş dönemi Batı ve Doğu ideolojik blokları arasında bir “*çatışma*” idi. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ideolojik çatışmalar, yerini küreselleşmeyle birlikte, ekonomik iş birlikleri ve “*entegrasyon*” çabalarına bıraktı. Huntington tezini “*sosyolojik*” ve “*antropolojik*” boyutlar içeren “*medeniyet*” kavramına oturttu. Soğuk Savaş sonrasında çok kutuplu, çok

⁵² Arı, 2018: 230-235.

medeniyetli bir dünyadan bahseder. Medeniyetleri, Batı Medeniyeti, Batı Avrupa (Avrupa Birliği) Medeniyeti, Kuzey Amerika Medeniyeti ve bu medeniyetin etkisinde olan ülkeler, Ortodoks ülkeler (Rusya, Ermenistan, Belarus, Bulgaristan, Kıbrıs, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Karadağ, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Ukrayna), Latin Amerika Medeniyeti (Arjantin, Güney Amerika), İslam, Çin, Hint Medeniyeti, Japon Medeniyeti, Sahra altı Afrika, Budist geleneklere sahip ülkeler. (Çin, Budist, Hint ve Japon medeniyetleri (bazı kaynaklarda tek bir medeniyet olarak anılıyor). İsrail de Batı medeniyetine yakın bir medeniyet olarak görünüyor.⁵³ Huntington bu medeniyetleri iki temel kategoriye indirgeyerek “*Batı*” ve “*İslam*” medeniyetlerinin çatışmasından söz ediyor. Bu iki medeniyet arasında kültürel ve dinsel çatışmaya atıfta bulunuyor.⁵⁴ Karşılıklı bağımlılık olgusu ve diğer devletlerle olan ilişkilerin ve iş birliklerinin artması, iç içe geçmiş ekonomik ve siyasi ilişkiler bu olguyu şekillendirmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında, Huntington’ın da belirttiği gibi, I. Dünya Savaşından sonra Batı’nın kolonileştirme politikaları çerçevesinde bir düzen oluşmuştur. Soğuk Savaş yıllarında dünya ideolojik ve politik kutuplara ayrıldı. 1990’lı yıllardan sonra ise dünyanın artık medeniyetler etrafında kutuplaştığı tezini öne sürmüştür. Ancak, bugün istikrarsız yönetimlerin ve bozuk ekonomilerin bulunduğu Orta Doğu gibi ülkelere göçlerin Batı’ya aktığı gerçeği bu tezi biraz gölgede bırakmaktadır. Uluslararası küresel sorunlardan olan, terör sorunu, aynı dine mensup olduğunu iddia eden İslami terör örgütlerinin, Hristiyan ülkelerde yaptığı saldırılar yanında, kendi dininden olan ülkelere de terör hareketlerine giriştiğini görmekteyiz. Bu durum medeniyetler arasında da bir tür ayrılıkçılık bulunduğunu göstermektedir. Diğer taraftan SSCB’nin dağılmasından sonra Yugoslavya’nın dağılma sürecinde Ortodoks Ruslar’ın Sırp’ları, Katolik Almanlar’ın Hırvatları desteklemesi⁵⁵ bu tezi doğrular niteliktedir. Her ne kadar bu noktada pragmatist bir bakış olduğu iddiaları ortaya atılsa da, bu noktada dini inançların etkisini görebiliriz. Ekonomi halen uluslararası ilişkilerin belirleyicisi olduğundan, ancak dünyada adil ve eşit dağıtılmayan refah konusu bu noktada insanları medeniyetler ve dini inançlar etrafında birleştirebilir. Öyle olmamış olsaydı bugün bir İslam ülkesine yapılan saldırı karşısında, tüm İslam ülkeleri ayağa kalkardı. Ancak, müslüman olan ve olmayan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi ittifaklar iç içe geçtiğinden, bu o kadar kolay olmamaktadır. Ancak, yine de din faktörünün birleştirici gücü yadsınmaz ve medeniyet savaşları ancak kaybedecek bir şeyi olmadığında insanların tercihi olabilir. Medeniyetler ve dinler, kimlikler ait olma duygusu

⁵³ Huntington, 1996: 45-48.

⁵⁴ Yılmaz, 2003: 22.

⁵⁵ <https://www.tuicakademi.org/21yyin-baris-projesi-medeniyetler-ittifaki/> (erişim tarihi: 23.04.2013).

üzerinden şekillenir. İnsanların ve toplumların “*aidiyet*” duygusuna ihtiyaçları vardır. Kendilerinin belli bir gruba ya da kültüre ait olduklarını bilmek isterler. Bu noktada, öteki kültürün yaratılması ya da oluşması, medeniyetler çatışması ihtimalini her zaman canlı tutacaktır. Ötekileştirme ve eşit paylaşımın olmadığı liberal ekonomik sistemde, kültürler ve benzeşenler, kutuplaşmaya devam edecektir. Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinin bir benzerini çizecek olursak, Medeniyetler Çatışmasının birinci basamağını “*ait olma ihtiyacı*” oluştururdu.

Batı ve Doğu medeniyet bloklarında, Batı’nın hala güçlü bir medeniyet olduğu ancak Doğu’nun yükselişi vurgusu yapar. Batı medeniyetinin üstünlüğünü bugün ve yarın da sürdüreceğine atıfta bulunurken, Doğu karşısında gücünün azaldığı vurgusunu da yapmaktadır.⁵⁶ Batı Hristiyan dünyasını temsil eder, doğu İslam dünyası ve arada Ortodoks ülkeler Doğu’ya daha yakın görünmektedir. Hristiyan dünyası, (Katolik ve Protestanlık), demokrasi, hukukun üstünlüğü, laiklik değerler temelinde şekillenmiştir.⁵⁷ Din unsuru yanında Batı ile Doğu’yu keskin bir çizgiyle birbirinden ayıran özellik ise “*kültürel yapı*”dır. Hukukun üstünlüğüne karşı, tek adam rejimleri, demokrasiye karşı anti-demokratik uygulamalar, Doğu’yu Batı’dan keskin çizgilerle ayırmaktadır. İki kutuplu sistemin çökmesinden sonra, dünya kültürel ayrışmanın etrafında birleşerek, yeni bir “*dengeye*” evrilecektir. Kültür ayrışması “*biz*” ve “*öteki*” arasındaki uçurumu iyice arttırıp, keskinleştirecektir.

Belarus gibi, Rusya ile güçlü tarihi, kültürel, sosyal köklere sahip olan ülkeler, Rusya etrafında birleşme yoluna gidebileceklerdir. Huntington’a göre, insanlar kimliklerini kim olmadıkları üzerinden tanımlarlar.⁵⁸ Bu kimlik tanımlamasında BDT ülkeleri, kendini Batı’ya ait bir azınlık dışında, Rusya ve Avrasya’ya ait hissedeceklerdir. Avrasyacılığın yeniden tanımlanmasının temelinde de bu ihtiyaç yatmaktadır. Burada din unsurunu da gözden kaçırmamak gerekir.

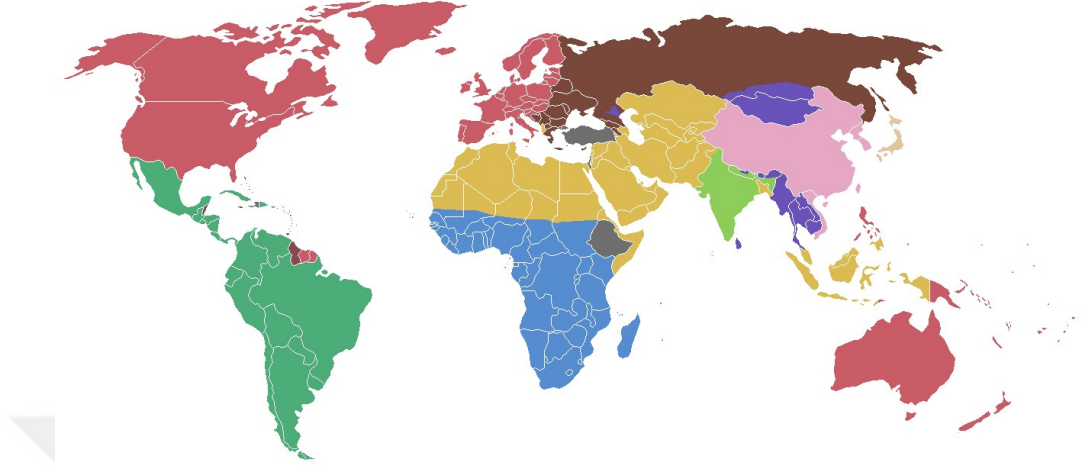
Huntington, Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların ideolojik ve ekonomik olmaktan ziyade, kültürler ve medeniyetler arasında olacağı tezini ileri sürer. Aslında tüm çatışmalar özünde ekonomiktir, ancak dünya üzerinde gittikçe artan eşitsiz gelir dağılımı, bir tarafta refah ve bir tarafta az gelişmişlik, daha eşitlikçi bir dünya arayışı arzusu ile medeniyetler ve kültürler arasında şekillenebilir. Din faktörü ve tarihsel geçmiş de burada önemli rol oynayacaktır.

⁵⁶ Huntington, 2003: 27.

⁵⁷ Huntington, 2004: 91-94.

⁵⁸ Huntington, 2004: 88.

Ancak, Barry Buzan ve Gerald Segal, Medeniyetler Çatışması'na anti – tez geliştirmiş, “*Medeniyetler Bütünleşmesi*”nden söz etmişlerdir. Batı medeniyetinin alternatifsiz olarak tüm dünyaya hakim olacağından söz eder.



Harita 1.11: Huntington Medeniyetler Haritası – Kaynak: Clash_of_Civilizations_world_map.pngKa (1350×625) (wikimedia.org)

1.4.3. Zbigniew Brzezinski’ nin Büyük Satranç Tahtası

Zbigniew Brezezinski, Polonya asıllı Amerikalı siyaset bilimcisidir, dış politika profesörü olarak çalışmaktadır. Ayrıca, Amerika’da Stratejik Araştırmalar Merkezi’nde danışmandır. Amerika Birleşik Devletleri’nin yeni dünya düzeninde tüm dünyaya hâkim olacak tek güç olduğuna vurgu yapar. Brzezinski, ABD'nin Avrasya'daki hegemonyasını sürdürmesinin önemini vurgular. 1990'lar ve 2000'ler boyunca ABD, askeri, ekonomik ve diplomatik gücüyle küresel liderliğini sürdürmüştür.⁵⁹ Brezezinski bu arzusunu ve düşüncesini dile getirirken, ABD’nin Avrasya’da rakiplerine karşı tek ve mutlak güç olmak için nasıl stratejiler geliştirmesi gerektiği konusunda yol gösterir. Rusya ya da Avrupa’daki olası rakiplere karşı, bölgede kapsayıcı politikalar izlemesi gerektiğine atıfta bulunur. Stalin ve Hitler’in Atlantik karşısında takındıkları ortak tutum, “*Avrasya’ya hakim olanın dünyaya hakim olacağı*” tezinden hareketle, Avrasya’nın kontrolünü sağlamaktı.⁶⁰ Brezezinski, Amerika’nın insanlık için kapsayıcı bir strateji izlemesi gerektiğine ve Avrasyalı rakiplere dikkat çeker.

Rusya faktörünü ele alan Brezezinski, İmparatorluk geçmişinden gelen devletlerin içinde barındırdıkları tebalar dolayısıyla çökmekten ziyade dağıldıklarını, çünkü bu tebaların bağımsızlık arzularının olacağı gerçeğine atıfta bulunur.

⁵⁹ Arı, 2018: 240-245.

⁶⁰ Brezezinski, 1997:45.

20. yüzyılda Avrupa, siyasetin ve ekonominin kalbi olmaya devam ederken, Asya'nın ekonomik olarak yükselişi, Avrasya jeopolitiğinin önemini ortaya koymaktadır. Z. Brezezinski “*Büyük Satranç Tahtası*” adlı kitabında (1997), Avrasya'nın karmaşık jeopolitiği ile baş edebilmek için, mücadelenin jeostratejik hamleler gerektirdiğini, yani Amerika'nın jeopolitik menfaatleri için, stratejik hamleler geliştirmesi gerektiğinden bahseder.

Büyük Satranç Tahtası kitabı Brezezinski'nin, ABD'nin izlemesi gereken stratejilerin neler olduğu ile ilgili ortaya koyduğu bir strateji kitabıdır. Avrasya'daki devletlerin stratejik hamle olasılıklarını ve politik ikilemlerini analiz etmiştir. Avrasya bölgesi büyük satranç hamlelerin yapıldığı bölgedir. Sovyetler Birliği ve Hitler Almanya'sı ABD'nin Avrasya'da kontrolü ele geçirmesini arzu etmemiştir. Çünkü Avrasya'ya hâkim olan dünyaya hakim olur tezinden hareketle, bu bölge stratejik bir öneme sahiptir.

ABD ekonomik gücünü, kültür emperyalizmi ile birleştirmiş, dünya gençlerine cazip gelen fırsatlar sunarak, dünyanın en iyi beyinlerini bünyesine katarak, teknolojik gelişmesiyle de dünya hakimiyetini pekiştirmiştir. I. Dünya Savaşı Avrupa'nın diğer ülkeler üzerinde hegemonya kurmasıyla başlayan, ancak sonrasındaki süreçte ABD'nin bir aktör olarak dünya sahnesinde kendini başrolde konumlandırmasıyla devam etmiştir, Avrupa Birliği de hala güçlü bir aktör olmakla birlikte, biraz geri planda kalmayı tercih etmiştir. Dünya Savaşları başta Almanya olmak üzere, Avrupa'nın bir yenilgisidir. Sömürge bölgelerde paylaşım savaşına giren büyük güçler, sonrasındaki süreçte çatışmaları ittifaka dönüştürerek, ekonomik iş birlikleri ekseninde Birlik kurdular. Artık ana hedef çatışma değil, ortak çıkarlar oldu.

Bugün Küreselleşen dünya, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın yaptığı yıkımı yeniden yaşamamak için, ekonomik ve siyasi iş birlikleriyle internet ağı gibi entegre olmuşlardır. Karşılıklı bağımlılık çerçevesinde, bu iş birlikleri kaçınılmaz olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ekonomik ve siyasi hatta kültürel sorunlar yaşayan, dağılan ülkeleri tekrar bünyesinde toplamak amacıyla Avrasyacılık konseptini yeniden tanımlayarak, daha kapsayıcı bir kimlik tanımı oluşturan Rusya Federasyonu, ekonomik ve siyasi toparlanmayı yaşadktan sonra yeni yükselen güç olarak Atlantik karşısında yeni mücadele alanı Avrasya'da yeniden sahneye çıkmıştır. Avrasya bölgesinde. sıcak çatışmalardan kaçınan büyük devletler, Dünya Savaşları'nın tecrübe ettirdiği yıkımları tekrar yaşamamak için, ekonomik ve siyasi iş birlikleri ile birbirine bağlanmış, ancak nükleer silah tehdidini de en azından şimdiye kadar caydırıcı bir güç olarak kullanmaya başlamışlardır.

Sovyetler Birliği'nin bir üst kimlik olarak tanımak istemeyen ve Rus olmayan halklar (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan gibi) bağımsız olmak istemişlerdir. Güçlü askeri yapısı

ve stratejik dehası ile Sovyetler Birliği çatışma alanlarında tam bir yenilgi yaşamakla birlikte, bağımsızlığını ilan eden eski Sovyetler coğrafyası ülkelerinin Batı'ya yakınlaşmasıyla, kendine Kaliningrad, Donbas, Kırım gibi stratejik alanlarda yer açmıştır. Belarus ise bu coğrafyadan elinde kalan en önemli müttefiktir.

Brezzezinski, Amerika'nın hakim olmadığı bir dünyada daha çok istikrarsızlık ve kaos yaşanacağına atıfta bulunur. Amerika'nın üstünlüğünü, dünyanın demokratik değerlere kavuşmasının ve ekonomik büyümesinin temeline oturarak, bunun kaçınılmaz olduğu görüşünü savunur. Avrasya'daki beş büyük oyuncuyu, Almanya, Fransa, Rusya, Çin ve Hindistan olarak tanımlar. Jeopolitik eksen rolünde olan ülkeleri de Türkiye, İran, Ukrayna, Azerbaycan ve Güney Kore olarak tanımlar. Bu noktada Almanya ve Fransa'nın rolü krtitiktir. Bölgede jeopolitik açıdan ABD ve Rusya ile rakip olan bu ülkenin nerede saf tutacağı, ya da tutup tutmayacağının belirleyicisi enerji faktörü olacaktır. AB'nin en yüksek oranda enerji tüketicisi olan Almanya ve Fransa'nın önündeki en büyük engel, Rusya'ya olan enerji bağımlılığıdır ve bu bölgedeki rekabeti şekillendirecektir, ancak Avrasya bölgesi enerji rekabetinin olduğu bir bölge olduğundan, aynı zamanda Almanya ve Fransa için önemli bir rekabet alanıdır.

Brezzezinski satranç oyununda Polonya'yı AB'ye bağımlı zayıf bir oyuncu olarak görmektedir. Rusya bölgede çok güçlü bir oyuncudur. Bu satranç oyununda şah ABD ise vezir Rusya'dır. Japonya bu oyunda sahneye çıkmamakta ancak olası bir krizde ABD'nin yanında alacağı muhtemeldir. Çin de büyük oyuncularından biri olarak daha çok ekonomik gücü ile sahnededir. Brezezinski burada Ukrayna'yı en önemli jeopolitik ülke olarak görmektedir. Ukrayna Rusya'nın Karadeniz stratejileri için önemli bir jeostratejik oyuncudur.

Avrasya bölgesindeki engel jeopolitik açıdan çok kimlikli, çok dinli ve geniş bir alana yayılmış olmasıdır ve bu dinamiklerin stratejileri ve politikaları nasıl şekillendireceği çok net değildir. Avrasya'nın istikrarı, şu anda küresel olarak hırslı bir Çin'in ortaya çıkmasıyla tehdit altındadır.⁶¹ I. ve II. Paylaşım Savaşları'nın ardından, Almanya'nın yenilgisi ve Avrupa'nın sahne gerisine çekilmesi, Kuzey Amerika ve Sovyetler Birliği: bir tarafta Atlantik ve Pasifik deniz gücü, diğer tarafta Avrasya kara gücü karşı karşıyaydı. Bu jeopolitik savaşı kazanan dünyaya hakim olacaktı⁶² Soğuk Savaş sürecinde Kuzey Amerika Avrasya kıtasının hem doğu hem batısında cepheleştirdi. Bu noktada Sovyetler Birliği'nin de güney cephesi oluşturması iki büyük gücü karşı karşıya getirdi ancak nükleer bir savaştan kaçınan iki taraf da kültürel,

⁶¹ Brezezinski, 1997.

⁶² Brezezinski, 1997.

ekonomik, siyasi jeopolitik unsurlarla hamleler yapmayı tercih ettiler. Komünist Çin - Sovyet Bloğu Ortodoks dini üzerinden hareket ederken, Amerika demokratik ve ortak değerler üzerinden hareket ediyordu. Avrasya da Batı’da Almanya ve Doğu’da Japonya, Amerika’nın majör iki müttefikidir. Orta Avrupa kendini Batı medeniyetine yakın gördüğünde Rusya’ya yakınlaşması pek söz konusu değildi. Çin Amerika karşısında, daha çok ekonomik alanda rekabet etmektedir.

Büyük İmparatorluklar, Roma İmparatorluğu, Çin İmparatorluğu gibi, içlerinde çok fazla teba barındırdıklarından jeopolitik anlamada merkezi hükümetin bu alanlara nüfus etmekte zorlanması sonucunda çözülme sürecine girip dağılmışlardır. Günümüzde, küreselleşen dünyayla birlikte “*Dünya İmparatorluğu*” na soyunan “*Amerika İmparatorluğu*”, Roma ve Çin İmparatorlukları gibi bölgesel bir güç değildir. İngiltere’de merkezi yönetiminden çok uzak Afrika gibi bölgelerde sömürgeler edinmiştir, bu yönetsel güçlükleri beraberinde getirmektedir. İngiltere bugün, Avrasya bölgesinde dışarda kalmayı tercih eden bir oyuncudur. Amerika’da hakimiyet kurmak istediği bölgelere uzaktır, ancak Amerika bölgesel iş birlikleri ile, bu bölgelerde etkili olabilmektedir. Brezezinski, Moğol İmparatorluğu’nun sınırlarının çok genişlediğine ve bunun yönetsel sıkıntılar doğurduğuna işaret eder. Rusya ve Çin, askeri kabiliyetleri ve siyasi stratejilerinin yanında, hakimiyet kurdukları alanlarda “*kültürel üstünlüklerini ve üst kimliklerini*” götürmüşlerdir. Oysa, Moğol İmparatorluğu, savaşma kabiliyetlerine rağmen, “*fethettikleri kültürden*” etkilenmişlerdir. Fethettikleri bölgelere kendi kültürünü, dinini empoze etmeyen İmparatorluklar zayıflayarak dağılmışlardır.

Amerika, ekonomik, kültürel, sosyal yaşam açısından dünyada özenilen bir pozisyonda bulunmaktadır. “*Uzak ülkeleri*” yönetmek zor olmakla birlikte, Amerika kendi kültürünün, teknolojik ve ekonomik gelişmesinin, sosyal yaşamın cazibesini dünyaya “*sunmuştur*”. Jeopolitiğin en önemli enstrümanlarından olan, filmlerle, iletişim araçlarıyla, internetle, dünyaya “*cazip*” bir dünyanın kapısını açan Amerika, çok sayıda öğrenciye eğitim imkanı sunarak kapılarını sonuna kadar açmış, “*en iyi beyinlerin*” ülkede kalmasını sağlamıştır. Kendi kültürünü ve yaşam tarzını dünyaya benimsetme becerisini göstermiştir. Amerika’nın bu jeopolitik başarısı, karşısında Rusya Avrasya’ya jeopolitiğin, kültürel, sosyal yaşam ekseninde neler sunabilir? Avrasya’da büyük bir güç olma iddiasında olan Atlantik ve Rusya’nın bu rekabeti nasıl evrilecektir?

Avrasya, dünya nüfusunun %75’inin yaşadığı ve doğal kaynak zengini, dünya GSMH’sının %60’ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte birine sahiptir.⁶³ Avrasya

⁶³ Brezezinski, 1997

kıtasında Rusya Atlantik karşısında galip gelebilmek için elindeki enerji dışında ne sunabilir ve nasıl bir strateji izlemelidir? Samuel Huntington da Amerika'nın üstün olmadığı bir dünyada, kaosa işaret eder. Özgürlük, demokrasi gibi Amerikan değerlerinin dünya için gerekliliğine atıfta bulunur.

Avrasya hakimiyeti arzusunda olan Amerika için, Avrasya'nın jeopolitik konumunun çok büyük bir alana yayılmış olmasını ve siyasi anlamda bütünleşmek için fazla büyük olduğundan bahsetse de Brezezinski, bunun Amerika için bir avantaj olduğunu ortaya koyar. Amerika büyük bir “deniz” ve “okyanus” gücüdür. Avrasya'da Batı ve Doğu uçlarına kadar konuşlanmış, “kara-deniz-kıyı” hakimiyeti olan bir güçtür. Avrasya'daki üstünlüğü Orta Avrupa ve Doğu Avrupa devletlerine bağlıdır. Bu sebeple, Rusya için özellikle sınırdaş olduğu Doğu Avrupa ülkeleri önemlidir. Amerika için, Doğu'nun birleşmemesi, Rusya için doğuyla bütünleşme önem taşımaktadır. Doğu Amerika'nın deniz gücü sahasıdır, Rusya için de Batı karşısında güvenlik sahasıdır. Bölgenin Rusya ile yakınlığı da Amerikan gücü için tehdit oluşturmaktadır. “Doğu Avrupa'ya hükmeden kalp bölgesini yönetir” diyen Mackinder “Dünya Hakimiyeti” ne giden yolun buradan geçtiğini belirtmiştir.

Rusya'nın olası “Avrasya İmparatorluğu” karşısında, Amerika'nın elinde Batı'da Fransa ve Almanya bulunmaktadır. Ancak, Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlıklar ve çatışmalar sonucunda tetiklenen göç hareketleri Batı'ya gitmeyi tercih etmektedir. Göç konusu, Batı Avrupa ülkelerinin tedbirli davrandıkları bir konudur. Nitekim, Batı yaptırımlarına karşı, Belarus, elindeki “göç kozu” nu Batı'ya karşı kullanmaktadır. Göç konusu uluslararası güncel sorunlar içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Demografik yapıyı değiştiren, kültürel, sosyal, ekonomik sorunlar barındıran “jeopolitik bir tehdit” olan göç konusu, ciddi sorunları içinde barındırarak beklemektedir. Avrasya bölgesindeki hakimiyet savaşlarında, bölgenin istikrarsızlaştırılması göç sorunu daha da büyütecektir, o yüzden buradaki rakip güçlerin stratejileri çok hassas bir durum teşkil etmektedir. Yaptırımların rövanşı olarak Belarus, Orta Doğu'dan gelen göçmenleri Polonya ve AB'ye yönlendirmektedir. Batı bunu bir “göçmen krizi” ve “devlet terörü” olarak değerlendirmiştir. Avrupa Birliği “göçmen krizi” ni, “hibrit bir saldırı” diye nitelendirmiştir. Bu suçlamalar karşısında Belarus, Avrupa'ya gaz taşıyan “Yamal- Avrupa doğalgaz boru hattı” üzerinden, Batı'ya arzı durdurabileceklerini belirtmiş ve göç konusunu jeopolitik ve siyasi bir tehdit olarak kullanmıştır.⁶⁴

⁶⁴ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bati-ulkeleri-ile-belarus-arasinda-tehdit-salvolari-625354.html> (erişim tarihi: 12.11.2021).

Fransa ve Almanya, Batı'nın önemli oyuncularıdır. İngiltere gücüne rağmen eski misyonundan biraz uzak gibi görünse de vizyon olarak Amerika ile aynı safta olmaya devam etmektedir. Rusya ve Çin önemli oyunculardır. Japonya önemli bir oyuncu olma potansiyeline sahip olmakla birlikte, öncü rolünden çok, ABD çatısı altında hareket etmektedir. Hindistan önemli bir oyuncu olarak sahaya çıkmaya başlamıştır. Jeostratejik bir oyuncu olarak Hindistan, Rusya veya Çin'le aynı seviyede jeopolitik bir ilgi kaynağı değildir.⁶⁵ Brezezinski, Çin ve Rusya'nın ABD hegemonyasına ciddi bir meydan okuma oluşturacağını öngörmemiştir. Ancak, her iki ülkenin de 21. yüzyılın başlarından itibaren artan etkisi, ABD'nin küresel stratejisini zorlaştırmıştır.⁶⁶

Brezinski, Rusya'nın "*Avrasya İmparatorluğu*" arzusuna atıfta bulunarak, Ukrayna'nın Rusya için kritik önemine dikkat çeker. Ukrayna'nın Batı'nın ilgisini çekmesi bu önemi açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁷ Ukrayna'sız Rusya bir "*Asya*" ülkesidir. Ukrayna'nın Rusya için, Karadeniz'e açılan kapısı olması, bu ülkeye hâkim bir Rusya'yı bölgede ve dünyada elini çok güçlendirecektir. Rusya jeopolitiği açısından, Azerbaycan da Orta Asya'da sahip olduğu enerji kaynakları açısından ve jeopolitik konumu itibarıyla önemli bir ülkedir. Türkiye de Rusya için önemli bir "*jeopolitik partner*" dır. Karadeniz ve Akdeniz'e kıyısı olan bir ülke olarak Türkiye, Rusya için önemlidir. Brezezinski Türkiye'nin de Avrasya bölgesindeki büyük güçlerin rekabeti noktasında önemli bir lke olduğunu belirtmiştir.

Amerika, Avrasya üzerinde etkili olmak istediği kadar, Avrupa üzerinde de etkisini sürdürmek istemektedir. NATO'nun doğuya doğru genişleme çabaları, Amerika'nın güdümünde gibi görünmektedir. Avrasya için ABD, güçlü bir Avrupa Birliği görmek arzusundadır. Sağlam bir Avrupa Birliği, Avrasya bölgesinin diğer sakinlerine manyetik çekim uygulayarak tek bir varlığa dönüşebilir.⁶⁸ Ancak, genişleme çabalarında, Birlik içerisinde bile zaman zaman ayrışmalar yaşanması, hatta Birlik dağılıyor mu söylemlerinin olması, tarihsel ve kültürel köklerle Rusya'ya "*aidiyet*" hisseden Doğu Avrupa ülkeleri için cazip olacak mıdır? Avrupa Birliği bu ülkeler üzerinde çekim gücü yaratabilmek için neler yapmalıdır? Dini, dili, kültürüyle farklı olan bu bölgeler, nasıl Batı'ya doğru genişleyecektir? En büyük birleştirici unsurlardan olan dine bakıldığında, Batı ve Kuzey Avrupa Protestan, Güney ve Orta Avrupa Katolik, Doğu Avrupa ve Balkanlar Ortodoks Hristiyan dinine mensuptur. Dinin toplumsal, ekonomik siyasi, kültürel yaşamı etkilediği göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa Birliği

⁶⁵ Brezezinski, 1997.

⁶⁶ Brezezinski, 1997: 30-60.

⁶⁷ Brezezinski, 2005.

⁶⁸ Brezezinski, 2005: 54.

Doğu Avrupa ülkelerine ne sunabilir? Avrupa'nın demokratik değerleri, bu bölgeler için gelecekte yeterince cazibe merkezi oluşturabilecek midir? Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerinin halen dengelerin oturmasında aktif oyuncu oldukları, Doğu Avrupa ülkelerinin önemi ve dinamiklerin her zaman değişebileceğine vurgu yapan Brezezinski, Amerika'nın rolünü iyi oynaması gerektiğinin ve Avrupa'nın lider ülkeleri Almanya ve Fransa'nın müttefikliğini yanına alma konusundaki belirsizliğe dikkat çeker.

AB ve NATO'nun halen ortak değerlere sahip olduğu konusuna atıf yapan Brezezinski, AB'nin başat oyuncusu Almanya ve Fransa'nın, Avrupa Birliği'nin güçlü iki ülkesinin Doğu ve Batı arasında, demokrasi, insani değerler konusunda Doğu Avrupa ile daha kucaklayıcı olursa, Avrasya'da büyük güçlerin “*kapışmasına*” gerek kalmayacağını ortaya koyar.



Şekil 1.2: Brezezinski Büyük Satranç Tahtası Haritası – Kaynak:

<https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

1.4.4. Thomas Barnett'in Entegre Olmayan Boşluk Teorisi

Thomas Barnett, dünya üzerindeki ülkeleri ekonomik ve siyasi açıdan “*entegre olanlar*” ve “*entegre olamayanlar*” olarak iki gruba ayırır. “*Boşluklar*” olarak tanımladığı, “*entegre olamayan*” ülkeler ya da bölgelerdir. Entegre olamayanların, siyasi istikrarsızlık, ekonomik, toplumsal sorunlar gibi birtakım sorunlarla mücadele ettiğini ortaya koyar. BDT ülkelerine baktığımızda, ekonomik ve siyasi anlamda farklılıklar içeren bu ülkeler, Rusya gibi ekonomik ve siyasi açıdan daha güçlü ülkeler kadar güçlü olmadıklarından kırılgan bir yapıya sahip olabilirler. Belarus gibi BDT ülkeleri, Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra büyük bir siyasi ve ekonomik bunalıma sürüklenmişlerdir. Rusya da bu dönemi sallantılı bir biçimde tecrübe etmiş olmakla birlikte, elindeki enerji gücünü doğru stratejilerle kullanmayı bilmiş ve ekonomisine ve siyasetine bir istikrar kazandırabilmiştir. Ancak, diğer BDT ülkeleri doğal kaynaklar açısından Rusya kadar zengin değil, enerji alanında da büyük oranda Rusya'ya

bağımlıdırlar. Bu siyasi ve ekonomik boşluk, bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar da AB ve Rusya arasında, bir dengeye oturma politikalarına evrilmiş ve halen bunun çabaları devam etmektedir. BDT ülkeleri, Rusya'nın etkisi altında bulunmakla birlikte, politik ve ekonomik anlamda tam bir entegrasyondan bahsetmek mümkün değildir. Basit bir güç boşluğunun yanında bulunmak, büyük güç statüsü için bir reçetedir.⁶⁹

Küresel ekonomiye entegre olan ülkeler, ekonomik açıdan gelişmiş ve aralarında ekonomik iş birlikleri olan, istikrarlı rejimleri olan ülkelerdir. Entegre olmayan bölgeler genellikle istikrarsız, geri kalmış bölgelerdir. Bu bölgelerde iç çatışmalar ve terör olayları görülür. Entegrasyon teorisi güvenlik alanında da stratejik öneme sahiptir. Entegre olan ülkeler askeri barış ittifaklarla güvenlik açısından daha güvenli bölgelerden oluşur. Güvenlik ve refah, ülkeye gelen yatırımları arttıracığından önemli bir unsurdur. Entegre olan ülkeler daha demokratik yönetimlere, küresel ticaret ağlarına ve gelişmiş bir ekonomiye sahiptirler.

Rusya, zengin enerji kaynakları ve güçlü ekonomisine rağmen, Batı tarafından yaptırımlara maruz kaldığından, politik açıdan uzun süreli bir lider tarafından yönetilmesi istikrar açısından göreceli anlamda “iyi” olarak değerlendirilebilir. Otoriter rejimlerin bulunduğu, Belarus ve Rusya gibi ülkeler, ekonomik ve siyasi yaptırımlara maruz kaldığından, entegre olma noktasında sorunludur. Rusya, Belarus, Kazakistan gibi ülkelerle, Gümrük Birliği (GB), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi ortaklıklara imza atmıştır, ancak Batı'nın yaptırımları ve otoriter rejimler noktasında demokratik olma sorunsalı Rusya'yı ve Belarus'u entegre olmayan gruba sokmaktadır.

1.4.5. Robert D. Kaplan, Coğrafyanın İntikamı

Robert Kaplan, coğrafyanın yeni dünyada çok daha “karmaşık” ve “değerli” bir hal aldığını belirtiyor. Artık dünyanın her bölgesinin “stratejik” olduğunu, çünkü her bölgenin birbirine karışmış ve etkileşim içinde olduğunu belirtmektedir.⁷⁰ Bu noktada, tıpkı medeniyetler haritası gibi, kültürler, göçler ve etkileşimler haritası oluşturmak bir ihtiyaç olmuştur. Dinamik ve sürekli değişim içinde olan bu dünyada, bu haritayı oluşturmak oldukça güç olacaktır. Kaplan teknolojinin mesafeleri ortadan kaldırdığını belirtirken, yeni oluşan yapının karmaşıklığına dikkat çekmektedir. Rusya Örneği'nden hareketle, elindeki geniş enerji kaynaklarının gücünü, Doğu Avrupa'ya kendine bağlamak için stratejik bir araç olarak kullandığını belirtiyor. Rusya bölgedeki etkisini genişletmek ve eski Sovyet coğrafyasını

⁶⁹ Kaplan, 2012: 127.

⁷⁰ Kaplan, 2012: 135.

yeniden etkisi altına alabilmek için Rus etkisini kullanmaktadır. Kaplan ayrıca Rusya ve Çin'in Avrasya bölgesinde rakip olduklarını belirtiyor. Tunus ve Mısır sorunundan bahsederken sorunun politik olduğunu, Suriye ve Libya'da özellikle 19. yüzyılda “Batılılaştırma” politikaları olduğunu belirtmektedir. Afrika'nın neden hala fakir olduğunu belirtirken, “coğrafya”nın çarpıcı bir sebep olduğunu, kıtanın geniş alana yayılmış kıyı şeridinin, çok nadir birkaç liman dışında bu geniş alanı karşılık gelmediğini, Ekvator kuşağındaki konumuyla, hastalıklara kapı açan çok sıcak tropik iklimiyle ekonomik gelişmenin önünde büyük bir engel olduğunu ortaya koymaktadır.

Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'ni karşılaştırarak Rusya'yı Kuzey – Güney ekseninde ayıran nehir sisteminin aksine Amerika'da, Doğu- Batı ekseninde uzanan nehir yapısının, Ohio, Mississippi ve özellikle Missouri'nin coğrafi özelliğinin ülkeyi birleştirdiğini belirtmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kıyusal şerit ve limanlar dünyanın geri kalanına göre iç sularda bir su yolu oluşturduğundan, “Açık Kader” konsepti çerçevesinde 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde Amerikalı yerleşimciler kıtanın doğusundan batısına kadar genişleme imkânı sunar.

Kaplan kitabında, dünyanın sıcak noktalarına işaret ederken, iklimlerini, topografya özelliklerini, ortaya koyarak, Avrupa, Rusya, Çin, Hindistan ve Arap Orta doğusunda “Dersler” çıkarır. Avrasya ile ilgili çıkarımda bulunurken, “Küreselleşme”nin, “Coğrafya”nın gölgesinde kalacağını belirtir.

Robert Kaplan, teknolojinin gelişmesiyle iç içe geçen kültürlerin etkisinden söz ederken, “kitle psikolojisinin”, demokratik olmayan rejimler, iklim krizi, su sorunu, alt seviyelerde yaşayan insan toplulukları arasında radikalizmin yayılması için bir “bakteri” oluşturduğu savını ileri sürer. Kitle psikolojisinin, büyük bir jeopolitik etki dalgası yaratacağını, bunun merkezinin de Avrasya'nın mega şehirleri olacağını ileri sürer.⁷¹

Oswald Spengler, 1918 tarihli “Batı'nın Çöküşü” adlı eserinde, “Bugün basın itinayla örgütlenmiş silahları ve şubeleriyle subay olan gazetecileri ve asker olan okuyucularına bir ordudur. Ancak, her orduda olduğu gibi asker körü körüne itaat eder ve savaş hedefleri ve operasyon bilgisi onun dışında değişir. Okuyucu hangi amaçla kullanıldığını da oynadığı rolü de bilmediği gibi, bunu bilmesine de müsaade edilmez”. 1918 yılında medyanın kitleler üzerindeki etkisine, bugün sosyal medyayı da eklediğimizde, insan topluluklarının nasıl yönetildiği ortaya çıkmaktadır.

⁷¹ Kaplan, 2012: 300-342.

Robert Kaplan, Avrasya'nın geleceğinden bahsederken, kadercilikten kurtulmuş kötü eğitilmiş bir yığın insanla istikrarsızlığa sürkleneceğini belirtir.⁷²

1.5. Belarus Jeopolitiği, Ukrayna, Rusya ve Komşuları

Belarus'un resmi adı Belarus Cumhuriyeti, Doğu Avrupa'da bulunan bir ülkedir. Slav kökleri olan bu ülkenin diğer adı Beyaz Rusya'dır. Belarus'da halkın %72'si Rusça ve %19,2'si Rusça'ya çok benzeyen Belarusça konuşur. AB, Rusya'nın Belarus'a yönelik etki alanına alma çabalarında ötürü Belarus'u "*Beyaz Rusya*" olarak isimlendirmiştir. Belarus doğusunda Rusya, batısında Polonya, kuzeybatısında Litvanya, Letonya, güneyinde Ukrayna ile çevrilidir.

Yüzey alanı açısından Belarus, "*orta büyüklükte*" bir ülkedir. Yüz ölçümü 207.600 km². dir. Doğu Batı yöznünde 650, Kuzey Güney yönünde 560 km. uzunluğa sahiptir.⁷³

İdari açıdan 5 oblast (il) + Minsk oblasti, 118 rayondan (ilçe) oluşur. 112 kent, 92 kasaba ve 23.389 köyden oluşur.⁷⁴ Belarus nüfusunun %76'sı kentlerde yaşar, %24'ü kırsalda yaşamaktadır. Başkent Minsk'de nüfusunun büyük çoğunluğu yoğunlaşmıştır. Toplam nüfusu 9.155,9 milyon olan Belarus'un, 1.460,2'si Minsk'de yaşamaktadır.



Şekil 1.3: Belarus ve Komşuları Haritası – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

Belarus'un Doğu Batı arasındaki, AB, NATO ve Rusya arasındaki konumu onu ekonomik, politik, çatışmaların odağına yerleştirir. AB – Rusya arasında enerji koridoru onu stratejik bir ülke konumuna yerleştirir. Rusya ile ekonomik, askeri ve siyasi ortaklıkları bulunan Belarus, Batı ile de iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak, kendi çıkarları doğrultusunda, Rusya ile yaptığı iş birliklerinden dolayı Batı tarafından yaptırımlara maruz

⁷² Kaplan, 2012: 200-260.

⁷³ Atasoy, Çalışkan, Galay, Arslan, 2015:1-28.

⁷⁴ Zinovskiy, V. İ., 2012: 5.

kalmaktadır. Ukrayna krizinde Rusya'nın yanında yer alması, Batı yaptırımlarına karşı cephe geliştirmesi, bir taraftan bağımsızlığını korumaya çalışması sorunsalı ile karşı karşıyadır.

Belarus'un komşuları ile olan ilişkilerinde, Rusya önemli bir yer tutar. Tarihsel süreçten gelen kültürel, siyasi ve sosyal bağları hala etkisini göstermektedir. Rusya ile olan siyasi, askeri ve ekonomik ilişkileri içinde, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Gümrük Birliği (GB), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) gibi ittifakları bulunmaktadır. Enerji konusunda Rusya ve Belarus karşılıklı çıkar ilişkisi çerçevesinde ilişkilerini sürdürmektedir.

Letonya, Litvanya, Polonya ile tarihsel süreç içerisinde iç içe geçmiş siyasi, kültürel, sosyal, dini ve ekonomik ilişkiler içinde olduğu ülkelerdir. Litvanya Büyük Düklüğü, Polonya Krallığı, Rus İmparatorluğu gibi güçlerin altında kültürel emperyalizm yaşamış olup, bu medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş, Ortodoks Hristiyan dinini tüm sosyal ve kültürel yaşamda etkilerini almıştır. 13. ve 14. yüzyıllarda Baltık Denizi'ne hakim olan Litvanya Düklüğü'nün uzun yıllar siyasi ve kültürel alanda etkisi altına girmiştir.

Belarus'un Polonya, Litvanya, Letonya ve Ukrayna ile olan ilişkilerinde, daha çok insan hakları ve demokrasi eleştirileri yer almaktadır. Ekonomik ve ticari ilişkileri bulunmakta ancak demokratik reformlar ve Rusya ile olan askeri ve savunma ittifakları noktasında, komşu ülkelerle Belarus arasında gerilimler bulunmaktadır. Bu ülkeler tarafından yaptırıma maruz kalan Belarus, boru hatlarından AB'ye akan enerjiyi durduracağını ya da göç konusunu bir misilleme aracı olarak kullanmaktadır.

Belarus'un komşuları, Litvanya, Letonya, Estonya, Polonya AB ve NATO üyesidir. Bu ülkeler 1955-1991 yılları arasında Varşova Pakti üyesiydiler. Üç Baltık ülkesi AB ve NATO'ya 2004 yılında üye oldu. Polonya 1999 yılında NATO'ya, 2004 yılında da AB'ye üye olmuştur.

Tablo 1.1: Belarus ve Komşuları Nüfusu – Kaynak: Wikipedi

Belarus	9.155.09	Litvanya	2.802.001	Ukrayna	43.079.00
Polonya	37.075.00	Letonya	1.884.00	+Estonya	1.331.00
Rusya	143.004.00				

Belarus nüfusunun %84,9'unu Belaruslular, %7.5'ini Ruslar, %3.1'ini Polonyalılar, %1.7'sini Ukraynalılar, %0.1'ini de Yahudiler oluşturmaktadır. 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Belarus, ilk anayasasını 1994'de yapmıştır. Başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Devlet Başkanı Lukaşenko, en son 2015 tarihinde beşinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Belarus 6 idari bölüme ayrılmıştır. Minsk Şehri'nin özel statüsü bulunmaktadır.⁷⁵ Belarus nüfusu 9.200,6 milyondur. Nüfusun 1.995,5 milyonu başkent Minsk'de yaşamaktadır.

Belarus'un jeopolitiğini, Batı ile Doğu arasında, NATO ve AB üyesi ülkelerle çevrilmiş, bir tarafta Rusya ile olan yakın ilişkileri, Batı ile yaşadığı gerilimler ve yaptırımlar, enerji geçiş rotasındaki transit konumu, kentsel bölgelerde yoğunlaşmış nüfusu, gelişmiş sanayisi, kendi kendine yetmeye çalışan bağımsız bir ülke olma çabaları ancak yine de dünya ile olan ilişkilerinde AB ve Rusya arasında, çıkarları doğrultusunda koruduğu denge stratejileri şekillendirmektedir. Doğu Avrupa'da hem Rusya hem AB, hem küresel dengeler açısından önemli bir konumda bulunmaktadır

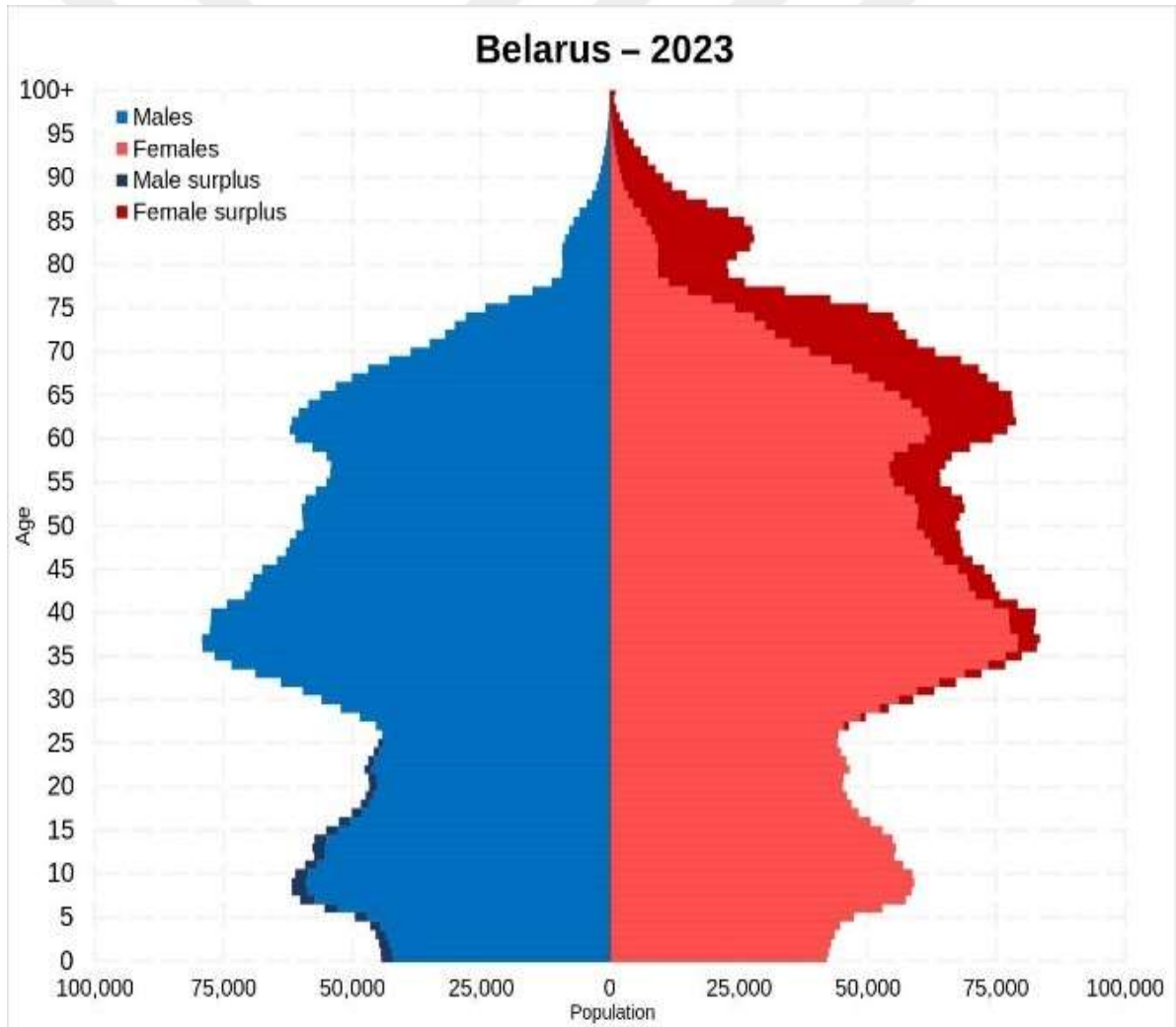
Tablo 1.2: Belarus Oblastlar Tablosu – Kaynak: Official Website of Belarus, Belstat, 2023.

Brest Oblastı	1.315,4
Vitebsk Oblastı	1.091,9
Gomel Oblastı	1.347,5
Grodno Oblastı	998,6
Mogilev Oblastı	989,7
Minsk Oblastı	1.462,0

⁷⁵ <https://www.mfa.gov.tr/belarus-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (erişim tarihi: 23.01.2024).

Tablo 1.3: Kaynak: Belarus: Country in Eastern Europe – Inception: 1991 – Official Website Of Belarus – Licence plate code: BLR

Ülke	Belarus
Başkent	Minsk
Nüfus (resmi tahmin)	9.200.617 (2023)
Yüzölçümü	207,600 km ²
Nüfus Yoğunluğu	44,32 /km ²
Yıllık Nüfus Değişim Oranı	-%0,25 (2009-2023)

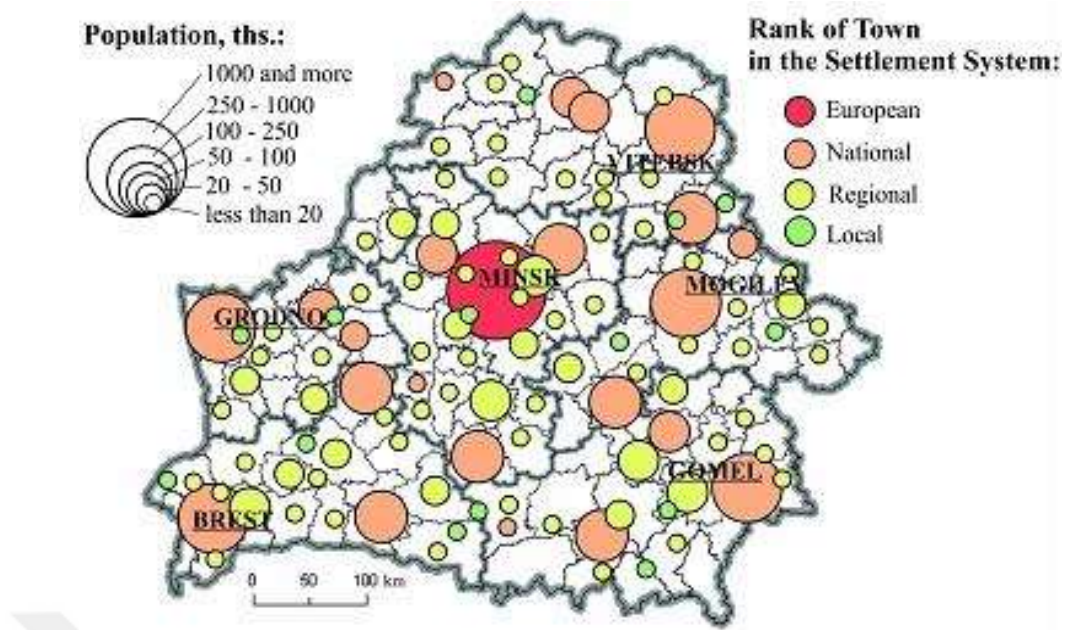


Grafik 1.1: Belarus Demografik Haritası – Kaynak: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Belarus_demografisi

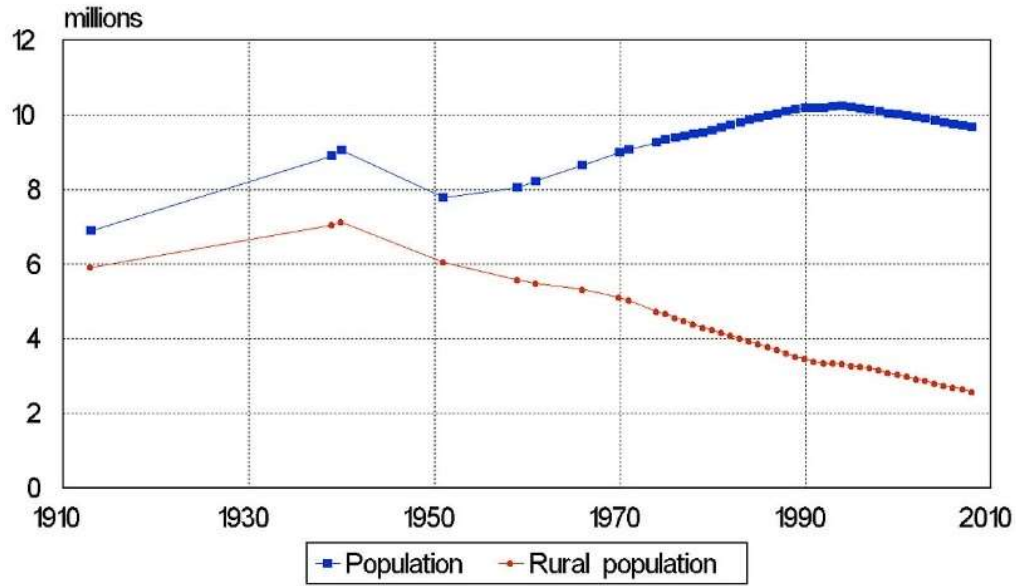
Ülkenin orta kısmında bulunan Minsk bölgesinde 2023 verilerine göre, 1.462,0 milyon insan yaşamaktadır. Minsk şehri ekonomik açıdan en gelişmiş şehirdir. Ülkenin başkentinin

ve yoğun nüfusunun toplandığı Minsk stratejik açıdan güvenlik sağlar. Karayolu ağları ve demiryolu ağları çok gelişmiştir. Doğal kaynaklar ve mineraller açısından zengindir. Tarım, hayvancılık ve patates üretiminde dünya lideridir. Başkent Minsk’de 2023 verilerine göre, 1.995,5 milyon insan yaşamaktadır. Batı Avrupa’ya Doğu’ya, Karadeniz ve Baltık Denizi’ne ana ulaşım hatlarıyla bağlar. Gelişmiş demiryolu ağları ve havaalanı bulunmaktadır. Endüstrileşmiş gelişmiş bir şehirdir. 2023 verilerine göre, 1.315,4 milyon insanın yaşadığı Brest bölgesinde ulaşım altyapısı çok gelişmiştir. Berlin-Varşova-Brest-Minsk-Moskova transit yolu bulunmaktadır. Petrol boru hattı “*Druzhba*” ve gaz boru hattı “*Torzhok-Minsk-Ivatsevichi Brest-Warsaw*” Brest bölgesinden geçmektedir. Gelişmiş bir endüstrisi vardır. 2023 verilerine göre, 1.091,9 milyon insanın yaşadığı Vitebsk bölgesinde kara ulaşımı ve demiryolu ulaşımı altyapısı gelişmiştir. Rusya’yı Ukrayna’ya, Polonya’ya ve Litvanya’ya bağlayan kavşakta bulunmaktadır. “*Dvina*” ve “*Dinyeper*” ırmakları bulunmaktadır. Vitebsk’de de bir havaalanı bulunmaktadır. %23 iş gücüyle Belarus’un önemli endüstriyel bir bölgesidir. Doğal kaynaklar yönünden zengindir. Balıkçılık endüstride önemli bir yer tutar. 1.347,5 milyon insanın yaşadığı Gomel bölgesi gelişmiş yol altyapısıyla Rusya, Avrupa ve Ukrayna’yı birbirine bağlar. Gelişmiş demiryolu ağları bulunmaktadır. Kuzeyden güneye 420 kilometre boyunca akan “*Dinyeper*” ve “*Pripyat*” nehirleri, gölleri ve kanal sistemi bulunmaktadır. Bölgede iki havaalanı vardır. Doğal kaynaklar ve mineraller açısından zengindir. 998,6 bin nüfusuyla Grodno bölgesi Avrupa ülkeleri ve CIS ülkeleri⁷⁶ arasında ulaşımı sağlar. “*Neman*” ve “*Shchara*” nehirleri bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılık gelişmiştir. 989,7 milyon nüfusu bulunan Magilev bölgesi Rusya ve Avrupa’yı birbirine bağlayan gelişmiş karayolları ve Ukrayna, Rusya, Polonya’yı birbirine bağlayan gelişmiş demiryolları altyapısına sahiptir. Doğal kaynaklar bakımından zengin, gelişmiş bir tarım ekonomisi ve hayvancılık vardır. Belarus’da tarım, ormancılık ve balıkçılık gelişmiştir.

⁷⁶ CIS ülkeleri, Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya ve Taikistan’dır.



Harita 1.12: Belarus Kasaba ve Kırsal Yerleşim Haritası – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>



Grafik 1.2: Belarus Nüfusunun Kırsal Yayılım Toplosu – Kaynak: <https://www.wikipedia.com>

Tablo 1.4: Belarus Oblastları Kırsal Nüfus Tablosu – Kaynak:
<https://www.researchgate.net/figure/Regional-structure-of-the-rural->

Regions	Number of rural localities		Rural population size	
	localities	(%)	thousands of people	(%)
Brest	2,167	9	467.7	20
Vitebsk	6,316	27	318.8	14
Gomel	2,403	10	376.1	16
Grodno	4,338	19	317.0	13
Minsk	5,208	22	623.7	26
Mogilev	3,035	13	255.5	11
Belarus	23,467	100	2,358.8	100

Tablo 1.5: Ukrayna Belarus Genel Özellikleri - Kaynak: T. C. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

Ülke	Ukrayna 	Belarus 
Nüfus	37.540.695 (2024)	9. 471.393
Yüzölçümü	603.628 km ²	207.600 km ²
Diller	• Ukraynaca (%67,5) • Gayri Resmi ancak yaygın Rusça	• Belarusça (%19,2) • Rusça (%72)
Köken	Slav	Slav
Din	Doğu Ortodoks (%72)	Ortodoks Hristiyan (%83,3)
Yönetim Şekli	Üniter Demokratik Parlamenter Sistem	Başkanlık Sistemi (Çift Kamaralı Ulusal Meclis)
Etnik Yapı	• Ukrayna'lı %77,8 • Rus: %17,3 • Diğer: %4,9	• Belarus''lu %83,7 • Rus: %8,3 • Polonyalı: %1, 7 • Ukrayna'lı %1,7 • Diğer: %3,1
Siyasi Partiler	• Halkın Hizmetkarı • Ses Partisi • Avrupa Dayanışması • Ana Vatan Partisi • Muhalefet Platformu	• Belarus Komünist Partisi • Liberal Demokratik Parti • Belarus Vatanseverlik Partisi • Cumhuriyet Çalışma ve Adalet Partisi • Belarus Halk Cephesi • Birleşik Sivil Parti
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	• Birleşmiş Milletler • Avrupa Konseyi • Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı • Dünya Ticaret Örgütü • Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü	• Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı • Birleşmiş Milletler • Avrasya Ekonomik Birliği • Bağımsız Devletler Topluluğu • Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü

	Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü	Uluslararası Para Fonu
Para Birimi	Grivna	Belarus Rublesi
GSYİH	150 milyar Amerikan Doları	60,9 milyar Amerikan Doları (2019)

Tablo 1.6: Rusya Genel Özellikleri - Kaynak: Economist Intelligence

Ülke	Rusya 		
Nüfus	146,45 milyon (2023)	Yüzölçümü	17,075,000 km ²
Diller	Rusça	Din	Ortodoks Hristiyan
Para Birimi	Ruble		
Etnik Yapı	- Rus %80,9 - Tatar %3,7 - Ukraynalı %1,4 - Başkurtlar %1,15 - Çuvaşlar %1,05 - Çeçenler %1,04 - Diğer %10,2	Siyasi Partiler	- Birleşik Rusya Partisi - Komünist Parti - Liberal Demokratik Parti - Adil Rusya Partisi
Üye Olduğu Kuruluşlar	- Birleşmiş Milletler - Avrupa Konseyi - Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı - Dünya Ticaret Örgütü - Avrasya Ekonomik Birliği - Bağımsız Devletler Topluluğu	- Şangay İşbirliği Örgütü - Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü - Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü - Asya'da İş birliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı - Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği - Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı - Avrasya Ekonomik Topluluğu	



Harita 1.13: Belarus Fiziki Haritası – Kaynak: <https://www.freeworldmaps.net/europe/belarus/map.html>

Belarus'un Jeopolitiği bölgesel ve küresel gücü hakkında ipuçları barındırmaktadır ve stratejik önemini ortaya koyar. Ülkenin coğrafi konumu, fiziki özellikleri AB ve Rusya arasındaki transit özelliği, Batı ile Doğu arasında hem Jeopolitiğin değişmeyen unsurlarından olan fiziki hem zaman mekan içerisinde değişime uğrayan tarihsel ve kültürel etkileşimlerin doğurduğu, kaçınılmaz Realist çerçeveye rağmen gene de Küreselleşmenin ve dünyadaki değişimlerin bir sonucu olarak, Neo liberal politikalara evrimleşip geliştiği bir çerçevede AB ve Rusya arasında bir sarkaç, ancak daha çok Rusya'ya yakınlaştığı bir görünüm sergilemektedir.

Rusya ile tarihi, kültürel, ekonomik, etnik bağları onun tıpkı fiziksel sınırdaşlığı gibi, yazılımsal bir birlikteliğe de sürüklemektedir. AB ile olan ekonomik ilişkiler ve sınırdaşlığı da aldığı politik kararlarda etkilidir. Batı'da güçlü ve dünya siyasetinde söz sahibi bir AB, Doğu'da büyük enerji potansiyeliyle, dünya ekonomisine yön veren bir dev güç arasında, kendine yaşam alanı bulmaya çalışan bir eski SSCB, yeni BDT ülkesi.

Belarus hem AB hem Rusya için stratejik öneme sahip bir Doğu Avrupa ülkesidir. Enerji yönünden kendine tam yeterli bir ülke olmaması onu Rusya'ya bağımlı hale getirir. Ancak, sanayisinin gelişmiş olması, dünyada özellikle tarım ve tarım ürünleri, kimya ve petrokimya endüstrisinin gelişmiş olması ve dünyada önemli bir ihracatçı pozisyonunda olması açısından önemlidir. Bu kriterlerin hepsi Belarus'un güçlü yönleri olup, ülke ekonomisinin Jeopolitiği üzerindeki olumlu faktörleridir. Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra siyasi ve ekonomik alanda yönetim boşluğuna düşüp, istikrarsızlık yaşayan Belarus, ekonomisinin çok çeşitlilik göstermemesi ve makina hammadde işleme gibi endüstrilere dayanan ülke ekonomisi, eğitime önem vermiş ancak, bilim ve Ar-ge alanında çok iddialı olamamıştır. Bu durum dünya

ile rekabetinde zayıf yönlerindendir. Ancak, tarım sektöründe, teknoloji alanında ekonomik ve ticari ilişkilerinin bulunması, sanayi üretiminde başarılı ancak dışa bağımlı olması, enerji fiyatlarındaki oynaklıklar Belarus ekonomisini olumsuz yönde etkileyen unsurlardır. Belarus hükümeti yerli üretimi teşvik etmekte ancak ekonomisi büyük oranda Rusya'ya bağımlıdır.

Belarus gibi eski Sovyetler Birliği ülkeleri, bağımsızlıklarını ilan etmiş ancak Baltık Ülkeleri ve Ukrayna Batı'ya yakınlaşmıştır. Bir hegemonyadan kurtulup, diğer bir hegemonya altına girmek istemese de, Batı'nın sunduğu insan hakları ve demokratik haklar, özgürlük gibi kriterler Ukrayna gibi ülkelere cazip gelmektedir. Bu amaçla otoriter rejimlerin himayesine girmek istememişler ve AB'ye yakınlaşmışlardır. Ancak, buradaki karmaşık durum, kimlik arayışları çerçevesinde Ukrayna'nın ne Doğu'lu ne Batı'lı hem Doğu'lu, hem Batı'lı olma sorunsalıdır. Tarihsel süreçte Batı'nın ve Sovyetler Birliği'nin de etkisinde kaldığından, çok kültürlü, Rusça'nın yaygın kullanıldığı bir ülke özelliği taşımaktadır. Yine de Batı Ukrayna daha çok Batı'nın etkisinde, Doğu Ukrayna da Rusya'nın etkisinde kalmıştır. Doğu Ukrayna'da Donetsk ve Lugansk bölgesinde toplanan nüfus 10 milyon civarındadır. Bu sayı toplam Ukrayna nüfusunun yaklaşık beşte biridir. Bölge endüstri ve madencilik açısından gelişmiştir. Batı Ukrayna nüfusu ise, 30 milyon civarındadır.

Belarus'un stratejik komşularından Ukrayna Rusya ile olan savaş sonrasında büyük bir göç yaşamıştır. Ukrayna Savaşı'nın başladığından beri 14 milyondan fazla göçmen Ukrayna'dan Polonya'ya göç etmiştir. BM'in 2023 yılı Eylül ayı rakamlarına göre Ukrayna'dan Polonya'ya giden mültecilerin toplam sayısı 15 milyon 630 bindir. Yaklaşık 43 milyon nüfusu bulunan Ukrayna için bu oldukça yüksek bir rakamdır. Ukraynalıların gittikleri diğer ülkeler, Romanya, Slovakya, Macaristan ve Moldova'dır. BM'lerin 2022 verilerine göre ülkelere göre kabul edilen mülteci sayıları şu şekildedir:

- Polonya: 1.028.000
- Macaristan: 180.000
- Moldova: 83.000
- Slovakya: 128.000
- Romanya: 79.000
- Rusya: 53.000
- Belarus: 406

Ukrayna’lıların en çok göç ettiği ülkenin Polonya olduğu görünmektedir. Euronews’un Temmuz 2022 yılında açıkladığı verilere göre de en fazla mültecinin Polonya’ya gittiği, Rusya’ya 1 milyon 857 bin, Belarus’a da 16 binden fazla mültecinin gittiğini belirtmiştir. Bu göçler, Ukrayna kültürünün bir anlamda yok olması demektir. Savaşlar ve mülteciler, gittikleri ülkelerde çok kültürlü yapıdan ziyade asimile olmaktadır.

1.5.1. Jeopolitiğin Statik Unsurları Açısından Belarus Jeopolitiğinin Bir Değerlendirmesi

Bir Doğu Avrupa ülkesi olan Belarus, Rusya, Ukrayna, Litvanya, Letonya ve Polonya ile sınırdadır. Rusya ile komşu, Orta Asya’ya da yakın bir konumda bulunmaktadır. Rusya’dan Avrupa’ya giden petrol ve doğal gaz transiti üzerinde önemli bir stratejik değeri bulunmaktadır. Sınırdış ülkelerle geliştirdiği ortaklıklar ve iş birlikleri önemlidir. Avrupa ve Rusya arasındaki güç mücadelesinde Belarus stratejik bir oyuncudur. Belarus’un coğrafi konumu ve fiziki coğrafya özellikleri, kara devleti olması, topografyası, ekonomik gücünü belirleyen doğal kaynakları, su kaynakları, iklim özellikleri oluşturmaktadır.

1.5.1.1. Belarus’un Sınırları

Belarus’un Letonya ile yaklaşık 172.912 kilometre, Litvanya ile 678.819 kilometre, Polonya ile 297.624 kilometre, Rusya ile 1283 kilometre, Ukrayna ile 1084 ve Avrupa Birliği ile 1.250.355 kilometre sınırı bulunmaktadır.

Tablo 1.7: Belarus Sınır Komşuları Tablosu – Kaynak: https://www.wikipedia.org/wiki/Belarus_sinirlari

Ülke	Uzunluk (km)	Notlar
 Letonya	172.912	 Avrupa Birliği’nin parçası. NATO üyesi
 Litvanya	678.819	 Avrupa Birliği’nin parçası. NATO üyesi
 Polonya	398.624	 Avrupa Birliği’nin parçası. NATO üyesi
 Avrupa Birliği	1.250.355	
 Rusya	1.283	
 Ukrayna	1.064	-Avrupa Birliği ve NATO’ya girme hedefi var.

Litvanya ile 680 km. sınırı paylaşan Belarus, Litvanya'nın başkenti Vilnius (AB üyesi), Minsk'e en yakın başkentidir. Minsk Vilnius arası mesafe 191,8 kilometrelik stratejik bir mesafe oluşturmaktadır.

Letonya, Litvanya ve Estonya ile sınır komşusudur. 2004 yılında AB üyesi olan bu üç Baltık ülkesi, gene aynı yıl NATO'ya üye olmuşlardır. Baltık Denizi'ne kıyısı olan bu ülkeler, Rusya ve Belarus için Baltık Denizi'ndeki güvenlik açısından önemli sınır ülkeleridir. Polonya ve Baltık ülkeleri ile Belarus Ukrayna krizinden sonra, sınır güvenlik problemleri yaşamakta, Polonya ve Litvanya Belarus'u sınıra paralı asker yığdığı gerekçesiyle suçlamaktadır. AB ve Belarus ilişkileri, bu sınır sorunları yüzünden, Belarus'un AB tarafından birtakım yaptırımlara maruz kalmasına sebep olmuştur ve ilişkilerde gerilimler ortaya çıkmıştır.

Belarus, güney komşusu Ukrayna'nın üçte biri kadar bir büyüklüğe sahiptir. Bir Doğu Avrupa ülkesi olan Belarus, günümüzde sınır komşularıyla yasadışı göç ve sınıra asker yığma gibi sorunlar yüzünden, AB, Baltık ülkeleri ve Polonya ile sınır sorunları yaşamakta, Litvanya ve Polonya Belarus'a olan sınır kapılarını kapatma kararı alırken, Belarus da sorunlar yaşadığı Litvanya, Letonya, Polonya ve Ukrayna sınırlarını kapatma kararı almıştır. Ayrıca ticari tırların geçişi de karşılıklı olarak kısıtlanmak suretiyle sınır problemleri devam etmektedir. Coğrafi konum ve yaşanan sınır sorunları, “*coğrafya kaderdir*” sözünü doğrular niteliktedir. AB'nin yaptırımları sonucunda Rusya'ya yakınlaşan Belarus'u bu unsurlar jeopolitik açıdan etkilemektedir.

1.5.1.2. Belarus'un Coğrafi Yapısı

Belarus düz bir araziye sahiptir ve ovalarla kaplıdır. Ülkenin büyük bir kısmı zengin alüvyonlarla beslenen verimli tarım arazilerine sahiptir. Ülkenin doğusunda Pripyat Nehri, batısında Dinyeper Nehri uzanır. Kuzey Güney yönünde uzanan geniş ormanlık arazileri bulunmaktadır. Tarım ve ormancılık Belarus ekonomisinde önemli bir yer tutar. Düz ve engebesiz arazi ulaşım ve ticaret için avantajlar sağlar. Su kaynakları açısından oldukça zengin olan ülkede , göller de bolca bulunmaktadır. %40'ı ormanlık araziden oluşan Belarus'un ⁷⁷ denize kıyısı bulunmamakta, ancak komşu ülkeler Litvanya, Letonya ve Polonya üzerinden Baltık Denizi'ne ulaşabilmesi ve bu komşularının AB ve NATO üyesi olması Rusya'nın deniz jeopolitiği açısından Belarus için önemini ortaya koymaktadır.

Su kaynakları, akarsular, göller açısından zengin olan Belarus, tarımda ve enerji üretiminde bu kaynaklardan önemli ölçüde faydalanmaktadır. Yazın ılıman, kışın soğuk bir

⁷⁷ Birleşmiş Milletler, 2005

iklimi bulunan Belarus, iklim özelliklerinden avantajlarından tarımda yararlanmaktadır. Doğal kaynaklar açısından zengin olan Belarus'un ekonomik kalkınmasında ve diğer ülkelerle bu kaynakların önemli bir rolü vardır. Genel olarak düz bir araziye sahip ülkede, dağlık ve engebeli alanlar neredeyse yoktur, bu da verimli kara ve demiryolu ulaşımı ve taşımacılığında önemlidir.

Ülkelerin jeopolitik unsurlarından olan doğal kaynakları, ülkelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için önemli bir faktördür. Belarus doğal kaynaklar açısından çok zengin değildir. Ancak, Rusya'dan aldığı ham petrolü işleyerek ihraç etmekte ve ekonomisine katkı sağlamaktadır.

1.5.2. Jeopolitiğin Dinamik Unsurları Açısından Belarus Jeopolitiğinin Bir Değerlendirmesi

Belarus Cumhuriyeti'nin statik olmayan unsurlarını içsel ve dışsal olarak şekillendiren dinamikler bulunmaktadır. Liderlik özellikleri ve idari yapısı, ekonomik durumu, siyasi olarak ülke içinde alınan kararlar, hukuk ve adalet sistemi, ekonomik yapısı, gelir düzeyi, gelişmişlik endeksleri, eğitim, kültür ve sanat faaliyetleri, sosyal yaşam, dini sistemi, yurt içindeki güvenlik politikaları, etnik yapısı, kırsal, kentsel yaşamı, nüfus yoğunluğu, nüfusun dağılımı, genç nüfus, çalışan nüfus, yaşlı nüfus, doğum, ölüm oranları gibi bir çok etken içsel dinamiklerdir. Dışsal dinamikleri ise, Rusya ile olan ilişkileri, AB ile olan ilişkileri, diğer komşuları Litvanya, Letonya, Polonya ve Ukrayna ile olan siyasi, ekonomik ilişkileri ve iş birlikleri şekillendirmektedir. Rusya ile olan stratejik ortaklıkları, daha çok Rusya tarafından entegrasyon çabaları, AB ile daha çok demokrasisini ilgilendiren konular ve AB'nin yaptırım ya da iş birlikleri, sürdürdükleri diyaloglar ve ortaklıklar, Belarus'un AB yaptırımları karşısında bir tehdit unsuru olarak kullandığı göç konusu, uluslararası ticari anlaşmalar, uluslararası güvenlik konuları, Belarus'un transit ülke olma özelliği, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlarla olan iş birlikleri etkilidir.

Tarihsel süreçte Litvanya Büyük Dükalığı'nın ve Litvanya Krallığı'nın egemenliği altına girerek Lit-Bel adında bir ülke kurulmuştur. Tarihsel süreçte Rusya'nın da egemenliği altına giren Belarus, II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmuştur.⁷⁸ 1991'de bağımsızlığını ilan eden Belarus'u Litvanya tarihsel süreçte tanımış olup, birtakım diplomatik ilişkiler geliştirilmiştir. Sonraki süreçte 2009 yılına kadar her iki taraf da birbirine diplomatik ziyaretler gerçekleştirmiş, ancak sonraki dönemde ilişkilerde bozulma olmuştur.

⁷⁸ <https://www.cia.gov/the-world-factbook/> (erişim tarihi: 04.04.2024).

1.5.2.1. Belarus'un Demografik Yapısı

Belarus Cumhuriyeti'nin 1 Ocak 2023 yılı verilerine göre, ortalama yaşam süresi 74.5 yıldır. Başkent Minsk'de 1.995,5 milyon insan yaşamaktadır. Belarus Cumhuriyeti 6 Oblast'a ayrılmıştır.

Tablo 1.8: Belarus Şehir Nüfus Dağılımı Tablosu – Kaynak: Belstat (Official Website of the Republic of Belarus)

Brest Oblastı	1,315,4
Vitebsk Oblastı	1,091,9
Gomel Oblastı	1,347,5
Grondo Oblastı	998,6
Mogilev Oblastı	989,7
Minsk Oblastı	1,462,0

Tablo 1.9: Belarus Etnik Kimlik Tablosu – Kaynak: Key facts, Belarus | Belarus.by (Official Website of the Republic of Belarus).

Belarus'lu	%84,9
Rus	%7,5
Polonya'lı	%3,1
Ukrayna'lı	%2,4
Diğer	%1,1

Belarus halkının %84,9'si Beyaz Rus, %7,5 Rus, %3,1 Polonyalı, %1.7 Ukraynalı'dan oluşur. 207,600 kilometrekare alanda 2022 verilerine göre 9.408,400 milyon insan yaşamaktadır. Nüfus artış hızı, nüfusun yoğunlaştığı bölgeler, etnik köken, eğitim, sağlık, ekonomik durum, dinin karakteristiği, çalışan nüfus, yaşlı nüfus gibi daha birçok etkeni kapsayan demografik yapı açısından Belarus incelendiğinde, nüfusun çoğunluğunun kentlerde, ve özellikle başkent Minsk'de yaşadığı görülmektedir. Nüfusun yaklaşık 2 milyona yakını Minsk'de yaşamaktadır. Kırsalda yaşayan nüfus ise toplam nüfusun %25-30'u kadardır. Sanayisi gelişmiş olan Belarus'un nüfusunun çoğu şehirlerde yaşamakta, toplam nüfusun yaklaşık beşte biri de başkent Minsk'de yaşamaktadır. 1897 yılında 6.673.000 olan Belarus

Cumhuriyeti'nin nüfusu 1989 yılında artarak 10.151.800 milyona ulaşmış, 2009 yılından itibaren de 9 milyonun üzerine çıkarak 9.503.800 milyona ulaşmıştır. 2019 yılında 9.413.446 milyon, 22 Şubat 2024 tarihi itibarıyla 9.470.273 olmuştur. Bunun 4.356.646'sını (%46,003) erkek nüfusu, 5.113.626'sını (%53,997) kadın nüfusu oluşturmaktadır.

Nüfusun %15,4'ü 0-14 yaş aralığındadır. %70'i 15-64 yaş aralığı, %14,2'si 65 yaş ve üzeridir. (2014) ⁷⁹ Belarus nüfusu gittikçe yaşlanmakta olup, 2050'de Beyaz Rusya ortalama yaş grubu 55-65 arasında olacaktır. 2024 yılı itibarıyla Belarus Cumhuriyeti'nde doğum sayısı 12.171, ölüm oranı 18.002'dir. Nüfusun %80'i kırsal alanlarda yaşarken, bu oran gittikçe azalarak kentli bir nüfusa dönüşmüştür. 1959'da %70 olan kırsal nüfus, 2000'li yıllara gelindiğinde %30'lara kadar düşmüştür. Bu oranlar bize eskiden tarımın önemli olduğu Belarus'un, sanayisinin geliştiğinin bir kanıtıdır. 1 Ocak 2023 Belstat verilerine göre nüfus, 9.200.617 milyondur. Bu nüfusun 4.957.295 milyonu (%53,48) kadın, 4.250.322 milyonu (%46,2) erkek nüfusu oluşturmaktadır. Kentlerde yaşayan nüfus, 7.212.405 milyon, kırsalda yaşayan nüfus 1.988.212 milyondur. Belarus kırsal nüfusu kentlere kayarak, özellikle başkent Minsk şehrinde yoğunlaşmıştır. 2021 yılı verilerine göre, 2.009.786 kişi yaşamaktadır. Genç nüfus, 1.639.830 milyon (%17,8), 5.399.050 milyon çalışan nüfus (%58,7), 2.163.728 milyon (%23,5) yaşlı nüfus bulunmaktadır.. ⁸⁰

Belarus Cumhuriyeti'nin iş gücü nüfusunun toplam nüfus üzerindeki payı 2010-2022 yılları arasında aşağıdaki gibi olmuştur:

⁷⁹ <https://www.cia.gov/the-world-factbook/> (erişim tarihi: 04.04.2024).

⁸⁰ <https://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/Demographic-and-social-statistics/population-and-migration/> (erişim tarihi: 25.03.2024).

Tablo 1.10: Belarus Kentsel Kırsal Nüfus Dağılımı (2010-2021) – Kaynak: Belstat (Official Website of the Republic of Belarus)

2010	Kentsel	%70,5
	Kırsal	%45,1
2015	Kentsel	%60,3
	Kırsal	%47,3
2020	Kentsel	%64,1
	Kırsal	%48,4
2021	Kentsel	%64,3
	Kırsal	%48,5
2022	Kentsel	%64,4
	Kırsal	%49,0

Tablo 1.11: Belarus Nüfusu Yıllara Göre Dağılımı – Kaynak: United Nations, World Bank, Nation Geo Census, Wikipedia

1951	7.781.100
1970	8.992.200
1989	10.151.800
1999	10.045.200
2009	9.503.800
2017 (31 Aralık)	9.704.219
2020	9.606.266
2021	9.549.759
2022	9.520.007
2023	9.476.409

1.5.2.2. Belarus'un Sosyo- Kültürel Yapısı

Tarihsel süreçte Batı ve Doğu arasında birçok kültürün etkisi altında kalmış olan Belarus halkı Slav kökenlere sahiptir. Bizans kültüründen, Litvanya Dükalığı'na kadar birçok kültürün etkisi altına girmiştir. Batı'da Alman kültürü, Litvanya Dükalık ve Krallıkları, Doğu'da Rusya'nın etkisi, Batı'nın Katolik Hristiyan kültüründen etkilenen sanat, edebiyat ve sosyal yaşamı, diğer tarafta Rus Ortodoks Hristiyan kültürünün etkileri.

Batı'nın Rönesans ve Reform'undan etkilenen Belarus elitleri, Avrupa devletlerinde aldıkları eğitimler konusunda eleştirilseler de Belarus kültürüne öğrendiklerini aktarmışlardır. Bir kültürün gelişmesinde en önemli unsurlardan olan dil ve edebiyat, Rus dilinin yaygın olarak kullanıldığı Belarus edebiyatının gelişmesinde önemli bir unsur olmuştur. Gene bir kültürün gelişmesindeki en önemli unsurlardan olan din unsuru ve dini figürler, sanat eserlerinde ve edebiyatta, müzik alanında kullanılmıştır. Doğu Belarus, Sovyetler Birliği'nin etkisi ile Rusça eserler verirken, Batı bölgeleri Polonya'nın etkisiyle Batı kültürünün izlerini de taşımaktadır.

Günümüzde Rusça Belarus'da birçok yerde resmi dil olarak yaygın olarak kullanılmaktadır, Belarusça da Belarus'un resmi dilidir. 20. yüzyılda Belarusça eserler de verilmeye başlanmıştır.

Belarus'un özünü Slav kültürü oluşturur. Tarihsel süreçte Doğu Slavlar'ın etkisinde kalmıştır, Rusya ve Ukrayna ile olan ilişkileri, Belarus kültürünü şekillendirmiştir. Orta çağda Litvanya Dükalığı'nın etkisinde kalmış, 16. yüzyılda Polonya-Litvanya Birliği'nin etkisinde ve 20. yüzyılda 1991'de bağımsızlığını kazanana kadar Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak Belarus kültürü şekillenmiştir.

Ortodoks Hristiyanlık da Belarus kültürünün şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Dini figürler, sanat ve edebiyat eserleri, sosyal yaşamı da şekillendirmiştir. Kentlerde sanayi ve hizmet sektörü, kırsalda tarım sektörü Belarus kültüründe önemli etkileşim unsurlardır.

1.5.2.3. Belarus'un Kaynakları, İthalatı ve İhracatı

Belarus Cumhuriyeti petrol ve doğal gaz rezervleri açısından zengin bir ülke değildir. Ancak, Sovyetler Birliği döneminden kalan sanayi altyapısıyla, Rusya'dan aldığı ham petrolü işleyip yurt dışına satan sanayi tesisleri bulunmaktadır ve bu ithalat Belarus ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır. Belarus ekonomisinin neredeyse yarısı, Rusya'dan aldığı ithalat ürünlerine ve ekonomik iş birliklerine dayanmaktadır.

Belarus'un en büyük ticaret ortağı Rusya Federasyonu'dur. Rusya'dan petrol, doğal gaz, ham petrol, petrol ürünleri, ham metaller ve kimyasallar ithal eder. Rusya'ya da sanayi ürünleri,

makinalar, gıda, tarım ürünleri, otomotiv, tarım makinaları ihraç eder. Avrupa Birliği ülkelerinden Almanya ve Polonya'yla da ticari ilişkileri bulunmaktadır. Almanya'dan makina, kimyasallar, elektronik ürünler, demir-çelik ithalatı yapar. Almanya'ya sanayi ürünleri, metal ürünleri, kimyasallar, gıda ve tekstil ürünleri ihraç eder. Polonya'dan otomotiv parçaları, makina, kimyasallar, gıda ürünleri ithal eder. Sanayi ürünleri, metal ürünleri, gıda ve tarım ürünleri ve kimyasallar ihraç eder. Belarus ayrıca Çin, Hollanda, Ukrayna ile de ticari ilişkiler içindedir. Sırasıyla en fazla ithalat yaptığı ülkeler, Rusya Federasyonu, Almanya, Çin, Ukrayna ve Polonya'dır. En fazla ihracat yaptığı ülkeler Rusya Federasyonu, Almanya, Ukrayna, Polonya ve Hollanda'dır. Belarus enerji ürünleri, ham maddeler, sanayi ürünleri, tarım ve gıda ürünleri ticareti yapmaktadır.

Belarus ve komşularıyla ilişkiler öylesine iç içe geçmiştir ki, çıkacak herhangi bir askeri ya da siyasi kriz tüm ekonomik ilişkileri etkileyecek ve ülke ekonomilerine zarar verecektir. Belarus'un enerji transiti rolü, ilgili tüm taraflar için stratejik önem taşımaktadır.

1.5.2.4. Belarus'un Siyasi Yapısı

Belarus tarihsel süreçte Rusya, Polonya ve Almanya tarafından işgallere uğramış ve bu ülkelerin yönetsel, dinsel, kültürel, sosyal etki alanlarında kalmıştır. Bu ülkeler Belarus'un idari yapısını doğrudan etkilemiş, sınırlarını belirlemek suretiyle jeopolitiğini, jeoekonomik yapısını doğrudan çizmişlerdir. Belarus Doğu ve Batı arasında bir sarkaç gibi salınmaktadır. Rusya ile olan tarihten gelen kökleri, AB ülkelerden özellikle Almanya'nın ve Polonya'nın Belarus üzerindeki tarihsel etkileri, yönünü NATO'ya mı yoksa Rusya tarafına mı çevireceği belirsizdir.⁸¹ Ancak, bugün Belarus'un Rusya Federasyonu ile yakınlaştığını, özellikle Ukrayna Savaşından sonra, Rusya ile askeri ve siyasi ittifaklara girdiğini görüyoruz.

Belarus, Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Başkanlık sistemi bulunmaktadır. Altı İlden (Oblast) oluşan ülkede her oblastın yerel yönetimi bulunmaktadır. Gene yerel idari yönetimlere sahip ilçeleri (Reyonlar) bulunmaktadır. Çok partili Ulusal Meclisi bulunmaktadır, ancak ülkede tek partinin merkeziyetçi rejimi bulunmaktadır. 1994 yılında göreve başlayan Aleksandr Lukaşenko, 2024 itibarıyla 30 yıldır görevdedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Belarus'u 1991-1994 yılları arasında Stanislav Shushkevich geçici olarak devlet başkanı

⁸¹ Goluboviç, V. İ. ve Bohan, Y. V., 2011: 213-331; Yasoveev, M. G., Sosnovsky, V. N., Belkovskaya, N. G., Nikolaevna, Z. N., 2012: 40-46.

olmuştur. 1994 yılından günümüzde kadar da Lukaşenko devlet başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Günümüzde Belarus'da 6 oblast (il) (Minsk Oblastı ile), 112 kent, 118 rayon (ilçe), 93 kasaba ve 23389 köy bulunmaktadır ve 24 kentsel belediye yer almaktadır.⁸² Belarus oblastları başkent Minsk, Vitebsk, Mogilev, Grodno, Bitesk, Gomel'dir. Minsk nüfusu, 2019 verilerine göre, 2.018.281 milyon, Minsk Oblastı, 838.840 bin, Mahilyov Oblastı 1.024.751 milyon, Vitebsk Oblastı 1.135.731 milyon, Hrodna Oblastı 1.026.816 milyon, Homyel Voblastı 1.388.512 milyon, Brest Oblastı 1.348.115 milyondur.

Resmi olarak bağımsız olan, ancak Doğu ile Batı arasında denge politikaları yürütmeye çalışan Belarus'un, Rusya ile askeri ittifaklar ve ekonimk entegrasyon içinde olduğu söylenebilir. Tarihsel, kültürel, ekonomk bağların etkisi çok olsa da, Belarus enerji konusunda Rusya ile bağımlıdır ve çıkarları doğrultusunda politikalar izlemektedir. 1997'de Rusya ile ekonomik, askeri ve siyasi ortaklıklar anlamına gelen "*Birlik Devleti*" ni kurmuşlardır. Ancak, Belarus bağımsızlık politikalarına önem vermekte ve AB ile olan bağları kopartmak istememekte ve stratejik davranmaktadır. Enerji, ticaret ve savunma, güvenlik ortaklıkları ve iş birlikleri jeopolitik önem taşımaktadır. Sonuç olarak, Rusya ve Belarus kendi çıkarları doğrultusunda kazan-kazan politikaları yürütmektedirler. AB, Rusya ve Belarus üçgeninde, her ne kadar yaptırımlar ve baskılar söz konusu olsa ve bu konuda AB tarafında ve Rusya tarafında birtakım tedbir kararları alınıp uygulansa da her üç taraf da "*Oyun Teorisi*" çerçevesinde hareket etmektedirler. Çünkü, küreselleşme ve iç içe geçmiş ekonomik ilişkiler ve enerji ilişkileri bunu zaruri bir eksene oturtmuştur.

Enerji etrafında yoğunlaşan, küresel dinamiklerin ve büyük güçlerin de şekillendirdiği, yeni politikalarda geçmişteki "*sert gücün*" yerini alan "*yumuşak güç*" politikaları da bir diplomasi stratejisi olarak uygulanmaktadır. Aslında Rusya, eski BDT ülkelerine ve AB'ye karşı bunun bir karma modelini uygulamaktadır. "*Yumuşak- sert güç*" diyebileceğimiz bu stratejiler, Rusya'nın özellikle elindeki enerji gücünü bazen bir yaptırım aracı olarak kullanması, bazen de bu ülkelere bir ödül gibi sunarak çok başarılı bir şekilde politikalar uygulaması, AB'nin de kendi cazibesini dünya halklarına kültürel emperyalizm ve kültür endüstrisi çatısı altında sunarak, yeni nesil stratejiler uygulaması kayda değer ve etkisi büyük stratejileri. ABD bir ülkenin çekiciliğini, cazip fırsatlarını, iletişim araçlarıyla dünyaya tanıtmak, kültürel ve sosyal değerleri cazip kılmak, siyasi ve idari yönetimini destekleyen en büyük stratejik unsurlardır. Sosyal-kültürel etkileşimler, Belarus'un idari yapısı üzerinde

⁸² Zinovskiy, V. İ., 2012: 5.

etkilidir. Daha çok Rusya ile etkileşim içinde olsa da Avrupa ülkeleriyle olan etkileşimler de mevcuttur.

1.5.2.5. Din Unsurunun Birleştirici Gücü

Din faktörü toplumların kültürünü ve sosyal yaşamını şekillendiren en önemli unsurlardandır. “*Ait olma*” duygusunu pekiştiren, insanlara ve toplumlara kimlik kazandıran, kendini güvende hissettiren din unsuru, kültür ile karşılıklı etkileşim halindedir. İnsanlar topluluk halinde belli unsurların etrafında birleşerek yaşamaya başlamışlardır. İnsanlar bir güce kendi iradelerini teslim etmek ihtiyacı hissetmiş ve bu irade tarafından temsil edilmek istemişleridir. Yüzyıllar boyunca aidiyet duygusu, benzeşen insanları bir araya getirmiştir. Aynı düşünen insanlar aynı ideoloji etrafında birleştiği gibi, manevi güce de ihtiyaç duyan toplumlar, kendilerine yakın buldukları ya da bir şekilde etkilendikleri dinlerin etkisi altına girmişlerdir.

Din unsurunun birleştirici öyküsü bugün dünya üzerine yayılmış dinlerde görülebilir. 2023 yılı verilerine göre, dünyada %31,7 Hristiyan, %25,0 Müslüman, %15,2 dinsiz, %14,9 Hinduizm, %6,6 Budizm, %5,6 Geleneksel dinler, %0,3 Yahudilik ve %0,8 oranında Diğer dinlerdir. Dinler jeopolitiğin dinamik unsurlarındandır. Göçler, tarihte yaşanmış hegemonyalar dine dinamik bir özellik kazandırmaktadır. Günümüzde Rus patrikanesi altındaki Belarus’da geleneksel ve yaygın din Doğu Ortodoks dinidir. Belarus’un geçmişte Roma Katolik Klisesi’nin etkisi ve hegemonyası altında kalması Belarus nüfusunun bugün hala Katolik etkisinde bulunan bir azınlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Belarus, Sovyetler Birliği döneminin ateizminden de etkilenmiştir. Rusya 988 yılında Kiev Knezliği döneminden beri Ortodoks Hristiyan dinine mensuptur.

David M. Crowe ve Jane Leftwich Curry, Belarus ve Rusya arasındaki dinin birleştirici gücü ve dinin siyasi güç üzerindeki etkisi gibi konuları ele alan çalışmalar yapmışlardır. . Dini faktörlerin jeopolitik ilişkileri nasıl etkilediğini ve dini kimliklerin ulusal veya bölgesel birleşmeyi teşvik etme veya buna engel olma potansiyelini anlamamız açısından önemlidir. . Bu analizler, dinin siyasi ve jeopolitik güç dinamiklerinde nasıl bir rol oynadığını anlamamıza yardımcı olur.⁸³ Din ile siyasi güç arasında doğru orantılı bir karşılıklı ilişkiden söz eder.

⁸³ David M. Crowe ve Jane Leftwich Curry, 2018: 102-125.



Harita 1.14: Belarus İdari Bölgeleri Haritası – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

Medyanın gücü, günümüzde tıpkı kültürel ve sosyal dinamikler oluşturduğu gibi, din üzerinde de etkilidir.

Max Weber “*Din Sosyolojisi*” adlı kitabında din ile sosyal kurumlar arasındaki karşılıklı etkileşimi, dini inançlardan kaynağını alan sosyal davranışlardan bahsetmektedir.⁸⁴ Din, unsurunun kültürel hayatta da yansımaları vardır. Sosyal ve kültürel yaşamı şekillendiren dini kimlik oluşumunun önemli bir parçasıdır. Alexander Dugin’e göre, devlet egemen olmalı, kilise devletle iş birliğine açık olmalıdır, sivil toplum da her zaman devleti ve kiliseyi desteklemelidir.⁸⁵ Rusya’nın Hristiyanlaşması 9. yüzyılın sonlarında, Kiev Knezliği döneminde başlamıştır. Rus Knezliği, Bizans İmparatorluğu’ndaki Hristiyan misyonerlerin etkisiyle, Hristiyanlığı benimsemiş ve resmi din olarak kabul etmiştir, Ortodoks dini Rus kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Temeli Bizans “*senfoni modeli*”ne dayanan sistem, devlet ve kilisenin uyumu esasına dayanmaktadır. Ancak, 1990’lardan sonra Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte, birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Bolşevik devriminden önce (1917), ruhban sınıfına muhalifler ortaya çıkmış, yenilikçi harekette, din özgürlüğü söylemi ortaya atılsa da sonraki dönemlerde de Rus Ortodoks Kilisesi esas alınmıştı ve tebalar üzerindeki etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

⁸⁴ <https://dinsosyolojisi.com.tr/max-weber1864-1920-sistematik-din-sosyolojisi/> (erişim tarihi: 15.06.2021).

⁸⁵ https://insamer.com/tr/rusyada-din-devlet-iliskisi-ve-kilisenin-dis-politikadaki-etkisi_1924.html (erişim tarihi: 16.01.2009).

Belarus'un da Hristiyanlıkla tanışması Kiev Knezliği dönemine denk gelmektedir. Bizans Ortodoks Kilisesi'nin etkisiyle, Rus Ortodoks dini Belarus'un dini inancı olmuştur. Belarus'un Batı bölgelerinde ise, Litvanya Büyük Dükalığı'nın etkisi ve kültürel emperyalizmi altında yaşamış olan bölgede Katolik Kilisesi'nin etkisi bulunmaktadır. Polonya ile birlikte Polonya ve Litvanya Birliği içinde yer almış olan Belarus'un kültürünü şekillendirmiştir. Doğu Belarus ise Rus Ortodoks Kilisesi'nin etkisi altında kültürel yapısını şekillendirmiştir. Belarus'da Protestanlık ve Yahudilik de azınlık bir din olarak tarihsel süreçle birlikte süregelmiştir.

Belarus kültürünün önemli bir parçası olan ve Belarus'un kültürel ve sosyal yaşamını şekillendiren Rus Ortodoks dini, Rusya ile olan bağlarını güçlendirir. Siyasi ve ekonomik ilişkilerine yansır. Belarus'un Batı bölgelerinin Katolik insancının etkisinde kalmış olması AB ile olan ilişkilerinde jeopolitik bir rol oynar. Avrupa Birliği'nin değerlerine yakın olan bir durum oluşturur. AB Belarus'un batısındaki din faktörünü kendi değerlerine yakın olduğu için jeopolitik bir araç olarak kullanabilir. Belarus'un AB ile entegrasyonu konusunda etkili bir rol oynayabilir. Çoğunluğu oluşturan Rus Ortodoks dini ise, Rusya ile olan bağları daha da güçlendirmektedir.

Belarus'da 17. 18. 19. ve 20. yüzyıllarda yapılmış tarihi kiliseler bulunmaktadır. Ayrıca 21. yüzyılda inşa edilmiş az sayıda modern kiliseler de mevcuttur. Bu kiliseler mimarisi ile kültürel yaşamı etkilemektedir. Bu kiliselerde birçok sanat, kültür aktiviteleri, sergiler, dini törenler, sosyal yaşamı şekillendiren jeopolitik unsurlardır.

Günümüzde kilise Putin'e desteğini sürdürmektedir. Putin'in yayılmacı politikaları karşısında Rus Ortodoks kilisesi Putin'i desteklemektedir. Ancak, Ukrayna krizi, Ukrayna Ortodoks'larının Moskova Patrikliği'nden ayrılmasını çabuklaştırmıştır. Ukrayna ile olan bu kopuş, Rusya'nın aleyhine bir durumdur. Belarus'un kimlik oluşumunda Hristiyan Ortodoks dini etkili olmuştur. Ortodoks Hristiyanlık, tarihsel süreçte, sosyal ve kültürel olarak Belarus kimlik oluşumunda etkili olmuştur. Din, kültürel ve sosyal hayata yansıyan unsurlar içermektedir. Kilise mimarisi, eğitim, kültürel yaşam sanat eserleri, yazarlar, resim, müzik, dinin etkisiyle biçimlenen, bir toplumu şekillendiren ve bütünleştiren önemli unsurlardır. Din unsuru, tek başına belirleyici olmamakla birlikte önemli bir tutkaldır. Bunun yanında, ekonomik ve siyasi ilişkiler ve iş birlikleri de önemli rol oynamaktadır.

Ülkenin mimari ve sanat eserlerine, müzik kültürüne nüfus eden din, toplumun geleneklerinde, ritüellerinde etkisini göstermektedir. Edebiyat bir ülkenin kültürünü şekillendirir. 11. yüzyıldan itibaren Belarus edebiyatında dini yazıların etkisini bulunmaktadır.

Rusya'da 25 Aralık Katolik Noel'i, 7 Ocak Ortodoks Noel'i, 25 Ocak'da Tatyana günü kutlanmaktadır. Belarus'da 25 Aralık Hz. İsa'nın doğum günü olarak kutlanmaktadır. 2 Nisan Belarus ve Rus halkının birleşme günü olarak kutlanır.⁸⁶

Din unsuru Rusya'nın iç ve dış politikasını önemli ölçüde etkileyen jeopolitik bir unsurdur. Çarlık döneminde, din Çar'a atfedilmiş bir güçtü. Sovyetler Birliği döneminde de kontrol altında tutulan bir kurumdu. Günümüzde de iç ve dış politika aracı olarak, bölgesel entegre çabaları çerçevesinde, yumuşak güç olarak kullanılan jeostratejik bir güç unsurudur.

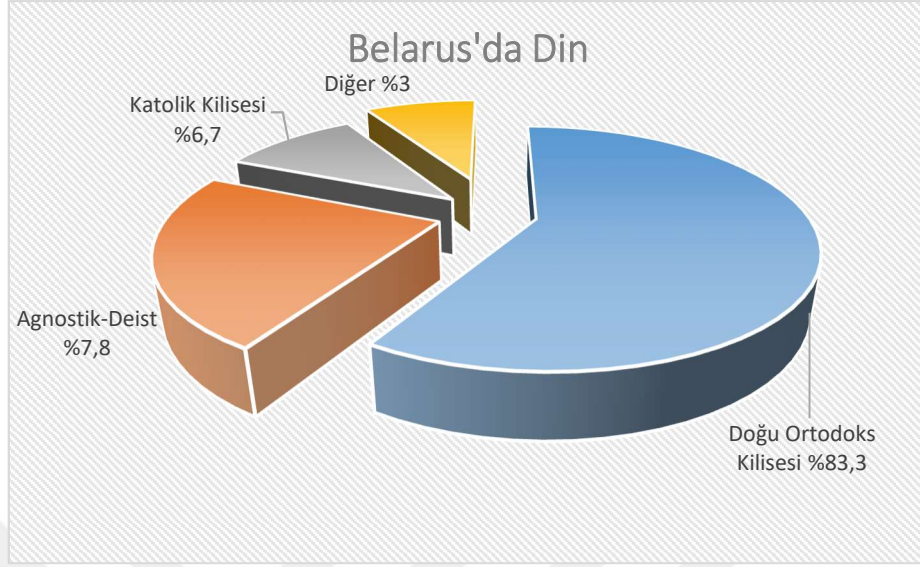
Ortodoks Kilisesi, tarih boyunca Belarus ve Rusya'yı birleştiren bir güç olmuştur. Ortak kültürel değerler, gelenekler oluşturmuştur. Çarlık döneminde de bu birleştirici gücü devam etmiştir. Sovyetler Birliği döneminde birtakım dini özgürlükler kısıtlansa da topluma nüfus etmiş olan Ortodoks Hristiyan dininin etkisi devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeniden özgür bir ortama kapı açılınca, Ortodoks Hristiyanlık gücünü geri kazanmıştır.

Rus Ortodoks Kilisesi, halen etkili olarak faaliyet göstermektedir. Independent Türkçe'nin, 19 Nisan 2020 tarihinde, Covid-19'a rağmen, Paskalya döneminde halk kiliseleri maskesiz olarak doldurduğu haberi jeopolitik açıdan dinin ne denli önemli bir unsur olduğunun göstergesidir.

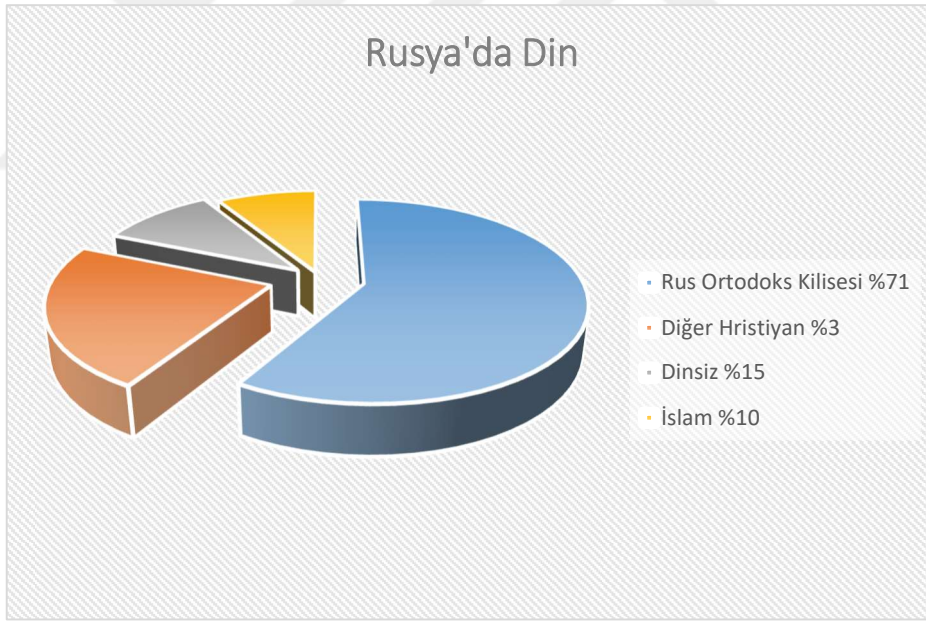
Sovyetler Birliği döneminde kısıtlanan özgürlüklerden ötürü, Ortodoks Hristiyanlık da Belarus'da baskı altında kalmıştır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, din unsuru Rusya ve Belarus arasındaki ilişkilerde etkili olmaya devam etmiştir. Diğer taraftan, Belarus'un bağımsızlığını ilan etmesi ve AB ve Rusya arasından denge politikaları izlemesi çerçevesinde, din ile siyasi ilişkilerde de denge oluşturulmaya çalışılmıştır. Belarus'un AB ile olan ilişkilerinde de, din unsuru etkili olmaktadır. Batı Avrupa'nın Katolik Hristiyan dininden Doğu Avrupa'da bir azınlık etkilenmiştir. Tarihsel süreçten gelen etkilerle bir azınlık tarafından benimsenen Katoliklik, Ortodoks Hristiyanlık kadar etkili değildir. Belarus'un AB ile olan ilişkileri daha çok insan hakları ve demokrasi çerçevesinde şekillenmeye çalışmaktadır. Ancak, Belarus bu konularda AB ile sorunlar yaşamakta ve birtakım yaptırımlara maruz kalmaktadır. Belarus'da bir azınlık tarafından benimsenmiş Katolik dininin etkisinin diğer dinamikler yanında daha az etkili olduğunu göstermekte, dinin birleştirici gücünün karşısında Rusya'ya olan enerji bağımlılığının AB politikalarını şekillendirdiği görünmektedir. Din güçlü bir tutkal, ancak ekonomik ilişkiler ve enerji faktörü uluslararası ilişkilerde asıl belirleyici unsurdur. Enerji başlığı altındaki ikinci bölümde ve üçüncü bölümde büyük petrol şirketlerinin iş

⁸⁶ https://istanbul.mfa.gov.by/tr/visit_Belarus/tourism/ (erişim tarihi: 23.03.2024).

birliklerinin devletler arasındaki ilişkilerde asıl belirleyici unsur olduğu konusu analiz edilecektir.



Grafik 1.3: Belarus Din Dağılım Tablosu – Kaynak: Official Website Of Belarus, Belstat



Grafik 1.4: Rusya'da Din – Kaynak: www.wikipedia.com

1.5.2.6. Belarus'un Askeri Yapısı

Belarus'un Kara, Hava ve Deniz kuvvetleri bulunmaktadır. Rusya ile, bölgesel askeri iş birlikleri bulunmakla birlikte, kendi bağımsız askeri politikalarını izleme stratejisi yürütmektedir. Kendi savunma ihtiyaçlarını karşılamada yeterli üretim kapasitesine sahiptir. Nükleer Silahlanma karşıtı anlaşmalara taraf olarak, nükleer silahlara karşıdır. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası örgütlerle iş birliği içerisinde. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

bünyesinde eski Sovyet ülkeleri ve Rusya ile iş birliği içindedir. Şangay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) ile başta Rusya ve Çin ile, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) bünyesinde üye ülkelerle savunma ve güvenlik konularında iş birliği içindedir. Barışı korumak amaçlı, Birleşmiş Milletler ile iş birliği içindedir.

Belarus nükleer silahlanmaya karşı, yukarıda belirtildiği gibi, taraf olduğu anlaşmalara imza atmış olsa da, Ukrayna Savaşı'yla birlikte, AB yaptırımları karşısında, Rusya'nın ülkesine nükleer silah konuşlandırmasına izin vereceğini bildirmiştir. Bu AB yatırımlarına karşı bir caydırıcılık unsuru olsa da bu potansiyel gücünü göstermeyecek anlamına gelmemektedir. Uluslararası ilişkilerin anlaşmalara rağmen değişen dinamikler ile nasıl şekillenebileceğini gösteren önemli bir örnektir. Rusya devlet başkanı Viladimir Putin 2023 yılında, Ukrayna ile olan savaş ve AB ile olan gerilimler ve yaptırımlar karşısında Belarus'a nükleer silahlar konuşlandıracaklarını, NATO ise bunun *“tehlikeli”* ve *“sorumsuz”* bir teşebbüs olacağını belirtmiştir. Uluslararası ilişkilerde, politikalar dinamiklere göre çok hızlı değişkenlik göstermektedir. BBC News'un 24 Ekim 2022 tarihindeki *“Belarus Ukrayna'da savaşa katılabilir mi?”* başlıklı yazısında, Rusya Devlet Başkanı Viladimir Putin ve Belarus Devlet Başkanı Aleksander Lukaşenko, iki ülkenin ortak askeri kuvvet oluşturduklarını duyurmuştur. Rusya'nın Belarus topraklarına asker yerleştirmeye başladığından söz edilmektedir. Uluslararası dinamikler, ülkelerin jeopolitik çıkarlarına göre, bağlayıcı anlaşmalara rağmen değişiklikler gösterebilmektedir. Ülkelerin çıkarları ve ekonomi belirleyici etkindir.

Ukrayna ile Belarus'un 975 kilometrelik bir sınırı bulunmaktadır. Bu Belarus sınırının yüzde 32 kadardır. Ukrayna'nın Belarus ile 1084 kilometrelik bir sınırı bulunmaktadır. Rusya ile ise, 321 kilometre deniz sınırı olmak üzere toplamda 2295 kilometrelik sınırı bulunmaktadır. Kremlin'in müttefiki olan Belarus Ukrayna işgalinde Rusya ile hareket etmektedir.

Nükleer silahları kullanma teknoloji Rusya'ya aittir. Bu yolla Belarus'un bir anlamda rehin alındığını belirten Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy, Belarus'u içerde istikrarsızlaştırmak anlamına geldiğini de ileri sürmüştür. Rusya'nın hamlesinin AB'ye ve Batı'ya karşı sadece bir caydırıcılık hamlesi olduğu düşünülebilir. Ancak, bir taraftan da bu strateji, Belarus'un bağımsızlığına sadık kalması noktasında bir tartışma konusu oluşturmaktadır.

Rusya- Ukrayna krizi her iki ülkeyle de sınırdaş olan, ekonomik ilişkileri ve iş birlikleri bulunan, Belarus açısından jeopolitik tehditler içermektedir. Bu tür hamleler muhatapların ekonomisini ve siyasi ilişkilerini de tehdit etmektedir. Bu durum aynı zamanda mülteci sorunları da ortaya çıkartmıştır. Rusya ile olan askeri iş birlikleri, Belarus'u Batı karşısında

yaptırımlara maruz bırakarak taraflar arasında jeopolitik sorunlar ortaya çıkartmıştır. Avrupa Birliği, Rusya-Ukrayna savaşında Rusya'ya yönelik, eski yaptırımların yanında yeni yaptırımlar da uygulama kararı almıştır. Aslında buradaki asıl hedef Rusya Federasyonu'dur, Belarus üzerinden bu yaptırımlarla Rusya'yı zor durumda bırakmak çabasında olan AB, Belarus'a ihracat yasağı getirilerek askeri ve teknolojik alanda yaptırımlar uygulama kararı almıştır.⁸⁷

Belarus askeri anlamda Rusya'ya yakın, NATO'ya mesafeli durmaktadır. Batı politikaları çerçevesinde, doğu genişlemesi stratejisi misyonu yürüten AB ve NATO ve Belarus arasında bulunan Suwalki Koridoru önemli stratejik bir noktadır. Üçüncü Bölümde daha ayrıntılı işlenecek olan göç sorunu ve Suwalki Koridoru, Polonya'nın kuzeydoğusunda bulunan stratejik bir bölgedir. Polonya ile Litvanya arasında yer alan koridor, Polonya'nın kuzeydoğu köşesi Baltık Denizi'nden Belarus sınırına kadar kesen dar bir geçittir.

Rusya ve Belarus arasında ekonomik, politik ve askeri alanda Birlik Devleti anlaşmaları bulunmaktadır. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) ile eski Sovyet ülkeleri arasında askeri iş birliğini sağlayan birtakım anlaşmalar bulunmaktadır. Belarus savunma kapasitesini artırmak için, Rusya ile bir dizi askeri malzeme ve teknolojik anlaşmalara imza atmıştır. Rusya ile birlikte ortak askeri tatbikatlar yapmaktadırlar. Devletlerin varoluşlarını sürdürebilmeleri için, iç ve dış güvenliğe ihtiyaçları vardır. Belarus'un Rusya'ya yakınlaşması, kendini güvende tutması ile yakından ilgilidir.

1.5.2.7. Belarus'un Ekonomik Yapısı

Belarus'a doğrudan yabancı yatırım girişlerinin artırılması ve bu alandaki çalışmaların koordine edilmesi amacıyla Belarus Cumhuriyeti Ulusal Yatırım ve Özelleştirme Ajansı kurulmuştur. Kamu kurumu olarak faaliyetlerini sürdüren Ajansın çalışmaları Belarus'un yatırım ikliminin yurt dışında tanıtılması, ülkenin yatırımcı dostu imajının geliştirilmesi, yabancı şirketlerin Belarus'ta hayata geçirmek istedikleri projelere yardımcı olunmasını amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, Dünya Bankası ile ortak yürütülen pilot proje kapsamında özelleştirilmesi planlanan işletmelere stratejik yatırımcıların çekilmesi de Ajansın görev alanına girmektedir.⁸⁸

Sanayi sektörü gelirleri Belarus ekonomisinde, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sındaki (GSYH) oranı %33'dür. Bu, sanayi sektörünün çok gelişmiş olduğunu ve ekonomideki önemini

⁸⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abden-belarusa-ilave-yaptirimlar/2960703> (erişim tarihi: 08.04.2024).

⁸⁸ https://turkey.mfa.gov.by/tr/ticaret_ve_ekonomi_servisi/belarus_ekonomisi/ (erişim tarihi: 23.03.2024).

ortaya koymaktadır. Tarımın üretimdeki payı %9'dur. Keten üretiminde dünya ihtiyacının %16'sını karşılamaktadır. İnşaat sektörü ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. (%6). Taşımacılık ve ulaşım sektörü gelişmiştir. Avrasya ülkeleri için taşımacılık sektöründe atardamar görevi görmektedir. Her yıl Avrupa ülkeleri ile Rusya arasında %90 lojistik Belarus üzerinden sağlanmaktadır. Viking taşımacılık 2003 yılından beri Belarus, Litvanya ve Ukrayna demiryolu ile, Baltık ülkelerini Karadeniz, Hazar ve Akdeniz ülkeleriyle birbirine bağlar. ⁸⁹

Tablo 1.12: Belarus Ulaşım ve Enerji Boru Hatları – Kaynak: Belstat (Belarus Resmi İnternet Sitesi)

Ulaşım Yolları	Uzunluk/km
Demiryolları	5.474 km.
Otoyol	103.400 km.
Petrol Boru Hatları	2.766 km.
Petrol Ürünleri Boru Hatları	1.137 km.
Doğalgaz Boru Hatları	7.901 km.

Belarus, Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra hemen piyasa ekonomisine geçmek yerine kademeli bir geçiş stratejisi izlemiştir. Günümüzde devlet kontrolü ile birlikte piyasa ekonomisi sistemini uygulamaktadır. ⁹⁰

Belarus'un hizmet sektörü, bilişim teknolojileri sektörü, sanayi sektörü, tarım sektörü gelişmiştir. İhracat dayalı ekonomisindeki bazı kalemlerde dünyada ön sıralarda bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında sanayisi gelişen Belarus Cumhuriyeti, makine, traktör, kamyon, tarım makinaları üretiminde, mineral üretiminde, elektronik ürünlerde, Avrupa'da önemli bir yer teşkil eder. Potasyum tuzu rezervlerinde dünyada ön sıralardadır. Mermer, kereste, metal işleme endüstrisi, kimya ve petrokimya endüstrisi, tarım, ormancılık sektörlerinde gelişmiştir.

⁹¹ Petrol rafineleri (Gomel), petrokimya fabrikaları (Mogilov, Grodno), verimli tarım arazileri (Gomel, Brest) bulunmaktadır.

2021 Belstat verilerine göre, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründeki ihracatı 587.7 milyon dolar, ithalatı 1.559 milyon dolardır. Madencilik, işlenmiş mamul, kimya ve petrokimya ürünleri, elektrik, gas, sıcak su, klimalı hava sistemleri, su tedariği gibi ticari ürünlerdeki ihracatı 36.949 milyon dolar, ithalatı 38.489 milyon dolardır.

⁸⁹ https://turkey.mfa.gov.by/tr/ticaret_ve_ekonomi_servisi/belarus_ekonomisi/ (erişim tarihi: 23.03.2024).

⁹⁰ https://turkey.mfa.gov.by/tr/ticaret_ve_ekonomi_servisi/belarus_ekonomisi/ (erişim tarihi: 23.03.2024).

⁹¹ https://turkey.mfa.gov.by/tr/ticaret_ve_ekonomi_servisi/belarus_ekonomisi/ (erişim tarihi: 23.03.2024).

Başlıca ihracat yaptığı ülkeler, Rusya, Ukrayna, Hollanda, Portekiz ve Almanya'dır. Başlıca ithalat yaptığı ülkeler, Rusya, Çin, Almanya, Ukrayna ve Polonyadır.⁹²

2022 Belstat verilerine göre, Belarus Cumhuriyeti'nde çalışan kişi sayısı, 4.21 milyondur. İşsizlik oranı ise, 4.600 kişidir.

Tablo 1.13: Sektörlere Göre Belarus Çalışan Kişi Oranları – Kaynak: Belstat (Belarus Resmi İnternet Sitesi)

Sektör	Çalışan Yüzdesi
Üretim	%23,8
Toptan & Perakende, Otomobil Hizmet Sektörü	%14,3
Eğitim	%10,4
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık	%8,6
Ulaşım	% 6,7
Mühendislik	% 6,1
Bilgi ve İletişim	% 3,3
Diğer	%26,8

1.6. Klasik Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık

Avrasya kelimesi Avrupa ile Asya kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Doğu Avrupa'dan Çin sınırına kadar uzanır. Avrasya kıtasının toplam nüfusu 5.262.489.285 milyon olup, 54.760.000 kilometrelik bir alana yayılır. Dünya karasının %36,2'ini, dünya nüfusunun %75'ini barındırır.

Klasik Avrasyacılık 1917 Rus Devriminin ardından, 1920'li yıllarda ortaya çıkan bir akımdır. Avrupa eğitimi almış “*Beyaz göçmenler*” arasında ortaya çıkmış bir siyasi harekettir. Beyaz Ruslar⁹³, Ekim devrimi ve Rus iç savaşı sonrasında muhalif olup yurt dışına göç edenler

⁹² <https://www.belarus.by/en/about-belarus/key-facts> (erişim tarihi: 24.02.2024).

⁹³ İlk kez 14. yüzyılda kullanılan “Beyaz Rusya” terimi Polonya-Litvanya Birliği döneminde, Litvanya Büyük Dükalığı'nın bir parçası olduğu dönemde kullanılmıştır. 18. yüzyıla kadar bu anlamda kullanılan terim, 20. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan topraklar için kullanılmıştır. Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin resmi adı olarak da kullanılmıştır. Daha çok Batı bölgeleri için kullanılan bir terimdi. Sovyet döneminde Beyaz Rusya ismi daha çok kullanılmıştı. Tarihi, siyasi ve coğrafi anlamalar içeren “Beyaz Rusya” yerine günümüzde “Belarus” ismi kullanılmaktadır. Beyaz Rusya, tarihsel süreçte kültürel bir anlam da ifade etmektedir. Beyaz Ruslar terimi ayrıca, Rus iç savaşı sırasında muhalif olan Bolşeviklerin karşısında yer alan güçler için de kullanılır. Rus İmparatorluğu yıkıldıktan sonra sürgündeki muhalif grupları ve Avrupa'da eğitim almış çocukları için kullanılan bir terimdi. Ancak sürgündeki muhalifler dışında daha geniş bir politik ve ideolojik anlamı bulunmaktadır. Anti-Bolşevikler, Bolşeviklerin aksine otoriter ve katı bir yönetim yerine daha ılımlı bir yönetim tarzını, devlet mülkiyeti ve sınıf mücadelesine karşı, demokratik bir yapıyı savunuyorlardı. Liberaller,

için kullanılan bir terimdir. Doğu ile Batı'nın güç mücadelelerinden oluşan Klasik Avrasyacılık konseptine göre, Rus halkı Avrupa'ya değil, Avrasya'nın jeopolitik konseptine aittir.⁹⁴ Alexander Dugin, Klasik Avrasyacılığı 1990 ve 2000'li yılların konjonktürüne adapte etmiştir. Putin'in iktidara gelmesinden sonra Klasik Avrasyacılık Yeni Avrasyacılık akımına dönüşmüştür.⁹⁵

Avrasya kavramı Asya ve Avrupa'yı kapsayan bir konsepttir. Ortodoks Slav bir ırk olan Rusya, bir ulus-devlet olmamakla birlikte kapladığı coğrafi alanın büyüklüğü (17.100.000 km²) jeopolitik gücünün, denizlere ve karalara ve çevre ülkelere hakim bir konumda bulunması sayesinde, etrafındaki yakın-çevre ülkeleri siyasi ve ekonomik gücü ile etki alanına almayı başarmış büyük bir güçtür. 1991 Sovyetler Birliği'nin dağılma miladıyla birlikte, bir kimlik arayışına girmiş, siyasi, ekonomik güç kaybına uğramıştır. 140 milyonu aşan, farklı etnik kökenlere sahip nüfusunu bir arada tutma çabalarıyla, Avrasyacılık akımı ortaya çıkmıştır. Atlantik gücü karşısına bir güç olarak dikilen Avrasyacılık konsepti, 19.yüzyılda Avrasyacılık coğrafi bir kavram olarak ortaya çıkmış, Asya ve Avrupa arasında bir kıta anlamında kullanılmaktadır. Terim ilk kez Alexander von Humboldt tarafından kullanılmış olup, (Akgül,2009, 16). Batı kültürü ve Doğu kültürü arasında kalan Rusya'nın kimlik oluşturma çatisını oluşturmuştur. Rusya hem Doğu hem Batı'da toprakları olan bir ülkedir, ancak kendini ne tam olarak Doğu'ya ne de tam olarak Batı'ya ait hissetmemektedir. Avrasyacılık bu yönden etnisite değil, coğrafya temelinde bir kimlik oluşturarak, Rusya'nın kendi kimliğini oturtma çabalarında zaman zaman Batı'ya yakınlaşma görünse de önemli bir ideoloji olmuştur. Avrasyacılık konsepti, Rusya'yı Batı'ya yakın olanlar ve Slav köklere sadık kalanlar arasındaki ayrışmada, birleştiren bir yaklaşım olmuştur.

Alexandr Dugin, "*Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*" adlı eserinde, Rusya'nın Ortodoks dininin merkezi olma arzusu ile, "*Üçüncü Roma*" olma hayalinden bahseder. Dugin'e göre, Rusya, Asya ve Avrupa'da stratejik öneme sahip kilit bölgelere hâkim olma stratejisi Rus tarihi ve siyaseti boyunca var olmuştur. İmparatorluk geleneğinden gelen Rusya, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren Doğu-Batı-Güney ekseninde genişleyerek dünya kara hakimiyetinin önemli kısmını ellerinde bulundurmushlardır. Ruslar'ın egemenlik kurdukları coğrafya ile Rus kimliği ve ulusal idealleri arasında doğrudan ve sürekliliği olan bir ilişki var olmuştur.⁹⁶ Dugin kara ve deniz hakimiyetinin düalitesinden bahseder. "Mekanın kontrolü, kaynakların, sınırların

monarşistler, demokratlar, milliyetçiler ve hatta sosyalistlerden oluşan daha geniş kapsamlı bir grubu temsil etmekteydi.

⁹⁴ Dimitri Trenin, 2017

⁹⁵ Yılmaz, 2015: 35.

⁹⁶ Dugin, 2004:125.

kontrolü ve güvenliğinin korunması anlamına geldiğinden stratejik avantajı bulunmaktadır. Deniz hakimiyeti, deniz ticaretinin güvenliği ve kontrolü için stratejik öneme sahiptir. Dugin bu alanlara bir de “*kıyasal alanlar*”ı ekler ve jeopolitiğin daha da karmaşıkleştığından söz eder. Jeopolitik, kendi ülkesinin tarihini, dinini, kültürünü, ırkını, kara, deniz temel koduyla genelleme yaptığı zaman gerçek bir jeopolitik nitelik kazanacaktır. Atlantikçilik deniz medeniyetidir, Avrasyacılık kara medeniyetidir, bunların dışında kalanlar kıyasal medeniyetlerdir.⁹⁷ Ancak, yine de tüm bu medeniyetler de hepsinin bir karması bulunmaktadır.

Yeni Avrasyacılar, kimlik tanımını Klasik Avrasyacılık’tan farklı yapmışlardır. Klasik Avrasyacılık’da Rusya’nın kimlik tanımı, Batı ile Doğu’yu bir araya getiren Avrasyalı bir kimliğe sahip olduğunu belirterek Rusya’yı Avrupa ve Asya’dan farklı kendine özgü kültürel-coğrafi dünyası olan özel bir kıta ancak daha çok Asya’ya dönük olarak görmektedir. Yeni Avrasyacılık ise, kültürel ve coğrafi bütünsellikten hareket eder. Bu yaklaşıma göre Rusya ne Doğu ne de Batı’dır. Rusya jeopolitik anlamda kendi başına bir mihver, etno-kültürel açıdan da kendine özgü bir medeniyettir.⁹⁸ Yeni Avrasyacılık Klasik Avrasyacılık’dan daha kapsayıcı bir tanım geliştirmiştir. Rusya’yı Avrasya bölgesinden bir güç merkezi olarak konumlandırır ve ekonomik, siyasi ve stratejik liderlik rolünden bahseder. Buradaki farklı tanımdaki amaç, tanımın genişletilmesiyle, çevre ve yakın-çevre ülkelerini etki altına alma ve bütünleşme çabalarıdır. Klasik Avrasyacılık 1917 Rus Devriminden sonra “*Beyaz göçmenler*” tarafından ortaya konulmuş olup, Rus uygarlığının sadece Avrupa’ya değil, Avrasya’ya ait olduğunu söyler. Avrasya kıtasının coğrafi ve jeopolitik anlamda bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ortaya atar. Rusya’nın bu bölgede jeopolitik çıkarlarını koruma ve Batı’ya karşı bu bölgede kurduğu ittifaklarla elini güçlendirme stratejileridir.

Klasik Avrasyacılık Rusya’nın çıkarlarını merkeze alırken, Yeni Avrasyacılık bölgedeki diğer aktörlerin çıkarlarını da hedefe koyar. Aslında buradaki temel amaç gene Rusya’nın jeopolitik çıkarlarıdır, ancak oyun tek taraflı oynanamayacağından, bölgedeki aktörleri de sonrasında bünyesinde önemli aktörler olarak tanımlamıştır. Klasik Avrasyacılık yaklaşımında Rusya’yı lider olarak merkeze koyarsen, Yeni Avrasyacılık tüm aktörlerin önemine vurgu yapar. Klasik Avrasyacılık, bölgenin genel özelliklerine göre stratejik bir yaklaşım içindeyken, Yeni Avrasyacılık, bölgeyi sosyal, kültürel boyutlarıyla ele alarak daha geniş kapsamlı bir yaklaşım içindedir. Rusya’nın bir “*üst kimlik*” çatısı altında bölgelere karşı bütünleştirici olmayı hedefleyen bir ideolojidir.

⁹⁷ Dugin, 2004: 48.

⁹⁸ Yılmaz, 2015: 34.

Rusya tarihinde, Büyük Petro ile Batı'ya yakın olmuş, Rus kimliğini bu yönde oluşturmaya çalışmıştır. Ancak, Batı değerlerine tam anlamıyla uyum sağlayamayıp, yönünü doğuya çevirmiştir. Ancak, sadece Doğu da Rusya için tam bir kimlik oluşturmamıştır. Slav köklerin tam bir ulus oluşturmada etkisinin yeterli olmadığı, aynı köklerden gelen Ukrayna ve Belarus gibi BDT ülkelerinin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kendi bağımsızlıklarını ilan ederek ne Doğu ne Batı ekseninde politikalar izlemesinde görünmektedir.⁹⁹

Çarlık Rusya'sında Avrasyacılık bir konsept olarak Rusya'nın Asya ve Avrupa kıtalarında yayılmasında görülebilir. Modern Avrasyacılık 20. ve 21. yüzyıllarda ortaya çıksa da, Çarlık Rusya'sının jeopolitik hedefleriyle örtüşmektedir.

Avrasyacılık farklı etnik kimlikleri bir üst kimlik çatısında toplama ideolojisidir. Bu kimliğin iç ve dış politikada mihenk taşı oluşturmaya atıfta bulunan Kaya (2010: 63), Avrasyacılık kavramının hem iç hem dış politikada etkilerinin görüldüğünü belirtmektedir. Büyük bir imparatorluk geçmişinden gelen ve bu büyük gücün çatısı altında kendini güvende hisseden bu topluluklar, Avrasyacılık kimliği altında kendilerini benimsemişlerdir. İmparatorluk ve büyük güç olma geçmişine sahip, Rusya gibi büyük ülkelerde, otorite etrafında, karizmatik bir lider etrafında toplanmak güven vericidir. Avrasyacılık ve Putin'in liderlik özellikleri, Avrasyacılık konsepti arasında yakın bir ilişki vardır. Avrasya bölgesinde yumuşak güç ve propaganda aygıtlarını liderlik özellikleri ile birleştiren Putin'in Avrasya'daki jeopolitik dengeler üzerinde başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Dış politikada Avrasyacılık konseptinin etkileri, coğrafi özellikler, iklim özellikleri, ekonomik faktörler ışığında şekillenmektedir. Burada gene başrol oyuncusu olarak enerji faktörünün belirleyici etkisini görmek mümkündür. Yapılan altyapı yatırımları, uluslararası iş birlikleri, doğal gaz, petrol boru hatları hep bu doğrultuda yapılmış olup, güvenlik noktasında da iş birliklerini arttırarak bölgesel ve küresel gücü pekiştirmek amacıyla uygulanan politikalarda etkinlik göstermektedir. Aleksandr Dugin "*Foundations of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia*" adlı eserinde, Avrasya'nın jeopolitik önemini vurgulayarak Rusya'nın Avrasya'daki rolünü yeniden canlandırma çağrısında bulunmuştur. Dugin, Rusya'nın Avrasya'da liderlik yaparak, Batı'nın hegemonyasına karşı bir denge unsuru olması gerektiğini savunmuştur¹⁰⁰

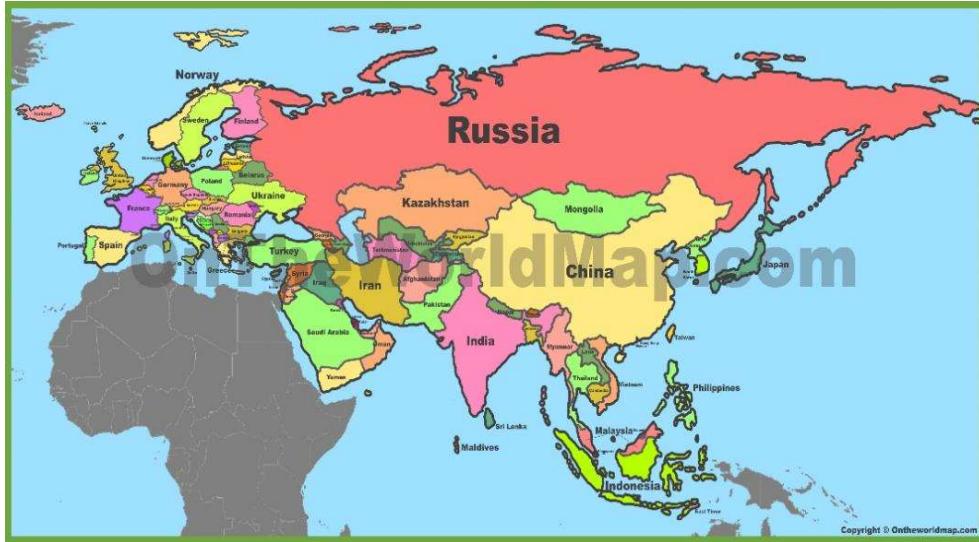
⁹⁹ <https://stratejikortak.com/2022/01/rusyanin-imparatorluk-ruyasi-neo-avrasyacilik.html> (erişim tarihi: 20.01.2022).

¹⁰⁰ Dugin, 1997

Boris Yeltsin ile kimlik oluşturma aşamasında Batı'ya ve Batı'nın değerlerine yönünü çeviren Rusya, liberal politikalar yürütmüş, dünya ile entegre olmak istemiştir. Ancak, bu politikalar, yapılan özelleştirmeler Rusya'nın ekonomik ve siyasi gücünü kaybetmesine sebep olmuş, tekelleşen petrol ve doğal gaz şirketleri sermayenin yurt dışına kaçmasına sebep olmuş ve sonuç itibarıyla başarılı olamamıştır. Bu başarısızlık Batı'cılığa olan güveni azaltmış ve Rusya yönünü Putin yönetimiyle birlikte, NATO'nun da doğuya karşı genişleme çabaları karşısında, tekrar Doğu'ya çevirmiştir. Batı antipatisi ve Rusya'nın Batı değerlerini içselleştirememesi, yakın çevre ülkeleri etki alanına alma stratejileri Avrasyacılık konseptinin, Rus halkı tarafından taraftar bulmasında önemli iki etken olmuştur. Doğu'da Çin gibi ülkelerle ve yakın çevre, eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle ittifak Rusya için kaçınılmaz olmuştur. Bu ittifaklar, daha çok enerji ilişkileri ve iş birlikleri üzerinden şekillenmiştir.

Batı yayılcılığı karşısında, Avrasyacılık konsepti ile, Atlantikçi yaklaşıma, tam karşı değil ama rekabetçi ve Avrasya bölgesinde yayılcı ve güç birliği oluşturma çabalarından başka bir şey değildir. Çift kutuplu dünyadaki avantajlarını kaybetmeye başlayan Rusya'nın, bir taraftan yeni dünya düzeninin sunduğu dinamiklere ayak uydurmaya çalışırken, kimlik bunalımlarını sona erdirecek yeni bir ekonomik, siyasi entegrasyon inşa etme sürecinin önemli bir parçasıdır. Kendi ayarlarını düzene sokmaya çalışırken Rusya, yakın çevre ülkeleri ile bölgede iyi ilişkiler çerçevesinde politikalar geliştirmek istemektedir. Burada amaç hem kendi iç güvenliğini korumak hem de enerji güvenliği açısından etki alanını jeopolitik anlamda güçlendirerek, eski kutbuna dönemese de Atlantik'in tek kutup arzusuna karşı, çok kutuplu sistem oluşturma çabalarıdır.

Rusya için Batı tehdidi karşısında yakın çevre ülkeleri olan BDT ülkeleri üzerinde kaçınılmaz hakimiyet kurması bir strateji haline gelmiştir. Bağımsızlıklarını ilan eden ve Rusya'ya bağımlı olmak istemeyen eski Sovyetler Birliği ülkelerini ekonomik ve siyasi ve güvenlik ittifaklarıyla kendine bağlamak arzusuyla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Çin gibi doğuda yükselen büyük bir güçle ve Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi ülkelerle Şanghay İş birliği gibi anlaşmalarına imza atmıştır. Ekonomik birlik oluşturmak için, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Belarus, Ermenistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü (KGAÖ) kurmuştur.



Harita 1.15: Avrasya Haritası – Kaynak: https://www.yandex.com.tr/gorsel/search?img_url

Yeni Avrasyacılık düşüncesinin en önemli ismi olan Alexander Dugin'dir (1952). Komünizme karşı olan Dugin, eserlerinde ve günlük konuşmalarında Rus kimliğine, tarihine ve kilisesine atıfta bulunan ve “*Rusçu Avrasyacı*” olarak lanse edilen Dugin, jeopolitik, tarih ve coğrafyaya atıfta bulunur. Dugin'e göre, Atlantik ve Avrasya arasındaki “*okült savaş*”’da Ortodoks Rusya kara gücünü kullanmaktadır. Dugin, Rusya’nın bir deniz gücü statüsüne gelmesini savunur, çok kutuplu dünya düzenini kurup, çok kültürlü iç düzenini korumalıdır.¹⁰¹ Dugin 1997’de “*Jeopolitiğin Temelleri*” (*Osnovy Geopolitiki*) adlı eserinde çağdaş Avrasyacılık konseptinin Rus halkının milli duygularını kabarttığını, eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve çevre ülkelerde Rusya’nın emperyal hedeflerini besleyen söylemlere imza atmış, eski Sovyetler Birliği ülkelerini kapsayıcı, Kremlin’e paralel tavır ortaya koymuştur.

Klasik Avrasyacılık, Rusya’nın Asya ve Avrupa’nın bir sentezinden kimlik oluşturduğunu öne sürerken, Yeni Avrasyacılık, Avrasya’nın ne Doğu’ya ne Batı’ya ait olduğu tanımını yapar, kendine özgü özelliklerinden bahseder. (Yılmaz, 2015, s.113). Yeni Avrasyacılık, Rus ırkının sadece Slav köklerle tanımlanamayacağını, Rus olmayan Çin, İslam, Katolik ve hatta Japon medeniyetlerinin bir sentezi olduğunu ortaya koyar. (Kurt, 2018, s.97). Yeni Avrasyacılık, çıkar temelli bir bakış olduğundan, “*Realist*” teoriyle benzerlik gösterir. Çok kutuplu bir düzeni savunur. (Yılmaz, 2015, s.114). Alexander Dugin’in “*Avrasya İmparatorluğu*” Rusya’yı merkeze koyar. Avrasyacılık “*Atlantik karşıtlığı*”dır ve Rusya’nın Avrasya’da gücü, güçlü Almanya’yı yanına çekerek olmalıdır.¹⁰² Lev Gumilyov, Klasik Avrasyacılığın önde gelen figürlerinden biridir. “*Eurasianism*” adlı eserinde, Rusya’nın

¹⁰¹ <https://fikirturu.com/jeo-politika/aleksandr-dugin-ve-rus-avrasyaciligi/> (erişim tarihi: 28.02.2024).

¹⁰² <https://stratejikortak.com/2022/01/rusyanin-imparatorluk-ruyasi-neo-avrasyacilik.html> (erişim tarihi: 20.01.2022).

Avrasya'daki jeopolitik konumunu vurgulamış ve Avrasya'nın bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Gumilyov, Rusya'nın Avrasya'da bir medeniyet merkezi olarak önemli bir rol oynaması gerektiğini ve Avrasya'nın coğrafi, kültürel ve tarihsel bir bütünlük olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³

Avrasyacılık, Rusya'nın Sovyetler Birliği dönemini yeniden yaratma arzusuna karşı ortaya çıkmış yeni bir konsepttir. Dağılmış olan Sovyetler Birliği yeniden canlanmayacak, ancak yerine ikame eden, yakın çevre ülkeleri hegemonya altına alarak ve Avrasya bölgesindeki büyük güçlerle ittifaklar yaparak, bir “*Avrasya İmparatorluğu*” kurma gayesidir. Tarihsel süreçteki imparatorluklardan farklı olarak, bu imparatorluk Rusya'nın enerji zenginliğine dayanan ve çevre ülkelerle ekonomik iş birliklerini arttırarak, diplomatik ilişkilerini daha öteye taşıyarak, yakın çevre ülkelere cazip fırsatlar sunabilir. Rusya BDT ülkelerinde enerji yatırımlarını arttırabilir, altyapı yatırımlarını arttırabilir, bu alanda dönüşüm programlarıyla cazip eğitim programları ve fırsatları sunarak, bütünleşme sağlayabilir. Eğitim, kültürel hayatı ve sosyal hayatı şekillendiren önemli bir yatırımdır. Cazip iş olanakları sunarak istihdam imkanları oluşturabilir. Enerji alanındaki liderlik rolünü kuvvetlendirmek için, yeni teknolojileri transfer ederek enerji verimliliğini arttırabilir. Belarus gibi BDT ülkelerinde, Sovyetler Birliği döneminden kalan altyapıyı yenileyerek, enerji arzını arttırabilir. Bu tür adımlar, Rusya'nın tarihsel dönemden beri süregelen yeniden bölgesel güç olma, küreselde daha etkili söz sahibi olmasını sağlayacaktır. Klasik Avrasyacılık ve Yetni Avrasyacılık tanımı farklı tanımlansa da kavramın içerdiği ortak nokta, Rusya'nın Avrasya kıtasında farklı kültürlerden insanları tek güç altında birleştiren yeni bir lider olma konseptidir. Dugin'in Avrasyacılığı coğrafi sınırları aşar.¹⁰⁴

Avrasyacı Yeni Dünya düzenini kendine merkez kabul etmiş olan Dugin'in görüşü, jeopolitik kuşaklar ve bölgeler olarak adlandırdığı makro bölgelerin birleşmesi temelinde dünyanın yeniden jeopolitik açıdan tasarlanması gerektiğini belirten karmaşık bir model olduğundan söz eder. Bu bölgeler dörde ayrılır. Avrupa-Afrika, Asya-Pasifik, Amerika ve Avrasya. Dugin'e göre, Avrasyacılık kavramının en önemli tarihsel görevi, Dünya'nın geri kalanının Atlantizm karşısında bir araya gelmesidir. Dugin'e göre, Atlantik ve Anglo-Saxon küresel hakimiyeti karşısında, ancak Avrasyacılık dünyanın geri kalan halklarının kurtuluşu olabilir. Bunun en önemli aşamalarını da Paris-Berlin-Moskova ekseninde Dublin'den Vladivostok'a kadar uzanan bir Avrupa-Asya (Euro-Asian) İmparatorluğu'nun oluşumu olarak

¹⁰³ Gumilyov, 1993: 50-75.

¹⁰⁴ Bassin, 2011:129.

açıklar. Bu hat Orta Doğu’da Tahran-Moskova eksenini ve Doğu Asya’da Tokyo-Moskova eksenini olarak uzanabilir.¹⁰⁵



Harita 1.16: Klasik Avrasyacılık ile Neo Avrasyacılığın Rusya Politikasına Etkisi Rusya Jeopolitik

Haritası – Kaynak: <https://www.google.com/search?q=Rusya+jeopolitik+haritası>

1.7. Birlik Devleti ve Avrupa Birliği

Rusya ve Belarus arasında 1999’da kurulan “*Birlik Devleti*” tıpkı Avrupa Birliği’nin kuruluşunda olduğu gibi ekonomik temeller üzerinde kurulmuştur. Birlik, ekonomik entegrasyon temelinde, ortak pazar, ticaret anlaşmaları, ortak siyasi politikalar oluşturarak, siyasi entegrasyonu da hedeflemektedir. Avrupa Birliği, “*Paris Anlaşması*” ile (1951), “*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*” nu (AKÇT) kurmuştur. 1957 yılında yapılan “*Roma Anlaşması*” ile de ekonomik entegrasyonu hedefleyen “*Avrupa Ekonomik Topluluğu*” nu (AET) kurmuştur. 1993’de de “*Avrupa Birliği*” kurulmuştur. Benzer şekilde, 2015 yılında “*Birlik Devleti*”, ekonomik ve siyasi entegrasyon amacıyla Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında, 2014 yılında “*Avrasya Ekonomik Birliği*” (AEB) temeline dayanarak kurulmuştur. Ancak bölgesel düzeyde ve daha çok iş birliğine dayalı sınırlarda kalan “*Birlik Devleti*”, ortak para birimi ve Avrupa ülkelerine yayılmış bir birlik olan “*Avrupa Birliği*” kadar derin bir yapı karakterine sahip değildir. Ancak, AB’ye benzer şekilde ortak güvenlik sistemi oluşturmak için 2002’de “*Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü*” (KGAÖ) kurulmuştur.

Birlik Devleti “*Uluslarüstü*” bir kuruluştur. Bu devletin kuruluş amacı aynı çatı altında Rusya ve Belarus’un birleşmesi, Kırgızistan ile de AB’ye karşı bir dengeleme pozisyonu kurulmasıdır. Rusya SSCB’ye benzer yapıyı yeniden kurmak arzusuyla, bu ülkeleri tekrar kendine bağlı bir ülke olarak görmek istemektedir, ancak Belarus’un arzusu bağımsızlığını

¹⁰⁵ Bassin, 2011: 129-130.

devam ettirmek yönündedir. Ancak, diğer taraftan, Belarus-Polonya sınırında yaşanan göçmen krizi, Belarus'un AB yaptırımları karşısından göçmenlere kapıları açması ve Avrupa'ya geçmelerinin kolaylaştırması, göçmenleri AB'ye karşı yaptırımlar karşısında bir koz olarak kullanması sonucunda AB ile ilişkiler gerilince Rusya'ya yakınlaştığı görülmektedir. Bu çerçevede Lukaşenko güçlü Rusya'nın yanında diğer eski Sovyetler Birliği ülkelerinin de Birliğe girmesi yönünde hareket etmektedir.

Ortak bir ekonomik alan oluşturarak ekonomik büyümeyi hedefleyen Birlik Devleti, aralarındaki ticaretin kolaylaştırılmasını da hedeflemektedir. Siyasi ve askeri iş birliklerini de güçlendirmeyi hedeflemesi açısından önemlidir. Askeri alanda ortak savunma ve güvenlik politikalarının geliştirilmesi de hedefleri arasındadır. Federasyon tarzı bir kuruluş olan Birlik Devleti (BD), Avrupa Birliği ülkelerinin oluşturduğu anlamda, hukuksal, idari entegrasyondan uzak olup, ekonomik ve siyasi iş birlikleri ekseninde şekillenmiştir. “*Birlik Devleti*” Başlığı altında, Rusya ve Belarus arasındaki ekonomik ilişkiler ve aralarında oluşturdukları AB benzeri Gümrük Birliği (GB) ayrıca incelenecektir.

Rusya'nın enerji kaynaklarının zenginliği, Belarus'un transit bir geçiş noktası gibidir, ekonomik ilişkileri karşılıklı kazanç noktasına taşınmıştır. Belarus ve Rusya'nın coğrafi konumları jeopolitik açıdan Avrasya'da bir geçiş noktasındadır. İronik bir şekilde, bu iki ülkenin birliği ve Belarus'un transit rolü, AB'nin enerji güvenliği, açısından stratejiktir.

Rusya Birlik Devleti çatısı altında eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Türkmenistan, Ermenistan, Tacikistan, Özbekistan gibi ülkeleri bir araya getirmektir. Aslında Belarus da diğer ülkelerin bu birliğe katılmasını arzu etmektedir. Bağımsızlığından vazgeçmek istemeyen Belarus, Rusya'nın egemenliği altına girmek istememektedir. Rusya'nın eski Sovyetler Birliği coğrafyasındaki gücünü geri kazanmak arzusu ortadadır.

Birlik Devleti Avrupa Birliği ile benzerlikleri, ekonomik, siyasi ve sosyal entegrasyonu hedefler, ortak kurumlar ve organlar aracılığıyla iş birlikleri bulunmaktadır. Üye ülkeler egemenliğini korurlar. Avrupa Birliği yapı ve işleyiş açısından ülkeler arsında yetki devri bulunmaktadır (supranasyonal yapı), Birlik Devleti'nde ise, üye ülkeler egemenliklerini korurlar, bir yetki devri söz konusu değildir (intergovernmental yapı). Avrupa Birliği çok üyeden oluşurken, Birlik Devleti'nde sadece iki ülke bulunmaktadır. Avrupa Birliği ekonomik temelde kurulduğunda, ekonomik, askeri ve stratejik iş birliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler (BM) intergovernmental yapılara örnektir.

1.8. Bağımsız Devletler Topluluğu ve Rusya ile İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin eski Cumhuriyetlerinden oluşan BDT ülkeleri, Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Tacikistan ve Türkmenistan'dır. Gürcistan ve Ukrayna BDT'den ayrılmıştır. Rusya, bu ülkeleri yeniden kendi çatısı altında toplamak arzusuyla eski Sovyetler Birliği ülkeleri olan BDT ülkeleri ile ekonomik ilişkiler kurarak, kültürel ve siyasi iş birliğini amaçlar. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla güç kaybına uğrayan Rusya, eski gücünü yeniden kazanmak istemiştir. “Avrasya Ekonomik Topluluğu” çatısı altında, Avrupa Birliği'ne benzer ortak bir “Gümrük Birliği” kurulması amaçlanmıştır.¹⁰⁶ Ortak ekonomik alan kapsamında mal ve hizmet ticaretinde sınırlamalar kaldırılmasına, serbest ticaret bölgeleri kurulmasına, ortak gümrük birliği gibi alanlarda politikalar geliştirilmesine karar verilmiştir.

Belarus'un Ukrayna savaşında Rusya ile hareket etmesinden de anlaşıldığı üzere, Belarus 1990 yılından beri Rusya'nın en önemli müttefikidir. Ukrayna savaşında Rusya'nın yanında yer alan Belarus dışında Rusya'nın Kazakistan ile de önemli ekonomik iş birlikleri bulunmaktadır. Zengin bir doğal gaz ve petrol ülkesi olan Kazakistan, Rusya ile petrol ve doğalgaz ortaklıkları bulunmaktadır. Gazprom'un boru hatlarının büyük kısmı bu ülkeden geçmektedir. Ermenistan enerji alanında %80 oranında Rusya'ya bağımlı bir ülkedir. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütüne (KGAÖ) üyedir. Ancak, Ermenistan aynı zamanda Avrupa Konseyi'ne üye ve Avrupa Birliği ile çeşitli ortaklık anlaşmaları bulunmaktadır.

Kazakistan Rusya için önemli stratejik ülkelerden biridir. AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için oluşturduğu alternatif enerji arayışları çerçevesinde Kazakistan enerjisine yönünü çeviren AB karşısında, Kazakistan ile ekonomik anlaşmalar ve iş birlikleri içine girerek Rusya enerji liderliğini kaptırmak istememekte ve AB'nin Rusya'ya bağımlılığının sürmesini arzu etmektedir. Rusya Kazakistan ile petrol ve doğal gaz alanında ortak projelere imza atmıştır. İki ülke arasında serbest ticaret anlaşmaları bulunmaktadır. Enerji piyasasında önemli bir dönüm noktası olan Ukrayna Savaşı, özellikle AB'nin Rusya'dan aldığı enerji güvenliğinin ve sürdürülebilir enerji noktasında yaşanan krizler, Rusya'nın enerji kartını kullanarak zaman zaman boru hatlarından geçen enerji kısıması, bazen de tamamen kapatması, AB ile Rusya arasında karşılıklı misilleme stratejileri, AB'nin yöneldiği yeni enerji rotaları. Rusya'da bu enerji rotalarında kontrolü ele geçirebilmek için eski Sovyetler Birliği, yeni BDT ülkeleri ve ayrıca enerji zengini ülkelerle ortaklıklar kurmak suretiyle, enerjiye hâkim olma

¹⁰⁶ Hüseyinov, 2013:54.

politikaları geliştirmiştir. Bu politikaları izlerken hem kendine yeni pazarlar olarak Çin, Hindistan gibi Asya’da AB’nin yöneldiği pazarlara hâkim olarak ve bu ülkeleri ve bölgeleri kontrol ederek AB’nin bu bölgelerde mnevra alanını kısıtlamak suretiyle, kendisine bağlamak istemiştir. OPEC ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek ve enerji fiyatlarını ucuza satmak stratejileriyle başarılı olmak arzusunu politkalarına yansıtmıştır.

Kazakistan’ın Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC) Rusya için önemlidir, çünkü Asya pazarına ulaşabilmek için Kazakistan ve Hazar Boru Hattı’nın jeopolitik önemi bulunmaktadır. Rusya ayrıca Druzhba Boru Hattı üzerinden Kazakistan’dan Almanya’ya giden petrolün miktarını arttırmıştır. Gene Kazakistan üzerinden Rus boru hatlarıyla Almanya’ya giden gaz miktarı 2023 yılının Nisan ayında %150 oranında artmıştır.¹⁰⁷ Gene Kazakistan Rus petrolünü Çin’e taşıma anlaşmasını 2034 yılına kadar uzatmıştır.¹⁰⁸ Rusya jeopolitiği ve Rus petrolü için stratejik önemi olan bir anlaşmadır. Gene Kazakistan’ın doğusundan geçip, Çin’e doğal gaz taşıyacak bir boru hattı için anlaşma planlanmaktadır. Kazakistan hem kuzeyde hem güneyde Rusya’nın Orta Asya enerji ihracatı için önemli stratejik bir ülkedir. Enerji konusunda her iki taraf için de kazan-kazan durumu bulunmaktadır. Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Ermenistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Belarus ile “*Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü*”ne (KGAÖ) üyedir. Bu örgüt stratejik bir savunma ve askeri iş birliği anlaşması örgütüdür.

BDT ülkelerinden Azerbaycan da enerji alternatifini noktasında önemli bir ülkedir. AB’nin Rusya’ya enerji bağımlılığını azaltma noktasında alternatif arayışlarından biridir. Azerbaycan ve Rusya arasında petrol ve doğal gaz sektöründe iş birliği bulunmaktadır. Rusya Azerbaycan’dan petrol ve doğal gaz ithal etmektedir. Azerbaycan AB için enerji güvenliği açısından kritik ülkelerden biridir. Rusya, Azerbaycan’dan aldığı petrol ve doğal gazı, Avrupa ülkelerine, Orta Asya ülkelerine ve Çin pazarlarına arz etmektedir. Avrupa’da enerji ihtiyacı en yüksek seviyede olan Almanya, Fransa ve İtalya’ya ihraç eder. Rusya ve Azerbaycan arasında rekabetten iş birliğine doğru siyasi ve ekonomik ilişkiler ekseninde gelişen bir enerji diplomasisi söz konusudur. Azerbaycan devlet şirketi SOCAR ile Rus devlet şirketi Rosneft arasında enerji alanında iş birliği anlaşmaları yapılmıştır. TANAP’ın TAP hattını tercih etmesiyle Rusya’nın Güney Akım projesinin önü açılmış ve Güney Avrupa hattında Rusya ve Azerbaycan arasında Pazar paylaşımı gerçekleşmiştir. Rusya Azerbaycan ile üçüncü ülkelerde petrol ve doğal gaz üretimi gerçekleştirmek için için ortak bir şirket kurulması için ortaklıklara

¹⁰⁷ <https://astanatimes.com/2023/05/kazakhstans-oil-exports-to-germany-increase-by-150-in-april/> (erişim tarihi: 23.05.2023).

¹⁰⁸ <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/oil/051623-kazakhstan-extends-deal-to-transit-russian-oil-to-china> (erişim tarihi: 23.05.2023).

imza atmıştır. İki ülke arasında ayrıca askeri güvenlik anlaşmaları ve savunma sanayisi ile ilgili ortaklıklara imza atmışlardır. Enerji çerçevesinde merkezleşen Azerbaycan Rusya ilişkileri, karşılıklı kazan-kazan ilişkisi olduğundan her iki ülke de birbiriyle ittifaklara muhtaçtır.

Rusya'nın BDT ülkelerinden Özbekistan ile olan ilişkileri de gelişme göstermektedir. Rusya Özbekistan ile nükleer santral yapımı konusunda anlaşmıştır. Özbekistan hem Rusya ile hem Çin hem de batı ile olan ilişkilerini geliştirme politikaları yürütmektedir. Özbekistan'ın Rusya ile nükleer teknoloji transferi anlaşması bulunmaktadır. Rus devlet şirketi Rosatom ile Özbekistan arasında “Nükleer Enerji Santrali” (NGS) yapımı için anlaşma yapılması planlanmıştır. Özbekistan Rusya'dan doğal gaz ve ayrıca diğer malların ticareti de bulunmaktadır.

Rusya'nın Ermenistan ile de stratejik ortaklık anlaşmaları bulunmaktadır. Rusya Ermenistan'a enerji ve askeri yardım sağlar. Gene Rusya'nın Ermenistan ile 1997 tarihinde imzaladıkları “Dostluk, İş Birliği ve Karşılıklı Yardımlaşma” anlaşması bulunmaktadır.

Rusya'nın Belarus ile “Avrasya Gümrük Birliği” (AGB) ve “Kolektif Güvenlik Anlaşması” bulunmaktadır. Ekonomik, siyasi, askeri, stratejik ortaklıkları bulunmaktadır. Rusya, Belarus'un ticari ilişkilerinin %48'ini oluşturmaktadır.¹⁰⁹ Rusya, Belarus'u etkisi altına almak istemiş, ancak Belarus bağımsızlığını korumak istemiştir. Rusya ve Belarus arasında Güney Osetya ve Abhazya sorunu yaşanmış, iki ülke arasında birtakım siyasi gerilimler yaşanmıştır. Rusya Belarus'un bu bölgeleri tanımasını istemiştir. Sonrasındaki süreçte aralarında yaşanan enerji krizleri, süt krizi ve günümüze gelindiğinde, Ukrayna savaşından sonra askeri ve siyasi ittifaklar söz konusu olmuştur. Belarus, Ukrayna savaşında Rusya'nın önemli bir müttefikidir. Bu noktada AB'nin Belarus'a uyguladığı yaptırımların etkisi de bulunmaktadır.

BDT ülkelerinden Gürcistan'da, Batı destekli ve iç muhaliflerden oluşan “Gül Devrimi” ni yaşamıştır. Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Rusya, bu bölgelerin bağımsızlığını tanımış, Belarus'un da tanımasını istemiştir. Bağımsızlığını korumaya çalışan Belarus, buna sıcak bakmamış, Rusya ile aralarında birtakım krizler yaşanmıştır. Rusya'ya yakınlarsa da Belarus'un bağımsızlığını korumaya çalışması ve Rusya'nın üzerinde hakimiyet kurmasına izin vermemesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

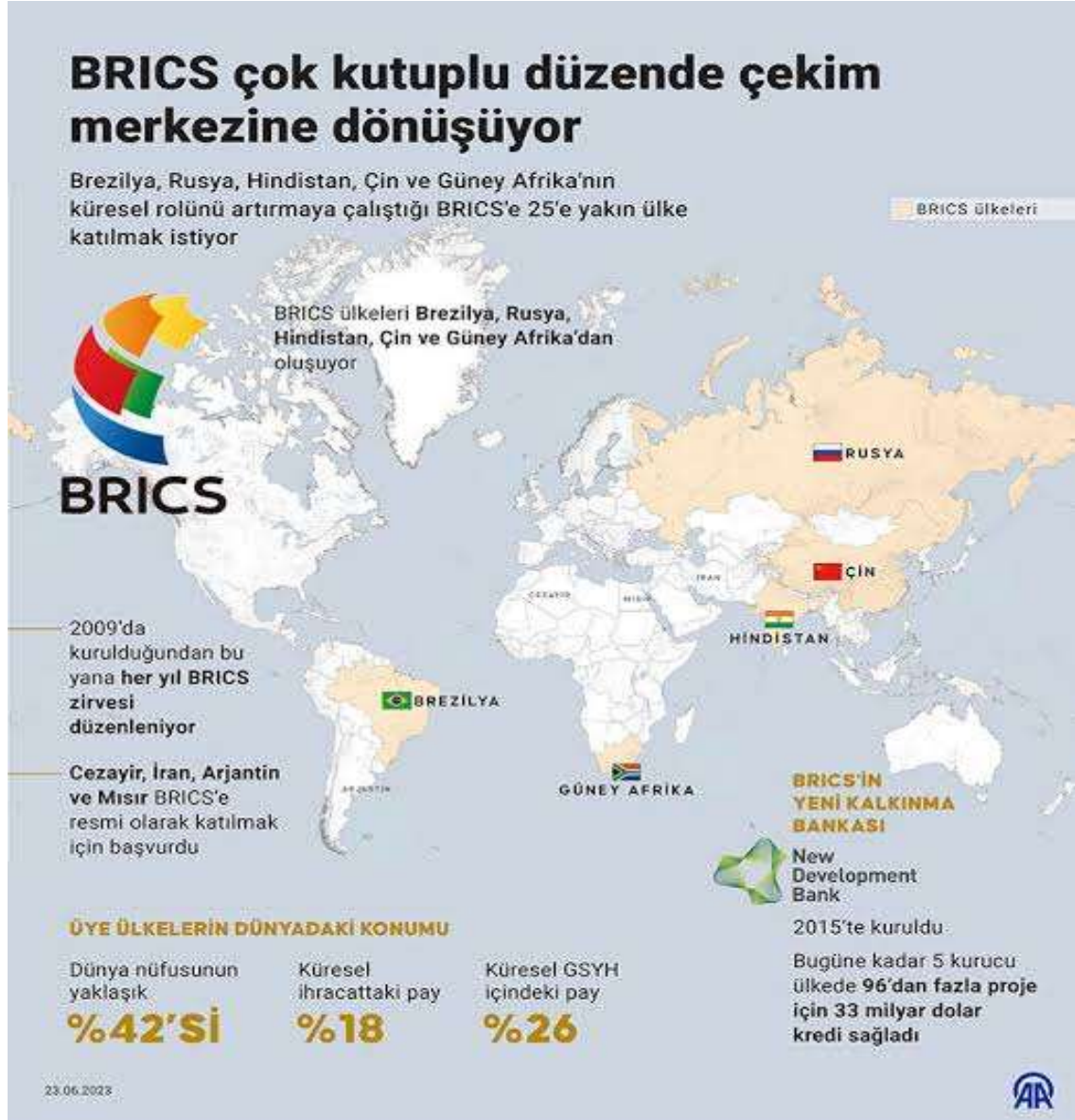
¹⁰⁹ Oliphant, 2009

Rusya Tacikistan ile askeri, ekonomik, kültürel ilişkiler içindedir. Rusya, Tacikistan'a askeri yardım sağlar ve eğitim programları düzenler. Ticari ilişkiler, enerji sektöründe altyapı gibi sektörlerde iş birlikleri bulunmaktadır. Rusya'nın hidroelektrik ve doğal gaz sektörlerinde yatırımları bulunmaktadır. Eğitim, kültür, turizm alanlarında iş birlikleri ve karşılıklı etkileşimleri bulunmaktadır.

BDT ülkelerinden Türkmenistan ile Rusya ikili ilişkileri geliştirmek için birtakım anlaşmalar imzalamışlardır. Rusya ve Türkmenistan arasında göç alanında, her iki ülkenin gümrük servisleri arasında personel eğitimi konusunda, tarım, su kaynakları, çevre, ulaşım, lojistik, üniversiteler arasında iş birlikleri gibi bir dizi mutabakat ve iş birlikleri oluşturulmuştur.

Moldova'nın Transdinyester bölgesindeki muhalif gruplar, Rusya'nın da desteğini almışlardır. Rusya, buradaki halkı korumak adına, Abhazya ve Güney Osetya bölgesinde de yaptığı gibi kendi “*barış gücü*” askerlerini bölgeye yerleştirmiştir. Rusya'nın bu bölgelerde hakimiyet kurma çabaları ve hakimiyet gücünü geliştirme stratejileri açısından önemlidir.

Rusya, Batı destekli hükümetler karşısında, BDT ülkelerinde muhalif güçleri destekleyerek, eski Sovyetler Birliği alanında yeniden stratejik gücünü kazanmak istemektedir. Bu ülkelerdeki gerek yönetimlerle gerekse ayrılıkçı gruplarla ittifaklar oluşturarak gücünü artırma ve hakimiyet kurma çabaları yürütmektedir. Bu ülkelerle Rusya'nın tarihsel, ekonomik, kültürel bağları ve etkileşimleri bulunmaktadır. Bu ülkeler kendi kimliklerini ve yeni siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamlarını yeniden şekillendirmeye çalışırken, Rusya ile bağlarını tam anlamıyla koparamamış, siyasi coğrafyanın ve jeopolitiğin bir sonucu olarak, küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik ve siyasi ilişkilerle etkileşim içinde kalmışlardır. Batı ve Doğu çekişmesinin nesnesi haline gelen bu ülkeler, kendi bağımsızlıklarını koruyarak, ekonomik ve siyasi çıkarları ve güçleri oranında Rusya ve Batı ile ilişkilerini şekillendirmişlerdir. Rusya da kendi etki alanını genişletirken, Batı'ya karşı siper olarak kullandığı bu ülkeler üzerinde kendi enerji gücünü siyasi ilişkilerine ve politikalarına yansıtarak, kendi var oluşunun sürdürülebilirliğini ve güvenliğini sağlamak arzusu ile stratejiler geliştirmekte ve iş birlikleri oluşturmaktadır. Bütün bu çabalar, çok kutuplu düzen arayışında etki alanlarını genişletme çabalarıdır.



Harita 1.17: BRICS ve Çok Kutuplu Düzen haritası – Kaynak:
<https://www.google.com/search?q=Belarus+jeopolitik+haritas%C4>

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ: AB-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ

2.1. Enerji

Bugün uluslararası ilişkilere yön veren “*Enerji*” kavramı, dış politikaları oluşturan en önemli oyuncudur. “*Enerji, insan ilerlemesinin tarihidir.*”¹¹⁰ Enerji ve uygarlık arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyen Vaclav Smil, enerjinin ekonomik faaliyetlerin ve dolayısıyla uygarlığın temel taşı olduğunu vurgulamaktadır.¹¹¹ Petrol ve doğal gaz da enerji ilişkilerinin iki önemli başrol oyuncusudur. Bu kaynakları sırasıyla kömür, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları takip etmektedir. Bu oyuncuların rolleri ise devletlerin yazdığı senaryolarla hayat bulmaktadır. Senaryonun etkinliği kadar oyuncuların gücü de çok önemlidir. Tam bu noktada devletlerin dış politikadaki gücünü belirleyen, ekonominin üzerine oturtulmuş kolonlarla şekillenen politikalarında “*Enerji gücü*”, devletlerin gücüyle eş anlamlıdır. Enerji denildiğinde iki türlü enerjiden bahsedebiliriz. Tükenmekte olan enerji kaynakları ve yenilenebilen, sürekliliği olan enerji kaynaklarıdır. “*Enerji Güvenliği*” başlığı altında da göreceğimiz, “*Enerjinin Sürekliliği*”, enerji konusunun olmazsa olmaz kriteridir. Sürekliliği olan. arz – talep dengesi, uluslararası dış ilişkilerin can damarıdır. Tedarikçi olmak, üretmek ekonomik gelişmenin büyük bir şartıdır, ancak ürettiğiniz malı satacağınız pazar olmazsa, o mal bir artı değer yaratmaz.

Uluslararası ilişkilerde stratejik önemi olan enerji, ülkeler arasında rekabet, ekonomik ilişkiler, enerji yollarının kontrolü ve güvenliği, devletlerin politikalarını şekillendirir. Alternatif enerji kaynak arayışları çerçevesinde AB’nin yeni politikaları, enerji dengelerini değiştiren bir rol oynamaktadır. Rusya’nın alternatif arayışları ve petrol zengini ülkelerle iş birlikleri de enerji dengelerini değiştiren unsurlardandır.

Sanayi devrimi sonrasında, enerji ilk olarak buhar gücünün kullanılmasıyla başlamış, fosil yakıt olan kömür önemli hale gelmiştir. Kömür kullanım oranı %40,6 kömürü %22, 2 ile doğal gaz takip etmektedir, nükleerden elde edilen enerjinin dünyadaki payı da %13’tür. Avrupa ülkelerinde nükleerden elde edilen enerjinin oldukça yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz. Özellikle enerjide dışa bağımlı AB ülkeleri gibi ülkeler temiz ve çevre dostu enerjilere yönelirken, Avrupa parlamentosu Temmuz 2022’de, doğal gaz ve nükleer enerjinin

¹¹⁰ Yergin, 2011: 10.

¹¹¹ Smil, 2017: 5.

‘yeşil’ olduğuna karar verdi.¹¹² Özellikle Rusya Ukrayna krizi sonrası AB’de alternatif enerji arayışları sürüyor. Fosil yakıt bağımlılığı azaltılarak nükleere yönünü yeniden çevirmeye çalışan AB, yeni santraller inşa etmektedir. Enerji arzında en önemli faktörlerden olan “sürdürülebilirlik”, özelliğine vurgu yapan AB’de diğer tarafta da doğal gazın çevreye verdiği zarar ve nükleer çevre üzerindeki tehditlerine dikkat çekerek, muhalif bir kanat da bulunmaktadır. Ancak, doğal gaz gene de çevreyle petrole göre daha çevre dostudur.

Dünya enerji tüketiminde birinci sırayı birincil enerji kaynaklarından petrol (%33), ikinci sırayı doğal gaz (%30), üçüncü sırayı da kömür (%30,3) almaktadır. Hidroelektrikenerjisinin kullanım oranı %7. nükleer enerjinin payı %4, yenilenebilir enerjinin payı da % 2’dir.

Enerji’nin uluslararası ilişkilerdeki kronolojisini şu şekilde oluşturabiliriz:

- 19. ve 20. yüzyılın başı: Sanayi devriminin milad olduğu, buharlı makinelerin gelişmesi, kömür enerjinin baş aktörüydü.
- 19. yüzyılın sonu: Büyük bir enerji kaynağı olarak petrolün keşfi. Petrol bu dönemde endüstriyel devrimin sonucu olarak daha çok fabrikalarda enerji olarak kullanılmaktaydı.
- 20 yüzyılın ortaları: II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde petrol, jeopolitik güç mücadelelerinin önemli bir unsuru haline gelmiştir.
- 20. yüzyıl: Nükleer enerji jeopolitik bir güç unsuru olmuştur.
- 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başı: Çin, Hindistan gibi yeni büyüyen ekonomilerin enerji talebinin artması.
- 20. yüzyıl sonu 21. yüzyılın başı: Güneş, rüzgar gibi yenilenebilir enerjilerin keşfi ve AB gibi ülkelerin ajandalarına girmesi.
- Günümüz: Küresel Isınma ve İklim Değişikliği doğa-dostu enerji kullanımının arttırılması için atılan adımlar.
- Günümüz: Teknolojinin ilerlemesi ile enerji altyapılarının yenilenmesi, güvenli sürdürülebilir enerji kaynaklarına ulaşım. Yenilenebilir enerji teknolojilerinin gelişimi.
- Petrol gerçek potansiyelini 19. yüzyılın sonunda, endüstri devrimiyle birlikte otomotiv sektörünün gelişmesi ve sanayi tesislerinde kullanılması ile başlar. Petrolün ticari anlamda

¹¹² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62067593> (erişim tarihi: 06.07.2022).

kullanılmasının miladı 1859 yılında ABD'nin Pensilvanya eyaletinde ilk petrol kuyusunun açılmasıdır.

Enerji kaynakları birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak ikiye ayrılır. Birincil enerji kaynakları hiçbir işlem görmeden doğadan saf halde çıkartılan petrol, doğal gaz, kömür gibi enerji kaynaklarıdır. Ayrıca jeotermal enerji, hidrolik enerji, nükleer enerji, güneş, rüzgâr ve dalga enerjisi bu gruba girer. İkincil enerji kaynakları ise, birincil enerji kaynaklarının birtakım işlemlerden geçirilmesi ve işlenmesi ile elde edilir. Bunlar, benzin, mazot, sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), büyük basınç altında soğutulmuş ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG), sıkıştırılmış doğal gaz (CNG), ve elektrik CNG, LPG yerine de kullanılan alternatif bir yakıttır. Avrupa'da toplu taşıma ve ticari araçlarda kullanılan çevreci bir gaz olduğundan Avrupa Birliği temiz çevre kriterlerine uygun bir enerji kaynağıdır. Yer altı sularını kirletmez benzin ve dizelden daha güvenlidir. Çok yüksek basınç altında sıkıştırıldığından depolama ve taşıma kolaylığı sağlar. LNG de hacmi sıkıştırılarak küçültüldüğünden doğal gazın taşınması mümkün olmayan yerlere kolaylıkla taşınabilir. LNG ve CNG, sera gazı emisyonlarını azaltır.¹¹³ İkincil enerji kaynağı olan elektrik birincil enerji kaynağı olan petrol, doğal gaz, nükleer enerji ya da dönüşümü yapıp kullanılabilen enerji kaynaklarından elde edilir. Günümüzde fosil yakıtlar dünya enerji tüketiminin yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır, yenilenebilir enerjinin ve nükleer enerjinin oranı ise %13 civarındadır. Bunun %7'sini nükleer enerji oluşturmaktadır. Petrol, dünya enerji tüketiminin %38'ini, doğal gaz %25'ini, kömür de %2'sini oluşturmaktadır.¹¹⁴ Petrol birinci sırada tüketilen enerji türü olarak en çok sanayide hammadde olarak ve ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. Birincil enerji kaynakları doğada sınırlıdır ve sürekliliği kısıtlıdır, yenilenemezler ve yeniden dönüştürülemezler. Bu kaynaklardan petrolün 40-50 yıl arası sürdürülebilirliği son belirlenen kaynaklar dahil ortaya konulmuştur. Doğal gaz ise Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) ortaya koyduğu verilere göre, yeni bulunan rezervlerle birlikte, 70-80 yıl daha sürdürülebilir görünmektedir. Enerji Atlası verilerine göre, 2022 yılı dünya doğal gaz rezervleri tüketimdeki artışa rağmen 2015 yılında 203,6 trilyon m³'den 2022 yılında 210 trilyon m³'e ulaşmıştır. OPEC verilerine göre 2015-2022 yılları arasında doğal gaz üretimi %3,15 artmıştır. Rusya 2022 yılında 47,759 trilyon m³ ile 210.063 trilyon m³ olan dünya doğal gaz rezervlerinin %22,74 ile tek başına birinci sırada üstlenmektedir.¹¹⁵ Gene Enerji Atlası

¹¹³ <https://www.cekici.com.tr/haberler/cng-nedir-ing-lpg-dogalgaz-ve-petrol-ile-arasindaki-farklar-nelerdir-cekici-gaz/3/> (erişim tarihi: 04.04.2024).

¹¹⁴ Sözen vd. 2007: 82-107.

¹¹⁵ <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html> (erişim tarihi: 22.04.2024).

verilerine göre, 2020 yılında tüketimin artmasına rağmen toplam rezerv 2020 itibarıyla 1 trilyon 544 milyar varildir. 2023 yılı başında bu oran 1 trilyon 564 milyar varil yükselmiştir.¹¹⁶

Petrolün tarihçesini ve onun küresel dünyada toplumlar ve ekonomileri üzerindeki etkilerine baktığımızda, ulusların karşı karşıya kaldıkları durumları daha iyi kavrayıp, küresel pazardaki güç politikalarını ve petrol endüstrisinin dünyayı nasıl şekillendirdiğine dair bir kavrayış sunan eseri “*The Prize*”da Daniel Yergin, dünyadaki rolünün, ekonomik ve siyasi politikaları nasıl şekillendirdiğini anlatıyor.¹¹⁷

Sanayileşme dönemi öncesinde daha çok askeri alanda ve ülkelerin iç tüketiminde kullanılan birincil enerji kaynakları, sanayi devriminden sonra artan nüfus ve talep ile birlikte, daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve sıcak ya da soğuk çatışmaların sebebini oluşturmuştur.

“*Enerji Diplomasisi*”nden bahseden Hamzaoglu, üretici-tüketici ülkeler arasındaki ilişkilere, üretici-tüketici ülkelerin içinde yer aldıkları organizasyonlara ve kuruluşlara, üretici-tüketici ülkeler arasındaki transit ülkelere dikkat çeker.¹¹⁸ Enerji Diplomasisi fonksiyonel anlamda devletlerin ulusal çıkarlarını sağlayan mekanizmaların ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmektedir. (Danchenko, 2013:48). Rusya’nın katılımıyla G-8 ülkeleri Mart 1998’de Moskova’da bir araya gelen Enerji Bakanları (Zhisnin, 2013:31) Moskova Konferansı’nda, Uluslararası Enerji piyasalarının durumu, enerji sektörünün yapısı, çevresel faktörler ve transit konuları görüşülmüştür. 2002’de Detroit’de ve 2006’da Sankt Petesburg’da gerçekleşen konferanslara birlikte enerji güvenliği G-8 ülkelerinin dış politika ajandalarına dahil olmuştur. (Zhisnin, 2013:31). 2000’li yıllarda enerji konusunda ülkelerin karşılıklı menfaatlerinin gözetilmesi amacıyla küresel katılımı çok taraflı enerji iş birlikleri geliştirilmiştir. Çok taraflı enerji diplomasisi, küresel enerji yönetişimi, enerji arzı, ekonomik kalkınma, uluslararası güvenlik gibi, çok katmanlı fonksiyonları içermektedir. (Griffiths, 2019: 2)

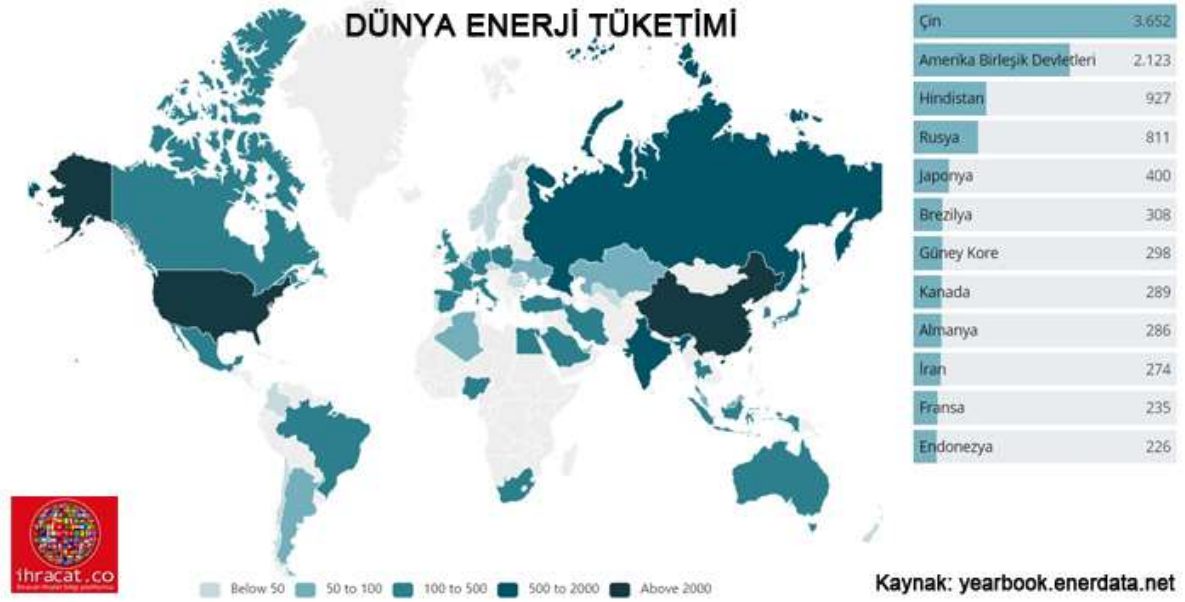
Doğal gaz boru hatları için olmazsa olmaz kriterler bulunmaktadır. Enerjinin çıkartılması, işlenmesi ve pazarlanması süreçlerini besleyen birtakım faktörler şunlardır: Güvenlik, ekonomik etkileri, enerji verimliliği, enerjinin sürdürülebilir olması, enerjinin erişilebilir olması, çevresel etkileri en aza indirmesi ve bakımının kolay olması.

¹¹⁶ <https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 23.04.2024).

¹¹⁷ Yergin, 1990

¹¹⁸ Hamzaoglu, 2021: 265-286.

Enerji jeopolitiği günümüzde yeni teknolojilerin ve geleneksel olmayan enerji kaynaklarının kullanımıyla şekillenmektedir. ¹¹⁹ Enerjinin tarih boyunca nasıl bir güç kaynağı olduğunu ve insanlık üzerindeki derin etkilerinin incelediği "*Energy: A Human History*" adlı kitabında Richard Rhodes'un çalışması enerji konusunda önemli ayrıntılar sunmaktadır. ¹²⁰



Harita 2.1: Dünya Enerji Tüketimi Haritası – Kaynak: Yearbook.enerdat.net

Tablo 2.1: Doğal Gazın Boru Hatlarıyla Taşınmasının Güvenlik Avantajları – Kaynak: Eurostat

Güvenlik	Boru hatlarıyla üretici ülkeden tüketici ülkeye, alt yapı güvenliğini de kapsayarak sorunsuz bir şekilde ulaştırılmasını sağlar.
Ekonomik Etkiler	Boru hatları maliyetleri düşürür.
ENERJİ Verimliliği	Boru hatları kayıpları en aza indirip verimlilik sağlar.
Sürdürülebilirlik	Boru hatları kesintisiz enerji akışı sağlar.
Ulaşılabilirlik	Enerjinin erişilebilir olması.
Çevresel Faktörler	Boru hatları çevresel etkileri azaltır.
Bakım Kolaylığı	Uzun dönemlerde rahatlıkla kullanılabilir.

¹¹⁹ Ögütçü, 2021: 120.

¹²⁰ Rhodes, 2018: 30-48.

Enerjinin Petrol Boru Hatları ile taşınması da birtakım avantajlar sağlar. Yüksek verimlilik, yüksek taşıma kapasitesi, güvenlik, çevresel avantajlar, sürdürülebilirlik ve yapım maliyeti dışında uygun maliyetler, kontrolünün kolaylığı gibi artıları bulunmaktadır.

Yergin, petrolün keşfiyle birlikte ortaya çıkan enerji endüstrisinin nasıl şekillendiğini, petrol rezervlerinin jeopolitik önemini ve petrol fiyatlarının ekonomi ve politika üzerindeki etkilerini analiz ederek, alternatif enerji kaynaklarının yükselişi ve petrol bağımlılığının azaltılması konularına da değinmiştir.¹²¹ Alternatif enerji kaynakları noktasında, Zuckerman, kaya petrolü çıkarma tekniklerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde petrol üretimini nasıl değiştirdiğini ve bu değişikliklerin ekonomik ve politik sonuçlarını ele almıştır.¹²² Richard Rhodes, insanların enerjiyi keşfetme, kullanma ve kontrol etme sürecini ele alarak, enerjinin insan medeniyetlerini nasıl şekillendirdiğini ve değiştirdiğini araştırmıştır.¹²³ Paul Roberts, "*The End of Oil: On the Edge of a Perilous New World*" adlı kitabında, petrolün tükenme riskini ve bu durumun dünya üzerindeki potansiyel etkilerini incelenmiştir.¹²⁴

Tablo 2.2: Petrolün Boru Hatları İle Taşınmasının Güvenlik Avantajları – Kaynak: Eurostat

Güvenlik	
Yüksek Taşıma Kapasitesi	Yüksek oranlarda petrol taşınabilir
Ekonomik Avantajlar	Uygun maliyetlidir
Çevresel Faktörler	Çevre dostudur
Sürdürülebilirlik	Enerjiye kesintisiz erişim sağlar
Kontrol Kolaylığı	Bir merkezden kontrol edilebilir, güvenlik ve verimlilik sağlar
Uzun Mesafelere Ulaşabilmesi	Kara, deniz ve diğer arazi koşullarında taşınabilme kolaylığı
Çevresel Riskler ve Güvenlik Riskleri olabilir	

¹²¹ Yergin, 1991

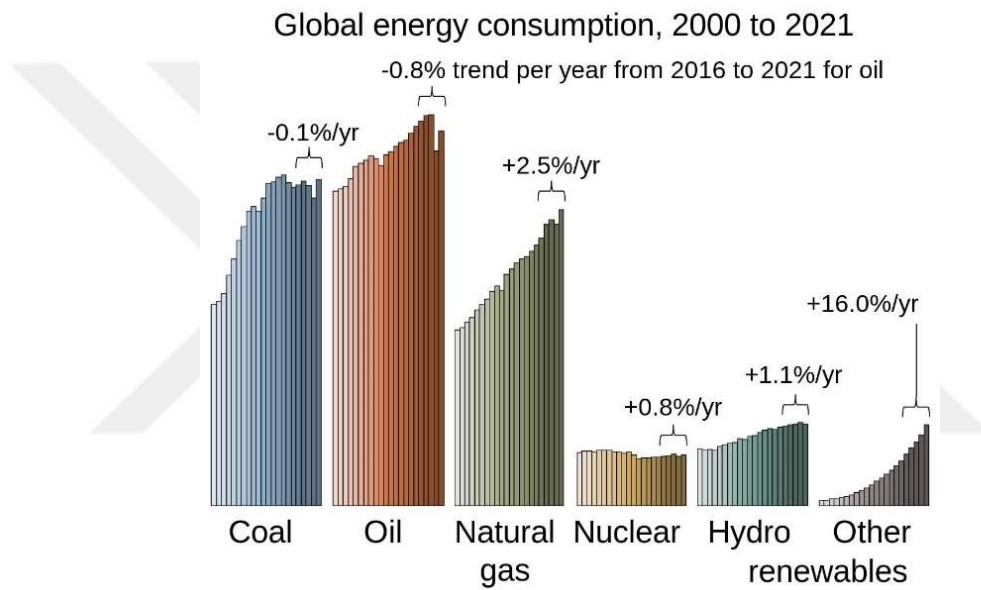
¹²² Zuckerman, 2013:15-52.

¹²³ Rhodes, 2018: 40-60.

¹²⁴ Roberts, 2004: 50.

“*Fosil Yakıt Çağı*”nın sonuna dikkat çeken Amerikalı Amiral Hyman Rickover, 2000’li yıllardan sonra, yaklaşık 2050’ye gelmeden dünyadaki alışıldık fosil yakıt enerjisinin büyük oranda tükeneceğinden bahsetmektedir. Yenilenebilir enerjinin payının %15’i geçemeyeceği tahmininde bulunur. Nükleer enerjinin kömürün yerini alabileceğini belirtmişti. Kitabında Rickover, enerji konusunda fosil yakıtlara bağımlılığın ve tükenmesinin sonucunda olumsuz bir tablo çizmiş olsa da AB yenilenebilir enerji konusunda ciddi tedbirler alarak, yenilenebilir enerjinin kullarımdaki payını kademe kademe arttırmak için hedefler koymuştur.

Dünya enerji tüketimine baktığımızda en çok sanayide, ulaşımda, konut ve servis sektörlerinde kullanıldığını görüyoruz.



Grafik 2.1: Dünya Enerji Tüketimi (2000-2021) – Kaynak: <https://www.wikipedia.com/wiki>

Uluslararası Enerji Ajansı’nın “*2023 Enerji Görünümü Raporu*”na göre, 2030 yılına kadar temiz enerji kullanımının iyice yaygınlaşacağı, elektrikli otomobillerin kullanımının 10 kat artacağını, Solar PV enerjinin elektrik üretiminde yaygınlaşacağı, yenilenebilir enerjinin kullanımının %30’lardan %50 oranlarına çıkacağını öngörmektedir. Küresel ısınma seviyelerinin 1990 yılının öncesine döndürülerek %1,5 seviyelerde sabitlenmesinin hedeflediği politikaların işlerliği için yatırımlar yapılacağını belirtmektedir. %80 civarında seyreden fosil yakıt miktarının, 2030’a kadar %73 seviyelerine düşürülmesi planlanmaktadır. Ancak, Epstein, fosil yakıtların insanlık için vazgeçilmez olduğunu ve gelecekte de bu önemini koruyacağını belirtmektedir.¹²⁵ Robert Bryce da yenilenebilir enerjinin ekonomik ve çevresel maliyetlerinin olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁶

¹²⁵ Epstein, 2014: 7.

¹²⁶ Bryce, 2010: 36.

Dünya, enerjinin çöküşü, iklim değişikliği ve ulusların çatışan güçlerin gölgesinde küresel bir kriz zamanı yaşıyor, iklim krizi karşısında enerjinin rolünün ekonomilerle meydan okuduğu ve düşük karbonlu enerji üretimi için ikinci bir enerji devrimine ihtiyaç duyulduğunu belirten Yergin, ekonomik anlamda koronavirüs pandemisinin de etkileriyle, yeni bir “Karanlık Çağ” a girildiğinde bahsediyor.¹²⁷ Enerji, dünya politik sisteminde, geleneksel enerjilerini iklim değişikliği ile mücadele çerçevesinde yeni enerji çeşitleriyle nasıl ikame edileceğini politik kararlarla, teknolojinin gelişimi ile ve bireysel tutumlarla nasıl şekilleneceğini ortaya koymaktadır.¹²⁸

2.1.1. Petrol

Enerjinin en önemli iki aktörü petrol ve doğal gaz hem uluslararası ilişkiler hem AB ve Rusya arasındaki ilişkilerde önem taşımaktadır. Petrol ve doğal gaz yaşamı sona ermiş organik bitki ve hayvan fosillerinin tatlı su ve tuzlu su tabanlarında, kum, çakıl gibi içinde çeşitli mineraller barındıran maddelerle sıkıştırılarak, milyonlarca yıl süren bir süreç sonucunda etkileşimlere girerek, kayaç boşluklarına sıkışarak kayaç haline dönüşmesi sonucunda oluşurlar. Yoğunluğu daha hafif olan gaz, yoğunluklu fazla olan petrol üzerinde yerleşerek, gaz ve petrol rezervlerini oluştururlar. Ham petrolün birtakım kimyasal işlemlerden geçirilmesi sonucunda ise, benzin, fuel oil ve motorin, LPG ve motorine dönüşür. (%43 benzin, %18 fuel oil ve motorin, %11 sıvılaştırılmış petrol gazı olan LPG’ye dönüşür).

Dünya toplam enerji tüketiminde başrolde olan “siyah inci” petrol, kimyadan petrokimya endüstrisine, otomotiv endüstrisinden, ulaşım, elektrik üretiminden taşımacılığa, ısınmadan uçak, gemi, taşıt yakıtına, plastik sanayinden ilaç sanayine birçok alanda, sanayi toplumlarının vazgeçilmez enerji kaynağıdır. Bulunduğu bölgenin topografik özelliklerine göre farklılıklar gösteren petrol, ham petrol olarak çıkartılıp, işlenir.

Dünyada bazı bölgelerde daha zengin petrol yatakları varken, bazı bölgeler daha fakirdir. Bu da petrol konusunda ülkeleri eşitsiz bir konuma sokmaktadır.¹²⁹ Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Suudi Arabistan, Katar, Kazakistan, Azerbaycan gibi ülkeler zengin petrol yataklarına sahiptir.

¹²⁷ Yergin, 2020: 80-190.

¹²⁸ Yergin, 2012: 320-350.

¹²⁹ <https://dunyaenerji.org.tr/2020-avrupa-gaz-piyasalarina-iliskin-dorduncu-ceyrek-raporu/> (erişim tarihi: 28.12.2023).

Stratejik bir ürün olan petrol, devletlerin dış politikalarını etkiler. Petrol zengini ülkeler ellerindeki petrol gücüyle daha etkin politikalarla uluslararası politikada söz sahibi olurken, akılcı politikalar üretebilirlerse, uluslararası siyasette söz sahibi olabilirler.

Dünyada kanıtlanmış petrol rezervleri açısından OPEC üyesi ülkeler %81,89'una sahiptirler. Venezuela dünyadaki petrolün %24,9'una sahip lider ülkesidir. Suudi Arabistan %21,9 ile Venezuela'yı takip etmektedir. İran %12,8 ile Suudi Arabistan'ın ardından üçüncü sıradadır ve Irak %12,1 ile İran'ın ardından dördüncü sırada bulunmaktadır.¹³⁰ Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in ardından Rusya, Afrika'da Libya ve Amerika Birleşik Devletleri takip etmektedir. Avrupa'da Norveç ve İngiltere önemli petrol üreticisi ülkelerdir. Çin ve Brezilya da petrol üreten ve ihraç eden önemli iki ülkedir. Amerika Birleşik Devletleri ham petrol üretiminde dünyada birinci sırada bulunmaktadır.

Dünyanın en büyük petrol ihraç eden ülkesi Suudi Arabistan, en çok petrol ithal eden ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Japonya'dır. Petrol en çok Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Hindistan ve Çin tarafından tüketilmektedir. (Statistical Review of World Energy, 2021, BP).¹³¹ “Dünya Enerji Konseyi” nin 2021 istatistiklerine göre, petrol tüketiminde düşüşler yaşanırken, güneş, rüzgâr ve hidroelektrik sektörü büyümüştür.

Avrupa Birliği'nde petrol ve enerji sektörünün önemli şirketleri, İngiltere ve Hollanda merkezli Royal Dutch Shell, dünyanın da en büyük petrol ve doğal gaz şirketlerindendir. İngiltere merkezli British Petrol (BP), petrol, doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarında küresel bir güçtür. Fransa merkezli Total Energies, dünyanın sayılı petrol rafinerilerinden ve petrokimya, petrol, doğal gaz ve yenilenebilir enerji şirketlerindendir. İtalya merkezli Eni şirketi Avrupa ve dünyada faaliyet gösteren büyük bir petrol ve doğal gaz şirkettir.

Enerji devi Rusya'nın en büyük enerji şirketi Gazprom, dünyadaki en büyük doğal gaz üreticisi ve satıcısıdır. Devlete ait olan Gazprom, büyük bir enerji zincirine sahiptir. Doğal gaz rezervlerine ulaşma, üretim, lojistik ve dağıtım zincirine sahiptir. Rusya'nın en büyük petrol şirketi olan Rosneft, petrol rezervlerinin bulunması, üretimi, rafine edilmesi ve pazarlaması konularında büyük bir zincir oluşturmaktadır. Rusya'nın ikinci büyük petrol şirketi LUKoil, petrol arama, üretim, petrolün rafine edilmesi ve pazarlama sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Rusya'nın en büyük ikinci doğal gaz şirketi Novatek, doğal gaz ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) üreticisidir.

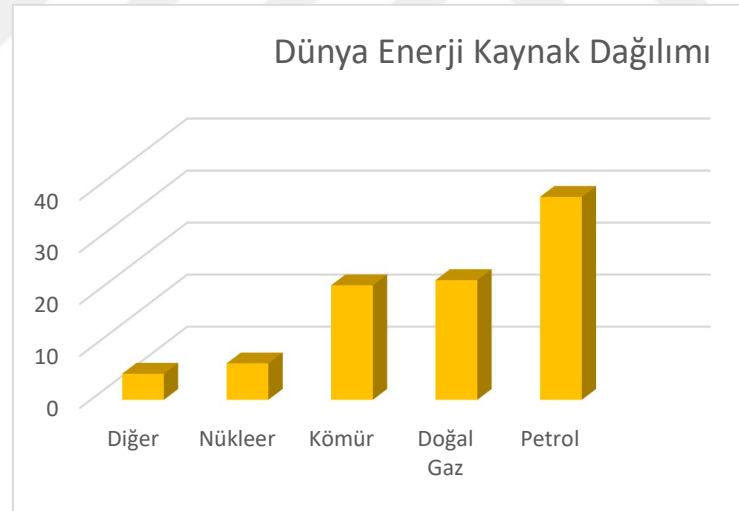
¹³⁰ Elmas: 20-26.

¹³¹ Dünya Enerji Konseyi, 2021

Belarus, enerjide büyük oranda Rusya'ya bağımlıdır. Rusya'dan doğal gaz ve petrol ithal eder. Devlete ait enerji şirketleri bulunan Belarus'un enerji şirketi Belenergo, elektrik üretimi ve dağıtımını yapar. Kendi enerji üretme kapasitesi sınırlı olan Belarus, daha çok Rusya'dan aldığı ham petrolü işleyerek, kimya, petrokimya ve tarım makinaları gibi endüstrilerde kullanır. Belarus, petrol ve doğal gaz konusunda AB ile Rusya arasında transit ülke konumu ve enerji nakil hatları üzerinde olmasından dolayı önem taşımaktadır. Rusya, Çin, Almanya, Polonya gibi ülkelerle ticari ilişkileri bulunmaktadır, bu ülkelerin önemli bir ithalatçısı konumundadır.

"*The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*" adlı kitap, petrolün keşfinden günümüze kadar olan süreci anlatırken petrol endüstrisinin küresel etkilerini, politikalarını ve güç dinamiklerini inceliyor. Daniel Yergin, kitap boyunca petrolün yükselişini ve dünya tarihindeki önemini detaylı bir şekilde ele alıyor.¹³²

Putin dönemiyle birlikte Rusya Avrupa'daki petrol endüstrisi üzerinde daha çok kontrol sahibi olmuştur.¹³³ Rusya'nın politik hamlelerini ve enerji üzerindeki kontrolünü farklı bir bakış açısıyla, boru hatlarıyla enerji Avrupa'da neredeyse tüm bölgelere ulaştırılmaktadır.¹³⁴

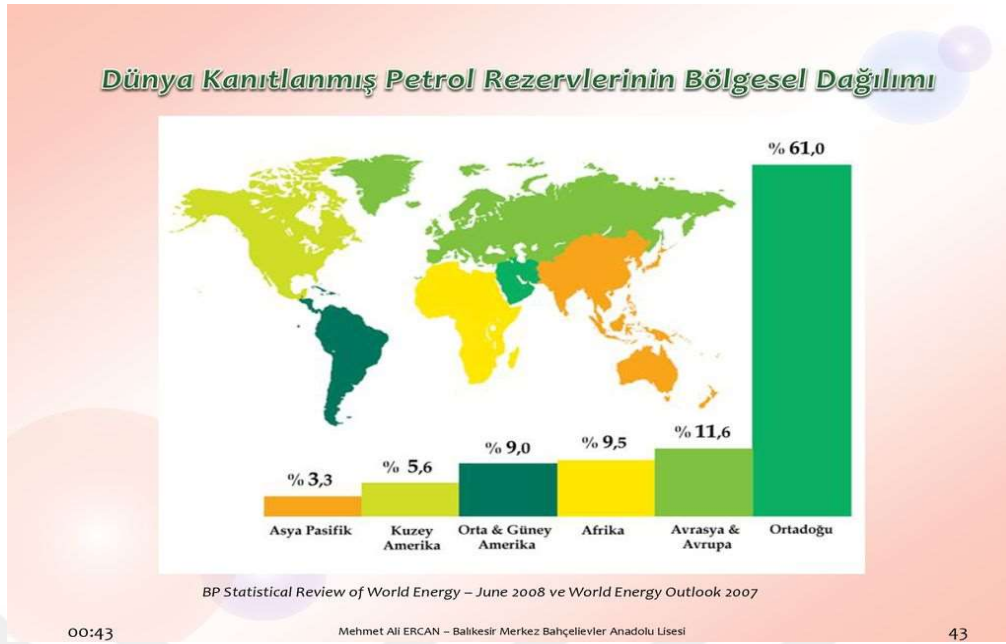


Grafik 2.2: Dünya Enerji Kaynak Dağılımı – Kaynak: IEA, WEO 2005 MEN

¹³² Yergin, 1991

¹³³ Goldman, 2010: 92.

¹³⁴ Goldman, 2015: 45-92.



Harita 2.2: Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Bölgesel Dağılımı – Kaynak:

<https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

Dünyada petrol zengini ülkeler Orta Doğu, Kuzey Amerika, Venezuela, Afrika, Rusya, Kazakistan, Suudi Arabistan, Katar gibi ülkeler dünya petrol piyasalarının ve enerji politikalarının en önemli aktörlerdir. Belarus'un Rusya'dan ithal ettiği petrol, Belarus ekonomisinde önemli yer tutar. Rusya'nın büyük petrol şirketi GazpromNeft ve Belarus'un büyük petrol şirketi Belneftekhim arasında uzun vadeli petrol anlaşmaları bulunmaktadır. Belarus, Sovyetler Birliği döneminden kalan enerji altyapısına sahip olsa da bunlar zamanla yıprandığından, Belarus Rusya'nın teknoloji altyapısına ihtiyaç duyar. Tesislerin modernizasyonu için Rusya'nın teknik desteği ve teknolojik altyapısı önemlidir.

Rusya ve Belarus arasında enerji, tedarik anlaşmaları, Gazprom ile yapılan anlaşmalar, Rus doğal gazını Avrupa'ya taşıyan Gazprom ve transti ülke Belarus arasında yapılan anlaşmalar, enerji sektöründe ortak yatırımlar, ekonomik entegrasyon anlaşmaları bulunmaktadır. İki ülke arasında stratejik ortaklığı güçlendirir, ekonomik bağımlılık iş birlikleri temelinde ilişkileri güçlendirir, bölgesel güç dengelerini etkiler. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), iki ülke arasındaki serbest ticaret anlaşmaları, ortak ekonomik politikaları geliştirir.

Rusya ve Belarus arasında ortak şirketler Slavnet, iki ülkenin petrol endüstrilerini birleştirir. Petrol üretimi, arama, rafinasyon faaliyetleri gerçekleştirir. Beltransgaz Gazprom ve Belarus hükümetinin ortak kurduğu bir şirkettir. Belarus'daki doğal gaz altyapısının işletilmesi ve bakımı ile ilgilenir. Gazprom Transgaz Belarus, Gazprom'un Belarus'da gaz dağıtım şirkettir. Belarus'daki Mozyr Rafinerisi, Rusya'nın Rosneft şirketi ile Belarus ortak

girişimidir. Petrol ürünlerinin işlenip, Belarus pazarına sunulmasında önemli rol oynar. Bu ortak şirketler Rusya ve Belarus arsında stratejik iş birliği ve ekonomik entegrasyonu artırır.

Kanada, Irak, Çin, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela, Brezilya, Nijerya, Norveç petrol zengini ülkeler olup, dünya petrol piyasalarındaki dengeleri etkiler. Rusya, Kazakistan, Azerbaycan gibi petrol zengini ülkelerle enerji anlaşmaları yürütmektedir. Rusya için, dünya piyasalarında petrolün kontrolü ve güvenliği, sürdürülebilirliği açısından stratejik önemi olan ülkelerdir. Rusya'nın Çin, Japonya, AB, Türkiye, ile petrol iş birlikleri bulunmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle de enerji ticareti yapar. Asya'da Çin ile olan ortaklıkları stratejik önem taşımaktadır. Rus petrol şirketi Rosneft'in Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) ile ortaklıkları bulunmaktadır. Rusya'dan Çin'e boru hatları ile taşınan petrol, ekonomik anlamda uzun vadeli anlaşmaları içerdiğinden önemlidir.

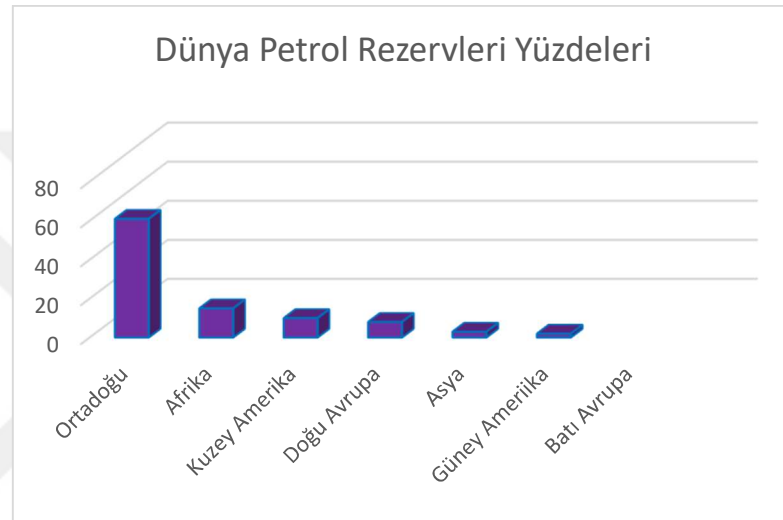
Kazakistan'ın enerji piyasasındaki jeopolitik önemi, enerjinin depolanması noktasında, Çin ve Rusya için önemli bir enerji çıktı noktasında olmasıdır. Türkmenistan ile Rusya arasındaki enerji ilişkileri daha çok doğal gaz alanındadır.

Ukrayna kriziyle birlikte Rusya'da faaliyet gösteren birçok enerji şirketi, Rusya'daki yatırımlarından çıkmak için birtakım kararlar almışlardır. Norveç'in enerji şirketi Equinor, Shell gibi şirketler yatırımlarını Rusya'dan çekme kararı almışlardır. Bu şirketlerin yatırımlarını çekmesi Rusya için jeopolitik bir sorundur. Bu şirketler çok uzun yıllardır Rusya'da faaliyet göstermektedirler. Enerji güvenliği, sürdürülebilirliği ve erişimi açısından stratejik riskler taşımaktadır. Rusya'da ayrıca ExxonMobil, Chevron, Total, Wintershall Dea Eni gibi şirketlerin de yatırımları bulunmaktadır. Bu şirketler dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz şirketleri olup, Rusya piyasasından ve yeni yatırımlardan çekilmesi, Rusya için önemli bir güvenlik sorunudur. Alman şirketi Winter Dea Gazprom ile %50'lik hisseye sahiptir. Fransız TtalEnergies. 1991'den beri ülkede faaliyet göstermektedir. ABD şirketi Chevron Neftgaz ile Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nda %15 paya sahiptir. İtalyan şirketi Eni, Karadeniz ve Barents Denizi'nde Rosneft ile ortaklığı bulunmaktadır. Rusya'nın ikinci büyük petrol şirketi Lukoil ile Norveç ve Amerikan ortaklıkları bulunmaktadır. Gene İsviçre'nin Rusya ile ortaklıkları bulunmaktadır.¹³⁵

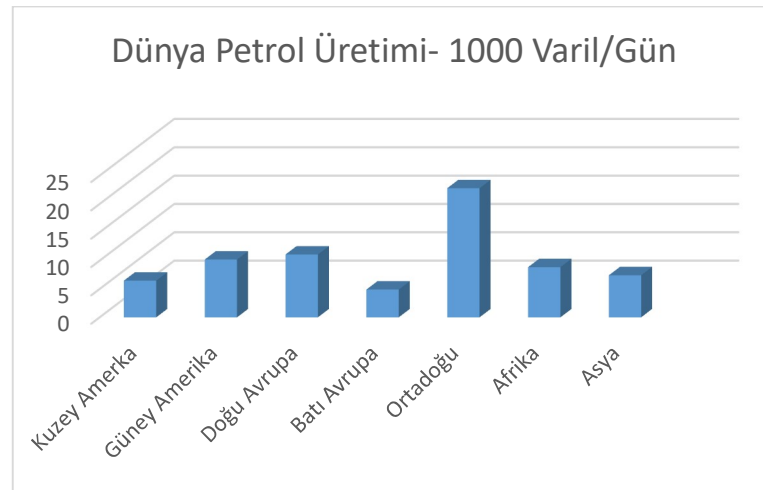
¹³⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rusyada-faaliyet-gosteren-batili-enerji-devlerinde-yatirimlardan-cikis-baskisi-artiyor/2519245> (erişim tarihi: 01.03.2022).

Bütün bu enerji iş birlikleri ve ortaklıklar Rusya'nın dünya enerji piyasalarında ne kadar önemli bir aktör olduğunu ve enerji ilişkilerinin devletleri bir nevi “*entegre*” ettiğinden, tüm taraflar bu pazarda birbirine bağımlıdır.

Petrol zengini Suudi Arabistan ve Rusya enerji ilişkileri de dünya petrol piyasalarındaki arz-talep dengelerinde önemli rol oynar. Bu ülkeler küresel petrol arzının büyük bir kısmını karşılamaktadırlar. ABD, dünyanın en büyük petrol üreticilerindendir. ABD, yeni teknolojileri sayesinde, Şeyl gazı ve sıkıştırılmış doğal gaz olan kaya gazı üretimi yapmaktadır. Bu da dünya petrol piyasalarını etkileyen önemli bir unsurdur.



Grafik 2.3: Bölgelere Göre Dünya Petrol Rezervleri – Kaynak: BP ve IEA 2006 verilerinden derlenmiştir.



Grafik 2.4: Dünya Petrol Üretimi Tablosu – Kaynak: OPEC, Annual Statistical Bulletin 2005

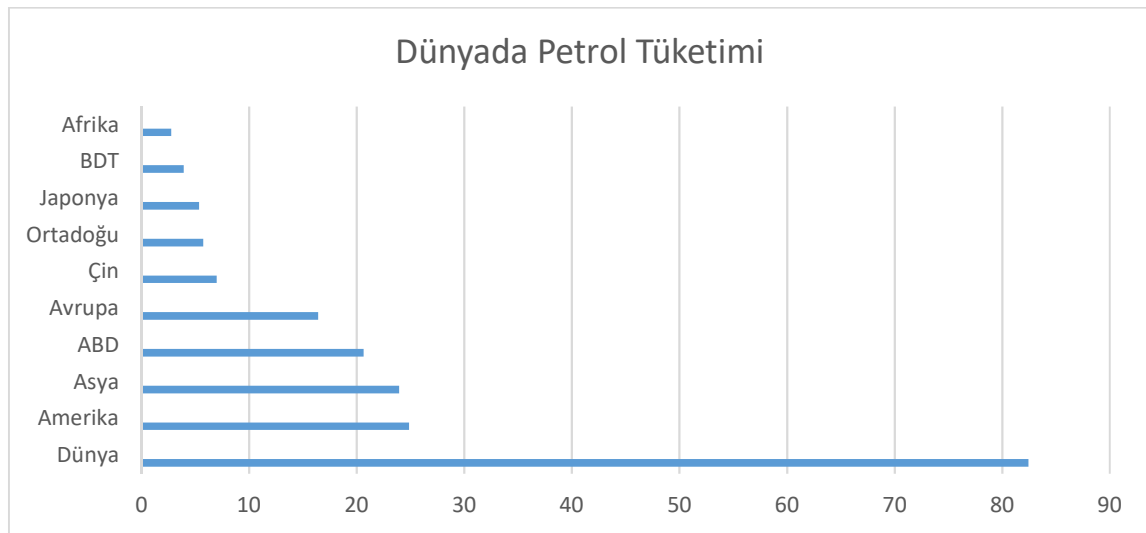
Orta Doğu bölgesi hem petrol rezervleri hem de üretiminde dünyada en çok paya sahiptir. ABD ise yıllık petrol tüketiminde dünyanın dörtte biri kadar bir tüketim oranına sahiptir. Petrol üreten ve ihraç eden ülkeler üzerinde arz sınırlaması ve fiyatlandırma üzerinde belirleyici rol oynamak üzere OPEC kurulmuştur. OPEC, bir kartel değildir ancak oligopol'e

yakın bir konumu bulunmaktadır.¹³⁶ Kurulduğu 1960 yılına göre yeni çıkan aktörlerle birlikte etkisi biraz azalsa da, yine de enerji piyasasında önemli bir aktördür.

“Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu” (GECF), 2001 yılında Tahran’da kurulmuştur. “Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı” (OPEC)’in gaz piyasasındaki emsali olmak istese de bu henüz gerçekleşmemiştir. Dünya doğal gaz rezervinde Rusya, önemli bir üstünlükle dünya piyasalarına hakimdir. Dünya doğal gaz rezervlerinin % 46’sına sahip olan İran ve Türki Cumhuriyetleri ve %14’lük payı ile Katar birleşirse bu oran % 60’lara çıkacaktır. Ancak, bu ülkelerde altyapı sorunları bulunmaktadır. Dünya doğal gaz ihtiyacının %22’sini Rusya tek başına sağlamaktadır.¹³⁷

Belarus petrol üretimi 2019 verilerine göre, günlük 33.912,329 milyon varildir.¹³⁸ Eurostat’a göre, AB’nin 2022 yılındaki enerji tüketimi 2021 yılına göre, %4,1 oranında azalmıştır. AB’nin yenilenebilir enerji kaynaklarına ve tasarruf yönünde alınan tedbirlerin burada etkisi görünmektedir.

AB’nin Rusya’dan ithal ettiği doğal gaz ithalatı %47 civarındadır. Norveç’den aldığı gaz miktarı ise %20 civarındadır. AB Rusya’dan ham petrol, petrol ürünleri ve kömür de ithal etmektedir. AB, Rusya’dan %25 oranında petrol ithal etmektedir. Norveç’den ise %9,1, Kazakistandan, %8,4, ABD’den %8,4 ve Libya’dan %8,3 ithalatı bulunmaktadır.¹³⁹ Kömür ithalatında da Rusya AB’nin en büyük kömür (%49) ihracatçısıdır.



Grafik 2.5: Dünya Petrol Tüketimi – Kaynak: BP Statistical Reivew of Energy 2006

¹³⁶ Uslu vd. 2007: 82-107.

¹³⁷ Uslu vd. 2007: 82-107.

¹³⁸ <https://atlasbig.com.tr/belarus> (erişim tarihi: 08.02.2024).

¹³⁹ <https://www.setav.org/perspektif-rusyanin-enerjisine-bagimlilik-ve-yaptirimlar/> (erişim tarihi: 28.12.2023).

2.1.2. Doğal Gaz

Yer kabuğunda doğal olarak oluşan doğal gaz, renksiz, kokusuz, bir hidrokarbondur. %70-90 oranında metandan, etan, propan, bütan gibi hidrokarbonlardan oluşur. “*Petrol, hayvan ve bitki fosillerinin basınç ve ısı altında iyice diplerde doğru sıkıştırılması sonucunda oluşan doğal gazın olgunlaşmış halidir.*”¹⁴⁰ Dünyada ilk doğal gaz M.Ö. 900 yılında Çin’de kullanılmıştır. Daha yaygın kullanımı ise, 1790’lı yıllarda İngiltere’de, II. Dünya Savaşı’ndan sonra %10 oranında kullanılan doğal gaz, günümüzde %24 oranında kullanılmaktadır. Dünya doğal gaz rezervlerinin 70 yıl kadar daha yeteceğini düşünülmektedir.¹⁴¹ BP’nin 2007 yılı verilerine göre, mevcut rezervlerinin daha 34-50 yıl arasında sürdürülebilir olduğu belirtilmiştir. Bu süre, dünyanın tüketim hızına, nüfus artışına, enerji verimliliği ve enerjinin sürdürülebilirliği konusunda alınacak tedbirlere göre değişiklik gösterebilir. Yeni rezervlerin bulunması da bu durumu değiştirebilir. Yeni teknolojiler enerji ihtiyacını bir taraftan artırırken bir taraftan fosil yakıtlar alternatif yeni çözümler sunabilir.

Petrol ve doğal gazın ana maddesi hidrokarbon, sıvı ve gaz hallerinde bulunur. “*Petrol ve Doğal gaz aynı hidrokarbon ailesine ait moleküllerin farklı bileşimlerde bir araya gelmesiyle oluşur*”. Dünya toplam doğal gaz rezervlerinin (210.063 milyar m³), 47.759 milyar m³’ü Rusya tarafından üretilmektedir. Bu da dünya doğal gaz üretiminin %22,74’ünü oluşturmaktadır. Artan dünya nüfusu, sanayi devrimi ve aşırı tüketime rağmen, üretim 2015-2022 yılları arasında artmıştır. Gerek Kuzey Denizi’nde bulunan yeni. doğal gaz ve petrol rezervleri, gerek Afrika, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan gibi yeni alternatif arayışları ve gerekse çevre politikaları kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımların artıp kullanım alanlarının genişletilmesi politikaları çerçevesinde, yeni çözüm arayışları çerçevesinde politikalar oluşturulmaktadır

Rusya dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip bir “Enerji İmparatorudur”. Özellikle Sibiry bölgesinde bulunan rezervler ile, ülke ekonomisine ve ulusal güvenliğine güç katmıştır. Dünya 2014 Factbook verilerine göre, Rusya dünyada kanıtlanmış en büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir. Rusya ürettiği enerjinin yarısını ithal eder, kalanını iç tüketimde kullanır. 143 milyon nüfusa sahip Rusya’da 2013 yılındaki enerji üretimi 15.587 TWh (Terawatt saat), ihracatı 6.896 TWh’di. Dünyada kanıtlanmış enerjinin %32’sidir. Doğal gazın %94’ünü de Rus şirketi Gazprom üretmektedir. Rusya’nın ihracat yaptığı başlıca ülkeler

¹⁴⁰ Yalçın, Comdata, 2024

¹⁴¹ <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2020> (erişim tarihi: 01.11.2020).

Avrupa Birliği ülkeleri, BDT ülkeleridir. İhracattaki ticaret ortakları da Belarus, Ukrayna, Türkiye, İtalya ve Macaristan'dır.

Doğal gaz rezervleri yönünden zengin ülkelerden bir diğeri de Rusya'nın ticari ilişkiler ve anlaşmalarla ekonomik iş birliği içinde olduğu Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın kanıtlanmış 2,6 trilyon metreküp doğal gazı bulunmaktadır. Azerbaycan bu gazı Avrupa ülkelerine ulaştırabilmek için yeni teknoloji yatırımlarına ihtiyaç duyar, bu durum da Rusya'nın Azerbaycan'la iş birlikleri noktasında elini güçlendirip, jeopolitik bir kazanç sağlar. Azerbaycan ve Rusya arasında “*Bakü-Tiflis-Ceyan Boru Hattı*”, ve “*Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı*” anlaşmaları bulunmaktadır. Bu boru hatları enerji güvenliği, bölgesel iş birliği, ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi gibi önemli stratejik olanaklar sağlar. Bir diğeri ülkede altyapı inşa ortaklıklarının yapılması demek aynı zamanda sosyal ve kültürel etkileşim anlamına geldiğinden, jeopolitik açıdan önemli stratejik hususlardır.

Rusya'nın Kazakistan ile de doğal gaz anlaşmaları ve ortak projeleri bulunmaktadır. Ortak doğal gaz üretim ve işletme projesi “*Oral Projesi*”¹⁴² Gazprom ve KazTransGaz arasında doğal gaz anlaşmaları bulunmaktadır. Rusya ve Kazakistan doğal gaz ticaretinin uzun vadeli anlaşmalarla sürekliliğini garanti altına almışlardır. “*Enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği*” açısından önemlidir.

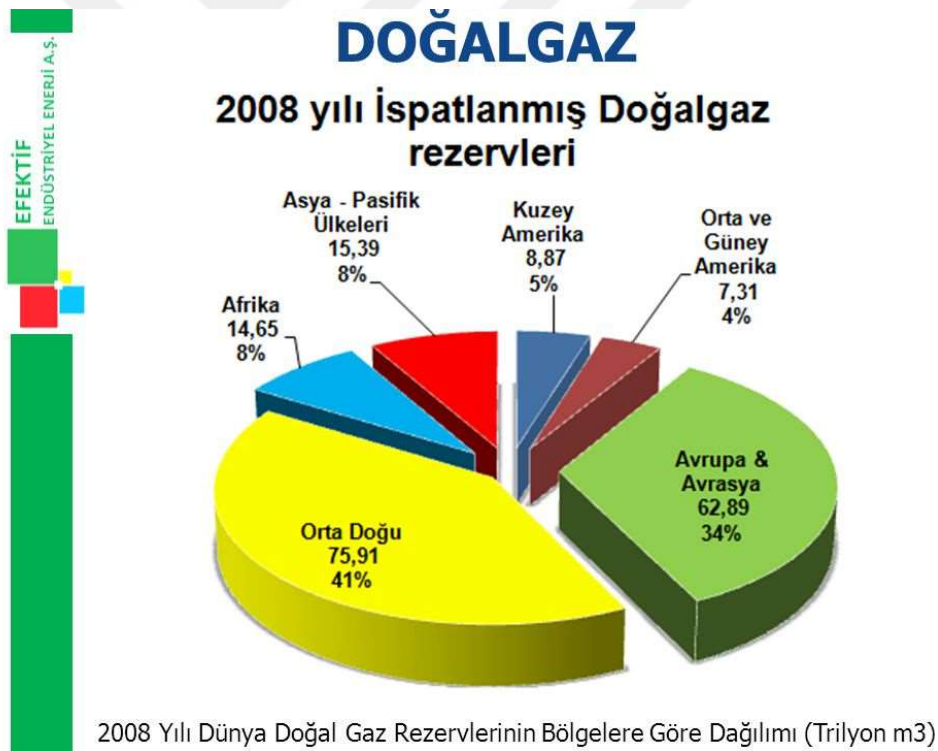
Rusya'nın, Belarus'un doğal gaz şirketi Beltransgaz ile anlaşmaları bulunmaktadır. Ukrayna'nın Naftogaz ile doğal gaz anlaşmaları. Türkmenistan'ın Türkmengaz şirketiyle ve Özbekistan'ın Uztansgaz şirketiyle ticari anlaşmaları bulunmaktadır.

Bu tür anlaşmalar enerjinin güvenliği ve sürdürülebilirliği açısından stratejik anlamlar taşır. Genellikle bu tür anlaşmalar uzun ya da orta vadeli anlaşmalardır ve ülkeleri bağlayıcı anlaşmalardır. Çünkü enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Ancak, Ukrayna savaşı, uzun vadeli anlaşmalara rağmen, bağlayıcılık gücünü zayıflatan başka dinamikler olduğunu göstermektedir. Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketler, Kırım'ın ilhakı, Ukrayna'nın Doğu'su ve Batı'sı ile olan kültür farklılıkları, doğu ile batı arasındaki jeopolitik rekabet ve güç kazanma mücadeleleri, Donbas bölgesi ve Ukrayna'nın Batı bölgesi güvenlik endişeleri gibi jeopolitik unsurlar, enerji anlaşmalarının önüne geçmiştir. Bu da göstermektedir ki, enerji anlaşmalarına rağmen, çatışmayı besleyen başka dinamikler bulunmakta ve bu anlaşmaları gölgede bırakabilmektedir. Ukrayna 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra, egemenliğini korumaya çalıştı, ancak Rusya Federasyonu'nun eski Sovyetler Birliği ülkeleri

¹⁴² Kazakça “Opan”, Ural nehrinin batısında, Avrupa kıtasında yer alan % 54 oranında Rus yaşamaktadır. Kazak nüfusu %34'dür.

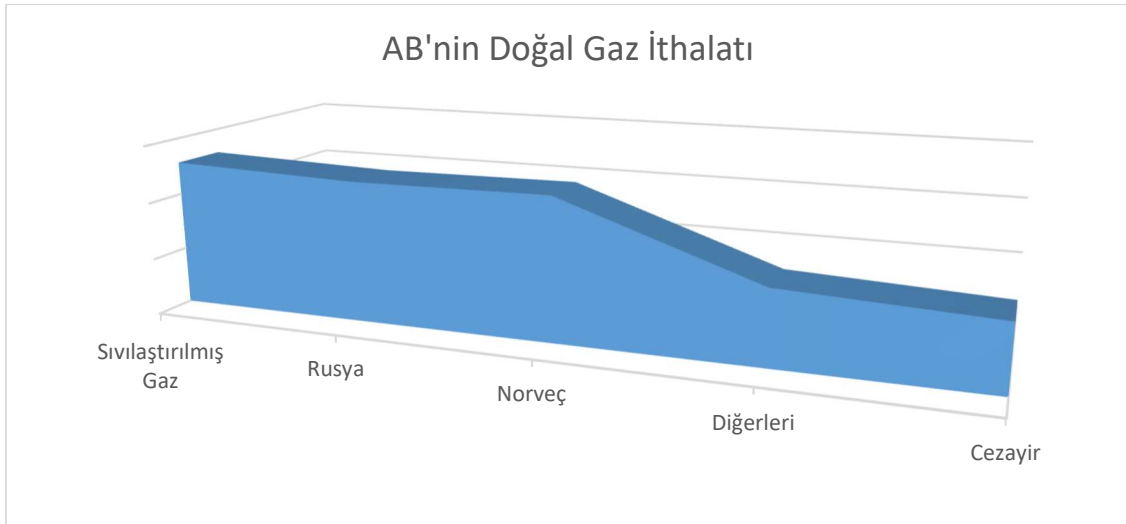
üzerinde yeniden kurmaya çalıştığı hakimiyet karşısında, kendi egemenliğini korumaya çalışsa da, merkez bir ülke olmadığından, merkez bölge Avrupa enerji alanında dışa bağımlı olan Ukrayna, Rusya'nın petrol ve doğal gazına ihtiyaç duyar. Avrupa Birliği ekseninde Batı'yla yakınlaşan bir ülke konumuna düşmüştür. Düşmüştür çünkü, egemenliğini sürdürebilme çabalarıyla bir yakın-çevre ülkesi olarak, bölgenin güçlü blokları arasında Batı'yı, Batı'nın değerlerini tercih etmiştir. Rusya ile olan güçlü tarihi, siyasi, kültürel, ekonomik bağlarına rağmen, egemenliğin koruma çabaları göz önünde bulundurulduğunda, bir çıkmaz olmasa da düşündürücü bir pozisyonda olduğu söylenebilir.

Hem AB, hem Rusya açısından tüketici-üretici karşılıklı bağımlılık ilişkisini çerçevesinde, gerek enerji yollarının çeşitlendirilmesi, gerek enerji kaynak tedariklerinin çeşitlendirilmesi bu bağlamda izlenen stratejileri şekillendirmektedir. Belarus üretici-transit-tüketici zincirinde jeopolitik açıdan önemli konumuyla, AB, Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁴³



Grafik 2.6: 2008 Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri Tablosu – Kaynak: Eurostat

¹⁴³ Gökırmak, 2010:7-32.



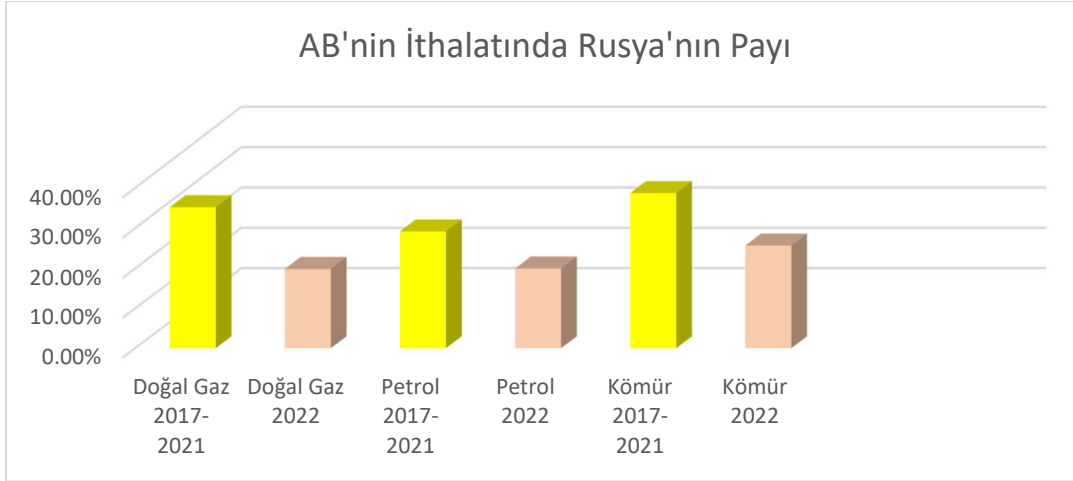
Grafik 2.7: AB'nin Doğal Gaz İthalatı – Kaynak: Avrupa Komisyonu

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Avrupa'nın Rusya'dan aldığı enerjiye talep gittikçe düşmektedir. Buna karşılık, AB ABD'den ve Norveç'ten daha fazla doğal gaz ithal etmeye başlamıştır. Aynı yılda Rus doğal gazı, AB'nin doğal gaz ihtiyacının %49'unu karşılamıştır. İkincil olarak Norveç doğal gaz boru hattı %22 oranında AB'ye gaz tedariki sağlamıştır. LNG ithalatı %18 oranında, Cezayir'den %10, Libya'dan %1 oranında boru hattı ithalatı gerçekleşmiştir.¹⁴⁴ Kuzey Akım doğal gaz tedariki de AB için önemli bir tedarik yolu olmuştur. Belarus'dan AB'ye giden %25'lik transit gaz AB için jeopolitik bir öneme sahiptir. Ukrayna'dan giden gaz Ukrayna krizinden önce %34 ile ikinci sıradayken, Ukrayna savaşı Belarus'un AB için transit önemini daha da arttırmış ve ikinci sıraya yükseltmiştir. Türk Akım da Belarus transitinin ardından önemli bir sırada bulunmaktadır.

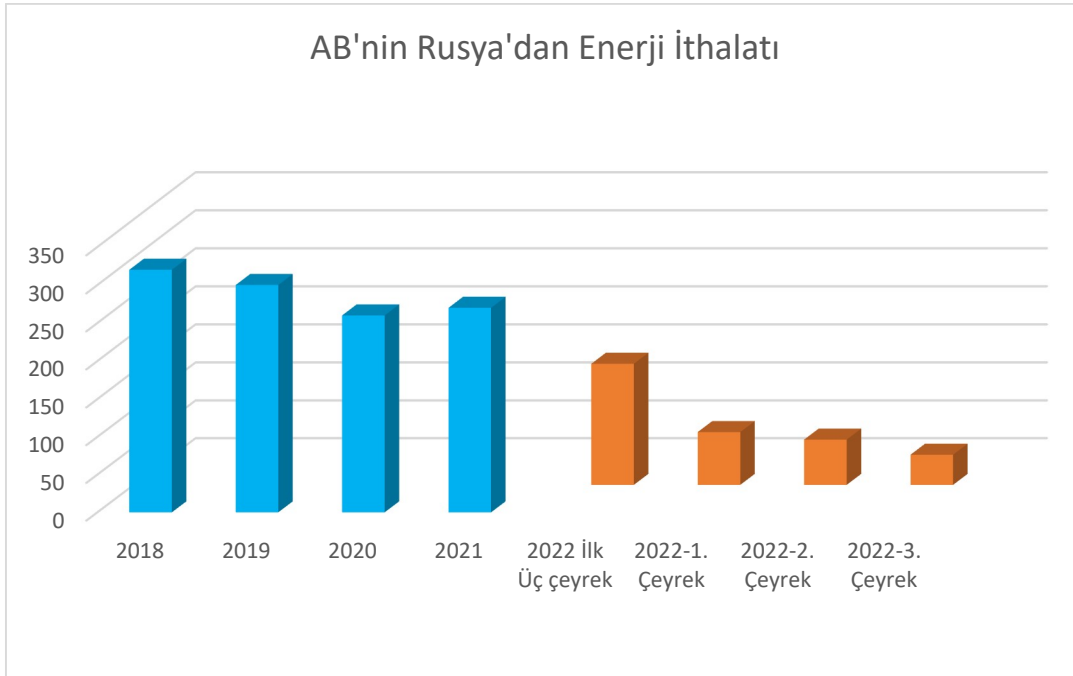
Rusya Türkmenistan ile de enerji anlaşmaları yapmıştır. Rus enerji şirketi Gazprom, Türkmengaz ile doğal gaz anlaşması bulunmaktadır.

Dünya Ekonomik Konseyi'nin verilerine göre, Güney Akım Gaz Koridorunun bir parçası olan ve Azerbaycan gazını Avrupa'ya aktaran Trans Adriyatik Boru Hattı, Rusya'nın Balkanlar'a gaz sevkiyatını arttıran önemli bir hattır. Balkan ülkelerinin, bu anlamda Rusya'yla iyi ilişkiler içinde olmasını gerektiren jeopolitik önemi olan bir sevkiyattır.

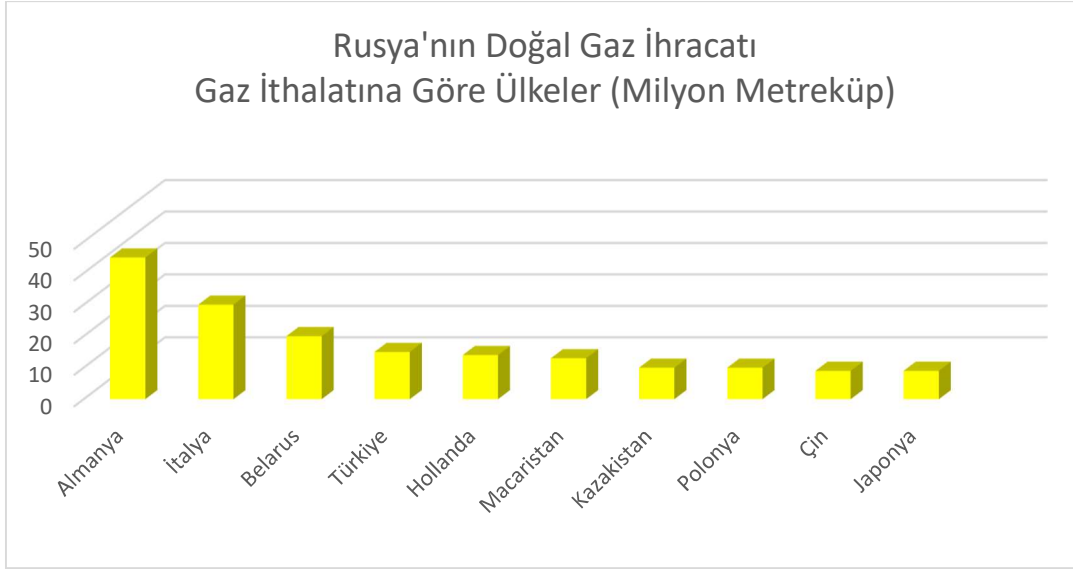
¹⁴⁴ <https://dunyaenerji.org.tr/2020-avrupa-gaz-piyasalarina-iliskin-dorduncu-ceyrek-raporu/> (erişim tarihi: 28.12.2023).



Grafik 2.8: AB'nin Enerji İthalatında Rusya'nın Payı – Kaynak: Euronews



Grafik 2.9: AB'nin Rusya'dan Enerji İthalatı (2018-2022) – Kaynak: Euronews

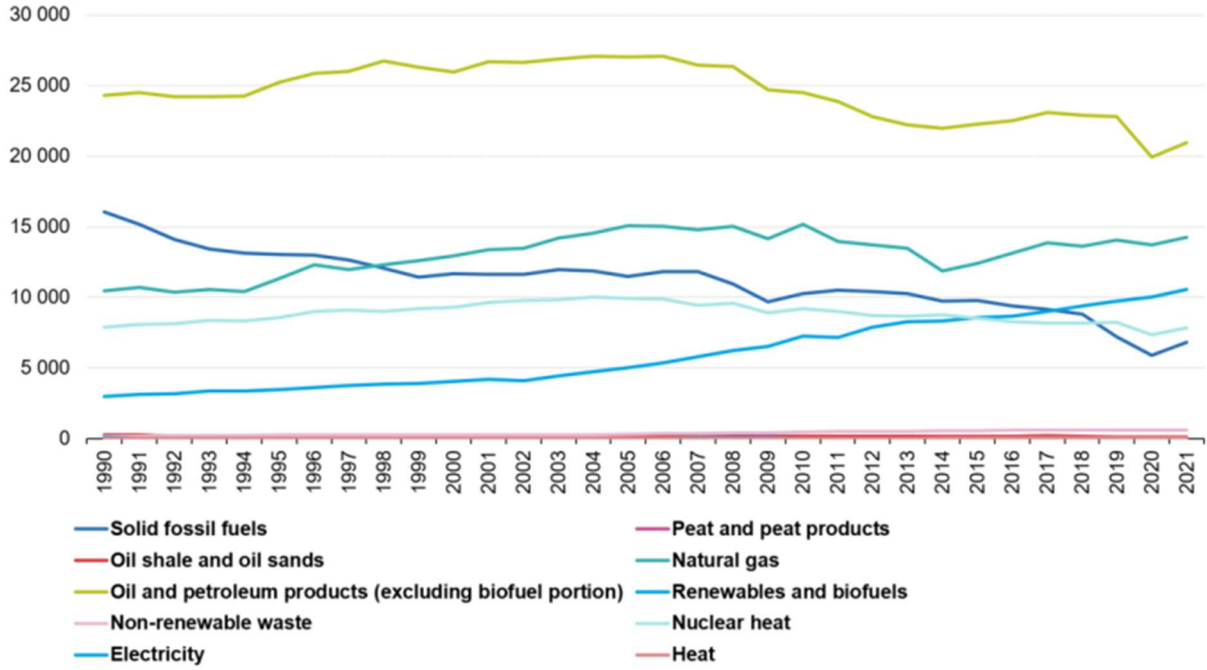


Grafik 2.10: Rusya'nın Doğal Gaz İhracatı – Kaynak: IEA, 2020 verileri

Rus doğal gazına alternatif arayan AB, uzun bir dönem daha Rus gazına muhtaç ve enerji ilişkilerini sürdürecektir gibi görünmektedir. Henüz yenilenebilir enerji kaynaklarının istenilen yüksek seviyelere ulaşamaması, büyük uzun vadeli yatırımlar gerektirmesi bu kaynağın önündeki engellerdir. Uzun vadede adım adım AB bu hedefe ulaşabilir, bu arada halen Rus gazını ve petrolünü mevcut boru hatlarından temin etmeye devam edeceği ortadadır. ABD'den sıvılaştırılmış doğal gaza yönelme hedefleri de bir nebze Rus gazına olan ihtiyacı azaltabilir ama taşınması boru hatları kadar pratik ve ekonomik değildir. Bu noktada transit Belarus'un önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. En kısa ve ekonomik, güvenli gaz temininde Belarus'un Ukrayna krizinden sonra transit öneminin daha da arttığı açıkça ortadadır. Belarus da enerji alanında Rusya'ya bağımlı bir ülke olduğundan, aralarındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, AB-Belarus-Rusya üçgeninde devam edecektir. Ekonomik ilişkiler, siyasi bağları da güçlendirerek taraflara kazanç sağlayacak bir tarafa evrilecektir.

Gross available energy by fuel, EU, 1990-2021

Petajoule (PJ)



Source: Eurostat (online data code: nrg_bal_c)

eurostat

Grafik 2.11: EU Brüt Kullanılabilir Enerji – Kaynak: Eurostat

Tablo 2.3: Dünya Doğal Gaz Tüketimi – Kaynak: IEA

DÜNYA GENELİNDE DOĞAL GAZ TÜKETİMİ			
Bölge	2021 Milyar Metreküp Olarak Talep (bcm)	2022P (bcm)	2025P (bcm)
Afrika	169	172	188
Asya Pasifik	895	907	990
Orta ve Güney Amerika	153	147	153
Avrasya	634	619	632
Avrupa	604	549	536
Orta Doğu	564	582	627
Kuzey Amerika	1.084	1.108	1.116
Dünya	4103	4.083	4.243

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı

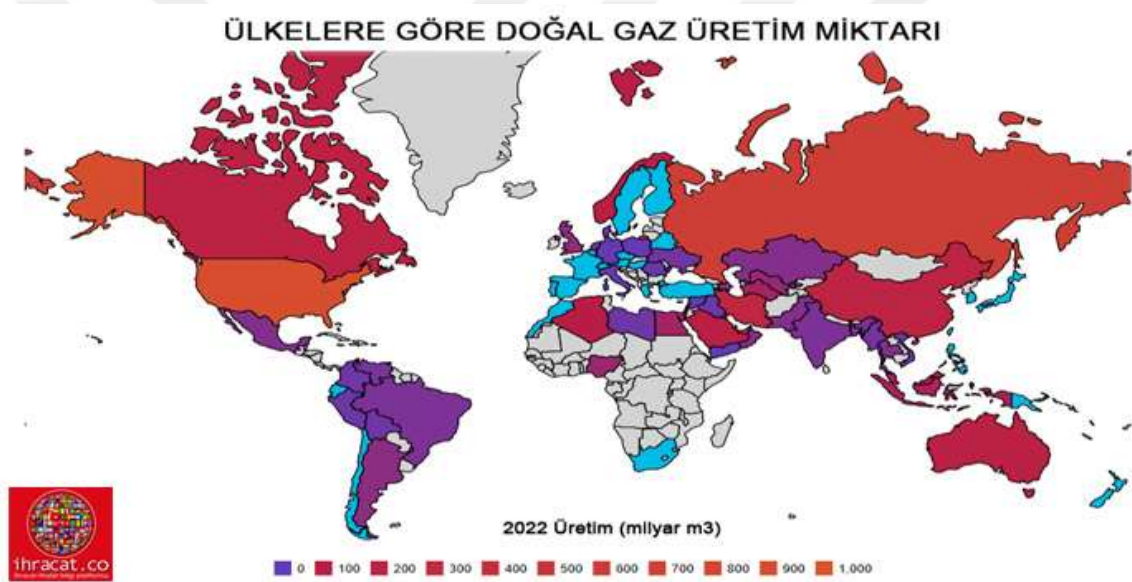
Doğalgazın en yaygın olarak kullanıldığı alan, konutlarda ısınma amaçlıdır. Sanayide, enerji üretiminde ve diğer üretim tesislerinde kullanılır. Otomotiv sektöründe alternatif yakıt olarak gübre sanayinde ve plastik imalat sanayinde kullanılır. Diğer fosil yakıtlara göre, çevre dostu olmasından dolayı halen tercih edilen bir yakıttır. Ulaşım sektörü de geniş ölçüde enerjiye ihtiyaç duyan bir sektördür.

Rusya ve Ukrayna krizinden sonra Avrupa ve Avrasya bölgesinde, jeopolitik riskler, gaz akışının sınırlandırılması ya da tamamen kesintiye uğraması, gibi sebeplerle kullanımı

azalma trendine girse de, doğal gaz uzun bir süre daha Avrupa ve Avrasya’da kullanılacak gibi görünmektedir.

Sıvılaştırılmış doğal gaz LNG, en çok Amerika Birleşik Devletleri tarafından talep görmektedir. Avrupa’da Norveç en büyük doğal gaz kaynaklarına sahip ülkesidir. AB’de LNG’ye yönelerek talebi arttırmaktadır. En büyük doğal gaz kaynaklarına sahip İran ve Katar Ukrayna krizi sonrasında önem kazanmıştır.

British Petrol’ün 2020 “*Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporu*” na göre, dünyada 198,8 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Dünyanın en büyük doğal gaz rezervleri İran, Katar sınırına dahil 51 trilyon metreküp kapasitesiyle “*Güney Pars/Kuzey Kubbe*” bölgesidir.



Harita 2.3: Ülkelere Göre Doğal Gaz Üretim Miktarı – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

Tablo 2.4: En Çok Doğal Gaz İhraç Eden Ülkeler – Kaynak: ITC TradeMap 2022

	Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021	Para B.
1.	Dünya	242,8 milyar	297 milyar	263,8 milyar	220,5 milyar	376,8 milyar	USD
2.	ABD	22,6 milyar	28,3 milyar	30,8 milyar	33,1 milyar	67,6 milyar	USD
3.	Norveç	26,5 milyar	35,3 milyar	21,4 milyar	13,7 milyar	58 milyar	USD
4.	Katar	40,2 milyar	51,8 milyar	45,1 milyar	34,8 milyar	39,3 milyar	USD
5.	Avustralya	20,4 milyar	32,6 milyar	36,1 milyar	27,3 milyar	37,9 milyar	USD
6.	Kanada	10,1 milyar	10,1 milyar	9,1 milyar	7 milyar	15,3 milyar	USD
7.	Cezayir	14 milyar	14,6 milyar	11,8 milyar	8,5 milyar	14,5 milyar	USD
8.	Almanya	7,2 milyar	11 milyar	13,5 milyar	9,6 milyar	14,1 milyar	USD
9.	Belçika	6,4 milyar	7,8 milyar	4,1 milyar	2,3 milyar	11,8 milyar	USD
10.	BAE	2,4 milyar	1,6 milyar	1,7 milyar	2 milyar	10 milyar	USD

Tablo 2.5: Ülkelere Göre Doğal Gaz Rezervleri – Kaynak: worldometers.info/gas

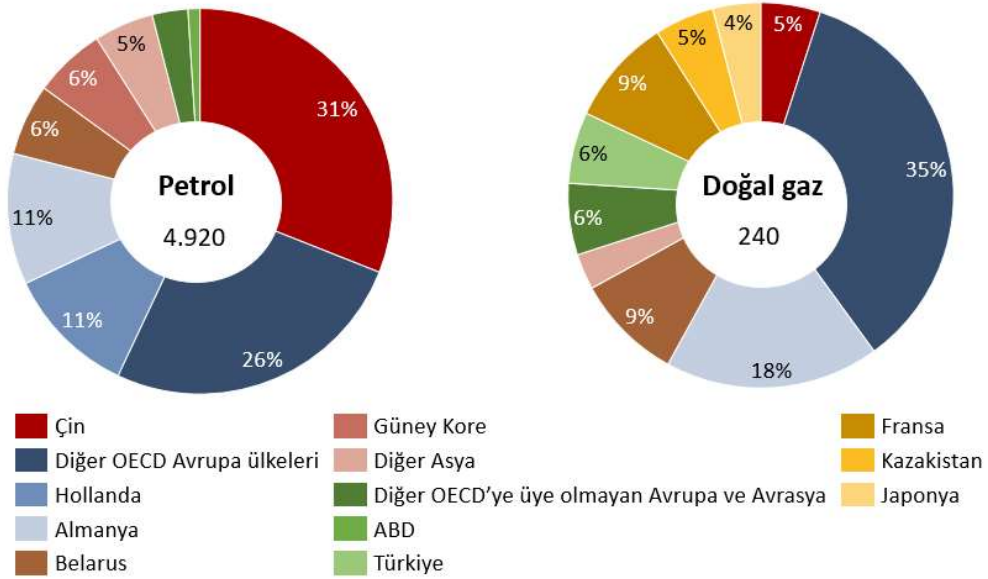
Ülkelere Göre Doğal Gaz Rezervleri			
Sıra	ÜLKE	Gaz Rezervleri (MMcf)	Toplam Dünya Rezerv Payı
1	RUSYA	1.688.228.000	%24.3
2	İRAN	1.201.382.000	%17.3
3	KATAR	871.585.000	12,50%
4	ABD	368.704,00	5,30%
5	S.ARABİSTAN	294.205.000	%4.2
6	TÜRKMENİSTAN	265.000.000	%3.8
7	BAE	215.098.000	%3.1
8	VENEZUELA	197.087.000	%2.8
9	NİJERYA	180,490,000	%2.6
10	ÇİN	163.959.000	2,40%

Kaynak: worldometers.info/gas/

Tablo 2.6: Dünya Doğal Gaz Rezervleri – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/>

DÜNYA DOĞALGAZ REZERVLERİ (Milyar m ³) (BP 2014)		
• İran	34.020	% 18,19
• Rusya Federasyonu	32.640	% 17,45
• Katar	24.530	% 13,11
• Türkmenistan	17.480	% 9,34
• ABD	9.770	% 5,22
• Suudi Arabistan	8.170	% 4,37
• BAE	6.090	% 3,26
• Venezuela	5.580	% 2,98
• Nijerya	5.100	% 2,73
• Cezayir	4.500	% 2,41
• Irak	3.590	% 1,92
• Diğer	35.600	% 19,03
• Toplam	187.070	

Rusya'nın petrol ve doğal gaz ihracatı, 2020



Not: Petrol bpd (günlük varil), doğalgaz milyar m³ cinsinden gösterilmektedir.
Kaynak: U.S. Energy Information Administration, 2020 verisi, TEPAV görselleştirmeleri

Grafik 2.12: Rusya'nın Petrol ve Doğal Gaz İhracatı – Kaynak: EIA

AB ve Rusya arasındaki enerji ilişkiler ise, transit ülke ve ticari anlaşmalar noktasında bulunmaktadır. Enerji güvenliği ve sürdürülebilir noktasında arz-talep ilişkileri ve ileriye dönük ticari anlaşmalar boyutunda ilerlemektedir. Rus devi Gazprom ile E.ON şirketi arasında doğal gaz konusunda iş birlikleri bulunmaktadır.

2.1.3. Sıvılaştırılmış Petrol Gazı (LPG) – Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) – Sıkıştırılmış Doğal Gaz (CNG)

Gerek çevre kirliliği, küresel ısınma, enerji tüketiminde enerji üreticisi ülkelere bağımlılığı azaltma çabaları, alternatif yeni enerji kaynak arayışları, 1970 ve 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizleri, artan fiyatlar gibi etkenlere bağlı olarak 1990'lı yıllarda çevresel faktörler ön plana çıkmıştır. LPG- Sıvılaştırılmış Petrol gazı, CNG- Sıkıştırılmış Doğal gaz, LNG- Sıvılaştırılmış Doğal gaz, metanol, etanol ve hidrojen gibi, benzine alternatif olan yakıtların kullanımının arttırılması gündeme gelmiştir.¹⁴⁵ Ulaşım ve otomotiv sektörü, petrole alternatif olarak, biyoyakıt ve elektrikli araçlar üretmek suretiyle elektrik enerjisine yönelmiştir.

Biyoyakıt olan, biyogaz, biyodizel gibi yakıtlar araçlarda kullanılmaktadır. ABD, Almanya, Fransa, Brezilya, İsveç gibi ülkeler biyoyakıtı teşvik etmektedirler. Biyoyakıtlar yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Önceden yaşamış organizma atıklarından elde edilir ve çevre dostudur. Ancak, biyoyakıt elde etmek için, hızla tarım arazileri yok edilmekte ve bu da olası bir gıda sorunsalına yol açacak sorunları beraberinde getirmektedir.

Avrupa Birliği'nde ekili alanların %10'u biyoyakıt elde etmek için kullanılmaktadır ve bu alanlar gittikçe genişletilmektedir. Princeton Kamu ve Uluslararası İlişkiler Okulu'nda araştırma görevlisi ve Dünya Kaynakları Enstitüsü'nde araştırmacı Tim Searchinge, iklim kriziyle, tarım arazilerinin genişletilmesinin doğru orantılı olduğunu belirtiyor. Tarım arazilerinin biyoyakıt için genişletilmesi, ormansızlaştırmaya da sebep olarak karbon ayak izini arttırmaktadır.¹⁴⁶ AB'nin biyoyakıt için Avrupa'nın ekili arazisinin yaklaşık beşte birine ihtiyaç duyulacağını belirtmektedir. Küresel alanda da bu araziler 30 milyon akre genişletilmiştir. Bu tarım ve gıda temini noktasında jeopolitik açıdan olumsuz bir durumdur

AB'ye üye ülkeler farklı oranlarda biyoyakıt kullanmakla birlikte, ortak hedef olarak 2020 yılında biyoyakıtın oranı %10 olarak belirlenmiştir. Bu oran 2004 yılında %1, 2014 yılında %5,9 oranındaydı. Çevre dostu olmasından ve alternatif bir enerji kaynağı olmasından dolayı önemlidir. Biyoyakıt kullanımı “Kyoto Protokolü” hedefleri doğrultusunda çevre ile ilgili tedbirler kapsamında AB tarafından ele alınmıştır. Biyoyakıt üretiminde Brezilya ve ABD de öncü ülkelerdendir. “Rusya Devlet Atom Enerjisi Kurumu, Rasatom'un bir kolu olan Uranium One” Avrupa biyoyakıt pazarına girmiştir.¹⁴⁷ Enerji arz güvenliğini sağlaması ve

¹⁴⁵ <https://www.polgaz.com.tr/cng.html> (erişim tarihi: 04.04.2024).

¹⁴⁶ <https://www.ekoiz.com/biyoyakit-icin-tarim-arazilerinin-kullanimi-saglikli-mi/> (erişim tarihi: 28.02.2024).

¹⁴⁷ <https://www.enerjiunlugu.net/rusya-avrupa-biyoyakit-pazarina-girdi-39978h.htm> (erişim tarihi: 28.02.2024).

petrol bağımlılığını azaltması açısından biyoyakıt AB için önemli bir “*bitkisel enerji*” kaynağıdır

Rusya’nın enerji ihracatı gittikçe gerilemekte, AB’nin Rusya’dan enerji ithalatı düşüş trendine girmektedir. AB’nin alternatif yollar arayışının karşısında, Rusya da enerji alanında hem yeni pazarlara yönelmekte hem de enerji dışındaki alanlara yönelerek, enerji tedarikçisi bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Rusya başbakan yardımcısı Alexandr Novak, Moskova’daki Rusya Federasyon Toplantısı’nda verdiği demeçte Rusya’nın petrol üretiminin 2023’te önceki yıla göre, %0,8 petrol ihracatının da %3,3 azaldığını ifade etmiştir. Aynı yıl Rusya’nın boru hatlarıyla doğal gaz ihracatı %29,9 LNG ihracatı da %1,9 azalmıştır. Kömür üretimi %1,1 azalmış, kömür ihracatı %3,9 oranında azalmıştır. Rusya bu kaybı Çin ve Hindistan pazarına yönelerek ayrıca yeni boru hatları ve LNG yatırımlarıyla küresel pazardaki payını arttırarak telafi etmeyi hedeflemektedir.¹⁴⁸

LNG en çevreci karbon bazlı yakıt olmasından dolayı, AB’nin iklim ve çevre politikalarıyla uyumaktadır. Ekonomik, güvenli ve kalitelidir. Sıkıştırılmış Doğal gaz olan CNG de, benzin, dizel yakıtlar ve LPG yerine kullanılabilen bir yakıt türüdür. Benzine alternatif olan CNG özellikle Avrupa’da toplu taşıma araçlarında kullanılmaktadır. Benzin ve dizelden daha temiz bir enerji kaynağıdır. Ulaşım sektöründe oldukça yaygın olarak kullanılan CNG, ABD, İtalya, Almanya gibi ülkelerde kullanılmaktadır. Doğal gazın basınç altında ve eksi 162 dereceye kadar soğutulmasıyla elde edilen LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz), depolarda saklanabiliyor, bu yönüyle boru hatlarıyla taşınmasının mümkün olmadığı durumlarda, gemi ve tırlarla taşınabilmektedir. LPG petrol türevi, CNG gaz türevidir. LB hacmi 600 kat küçültülerek kıtalararası taşınabilir. Ancak, boru hatlarıyla taşıma daha ekonomik ve güvenlidir, enerji verimliliğini arttırır.

Belarus, çevresel etkilere zararlı olan enerji tüketimi azaltmak için belli adımlar atmıştır. LNG, CNG ve LPG konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Araçlarda alternatif yakıt olarak kullanılması hedeflenmektedir. Enerji arzını çeşitlendirmek, ekonomik katkılar sağlaması, çevresel etkilerin azaltılması ve enerji güvenliği alanlarında Belarus’a avantajlar sağlayacaktır. ABD, Katar, Rusya ve İran bu enerji türünü üretmekte olan ülkelerdir.

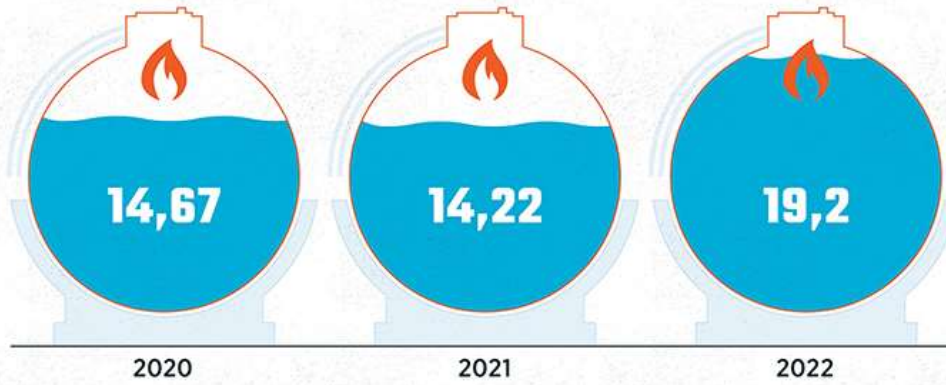
¹⁴⁸ World Energy Council, info@dunyaenerji.org.tr

AB'nin Rusya'dan LNG ithalatı son üç yılın en yüksek seviyesini gördü

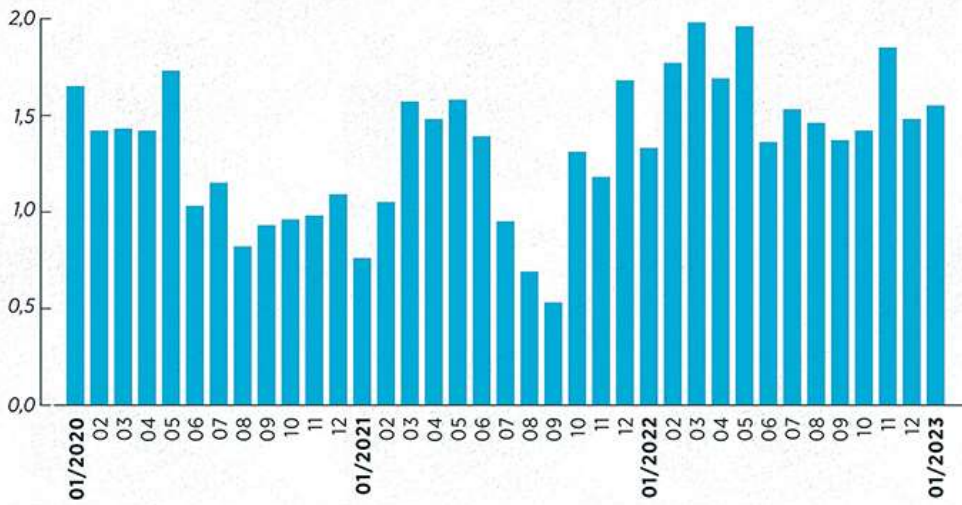
Avrupa Birliği'nin (AB) Rusya'dan boru hatlarıyla doğal gaz ithalatı savaşın geride kalan birinci yılında %80 azalmasına rağmen, ülkeden sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatı 2022'de son 3 yılın en yüksek seviyesini gördü

AB'NİN RUSYA'DAN LNG İTHALATI

TOPLAM Milyar metreküp



AYLIK ORTALAMA / MİLYAR METREKÜP



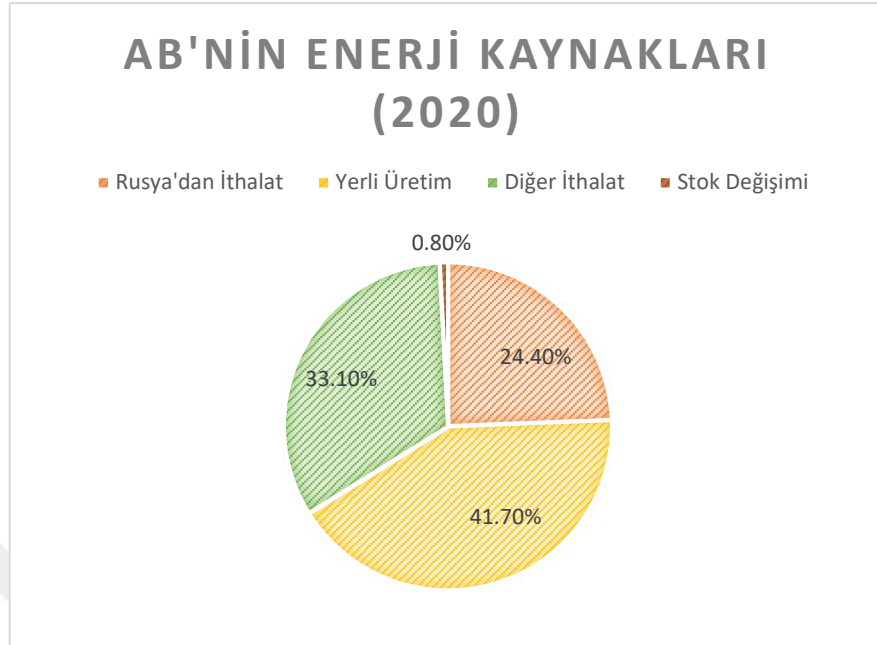
07.03.2023 Kaynak: Bruegel



Grafik 2.13: AB'nin Rusya'dan LNG İthalatı – Kaynak: Anadolu Ajansı

AB, Rusya'ya olan fosil yakıt bağımlılığını azaltma politikaları oluştururken, Rusya'dan aldığı LNG miktarında artışa gitmiştir. “World Energy Council”ün haberine göre, 2021'in Ocak-Temmuz dönemindeki LNG ihracatı %39'dan 2022'de %49'a, 2023'de %52'ye yükselmiştir. Bu oran, Rus sıvılaştırılmış gazının yarıdan fazlasına tekabül etmektedir. Savaş öncesi dönemde, 2021 yılında AB'nin Rusya'dan aldığı LNG miktarı ise sadece %9

civarındaydı. Rusya küresel LNG ihracatında Avustralya, ABD ve Katar'ın ardından dördüncü sırada gelmektedir.



Grafik 2.14: AB'nin Enerji Kaynakları – Kaynak: Eurostat

2.1.4. Elektrik

Dünyada en çok kullanılan enerji kaynağıdır. Elektrik enerjisi üretiminde kömür yaygın olarak kullanılmaktadır. Hidroelektrik santrallerden, nükleer santrallerden, termik santrallerden, rüzgar ve güneş enerjisinden, kömürden elektrik üretilebilir. Elektrik, kömür, doğal gaz, nükleer enerji kaynaklarından ikincil enerji kaynağı olarak üretilir Yenilenebilen ve yenilenemeyen enerji kaynaklarından elektrik üretilebildiğinden AB'nin temiz enerji kapsamındaki hedeflerine uygundur.

Dünyada elektrik üretiminde lider ülkeler Çin, ABD, Hindistan, Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya ve Japonya'dır. En çok tüketen ülkeler ise, ABD, Çin, Japonya, Avrupa Birliği, Hindistan, Rusya gibi ülkelerdir. Yoğun nüfusa sahip, sanayisi gelişmiş ülkeler daha çok elektrik tüketirler. Ancak, Çin, ABD, Hindistan, Rusya ve Japonya en çok elektrik tüketen ilk beş ülkedir. Brezilya, Kanada ve Güney Kore'nin ardından Almanya ve Fransa gelmektedir. Bu sıralama bize ülkelerin gelişmişlik endeksini göstermesi açısından önem taşır. Ancak, yeşil enerji tedbirleri kapsamında bazı bölgelerde ve ülkelerde bu sıralama düşüş gösterebilir. İklim değişikliği dinamikleri sonucunda alınan tasarruf teşvik adımları, dengelerde değişiklik oluşturabilirler.

Elektrik üretimi, tıpkı diğer enerji kaynakları gibi, enerji güvenliği açısından, arz-talep dengesi oluşturma, ihracat-ithalat noktasında, elektrik enerjisinin iletiminde kullanılan hatların stratejik önemi, enerji diplomasisi ekseninde ekonomik iş birliklerinin ve ticari işişşkilerin geliştirilmesi noktasındaki jeopolitik önemi, ortak projeler oluşturulması ve altyapı tesislerinin kurulması noktasında yapılan ortaklıklar açısından stratejik önem taşımaktadır.

Belarus enerji üretiminde dışa bağımlıdır. Elektrik enerjisini büyük oranda ithal ettiği petrol ve doğal gazdan temin etmektedir. Bu noktada Rusya ile bağımlılığı bulunmaktadır. Belarus'un ekonomik politikalarını ve dış politikasını etkileyen önemli bir faktördür.

AB, ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir ve dünya enerji tüketiminin yaklaşık beşte birini harcar. Enerji rezervlerinin bu tüketimi karşılamadığı AB ülkelerinden Almanya, Fransa ve İtalya'da petrol ve doğal gaz fiyatlarının oldukça yüksek olması, bu ülkelerin enerjiye ve elektrik bağımlılığının açıkça göstergesidir.



Şekil 2.1: Yenilenen Yenilenemeyen Enerji Kaynakları – Kaynak: <https://wikipedia.com/wiki>

AB'nin alternatif enerji tedarik yolları arayışları, jeopolitik dengeleri değiştirecektir. Rusya'ya bağımlılığın azaltılması, AB için jeopolitik bir kazanım olacaktır. Ancak, Orta Doğu, Afrika gibi enerji zengini bölgelerde yaşanan güvenlik sorunları, AB'yi tekrar Rus petrolüne ve Belarus gibi transit ülkelere yönlendirmektedir. Rusya'nın bölgedeki siyasi etkisinin güçleneceği anlamına gelen bu durum, Belarus'un ekonomisini de olumlu etkileyecektir. AB'nin enerji arzı çeşitliliği ve enerji güvenliği artarken, Rusya'nın jeopolitik güvenliği zayıflar. Ancak, Çin ve Hindistan gibi büyük ekonomilerin ve yoğun nüfusa sahip ülkelerin

enerji talebi bu açığı kapatacak niteliktedir. Rusya Hindistan'a petrol ve doğal gaz yanında nükleer enerji de ithal etmektedir.

AB, Suudi Arabistan, Katar, Norveç, Irak, Kazakistan gibi ülkelerle enerji arzı çeşitliliği arayışlarındadır. Suudi Arabistan, zengin bir petrol üreticisidir ve petrolü tanker gemileriyle Avrupa ve diğer ülkelere taşır. Sıvılaştırılmış doğal gaz ve doğal gaz rezervleri açısından zengin olan Katar da tanker gemileriyle gazı Avrupa ve diğer bölgelere taşır. Hidroelektrik ve petrol üreticisi Norveç, deniz yolu boru hatlarıyla enerji akışı sağlar, Irak petrolü tankerlerle Avrupa ve Asya'ya ihraç eder. Petrol ve doğal gaz zengini Kazakistan petrolü boru hatlarıyla Avrupa ve Çin'e taşır.

ABD Enerji Bilgi İdaresi'ne (EIA) göre, elektrik tüketimindeki artış gelişmekte olan ülkelerde artan enerji ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi arasında doğru orantılı bir ivme bulunmaktadır. Elektrik üretiminde nükleer önemli bir yer tutar.

2000 yılında küresel elektrik tüketimi 13,277 milyar kW iken, 2022 yılında 22,347 kW'ye yükselmiştir. En büyük elektrik tüketicisi Çin dünyadaki enerjinin yaklaşık dörtte birini tüketmektedir, ardından ABD yıllık 4,350 kW elektrik tüketen en büyük ikinci tüketici konumundadır. Ardından 1,132 kW ile Hindistan gelmektedir. Rusya da yılda 962,75 milyar kW elektrik tüketmektedir. Doğal gaz ve kömür rezervlerin açısından zengin olan Rusya da yenilenebilir enerji kaynaklarına da yatırımlar yapmaktadır. 2022 yılında Belarus'da kişi başına tüketilen elektrik miktarı 3,680 kW'dir. EIA kaynaklarına göre Almanya ve Fransa AB içinde en çok elektrik tüketen ülkelerdir. Sırası ile Almanya yıllık 523,268 kW, Fransa ise 339,422 kW elektrik tüketimi bulunmaktadır. (EIA,2019). 297,150 kW tüketimi ile İtalya ve 241,563 ile İspanya, Almanya ve Fransa'nın ardından üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır.

AB 2022'de elektrik üretiminin %32'sini hidroelektrik ve nükleerden elde etmiştir. %22,3'ünü rüzgar enerjisinden ve güneş enerjisinden, %19,9'unu da doğal gazdan ve %16'sını da kömürden sağlamıştır.

Rusya'dan akan gaz miktarının Ukrayna kriziyle birlikte de kesintilere uğraması ve yaşanan krizler sonrası, kuraklığın da etkisiyle AB'nin en büyük elektrik tüketicisi olan Almanya ve Fransa nükleer enerjiden elde ettikleri elektrik miktarının da düşmesiyle birlikte enerji krizi yaşamıştır. İklim krizleri, tıpkı ülkelerin coğrafya özellikleri gibi, jeopolitik riskler içermektedir. Enerji güvenliği açısından, enerjiyi garanti altına almak kaçınılmaz olduğundan AB yenilenebilir enerji kaynakları olan güneş ve rüzgar enerjisinden elektrik üretimini artırmış, bu şekilde nükleer enerjiden ve hidroelektrik enerjisinden elde ettikleri elektrik üretimindeki

düşüşü, enerjiyi çeşitlendirme stratejileri doğrultusunda artırma yoluna giderek enerji güvenliğini ve sürdürülebilirliğini garanti altına almak istemişleridir.

Belarus'un elektrik üretimi 2019 verilerine göre 37.715,500 kW, tüketimi 31.736,415 kW'dir. Üretimi tüketiminden fazla olduğundan Belarus elektrik enerjisinde dışa bağımlı değildir. Rus teknolojisi ile inşa edilmiş nükleer santrallerin payı burada oldukça önemlidir. (%33).” Rus enerji şirketi Rosatom tarafından inşa edilmiş olup, Rus teknolojisi reaktörlerini kullanmaktadır. (VVER 1200).

Tablo 2.7: Ülkelere Göre Elektrik Üretimi (2022) – Kaynak: EIA, ABD Enerji Bilgi İdaresi 2022 verileri.

Ülke	Elektrik Üretimi (kW)	Ülke	Elektrik Üretimi (kW)
Çin	5,688 trilyon	Kanada	598,39 milyar
ABD	4,350 trilyon	Almanya	590,12 milyar
Hindistan	1,132 trilyon	Brezilya	564,22 milyar
Japonya	982,07 milyar	Güney Kore	538,80 milyar
Rusya	962,75 milyar	Fransa	455,15 milyar

Elektrik ülkelerin güvenliği açısından stratejik bir enerji kaynağıdır. Elektriğin üretildiği kaynaklara erişim bir var olma meselesidir. Küreselleşen, internet ağlarıyla birbirine bağlanan, banka işlemlerinin çevrim içi ortamlarda yapılması, birçok işlemin, şirketlerin ödemelerinin ve her türlü banka işlemlerinin internet ortamından yürütülmesi, elektrik enerjisinin kesintiye uğraması ile birlikte, ülkeler için jeopolitik ciddi bir sorun oluşturacaktır. Bu yüzden kendi elektriğini ve enerjisini üretebilmek, bu konuda dışa bağımlı olmamak sadece yaşamsal, günlük hayatın sürdürüldüğü bir durum değil, devletlerin bir var oluş meselesidir. Elektrik şirketlerinin tekelleşmesi, stratejik bir sorundur.

Berkshire Hathaway Energy, Next Era Energy, Duke Energy ABD’de bulunan büyük elektrik şirketleridir. State Grid Cooperation of China, China Southern Power Grid Çin’de, “Avrupa ülkelerinden Fransa’da EDF, İtalya’da Enel, Almanya’da E.ON elektrik şirketleri önemli şirketlerdendir. Orta Doğu’da Suudi Arabistan’ın Saudi Electricity Company (SEC), Birleşik Arap Emirlikleri’nin Abu Dhabi National Energy Company (TAQA), Katar’ın Qatar General Electricity, gibi şirketler elektrik üretiminde stratejik önemdedir.

2.1.5. Kömür

2020 Dünya toplam kömür üretimi 7,741,6 milyon tondur, Dünyada toplam 118 yıllık kömür rezervi bulunmaktadır. BP’nin 2022 yılı verilerine göre, dünyada toplam kömür

rezervleri yaklaşık 1 trilyon ton civarındadır. Kömür dünyanın neredeyse tüm bölgelerinde bulunmaktadır. Ancak en yüksek pay sırasıyla. %27,6 payla 237 milyar 295 milyon ton ile ABD.¹⁴⁹

ABD'yi %17,9 payla Çin (135,07 milyar ton), %14,1 ile Hindistan (105,98 milyar ton), %9,8 ile Avustralya (73,72 milyar ton), %9,5 ile Rusya (71,70 milyar ton) izlemektedir. Ancak, bu sıralamada ülkelerin nüfus sayıları önemli bir kriterdir. Örneğin, 143 milyon nüfusa sahip Rusya'nın ürettiği oran, Çin nüfusu ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir miktardır. Gene aynı karşılaştırma ABD ve Hindistan nüfus sayıları için de geçerlidir. 237,3 milyar ton) ile ABD'ye aittir.

Rusya Ukrayna savaşından dolayı, enerjinin kesintiye uğraması, boru hatlarında yaşanan sızıntılar, Rusya'nın gazı kesmesi ya da kısıması gibi sorunlardan dolayı, yeniden kömür üretiminin arttırmıştır. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat), 2022 yılında kömür üretimiyle ilgili istatistikleri açıklamıştır. Avrupa Birliği'nde Polonya ve Çekya kömür üretiminde öncüdür, Polonya ve Almanya ayrıca en büyük tüketici konumundadır. Hollanda, Fransa, İtalya, İspanya ve Çekya da tüketici ülkelerdir.

Kömür dünyada birincil enerji kaynaklarından olup büyük oranda (%39) elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Rusya kömür ihracatında da lider ülkelerdendir. Ancak, 2022 yılında Rusya'nın AB'ye kömür ihracatı %38 oranında azalmıştır. AB Rusya'dan ithal ettiği kömüre Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar çerçevesinde yasaklama kararı aldı. Rusya kömür ihracatının %25'ini Avrupa'ya yapıyordu. AB ülkeleri de toplam kömür ithalatının %45'ini, elektrik üretiminde kullanılan termal kömürün de %70'ini Rusya'dan almaktaydı. (Eurostat, 2022). Ancak, Rusya Çin ve Hindistan'a ihracatını arttırmıştır.¹⁵⁰

Euronews'un 12 Ocak 2023 tarihli haberine göre, Avrupa'da birçok ülke Ukrayna savaşı sonrası yeniden kömüre yöneldi. *Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)* 'nın “Kömür 2022” raporuna göre, 2022'de küresel kömür üretimi %1,2 artarken, AB'deki artış %6,5'i buldu. Ukrayna savaşı öncesi ise Avrupa Birliği 2030 yılına kadar tüm kömür santrallerini kapatma kararı almıştı.

Kömür, petrol ve doğal gazdan sonra, stratejik açıdan önemli üçüncü sırada gelen bir enerji kaynağıdır. Hatta, AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı çerçevesinde

¹⁴⁹ <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1161175-dunyanin-118-yillik-komur-rezervi-kaldi> (erişim tarihi: 08.02.2024).

¹⁵⁰ <https://www.enerjigunlugu.net/rusyanin-avrupaya-komur-ihracati-yuzde-38-azaldi-52322h.htm> (erişim tarihi: 28.02.2024).

değerlendirdiğimizde, kömürü birinci sıraya koymak da olasıdır. Çünkü Almanya, Fransa gibi Avrupa Birliği ülkeleri, kömür rezervlerine geri dönüş yaparak, bu enerji kaynağının stratejik önemini ispatlamışlardır. Elektrik üretiminde oldukça yaygın olarak kullanılan kömür, enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği açısından Avrupa Birliği ülkeleri için önemli bir kaynaktır. Ancak, buradaki çelişki çevre dostu olmaması ve Avrupa Birliği'nin “yeşil enerji” kriterlerini ihlal etmesidir. Yine de bir alternatif enerji kaynağı olarak, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma noktasında stratejik bir önem taşımaktadır.

Belarus büyük kömür rezervlerine sahip değildir. Bu konuda da tıpkı petrol ve doğal gaz gibi ekonomisi ithalata dayanır. Rusya'dan kömür ithal eden Belarus için Rusya bu anlamda da önemli bir stratejik ortaktır. BDT ülkelerinden kendi önemli kömür madenlerine sahip olan Rusya ve Ukrayna dışındaki BDT ülkeleri, gene Rusya'dan kömür ithal etmek suretiyle, Rusya ile ekonomik ilişkiler içerisindedirler. Rusya kömür madenleri açısından zengin olan Kuzey Kafkasya bölgesinden, diğer BDT ülkelerine kömür ihracatı yapmaktadır.

Kazakistan da önemli ölçüde taş kömürü ve linyit madenlerine sahiptir. Kuzey Kazakistan'daki Ekibastuz maden sahası dünyanın en büyük linyit rezervlerine sahip bölgelerinden biridir. Kazakistan kömürü elektrik üretimi ve endüstriyel amaçlarla kullanır. Temiz enerji hedefleri kapsamında, yeni teknolojiler kullanarak kömürü daha çevre dostu olarak kullanmak için çalışmaları bulunmaktadır. Çin ve Hindistan hem kömür üreticisi hem tüketicisi olan iki ülkedir. Temiz enerji hedefleri çerçevesinde birtakım tedbirler almış olsalar da gerek büyüyen ekonomileri, sanayisi ve yoğun nüfuslarından dolayı, salınımı azaltma çabaları düşük seviyelerde kalmaktadır.

2.1.6. Nükleer Enerji

Doğada hazır halde bulunan uranyumun zenginleştirilmesiyle elde edilen nükleer enerji, nükleer santrallere elektrik üretimi için kullanılır. Ayrıca uzay araştırmaları ve tıp alanlarında kullanılır. Santrallerde elde edilen enerji miktarı dünyada üretilen toplam enerji içerisindeki payı %13 civarındadır. Elektrik üretimi için kullanılan nükleer santraller, stratejik bir enerji kaynağıdır. Nükleer enerji üretiminde ve teknolojisinde önde gelen ülkeler ABD, Fransa, Çin, Japonya, Rusya, Güney Kore, Almanya, Kanada, İngiltere, Ukrayna'dır.

Dünyadaki ilk nükleer santral 1951 yılında ABD'nin Idaho eyaletinde faaliyete geçmiştir. Rusya'daki Obninsk Nükleer Santralide 1954 yılında faaliyete geçmiştir. Günümüzde bir çok ülkede nükleer santral bulunmaktadır. Bugün bu sayı, toplamda 31 ülkede,

437 kadardır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) verilerine göre dünya enerji ihtiyacının %13,5 'i u santrallere üretilmektedir.

AB %10 oranında nükleer enerji tüketmektedir. Avrupa Parlamentosu, doğal gazın ve nükleer enerjinin “yeşil” olduğu kararını vermiştir. (BBC Türkçe, 6 Temmuz, 2022). Nükleer enerji fosil yakıtlar gibi doğaya karbon salınımı yapmıyor, ancak nükleer atık oluşturuyor. AB'nin nükleer politikalarının ardında aslında enerjiyi çeşitlendirme ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma stratejileri rol oynamaktadır. Ancak, Avrupa Parlamentosu'nda çeşitli tartışmalara sebep olan nükleer enerji yerine, rüzgâr ve güneş enerjisi gibi daha güvenli ve yenilenebilir enerji kullanımının artırılması, Avrupa'daki bir çok ülke tarafından daha çok destek görmektedir.

Nükleer enerjinin sürdürülebilir kalkınmadaki rolünü inceleyen Demet Çak, AB enerji tüketiminin yaklaşık olarak yarısını kendisi ürettiyorken, diğer yarısında ise dışa bağımlı olduğundan bahseder. Petrol tüketiminin %81'ini, gaz tüketiminin %54'ünü dışardan almaktadır. Kömür madenciliğinde de %38 oranında dışa bağımlıdır. Bu oranda dışa bağımlı olan AB, enerji konusunda kaynak çeşitliliğine gitmiştir.¹⁵¹ Nükleer enerji bu kaynak çeşitlendirilmesi noktasında, ülke içinde üretimin artırılması ile ilgilidir.

1995 yılında AB, “Beyaz Kitap”da “Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası” oluşturmuştur. Bunu takip eden süreçte “Yeşil Kitap” oluşturulmuş, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, iklim değişikliği karşısında çevre dostu politikalar geliştirilmesi, enerji arzında yaşanabilecek krizler karşısında tasarruf tedbirlerinin alınması, gibi hedefler belirlenmiştir.

Eurostat 2018 verilerine göre, AB'de fosil yakıt kullanılarak tüketilen elektriğin %40'ı AB'nin tükettiği elektriğin %26'sı nükleer enerjiden gelmektedir. Avrupa Birliği'nde sırasıyla en fazla nükleer enerji üreten ülke Fransa ve Slovakya'dır. Fransa dünya nükleer enerji piyasasında ikinci sıradadır.

Belarus'un ilk nükleer santrali Belarus Nükleer santrali Blearus -1 2020 yılında faaliyete girmiştir. Rusya ile girilen ortak bir proje olan bu nükleer santral, Rusya'nın Atomstroyexport şirketi tarafından inşa edilmiştir. İki ülke arasındaki jeopolitik ilişkiler açısından önemlidir. Belarus, gene Rus enerji şirketi Rosatom tarafından inşa edilen. Ostrovets Nükleer Elektrik

¹⁵¹ Çak, ve Demir, 2021: 18-26.

Santrali, her biri 1200 megavatlık iki reaktöre sahiptir. Bu santral, AB üyesi Litvanya'nın başkenti Vilnius'a 40 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır.¹⁵²

Baltık ülkelerinde nükleer santral bulunmamaktadır. Çevre güvenliği açısından ve enerji güvenliği açısından sürdürülebilirliği tartışmaları olsa da Baltık ülkelerinden Litvanya 2009 yılında İgnalina Nükleer Santrali'ni kapatmıştır.

Polonya, nükleer santrale sahiptir. Enerji güvenliğini arttırmak ve karbon salınımını azaltmak hedefleri çerçevesinde nükleer enerjiye önem vermektedir Baltık Denizi kıyılarında 2022 yılında yapımına başlanan Polonya Nükleer Güç Santrali'nin 2033 yılında faaliyete geçmesi beklenmektedir.

Kazakistan da elektrik üretimi için nükleer enerjiyi kullanan bir ülkedir. Ulken ve Aktau Nükleer Santralleri önemli santralleri arasındadır. Kazakistan'ın nükleer enerji teknolojisi bulunmaktadır.

Azerbaycan'ın enerjisi petrol, doğal gaz ve hidroelektriğe dayanmaktadır. Nükleer enerji santralleri bulunmamaktadır.

Ukrayna ve Belarus, nükleer enerji teknolojilerini büyük ölçüde Rusya'dan almıştır. Belarus, Rusya'nın yardımıyla Astravyets Nükleer Güç İstasyonu'nu yapmıştır.

Nükleer enerji temiz ve karbon salınımını azaltan bir enerji türüdür. Ancak, nükleer atıklar ve nükleer santrallerde meydana gelebilecek olası kazalar, bu enerji türünü biraz tartışmalı hale getirmektedir. Örneğin, 1986 yılında, o dönemde Rusya'nın bir parçası olan, Ukrayna'nın Pripyat kentindeki Çernobil Nükleer Enerji Santrali'ndeki patlama, nükleer enerji tartışmalarında dönüm noktası olmuştur.

Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri, Japonya İsveç, Fransa gibi ülkeler, nükleer atıklara bir çözüm getirmek için, nükleerde geri dönüştürülebilir teknolojiler geliştirmektedirler. Japonya'da Fukushima Daiichi Nükleer Santral Kazası'nın ardından bu alanda yatırımlar oluşturmıştır. Atıkların yeniden dönüştürülmesi için, depolanma teknolojileri geliştirilmektedir.

Nükleer enerji, karbon emisyonu düşük olan, enerji verimliliği yüksek olan ve enerji sürdürülebilirliği açısından güvenlidir. Olumlu yönlerinin yanında, nükleer santrallerin yüksek maliyet gerektirmesi ve kaza riskleri, nükleer atıkların oluşturduğu riskler gibi bir

¹⁵² <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/belarus-rus-yapimi-ilk-nukleer-santralini-faaliyete-gecirdi-41654714> (erişim tarihi: 05.11.2020).

takım olumsuz yönlerne rağmen, Avrupa Birliği'nde, Avrupa Nükleer Güvenlik Düzenleyicileri Grubu (ENSREG) verilerine göre toplam 106 nükleer santral bulunmaktadır. 27 AB üyesi ülkeden, 13 tanesi bu reaktörlerden elektrik üretmektedirler. (2022 yılı itibariyle). Fransa nükleer santral konusunda Avrupa'da liderliği elinde tutarken, Almanya nükleer santralleri kapatmak istemektedir. Ancak, Ukrayna krizinden sonra, nükleer santrallerin yeniden açılması gündeme gelmiştir. Diğer Avrupa Birliği ülkeleri de, kademeli olarak nükleer santralleri risklerinden ötürü kapatma yönünde stratejiler izlemektedirler. Fransa'daki nükleer santrallerin çoğunun işletmesi devlet kontrolündeki Electricite adındaki bir şirket tarafından yürütülmektedir. Almanya'da da toplam yedi nükleer enerji santrali bulunmaktadır. Bu santraller, devlet kontrolündeki E.ON, RWE, EnBW gibi büyük enerji şirketleri tarafından işletilmektedir. Rusya'da 2022 itibariyle toplam 40 nükleer enerji santrali bulunmakta ve işletmeleri Rus devletine ait Rosatom şirketi tarafından yapılmaktadır. Rusya'da birçok enerji şirketi Rus devletinin kontrolü altında ya da devletle koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Belarus'da da Rus Rosatom şirketi tarafından inşası tamamlanıp, 2020 yılında devreye girmiş olan Belarus Nükleer Santrali bulunmaktadır.

Nükleer santrallerin güvenliği, jeopolitik bir güvenlik meselesidir. Ukrayna savaşı, nükleer santrallerin güvenlik endişelerini de arttırmıştır. Ukrayna'da toplamda dört nükleer santral bulunmakta ve bu santrallerin işletmeciliği devlet eliyle Energoatom adlı bir şirket tarafından

Nükleer enerji konusu jeopolitik açıdan önemlidir, çünkü hem ulusal güvenlik meselesi hem enerji üretme meselesidir. Nükleer enerji savaş boyutunda uluslararası politikalarda caydırıcı bir unsur olarak kullanılsa da, her zaman bir nükleer savaş tehdidi mevcuttur. Nükleer silahların etkisi çok yıkıcıdır ve büyük toprak alanlarını ve insanları etkileyebilir, hatta bir devleti ortadan kaldıracabilecek güce sahiptir. Japonya'nın Nagasaki ve Hiroşima şehirlerine sırasıyla 6 Ağustos ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde atılan atom bombasının yıkıcı etkisi çok büyük olmuştur. Hava gücü olarak II. Dünya Savaşı'nın bitmesini kolaylaştırsa da, insanlık tarihi için de büyük bir yıkımdır. Günümüzde teknolojinin daha da ilerlediğini düşünürsek, nükleer bir savaşın yıkım etkisi kat be kat fazla olacaktır.

Enerji üretimi noktasında ise uranyum stratejik bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Uranyuma sahip olan ülkeler ve bunu ithal etmek zorunda kalan ülkeler, jeopolitik açıdan bağımlı olma ya da tedarikçi olmanın ötesinde, bir savaş durumunda rezervlere sahip olan ülkenin üstünlüğü anlamına gelmektedir. Nükleer enerji bugün yalnızca devletlerin değil, dünyanın bir beka sorunudur.

2.1.7. Yenilenebilir Enerji

Dünyada yenilenebilir enerji kullanımı, küresel ısınma ve iklim değişikliği nedeniyle artmaktadır. Güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal ve hidrolik enerji yenilenebilir enerji kaynakları olup çevre dostudur. Petrol ve doğal gaz kaynakları gibi, bu kaynaklar açısından ülkeler eşitsiz konumdadırlar. Ülkelerin, ekonomik, coğrafi ve siyasi koşullarına göre farklılık gösterir.

Dünyada en çok yenilenebilir enerji sırasıyla hidroelektrik santrallerinden, rüzgâr enerjisinden, güneş enerjisinden, biyokütle ve jeotermal enerjiden elde edilmektedir. Rüzgâr tribünleri, kıyı bölgeleri ya da yüksek rakımlı alanlar elektrik üretmeye uygundur. Güneşin bol olduğu ülkelerde, güneş panelleriyle, güneş ışığı elektriğe dönüştürülür ya da ısıtma aracı olarak kullanılır. Bitkisel, tarımsal atıklardan elde edilen biyokütle enerjisi de ısınma, yakıt ve elektrik üretiminde kullanılır. Volkanik kaynakları olan ülkelerde de jeotermal enerji, yer altındaki sıcak su kaynaklarının kullanılmasıyla elde edilir.

Yenilenebilir enerji ve doğal gaz üretimindeki artış 2019 yılı küresel enerji üretimindeki artışın %75'ini oluşturmaktadır. (Statistical Review of World Energy, 2020, BP). Doğal gaz da yeşil enerji grubunda sayılmaktadır, çünkü havayı kirletme oranları çok düşüktür. Düşük karbonlu doğal gaz kullanımına AB devam etmekle birlikte dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji konusunda kısa, orta ve uzun vadeli birtakım tedbirler almak amacıyla “*Eylem Planları*” hazırlamıştır. AB bu bağlamda “*Yenilenebilir Enerji Direktifi*”ni yayınlamıştır. AB üyesi ülkelerin çevre dostu enerjileri %20 oranına çıkarmaları yönünde alınan kararlar, AB ülkeleri arasında enerji ihtiyaçları çok çeşitlilik gösterdiğinde tam bir mutabakata başarı sağlanamamıştır. Bu maksatla (NECP) Programı 2021-2030 yıllarını içine alan Ulusal Enerji ve İklim Planı, bu hedeflere nasıl ulaşacaklarını belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Gene 2022 tarihinde REPoweEU ise, temiz enerji, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji tasarrufu konularını ortaya koymuştur. Avrupa Birliği Enerji İş Birliği Teşkilatı (ACER) çerçevesinde düzenlenen *Tüm Avrupalılar İçin Temiz Enerji Paketi*” misyonu, uluslararası otoritelerin iş birliğini kolaylaştırmak üzere belirlenmiştir. ACER’in daha önce de elektrik ve doğal gaz iş birliklerini geliştirmek misyonu bulunmaktaydı.

Yenilenebilir enerji elde etmek için yapılan yatırımlar, çok ekonomik değildir. Enerji konusunda enerjinin ekonomiklik ilkesi dikkate alındığında, henüz fosil yakıtlar kadar yaygın olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Ayrıca, dünyanın birçok yerinde hali hazırda petrol, doğal gaz boru hatları mevcut olduğundan ve halen işlevselliğini sürdürdüğünden, fosil yakıt tercih edilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına uluslararası sistem adım adım

gidiyor gibi görünmektedir. Bir taraftan 50-60 yıl kadar kullanım potansiyeli bulunan fosil yakıt tüketimini devam ettirirken, Avrupa Birliği'ndeki ülkeler gibi, yenilenebilir enerji yatırımlarını aldıkları kararlarla ve koydukları temiz enerji hedefleriyle kademe kademe uygulamak üzere politikalar oluşturmuşlardır. AB'nin kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri bunu göstermektedir. AB kısa vadeli hedeflerini 10 yıl olarak belirlemiş olup, bu süreç içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımların artırılması ve teşvik edilmesi, yenilebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesi, altyapı çalışmaları gibi hususlar belirlemiştir. AB'nin 10-20 yıllık orta vadeli hedeflerinde, yenilenebilir enerji payının belirledikleri oranlara çıkartma hedefleri bulunmaktadır. Bu amaçla, *"2030 Enerji ve İklim Çerçevesi"* oluşturulmuş, bu çerçeve doğrultusunda, 2030 yılına kadar yenilenebilir enerjinin tüketimdeki payının %42'ye çıkartılması, yani toplam enerji tüketimi içinde üçte bir oranına çıkartılması hedeflenmiştir. 20-30 yılı kapsayan uzun vadeli hedeflerinde ise AB, iklim değişikliği çerçevesinde sera gazı emisyonlarının belli bir seviyeye düşürülmesi kararlaştırılmıştır. *"Paris Anlaşması"* ile bu hedef, sıcaklık artışını 1.5 C'ye düşürmektir. Ayrıca 2050 yılına kadar uzun vadeli hedeflerde güncel iklim koşulları ve dinamiklere göre, kararlar alınması gerektiği ortaya konmuştur.

Rusya fosil yakıtlara dayanan enerji sektörünü ağırlıklı olarak devam ettirmektedir. Rusya geniş arazisi, rüzgâr ve güneş enerjisi açısından potansiyeli olan fiziki özellikleridir. Özellikle Sibirya bölgesinde rüzgâr enerjisinden faydalanabilir. Nehirler boyunca hidroelektrik santralleri kurulmuştur. Ancak, Rusya'nın altyapısı büyük oranda fosil yakıt ile uyumludur. Rusya, yenilenebilir enerji teknolojilerine sahip bir ülkedir. Enerji çeşitliliğini artırması açısından, yenilenebilir enerji Rusya için jeopolitik anlamda avantajlar sunacaktır.

Belarus çok fazla akarsu ve göllerden oluşan bir ülkedir. Ülkenin fiziki özellikleri açısından hidroelektrik, rüzgâr ve biyokütleden enerji üretecek kapasitesi bulunmaktadır. Ancak, Belarus fosil yakıtlara daha çok ağırlık vermektedir. Belarus'un yenilenebilir enerji kullanımı fosil yakıtların yanında kısıtlıdır, ancak bu enerji türlerini kullanmayı hedeflemektedir. Belarus'un enerji altyapısı büyük oranda termik santrallere ve nükleer enerjiye dayanır. Belarus yönetimi, yenilenebilir enerjiye geçiş politikalarını desteklemekte ve bu konuda adımlar atmaktadır. Son yıllarda güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisinden faydalanmak için adımlar atılmıştır.

Dünyada yenilenebilir enerjinin payı, fosil yakıtlar kısa ve orta vadede geçecek gibi görünmesede, ciddi oranda arttırılırsa, fiziki özellikler devletlerin kaderi olacak, rüzgâr, güneş, jeotermal, hidroelektrik gibi potansiyeli olan ülkeler daha avantajlı duruma geçecektir. Dünya dengelerini ve uluslararası politikaların dinamiklerini değiştirecek yeni bir sistem ortaya

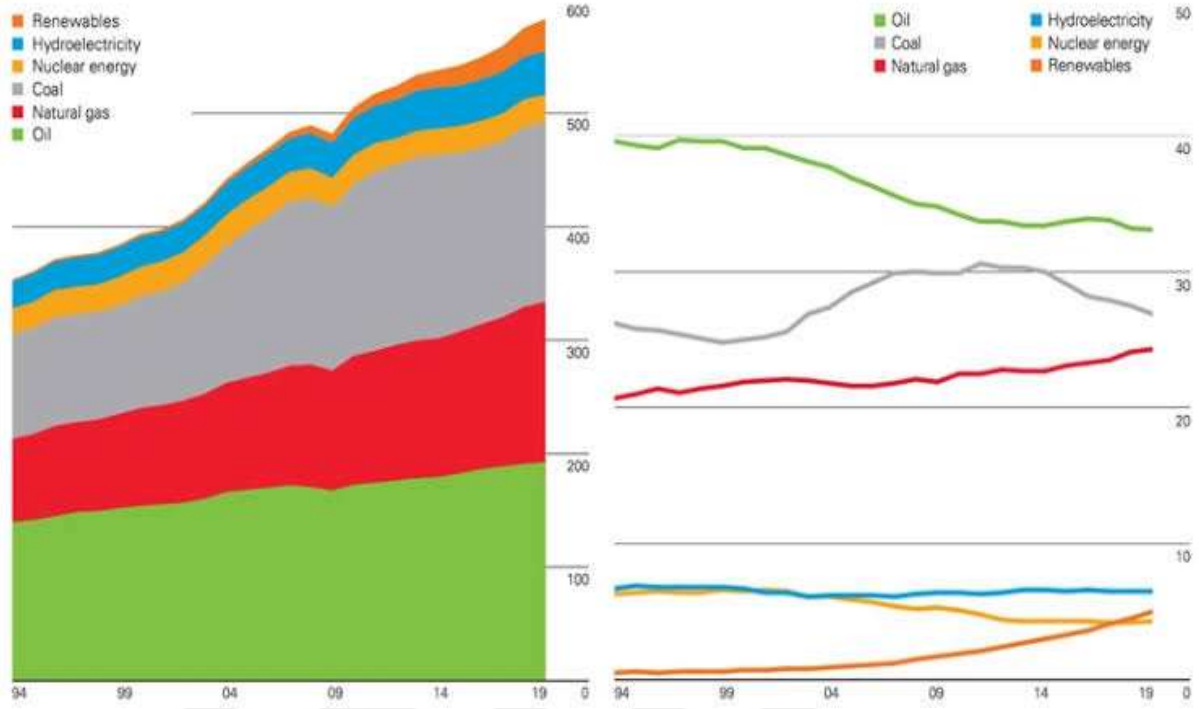
çıkacaktır. Bu noktada Robert Kaplan'ın ülkelerin iklim ve topografya özelliklerinin önemine atıfta bulunması oldukça dikkat çekicidir.

Sürdürülebilir enerji noktasında yenilenebilir enerji teknolojileri, çevresel faktörler, enerjinin geleceği ve güvenliği, yenilenebilir enerjinin güvenlik üzerindeki etkileri ve izlenecek politikaları şekillendirmesi bakımından yenilenebilir enerji piyasasını ve potansiyelini anlamak önemlidir.¹⁵³

Tablo 2.8: AB Yenilenebilir Enerji Üretim Oranları (2010) – Kaynak: <https://temizenerji.org/>

SIRA	ÜLKE	KULLANILAN YENİLENEBİLİR ENERJİ YÜZDESİ
1	Almanya	12.74
2	Birleşik Krallık	11.95
3	İsveç	10.96
4	İspanya	10.17
5	İtalya	8.8
6	Brezilya	7.35
7	Japonya	5.3
8	Türkiye	5.25
9	Avustralya	4.75
10	ABD	4.32

¹⁵³ Jacobson, Mark Z., 2013; Archer, Cristina L., Jacobson, Mark Z., 2011; Boyle, Godfrey, 2012; Sovacool, Benjamin K., 2012; Sawin, Janet L., 2016



Grafik 2.15: Dünya Enerji Raporu – Kaynak: BP 2020 Dünya Enerji Raporu Özeti – Dünya Enerji Konseyi

2.1.8. Enerjinin Jeopolitiği

Enerjiye sahip olmak kadar, onu satabilecek pazarların olması olmazsa olmazdır. Bu karşılıklı bağımlılık devletlerin politikalarını şekillendiren bir rol oynamaktadır. Enerji üretim-tüketim zincirinde, ulaşım yolları, transit ülkeler, enerjinin kontrolü, enerji güvenliği, fiyatlandırma, sürdürülebilirlik gibi pek çok etken rol oynamaktadır. Rusya, Avrupa'ya petrol ihraç eden boru hatlarının stratejik kontrolünü elinde tutarak enerji güvenliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir."¹⁵⁴ Enerjinin üretim-tüketim-dağıtım zincirinde politikaların oluşturulduğu, bir ülkenin veya bölgenin enerji kaynaklarına erişimi, enerji kaynaklarının kontrolü, enerji ticaretinde kullanılabilecek olan teknolojiler, enerjinin jeopolitiğidir. Ülkenin enerji kaynakları, enerji kaynaklarının çıkartılması ve yönetimi, enerjinin lojistiği, enerjinin çıkarıldığı bölgelerdeki ya da ülkelerdeki istikrar, enerji bağımlılığı, tıpkı ülkelerin jeopolitiği gibi, enerjinin jeopolitiğini meydana getirir.

“Enerjinin Jeopolitiği”, tıpkı devletlerin Jeopolitiği gibi enerji kaynaklarının dağılımı, enerji güvenliği, uluslararası enerji tedarik zincirleri ve transit ülkeler, jeopolitik çatışmalar, rekabet, iş birlikleri, enerjinin bulunduğu coğrafyalara, enerji üreticisi ülkeler ve tüketici konumunda bulunan ülkeler, enerji dönüşüm çalışmaları, teknolojik gelişmeler, yenilenebilir

¹⁵⁴ Gustafson, 2012: 345-378.

enerji kaynakları, küresel iklim değişikliği ve politikaları, enerji politikaları, enerji diplomasisi gibi birçok unsurları içerir.

Enerji zengini ve fakiri ülkeler ve bu ülkeler arasındaki iş birlikleri, anlaşmalar, ya da kriz ve çatışmalar, enerji kaynaklarının dünya üzerindeki dağılımı ve erişimi noktasındaki unsurlardır. Enerji Güvenliği noktasında, enerji ithalatına bağımlı AB ülkeleri gibi ülkelerin, tedarik kaynakları, depolama kapasiteleri, enerji tedarik yolları ortaları ve bu ülkelerle olan iş birlikleri, güvenli enerjiye erişimi noktasında önem taşır. Boru hatları ve boru hatlarının hem üst hem altyapı güvenlikleri, kara, deniz taşımacılığı kapasiteleri, lojistik anlaşmaları, geçiş yollarının güvenliği konularını içerir. Enerji verimliliği ve sürdürülebilirliği, güvenliği noktasında alınan tedbirler ve yapılan anlaşmalar, oluşturulan kararlar, yenilenebilir enerji yatırımları ve ayrılacak bütçe gibi konuları kapsar. Enerji kaynaklarının, jeopolitik güç dinamikleri üzerindeki etkileriyle, jeopolitik dengelerin oluşturulmasındaki politikaları içeren çok disiplinli bir kavramdır.

Belarus enerji transiti ülke konumuyla, enerji jeopolitiği açısından hem AB'ye ve Rusya'ya hem kendi ekonomik gücüne katkısından dolayı, önemli bir enerji arz güvenliği oyuncusudur. Druzhba Boru Hattı ve Yamal – Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı, Polonya ve Almanya gibi Avrupa'nın önemli ekonomileri neenerji akışı sağlar. Rusya ile Olan Enerji bağımlılığı, Rusya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini ve dış politikasını şekillendirir. Enerji anlaşmaları ve anlaşmazlıkları noktasında, stratejik bir önemi bulunmaktadır. Transit geçişleri bypass eden Kuzey Akım Boru Hatları, enerji ilişkilerinde etkin rol oynar. Boru hatlarının ülkeden geçmesi, siyasi ve ekonomik bir baskı aracı olarak, enerji kesintileri ya da kısma şeklinde transit ülkeleri ve tüketici ülkeleri etkiler. Krizler yeni arayışlara kapı açarak enerjiyi çeşitlendirmek yönünde politikalar üretir ve ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri etkiler. Enerji politikalarını ve dengeleri etkiler.

“Enerji Jeopolitiği” çerçevesinde, Avrupa’da Almanya ve Fransa arasında yıllarca soruna ve çatışmalara sebep olan kömür ve demir-çelik kaynakları, sonunda üülkeleüstü bir Birlik kurularak, ortak politikalar çerçevesinde 1951’de *Paris Anlaşması*’yla, “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu” (AKÇT) kurulmuş, ortak çıkarlar çerçevesinde kayıpların, kazanıma dönüştürülmesi hedef alınmıştır. 1958 yılında kurulan “Avrupa Ekonomik Topluluğu” 1970 ve 1973 yıllarında yaşanan enerji krizleri sonrasında Avrupa Birliği dışa bağımlılığı azaltma çerçevesinde birtakım tedbirler almış, 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından bir yıl sonra, “Avrupa Enerji Şartı Anlaşması” nı (ECT) imzalamıştır. 1995 yılında da “Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası” kapsamında “Beyaz Kitap” yayınlanmış, enerji arz güvenliği, enerji

verimliliği, rekabetçi bir iç pazar oluşturulması, yenilenebilir enerji kaynaklarının arttırılması gibi hedefler belirlenmiştir. 2000 yılında yayınlanan “*Yeşil Kitap*” da çevre dostu temiz enerjinin teşviki ve enerji arzı güvenliği konuları ele alınmıştır.

AB’nin Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa ülkelerine enerji konusunda teknik destek oluşturmayı hedefleyen INOGATE Projesi de, “*Enerji Jeopolitiği*” kapsamında önemli bir proje olarak değerlendirilebilir. AB’nin, yeni alternatif arayışları çerçevesinde geliştirdiği bir proje olan INOGATE Projesi’dir. Avrupa Birliği ile Karadeniz ve Hazar Denizi ve komşu ülkeleri ile iş birliği programı olan INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe), eski Sovyetler Birliği ülkelerine finansal ve teknik desteği hedefleyen bu program, AB’nin enerji jeopolitiği açısından önemli bir projedir.

Enerji Jeopolitiği tarihsel süreçten günümüzde ve gelecekte çarpıcı rekabetlerle şekillenmektedir:

- Orta Asya'nın uzun tarihindeki savaşlar, şimdi yeniden canlanıyor.
- Enerji, insanlık tarihindeki en büyük mücadelelerden biridir.
- Enerji güvenliği, geleceğimizi şekillendiren kritik bir unsurdur.
- Enerji, dünya siyasetinin en temel belirleyicisidir.
- ABD'nin enerji politikaları, ulusal ve uluslararası güç dengelerini etkiler.
- Arktik'in enerji kaynakları, 21. yüzyılın en önemli stratejik konularından biridir.¹⁵⁵

2.1.9. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği, bir ülkenin veya bölgenin enerji ihtiyacını karşılamak için kaynaklara erişim, enerji yollarının güvenliği ve enerji altyapısının güvenliği ve kontrolünü kapsayan bir dizi stratejik unsurdan oluşur. Enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşımı, enerji arzını istikrarlı bir şekilde sağlayabilme, enerji arzının çeşitliliği ve sürekliliği, enerjinin verimli olması stratejiktir. Günümüzde iklim politikaları çerçevesinde ve alternatif arayışları doğrultusunda, “*enerjinin dönüşümü*” de enerji güvenliği kapsamında düşünülebilir. Fosil yakıtlara olan ihtiyacın azaltılması sürecinde, yenilenebilir enerjiye güvenli geçiş sağlanması, devletlerin ajandalarında bulunan, enerji güvenliğini ilgilendiren önemli bir husustur.

Enerjiye güvenli erişim jeopolitik açıdan bir ülkenin sağlıktan, eğitime, ülke savunmasından ekonomiye, sosyal hizmetlerden kültürel yaşama kadar çok yönlü etki alanları

¹⁵⁵ Lutz Klevean, 2003: 1; Daniel Yergin, 1990: 3; Jan H. Kalicki, David L. Goldwyn, 2013: 12; Johannes Kempf, 2016: 25; George A. Gonzalez, 2012: 45; Marlene Laruelle, Philippe Boucher, 2013: 32

olan bir faktördür. Ülkedeki siyasi istikrardan da etkilenen enerji güvenliğinde demokrasi ile yönetile ülkeler güven verirken, otoriter rejimler bu güveni veremezler.

Dünyada yaşanan enerji krizleri, enerji güvenliğinin sorgulanmasına, enerji güvenliğini ve sürdürülebilirliğini garanti altına almak için yeni politikalar üretilmesine ve tedbirler alınmasına sebep olmuştur. Enerjinin temin edildiği ülkelerdeki savaşlar, geçiş yollarının güvenliğini tehdit etmesi gibi sebepler stratejik önemi olan enerjinin sürekliliğini riske atmaktadır.

1973 Arap-İsrail savaşı sırasında OPEC petrol üretimini düşürünce petrol fiyatları artmış ve petrol krizi yaşanmıştır. 1979 yılında İran devrimi de üretimin azalması sonucu petrol fiyatlarının artmasına ve kriz yaşanmasına sebep oldu. 1986 yılında 1970 ve 1973 yıllarında yaşanan krizlerin bir neticesi olarak, yeni petrol rezerv arayışları sonucunda Suudi Arabistan bu kez petrol üretimini arttırınca, petrol arzının yükselmesi fiyatların düşmesine sebep oldu. Bir kez daha dünya petrol krizi yaşadı. 1990 yılında Körfez Savaşı önce petrol fiyatlarının artmasına sonrasında düşmesine sebep oldu. 1996 Asya krizi, 11 Eylül saldırıları, 2003 Irak Savaşı, Irak'ın üretimi düşürmek zorunda kalması, fiyatları arttırdı. 2008 krizinde, petrol fiyatları önce düştü sonra tavan yaptı ve nihayet 2016 yılında petrol fiyatları hem ABD'nin hem Suudi Arabistan'ın başı çektiği OPEC ülkelerinin yüksek arzından dolayı fırladı.¹⁵⁶

Enerji güvenliği, enerji arz güvenliğini ve enerjinin sürdürülebilir olmasını kapsadığından, bu krizler AB ve Rusya gibi tüketici ve üretici konumdaki ülkeleri tedbirler almaya bitmiştir. “Avrupa İş birliği ve Güvenlik Teşkilatı” (AGİT), bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanması, çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve olası çatışmalar sonrasında çözüm getirilmesi amacıyla kurulmuştur. Uluslararası güvenliğin ve istikrarın sağlanmasında önemlidir. Rusya'nın enerji güvenliği noktasında, Çin, Hindistan gibi ülkelerin yüksek nüfus oranlarıyla doğru orantılı olarak, ulaşım, teknoloji, sanayi gibi alanlarda da enerjiye olan ihtiyacının artması, enerji fiyatlarının yükselmesine, AB açısından da dezavantajlı durumunu daha da kötü bir duruma sokmaktadır. 2000'li yıllardan sonra, artan fiyatlar, dünyanın artan enerji ihtiyacı, nüfus artışı, enerjiye olan talebi arttırmıştır. Rusya'nın liberal politikalardan devlet kontrolündeki politikalara geçmesi, gücünü ve sözünü arttıran yabancı şirketlere bir hamle olarak, daha kontrollü hale gelmesi, elindeki enerji gücünü Avrupa Birliği'ne karşı kullanması, AB'yi zor duruma sokan etkenlerdir. AGİT, Enerji Güvenliği açısından Avrupa Birliği ülkeleri için önemli bir teşkilattır.

¹⁵⁶ <https://www.ekoturk.com/haber/yakin-tarihteki-petrol-krizleri/> (erişim tarihi: 11.03.2020).

Rusya, AB ve Belarus üçgeninde enerji güvenliğine baktığımızda, üretici-tüketici-transit ilişkisinde, Belarus'un enerji güvenliği açısından Rusya ile olan ilişkilerinin olumlu devam etmesi ve AB ile iş birliklerinin geliştirilmesi önemlidir. Belarus da tıpkı AB gibi Rusya'ya enerji alanında bağımlı bir ülkedir. Rusya'dan hem enerji satın alan hem AB'ye transit konumunda olan Belarus, Rusya'dan transit ücreti almaktadır. Rusya da Belarus'a ucuz fiyatlardan enerji vermekte, bunu politik bir araç olarak AB'ye karşı kullanmaktadır. Rusya Belarus'un en büyük ticaret ortağıdır ve Rusya'dan büyük miktarlarda petrol ve doğal gaz alan bir ülkedir. Belarus otoriter rejim tarafından yönetilmekle birlikte, ülkede görece bir istikrar vardır. Enerji güvenliği açısından istikrar önemlidir. Orta Doğu ülkelerinin aksine enerji güvenliği açısından AB için avantajlı bir konumdadır. Belarus'un enerji transit güzergahları üzerindeki istikrarı ve güvenliği AB'nin enerji arz güvenliği için büyük önem taşır. Ancak, Ukrayna savaşı ile birlikte, Belarus'un Rusya'ya yakınlaşması ve birtakım askeri ittifaklarda bulunması ve savunma ortaklıkları, AB için enerji güvenliği açısından bir risk oluşturmaktadır.

Enerji güvenliğinde bir diğer önemli husus da kesintisiz enerjiye uygun fiyatlardan erişebilmek. Enerji üzerindeki fiyat dalgalanmaları ve istikrarsızlıklar da enerji güvenliğini tehdit eden en önemli unsurlardandır. Belarus, yüz ölçümü itibariyle orta ölçekli bir ülke olduğundan, Rusya ve AB arasında en ekonomik geçiş noktasıdır. Belarus, AB ile Rusya arasında enerji güvenliği açısından “istikrarlı, ekonomik, kesintisiz enerjiye ulaşım” açısından jeopolitik önemi olan bir ülkedir. Belarus ile Rusya ilişkilerinde Rusya'nın Belarus üzerindeki politik etkisi, ve AB'nin Belarus'a uyguladığı yaptırımlar ve gerilimli ilişkiler, enerji güvenliğinin kritik çizgisidir.

“Enerji Güvenliği”, sadece enerjinin bir yerden bir yere güvenli bir şekilde ulaştırılmasını içermez. Aynı zamanda, enerjinin “erişilebilir”, “sürdürülebilir”, ve “ekonomik” fiyatlardan, alıcı ülkelere “verimli” bir enerji akışının sağlanması anlamına gelir. Enerjinin çeşitliliği de enerji güvenliğinin önemli bir boyutudur. O yüzden, Kuzey Akım, Güney Akım gibi projeler, “enerji güvenliği” açısından gereklidir. “Uluslararası Enerji Ajansı” (IEA) “enerji güvenliği” ni “enerji kaynaklarının kesintisiz uygun bir fiyata kullanılabilirliği” olarak tanımlamaktadır.

Enerji güvenliği son yıllarda birçok ülke için önemli bir konu haline gelmiştir. Ancak, bu konu ülkelerin jeopolitik konumları, devletlerin yönetimleri, devletlerin sahip oldukları

ekonomik ve siyasi güç doğrultusunda kendi öz kaynaklarını nasıl yönettikleri gibi hususlar, terörizm gibi küresel kırılganlıklara da etkisiyle daha önemli hale gelmiştir.¹⁵⁷

Uzun vadede temiz ve hidro karbonsuz enerji tüketimi ile ilgili adımlar AB tarafından atılmış olsa da, kısa vadede doğal gaz, petrol hatta kömür ve nükleer enerji konusunda halen önemli iş birlikleri ve ortaklıklar devam etmektedir. “*Dünya Ekonomik Formu*” (WEF), şu üç ilkeyi hedef olarak belirlemiştir;

- ◆ Ekonomik kalkınma ve büyüme
- ◆ Çevresel sürdürülebilirlik
- ◆ Enerji güvenliği ve erişimi

Enerji güvenliği ve temini konusunda ABD, AB, Rusya önemli aktörler iken, doğuda Çin’in yükselişi ve Hindistan unsuru hem enerji alanında hem uluslararası ilişkilerin ekseninin evrileceği yer konusunda birtakım ipuçları vermektedir. Dünya Ekonomik Formu verilerine göre, Hindistan, enerji geçiş ivmesi tüm boyutlarda hızlanan tek büyük ekonomidir. Hindistan ekonomik büyümesine rağmen, elektriğin satın alınabilirliğinde etkin bir rol oynamaktadır, karbon yoğunluğunu başarılı bir şekilde azaltmıştır. Bu anlamda Hindistan, uluslararası geleceğe dönük hedeflere emin adımlarla yürümekte, bu da Hindistan’ın yeni bir aktör olarak enerji güvenliğinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Enerji güvenliğinin en önemli unsuru “*sürdürülebilir*” olmasıdır. David J.C. MacKay, “*Sustainable Energy - Without the Hot Air*” adlı kitabında enerji tüketimi, kaynakları ve sürdürülebilir enerji çözümleri konularında detaylı bir analiz sunmaktadır.¹⁵⁸ Hermann Scheer, “*The Solar Economy: Renewable Energy for a Sustainable Global Future*” adlı kitabında güneş enerjisinin küresel olarak gelecekte sürdürülebilir olarak nasıl kullanılabileceğini incelemiştir. Scheer, güneş enerjisinin potansiyelini, ekonomik ve çevresel faydalarını ve dünya enerji sistemlerindeki rolünü vurgulamış. Ayrıca güneş enerjisi teknolojilerinin gelişimi ve uygulanması için politika ve stratejiler önermiştir.¹⁵⁹

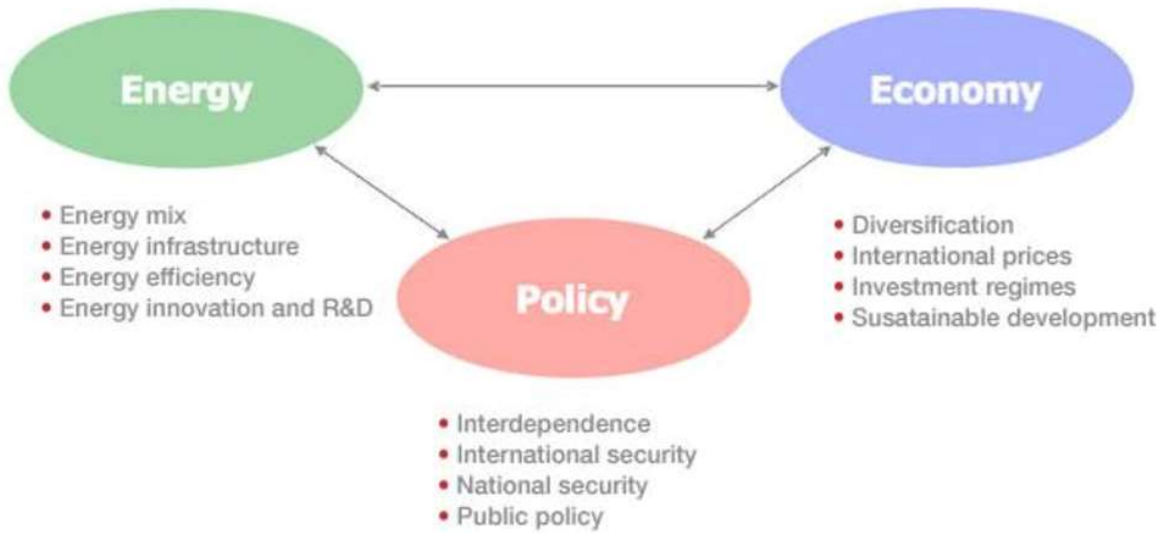
- Enerji güvenliği, ekonomik, siyasi ve stratejik birçok boyutu olan kritik bir konudur.
- Yeni bir enerji dış politika stratejisine doğru ilerlerken, enerji ve güvenlik arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirme zamanı geldi.

¹⁵⁷ Luft ve Korin, 2009: 68-96.

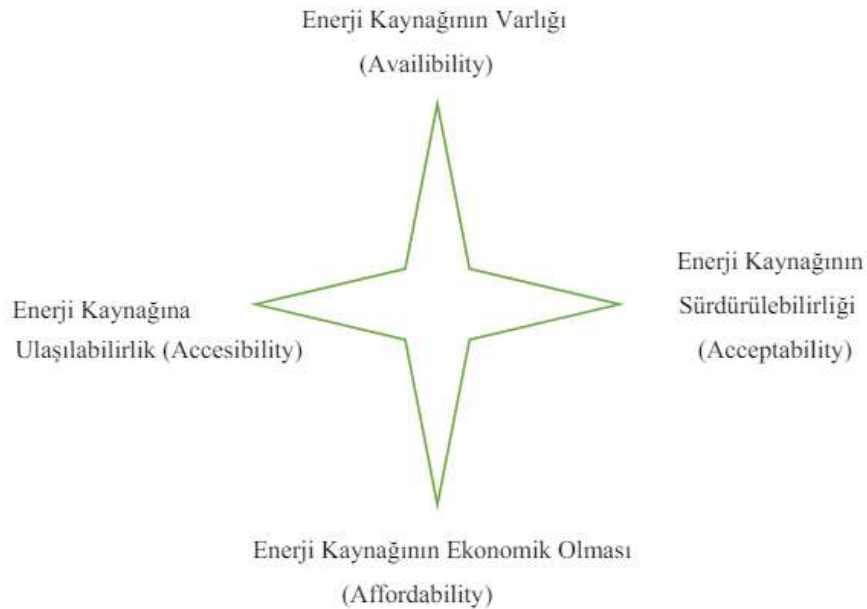
¹⁵⁸ MacKay, 2009.

¹⁵⁹ Scheer, 2002.

- 21. yüzyılın enerji güvenliği zorlukları, küresel bir referans kaynağı olarak ele alınmalıdır.
- Küresel enerji güvenliği, Amerikan hegemonyasının geleceğini belirleyen önemli bir faktördür.
- 21. yüzyılın enerji güvenliği için yeni bir dış politika stratejisi, değişen küresel koşullara uyum sağlamak için gerekli bir adımdır.¹⁶⁰



Şekil 2.2: Enerji Güvenliği Unsurları – Kaynak: www.yandex.com



Şekil 2.3: Enerji Güvenliği Şekil - 1

¹⁶⁰ Carlos Pascual, Jonathan Elkind, 2005: 134; Jan H. Kalicki, David L. Goldwyn, 2011: 76; Gal Luft, Anne Korin, 2009: 219; Roland Dannreuther, John Peterson, 2010: 101; Jan H. Kalicki, David L. Goldwyn, 2005: 182.

Enerji güvenliği ve çeşitlendirilmesi konusunda, Afrika'ya ve enerji zengin Orta Doğu'ya yönelme stratejileri Rusya'nın “*Enerji İmparatorluğu*”na çok fazla gölge düşüremeyecek gibi görünmektedir. Bu dört temel unsur etrafında birleşen enerji güvenliğine, enerji kaynaklarının taşınmasının uygunluğu ve enerji kaynaklarının taşınmasında uzlaşa da iki önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mark Z. Jacobson "*Solutions for Sustainable Living: A Renewable Energy Sourcebook*" adlı kitabında sürdürülebilir yaşam için yenilenebilir enerji kaynaklarını ve çözümleri ele alıyor. Jacobson, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, hidroelektrik enerjisi ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını ve potansiyelini inceleyerek, fosil yakıtların yerine geçebilecek temiz enerji teknolojileri ve politikaları hakkında bilgi veriyor ve sürdürülebilir bir gelecek için stratejiler önermektedir.¹⁶¹

Petrol krizleri, küresel ısınma, ve diğer tehditlerin gölgesinde, sıkıştırılmış gaz, elektrik ve hidrojenle çalışan arabalar ve ev sistemlerinde kullanılan, pahalı olmayan ev ünitesi enerji sistemleri petrol kullanımını azaltarak, enerji güvenliğinde önemli bir durum oluşturacaktır.¹⁶²



Şekil 2.4: Enerji Güvenliği Şekil - 2

Enerji Güvenliği için artık 6A kriteri deyimini kullanmak daha uygun olacaktır.¹⁶³

AB'nin alternatif arayışlarında, Orta Doğu ve Afrika bölgeleri istikrarlı ve ekonomik olmadığından, “*enerji güvenliği*” nin dört temel kriterinin yanında, enerji kaynağının taşınması

¹⁶¹ Mark Z. Jacobson, 2012: 15-35.

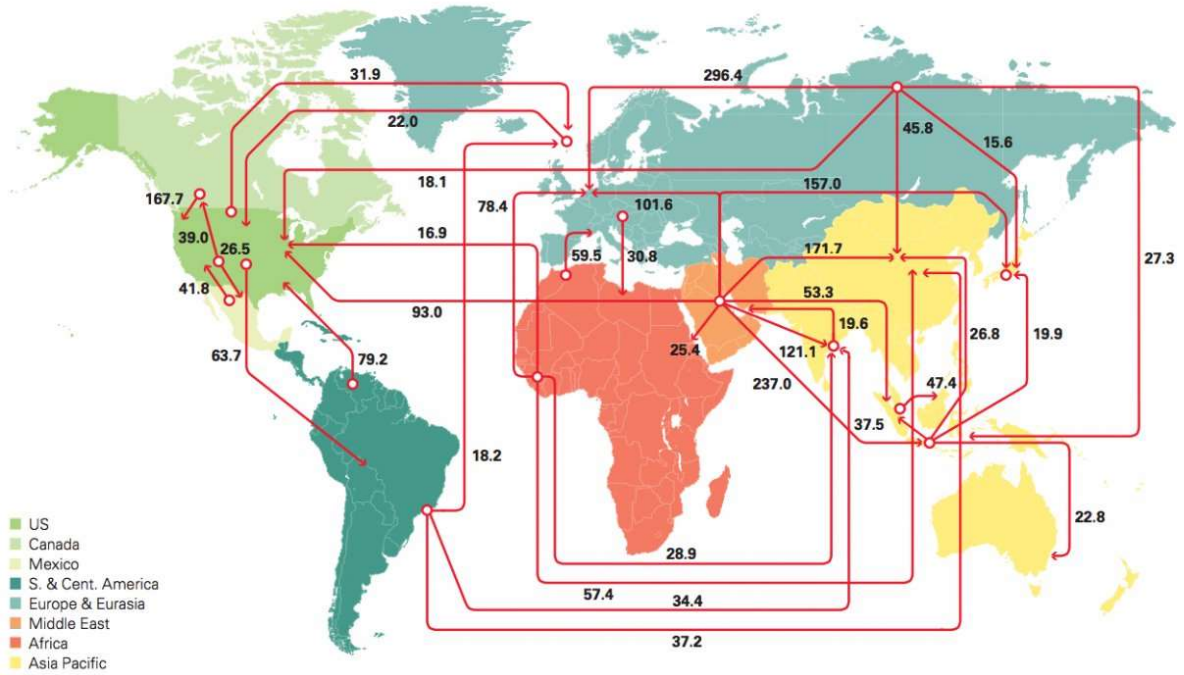
¹⁶² Edwin Black, 2017: 56-78.

¹⁶³ Beril, Tuğrul, 2023: 583.

ve uygunluğu noktasında da bir sorunsal oluşturmaktadır. Günümüzde, terörizm, siber saldırılar, ulusal rejim sorunları, bölgesel istikrarsızlıklar, ekonomik istikrarsızlıklar, siyasi yönetimden kaynaklanan zaafılar, iklim değışikliği gibi çevresel faktörler, enerji altyapısına yönelik tehditler, deprem, sel gibi ya da denizden geçen boru hatlarında korozyon gibi sebepler, ekosisteme zararlı olan unsurlar, uluslararası lojistik sorunları, diplomatik eksiklikler ve zaafılar gibi faktörler, enerji güvenliğine “*tehdit*” oluşturabilecek unsurlardır.

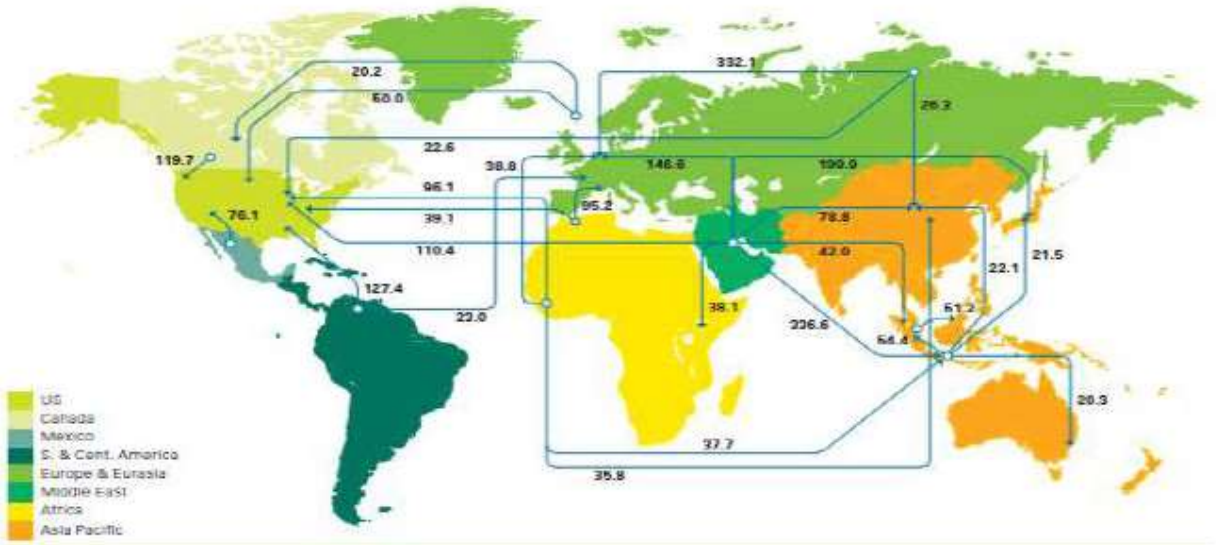
Bu sebeple “*enerji güvenliği*” çok kapsamlı ve çok boyutlu bir zincirler bileşkesinden oluşmaktadır. Çok boyutlu yaklaşımları ve çözümleri gerektiren, karmaşık bir ağıdır. Ülkelerin güvenliği enerji güvenliği anlamına geleceğinden, AB’nin Belarus ve Rusya gibi ülkelere uyguladıkları yaptırımlara rağmen, Rusya’dan AB’ye enerji akışı devam etmektedir. Alternatif yollar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yüzünden AB’nin elini biraz bağlamaktadır. Enerji zengini Afrika, Orta Doğu gibi bölgeler, güvenlik açısından AB’yi Rus enerjisine bağımlılıktan kurtulmak isterken, kısır döngü gibi, sonunda gene Rusya’ya yönlendirmektedir. Belarus, AB değerlerine yaklaşabilirse, enerjinin güvenliği noktasında daha da kazançlı çıkabilir. Böylelikle yaptırımlardan kurtulmuş olup, daha istikrarlı bir yol izleyebilir. Ancak, bu noktada Rusya ile olan münasbetlere de bağımsızlığını koruyarak devam ettirmesinde kendi çıkarları açısından fayda bulunmaktadır. Bu strateji üç tarafa da kazandıracığından, kazan-kazan-kazan ilişkileri daha da güçlendirip, güvenli hale getirecektir. Ukrayna krizinden sonra 20 gün kadar Rusya gazı kesmiş ve Avrupa büyük bir kriz yaşamıştır. Gazın kesilmesi, Almanya gibi gelişmiş ekonomiler de iş kayıpları anlamına gelmektedir. Büyük bir jeopolitik kriz oluşturduğundan, AB, Rus enerjisine büyük oranda bağımlıdır.

Major trade movements 2014
Trade flows worldwide (million tonnes)



Harita 2.4: Dünya Petrol Akışı Haritası – Kaynak: How oil flows in and out of every major region around the world World Economic Form weforum.org

Major trade movements 2007
Trade flows worldwide (million tonnes)



Harita 2.5: Dünya Petrol ve Doğal Gaz Nakil Hatları Haritası – Kaynak: <https://www.yandex.com>

Buzulların erimesi ve iklim değişikliği sorunsalı da artık günümüzde “enerji güvenliği” kapsamında ele alınan unsurlar olduğundan “enerjinin dönüşümü” boyutunun önemini karşımıza çıkartmaktadır.

2.2. AB, Rusya ve Belarus'un Enerji Potansiyeli

Rusya doğalgaz ve petrol zengini bir ülkedir. 2022 verilerine göre 47.759 milyar m³ rezervi bulunmaktadır. Bu dünya rezervlerinin %22,74'üne karşılık gelmektedir.¹⁶⁴ Dünya petrol rezervleri açısından da AB'nin neredeyse iki katı rezervi ile 7. sırada bulunmaktadır. 2022 verilerine göre 80.000 milyon varil ile %5,11'lik bir paya sahiptir.¹⁶⁵ AB ülkelerinde çıkartılan doğal gaz miktarı 2020 yılı itibariyle 50 milyar m³'dür. Dünya üretiminin 1,2'sine yakındır. AB ülkelerinden Norveç 7.573 milyon varil ile 17. sırada, İtalya ve Almanya ise, 2020'de zaten çok az miktarda olan petrol üretimi 2022 yılında azalmıştır.¹⁶⁶ (1,9 milyon tondan 1,8 milyon tona. (CEIC)

Petrol üretimi ve rezervleri açısından AB'nin kaynakları sınırlıdır. Bu konuda dışa bağımlıdır. Rusya ise en büyük ticaret ortağıdır, ayrıca Orta Doğu ve diğer ülkelerle alternatif arayışları çerçevesinde ticari ilişkiler geliştirmiştir. AB'nin enerji politikaları, enerji güvenliği, çevresel sürdürülebilirlik, Birlik içinde ve dışında ekonomik rekabet edilebilirlik, gibi faktörlere dayanır. Tüketimi azaltma, enerji tasarrufu, enerji verimliliğini artırma ve enerjide dönüşüm ile yenilenebilir enerjinin payını artırma stratejileri ile enerjide dışa bağımlılığı azaltmak istemektedir.

AB ülkelerinden Norveç Kuzey Denizi'ndeki petrol yataklarında petrol ve gaz rezervlerine sahiptir. Avrupa'da İngiltere de Kuzey Denizi'nde rezervleri bulunmaktadır. Ancak, AB ülkeleri petrol ve doğal gazda sınırlı kapasiteye sahip olup, dışa bağımlıdır. AB, daha temiz olduğu kabul edilen doğal gazda tedarik zincirine önem veren politikalar geliştirmiştir. Bu noktada Belarus transiti AB için önemli bir rotadır. Belarus, tedarik zinciri güvenliği açısından stratejik bir noktada bulunmaktadır. Kömür rezervleri bulunan AB, yine de dışardan da kömür ithal etmektedir. Temiz enerji çerçevesinde azalttığı kömür üretimini, Ukrayna savaşı sona erene arttırmıştır. Nükleer enerji AB'nin karbon emisyonlarını azaltma hedeflerine uygun daha temiz bir enerji olarak kabul edilmektedir. Nükleer teknolojisi bulunan AB, nükleer enerjiyi elektrik üretiminde kullanmaktadır. Sıvılaştırılmış Petrol Gazı olan (LPG) ve Sıvılaştırılmış Doğal Gaz olan (LNG) ve Sıkıştırılmış Doğal Gaz olan (CNG) kullanımını, taşımacılık sektöründe teşvik etmektedir.

AB, iklim krizi, Rusya'ya bağımlılığı azaltmak gibi kriterler neticesinde, enerji dönüşümü ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için, tedbirler almıştır. Yenilenebilir

¹⁶⁴ <https://www.enerjiatlas.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html> (erişim tarihi: 08.02.2024).

¹⁶⁵ <https://www.enerjiatlas.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 23.02.2024).

¹⁶⁶ <https://www.enerjiatlas.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 23.02.2024).

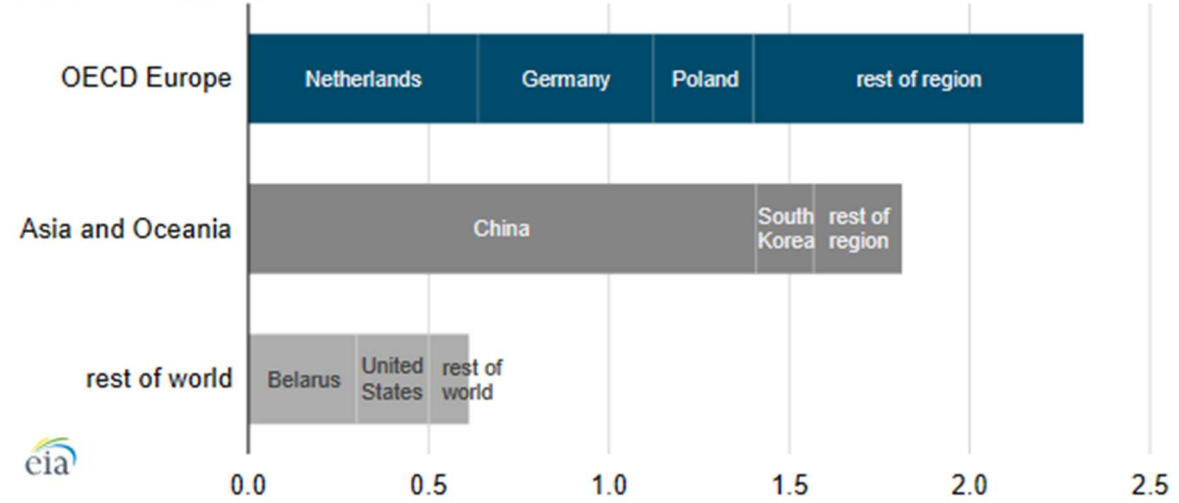
enerjide AB ülkeleri potansiye sahiptir. Güneş, rüzgâr, hidroelektrik, biyoenerji gib kaynakları mevcuttur.

Geniş petrol rezervlerine sahip olan Rusya, dünyanın en büyük petrol üreticilerindendir. Petrol ve doğal gaz, Rus ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturur. Enerjinin tekelleştiği, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte, liberal politikalar ekseninde ülkenin milli geliri oldukça gelir kaybına uğramış, yeniden devlet kontrolündeki politikalara Putin ile birlikte dönüşüm yaşanmış ve sermaye yeniden yurt içine akmaya başlamıştır. Rus doğal gazı, Avrupa Birliği için kritik bir öneme sahiptir. Kömür rezervleri açısından da zengin olan Rusya, kömür üretiminde de önemli bir ülke pozisyonundadır. Enerji arzına önemli katkı sağlayan nükleer enerji teknolojisine sahip olan Rusya nükleer enerjide de dünyada önemli bir oyuncudur. Yenilenebilir enerji kaynaklarına AB kadar büyük hedefler koymasa da rüzgar, güneş ve özellikle hidroelektrik potansiyeli bulunan Rusya, yenilenebilir enerji kaynaklarına da yatırım yapmaktadır.

Belarus, enerji politikalarında enerji güvenliği, ekonomik kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik gibi faktörlere önem vermektedir. Belarus zengin enerji kaynaklarına sahip olmasa da enerjide daha çok bir iletim noktası olarak önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Rusya'dan aldığı enerjiyi boru hatlarıyla Avrupa Birliği ülkelerine ulaştırması noktasında hem A, hem Rusya, hem kendi ekonomik durumu açısından stratejik bir ülkedir. Rusya'dan gelen doğal gaz, Belarus'un enerji ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Petrol rezervleri açısından zengin değildir, ancak petrol rafinelerinde, Rusya'dan aldığı ham petrolü işleyerek, Belarus ekonomisine önemli katkı sağlayan ihracatını gerçekleştirir. Kömür rezervleri de sınırlı olan Belarus, nükleer enerjide yeni yatırımlarla Rusya ile iş birliği içindedir. Belarus yenilenebilir yatırımlara yeni önem vermeye başlamıştır. Rüzgâr, güneş ve hidroelektrik potansiyeli bulunmaktadır. Enerji konusunda Rusya ile olan bağımlılığı, Belarus için en önemli jeopolitik bir faktördür.

Crude oil and condensate exports from Russia (2021)

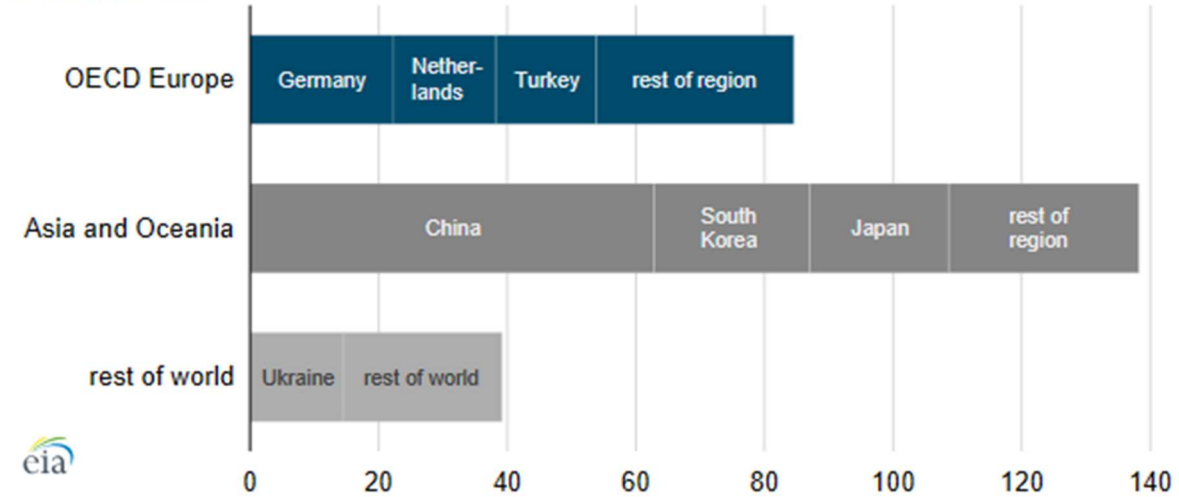
million barrels per day



Grafik 2.16: Rusya'dan Ham Petro İthal Eden Bölgeler – Kaynak: ABD Enerji Bilgi İdaresi

Coal exports from Russia (2021)

million short tons



Grafik 2.17: Rusya'dan Kömür İthal Eden Bölgeler – Kaynak: ABD Enerji Bilgi İdaresi

2.2.1. AB Enerji Kaynakları Üretimi Tüketimi Bağımlılığı

Avrupa Birliği ülkeleri enerji üretiminde kendi kendine yetmemektedir. Endüstrisi oldukça gelişmiş olan AB ülkeleri, enerjiye çok yüksek oranda ihtiyaç duymaktadır. Enerji rezervlerini dezavantajlı bir pozisyonda olan AB, dışa yüksek oranda bağımlıdır. Hem coğrafi açıdan Rusya'ya yakınlığı hem de Rusya'nın doğal gaz başta olmak üzere petrol de yüksek oranda rezervlere sahip olması, AB'yi Rusya'ya bağımlı kılmaktadır. Dünya enerji tüketiminin %16'sı AB ülkeleri tarafından tüketilmektedir ve AB'nin enerji ihtiyacı gittikçe artmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Gürdallı, 2009

Danimarka AB içinde petrol ve doğal gaz üretiminde ilk sıradadır. 2020’de 83 bin varil ham petrol üretimi bulunmaktadır. Bu da 21 bin varil petrole denk gelmektedir. Danimarka İklim Bakanı Dan Joergensen, “*Fosil çağına artık son noktayı koyuyoruz*” şeklinde demeç vermiştir. Danimarka 2050’ye kadar, Kuzey Denizi’ndeki enerji arama faaliyetlerini tamamen durdurma kararı almıştır.

2020 yılında AB’de üretilen enerjinin %42’si AB’de üretilmiştir. %60 oranında enerjiyi bağımlı olduğu Rusya’dan temin etmiştir. AB enerji kaynaklarını yarıya yakınıni kendi üretmektedir, yarıya yakınıni da Rusya’dan temin etmektedir. Kendi üretimi %40, ithalatı %60 civarındadır. Doğal gazın %40-45’ini Rusya’dan, petrolün %25-30’unu Rusya’dan, kömür %20-25’unu Rusya’dan almaktadır. AB ülkelerinde enerjide eşitsiz rezerv ve ihtiyaçlar söz konusudur. Euronews’un 2020 verilerine göre, Hollanda ve İspanya %68 oranında, Portekiz %65, Almanya %64 ve Avusturya %58 oranında dışa bağımlıdır. Danimarka %45, Fransa %44, Bulgaristan %38, ve İngiltere %35 oranında bağımlıdır. Baltık ülkeleri Estonya, Litvanya, Letonya %70-90 arasında Ruzzzsya’ İzlanda %12, Bosna Hersek %27 oranında daha az bağımlı ülkelerdir.

Enerji Atlası 2020 verilerine göre, Avrupa Birliği de en çok enerji tüketen ülke Almanya’nın petrol rezervi 2020 yılında 115 milyon varildir. 2011 yılında 276 milyon varilden yarıdan daha fazla bir düşüş mevcuttur. Bu da Almanya’nın enerji ihtiyacının gittikçe arttığını göstermektedir. Norveç 7.902 milyon varil, İtalya 498 milyon varil üretim yapmıştır. Dünyada toplam etrol üretimi 1.544.233 milyon varildir. 2022 yılında ise Almanya petrol rezervi sıfır olarak görünmektedir. Norveç’in üretimi de 2022’de düşerek 7.573 milyon varile düşmüştür. İtalya’nın üretimi de sıfır olarak görünmektedir. Fransa ise 2040 yılına kadar petrol ve doğal gaz, üretimini tamamen sıfırlama yolunda politikalar izliyor. Avrupa Birliği’nin en büyük petrol üreticisi Danimarka’nın günlük üretimi 100 bin varil. Ancak çevre politikaları kapsamında Danimarka da petrol ve doğal gaz üretimine son vermeyi planlıyor.

AB’nin petrol ve petrol ürünlerindeki tüketimi %37, doğal gaz, tüketimindeki payı % 24.7, kömür tüketimi %18, nükleer enerji tüketimi %14, yenilenebilir enerji tüketimi % 7’dir.

¹⁶⁸ (European Comission, EU Energy in Figures, 2007-2008, p. 10). Avrupa Birliği’nin yenilenebilir enerjiye dönme çabalarına rağmen, petrol, doğal gaz ve kömür tüketim oranları

¹⁶⁸ Gürdallı, 2009: 101.

hala çok yüksek seviyededir. Yeni çevre politikalarıyla Avrupa Birliği yenilenebilir enerji kullanımını arttırmasına rağmen, fosil yakıtlar bağımlılık hala %70 civarında bulunmaktadır.¹⁶⁹

AB ülkelerinin hepsinde enerji kullanım oranları farklılık göstermektedir. AB ülkelerinden tükettiği enerjiden daha fazlasını üretebilmek kapasitesi olan ülke Danimarka'dır. Norveç'in de hatırı sayılır bir üretimi bulunmaktadır. Ancak, yıllara göre bakıldığında 2011 yılında 812 milyon varil olan Danimarka petrol rezervi, 2020 yılına gelindiğinde 441 milyon varil gerilemiştir. Özellikle 2015 yılında kademeli bir düşüş görülmektedir. Danimarka'nın 2015 yılı petrol rezervi 611 milyon varil düşmüştür.¹⁷⁰ Danimarka'nın 2015'te 80 milyar m³ olan doğal gaz, rezervi, 2022'de 62 milyar m³'e gerilemiştir.¹⁷¹ Norveç'in 2011'de 5.670 milyon varil olan petrol rezervi, 2020 yılında yeni rezervlerin ortaya çıkarılmasıyla, 8.122 milyon varil yükselmiştir.¹⁷² Avrupa'da en büyük petrol üreticisi olan Norveç 1,5 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahiptir. Ancak, ABD 12 trilyon m³'ün üzerinde, Türkmenistan 13 trilyonun üzerinde rezerve sahiptir. AB doğalgaz ihtiyacının yarısını Rusya'dan, üçte birini Norveç'ten karşılamaktadır. Cezayir'den de ekonomisinde önemli bir yer tutan sıvılaştırılmış LNG gazını almaktadır. Petrolü ise Suudi Arabistan, Rusya'dan büyük oranda almaktadır. Rusya'dan petrolün üçte birini, Suudi Arabistan'dan beşte birini tedarik etmektedir.¹⁷³

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'yla yaşanan krizler, petrol ve doğal gazdaki fiyat artışları, AB'yi enerji konusunda zor durumda bırakan faktörlerdir. Enerji konusunda en önemli faktör olan enerji arzı ve talebin dengede olması ihtiyacı, enerji piyasasındaki bu krizlerle zora girmektedir. Fiyatların istikrarsız bir şekilde yükselip düşmesi gibi faktörlerden etkilendiğinden, enerji ilişkilerini de zora sokmakta, devletler birtakım hedefler belirlemektedir, iş birliği anlaşmaları gibi bağlayıcı tedbirler almakta, örgütler aracılığıyla devletler üstü şirketler gibi oluşumlarla piyasalarda gücü elde tutma yarışına girmektedirler.

AB ülkelerinin dünya doğal gaz tüketimine baktığımızda ise, bu oran, 2020 verilerine göre 9,9 oranındadır. Dünya doğal gaz satışının ise dörtte bir oranında Rusya sağlamaktadır. 2022 yılı itibariyle Rus gazına en çok bağımlı ülkeler AB sıralamasında başta Almanya, İtalya,

¹⁶⁹ <https://tr.euronews.com/2023/02/05/enerjide-fosil-yakitlara-bagimlilik-abde-yuzde-70-turkiyede-yuzde-84> (erişim tarihi: 05.02.2023).

¹⁷⁰ <https://www.enerjiatlas.com/rezerv/danimarka-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 04.04.2024).

¹⁷¹ <https://www.enerjiatlas.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html> (erişim tarihi: 22.04.2024).

¹⁷² <https://www.enerjiatlas.com/rezerv/norvec-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 20.04.2024).

¹⁷³ <https://dipam.org/abnin-enerjide-disa-bagimlilik-ve-bunu-azaltmaya-yonelik-calismalari/> (erişim tarihi: 08.02.2024).

Polonya, Bulgaristan ve Avusturya'dır. 2020 yılında AB'ye Rusya'dan aldığı toplam gaz %43 civarındadır.¹⁷⁴

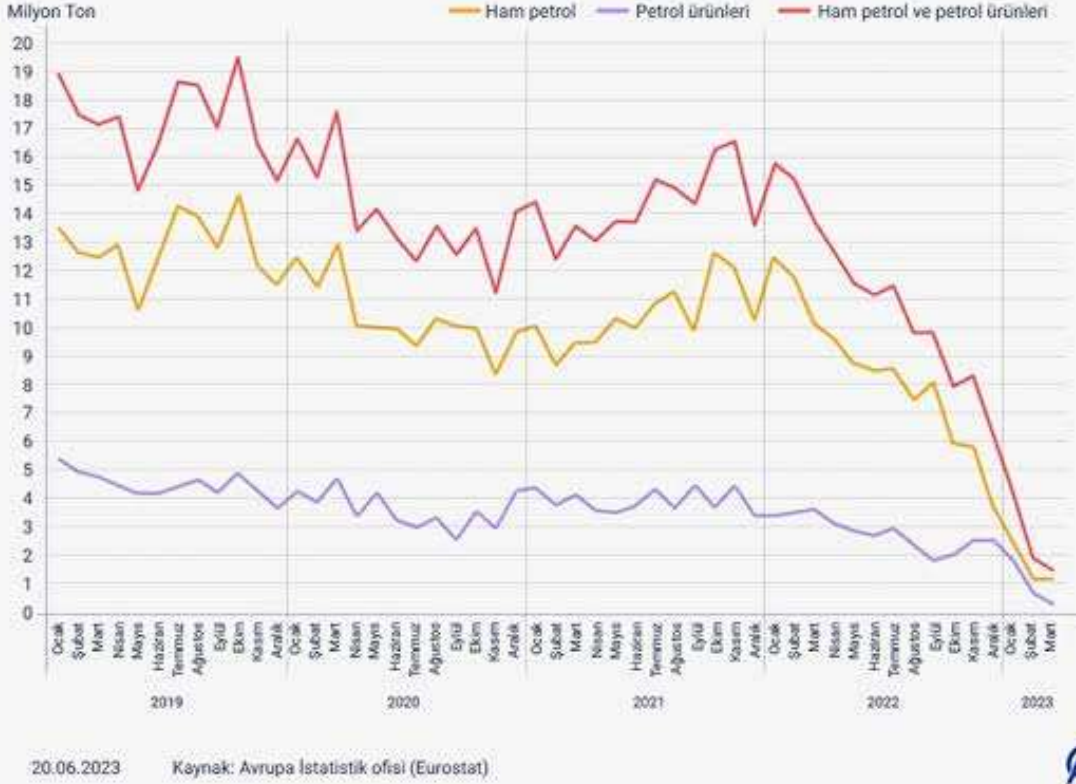


Grafik 2.18: Avrupa'nın Petrol İthalatında Rusya'nın Payı – Kaynak: www.ntv.com.tr

¹⁷⁴ <https://tr.euronews.com/2022/08/29/ab-rus-dogal-gazina-ne-kadar-bagimli-alternatif-ulkeler-ve-kaynaklar-hangileri> (erişim tarihi: 29.08.2022).

AB'nin Rusya'dan petrol ithalatı

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin, Rusya'dan petrol alımı bu yılın mart ayında, savaş öncesine kıyasla yüzde 90 oranında geriledi



Grafik 2.19: AB'nin Rusya'dan Petrol İthalatı – Kaynak: Eurostat

2.2.2. Rusya Enerji Kaynakları Üretimi Tüketimi

Rusya dünyada bilinen en büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir, petrol rezervleri bakımından da oldukça zengindir. En çok tüketilen fosil yakıtlardan kömür üretiminde de önemli rezervlere sahiptir. Dünyada bilinen doğal gaz rezervlerinin %32'sine, petrol rezervlerinin %12'sine, kömür rezervlerinin de %16'una sahiptir. Rus doğal gazın %94'ü Gazprom tarafından üretilmektedir, dünyada bilinen gaz rezervlerinin %25'ine sahiptir. Rusya, AB ülkelerinin tükettiği gazın dörtte birini sağlamaktadır. AB içinde Almanya, Rusya'nın pazarda en büyük alıcısıdır. Yamal-Avrupa Boru Hattıyla Belarus transiti üzerinden, Brotherhood ve Soyuz Boru Hatları ile Ukrayna transiti üzerinden Avrupa'ya gaz tedarik

etmektedir. En büyük doğal gaz ve ikinci en büyük petrol ihracatçısı olan Rusya Federasyonu aynı zamanda dünyada üçüncü büyük enerji tüketicisidir.¹⁷⁵

Günümüzde Rus enerji sanayisinin gelişimini ve geçmişten günümüze Rus enerji stratejisini inceleyen makalesinde Nuriyev, (2021) Rus dış politikasını oluşturan en önemli ayağın enerji politikaları olduğunu belirtir.¹⁷⁶ Rusya günümüzde küresel enerji arenasının en önemli aktörlerinden biridir. Rusya sadece doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip değildir, bu konuda özellikle de Putin dönemiyle başlayan yürüttüğü akılcı politikalarıyla elindeki avantajı uluslararası politikada daha da etkin bir güç haline getirmiştir. Rusya doğal gaz, petrol zenginliğinin yanı sıra, bu kaynaklara yönelik oldukça başarılı politikalarıyla da enerji alanının belirleyici oyuncuları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. (Pamir, 2017:271).

Rus siyasi hayatında 1917 “*Ekim Devrimi*” ve sonrasında 1991 SSCB’nin dağılması dönüm noktalarıdır. I. ve II. Dünya Savaşları’nın ardından gelen Soğuk Savaş dönemi, eski SSCB ülkelerinin ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Rus siyasi tarihinin önemli dönemlerini oluşturmaktadır. Yetsin döneminde ekonomiyi düzeltmek için Realist politikalardan Neo liberal politikalar Küreselleşmenin etkisiyle enerji dünyasında var olabilmek için yapılan özelleştirmeler Rus ekonomisini kalkındırma noktasında başarısız olmuş, Putin dönemiyle birlikte, petrol ve doğal gazı yönetimi tekrar devlet kontrolü altına alınmış ve ekonomik kalkınma sağlanabilmiştir. Buradan hareketle, aslında akılcı politikalar yürütülmezse, ülkenin sahip olduğu zenginlikler, rezervler iyi yönetilemezse, bu ülke ekonomilerinin başarıya değil, gerilemeye götürebilmektedir. Putin, Realist politikalarla, Neo liberal politikaların bir karmasını oluşturmuştur. Devlet kontrolünde ancak rekabetçi, tekelleşmeye izin vermeyen politikalarıyla enerji yönetimini kontrol altına alarak ekonomide başarı sağlamıştır.

Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra bütünleşik bir piyasa ekonomisine geçiş yapan Rusya merkezi planlı ekonomik sistemden, özelleştirmeler geçmesiyle birlikte devlet kontrolünden çıkan enerji şirketleri oligarkların eline geçmiştir. Yurt dışına büyük bir sermaye akışı olmuş ve ülke ekonomisi zora girmiştir. Bu hiperenflasyon ve rublenin devalüasyonuna sebep olmuştur. 1999 yılında başbakanlık göreviyle Rusya’nın başına geçen Putin, 2000 yılında Rusya Devlet Başkanlığına seçilmiş, enerji politikalarını Rusya’nın lehine olacak şekilde dönüştürmüştür.

¹⁷⁵ Energy Information Administration, 2010: 1.

¹⁷⁶ Şahin, Çiğdem, Nuriyev, Kamil, 2021: 49-76.

Tablo 2.9: SSCB'nin Petrol Üretimi (1940-1990) – Kaynak: (Gouliev, 1997:47)

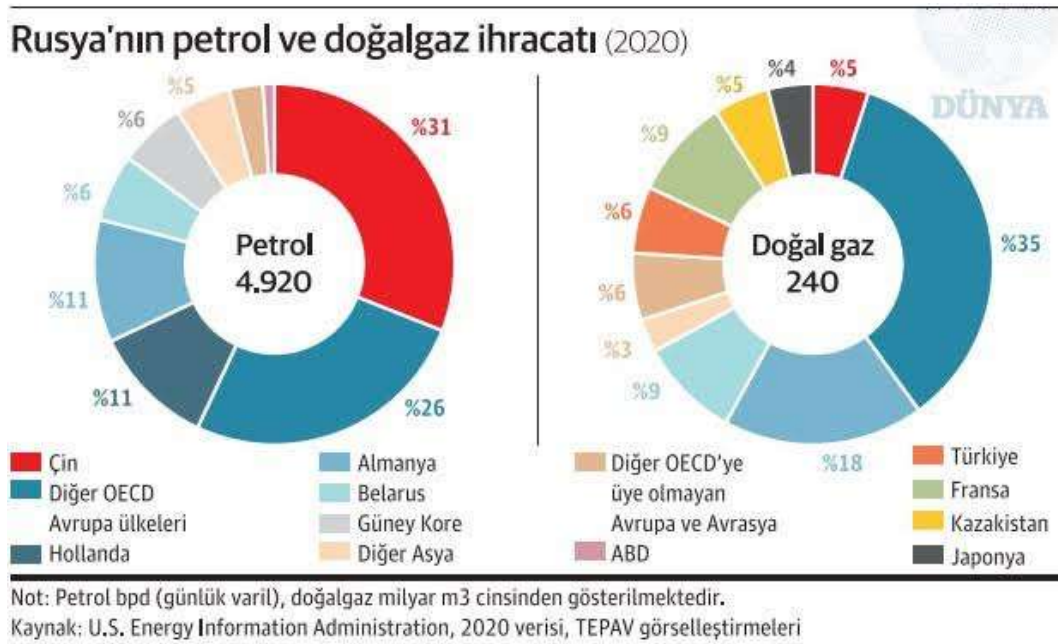
Yıl	1940	1944	1958	1972	1980	1985	1988	1989	1990
Üretim	33,5	190	113	400	603	595	624	607	570



Grafik 2.20: Avrupa'nın Petrol İthalatında Rusya'nın Payı – Kaynak: www.Wikipedia.com



Grafik 2.21: AB'nin Ham Petrol İthalatı – Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/2957>



Grafik 2.22: Rusya'nın petrol ve doğalgaz ihracatı (2020)

Tablo 2.10: Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervlerinin Dağılımı – Kaynak: www.wikipedia.com

Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervlerinin Dağılımı

Ülke	1991 Yılı Rezervleri	2001 Yılı Rezervleri	2015 Yılı Rezervleri	2018 Yılı Rezervleri
Rusya	—	42,4	32,3	35
İran	19,8	26,1	34,0	33,2
Katar	6,4	25,8	24,5	24,9
Türkmenistan	—	2,6	17,5	19,5
ABD	4,7	5,2	10,4	8,7
S. Arabistan	5,2	6,5	8,3	8
BAE	5,8	6,1	6,1	5,9
Venezuela	3,6	4,2	5,6	6,4
Nijerya	3,4	4,6	5,1	5,2
Cezayir	3,6	4,5	4,5	4,3
Avustralya	0,9	2,7	3,5	3,6
Irak	3,1	3,1	3,7	3,5
Çin	1,0	1,4	3,8	5,5
Endonezya	1,8	2,6	2,8	2,9
Norveç	1,3	2,2	1,9	1,7
Diğer	70,6	28,5	24,6	19,3
Toplam	124,5	168,5	188,6	193,5

(*) Rezerv değerleri trilyon metreküptür.

Tablo 2.11: Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Tüketimi – Kaynak: www.wikipedia.com

Dünya Doğal Gaz Tüketim Dağılımı

Ülke	2001 Yılı Tüketimi	2015 Yılı Tüketimi	2018 Yılı Tüketimi
ABD	629,7	778,0	739,5
Rusya	366,2	391,5	424,8
İran	70,1	191,2	214,4
Çin	27,4	197,3	240,4
Japonya	74,3	113,4	117,1
Kanada	88,2	102,5	115,7
S. Arabistan	53,7	106,4	47,4
İngiltere	96,4	68,3	78,8
Almanya	82,9	74,6	90,2
İtalya	65,0	61,4	72,1
Meksika	41,8	83,2	87,6
BAE	37,9	69,1	72,2
Hindistan	26,4	50,6	54,2
Ukrayna	68,8	28,8	29,8
Diğer	675,2	995,0	
Toplam	2.453,6	3.468,6	3.670,4

Rusya dünyanın en büyük Doğalgaz üreticisi ve ihracatçısıdır. Rusya dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerini sahip ülkesidir. Rusya'nın en büyük enerji şirketi Gazprom, dünya doğal gaz rezervlerinin %16, 3'üne sahip bulunmaktadır.¹⁷⁸

2.2.3. Belarus Enerji Kaynakları Üretimi Tüketimi ve Ekonomisi

Belarus'un enerji potansiyeline baktığımızda kömür, petrol, doğal gaz rezervleri bulunmakla birlikte, çok zengin değildir. Ancak, mineral ürünlerinde ve kerestecilikte Avrupa'da üst sıralardadır. Ayrıca, granit, beyaz mermer, kil, kum, çakıl, boya hammaddesi, kimyasal gübreler bulunmaktadır. Belarus, enerji kaynakları bakımından fakirdir. Üretilen petrol ülke ihtiyacının ancak %12-13 kadarını karşılar. Bununla birlikte, ülkede petrol işleme sanayi gelişmiştir. Belarus, Rusya'dan aldığı ham petrolü işlemektedir. Petrol ürünleri, ülke ihracatının üçte birini oluşturur. Naftan ve Mozır ülkedeki en büyük iki petrol rafinerisidir. Ayrıca 203 milyon m3 doğal gaz üretimi bulunmaktadır.¹⁷⁹ Ülkede ayrıca nükleer enerji, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji tesisleri bulunmaktadır.

Doğal kaynaklar, mineraller ülke ekonomilerin önemli bir yer tuttukları için, bir ülkenin enerji kaynakları jeopolitik öneme sahiptir. Ülke ekonomisinde devletin kontrolü bulunmaktadır. İthalatı aza indirip, yerli ve milli tüketim özendirilmektedir. SSCB'den kalan altyapı ve tesisler ülke ekonomisinde halen önemli bir yer tutmaktadır. Eski SSCB ülkelerinden Belarus'un ekonomik anlamda iki önemli avantajı bulunmaktadır. Birincisi, Rusya bu ülkeye ucuz fiyattan, hatta neredeyse Rusya iç pazarındaki fiyatlardan petrol ve doğal gazı ücretlendirmektedir. Buna karşılık Belarus da transit ülke vergilerini düşürebilmektedir. İkincisi, transit ülke konumundan dolayı, Avrupa'ya iletilen doğal gaz, ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Üçüncüsü, Rusya'dan aldığı işlenmemiş petrolü gene uygun fiyatlandırma üzerinden alarak, işleyerek dışarıya satmaktadır. Bir anlamda, Belarus ülke ekonomisinin güçlenmesinde, Rusya önemli bir aktördür.

Belarus Rus teknolojisiyle inşası tamamlanan Nükleer Güç Santralini (NGS), Rusya Devlet Nükleer Enerji Kuruluşu ROSATOM, ülkenin birinci Nükleer Santralin ikinci ünitesinin 10 Haziran 2021'devreye sokarak, enerji üretimini %40 arttırmayı planlamaktadır. Belarus'un ilk Nükleer Güç Ünitesi olan birinci NGS ise 1200 MW'lık kapasitesiyle, elektrik üretiminde önemli bir paya sahiptir.¹⁸⁰

¹⁷⁸ <https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html> (erişim tarihi: 22.04.2024).

¹⁷⁹ Gaziantep Sanayi Odası, 2021

¹⁸⁰ <https://www.enerjiunlugu.net/belarus-ngsnin-ikinci-unitesine-onay-53594h.htm> (erişim tarihi: 28.02.2024).

Tablo 2.12: Belarus Enerji Üretim Tüketim Oranları – Kaynak: Belstat

	US EIA*		DÜNYA
Nükleer Yenilenebilir ve Diğer	Üretimi. : 0,072 Tüketimi. : 0,073	Potasyum Gübre İhracatı	%3
Petrol ve Diğer Sıvı Yakıtlar	Üretimi. : 0,073 Tüketimi. : 0, 273	Damperli Kamyon	%30
Doğal Gaz	Üretimi : 0,003 Tüketimi : 0,668	Traktör İhracatı	%10
Kömür	Üretimi : 0 Tüketimi : 0,005		
Toplam Enerji	Üretimi : 0,147 Tüketimi : 1.016	International US Energy Information Administration	

Tablo 2.13: Belarus Temel Enerji İstatistikleri – Kaynak: Belarus's Key Energy Statistics:International US Energy Information Administration

Ekonomi	Ülke Bilgisi	Uluslararası Oranları	Yıl
Kişi Başı Enerji Tüketimi	106.12 milyon Btu kişi başı	52	2021
Kişi Başı Enerji Tüketimi -GDP	5.58 bin Btu USD Satın Alma Gücü Paritesi	31	2021
Satın Alma Gücü Paritesi - GDP	173.8 milyar dolar Satın Alma Gücü Paritesi	t	2022
Nüfus	9535 kişi	96	2022

Belarus, AB ülkelerine ihracatı %45 civarındadır. Bu oran ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturur. Hollanda, Letonya, Almanya, Polonya, İtalya, Belçika, Çekya ve Fransa. Belarus Cumhuriyeti'nin en önemli ticaret ve stratejik ortağı Rusya'dır. %30'luk ithalatı, Rusya'dan %50'lik ihracatı vardır.

Belarus, AB ile ticari ilişkileri daha da geliştirmek için, AB ile diyalog mekanizmalarını çalıştırarak, eğitim alanında ve kültürel alanda karşılıklı etkileşimi arttıran programlarla, teknoloji alanında AB ile uyumlanma belli standartlar getirme, AB pazarına cazip yeni fikirlerle

ortaya çıkma ve iş birlikleri geliştirme, AB'nin çevre dostu yatırımlara verdiği öneme dikkatle kendi jeopolitik konumundan, örneğin akarsular, tarım ürünlerinden faydalanabilir.

Çevresel sürdürülebilirlik anlamında AB için önemi olan rüzgâr enerjisini ihraç edebilir. Akarsu zengini, göl zengini Belarus, akarsu tarımı ürünlerini ihraç edip, ticari ilişkilerini bu alanda geliştirilebilir. Akarsular taşıdıkları alüvyonlar sayesinde verimli gıda üretimi sağlar. Belarus sanayi ürünleri, işlenmiş petrol ürünleri, tarım ekipmanları ve makineleri yapmaktadır.

Yapay zekâ teknolojisiyle uyumlu, daha gelişmiş tarım makine ürünleri satabilir. Yazılım ve bilişim teknoloji alanında gittikçe gelişen Belarus bu sektörde ihracat payını arttırabilir.

Belarus elindeki doğal kaynakları daha gelişmiş ürün oluşturmak ve rekabeti arttırmak için yeni teknolojileri kullanarak, çeşitli ürün yelpazeleri sunabilir. Yapay zekâ teknolojileri kullanarak, sağlık turizmi sunabilir. Rusya ve diğer AB ülkeleri arasında, ticaret hacmini arttırmak için yapay zekâ teknolojilerinden faydalanıp, kendi iç kaynaklarından elde ettiği ürünleri optimize ederek, tedarik zinciri merkezi olabilir.

Günümüzde iç içe geçmiş siyasi ve ekonomik ilişkiler, hologramik bir sürece evrilebilirler. Örneğin, Belarus'un Rusya'dan işlenmemiş petrol alıp, işleyip, bunu hem iç piyasaya hem dış piyasaya arz etmesi hologramik bir sistemdir.

Herbert Butterfield *“The Statescraft of Machiavelli”* (Machiavelli'nin Devlet Sanatı) adlı eserinde, devletleri ve uluslararası ilişkileri canlı bir organizmaya benzetmiş, tıpkı canlı bir organizma gibi büyüyüp gelişen ve değişen birer varlık olduklarını söylemiştir. Bu değişim ve gelişimde dış dinamikler kadar iç dinamikler de etkindir. Bu canlı organizmanın kodlarını çözebilmek için bu dinamikleri de çok iyi kavramak önemlidir. Tarih bize gelecekle ilgili bir meşale olarak ışık tutar. Geçmiş deneyimler geleceği şekillendirir. Ancak, küreselleşen ve yeni keşiflerle, uzayın keşfi gibi, tıpkı İspanyol'ların Amerika kıtasını keşfettikten sonra gelişen ve çok büyük boyutlarda değişen dinamikler olduğu gibi, yeni dinamikleri de, belki kısa vadede değil, ancak uzun vadede hesaba katmak gerekecektir. Teknolojinin yapay zekayla birlikte bize neler sunacağını tahmin etmek zordur.

Uluslararası ilişkiler aynı zamanda *“simbiyoz bir yaşam”* fırsatı sunar. İki veya daha fazla organizmanın birbirleriyle karşılıklı *“fayda”*ye ulaşmak amacıyla kurdukları bu yaşam biçimi model alınarak, tarafların birbirine nasıl avantaj sağlayabilecekleri iyi anlaşılmalıdır. İç içe geçmiş ekonomik ve enerji ilişkilerinde, ortak iyiye ulaşmak kazan-kazan için olmazsa olmazdır. Dünya enerji kaynaklarının asimetrik dağılımı, dünya barışına da katkı sağlayan bir

unsurdur. En azından büyük güçler arasında bir yandan çatışmayı beslerken, diğer yandan iş birliklerinin zorunlu kılar. Enerji şirketleri, şirketlerin kurdukları devletler arası ortaklıklar bağlayıcı ve caydırıcı bir unsur olarak çatışma çözümünde en önemli faktörlerdendir. AB'nin dağılacağı konusu yıllardır tartışmalara konu olsa da ortak faydayı bulmak hedefiyle kurulmuş olarak halen varlığını sürdürmektedir.

Belarus'da kişi başına düşen milli gelir 2020 yılı itibariyle 6,516 Amerikan doları, 2021'de 7,295 Amerikan doların yükselmiştir. 2022'de tahmini 8,567, 2023'de 9,937 olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, eski SSCB ülkelerinden Belarus da ekonomik ve siyasi bir boşluğa girmiştir. Sovyet dönemindeki serbest piyasa kapitalizminden uzaklaşmış, arz talep dengesi üzerine kurulmuş piyasa sosyalizmin geçiş yapmıştır.

Tablo 2.14: Belarus Kişi Başı Milli Gelir (2020-2021) – Kaynak:Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler

Uluslararası Para Fonu		Birleşmiş Milletler		Dünya Bankası	
2021-	65,754 \$	2020-	60,259 \$	2020-	60,258 \$

Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (WB) tahmini rakamlarına göre, Belarus'un Milli Geliri, yukarıdaki gibidir. Belarus'da hizmet ve sanayi sektörü gelişmiştir. Dünya patates üretiminde birinci sıradadır. Bunun dışında, kimya ve petro kimya ürünleri, tarım makinaları, traktör, tarım, ormancılık ve ahşap sanayi, otomobil sanayi gelişmiştir. (MAZ) – Minsk otomobil fabrikası, (BAZ) Belarus otomobil fabrikası ve tarım araçları üretiminde önemli sektöre sahiptir. Uluslararası standartlarda 60'dan fazla ülkeye yüksek kaliteli petrol ürünleri ihraç etmektedir. Metal sanayi de gelişmiştir. Tarım makinaları da dünya ihtiyacının %9,6'sını karşılar, dünyada ilk 8. sıradadır. Tarımın üretimdeki payı %9'dur. Keten üretiminde dünya ihtiyacının %16'sını karşılar, 5. sıradadır. Gıda sektöründe öncü ülkelerden biridir. Süt, süt ürünleri üretimi ve gıda ihracatı yıllık 5 milyar dolardır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde, eğitime verdiği önemle, yazılım programı konusunda gelişmiştir.

2.3. AB, Rusya ve Belarus'un Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve Enerji Politikaları

2.3.1. AB Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve AB Enerji Politikaları

Avrupa Birliği enerji tüketiminde dışa bağımlı bir pozisyonudadır. Birliğin genişleme politikalarıyla Birliğe yeni eklenen ülkelerle birlikte artan nüfusu, ekonomik gelişme odaklı politikaları, sanayileşmiş olması, teknolojik gelişmelere önem vermesi gibi kriterler onun

enerjiye olan bağımlılığını daha da artırmaktadır. AB'nin ürettiği enerji, Birlik içindeki tüketimin ancak yarısını karşılayabilmektedir. Avrupa Birliği, Rus gazına olan bağımlılığını azaltmak için gaz piyasasını serbestleştirerek enerji güvenliğini artırmayı hedeflemektedir.¹⁸¹

AB Rus gazına olan bağımlılığı azaltmak için yenilenebilir enerji kaynakları hedefleri oluşturmuş, alternatif rotalar olarak Azerbaycan, Kazakistan, Orta Doğu, Orta Asya gibi enerji zengini ülkelere ve bölgelere yönünü çevirmiştir. AB Enerji komiseri Kadri Simpson, Avrupa'nın enerji kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla Azerbaycan'daki basın toplantısında Trans Adriyatik Boru Hattının (TAP) daha fazla gaz pompalamasını umduklarını söylemiştir.

AB dış politikasında ekonomik faktörler, güvenlik kaygıları, sınırdaş ülkelerdeki istikrar ya da istikrarsızlık ve bu ülkelerin kendi içlerinde yaşadıkları sorunlar, bu ülkelerdeki demokratik etkenler, uluslararası ticaret, çevresel faktörler, insan hakları ve hukukun üstünlüğü, göç politikaları, siber sorunlar, terörizm tehdidi, diplomatik ilişkileri, kültürel ilişkileri belirleyicidir.

Avrupa bölgesi makro ölçekte kendi iç dinamikleri ile çok boyutlu ekonomik bir güçtür. Avrupa Birliği politikaları geniş bir perspektiften bakıldığında, kimlik, kültür ve toplumsal ilişkiler bağlamında, ekonomik dinamikler anlamında yeni politika alanları oluşturur.¹⁸²

Avrupa Birliği'nin temellerine baktığımızda, kuruluş amacının da “*ekonomik birlik*” üzerinde temellendirildiğini görüyoruz. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT), 1951 yılında yapılan Paris Antlaşması'yla Avrupa ülkelerini Birlik çatısı altında birleştirmiştir. Ekonomik büyümeyi ve entegrasyonu hedefleyen bu antlaşmanın esas önemi, Fransa, Almanya gibi büyük devletlerin ve diğer Avrupa ülkeleri üzerinde Birliği sağlayarak, olası savaş senaryolarına son verip, ekonomik büyümeyi sağlama yolundaki etkisidir. Bir diğer önemli antlaşma da 1957 yılında yapılan Roma Antlaşması'dır. Bu anlaşmayla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) çatısı altında Birlik bilinci pekiştirilmiştir. Bu antlaşmalar Avrupa ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini sağlamak ve geliştirmek amacıyla, ortak bir enerji politikası oluşturma hedefi gözetmekteydi. Ortak, tek pazar kurma hedefiyle ekonomik bütünleşme ve gelişme hedeflenmiştir. Ekonomik bütünleşme ve iş birliği aynı zamanda siyasi iş birlikleri demektir.

Avrupa Birliği ABD'den sonra dünya enerji tüketiminde gelmiş sanayisi ile ön sıralarda bulunmaktadır. AB'nin Rusya'dan aldığı ham petrol (%30,4), doğal gaz (%37,5) civarındadır. Avrupa Birliği enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için politikalar

¹⁸¹ Alan Riley, 2006: 22-47.

¹⁸² Ramazan İzol, Sanem Atvur, Tolga Öztürk, 2016

geliştirmektedir. Enerji ihtiyacı %50'nin üzerinde dışa bağımlı olan AB için enerji güvenliği ve kesintisiz enerjiye ulaşması önemli olduğundan, enerji kaynaklarının hem tedarikçi ülkeler açısından çeşitlendirilmesi hem de yenilenebilir enerji gibi enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ekonomileri açısından hayati önemdedir.

1970 ve 1973 yıllarında yaşanan dünya petrol krizleri, petrol fiyatlarının artması, AB'yi yeni arayışlara itmiştir.¹⁸³ Çevrenin korunması ile birleştirilen enerji politikaları “*Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası*” başlıklı “*Beyaz Kitap*”da birtakım prensipler ortaya konmuştur. Rekabet gücünün artırılması, çevre dostu enerjiye yönelme ve enerji arz güvenliği konuları Beyaz Kitap'ın üç önemli kriterini oluşturmuştur. Rekabet edilebilir piyasalar oluşturulması, enerji verimliliğini artırmayı hedefleyen bir stratejidir.¹⁸⁴

AB Enerji politikalarını üç temele oturtmuştur. İç piyasada ve dış piyasada rekabet gücünü arttırmak, enerji arzını güvence altına almak ve çevre dostu enerji üretimi-tüketimi. Özüne baktığımızda rekabet gücünün artırılması ve çevreye uygun politikalarının dışa bağımlılığı azaltmak amaçlı olduğunu, enerji arz güvenliğinin sağlanmasının ise özellikle Rus enerjisine bağımlılığını azaltmak yönündeki politikalar olduğunu söylemek mümkündür. Rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye ulaşarak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğal gazın payını arttırmak, nükleer santraller için azami güvenlik şartlarını oluşturmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmak AB'nin enerji politikasının amaçlarıdır.¹⁸⁵

Dünyada yaşanan petrol krizleri, petrol ve doğal gaz arz güvenliğini ve sürdürülebilir enerjinin sağlanması, Avrupa Birliği'ni birtakım tedbirler almaya itmiştir. Çevre dostu olmayan petrol ve kömüre olan ilgi azaltılmaya çalışılırken, çevre dostu yeşil enerji olan yenilenebilir enerjiye ve doğayla daha dost olan doğal gaza yönelme eğilimi göstermiştir. Önceleri rekabeti teşvik edici Neo liberal politikalar izlenirken, enerji güvenliği ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini bertaraf edecek politikalar yönünde birtakım tedbirler alınmıştır.

Doğal gaz, petrolden daha çevreci bir yakıt olduğundan, “*Kyoto Protokolü*”nde alınan kararlara göre, AB. CO2 (karbondioksit) gibi doğaya zararlı gazların salınımını azaltmak için, doğal gaz kullanımı artırarak 2004 yılında %24,4'e kadar çıkarmıştır.¹⁸⁶ Yenilenebilir enerji kaynaklarına ve arz çeşitliliğine doğru tedbirler alınsa da gerek halen yenilenebilir enerji

¹⁸³ Daniel Yergin, 2006: 45-76; Fiona Venn, 2002: 12-34; Michael T. Klare, 2004: 88-115; John G. Clark, 1991: 203-227.

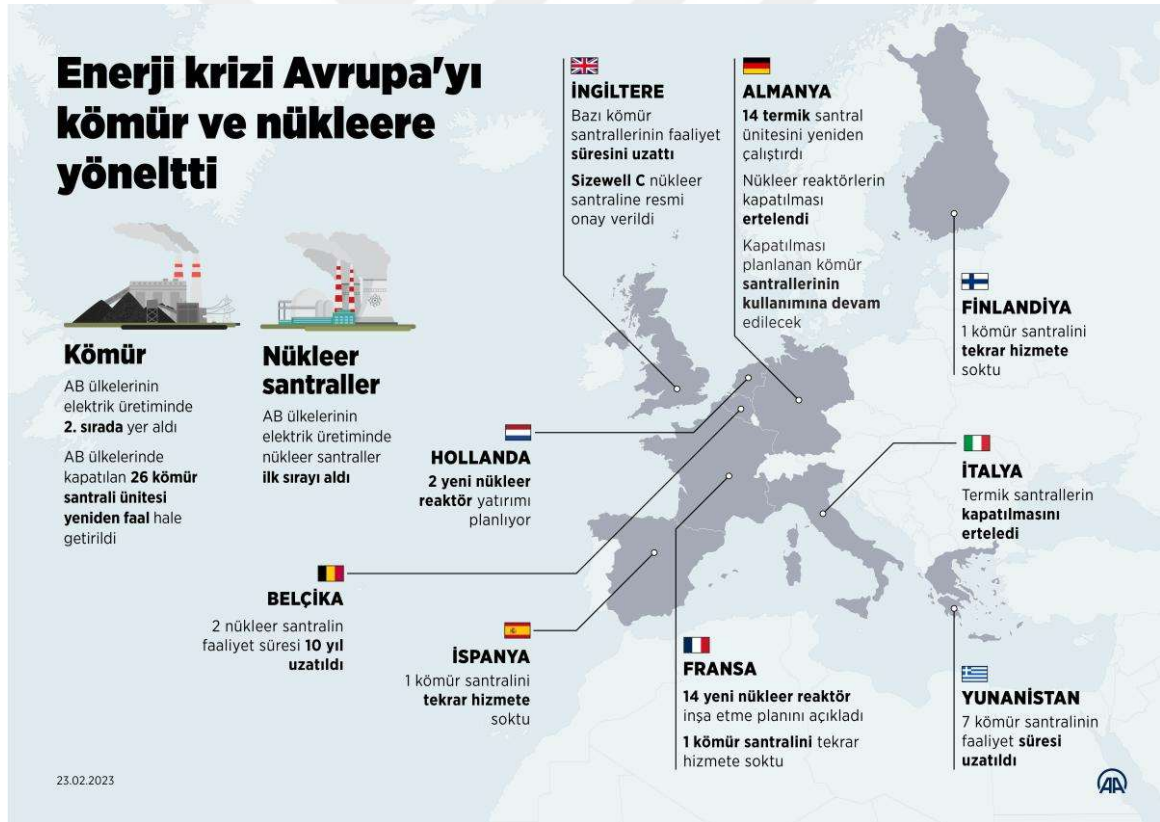
¹⁸⁴ Armağan, Candan, 2004

¹⁸⁵ A. Çağatay, Dikmen, 2023: 576.

¹⁸⁶ European Commission, 2004: 33.

kaynaklarından enerji üretmenin pahalı oluşu ve büyük yatırımlar gerektirmesi, gerek halen petrol ve doğal gaz bağımlılığının hem kaynak hem altyapı noktasında erişilebilir olması, Rusya'ya bağımlılığın devam etmesine, alternatif yollar ve arayışlar, en azından yakın gelecekte yetersiz kalacak gibi görünmektedir. 2030 yılına kadar AB'nin enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı yaklaşık %42'ye, 2050'de %55'e “Beyaz Kitap” ile hedeflenmiş olup, bu oranın 2023 yılı itibarıyla yaklaşık %17 civarında olması pek gerçekçi bir hedef olarak görünmemektedir. “Tüm Avrupalılar İçin Temiz Enerji” kapsamında AB 2010 yılında koyduğu %12 temiz enerji hedefine ulaşmış olsa da %42 hedefi çok gerçekçi görünmemektedir. ¹⁸⁷

Ukrayna savaşından nedeniyle yaşanan gaz kesintileri ve enerji krizi üzerine AB yeniden kömür ve nükleer enerji üretimine yönelmiştir. Temiz enerji kapsamında üretimi düşürülen bu kaynaklar AB için yeniden önemli hale gelmiştir. Elektrik üretiminde nükleer birinci sırayı alırken, AB 26 kömür santralini yeniden üretime açmıştır.



Harita 2.8: Avrupa Yeniden Kömür ve Nükleere Yönelindi – Kaynak: (aawsat.com)

¹⁸⁷ <https://dipam.org/abnin-enerjide-disa-bagimliliği-ve-bunu-azaltmaya-yonelik-calismalari/> (erişim tarihi: 08.02.2024).

2.3.2. Rusya Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve Enerji Politikaları

Rus dış politikasını etkileyen faktörlerin başında güvenlik kaygıları gelmektedir. Bölgesel güvenlik sağlama çabaları olarak BDT ülkelerini etki altına alma ya da kontrol etme stratejisi uygulamaktadır. Rus dış politikası enerji ihracatı üzerinde temellenmiştir. Geniş bir alana yayılmış olan Rusya, bölgesel ve küresel güç dengeleri için, komşularıyla, ekonomik yükselen güç Çin ile Şangay İş birliği (ŞİÖ) gibi örgütler kurarak ittifak anlaşmaları yapmıştır. Enerji sektöründe, Gazprom gibi dev şirketlerle iş birliği içinde çalışarak, özellikle Putin dönemiyle birlikte enerjiyi iyi yönetmektedir. Uluslararası arenada daha çok söz sahibi olmak amacıyla Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ile 2006 yılında BRIC örgütünü kurmuş, 2011 yılında Güney Afrika'nın da katılımıyla BRICS adını alan bu kuruluş, Rusya'nın gücünü pekiştirmek üzere yaptığı ortaklıklardandır. Rusya'nın Afrika'ya olan ilgisinin, Batı Avrupa'nın ilgisinden sonraki dönemlere rastladığını “*Moskova Penceresinden Sovyetler Birliği'nin Afrika Politikası (1945-1991)*” başlıklı makalesinde Öztürk, “*Soğuk Savaş döneminde ABD ile rekabetin bu kıtaya da sıçradığı Sovyetlerin Afrikalı ülkelere enerji, ticaret ve askeri alanlarda temaslar kurduğu ve sosyalist ideolojinin yayılması için ayrıntılı çalışmalarda bulunduğu da malumdur*” şeklinde belirtmiştir. (Öztürk, 2016:279).¹⁸⁸ “40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Müdahalesinin Temel Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı yazısında Kaygusuz “*SSCB ABD'ye karşı bölgedeki pozisyonunu güçlendirmek ve komşu Afganistan'daki gücünü ve etkisini korumak amacıyla hareket etmiştir*” diye belirtmiştir. (Kaygusuz, 2019:120).¹⁸⁹ ABD'nin etki alanını genişletme çabaları, NATO'nun ve AB'nin genişleme politikalarını, kendi ulusal güvenliği için jeopolitik bir risk olarak algılayan Rusya, enerji gücü ekseninde genişleme politikalarını askeri ve siyasi, ekonomik ittifaklarla sürdürmektedir. Avrasya Birliği'ni ve Avrasya Gümrük Birliği'ni (AGB) kurmuş, ayrıca uluslar üstü bir birlik olan “*Birlik Devleti*”ni oluşturmuştur. AB'nin kuruluş temellerine benzese de çok mütevazı kalan bu Birlik, siyasi ve ekonomik, askeri tam bir entegrasyonu sağlayamamış, ancak Belarus ve Rusya arasında iş birliklerini geliştirmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra bir dönem ekonomik ve siyasi çalkantılı yaşayan Rusya, “*Realist*” politikalarından, küreselleşen dünyada var olabilmek için “*Neo-liberal*” politikalara geçiş yapmıştır. 1990'lı yıllarda bu yönde ilerlemeye çalışmış, ancak 2000'li yıllarda, gittikçe zayıflayan ekonomik gücünü, Avrasya bölgesinde etki alanını genişletmek suretiyle politikalarını çeşitlendirmiştir. Enerji ekseninde Orta Asya, Orta Doğu gibi bölgelerde etki alanını ve kontrolünü geliştirmek istemiştir. Yeniden devlet kontrolüne aldığı enerji

¹⁸⁸ Öztürk, 2016: 279-300.

¹⁸⁹ Kaygusuz, 2019: 120.

şirketleriyle birlikte hareket ederek ekonomik anlamda yeniden güçlenmesini sağlamıştır. Enerji gücünü her fırsatta AB'ye ve BDT ülkelerine karşı, değişen dinamiklere göre, bazen bu ülkelerin aleyhine bazen lehine kullanarak kendi gücünü pekiştirmeye çalışmıştır. Örneğin, Belarus gibi BDT ülkelerine ucuz hatta Rus piyasasındaki değerlerinden petrol ve doğal gaz satarak, onları kendi etki alanına çekmeye çalışmış, AB'ye ise gaz kesintileri ve fiyat artışlarıyla, onların bağımlılığından yararlanarak jeopolitik bir güç olarak kullanmıştır. Batı ile yaklaşan Moldova gibi ülkelere yüksek fiyatlardan gaz satarak onlar üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmış ve enerji gücünü bir baskı aracı olarak kullanmıştır.

Dünya doğal gaz rezervlerinin üçte birine ve petrol üretiminde dünyada 7.sırada olan Rusya enerji alanında bir dünya devidir ve bu dev daha da güçlendirmek için, enerji tekeli olma çabalarına girişmiştir. Ardında 8.sırada petrol rezervleriyle Rusya'yı takip eden ABD'ye rağmen bir tekel olup olamayacağı tartışılır. ABD 2020 yılında 35.835 milyar varil olan petrol rezervlerini 2022 yılında 55.251 milyar varil çıkarmıştır. Rusya ise 2020 yılında 80.000 olan petrol rezervlerini 80.000 milyar varil olarak devam ettirmektedir. ABD'nin bu yükselişine, dünya petrol rezervleri sıralamasında birinci sırada bulunan Venezuela gibi, (2022-303.221 milyar varil) ülkelerle yaptığı "iş birlikleri" de etkili olmuştur. 2022 yılında ABD Hazine Bakanlığı, Amerikalı petrol şirketi Chevron'a Venezuela'daki tesislerinde petrol üretimini artırmasını istemiştir.

Rusya tarih boyunca, Karadeniz ve Baltık Denizi gibi sıcak denizlere inip, hakim olmak istemiştir. Deniz gücü hakimiyeti, Rusya'nın güvenliği için, kara hakimiyeti kadar önemlidir. Baltık Denizi'nden geçen ve AB'ye Rus gazını taşıyan Kuzey Akım-1 (Nord Stream-1) ve Kuzey Akım-2 (Nord Stream-2), doğal gaz boru hatlarının güvenliği Rusya için, enerji politikaları ve deniz güvenliği açısından stratejik öneme sahiptir. Karadeniz'den geçen Güney Akım doğal gaz boru hattının güvenliği ve Karadeiz'in önemi Rusya için önemlidir. Bu yüzden, Ukrayna Rusya için vazgeçilmez bir ülkedir. Batı'ya karşı deniz hakimiyeti anlamında güvenlik kalkanlarından birini oluşturmaktadır. Belarus, enerji nakil yolları üzerinde Yamal-Avrupa ve Druzhba boru hatlarıyla Rusya için çok önemli iki stratejik boru hattıdır. Kuzey Akım Projeleri'nin ve Güney Akım Projesi'nin hayata geçirilmesi ise, Rusya'nın sıcak denizlere hakim olma çabalarından başka bir şey değildir, bu Belarus'un transit önemini zayıflatmaz, aksine transit yollar, üstelik Belarus gibi, kapladığı alanı bakımından çok büyük olmayan bu ülke, ucuz ve jeopolitik açıdan güvenliği daha rahat sağlanabilmesi ve kontrol edilebilmesi açısından kolaylıklar sunmaktadır. Türkiye'den geçen Türk Akım doğal gaz boru hattı da Rusya için, Karadeniz hakimiyeti hedefinde stratejik bir adımdır. Rusya'nın enerji stratejisi,

doğal gaz boru hatları üzerinden Avrupa'nın bağımlılığının devamını sağlamak için, jeopolitik etki alanını genişletme çabalarıdır."¹⁹⁰

2.3.3. Belarus Dış Politikasını Etkileyen Faktörler ve Enerji Politikaları

Belarus dış politikasında etkili olan faktörleri şöyle sıralayabiliriz: Birincisi, jeopolitik konumu hem değişmeyen ya da az değişme alanı olan, hem jeopolitiğin değişen unsurları Belarus'un dış politikasında etkilidir. Belarus'un AB ile Rusya arasında enerji nakil yolu üzerindeki transit bir ülke olması, özellikle Ukrayna krizinden sonra jeopolitik önemini arttırmıştır. İkincisi, Rusya ile olan ilişkileri, Rusya ile olan tarihsel kökleri, politik, ekonomik ve askeri açıdan Rusya'nın etkisi önemlidir. Rusya'nın Belarus üzerindeki büyük jeopolitik gücü karşısında bağımsız ama yine de kaçınılmaz ekonomik siyasi iş birlikleri karşısında Rusya'ya olan yakınlığı. Üçüncüsü, AB ile olan ilişkileri, AB ile ilişkileri bozmamak ve Rusya'ya rağmen denge politikaları uygulama çabaları. Belarus'un Rusya'ya olan ihtiyacı kadar, AB ile ticari, siyasi ilişkiler geliştirmesi gelişimi ve geleceği açısından önemlidir. Dördüncüsü, ekonomik refah ve gelişim için çevre ülkelerle ilişkisi çok önemlidir. Dar bir alana sıkışmış Belarus ve BDT ülkeleriyle iyi komşuluk ilişkileri geliştirmesi Belarus'un bu ülkelerle ekonomik ilişkiler ve iş birlikleri de bağlıdır ve güvenlik açısından olmazsa olmazdır. Güvenlik, ekonomik istikrarın ve gelişmenin baş şartıdır. Güvenliği ve istikrarı olmayan bir ülkeye kimse güvenmez ve yatırım yapmak istemez. Beşincisi, istikrarlı ve güvenli bir iç politikanın olması dış politikasında etkilidir. AB'nin uyguladığı yaptırımlar ve 30 yıldır iktidarda olan A. Lukaşenko yönetimi bu konuda tartışmalıdır. Belarus bu yatırımlardan etkilenmektedir. Demokrasi, insan hakları gibi faktörler, dış politikada, siyasi ve ekonomik iş birliklerinin vazgeçilmez kriterleridir. Avrupa Birliği 2004 yılında "*Avrupa Komşuluk Politikası*" nı (ENP) oluşturmuş, Belarus, Ukrayna, Moldova gibi ülkeleri bu oluşuma almıştır. Belarus için önemli olan bu oluşum, AB ülkeleriyle ve sınır komşusu olduğu ülkelerle, ekonomik, politik, kültürel alanda iş birliği oluşturulmasına katkı sağlayarak, olası krizlerin ve anlaşmazlıkların önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Belarus'un dış politikasını etkileyen avantajların ve dezavantajlarına baktığımızda, Belarus Rusya ile iyi ilişkiler içinde olması bir kaderdir. Rusya ile olan tarihsel, kültürel, ekonomik bağları Belarus'un dış politikasını etkiler. İş birliği Belarus ekonomisi için büyük bir avantaj olacaktır. Gene komşu ülkelerle kurduğu olumlu ilişkiler Belarus'un güvenliği açısından olumlu olacaktır. Güvenlik demek güçlü bir ekonomi demektir. Güçlü ekonomi refah

¹⁹⁰ Grigas, 2017: 112-148.

içinde halk, kargaşa ve kaostan uzak bir toplum demektir. Günümüzde nasıl dış politikayı ekonomi ve bir devletin ekonomik gücü şekillendiriyorsa, iç politikada da ekonomi en belirleyici güç unsurudur. Ekonomik gücü olmayan devletler ya sömürge olmuştur ya da ekonomik gücü yetersiz olan devletler yarı sömürge olmuşlardır. Bunun anlamı ise, tek başlarına kendi çıkarları için karar verme alanları düşüktür. Tam bu noktada, kendine yeten, ancak büyük güç olmadığından bağımlı ya da yarı bağımlı Belarus gibi Devletler, jeopolitik konum gibi, özelliklerini bir avantaja çevirme kapasitesine sahiptir. Belarus, Rusya ve AB ile ticari iş birlikleri ötesinde enerji transit avantajının ivmesini daha da arttırarak onlara istikrarlı, güvenli, demokratik bir ülke imajını verdiğinde, her iki taraf için de bu güven ortamı cazibe merkezi olmasını sağlayacaktır. Ne Doğu ne Batı denge politikaları izlerken hem Doğu, hem Batı kazan-kazan-kazan (win-win-win), politikaları çerçevesinde, her iki tarafa ve dolayısıyla kendi gücünü arttırarak, dünya siyasetinde büyük devletler karşısında merkez ülke olamasa da, merkeze etkisi olan bir potansiyeli ortaya koyabilir.

Belarus, AB ile ticari ilişkilerini ve iş birliklerine ivme kazandırıp geliştirmelidir. AB'yi kızdıran demokratik sorunsalına bir çözüm getirmelidir. Demokratik reformlara ihtiyacı vardır. Belarus zengin doğal kaynaklara, zengin kereste ormanlarına sahip bir ülkedir. Maden ve kerestecilik Avrupa'ya cazip fırsatlar sunabilir. Yapıcı ve akılcı diyaloglar AB ile ilişkileri düzeltebilir. AB ile diyalogları geliştirme alt başlığı altında, ekonomik ilişkileri geliştirip, AB'ye Belarus'a yatırım olanakları sunabilir. Enerjinin transit geçiş yolunda olması noktasında, enerjiyi AB'ye güvenli bir şekilde sunma garantisi vermesi bile AB için büyük bir cazibe konusu olacaktır. Ancak, diğer tarafta kaynak ülke göz ardı edilemez, çünkü Rusya enerji konusunu AB'ye karşı tehdit unsuru olarak kullanmaktadır. Küreselleşme, ekonomik iş birlikleri karşılıklı bağımlılığı getirdiği gibi, entegrasyonu da beraberinde getirmiştir. Zaten çift kutbun yıkılmasıyla, güçlü devletler etrafında uydulaşan devletler, eskiden olduğu gibi bu devletlere tabi olmaktan ziyade, kendi bağımsızlıklarını çerçevesinde bir entegrasyon çabası içindedirler. En azından Belarus gibi, büyük devlet olmasa da, jeopolitik gücünü ve elindeki doğal kaynaklar gibi avantajlarını kullanmak suretiyle söz sahibi olma potansiyellerini arttırabilirler. Ancak, Belarus sözünü daha çok Rusya ile kurduğu ittifaklara borçludur. Rusya'nın enerji gücü ve diplomasi gücü burada büyük rol oynamaktadır.

Belarus, ithalata dayalı bir ekonomiden, ihracata dayalı bir ekonomiye geçmiştir. Yerli üretimi teşvik eden, kamu sektörünün ağırlıkta olduğu bir ülkedir. Azerbaycan, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Moldova, Rusya, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Tacikistan ve Ukrayna ile 2011 tarihinde BDT Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imzalamıştır.

AEB üyeliği çerçevesinde Rusya Federasyonu, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan ile ortak gümrük tarifesi uygulamaktadır. Gümrük Birliği ülkeleri ile Ocak 2012’de ortak ekonomik alan oluşturulmuştur.¹⁹¹

Belarus’un en büyük ticaret ortağı Rusya’dır. İhracatının %40’ından fazlasını, ithalatının da yarısından fazlasını Rusya’dan sağlar. Avrupa Birliği de Belarus Cumhuriyeti’nin en büyük ikinci ticari ortağıdır. İhracatının %30’dan fazlasını ve ithalatının beşte birini oluşturur. Belarus, BDT ülkelerinden Rusya başta olmak üzere Ukrayna ve Kazakistan ile ticari ilişkileri bulunmaktadır.¹⁹² Belarus ekonomisi büyük oranda Rusya’ya bağımlıdır.

Rusya, Belarus’un dış ticaretinin yarısına yakınına oluşturmaktadır. AB ve Rusya arasında denge politikaları izlemeye çalışan Belarus’un bu anlamda manevra alanı kısıtlanmaktadır. Ancak AB ile de ekonomik ilişkiler içinde olan Belarus, denge stratejileri akılcı görünmektedir.

2.3.4. Rusya Ukrayna Savaşı ve Belarus Koridoru

Belarus ve Rusya karşılıklı birbirlerine bağımlıdırlar. Belarus Rusya için önemli bir jeopolitik konuma sahip, ekonomik ve siyasi ilişkiler açısından da stratejik bir ortaktır. Belarus ekonomisi büyük oranda Rusya’dan aldığı petrolü işleyip, ihraç etmesine dayanmaktadır.

Slav köklere ve Rusya ile tarihsel, kültürel geçmişe sahip Ukrayna’nın batının yanında yer almasında iki önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Rusya’nın Kırım’ı ilhakı (2014), Batı tarafından uluslararası hukuk ihlali olarak görünmektedir. Rusya için Kırım, Karadeniz’e ulaşması için stratejik önemi olan bir bölgedir. İkinci önemli etken ise Donbas bölgesidir. Donetsk ve Luhansk bölgelerinde, Rus yanlısı ayrılıkçı grupların ayaklanmasıyla başlayan olaylarda hükümete karşı çatışmalar yaşanmıştır. Rusya kendi etnik kökeninden olan vatandaşlarını koruma misyonuyla, bu bölgeye müdahale etmiştir. (2014). Ukrayna’nın 42 milyonluk nüfusunun 8 milyondan fazlası Rus kökenlidir. Bu ülke nüfusunun beşte biridir. (2001 Ukrayna nüfus sayımı rakamları). Donbas bölgesi en çok Rus etnik grupların yaşadığı bölgedir. Bu bölge ayrıca geniş maden rezervlerine sahip bulunmaktadır. Bu bölgedeki ayrılıkçı ve Batı yanlısı olan hükümet karşıtı gruplar arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Yaşanan diplomatik krizler sonrasında da 2022’de Rusya Ukrayna’yı işgal etmek suretiyle savaş başlatmıştır.

¹⁹¹ T.C. Ticaret Bakanlığı, Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2022.

¹⁹² T.C. Ticaret Bakanlığı, Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2022.

Rusya'nın Avrasyacılık vizyonunda, kendi etnik kökeninden olan halkları bir araya toplamak ve bu misyona meşruiyet kazandırmak amacı bulunmaktadır. Doğu'nun yükselen gücü Çin gibi ülkelerle hem enerji güvenliğini garanti altına almak hem de Avrasya bölgesinde hakim konuma ulaşmak stratejileri bulunmaktadır. Eski Sovyetler Birliği ülkeleri yeni BDT ülkeleri ile de enerji sözünü kullanarak stratejiler izlemektedir. Bu ülkeleri Batı'nın etkisinden kurtararak kendi yörüngesine çekmek suretiyle, Batı'ya karşı gücüne ivme kazandırmak istemektedir.

Ukrayna Demokratik Parlamenter sistemle yönetilen, çok partili bir Cumhuriyettir. Ukrayna AB üyesi ya da NATO üyesi olmamakla birlikte, AB ve NATO ile yakınlaşan ilişkileri ve üyelik başvuruları bulunmaktadır. Ukrayna Rusya için Batıya karşı stratejik bir ülke konumundadır ve bir güvenlik meselesidir.

Belarus ise, Batı ile ve Rusya ile olan ilişkilerini dengede tutmaya çalışmaktadır. Belarus daha otoriter bir rejim altında yönetilmekte ve bu açıdan Rusya Federasyonu ile benzerlikler göstermektedir. Bu özellik de iki ülkeyi yakınlaştıran önemli bir etkidir. Belarus'un Rusya ile tarihsel, kültürel, sosyal bağları ve ekonomik, siyasi, askeri, güvenlik ilişkileri bulunmaktadır. Rusya ve Belarus askeri ve güvenlik alanlarında yakın iş birliği içindedirler. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi örgütlere üyedirler. Belarus bağımsızlığını korumak isteyen ve çıkarlarını gözetme hedefinde olan bir ülkedir. Belarus'da resmi dil Belarusça ve Rusça'dır ve Rusça yaygın olarak kullanılmaktadır. Dil, bir kültürün ve toplumsal hayatın şekillenmesinde en önemli etkenlerdendir.

Belarus, güneydoğudaki Ukrayna ve Rusya sınırı Gomel bölgesine girişleri sınırlayarak ve Rusya ile ortak silah ve asker konuşlandırması yaparak, Rusya ile Ukrayna Savaşı'nda stratejik ortak olarak hareket etmektedir. Belarus Rusya'nın Kiev'i işgal girişimlerinde topraklarını Rus güçlerine açmıştır. (*Euronews*, 21,12,2021).

Ukrayna Savaşı ile birlikte enerji alanında transit ülke Belarus birtakım ekonomik kayıplar yaşamıştır. Ülke bütçesinde %30 gibi önemli bir paya sahip olan “*Novoplotsk*” ve “*Mozir*” yaptırımların etkisiyle kayıplar yaşamıştır. Ulaşım ve ulaştırma sorunu yüzünden, Ukrayna güzergahının kapalı olması, Belarus'un ekonomik kayıplarına yol açmıştır. Rusya ve Belarus'un, Ukrayna Savaşı'ndan dolayı ortak tatbikat yapmaları, Avrupa için bir tehdit oluşturmaktadır.¹⁹³ Nitekim, Belarus Rusya'nın kendi ülkesinde nükleer silah kullanmasına

¹⁹³ Gezer, 2022.

izin vermiş, Belarus Devlet Başkanı Alexandr Lukaşenko, Rus taktik nükleer silahlarının sevkياتının tamamlandığını belirtmiştir. NATO üyesi Polonya, Litvanya ve Letonya ile sınır komşusu olan Belarus, bu anlamda Batı için bir tehdit unsurudur. Belarus'un ülke sınırı Ukrayna'nın başkenti Kiev'den sadece 225 kilometre uzaklıktadır.¹⁹⁴ Bu ciddi bir tehdit olmakla birlikte, AB ve Belarus ilişkileri daha istikrarlı bir seyir izlerse, AB için Belarus jeopolitiği aynı zamanda bir güvenlik unsuru oluşturacaktır. Ukrayna, Belarus ve Litvanya'nın enerji politikaları, Rusya'nın petrol ve gaz boru hatları üzerindeki baskısı ve iç ekonomik aktörlerin etkisiyle belirlenmektedir.¹⁹⁵

Ukrayna'nın Batısı AB'ye yakinken, Doğu ve Güney bölgeleri Rusya'ya yakındır. Ukrayna AB ile yakınlığını daha resmileştirmek ve AB'nin değerlerinden faydalanıp, bir taraftan da bağımsızlığını korumak arzusundadır. AB üyeliğini arzu etmektedir. Ancak, Ukrayna'nın geliri AB ortalamasının dokuzda biri kadardır. Ukrayna'nın önünde hukukun üstünlüğü, insan hakları, Ukrayna'daki istikrarsız yönetim gibi engeller bulunmaktadır. Ukrayna 1998 yılında AB üyeliğine başvurusu AB-Ukrayna-Rusya üçgeninde çok kritik bir noktada bulunmaktadır. Hatta BDT ülkeleri için de bu jeopolitik bir soruna dönüşebilir. Rusya, Ukrayna'nın AB üyeliğini, askeri, savunma ve güvenlik anlamında değerlendirmektedir. Ukrayna NATO üyeliğine de 2022 yılında başvurmuştur, ancak birtakım kriterler bu üyeliğin önündeki engeller olarak durmaktadır. Ukrayna'nın AB ve NATO üyeliği Rusya için, askeri, savunma ve güvenlik sorunlarını içeren jeopolitik bir problemdir. Ukrayna Savaşı'ndan sonra Ukrayna, Moldova ve Gürcistan AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. 23-24 Haziran 2022 tarihinde AB ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Ukrayna ve Moldova'ya aday ülke statüsü verilmiş, Gürcistan'a da gerekli şartları sağlaması halinde aday ülke ilan edileceği belirtilmiştir.¹⁹⁶

2.4. AB Rusya Arasında Enerji Boru Hatları

AB Rusya arasındaki boru hatları stratejik öneme sahiptir. AB Rusya arasında Kuzey Akım 1-2, (Nord Stream), Türk Akım, Belarus'dan geçen Y amal-Avrupa doğal gaz boru hattı, Drujba Doğal gaz boru hattı, Soyuz Doğal gaz boru hattı, enerji Jeopolitiğinin önemli boru hatlarıdır. Rusya'nın enerji politikası, Avrupa'nın enerji tüketimini sağlamak için kritik bir rol

¹⁹⁴ <https://www.indyturk.com/node/690791> (erişim tarihi: 17.01.2024).

¹⁹⁵ Balanced, 2013: 201-230.

¹⁹⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024

oyunmaktadır. ¹⁹⁷ Boru hatları noktasında Gazprom'un Avrupa pazarındaki rekabet gücü ve geleceği, Rusya'nın doğal politikalarının merkezinde yer almaktadır.¹⁹⁸

Boru hatları sadece enerji akışını sağlayan hatlar değildir. Siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanında, sosyal, kültürel etkileşimleri de içinde barındırır. Altyapı çalışmaları, teknolojik ve ekonomik ortaklıklar gerektirir. Boru hatları Devletler arasında çok katmanlı ilişkiler ağına zemin hazırlar. Enerji ithal eden ülke ile ihraç eden ülke arasında ittifaklar, anlaşmalar ve iş birlikleri oluşturulmasına, şirket ortaklıkların, hatların geçtiği ülkeler ile ticari ilişkilere kapı açar.¹⁹⁹ Boru hatlarının işletme maliyetleri uzun vadede Avantajlar sunar. Boru hatları ile taşınan enerji çevre dostudur.

Bugün dünyada toplamda 3.500.000 kilometre uzunluğunda boru hattı bulunmaktadır. Bu hatların 2.900.000 kilometresi doğal gaz taşımacılığında (%64), 600.000 kilometresi petrol taşımacılığında (%19) ve ham petrol (%17) taşımacılığında kullanılmaktadır.

¹⁹⁷ Pomfret, 2006: 87-98.

¹⁹⁸ Stern, 2005: 45-60.

¹⁹⁹ Colgan vd. 2007

Tablo 2.15: Rusya'nın Önemli Doğal Gaz Boru Hastları – Kaynak: (Malikova vd, 2018:75)

Doğalgaz Boru Hattı	Faaliyete Başladığı Yıl	Kapasitesi (milyar m3)	Transit bölgedeki uzunluk (km)	İstikameti	Geçtiği Güzergah
Urengoy Pomari-, Ujgorod Boru Hattı (Trans Sibirya)	1983-1986	28.5	1160	Orta ve Batı Avrupa	Rusya-Almanya
Soyuz-Orenburg Boru Hattı	1978	26	1567	Orta ve Batı Avrupa	Kazakistan ve Türkmenistan-Ukrayna
Progress-Yamburg	1988 1983-1986	28.5 28.5	1120	Orta ve Batı Avrups	
Yamal-Avrupa	2006	Belarus geçişi-32,9 Polonya geçişi-20	Belarus-575 Polonya-83	Batı Avrupa	Belarus-Polonya
Kuzey Akım - 1 Akım	2011-2012	55		Batı Avrupa	Rusya (Vborg) -Baltık
Türk Akım	2019	31	0	Türkiye-Güney ve Güneydoğu Avrupa	Rusya (Anapa) – Trakya (Kıyıköy)
Kuzey Akım - 2	2014'de iptal edildi	55	0	Batı Avrupa	Rusya (Vborg) – Almanya (Greifswald)



Harita 2.9: Avrupa'ya Rus Gazı Sağlayan Doğal Gaz Boru Hatları – Kaynak: Google Haritalar



Harita 2.10: Avrupa'daki Önemli Doğal Gaz Boru Hatları – Kaynak: European Network of Transmission System Operators For Gas



Harita 2.11: Avrupa'ya Giden Rus Doğal Gaz Boru Hatları Haritası – Kaynak: Google Haritalar

2.4.1. Druzhba Doğalgaz Boru Hattı

“Dostluk” anlamına gelen Druzhba Doğal gaz Boru Hattı 1960’da Sovyetler Birliği Dönemi’nde yapımına başlanan hat 1964 yılından beri Avrupa’ya kesintisiz petrol akışı sağlar. Dünyanın en büyük boru hatlarındandır. 5.500 kilometre uzunluğunda olup, yıllık kapasitesi 33 milyar metreküptür. 60 yıldır kesintisiz Avrupa’ya enerji akışı sağlayan boru hattı Belarus’un transit gelirleri açısından stratejik önem taşırken, AB ve Rusya’nın da enerji arz-talep noktasında kritik bir rol oynar. Rusya’dan Almanya’ya Polonya üzerinden petrol taşıyan Druzhba petrol boru hattı 1960 yılında Sovyetler Birliği döneminde kurulmuş olup, yıllık kapasitesi 27 milyon tondur. Rus petrolünü Avrupa’ya taşıyan “*Druzhba Boru Hattı*”, dünyanın en büyük petrol boru hatlarından biridir. 2023 yılında günlük petrol akışı tahmini 1,5 milyon varildir. Normal kapasitesi günde 2 milyon varile ulaşmaktadır.



Harita 2.12: Druzhba Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: <https://www.yandex.com.tr/gorsel/search>

Druzhba boru hattı Rusya üzerinden kısa bir transit yolla Avrupa'ya gaz ulaştırmaktadır. Avrupa enerji konusunda alternatif arayışları çerçevesinde bir alternatiflerden biri olarak Druzhba hattından Avrupa'ya %10 petrol sevkiyatı yapılmaktadır. Belrus, Ukrayna, Polonya, Macaristan, Çekya ve Almanya'ya petrol taşır. 2023 yılı Ocak ayında bu hat üzerinden Almanya'ya 20.000 ton petrol akışı sağlanmıştır ve yıl sonuna kadar bu miktarın 7 milyon tona kadar çıkartılması planlanmıştır.

Enerjisini büyük oranda, yaklaşık yarısını (%40'dan fazla) Rusya'dan temin eden Avrupa için bu miktar oldukça yüksektir. Almanya Ukrayna savaşı öncesinde Rusya'dan 20 milyon ton petrol almıştır.²⁰⁰ Rusya ve Avrupa arasındaki güvenlik endişeleri, sınıra asker yığma girişimlerine rağmen, Almanya'nın Druzhba hattına önem vermesi, bu hattan gelen petrole olan ihtiyacının önemi ile açıklanabilir. Diğer taraftan da Rusya'nın petrolü bir koz olarak kullanıp kesmemesi, Rusya'nın Gürcüistan gibi yakın çevre ülkelerle kurmaya çalıştığı ortaklıklara rağmen, verimli bir iş birliği içine girememiş olması ve petrolünü satmak ihtiyacından kaynaklanan ve Kazakistan'ı dolaylı yoldan "kazanması" olabilir. Rusya, alışıldık stratejilerin ötesine geçerek, bölgede verimli ilişkiler içine giremediği ve engellerle karşılaştığı durumlarda, "strateji ötesi stratejiler" geliştirerek hem enerjisini satmak için çabalamakta hem boru hatlarının aktif kullanılması ve enerji akışının sürdürülebilir olmasını hedeflemekte, "enerji jeopolitiği"nde hakim gücünü karmaşık ancak işe yarayan politikalarla çeşitlendirmektedir. Kazak petrolünün Druzhba boru hattı üzerinden Almanya'ya ulaşması,

²⁰⁰ Kaya. Ankasam, 2023

Rusya, Almanya ve Kazakistan için önemlidir. Burada Rusya “*kazan-kazan-kazan*” stratejisi izleyerek, Druzhba boru hattının önemini ve sürekliliğini garantilemektedir. “*Druzhba Boru Hattı*” Kazak petrolüne yönelen Almanya’nın alternatif arayışlarının bir rövanşı olarak Rusya tarafından yeniden oyun sahasına çıkartılarak, hattın geleceğini ve önemini garanti altına alma hamleleridir. Bu hat ayrıca, Rusya’nın “*jeopolitik strateji*” si açısından, bir başarısıdır. Belarus açısından bakıldığında bu hat, Batı ve Rusya ile entegre olmuş ekonomik ilişkiler anlamına gelmektedir ve ekonomik gelişmesinde önemli bir katkı sunmaktadır. Belarus transitinin güvenli nakil yolları ayrıca petrol zengini Orta Doğu gibi ve Afrika gibi karmaşıklık ve kaosun hüküm sürdüğü bölgelere göre daha güvenlidir. Belarus’u “*Dünya Sistemi Teorisi*”nde, “*çevre*” bölgesi olarak jeopolitik açıdan önemli bir konuma yerleştirir. Rusya ile olan enerji iş birliği çerçevesinde de Önemli bir “*kara ülkesi*” yapar ve Rusya’nın kara hakimiyetine katkı sağlar. Druzhba Boru Hattı, enerji güvenliği sağlamak için kurulan kritik bir hatır.

Sovyetler Birliği döneminde inşa edilmiş olan Druzhba Boru Hattı, enerji güvenliği, bölgesel jeopolitik dengeler, AB ve Rusya arsındaki diyalogun ve iş birliklerinin artması açısından önemlidir. Enerjinin sürdürülebilirliği ve güvenliği noktasında, 1960’ların sonlarında yapılan, 1970’lerde faaliyete geçmiş olan Druzhba stratejik bir boru hattıdır. Günümüzde enerji güvenliği kapsamı yeşil enerji, alternatif kaynak arayışları boyutunda değişime uğramış olsa da Druzhba hala önemli bir hatır.

Druzhba enerji arz güvenliği, enerjinin çeşitlendirilmesi ve sürdürülebilir olması noktasında kritik rol oynar. Rusya’nın Avrupa piyasasındaki elini güçlendirirken, Avrupa’nın Rusya’ya bağımlılığı noktasında jeopolitik etkisi vardır. Petrol ticareti iki taraf arasında ekonomik ve siyasi ilişkileri, enerji diplomasisini geliştirir.

Druzhba, Rusya, Ukrayna, Belarus ve Avrupa ülkeleri arasında anlaşmalarla işletilmektedir. Yıllık kapasitesi 45 milyon tondur. Sovyet döneminden kalan boru hattı Avrupa enerjisinin önemli bir kısmını sağlar. (%10). Belarus’un Mozyr bölgesinden iki kola ayrılan hattın Kuzey kolu Belarus ve Polonya üzerinden Almanya’ya, Güney kolu Ukrayna üzerinden Slovakya, Çekya ve Macaristan’a ulaşır.

Enerji arzının çeşitlenmesinde ve güvenli enerji arzı sunumunda önemli bir hat olan “*Druzhba*” toplam 4000 kilometre uzunluğundadır. Rusya’dan başlayıp, Belarus, Ukrayna, Polonya, Almanya, Slovakya, Macaristan üzerinden geçen hat Çekya’da son bulmaktadır.

2.4.2. Soyuz Doğalgaz Boru Hattı

Soyuz doğal gaz boru hattı Kazakistan'dan Rusya'ya doğal gaz taşır. Rusya'dan Avrupa'ya doğal gaz aktaran hat yılda 72 milyar metreküp gaz taşıma kapasitesine sahiptir. Rusya'dan başlayan hat Belarus, Polonya, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine ulaşır. Ukrayna'da ikiye ayrılmaktadır. Rusya'nın bölgesel etkisini artırması ve enerji açısından stratejik bir avantaj oluşturması bakımından önemlidir. Enerji güvenliği açısından alternatif yol oluşturması bağlamında önem taşıyan stratejik bir hattır.

Yıllık kapasitesi yaklaşık 33 milyon tondur. Rusya'dan Orta ve Doğu Avrupa'ya daha çok gaz taşır. Eski bir hat olduğundan, modern inşa edilen alt yapısı güçlü boru hatlarına göre daha az tercih edilmektedir.



Harita 2.13: Soyuz Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: Google Haritalar

Soyuz Boru Hattı, Orenburg-Novopskov boru hatlarına bağlıdır. Moskova'nın kuzeybatısından geçerek, Volga Nehri'nden Kuzey Kafkasya ve Moskova'ya bağlanır.

Rusya Kazakistan ve Türkmenistan'dan daha düşük fiyatlarla gaz alır ve bu gazı Avrupa ülkelerine ulaştırır. Yıllık 72 milyar metreküp kapasitesi bulunan hat, Ukrayna'da ikiye ayrılır. Bir hattı Moldova-Romanya-Bulgaristan, diğer hattı Transgas hattına bağlanır.

Ukrayna Savaşı, Ukrayna'dan geçen hattı da riske soktuğundan, Belarus'un Druzhba Boru Hattı'nın önemi daha da artmıştır.

2.4.3. Northern Lights Doğalgaz Boru Hattı

Kuzey Işıkları doğal gaz boru hattı, Rusya'nın kuzeybatısında Ust-Luga'dan başlayıp, Baltık Denizi'ni geçerek, Finlandiya, İsveç, Danimarka üzerinden geçip, Almanya'da Greifswald kentine kadar 3500 kilometrelik bir hat üzerinde uzanır. Avrupa'nın güvenli enerji tedariki açısından önem taşır. Ukrayna savaşı ve Kırım'ın ilhakının yarattığı enerji krizleri, enerji güvenliği açısından Avrupa'nın bağımlılığı dikkate alındığında, büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu hat, alternatif nakil yolu bağlamında, Ukrayna'yı atlayarak, gazı Avrupa'ya ulaştırmaktadır. Bu hattın yıllık kapasitesi 55 milyar metreküptür.

2.4.4. Yamal Avrupa Doğalgaz Boru Hattı

1994 yılında yapımına başlanan hat, 1999'dan beri Avrupa'ya doğal gaz taşır. AB'nin ithalatındaki payı %15 civarındadır. Yamal-Avrupa doğal gaz boru hattı, Rusya'dan başlayıp, Belarus ve Polonya üzerinden Almanya'ya kadar uzanarak, Avrupa ülkelerine Rus doğal gazını taşıyan ana hatlardan biridir. Batı Sibirya'nın kuzeyindeki gaz sahalarını Avrupa'daki tüketicilere ulaştırır. Rusya Gazprom şirketi ile, Polonya EuRoPol gaz tarafından iletilen Yamal-Avrupa doğal gaz boru hattının yıllık kapasitesi 33 milyar küptür. 2022 yılında bu hattın Avrupa'ya taşınan gaz miktarı 17 milyar metreküpe düşmüştür.

Ukrayna savaşı gaz tedarikinde önemli olan bu hattı etkilemiş durumdadır. Rusya bu hattın Polonya kısmını kullanmayacağını açıklamıştır. Hattın Ukrayna üzerinden geçen bölümünde de Ukrayna gaz akışının üçte birini durdurmuştur. Bu hattın akan gazın durdurulması, petrol fiyatlarının AB'de artması anlamına geldiğinden, AB enerji Güvenliği açısından büyük bir risk oluşturmaktadır. Yamal – Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Avrupa'nın gaz ihtiyacının %10'dan fazlasını karşılamaktadır. Bu oran AB ülkeleri için oldukça önemli bir orandır. Özellikle Almanya ve Polonya gibi Avrupa ülkeleri için stratejik önemli olan bu hat, Avrupa'nın enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılar. Avrupa'nın doğal gaz arz güvenliğini sağlama noktasında kilit bir bağlantı noktasındadır. Gazprom (Rusya)+ PGNiG (Polonya)+ EuRoPol GAZ (Polonya, Rusya ortak girişimi) ortakları bulunmaktadır.

Yamal-Avrupa doğalgaz boru hattı



> 2000 km
uzunluk

32.9 milyar metreküp/yıl
proje kapasitesi

14
kompresör istasyonu

1999
teslimatların başladığı yıl

Kaynak: gazprom.ru

SPUTNIK

Harita 2.14: Yamal – Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: Google Haritalar

Rusya Ukrayna'nın Donbas bölgesinden günlük 30 milyon metreküp kapasitesi olan bu hat, Avrupa'ya gönderdiği gazın %30'unu sevk ediyordu.²⁰¹ Rusya'nın Ukrayna üzerinden gönderdiği gazın miktarının yüksekliği düşünüldüğünde, Belarus'un transit önemi daha da artacaktır. Polonya hattında yaşanan sorunlar, Ukrayna krizi, Kırım krizi, Rusya'yı güç kazanma yarışında avantajlar sağlarken, manevra alanını da bir taraftan daraltmakta gibi görünmektedir. Yüksek kapasitelerde Rusya'dan Avrupa'ya gaz sevkiyatı yapan bu hattın Druzhba ve Yamal – Avrupa Boru Hatları, Rusya ve Belarus'un AB karşısında stratejik iki önemli hattıdır. Güney Akım'ın askıya alınması, Nabucco projesinin iptali, Kuzey Akım projelerinde yaşanan sorunlar, bu iki hattın önemini Avrupa için daha kritik hale getirmiştir. Druzhba ve Yamal - Avrupa boru hattının stratejik önemi AB ve Rusya için daha ön plana çıkmaktadır. Bu da Belarus jeopolitiğinin önemini ortaya koyar.

²⁰¹ Abay, 2022.



Harita 2.15: Rusya'nın Avrupa'ya Doğal Gaz Sevkiyatı Haritası- 1 – Kaynak: <https://www.aa.com.tr>

2.4.5. Kuzey Akım 1 Doğalgaz Boru Hattı

Rus gazını Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya gönderen Kuzey Akım boru hattının yıllık kapasitesi 55 milyar metreküptür. 2011 yılında yapılan hat 25 yıllık bir anlaşmayı içerir. Rusya'nın Gazprom şirketi ile Almanya'nın BASF (şimdi Wintershall Dea) şirketi ortaklarıdır. Kuzey Akım 1 boru hattının kapasitesini iki katına çıkartan Kuzey Akım 2 Projesi ile Baltık Denizi'nde paralel bir hat oluşturmaktadır. AB'nin Rus gazına bağımlılığı noktasında AB için stratejik, enerji arzının çeşitlenmesi noktasında da AB için, Rusya'ya bağımlılığı göz önüne alındığında stratejik rol oynar. Belarus transistinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Ukrayna gibi ülkeleri bypass eden hat, Rus ekonomisi için transit ücretleri açısından önemlidir. AB'yi stratejik açıdan Rusya'ya daha bağımlı hale getirir. Özellikle Rusya ile yaşanacak siyasi krizlerde enerji güvenliği noktasında riskler taşır. Baltık Deniz'inden geçtiği için çevresel etkileri tartışılmış, ekosistem üzerindeki etkilerinden dolayı eleştirilmiştir.



Harita 2.16: Rusya'nın Avrupa'ya Doğal Gaz Sevkiyatı Haritası- 2 – Kaynak: <https://www.sozcu.com.tr/haritom.tr>

Kuzey Akım -1 Rusya'dan Almanya'ya doğal gaz taşımaktadır. 2,400 kilometre uzunluğundadır. Kuzey denizinin altından da 1200 kilometre boyunca uzanır. Rusya'nın Beregovaya'dan başlar, Baltık denizinden geçerek Almanya'nın Greifswald şehrine Rusya-Finlandiya-İsveç-Danimarka-Almanya güzergahı bulunmaktadır.²⁰² Sibirya'nın Batı'sından alınan gaz Avrupa için önemli bir tedarik kaynağıdır. Yıllık kapasitesi 55 milyar metreküptür. Rusya ile Almanya arasındaki ekonomik iş birliğini geliştirmesi açısından önemlidir. Özellikle Ukrayna krizinden sonra enerji güvenliği ve çeşitlendirilmesi açısından Avrupa ve Rusya için stratejik öneme sahiptir.

Kuzey Akım gaz kesintilerinden dolayı, AB ile Rusya arasında, Ukrayna savaşıdan sonra enerji krizlerine sebep olmuştur. Sızıntı ve çeşitli patlamaların olduğu ve sabotaj ihtimallerinin tartışıldığı hat, AB ve Rusya için enerji güvenliği ve kesintisiz enerji tedariki açısından bir sorun oluşturmaktadır.

²⁰² Varoğlu, 2021.

2.4.6. Kuzey Akım 2 Doğalgaz Boru Hattı

Leningrad'daki Ust-Luga bölgesinden başlar Baltık Denizi'nden geçerek Almanya'nın Greifswald bölgesinde kadar uzanır. 2020 yılında tamamlandı. 1,200 kilometre uzunluğundadır. Yıllık kapasitesi toplam 55 milyar metreküptür. Bu hat Almanya ve Rusya'yı birbirine direk bağlayan bir hat olması açısından önem taşımaktadır. Avrupa'nın enerji güvenliği açısından ABD'nin karşı çıktığı ve faaliyete geçmemesi için Rusya'ya yaptırım uyguladığı stratejik bir boru hattıdır. ABD yaptırımlarından dolayı uzun süre atıl durumda kalmış ve faaliyete geçememiştir. Gazın %40'ını Rusya'dan karşılayan AB için bütün alternatif boru hatları bir gereklilik olmakla birlikte, Rusya bu projeyi özellikle Atlantik karşısında, enerji gücünü arttırmak için planlamıştır. Ukrayna krizinden sonra, AB'ye gönderdiği gazı garanti altına almak isteyen Rusya, enerji yollarını çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Gazprom şirketinin üreticisi olduğu bu hat 2006 ve 2009 yılları arasında Rusya ve AB arasında yaşanan yüksek fiyatlı gaz krizi yüzünden bir çıkmaza girmiştir. Rusya bu hattı bir alternatif olarak AB'ye arz etmektedir. Kuzey Akım- 1'den iki kat fazla gaz pompalama kapasitesi bulunan Kuzey Akım-2, Avrupa Birliği tarafından birtakım yasalara uyma doğrultusunda Rusya'ya karşı yaptırım aracı olarak kullanılmaktadır. Bu noktada AB'nin amacı enerjinin kontrolü üzerinde etki sahibi olma çabalarıdır. Uzun süre yaptırımlara maruz kalan boru hattı enerji arz güvenliği açısından risk oluşturmaktadır.



Harita 2.17: Kuzey Akım – 1, Kuzey Akım – 2 Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak:

<https://www.bbc.news>

Alman ve Rus ekonomisine önemli katkılar sunan bu iki birbirine paralel hat, jeopolitik açıdan her iki taraf için de önem taşımaktadır AB'nin bu projeye karşıtlığı ve birtakım yaptırımlar uygulaması Rusya'yı zor durumda bırakmaktadır. (Burkova, 2018). Bu da açıkça göstermektedir ki, jeopolitik açıdan bu hat Rusya için önemlidir.

Kuzey Akım- 2 projesinin ana ortağı Rus Gazprom şirketi %51 hisseye sahiptir. Alman şirketleri olan Wintershall ve E.ON AG'nin %15,5'er hissesi bulunmaktadır. Ayrıca Hollandalı enerji şirketi Nederlandse Gasunie ve Fransız enerji şirketi Engie Suez %9'ar hisseye sahiptirler.²⁰³ Boru hattı 2011 yılında resmi olarak açılmıştır.²⁰⁴

Ancak, bu proje üzerinde Amerikan yaptırımları büyük baskı oluşturmuştur. Bu yaptırımlar, hem Rusya hem AB için, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde jeopolitik bir sorunsal ortaya çıkartmaktadır. Bu anlamda Belarus transiti jeopolitik açıdan hem Rusya hem de Avrupa Birliği için ön plana çıkmaktadır. Ancak, bu noktada, insan hak ihlalleri ve demokrasi konularında AB tarafından yaptırımlara maruz kalan Belarus, izlediği denge politikalarının yanında, Avrupa Birliği'nin bu değerlerini ülkede içselleştirebilirse, enerji güvenliği anlamında AB karşısında yaptırımların getirdiği sınırlamalardan kurtulup, ekonomik anlamda ve jeopolitik anlamda avantajlar elde edecektir.

Kuzey Akım- 2 ABD için jeopolitik bir sorunsaldır, çünkü Rus gazını Almanya üzerinden Avrupa'ya ulaştıran bu hat, Avrupa Birliği'nin ekonomik lideri Almanya ve Rusya için jeopolitik açıdan karşılıklı bir kazan-kazan durumu oluşturmaktadır. Bu proje 2006-2009 yılları arasında Rusya ve Ukrayna arasında çıkan sorunlar nedeniyle yaşanan doğal gaz kesintilerine karşı alternatif bir hat olarak ortaya çıkmıştır. Bu boru hattı, Polonya ve Almanya'yı pas geçtiği için bu iki ülkenin transit gelirleri azalacağından, projeye sıcak bakmamaktadırlar. Bu hat Kuzey Akım- 1 boru hattının kapasitesinin iki katı randıman gösterecek bir hattır.²⁰⁵ Avrupa Birliği Kuzey Akım- 2 projesine sıcak bakmaktadır. Bunun iki önemli sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Polonya ve Ukrayna'yı pas geçen bu boru hattı, enerji güvenliği açısından Avrupa'ya avantaj sunmaktadır. İkincisi, transit ülkeleri pas geçmesi daha ekonomik fiyattan Avrupa'ya gaz temin edecektir. Karşılıklı bağımlılık ekseninde ve Avrupa Birliği'nin gittikçe artan enerji ihtiyacı karşısında, Kuzey Akım- 2 projesi Avrupa Birliği için, enerjinin sürdürülebilirliği ve daha güvenli olması sebebiyle, erişilebilirliği açısından son derece önemlidir. Rusya için de genişletilmiş enerji pazarı kapsamında, ekonomik büyüme,

²⁰³ <https://www.nord-stream.com/about-us/> (erişim tarihi: 24.03.2024).

²⁰⁴ Wiesmann, Gerrit, 2019

²⁰⁵ <https://tr.euronews.com/2022/02/08/kuzey-ak-m-2-projesi-nedir-almanya-rusya-ve-avrupa-icin-onemi-ne> (erişim tarihi: 08.02.2022).

jeopolitik ve jeostratejik bir unsurdur. Ukrayna krizi üzerine, Rusya ve AB ortak şirketleri aracılığıyla alternatif bir boru hattı olarak planlanan proje, transit ücretlerini azaltacağından, gazın ucuzlaması anlamına gelmektedir. Transit ülkeler, bir avantaj olmakla birlikte, yaşanan ülkeler arası kriz enerji kesintilerine sebep olabilmektedir. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan transit ücretleri anlaşmazlığı sonucunda, 2006-2009 yılları arasında Avrupa enerjiye erişimde sorunlar yaşamıştır.

Enerji aktarım piyasasında, ABD'nin rolü önemlidir. Çünkü artık enerji piyasasında uluslararası şirketler oldukça etkili söz sahibidirler. Çok uluslu olabilen bu şirketler üzerinde yaptırımlar uygulamak yoluyla, sektör politik çıkarlar için stratejik mevziler olarak kullanılabilir. Bu noktada ülkelerin karşılıklı çıkarları söz konusudur ve devletler arasındaki iş birlikleri, ekonomik ortaklıklar, ekonomik ve siyasi çıkarlar, devletlerin gücü ve stratejileri doğrultusunda etkileşim içerisinde şekillenmektedir.

Sonuç olarak, denizden geçen boru hatları, transit ülkeleri pas geçtiğinden, Ukrayna örneğinde olduğu gibi, ülkeler arasında çıkabilecek olası sorunlardan etkilenmeyecek olan enerji piyasası için önemli jeostratejik projelerdir. Transit ücretlerinin olmaması, Avrupa'ya ulaşan doğal gazın daha ekonomik ulaştırılmasını sağlar, daha güvenlidir. Ancak, denizden geçen hatlar birtakım teknik sorunlarla karşılaşabilir. Bu durum karadan geçen boru hatları için de geçerlidir, ancak uzun mesafeler boyunca ilerleyen boru hatlarının bakım ve onarımı daha sorunlu olabilir.

Transit ülkelerden geçen hatlar enerji güvenliği açısından ekonomik fayda sağlama ve politik ilişkilerde entegre edici role sahip olması açısından avantajlar sağlayabilir. Ülkelerin jeopolitik konumları, enerji güvenliğini artırabilir. Belarus bu anlamda Ukrayna'nın aksine, Rusya ve AB arasında enerji güvenliği açısından avantajlı bir bölgedir. Rusya ile olan ortak askeri ve ekonomik iş birlikleri bulunmaktadır. Boru hatlarının sağladığı istihdam imkanları ve ekonomik fayda, aynı zamanda karşılıklı iş birliklerini de geliştirerek diplomatik fayda da sağlar. Deniz tabanından geçen boru hatları, Kuzey Akım gibi, mesafeleri daha kısaltabilir, ancak Belarus küçük bir alana yayılmış bir ülke olduğundan, bu avantajı daha fazladır. Bununla birlikte, deniz tabanı enerji güvenliği açısından kara yoluna göre daha avantajlı olabilir, ancak daha maliyetli olabilir. Daha az jeopolitik riskler barındırır. Ancak Belarus'un jeopolitiği, AB ve Rusya arasında denge stratejileri bu noktada güvenlik açısından Belarus'a avantaj sağlamaktadır.

Transit ülkeler yüksek geçiş ücretleri talep edebilir bu bir dezavantajdır, ancak Belarus'a ekonomik ve siyasi entegrasyon stratejileri çerçevesinde uygun fiyattan enerji akışı sağlayan

Rusya, bunun karşılığında transit ücretlerinde kolaylık sağlayan Belarus için bu dezavantajlı durum karşılıklı bir avantaja dönüşmüştür.

Bütün bu unsurlar dikkate alındığında, Belarus Rusya ile AB arasında enerji çeşitliliği açısından avantajlı bir konumdadır. Enerji çeşitliliği hem AB'nin hem Rusya'nın arzu ettiği, enerji güvenliği ve sürdürülebilir enerji boyutlarında olumlu etkiler sunmaktadır.

Deniz tabanındaki boru hatlarının bir diğer dezavantajı da çevreye ve deniz ekosistemine verdiği zarar şeklinde ortaya çıkabilir. Özellikle AB'nin çevre politikaları çerçevesinde “temiz ve ucuz” enerjiye erişim konusunda kara transisine göre daha sorunlu bir sistemdir. “Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)”nın Rusya temsilcisi, Aleksei Knizhnikov 2018 yılında St.Petersburg’da düzenlenen “Dünya Ekonomik Formu”nda, Kuzey Akım- 2 projesinin Kurgalski Doğal Koruma alanını olumsuz etkilediğini dile getirmiştir. WWF'nin Almanya şubesi de Alman hükümetinden Kuzey Akım- 2 Projesinin Baltık Denizindeki ekolojik sistemi tehdit etmesi nedeniyle iptal edilmesini talep etmiştir. Projenin “Paris İklim Değişikliği Anlaşması”nın 2050 yılına kadar sera gazını azaltma hedefiyle çeliştiğini, bu sebeple engellenmesini istemiştir.²⁰⁶ Ancak, buradaki asıl mesele Rusya’ya olan bağımlılığı azaltma çabalarıdır. Kuzey Akım Projeleri Gazprom tarafından işletilmektedir.

2.4.7. Nabucco Boru Hattı

Nabucco Hazar ve Orta Doğu’dan aldığı gazı (Azerbaycan, İran, Irak) Türkiye üzerinden Avrupa’ya (Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya) doğal gaz taşıyan hattır. Uzunluğu 3,893 kilometredir. Yıllık 31 milyar metreküp kapasitesi bulunmaktadır. Hat Türkiye’den başlayıp, Bulgaristan, Romanya, Macaristan’dan geçerek Avusturya’da son bulur. Avusturya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Türkiye dışında Fransız ortakları bulunmaktadır. OMV (Avusturya), MOL (Macaristan), Transgaz (Romanhya), Bulgargaz (Bulgaristan), BOTAŞ (Türkiye) ortaklarındandır. Rusya’dan gelen gaza alternatif boru hattı olduğundan, ABD ve AB bu hatta karşı değildir. Ancak, Nabucco projesi iptal edilmiştir. Finansal zorluklar, kaynak bulma güçlükleri ve proje ortaklarının çekilmesi gibi sebeplerle proje durduruldu.

Rusya, enerji sektöründe kendisine bağımlı olan AB'nin tüm alternatif yollarının önünü kesmek için, zengin rezervleri bulunan Orta Asya’da hâkim enerji gücü olma stratejisi yürütmektedir. Bu noktada Türkiye ise transit misyonundan daha büyük bir misyon üstlenmek istemekte, enerji iş birliği yaparak İran doğal gazının AB’ye aktarılmasında daha aktif rol

²⁰⁶ Varoğlu, 2021

üstlenmek istemektedir. TAP Projesi (Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı) bu noktada önem kazanmaktadır.

Nabucco Avrupa Birliği'nin enerji tedarik yollarını çeşitlendirmesi anlamında jeopolitik önemi olan bir boru hattıdır. Rusya açısından ise, enerji gücünü ve kontrolünü elinde bulundurma politikaları çerçevesinde jeostratejik yeni hamleler geliştirmesine kapı açan bir durum ortaya çıkartmıştır. Bu hattın önemi, enerji güvenliğini ve çeşitliliğini arttırmak ve Avrupa'ya yeni tedarik kaynağı sağlamaktır. Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya yönelik bu proje politik engeller ve finansal problemler gibi nedenlerle tamamlanamadı ve iptal edildi.



Harita 2.18: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı – Kaynak: <https://tr.m.wikipedia.org/wiki/>

2.4.8. TANAP-TAP Doğal Gaz Boru Hattı

Enerji piyasalarında rekabeti artırmak açısından da önemli olan bu boru hattı projesinden önce de gene enerji tedarikini çeşitlendirmek amacıyla Azerbaycan gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan “*Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı*” (TANAP) projesi oluşturulmuştur. 2023 yılında tamamlanan proje bölgesel iş birliğini ve ekonomik ilişkileri geliştirerek, enerji çeşitliliği sağlaması açısından önemlidir. Ortakları arasında Hazar denizindeki kaynaklardan Avrupa'ya gaz taşıyan Güney gaz koridoru şirketi (%51), BOTAŞ (%30), BP (TANAP) (%12), SOCAR Türkiye Enerji (%7) şirketleri bulunmaktadır.²⁰⁷ “*Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı*” da Azerbaycan gazını Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden Adriyatik Denizine oradan İtalya'ya ve oradan da diğer Avrupa ülkelerine

²⁰⁷ <https://www.tanap.com/ortaklar> (erişim tarihi: 18.03.2024).

ulaştırmaktadır. TAP, TANAP ve Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı (SCP) ile, Güney Gaz Koridorunu oluşturmaktadır. Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP), Nabucco'nun yüksek maliyetlerinin aksine, daha az sayıda transit ülkesi açısından avantajlıydı ve politik riskleri daha azdı. Hattın büyük bir bölümü Avrupa Birliği üyesi Yunanistan topraklarından geçiyordu.²⁰⁸ TAP boru hattıyla Slovakya, Karadağ, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Hırvatistan, Sırbistan gaz almak isteyen ülkeler arasındadır. Macaristan Devlet şirketi MVMCEEnergy ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet petrol şirketi (SOCAR) arasında 2023 yılında imzalanan anlaşmayla Azerbaycan gazının ithaline ve depolanmasına karar verilmiştir. 2023 yılında Güney Gaz Koridoruyla 12 milyar metreküp Azerbaycan gazının, 2027 yılında ise 20 milyar metreküp Azerbaycan gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya gönderilmesinin planlanması, Türkiye'nin transit güzergahının yanısıra, yeni enerji altyapı yatırımları anlamına gelmektedir.²⁰⁹ 2018 yılında faaliyete geçmiştir. Yıllık kapasitesi 16 milyar metreküptür.

Bu projeler, Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığı karşısında alternatif boru hatları olarak, enerjinin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin enerji güvenliğini arttırarak, Türkiye'yi enerji koridoru haline getirerek, Türkiye'nin enerji merkezi olmasını sağlar. Her iki proje de Avrupa'nın enerji tedarikini çeşitlendirir.



Harita 2.19: TAP-TANAP Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak:

TAP_TANAP_SCP_Schah_Denis.png (3178×10: 27) (wikimedia.org)

2.4.9. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı

Nabucco Doğal gaz Boru hattına rakip olarak görülen Güney Akım 2014'de Avrupa Birliği'nden gelen engeller ve AB'nin mevzuatına uymadığı için iptal edilmiştir. (AB Üçüncü Enerji Paketi). Güney Akım, Rusya gazını Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Slovenya

²⁰⁸ Varoğlu, 2021

²⁰⁹ Kenan, 2023

üzerinden Avusturya'ya ulaştırma projesiydi. AB tarafından Rusya'ya bir tepki olarak iptal edilmiştir. Enerji arz güvenliğini artırması ve alternatif tedarik çeşitliliği açısından önemlidir. 2,380 kilometre uzunluğunda ve yıllık kapasitesi 63 milyar metreküptür. Gazprom, Wintershall, Naftna gibi büyük şirketler ortaklarındandır. Gazprom bu boru hattının hisselerinin %50'sine sahiptir. Gazprom Ukrayna krizinden sonra ABD tarafından yaptırımlara maruz kalmıştır.

Avrupa Birliği enerji mevzuatı, enerji sektöründe rekabeti içerde ve dışarda artırma, üye ülkelerde yenilenebilir enerjinin payını artırma ve sera gazı emisyonlarını azaltarak çevreyle dost enerji kaynakları tüketimini teşvik etme, enerji verimliliğini artırma, Avrupa Birliği içinde enerji alanında entegrasyonun oluşturulması gibi maddelerden dolayı bu proje, siyasi ve jeopolitik alanda AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını sürdüreceğinden eleştirilere maruz kalmıştır. Bu proje “*Avrupa’da Güney Akım Sancısı*” olarak tanımlanmıştır.²¹⁰ Rusya, bu projeyi iptal ederek, Türkiye üzerinden başka bir boru hattı çalışmasına girişeceklerini söylemiştir. Türk Akım Güney Akım'ın alternatifi olarak Rusya'nın AB politikaları karşısında kendi enerji arz güvenliği noktasında projelendirdiği stratejik bir hattır. Bulgaristan ve Sırbistan tarafından eleştirilere maruz kalan iptal söylemleri, bu ülkelerin transit ülke olmaktan sağlayacakları faydayı kaybetmelerinden kaynaklanmaktadır.

Aslında AB, burada “*politik bir oyun*” oynuyor olabilir. Gücünü pekiştirme ve söz sahibi tarafın kendisi olduğu algısını yaratma stratejisi izliyor olabilir. Çünkü Avrupa Birliği, Rusya'dan gelecek her türlü boru hattına azami ihtiyaç duyan bir ülkedir. Bütün alternatif yol arama ve tedarik zincirini çeşitlendirme çabalarına, yenilenebilir enerjiyle ilgili alınan kararlara rağmen, AB'nin Rus gazına olan büyük oranlardaki ihtiyacı açıkça ortadadır. Avrupa Birliği, Rusya'ya bu boru hattında geri adım attırma çabalarının altında, aslında AB'nin Rusya'ya olan ihtiyacından çok, Rusya'nın AB'ye olan ihtiyacının daha çok olduğu izlenimini yaratmaya çalışıyor olabilir. Ancak, Rusya bu kartı görmekte ve Türk Akım gibi yeni alternatif çözüm arayışlarına girerek, politikalarını ve güzergahlarını sürekli çeşitlendirme ve karşı hamlelerde bulunmaktadır. Ancak, sonuç olarak AB enerji sektöründe Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma politikaları çerçevesinde bu projeye sıcak bakmamıştır. Güney Akım'a alternatif olarak yapılan, Türk Akım boru hattı, enerji çeşitliliği açısından hem AB hem Rusya için önemlidir. Güney Akım Avrupa Birliği'nin “*Üçüncü Enerji Paketi*”ne uymadığı için askıya alınmıştır. Buna paket, aynı şirketin hem gaz tedariki hem üretimi yapmasını yasaklıyordu. Rusya'ya olan bağımlılığı arttırdığından AB için stratejik bir boru hattıdır. Rusya'nın Türkiye ile olan

²¹⁰ Dünya Gazetesi, 2014

ittifakları ve ortaklıkları, Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz hakimiyeti açısından stratejik önem taşımaktadır.



Harita 2.20: Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı haritası – Kaynak: <https://yandex.com.tr/gorsel/search>

Kuzey Akım -1, Kuzey Akım -2, Güney Akım projeleri Ukrayna gibi transit ülkelerin transit gelirlerini azaltacağından, transit ülkeleri ekonomik ve politik anlamda zora sokacak projelerdir. Ukrayna üzerinden Avrupa'ya %80 oranında gaz akışının olduğu gerçeği, bu ülkenin gelirlerinde büyük bir kayba sebep olacaktır. Rusya tarafından bakıldığında, Kuzey Akım ve Güney Akım projeleri, transit maliyetleri ortadan kaldıracığından, kar olarak geri dönecektir. Politik müzakerelerin güçlüğü ve ülkeler arası olası krizler, denizden geçen boru hatları ekseninde, Karadeniz ve Baltık'dan geçen bu boru hatlarının avantajlı olacağı söylenebilir. Güney Akım Avrupa'ya doğrudan gaz tedariği sağlayacaktı. Rusya'nın Anapa bölgesinden başlayıp Bulgaristan'ın Varna kentine ulaşması planlanan boru hattının yıllık kapasitesi 63 milyar metreküp olarak planlanmıştı. AB'nin iç Pazar kuralları ve rekabet politikaları da hattın iptal edilmesinde etkili olmuştur.

Nabucco, ABD tarafından destek gören bir projeydi, çünkü AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltarak, enerji arz güvenliğini artırma noktasında jeopolitik bir önemi bulunmaktaydı. Güney Akım ise ABD tarafından destek görmemekteydi. Nabucco'ya karşı boru hattı olarak ortaya konulan bu proje, Nabucco'nun aksine, AB'nin enerji arz güvenliğini tehdit ediyordu ve Rusya'ya bağımlılığı arttırıyordu. ABD aynı sebeplerden ötürü, Kuzey Akım projelerine de karşıdır ve desteklememektedir. Bu alternatiflerin destek görmemesi sonucunda, Rusya alternatif olarak Türk Akım projesini ortaya koydu. Türk Akım, AB'nin enerji arz güvenliğini çeşitlendirmesi bakımından önemlidir. Türk Akım Türkiye için transit ülke

açısından kazanç sağlayacağı için, ekonomik ve jeopolitik açıdan önem taşımaktadır. Rusya için de, bölgesel gücünü arttırması ve Karadeniz’de Türkiye olan iş birliği neticesinde daha güçlü bir jeopolitik konumda olması açısından stratejik önemi olan bir projedir.

Hazar ve Orta Doğu bölgesindeki doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınması öngörülen Nabucco’nın Avrupa Birliği’nden gelen baskılar sonucu ve Ukrayna krizinin yarattığı güvensiz ortam neticesinde, AB tarafından Rusya’ya iptal ettirilmesinin ardından başarısızlığa uğramasına alternatif olarak projelendirilen Güney Akım projesi de Rusya’nın Karadeniz hakimiyetini güçlendireceğinden AB tarafından, AB mevzuatına uygun olmadığı gerekçesiyle iptal edildi. AB’nin 2009/73 sayılı “*Doğal gaz Piyasası Direktifine*” göre iptal edildi. AB Birlik içinde rekabetçi ortamı oluşturmak ve eşitlikçi erişim sağlamak amacı gütmektedir. Güney Akım Projesinin eşitlikçi ve rekabetçi ortamı sağlamadığı gerekçe olarak gösterilmiştir. Rusya’nın kontrolündeki bir projenin üçüncü taraflara eşitlikçi bir fırsat sağlayamayacağı endişeleri bulunmaktaydı. Rusya’nın Kırım’ı ilhakı da (2014), AB’nin Güney Akım’a karşı çıkarak, kendi jeopolitik güvenliğini garanti altına almaya çalışmıştır.

2.4.10. Türk Akım Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

2020 yılında tamamlanan Türk Akım’ın yıllık kapasitesi 31,5 milyar metreküptür. Türkiye üzerinden Avrupa’ya Rus gazını taşıyan stratejik bir boru hattıdır. Rusya Anapa’dan başlar, Türkiye Kıyıköy’e uzanır. Rusya’dan Türkiye’ye ve Güney Doğu Avrupa’ya doğrudan gaz sevkiyatı yapar. Türkiye’nin dört bir yanında doğal gaz üreticisi ülkeler bulunmaktadır. Enerji rezervleri açısından zengin Orta Asya, Orta Doğu ülkeleri, Kazakistan, Azerbaycan, Doğu Akdeniz arasındaki jeopolitik konumuyla, enerji güvenliği açısından güvenilir bir konumda bulunmaktadır.

2022 yılında başlayan Rusya- Ukrayna savaşı sonucunda Rusya’dan Avrupa’ya giden enerji tedarik yolları değişime uğramıştır. Savaş öncesi Baltık Denizi hattından Ukrayna ve Belarus üzerinden doğrudan Almanya ve Finlandiya, Baltık ülkelerine Belaruss ve Ukrayna üzerinden gaz akışı sağlanmaktaydı. Ancak, Ukrayna Savaşı sonrasında Türk Akım’ın stratejik önemi artmıştır. Türk Akım üzerinden Türkiye- Bulgaristan güzergahından önemli miktarda gaz akışı gerçekleştirmiştir. 2023 yılında Rusya’dan Avrupa’ya gönderilen 2,3 milyar metreküp gazın 1,3 milyar metreküpü Türk Akım üzerinden gönderilmiştir. (Yaklaşık %57) Sırbistan, Macaristan ve Bulgaristan, Türkiye üzerinden gelen gazın diğer kullanıcılarıdır. 2021 yılında Gazprom bu hattın büyük bir gaz akışını öngören 15 yıllık bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca Türk Akım ile Avrupa ülkelerinden Romanya, Yunanistan, Makedonay ve Bosna Hersek de

gaz alacaklardır.²¹¹ Bu ortaklıklar Türk Akımın jeopolitik önemini arttırmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Hazar Denizi'nden petrolü Batı pazarlarına taşımada kritik bir rol oynayarak enerji arz güvenliğini sağlamaktadır.²¹²



Harita 2.21: Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı Haritası – Kaynak: <https://yandex.com.tr/gorsel/search>

Başarısızlıkla sonuçlanan “Güney Akım Projesi” Rusya ve Türkiye arasında “Türk Akım Projesi” ni sahneye koymuştur. Ancak, 2015 yılında Türkiye ve Rusya arasında yaşanan uçak krizi ve sonrasında Rusya’nın Türkiye’ye uyguladığı birtakım yaptırımlar, Türk Akım projesinin askıya alınmasına sebep olmuştur. 2016 yılında ise uçak krizi çözülerek taraflar yeniden müzakerelere başlamıştır. Rusya ve Türkiye arasında Türk Akım’ın ilk adımları atılmış ve anlaşmaya varılmıştır.

Türk Akım projesi, Ukrayna’yı AB ile Rusya arasında transit ülke konumundan çıkartmıştır. Ukrayna krizi Rusya ve Avrupa Birliği için enerji güvenliği konusunda bir dönüm noktası oluşturmıştır. Rusya bu krizle birlikte kendi enerji güvenliğini sağlamak için, yakın çevre ülkeleri kontrol etme ihtiyacı duymuştur. Enerjinin kontrolü, aynı zamanda yakın çevre ülkelerin kontrolü anlamına gelmekteydi. Bu amaçla Rusya, Avrupa’ya sattığı gaz için yeni alternatif tedarik yolları arama ihtiyacı duymuştur. Türk Akım bu anlamda önemli bir projedir. Güney Akım ve öncesinde Nabucco projelerinin başarısızlığa uğraması, Rusya için yeni bir alternatif olan Türk Akım projesini ortaya çıkartmıştır.²¹³ Tıpkı Güney Akım’da olduğu gibi,

²¹¹ Kenan, 2024

²¹² Starr ve Cornell, 2005: 64-89.

²¹³ Sıvış, 2019: 1373-1388.

Ukrayna'nın transitini ortadan kaldırmak için planlanan bu proje, Güney Akım'ın iptaline sebep olan Avrupa Komisyonu tarafından ortaya koyulan “*Üçüncü Enerji Paketi*” ile ilgili sorunları da ortadan kaldırmaktaydı. 2016 yılında taraflar arasında imzalanan bu projenin toplam uzunluğu, 1,090 kilometredir. Rusya'dan başlayacak boru hattı, Karadeniz'den geçerek Türkiye üzerinden (Kıyıköy), Lüleburgaz, Kırklareli istikameti boyunca ilerleyerek, Güney ve Güneydoğu Avrupa'ya ulaşacaktır. İki hattan oluşan projenin yıllık kapasitesi 31 milyar metreküp civarındadır. BOTAŞ ve Gazprom ortaklığıyla yürütülmektedir.

Türk Akım Rusya'nın Batı Balkanlar'daki enerji gücünü sağlamlaştıracaktır. (Markoviç, 2017, 6). Eurostat 2018 verilerine göre, Rusya'dan Avrupa'nın aldığı gaz miktarı %40'a kadar yükselmiştir.

ABD ve AB, Kuzey Akım- 2 projesine sıcak bakmadığı gibi, Türk Akım projesine de sıcak bakmamakta, AB'nin Rusya'ya bağımlılığını devam ettirecek olan bu projeleri, enerji güvenliği açısından sakıncalı bulmaktadır. Kuzey Akım- 2 ve Türk Akım projeleri, jeopolitik ve jeoekonomik açıdan Rusya'nın elini Doğu Avrupa'da güçlendirecektir. Bu projelerle, Doğu Avrupa'ya hakim olma ve kontrol altına alma çabaları Batı tarafını endişelendirmektedir. “*Rusya hem Kuzey Akım- 2'yi hem de Türk Akım'ı kullanarak Orta ve Doğu Avrupa'daki güvenlik ve istikrar üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak istiyor*” söylemiyle ABD Enerji Bakanı Rick Perry Amerikalıların çekincelerini ortaya koymuştur. (Gotev, 2018). Enerji yollarına hakim olmak, bu bölgelere de hakim olmak⁸ anlamına geleceğinden, Atlantığın endişeleri yerindedir.

Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi'ne (2014) göre, Avrupa Birliği'nin yüksek oranda Rusya'ya olan enerji bağımlılığı, AB için jeopolitik bir tehdit oluşturmaktadır. Eurostat 2018 verilerine göre, AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı %40,5 oranındadır. Rusya açısından, enerji güvenliğinin arttırılması, iç güvenlik anlamına gelmektedir. Çünkü, ekonomik istikrar, iç güvenliğin garantisidir. Bu sebeple, Rusya Ulusal Güvenlik Stratejisine (2015) göre, tüketici ülkelere enerji tedariklerinin sürekliliğinin sağlanması ve güvenli enerjinin ulaştırılması önemlidir.

Nabucco ve Güney Akım projelerinin “*başarısızlığı*” karşısında, Rusya alternatif yolları arttırma stratejileri kapsamında “*Türk Akım*” projesini oluşturmuştur. Ukrayna ile yaşadığı krizi de baz alarak Rusya pazarını çeşitlendirmek ve enerji güvenliğini sağlamak istemiştir.

AB için, Rusya dışından tedarik ettiği her enerji kaynağı jeopolitik açıdan bir kazanımdır. Dünya üzerinde en çok doğal gaz rezervlerine sahip ülkelerden İran, Irak ve Orta

Doğu bölgesidir. Bu Türkiye'nin transit önemini arttırmaktadır. Hem AB için jeopolitik bir kazanç olacak bu bölgeler üzerinde Rusya da hakimiyet kurmak yoluyla kendi rezervlerini daha da zenginleştirmek suretiyle jeopolitik kazanç elde edecektir. İran ve Irak gibi Orta Doğu'da bulunan kanıtlanmış doğal gaz rezervleri 79,4 trilyon metreküp civarındadır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) istatistiklerine göre, 2015 yılında dünyadaki toplam kanıtlanmış petrol rezervleri 201 trilyon metreküp civarındadır. Orta Doğu bu rezervlerde lider konumundadır. 33 milyar metreküp kanıtlanmış rezervi ile İran bu bölgede başı çekmektedir. Bu da İran'ın hem AB hem de Rusya için jeopolitik ve jeoekonomik önemini ortaya koyarak, jeostratejik politikaları şekillendirmesi kaçınılmazdır. Orta Doğu'nun ardından Doğu Avrupa ve Avrasya bölgesi yaklaşık 65 trilyon metreküp rezerviyle takip etmektedir. ABD'nin bu bölgelere ilgisi düşünüldüğünde, Rusya'nın da jeopolitik açıdan bu bölgelerde hakimiyet kurma çabalarını anlamak mümkündür.

Türk Akım ile Rusya Doğu Avrupa'daki enerji güvenliğini sağlama almış olacaktır. Kuzey Akım- 2 ile de Avrupa'nın kuzeyi dışında jeopolitik etkisini arttırmış olacağı ve elini güçlendireceği ortadadır. Türk Akım Rusya ile Batı arasındaki rekabet bölgesi olan Batı Balkanlar'da Rusya'nın enerji kaynakları açısından gücünü sağlamlaştırmış olacaktır. (Markoviç, 2017, 6). Türkiye'nin bölgesel rolünü güçlendirirken, Avrupa'nın enerji rotalarının çeşitlendirilmesine katkı sağlar. Daha kısa ve ekonomik gaz sevkıyatı sağlar.

Mavi Akım Doğal gaz Boru Hattı da 1997 tarihinde BOTAŞ ile Gazexport arasında imzalanmıştır. Rusya'dan aldığı gazı Karadeniz üzerinden Türkiye'de getirmek üzere planlanan hat için, 25 yıllık anlaşma imzalanmıştır. Mavi Akım Avrupa ve Asya arasında Türkiye'yi stratejik bir köprü haline getirir. Rusya'nın Pazar çeşitliliği noktasında önemlidir. Karadeniz'in kontrolü açısından jeopolitik dinamikleri ve güvenlik stratejilerin etkisi vardır. Boru hattının altyapı güvenliği, Karadeniz'in stratejik önemini artırır.

Rusya dış politikası, büyük oranda AB'nin enerji ihtiyacı etrafında şekillenmekte, çevre ve yakın çevre ülkeleri üzerinde Rusya gerek elindeki enerji gücünü gerek diğer enerji zengini ülkeler ve bölgeler üzerinde kontrol sağlamak amacıyla jeopolitik hamleler geliştirerek, alternatiflerini arttırarak, AB'yi "*enerji ablukası*" altına almaya çalışarak hem bölgesel hem de küresel güç elde etmek istemektedir. Çok kutuplu dünya sistemi arzusu çerçevesinde, Avrasya bölgesini, eski BDT ülkeleri üzerindeki etki alanını genişleterek, tek kutup düzenine karşı politikalar izlemektedir. Bir taraftan Çin'in yükselişi, Hindistan'ın tam saf belirlememekle birlikte belirsiz pozisyonu, ABD'nin Avrasya bölgesinde etkin olma çabaları, yeni dünya sistemini şekillendiren dinamiklerdir. "*Yeni Dünya Sistemi*" enerji politikaları çevresinde

şekillenerek, merkez ülkeler etrafında saflaşan çevre ve yakın çevre ülkeleriyle birlikte konsolide olarak “çok kutuplu bir sisteme” doğru evrilecek gibi görünmektedir. Bu yeni sistemin şekillenmesinde, enerji faktörü baş belirleyici olmakla birlikte, bölgesel yaşanan çatışmalarla birlikte ortaya çıkan göç sorunu ile devletlerin değişime uğrayan demografik yapıları, “sosyo-kültürel” boyutta etkileşimler neticesinde “yeni bir oluşum” a doğru evrilerek, yeni düzenin dinamiklerini şekillendirecektir.

2.5. Enerji ve Enerji İş birlikleri

2.5.1. Uluslararası Enerji Şartı Anlaşması

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, Doğu ve Batı arasında, enerji alanında iş birliği yaparak, tarafların çıkarlarının korunması amaçlanmış, bu amaçla bu çıkar iş birliği doğrultusunda, enerji altyapısını güçlendiren, enerjini güvenli arzının sağlanması, rekabetçi temellere dayanan, uluslararası enerji iş birliğini güçlendiren bir uzlaşmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, 1991 yılında “Enerji Şartı Deklarasyonu” ile başlayan, 1994 yılında tarafların tekrar bir araya gelmesiyle 1998 yılında yürürlüğe girecek olan “Enerji Şartı Anlaşması”nın (ECT) taşlarını döşemiştir. Asıl amaç, BDT ülkelerinin altyapısının modernizasyonunun sağlanarak, Avrupa ülkelerinin Bağımsız Devletler Topluluğu’ndan (BDT), petrol ve doğal gaz alımını arttırmak, Orta Doğu’ya bağımlılığı azaltmaktır. 60 ülke arasında imzalanan bu anlaşmaya göre; enerji ticareti, şirketlerin enerji yatırımları, transit konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve enerji yeterliliği konularında iş birliği yapmaktır. Bu anlaşma Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile, OECD ülkelerini (ABD, Kanada, Meksika ve Yeni Zelanda hariç), bir araya getirmiştir.²¹⁴ Enerji Şartı Anlaşması’nın amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:²¹⁵

- Enerji arz güvenliğinin artırılması
- Enerji üretimi, işlenmesi, nakliyesi, depolanması, dağıtımı, iletimi ve kullanımındaki verimliliğin en yüksek seviyeye ulaştırılması
- Güvenliğin sağlanması ve güvenlik risklerinin en aza indirilmesi

²¹⁴ Anlaşmayı imzalayan ülkeler; Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Avustralya, Azerbaycan, Belarus, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, GKRY, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, İspanya, Norveç, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Moldova, Moğolistan, Norveç, Polonya, Portekis, Romanya, Rusya, Slovakya, Tacikistan, Makedonya, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna ve Yunanistan’dır. Avusturya, Rusya, Belarsu, İzlanda, Norveç henüz ECT’yi onaylamamıştır Transit Protokolü müzakerelerinin sonuçlarını beklediklerini ileri sürmektedirler.

²¹⁵ <https://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> (erişim tarihi: 18.03.2024).

- Yatırımların teşviki ve korunması
- Enerji ticaretinin serbestleştirilmesi
- Uluslararası ve ulusal sermaye piyasalarına erişim

Bu anlaşmanın önemli bir maddesi de yabancı yatırımcılara fırsat tanınması, rekabet ortamının yaratılmasıyla verimliliğin artırılması ve uygun fiyatlandırma hedefleri AB müktesebatına da uygun olması açısından önemlidir. Sonrasında bu anlaşma Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile de uyumlu hale getirilmiştir. Bu anlaşma ayrıca, transit konusunu da ele alarak, transit özgürlüğü temelinde ayrımcılık yapılmamasına ilişkin kurallar da içermektedir. Gene Avrupa Birliği “Yeşil Enerji” hedeflerine uygun olarak, enerjinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin de göz önünde bulundurulması hedeflerini içermektedir. Taraflar arası çıkabilecek olası bir anlaşmazlık durumunda, uzlaşma sağlanması gibi önemli stratejik hedefleri de bulunmaktadır. Bu anlaşma enerji yatırımlarının korunması için yasal bir çerçeve sağlar.

Bu anlaşma aşağıdaki maddelerde belirtilen avantajları sağlamaktadır.

- Enerji arz güvenliği
- Ekonomik istikrar
- Jeopolitik dengeler
- Uluslararası iş birliği
- Sürdürülebilirlik
- Çevre koruması
- Ekonomik yatırımlar ve kalkınma

Belarus açısından bu anlaşma, enerji altyapı yatırımları, ekonomik kazançları, enerji güvenliği konuları, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi ve ekonomik iş birlikleri gibi kazançlar sunabilir. Sovyetler Birliği döneminden kalan altyapıların modernizasyonu konusu, AB için de BDT ülkelerinde stratejik anlamda önem verdiği bir konu olduğundan, Belarus’un altyapı güçlendirmesi ve AB’nin teknolojik imkanlarından yararlanması açısından, ekonomik kazançlar sağlayacak önemli bir husustur. Enerji transit anlaşmaları, Belarus’a ve AB’ye karşılıklı avantajlar sağlayacaktır, ayrıca Rusya için de AB’nin enerji arzı çeşitliliği noktasındaki ortak hedefler çerçevesinde kazanç sağlayarak, siyasi iş birliğini ve istikrarı getirecektir.

1998 yılında yürürlüğe giren bu anlaşma, AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimini desteklemesi açısından, halen 21. yüzyılda önemli bir yer teşkil etmektedir.

Rusya açısından bakıldığında, enerjinin kontrolü ve güvenliği açısından, “*Enerji Şartı Anlaşması*” önemli bir rol oynamaktadır. Rusya’ya arz-talep dengesinde avantaj sağlar. Bu anlaşma hem Rusya’nın enerji arz güvenliğini sağlarken, bir taraftan da enerji tedarik yolları zincirinin güvenliğini sağlar. Enerji iş birlikleri aynı zamanda enerji güvenliği anlamına geldiğinden, ülkelerin ulusal güvenliğini korumalarında da jeopolitik bir rol oynamaktadır, Jeoekonomik faydalar sağlar.

Ancak Enerji Şartı anlaşmasını Rusya birtakım çekinceleri yüzünden halen onay vermemiştir. Rusya’nın en büyük enerji şirketi Gazprom’un burada birtakım çekinceleri bulunmaktadır. Rusya ve Gazprom için en önemli konu olan “*Transit Protokolü*” bu çekincelerin temelini oluşturmaktadır. Ancak, bu anlaşma hem tedarikçi ülke için hem de tüketici ülkeler için birtakım avantajlar sunmaktadır. Rusya için, transit ülkelerin istikrarı çok önemlidir. Bu AB açısından da önemli bir kriterdir. Tedarik zincirinde oluşacak herhangi bir kesinti her tüm taraflar için kaybet-kaybet olacaktır. Enerji tedarikçisinin sürekliliğini ve güvenliğini sağlamak için sürüncemede kalan bir sorunsaldır. Transit ülkelerdeki politik istikrarsızlıklar, Rusya’nın stratejilerini etkilemektedir. Transit ülkelerle siyasi ve ekonomik istikrara dayalı güven ilişkisi geliştirmek önemlidir. Özetle Gazprom, “*Enerji tedarik zincirinin güvenliği, istikrarı ve verimliliği*” noktasında hareket etmektedir.

2.5.2. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

1960 yılında Irak Bağdat’ta kurulan OPEC’in genel merkezi Avusturya Viyana’da bulunmaktadır. Kurucu üyelerinden Venezuela, keşfedilen yeni rezervlerle birlikte, 2012 yılından beri dünyada petrol lideri ülkedir. Keşfedilmiş dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini sahip olan OPEC 13 kurucu üyeden oluşan “*küçük bir şirket devletidir*”. Dünyadaki petrol rezervlerini kontrol amacıyla da 2016 yılında OPEC+ kurulmuştur. 13 üye devletten oluşur. OPEC dünya gaz rezervlerinin de üçte birine sahiptir. Günümüzde üye sayısı 12’ye düşmüştür. Afrika kıtasında Angola, Nijerya, Libya ve Cezayir, Orta Doğu’da İran, Irak, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, Güney Amerika’da Venezuela ve Ekvator. Batılı devletlerin ve ABD, Hollanda gibi ülkelerin büyük petrol şirketlerinin baskıları karşısında, enerji güçlerini korumak amacıyla kurulmuştur.

Batı’nın Sovyetler Birliği ve Meksika gibi ülkelere petrol ve doğal gaz yönelimleri ve ayrıca kömür ve nükleer enerjiye yönelimler, OPEC’in eski stratejik durumunu zayıflatmıştır.

Rusya küresel önemli bir enerji aktörü olarak dünya piyasalarında enerji stratejileri yürütürken, OPEC de petrolün istikrarlı bir fiyat seyri izlemeye de Rusya gibi petrol arzı konularında enerji piyasasında iki önemli aktördür. Ancak, alternatif enerji kaynakları arayışı, yenilenebilir enerji (RE) arayışları, ABD'nin kaya gazı, biyoyakıtlar, elektrikli araçlar, ABD'nin daha fazla petrol üretimine başlaması, Çin'in yeni petrol rezervleri bulması, Kutup bölgesinde Rusya'nın petrol çalışmaları gibi faktörler sonucunda OPEC pazar payında daralma görülmüştür. Ancak OPEC halen küresel petrol fiyatlarını belirlemede kilit bir role sahiptir.

Dünya petrol piyasasında istikrarın sağlanması, belirleyici rolü ve petrol fiyatlarındaki denge konularında OPEC halen küresel alanda önemli bir aktördür. Rusya OPEC üyesi bir ülke değildir ancak, dünya piyasalarındaki petrolün belirleyici rolü, üretim kotaları, piyasada fiyat, arz-talep istikrarı konularında iş birliği içerisindedirler. OPEC ve Rusya'nın aralarında geliştirdiği diyaloglar ve müzakereler petrol piyasasının istikrarı açısından önemlidir. Petrol arzını dengede tutmak ve istikrarı sağlamak amacıyla 2016 yılında OPEC üyesi ülkeler ve Rusya arasında, "*OPEC+ Anlaşması*" imzalanmıştır. Düşen petrol fiyatları karşısında, bu anlaşma ile, petrol üretiminde kesintiye gidilerek, petrol fiyatları arttırılmıştır. Burada, AB'nin kuruluşunda olduğu gibi "*ortak çıkar*" paydası, rakip gibi görünen ve zaman zaman gerilimler ve anlaşmazlıklar yaşayan bu tür kuruluşları ve devletleri "*ortak menfaat*" faydasında buluşturarak, birtakım il birliklerine zemin hazırlamaktadır. Bu tür iş birlikleri ve anlaşmalarda, "*Oyun Teorisi*" nin yansımalarını görmek mümkündür. Özetle OPEC ve Rusya arasındaki iş birlikleri iki temele dayanmaktadır. Birincisi OPEC'in temel kuruluş amaçlarından olan "*petrol piyasasındaki güvenliği*" sağlamak, ikincisi "*petrol piyasasındaki fiyat istikrarı*" nı sağlamaktır. OPEC üretim kotalarını belirleyici rolüyle enerji piyasasındaki diğer enerji aktörleri ile birlikte rol oynamaktadır.

1960 yılında "*Petrol İhraç Eden Ülkeler*" arasında iş birliğini sağlamak ve geliştirmek amacıyla kurulan OPEC, bu ülkelerin petrol gelirlerini korumak ve arttırmak için oluşturulmuş bir kuruluştur. Petrol piyasasındaki fiyat dalgalanmalarında istikrarı sağlamak ve petrolün uygun fiyatlardan satılmasını temin etmek gibi hedefleri bulunmaktadır. OPEC dünya petrol piyasalarında bir nevi "*süspansiyon*" görevi üstlenmiş bir kuruluştur. Küresel ekonomi "*istikrar*" ve "*güven*" ister. Ekonominin can damarı olan "*enerji*" ve onun başrol oyuncusu "*petrol*" piyasalarının istikrarı, arz-talep dengesi, fiyat istikrarı bu piyasanın en önemli unsurlarıdır.

OPEC, AB ile olan ilişkilerinde de, petrol piyasalarının ve petrol fiyatlandırmalarının istikrarı, ve enerji güvenliği gibi konularda iş birliği içindedir. AB'nin uygun ve istikrarlı

fiyatlandırma üzerinden petrole erişebilmesi, enerji tedarik güvenliği konularında OPEC ile iş birliği önemlidir. OPEC petrol üreten ve ihracat yapan ülkelerin üye olduğu bir kuruluştur. Belarus ile üyelik ya da herhangi bir başka statüsü bulunmamaktadır. Transit ülke konumundaki Belarus, OPEC'in aldığı kararları dolaylı olarak etkileyebilir. OPEC petrol üretimi-tüketimi yani arz-talep dengesi üzerinden aldığı kararlar, fiyatlandırma üzerindeki etkisi, transit ülke ekonomilerine de etkide bulunur. OPEC'in petrol fiyatlandırması ve arz-talep unsurları, üretici ülkelere yönelik üretimi arttırma, üretimi azaltma, fiyat düşürme, fiyat arttırma gibi kararları, transit ülkeleri etkiler. Belarus gibi transit ülkelerin enerji dolayısıyla ekonomik politikalarında etkili bir kurum özelliği taşır.

OPEC ve AB arasında petrol ve enerji politikaları alanlarındaki diyaloglar, petrol piyasalarındaki değişimleri, fiyat dalgalanmalarını takip etme ve istişarede bulunma gibi iş birliklerini geliştirir. Enerji arz güvenliği ve enerji verimliliği açısından OPEC, AB'nin çevre politikaları kapsamında tükenmeyen enerji ile ilgili olarak enerji arzı ayarlamalarında müzakerelerde bulunur. Sürdürülebilir enerji kapsamında, olası petrol krizleri izleme komiteleri ve iş birlikleriyle, olası arz kesintileri karşısında enerji güvenliğini sağlamak için iş birliği içinde hareket eder. AB'nin hedeflerinden olan adil fiyatlardan rekabet edilebilir enerji ve ticari politikaları OPEC'in de ortak hedeflerindendir.

2.5.3. NATO'nun Enerji'deki Rolü ve Yeni Misyonu

Soğuk Savaşın başında 1948 yılında, Sovyet tehdidine karşı kurulan Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü NATO "*North Atlantic Treaty Organization*", Sovyetler Birliği tehdidine karşı, askeri bir güç olarak ortaya çıkmış bir ittifaktır. NATO, Avrupa-Atlantik ittifakının güvenlik şemsiyesini sağlamak amacıyla kurulmuştur.²¹⁶ Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni jeopolitik ve jeostratejik ortam sonucunda, NATO ve AB'nin güvenlik algıları nedeniyle birleşme ve genişleme sürecine girmesi, NATO'nun "*sert güç*" üzerine inşa edilmiş olan "*askeri misyonu*", "*yumuşak güç*" üzerine dönüşüm geçiren "*küresel barış misyonu*" ile yer değiştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, "*meşru misyonu*" tartışılmaya başlayan NATO, Soğuk Savaşın sona ermesiyle değişen dünya dinamikleri karşısında, yeni bir misyon edinme amacıyla bir dönüşüm içerisine girmiştir.

Küresel sorunlardan biri olan "*terörizm*" tehdidi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle bazı Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılımı gibi sebepler NATO'da bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. NATO'nun yeni misyonu, AB'nin genişleme ve güvenlik algılarıyla doğrudan

²¹⁶ Güzel, 2009

ilgilidir. Bu genişleme karşısında, Rusya Federasyonu da elindeki enerji gücünü bazen baskı, bazen ödül mekanizması olarak kullanarak politikalarını şekillendirmiştir. Rusya Federasyonu için büyük önemi olan eski Sovyetler Birliği ülkeleri Letonya, Litvanya, Estonya ve eski Varşova Paktı üyelerinden Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Arnavutluk NATO üyesi olmuştur.

“*Truman Doktrini*” (1947) ile ABD’nin Sovyet yayılmacılığı karşısında stratejisi ortaya konulmuştur. ABD’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politika hedeflerini ortaya koyması bakımından önemlidir. II. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan Almanya, İtalya gibi ülkeler, galip gelmesine rağmen ekonomik olarak zayıf düşen İngiltere ve Fransa gibi ülkeleri Rusya karşısında desteklemek gerekiyordu. Bu doktrin Atlantik’in Batı ittifakını güçlendirmiş, ABD ve Avrupa devletleri arasında güvenlik anlamında kazan-kazan stratejisi oluşturması açısından önemli olmuştur. Sovyetler Birliği’ni çevreleme politikaları çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan’a da yardımlar yapılmış, ancak bu politikaların Atlantik açısından daha da genişletilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bunun üzerine II. Dünya Savaşı sonrasında zayıflamış Avrupa’nın ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla uygulamaya konulan “*Marshall Planı*” da Avrupa’nın ekonomik kalkınmasını, bölgesel iş birliğini ve istikrarı sağlaması, ABD ‘nin Avrupa üzerinde etki alanı oluşturarak Sovyetler Birliği tehdidine karşı birlikte savunma gücünü geliştiren bir plan olması açısından önemlidir.

Sovyetler Birliği ve takibinde Doğu Bloğu’nun savunma örgütü Varşova Paktı’nın dağılması, NATO’yu kimlik bunalımına sürüklemiş meşruiyeti tartışılmaya başlanmıştır.²¹⁷ 1991 yılında Roma’da NATO’nun “*yeni kimlik arayışları*” çerçevesinde oluşturulan “*Roma Zirvesi*” nde, NATO’nun “*yeni güvenlik algısı*” ile ilgili birtakım kararlar görüşülmüştür.

Enerji geçiş yollarının, boru hatlarının kontrolü, dünya ekonomik sisteminin kontrolü anlamına geldiğinden, NATO’nun yeni güvenlik anlayışı ve stratejilerinde, boru hatlarının ve enerji nakil yollarının güvenliği misyonunu üstlenmiş olması, aynı zamanda Atlantik ve AB ile birlikte “*küresel siyasete hakim olması*” anlamına gelmektedir. ABD’nin, Orta Doğu ülkelerine “*demokrasi*” yi getirme misyonunu üstlenerek, enerjiye hakim olma çabaları, NATO’nun “*enerji güvenliği ve dünya barışı*” misyonu ile enerji üzerinde hakimiyet kurma çabalarıyla örtüşmektedir.

Günümüzde, Rusya Federasyonu’nun Avrasya bölgesinde, Doğu Avrupa’da, Orta Doğu ve Asya’da enerji aktörü ile birlikte hakim olma politikaları ve bu bölgelerde etkisini genişletme

²¹⁷ Ceylan, 1999:10

çabaları, NATO'nun yeni misyonuna Batı perspektifinden bakıldığında “meşruiyet” kazandırabilir. Uluslararası ilişkilere yön veren ekonomik ilişkilerin baş aktörü “enerji” günümüz politikalarını şekillendirdiğinden “enerji güvenliği” ve “enerji altyapı güvenliği” konuları NATO'nun ilgi alanı olmuştur. Enerji güvenliği enerji altyapı güvenliği, son yıllarda özellikle önemi gittikçe artan yeni bir güvenlik meselesi olarak karşımıza çıkmış ve NATO'nun ajandasına girmeye başlamıştır.²¹⁸

İlk kuruluş amacı, Sovyet yayılcılığı ve Komünizm tehdidine karşı olan NATO, yeni dönemde, enerji hakimiyeti yayılcılığına karşı Doğu Bloğu karşısındaki bir güç olarak değerlendirilebilir. NATO da bir enerji tüketicisidir. Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı düşünüldüğünde, Atlantik ve Avrupa Paktı olan NATO'nun yeni arayışlar içine girdiğini söylemek mümkündür. British Petrol'ün 2017 Basın Bülteni'ne göre, çoğunluğu AB üyesi olan NATO ülkelerinin 2035 yılı itibarıyla enerji ihtiyacı %50 daha artacak, gaz ihtiyacı da %80'in üzerinde olacaktır. Rusya'nın NATO üyesi ülkelere olası enerji kesintisi uygulaması ya da yüksek fiyatlardan arzı NATO açısından ve üye ülkelerin güvenliği açısından jeopolitik bir sorun oluşturmaktadır.

1999 yılında yapılan Washington Zirvesi'nde de organize suç örgütleri, terörizm gibi, uluslararası sorunlarda, enerji güvenliği için enerji altyapı güvenliğinin aynı zamanda arz güvenliği olduğundan, enerji ve enerji altyapısı güvenliği, 11 Eylül saldırılarıyla birlikte daha kritik anlamda ele alınan bir konu olmuştur.

Yaşanan Ukrayna krizi ile tehdit altına giren enerji güvenliği, 2006 yılında Rusya'nın Avrupa'ya giden gazı kesmesi ile NATO ve Avrupa Birliği sıkıntıya düşmüştür. Üye ülkelerin enerji güvenliğinin garantörü olma misyonunu üstlenen NATO, Doğu Avrupa ülkeleri Letonya, Litvanya ve Estonya'yı NATO bünyesine katmak suretiyle, 2006 yılında yapılan “Riga Anlaşması” ile NATO, Doğu Avrupa ülkelerine demokrasi ve istikrarı getirmek amacıyla yapılmış olup, aslında enerji güvenliğini ve kontrolünü sağlamak hedefi gütmektedir. Bu üç Baltık ülkesi, Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra önce 2014 yılında Avrupa Birliği üyesi, 2015 yılında da NATO üyesi olmuşlardır. Baltık ülkeleri, Rusya'nın manevra alanını genişleten ya da daraltan etkisiyle Rusya için de önemlidir. Rusya'nın Baltık denizindeki enerji güvenliği konusunda NATO ile karşı karşıya gelmesi, Rusya'nın politikalarında elini zayıflatır. NATO'nun Baltık ülkeleriyle birlikte Baltık Denizi'ne hakimiyetinde elini güçlendirir. Baltık ülkelerinin NATO üyeliği Rusya için, jeopolitik açıdan bir dezavantajdır.

²¹⁸ Güzelöğlu, 2017.

2008 yılında yapılan “Bükreş Zirvesi” ve 2010 yılında yapılan “Lizbon Zirvesi” nde de enerji güvenliği çerçevesinde, “*enerji altyapısının güvenliği*” konuları ele alınmıştır. Tayyar Arı da, NATO’nun enerji altyapısı güvenliği ile ilgili yeni misyonuna “*Jeopolitik*” adlı kitabında dikkat çekmektedir. NATO ve AB’nin Belarus ile olan ilişkileri, “*demokrasi ve insan hakları*” noktasında benzerlikler göstermektedir.

Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO) da Rusya’nın Orta Doğu’daki petrol üreticisi ülkelere karşı yayılcılığını durdurmak amacıyla 1955 yılında, Birleşik Krallık, İran, Irak, Türkiye ve Pakistan arasında kurulmuş bir örgüttür. Askeri ve siyasi alanda ortaklıklar içeren örgüt, 1979 yılında sona ermiştir.²¹⁹

2.5.4. Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET)

Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) 1995 yılında Belarus ve Rusya arasında siyasi ve ekonomik entegrasyonu hedefleyen bir süreç olarak başlamış, 2000-2014 yılları arasında devam etmiş bir oluşumdur. Belarus, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ortak bir “*Gümrük Birliği*” ve ortak bir ekonomik alan oluşturmak amacıyla bu anlaşmaya imza koyan üye ülkelerdir. 2015 tarihinde kurulan topluluk Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde iş birliğini arttırmak amacıyla kurulmuştur. İlk olarak 2010 yılında, Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında kurulan “*Gümrük Birliği*” ile ekonomik entegrasyonu sağlamak amacıyla kurulmuştur. 2015 yılında, Kırgızistan ve Ermenistan’ın katılmasıyla, “*Avrasya Ekonomik Topluluğu*” (AET) adını alan “*Avrasya Ekonomik Birliği*” (AEB), üye ülkeler arasında Avrupa Birliği’nin kuruluş aşamasına benzer şekilde, üye ülkeler arasında serbest ticareti teşvik eden, vergi kolaylığı sağlayan ya da tamamen vergileri kaldıran serbest ticaret anlaşmaları, ekonomik iş birliğini teşvik eden, enerji konusundaki ortaklıkları oluşturan, altyapı düzenlemeleri içeren, bir dizi anlaşmaları kapsamaktadır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, ekonomik ve siyasi yönetim boşluğuna düşen Belarus gibi eski Sovyetler Birliği ülkelerine sunduğu avantajlar bakımından bu anlaşma önemlidir. Ekonomik entegrasyon ve iş birliklerini arttırarak, Belarus gibi daha orta ölçekli bir ülkenin, Rusya gibi büyük ölçekli ekonomik ve siyasi gücünü gittikçe pekiştiren bir ülkeyle olan ortaklıkları önem taşımaktadır. Ekonomik ve siyasi iş birlikleri bölgesel istikrara ve güvenliğe katkıda bulunur. Belarus’a Sovyetler döneminden kalan altyapısının, Rusya ile kurduğu iş birlikleri çerçevesinde modernizasyonu için imkanlar sağlar.

²¹⁹ <https://www.britannica.com/topic/Central-Treaty-Organization> (erişim tarihi: 18.03.2024).

Avrasya Ekonomik Topluluğu, bölgesel güç dengelerini etkileyerek, üye ülkelerin jeopolitik konumlarını güçlendirir. Ortak Pazar ve serbest ticaretin Rusya'nın ekonomik etkisini artırması, Rusya'nın enerji güvenliği noktasında stratejik rol oynar. Rusya'nın Avrasya bölgesindeki nüfuzunu arttırması, Batı'nın özellikle NATO'nun etkisini dngelemesi a.ısından stratejik etkisi, Çin ile iş birliğinin Rusya'ya kazandırdığı güç, Rusya'nın bölgedeki liderlik pozisyonunu güçlendirmesi ve küresel düzeyde daha güçlü bir aktör olmasını sağlayan jeopolitik etkisi açısından önem taşımaktadır. Doğu Avrupa'ya doğru genişleme stratejileri çerçevesinde AET, AB'nin bölgedeki etkinliğini sınırlamak suretiyle, jeopolitik dengeleri etkileyebilir. Belarus, AB ile Rusya arasında denge politikaları izlemeye çalışırken, AB'nin Belarus'a karşı, daha ılımlı politikalar izlemesini sağlayabilir. Burada Belarus'un enerji transiti ülke olmasından kaynaklanan konumu da dikkate alındığında, AB ile olumlu anlamda iş birlikleri içine girebilir. AET, bir alternatif yapı olarak, bölgesel ticari iş birliklerini ve rekabeti arttırıcı bir rol oynarç

2.5.5. Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ)

Merkezi Pekin'de bulunan örgüt, “*Şanghay Beşlisi*” olarak da anılmaktadır. Kurucuları Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından 1996 yılında kurulmuştur. . İran'ın gözlemci olarak katıldığı örgüte 2001 yılında Özbekistan, 2017'de Pakistan ve Hindistan da dahil olmuştur. İran'ın petrol zengini bir ülke olarak bu örgüt ile iş birliği içinde olması önemlidir. Petrol rezervleri bakımından zengin Kazakistan'ın örgüte dahil olması ve yükselen değer Çin'in de katılımıyla bu örgüt önemli jeostratejik bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin bölgedeki etkisinin arttırarak Batı'ya karşı jeopolitik bir denge unsuru olarak işlev görür. Rusya'nın Asya – Pasifik bölgesindeki gücünü arttırır. Batı merkezli olmayan örgüt, çok kutuplu sistem mekanizmalarını çalıştıran bir görev üstlenir.

Enerji iş birliğini sağlayan bu anlaşma, enerji güvenliği açısından ve yeni pazar fırsatları sunması açısından Rusya ve Belarus gibi diğer üye devletler için de jeopolitik ve jeoekonomik bir avantaj oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği döneminden kalan altyapıların modernizasyonu, bu ülkelere ekonomik avantaj sağlamaktadır. Avrasya'da sınır güvenliklerinin korunması anlamına gelen bu anlaşma, Hindistan ve Pakistan'ın katılımıyla gücünü pekiştirmiştir. Ortak güvenlik politikaları oluşturulmasının jeopolitik önemi, Demir ve Emiroğlu'na göre, (2018, s.121) petrol zengini Orta Asya'nın, başka güçlerin hakimiyetine girmesini engellemek amacıyla kurulmuştur. Bu örgüt Orta Asya'da ekonomik ve politik iş birliğini sağlarken, sınır güvenliği yanında bölgede politik istikrara da zemin oluşturmaları açısından önemlidir.

2.6. Büyük Enerji Şirketleri ve Enerji İş birlikleri

Günümüzde enerji şirketleri çok uluslu olup, devletler üstü bir güce sahiptir. Devlet yönetimiyle kontrollü bir şekilde karşılıklı enerji piyasasını yönetmektedirler. Rusya'nın en büyük enerji şirketi Gazprom, Almanya'nın BASF şirketi ile ortak olarak Kuzey Akım- 2 doğal gaz boru hattını projesini yürütmektedirler. Avrupa'da birçok enerji şirketiyle doğal gaz anlaşmaları bulunmaktadır. Rus enerji şirketi Rosneft BP (British Petroleum) ile ortaklıkları bulunup Rusya'nın doğu Sakhalin bölgesinde petrol ve doğal gaz projeleri yürütmektedir. ExxonMobil ile de Karadeniz'de ortak petrol arama ve üretim faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Avrupa Birliği Fransa'nın büyük enerji şirketi TotalEnergies Rusya'nın Novatek enerji şirketiyle doğal gaz üretmektedir. Bu iki şirketin LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) projelerinde de ortaklıkları bulunmaktadır. İngiliz - Hollanda ortak enerji şirketi Royal Dutch Shell Gazprom ile birlikte doğal gaz arama ve üretim faaliyetlerinde bulunmaktadır. BP, İngiliz enerji şirketi Rus şirketi Gazprom ile Güney Akım projesinde ortak çalışmaktadır. BP, Rus enerji şirketi Rosneft ile de petrol ve doğal gaz projelerinde ortak olarak çalışmaktadır. Gazprom Alman şirketi Wintershall ile Kuzey Akım-1 ve Kuzey Akım- 2 projelerinde ortak olarak çalışmıştır. İtalyan enerji şirketi Eni ile Gazprom'un ortaklığı bulunmaktadır. Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacak olan Türk Akım projesinde BOTAŞ Gazprom ile ortak çalışmaktadır.

Bütün bu ortaklıklar, ülkeleri enerji şirketi ağlarıyla birbirleriyle karşılıklı ilişkiler ve iş birlikleri içine sokarak stratejik bir önem taşımaktadır. Ukrayna Savaşı'ndan sonra Batılı ülkeler, Rusya'nın altın döviz rezervlerini dondurma kararı alınca, Rusya da bu ekonomik yaptırımlar karşısında, ortak olduğu yabancı enerji şirketlerini kendi kontrolü altına almaya çalışmıştır. Ukrayna krizi ile birlikte birçok yabancı şirket de Rusya'dan yatırımlarını çekmek istemiş, Rusya bu şirketlerin çıkışlarını zorlaştırmak için birtakım tedbirler oluşturmuştur. Ancak, bu tür şirket ayrılıkları ve yatırımların geri çekilmesi Rusya ve AB tarafı için de uzun vadede bir sorun oluşturacaktır. Şirket ortaklıkları bir kazan-kazan durumuyken, şirketlerin yatırımlarını geri çekmesi her iki taraf için de kaybet-kaybet durumuna dönüşebilir.

2.6.1. Saudi Aramco (TADAWUL)

Dünyanın en büyük ikinci petrol rezervlerine sahiptir. Saudi Aramco ve Rusya ortak enerji projelerinde birlikte çalışmaktadırlar. Suudi Arabistan, Rusya ve OPEC+ anlaşması bulunmaktadır. Petrol üretimini düzenlemeyi amaçlayan bir anlaşmadır. Amacı dünya piyasalarının dengelemek ve fiyat istikrarı oluşturmaktır. Rusya ie enerji üretimi ve ihracatı konularında iş birlikleri bulunmaktadır. Günlük petrol üretim kapasitesi 12 milyon varil

civarındadır. Büyük petrol rezervlerine sahip Suudi Arabistan, AB ve Rusya için önemli stratejik bir ülkedir.

2.6.2. Gazprom

Rusya devletinin kontrolünde, merkezi Sankt Petersburg’da bulunan dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz şirketlerinden biridir. Hisselerinin %50’den fazlasına sahip olan Rusya’nın en büyük doğal gaz üretici firması olan Gazprom, aynı zamanda dünyanın da en büyük doğal gaz, şirketlerinden biri ve en büyük ihracatçısıdır. Devletin kontrolünde bulunan Gazprom, aynı zamanda Rus şirket ve kurumları tarafından da kontrol altındadır. Aynı zamanda bir petrol şirkettir. Sadece üretim değil, üretilen doğal gaz ve petrolü tüketici ülkelere ulaştıran bir misyonu da bulunmaktadır. Şirket 1989 yılında kurulmuş olup, şirketin yabancı ortakları da bulunmaktadır. Rus devletine ait hissesi %38.37, Rus şirketleri %36.81 yabancı şirketler %11.5, Rus vatandaşları da %13.32 hisseye sahiptir. AB doğal gazının yaklaşık %40’ını tek başına Gazprom karşılamaktadır.

Gazprom’un ürettiği gazın en büyük alıcısı AB’dir. Sibirya ve Orta Asya’daki gaz üretim alanlarından, Batı ve Güney Avrupa piyasalarına uzanan dünyanın en büyük boru hattı ağını kontrol eder”.²²⁰ Gazprom Sibirya bölgesinde, Yamal bölgesinde ve Rusya’nın çeşitli bölgelerinde yeni rezervleri aramaktadır. Gazprom aynı zamanda sıvılaştırılmış doğal gaz da üretmektedir. Petrol üretiminde de dünyanın dört büyük şirketinden biri olan Gazprom, Rus ekonomisinin büyümesinde önemli bir paya sahiptir. 2021 verilerine göre, Rusya’nın Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GSYİH) 1,5 trilyon Amerikan dolarıydı. Gazprom’un yıllık geliri 100 milyar doların üzerindedir. Rusya’nın (GSYİH) 2023 yılında 1,7 trilyon dolar civarındaydı.

Gazprom dünyanın çeşitli bölgelerinde petrol arama çalışmaları sürdürmekte, yeni rezervler keşfetmektedir. Sibneft’i de satın alarak yıllık kapasitesini 57 milyon tona çıkartmayı hedeflemektedir.

Gazprom 2021 yılında Avrupa’ya %40 oranında doğal gaz satmıştır. Dünya Enerji Konseyinin haberine göre, 2021 yılında Avrupa’ya gaz ihracatını büyük oranda artıran Gazprom 29 milyar Euro civarında gelir elde etmiştir.

2.6.3. Rosneft

Merkezi Moskova’da bulunan şirket 1993 yılında kurulmuştur. %50’si Rus hükümeti’ne, %19, 75 hissesi British Petrole aittir. Rosneft Gazprom’un ardından Rusya’nın

²²⁰ Gedik, 2012: 257.

üçüncü büyük petrol şirketidir. Dünya sıralamasında 24. Sırada bulunmaktadır. Petrol, doğal gaz, yeni petrol rezervlerinin keşfi, üretimi, nakliyesi, arıtılması, pazarlaması süreçlerinde faaliyet gösterir. Yüksek kalitede ürünleri, tüketiciye yüksek hizmet standartlarıyla sunma hedefindedir. Bu amacını gerçekleştirebilmek için arıtma kapasitesini ve dağıtım ağ şebekesini sürekli güncelleyip geliştirmektedir. Rusya'nın topraklarına yayılmış 13 rafinerisi bulunmaktadır. Şirket yurt dışında Almanya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Hindistan'daki petrol rafineri varlıklarına hisseye sahiptir.²²¹

2.6.4. Lukoil

Rusya'nın ikinci, dünyada on ikinci büyük petrol şirketidir.²²² 2005 yılına kurulmuştur. 2007 yılında Rosneft şirketi hisseleri satın almıştır. Putin döneminde büyük bir bölümü özelleştirilen Lukoil, izlediği politikalarında merkezi otorite ile ortaklaşa çalışmaktadır. Gemicilik ve otomotiv sektöründe faaliyet göstermektedir. Dünya ham petrol üretiminin %2'sini karşılamaktadır. Rus ham petrol üretiminin de %16,6'sını üretmektedirler. Petrol üretiminde dünyanın en büyük ikinci şirketidir. Lukoil ham petrol ve doğal gaz üretiminde dünyada önemli bir yere sahiptir. Lukoil özellikle bölge ülkelerinde etkilidir, ayrıca 30 farklı ülkeye ticareti bulunmaktadır.²²³

Kanıtlanmış rezervlerin %90,5'i sattığı hidrokarbon üretim miktarının %90'ı Rusya'dadır. Elektrik üretim zincirlerinin de tüm aşamalarında faaliyet göstermektedir. Euro 5 standartlarına uygun temiz enerji üretimiyle AB müktesebatına uygun modern teknoloji ürünleri üretmektedir.²²⁴

Lukoil'in dünyada 30'dan fazla ülkede, 6000'den fazla istasyonu bulunmaktadır. Kanıtlanmış rezervleri açısından dünyanın en büyük özel şirketi, petrol üretimi açısından dünyada ikinci sıradadır. Rus ham petrol üretiminin %16,6'sını üretmektedir. Dünya ham petrol üretiminin %2,1'ini karşılamaktadır. Yüksek kaliteli petrol ve gaz ürünleri, petrokimya ürünleri üretmektedir. Lukoil ayrıca elektrik dağıtımı ve enerji üretim tesislerinde ısı üretimi dahil enerji iletim sektörünün tüm aşamalarında faaliyetlerinde yer alır.

2.6.5. Transneft

Transneft Rusya'nın devlete ait petrol ve doğal gaz hatlarını işleten şirkettir. Merkezi Moskova'da bulunan, 19,300 kilometre uzunluğunda 1993 yılında kurulmuş bir şirkettir. 2020

²²¹ Rosneft,

²²² Falola, Toin, 2005: 37.

²²³ <http://www.lukoil.com/static.asp?97> (erişim tarihi: 19.08.2019).

²²⁴ <https://www.lukoil.com.tr/24/sayfalar/dunyada-lukoil> (erişim tarihi: 21.07.2009).

yılında ihraç ettiği ham petrol miktarı % 71.5 oranındadır. (442.2 Mt). Ham petrol 50.777 kilometrelik bir ağı sahiptir.

- Petrol Taşımacılığı %71.5
- Ham Petrol ve Petrol Ürünleri %15.2
- Petrol Ürünleri Taşımacılığı %7.8
- Diğer %40.7
- Rusya %81 – Çin %41.9 – Diğer %4.1.

2.6.6. Novatek

Rusya merkezli bir enerji şirkettir. Sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ve Sibirya’da doğal gaz çalışmaları bulunmaktadır. Avrupa ülkelerine doğal gaz, Asya Pasifik bölgelere de sıvılaştırılmış doğal gaz ihraç etmektedir. 1994 tarihinde kurulmuştur. Rusya’nın en büyük ikinci doğal gaz üreticisidir. Moskova ve Londra borsalarında hisseleri bulunan halka açık bir şirkettir.

ArcticLNG-2 tesisi 2024 yılının başında ilk ihracatını yapmayı planlamaktadır. Rusya’nın kutuplardaki ikinci LNG projesi olan ArcticLNG-2 doğal gaz tesisinin ilk aşamasının yıllık tahmini kapasitesi 19,8 milyon tondur. Üçüncüsün de açılmasının planlandığı tesisin Çin, (CNPC ve CNOOC şirketleri), Japon (Mitsui ve Jogmer şirketleri) şirketleri de ortakları arasındadır.

Tatneft de Rusya merkezli 1950 yılında kurulmuş doğal gaz ve petrol şirkettir. %34 hissesi Tataristan hükümetine aittir²²⁵

2.6.7. British Petrol (BP)

Çok uluslu Britanya’ya ait bir şirkettir. Merkezi Londra’dadır. Dünyadaki en büyük altı şirket arasında bulunan özel bir şirkettir. BP Rusya ile önemli iş birlikleri bulunmaktadır. Doğal gaz ve petrol açısından zengin rezervlere sahip olan Rusya ile ilgilenen BP şirketi, 1997’de Rus petrol şirketi Sidanco’nun %10 hissesini almıştır.

- 1990: Moskova’da ofis açmıştır.
- 1996: Moskova’da akaryakıt istasyonu açmıştır.

²²⁵ Tatneft, 2008

- 1997: Rus petrol şirketi Sidanco'nun %10 hissesini satın aldı.
- TNK ile ortak girişim için 8 milyar dolar yatırdı.
- 2011: Kutup bölgesinde sondaj çalışmalarına başladı.
- 2011: Rosneft hisselerinin satın aldı.
- 2014: Kırım'ın ilhakından sonra yatırımlarını Rusya'dan çekmedi.
- 2022: Rusya'dan tamamen ayrılma planını açıkladı.

ExxonMobil şirketi de 2003 yılında Rusya ile Uzak Doğu'da ortak çalışmalara imza atmıştır. Ancak BP ile Rosneft'in ortaklıkları, Rusya'nın çıkarlarına zarar verdiği gerekçesiyle BP'nin Moskova'daki ofisleri kapatıldı. Yarı yarıya hisseli olan bu ortaklık, Putin için avantajlı değildi, Rusya petrolün kontrolünü elinde tutmak istiyordu. Rosneft üzerinde kontrolü sağlamak istiyordu.

2.6.8. Exxon Mobil

Dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz şirketlerinden biridir. Amerika'nın çok uluslu şirketi olan ExxonMobil 1882 yılında kurulmuştur. Genel merkezi Teksas'da bulunmaktadır. Ham petrol, petrol ürünleri, doğa gaz, petro kimyasallar üretmektedir. 2002 yılı itibariyle yıllık geliri 413,68 milyar dolardır. Yıllık elde ettiği gelire göre 2020 verilerine göre dünyanın en büyük 11. şirkettir.²²⁶ Yeni teknolojilerin kullanıldığı, tüm dünyanın enerji ihtiyacını karşılama misyonu üstlenen ExxonMobil, karbon salınımlarının düşürüldüğü, düşük emisyonlu fosil yakıtların üretildiği, gelişmiş geri dönüşüm teknolojilerinin kullanıldığı, modern teknoloji üretimi yapmaktadır. Bu anlamda AB'nin temiz çevre ve yeşil enerji projelerine uygun olarak yaptığı üretim açısından AB pazarı anlamında önemlidir. Steve Coll, ExxonMobil'in enerji sektöründeki ve küresel politikadaki gücünü vurgulamıştır. ExxonMobil'in sadece enerji sektöründe değil, aynı zamanda dünya siyasetinde de etkili bir güç olduğunu ifade eder.²²⁷

Ancak, çok yüksek karlar elde eden ExxonMobil karşısında AB, yüksek karlar elde eden fosil yakıt üreticilerine karşı getirdiği ek vergiler karşısında ABD'nin hedefi olmuştur. Rusya'nın Ukrayna savaşı nedeniyle aşırı artan enerji fiyatları, AB'yi zor durumda bırakmıştır. Çok yüksek karlar elde eden enerji şirketlerine ek vergiler getiren AB ve ExxonMobil gibi şirketlerle gerilim yaşamasına sebep olmaktadır. Petrol fiyatlarının artışı jeopolitik bir problem olup, enerjinin istikrarı ve güvenilirliği ve sürdürülebilirliği açısından sorunlar oluşturmaktadır.

²²⁶ Fortuna Global, 2020

²²⁷ Steve Coll, 2012: 54.

ABD'nin büyük şirketlerinden Chevron şirketi de çok uluslu bir enerji şirketidir. 180'den fazla ülkede enerji istasyonları bulunmaktadır. Enerji pazarını etkileyen önemli aktörlerdendir.

2.6.9. Shell

Shell Rusya'da Gazprom ile Sakhalin II projesinde çalışmaktadır. Rusya'nın petrol ve gaz sahalarında yatırımları bulunmaktadır. 1907 yılında kurulan Hollanda ve İngiltere merkezli petrol ve gaz şirketi olan Shell, Avrupa Birliği ülkelerinde geniş bir satış ağı bulunmaktadır. Günümüzde en temiz olarak kabul edilen hidrokarbon olan doğal gaz ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) satışını Shell 50 yıldır sürdürmektedir. Doğal gazın atmosferik basınç altında -162 dereceye kadar soğutularak hacminin 600 kat kadar küçültülerek satılması anlamına gelen sıvılaştırılmış doğal gaz, taşıma ve depolama avantajları sağlamaktadır.

Dünya Enerji Konseyi verilerine göre, Shell Katar ile 27 yıllık doğal gaz tedariği anlaşması imzalamıştır.²²⁸ Rusya'nın Ukrayna savaşı sebebiyle AB'nin enerjiyi çeşitlendirme ve yeni kaynak arayışlarına girme noktasında bu anlaşma yapılmıştır. Özellikle Avrupa Birliği'nde en fazla enerjiye ihtiyaç duyan ülkelere Almanya, Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için Katar'la anlaşma yapmıştır.

Rusya ve Katar arasında, Çeçen meselesi yüzünden gerilimli ilişkiler yaşanmıştır. Ayrıca Suriye konusunda Katar Çeçenistan'daki radikal grupları destekleyen bir İslam ülkesi olarak Rusya'da olumsuz bir imajı olan bir ülkedir. İkinci mesele olarak da Suriye topraklarından kendi doğal gaz hatlarını Avrupa'ya bağlamak isteyen Katar ile Rusya arasında doğal gaz çıkarları yüzünden gerilimler iki ülke arasında çekişmelere sebep olmaktadır. Ancak, 2013 yılında Katar'a daha pragmatist bir lider gelmiş ve Rus enerji şirketi Rosneft'in hisselerine ortak olmuştur. Bu Batı'nın yaptırım uyguladığı bir şirketin Katar tarafından desteklenmesi anlamına geliyordu. Katar ile yaşanan bu gelişmeler 2017 yılı itibariyle, yaptırımlar karşısında zor duruma düşen Rus ekonomisini yeniden canlandırıp elini kuvvetlendirmişti. Bir taraftan Suriye'de karşı karşıya gelen Rusya ve Katar, diğer taraftan ortak çıkarları doğrultusunda bir araya gelmişlerdir.

2.6.10. Petro China Co. Ltd. (PTR), China Petroleum ve Chemical Corp (SNP)

1999 yılında Pekin merkezli kurulan şirket doğal gaz, petrol ve petrokimya üretimi yapmaktadır. Singapur Petrol Şirketi ile de ortaklıkları bulunmaktadır. PetroChina'nın %50,

²²⁸ https://www.insamer.com/tr/rusya-katar-iliskilerinde-pragmatist-yaklasim_534.html (erişim tarihi: 30.01.2017).

Royal Dutch Shell, Gazprom ve ExxonMobil'in %15, ve Sinopec şirketinin %5 hisseye sahip olması planlanmış ancak anlaşma sağlanamamıştır. Çin'de on bölgeden geçen 4000 kilometre uzunluğunda bir ağa sahiptir. Yıllık 12 milyar metreküp doğal gaz kapasitesine sahiptir.²²⁹ Dünya Enerji raporlarına göre Çin, 2018-2022 yılları arasında yıllık petrol üretimini %2 oranında arttırmıştır. Çin, 2023 yılında 208,91 milyon ton petrol üretmiş, 563,99 milyon ton da ithal etmiştir. Buradan Çin'in iç piyasa talebinin ancak yarısını karşılayabildiğinden, Rus enerjisine ihtiyacı olduğu açıktır. Gene doğal gaz üretimi 2023 yılında 229,7 milyar metreküp olmuş, 119,97 milyon ton petrole karşılık gelen doğal gaz ithal etmiştir. 2023 itibariyle Çin, yeni petrol rezervleri keşfetmiştir. Çin'in kuzeybatısında kanıtlanmış 100 milyon tondan fazla petrol alanı bulunmuştur. Çin'in enerji üretimi bir yandan artarken buna paralel olarak ithalatı da artmaktadır. Endüstrisi hızla gelişen Çin, iç talepteki yoğun nüfusun da enerji ihtiyacını karşılamak için ithalata da ihtiyaç duymakta, bu noktada stratejik ortaklıkları bulunan Rusya büyük önem kazanmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) verilerine göre, Çin 2013 yılında günde 6,63 milyon varil olan ham petrol ithalatını 2030'dan önce günde 13 milyon varile çıkartmayı planlamaktadır. Çin'in en büyük enerji ithal ettiği ülkelerden Rusya %9 ile, Suudi Arabistan (%19), Angola'dan (%14), sonra gelmektedir.

Çin'in büyük petrol şirketleri hem yurt dışı yatırımları arttırmış hem içerde üretimi arttırmıştır. Brezilya'lı şirket Repsol'un, Kanada'lı şirket Syncrude'un, Shell'in Avustralya'daki kömür şirketi Arrow Enerji'nin tamamını satın almıştır. Gene Amerika'da, Kanada'da, İngiltere'de birçok şirketin hisselerini satın almıştır. Asya kıtasında, Avrupa'da Afrika'da ve Orta Doğu'da yatırımları bulunmaktadır. Rusya ve Çin arasındaki enerji ilişkileri, petrol ve gaz boru hatları üzerinden stratejik iş birlikleri ve rekabetlerle şekillenmektedir.²³⁰

Çin dünya pazarlarına yönelik büyük mal üretimi ve satışı konusunda, ulaştırma ve üretim sektörü başta olmak üzere yüksek miktarlarda enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre Çin gelecek yıllarda daha çok enerji talep edecektir. Bu da Rusya'ya enerji güvenliği anlamında avantaj sağlayacağından, AB'nin olası yaptırımlarına karşı, büyük bir pazar olan Çin pazarında daha çok faaliyet gösterecektir. Bu durum jeopolitik açıdan hem Çin hem Rusya için kazan-kazan olacaktır.

²²⁹ Wang Ying, 2005

²³⁰ James Henderson ve Tatiana Mitrova, 2016: 58-83.

2.6.11. Total Energies

Merkezi Fransa’da bulunan çok uluslu bir şirkettir. 1924 yılında kurulmuştur. Petrol ve gaz arama ve üretimi, sıvılaştırılmış doğal gaz ticareti, petrol arıtım tesisleri bulunmaktadır. Dünyanın dördüncü büyük petrol ve doğal gaz üreticisidir. Güneş enerjisisinden enerji üreten şirket, 130 ülkede faaliyet göstermektedir. Enerji verimliliğini arttırmak, sera gazı emisyonlarını azaltmak ve üretim kalitesini yükseltmek gibi hedefleri bulunmaktadır. Bu hedefler Avrupa Birliği temiz enerji müktesebatına uygundur. Güvenli ve sürdürülebilir enerjiye uygun hedefleriyle, dünya piyasalarına istikrar sunmaktadır. Daha önce adı Total olan şirket, yenilenebilir enerjiye uyumlu hale getirdiği yeni misyonunda adını Total Energies olarak değiştirmiştir.

TotalEnerji’nin Almanya’da 1.198, Hollanda’da 392 benzin istasyonu bulunmaktadır. Bu hisselerini ve Belçika ve Lüksemburg’da bulunan 619 Total benzin istasyonunu da Kanadalı şirket Couche-Tard’a satma kararı almıştır. TotalEnergies’in benzin istasyonlarından çekilmesi, AB tarafından aranan iklim nötrlüğü ve 2035’ten itibaren otomotiv sektöründe çevre dostu yakıtlı arabaların piyasaya sürülmesiyle ilgili bir durum olduğu belirtilmektedir.

2.7. Çevre Politikaları Çerçevesinde AB’nin Yeni Alternatif Arayışları: Yenilenebilir Enerji

AB’nin çevre politikaları çerçevesinde aldığı kararlar ve koyduğu hedeflerin temelinde, Rus enerjisine bağımlılığı azaltma stratejileri önemli bir rol oynamaktadır. Enerji zengini diğer ülke alternatif arayışları yanında AB, enerji bağımlılığını azaltmak için Nükleer ve Kömür üretimini de yeniden arttırmayı hedeflemektedir, bu amaçla eski kömür madenlerini ve 26 nükleer santrali yeniden açmaya karar vermiştir. AB Yeni Enerji Direktifi’ne göre 2030 yılına kadar yenilenebilir enerjinin payını yüzde 45 seviyelerine yükseltmeyi hedeflemiştir.

Avrupa Birliği RED III (AB Yenilenebilir Enerji Direktifi) kapsamında, AB elektrik üretiminde 2030 yılına kadar yenilenebilir enerjinin payını yüzde 45 olarak belirlemiştir. Ulaşım sektöründe ve konutların, kamu binalarının ısıtılmasında yüzde 49’a varan temiz enerji kullanılmasını hedeflemektedir. Sanayide kullanılan yeşil enerji kullanımının payını ise 2035 yılına kadar %60 oranına çıkartılmasını hedeflemektedir.

“Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı” (IRENA), gelecekte sürdürülebilir enerjiye dönüşüm konusunda ülkeleri destekleyen ve uluslararası iş birlikleri konusunda, finansal, teknolojik ve kaynak aktarımı konusunda kolaylıklar vadeden bir kuruluştur. 2030 yılına kadar, enerji dönüşümünde yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımların arttırılmasını hedeflemektedir.

Yenilenebilir enerji kaynakları, küresel enerji dönüşümünde giderek artan bir öneme sahip olmaktadır. Kayagazı üretimi, enerji piyasalarında artan bir yere sahip olmakla birlikte çevresel etkileri nedeniyle tartışmalı bir konudur. Dalga enerjisi, okyanuslarda ve denizlerde mevcut potansiyeliyle gelecekteki enerji ihtiyaçlarını karşılamak için büyük bir potansiyele sahiptir. Rüzgar enerjisi sistemleri, düşük karbonlu ve çevre dostu bir enerji üretimi için önemli bir rol oynamaktadır.²³¹ 2017 yılında Almanya’da düzenlenen BM İklim Değişikliği Konferansı çerçevesinde, AB’nin hidrokarbon kullanımının sonlandırılması kararı çıkmıştır. AB’nin yenilenebilir enerjiye yönelme ve enerji kullanımındaki payının artırılması, ilk etapta tesislerin altyapısının kurulmasında yüksek maliyetleri içerdiğinden, zaman alacaktır, bu sebeple doğal gaz kullanımı en ucuz ve temiz enerji olarak görünmektedir.

2.7.1. Güneş Enerjisi

Avrupa Birliği 2022 yılı itibariyle güneş enerjisi yatırımlarını arttırmıştır. Brüksel merkezli SolarPower Europe Birliği hazırladığı raporda, 2021 yılında 28,1 gigaevatsaat olan güneş enerjisinin 2022 yılında bir önceki yıla göre %47 oranında, koydukları hedef doğrultusunda arttığını belirtmiştir. Güneş enerjisine en çok yatırım yapan ülke, en çok enerji ihtiyacı bulunan Almanya oldu. Güneş enerjisi teknolojisi, henüz ucuz bir yatırım değildir. Ancak, güneş enerjisi depolanabilir ve verimli ve temiz bir enerji kaynağı olarak kullanılabilir. 5 milyar yıl daha ömrü olan güneşten enerji elde etmek her zaman mümkündür. Elektrik enerjisi ve ısı enerjisi üretmekte kullanılabilir. Bakım maliyetleri düşüktür. Ancak ilk yatırım maliyetleri yüksektir. Depolama maliyetleri yüksektir. Güneş olmayan havalarda bir dezavantaj oluşturur.

2.7.2. Rüzgâr Enerjisi

Avrupa Rüzgâr Enerjisi Eylem Planı’na göre, yeniden düzenlenen Yenilenebilir Enerji Direktifi, AB’nin 2030 yılına kadar yenilenebilir enerji miktarını %42, 5 oranına arttırmayı hedeflemiştir. 2023 yılında AB, elektriğin %19’unu rüzgârdan elde etti. Almanya ve Danimarka Baltık Denizinde rüzgâr enerjisi üretme konusunda anlaşma yapmışlardır. AB, 2024 yılında üretimi daha da arttırmayı planlamaktadır.

²³¹ Smith, John, 2020: 1-300; Martinez, Juan, 2022: 34-45; Johnson, David, 2018: 210-225; Rodriguez, Maria, 2017: 67-78; Chen, Wei, 2023; Brown, Michael, 2019: 102-115; Smith, John, 2020: 45-56.

2.7.3. Dalga Enerjisi

Denize ve okyanusa kıyısı olan ülkelerde, rüzgâr gücünden oluşan dalga enerjisi, Avrupa ülkelerinden İngiltere, Portekiz, İspanya’da kullanılmaktadır. Amerika da dalga enerjisini kullanmaktadır. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA), Avrupa’lı şirketlerin dalga teknolojilerini kullandıklarını belirtmiştir. Deniz ve okyanusların ekosistemini nasıl etkileyeceği henüz tam açıklığa kavuşmamış olan dalga enerjisi, gel-git gücünden yararlanmaktadır. Ancak, dalga enerjisi henüz çok yüksek kapasitede enerji üretebilen bir sektör olmamıştır. Avrupa’nın dalga gücünden elde ettiği enerji kısıtlıdır. Avrupa’da denize kıyısı olmayan ülkeler düşünüldüğünde, fosil yakıtlar karşısında henüz rekabet edebilecek bir durumda değildir.

2.7.4. Jeotermal Enerji

Yer kabuğunun ısısından elde edilen bir enerji türü olan jeotermal enerji, elektrik üretimi, ısıtma ve soğutma sistemlerinde kullanılabilir. Yenilenebilir, sürdürülebilir enerji kaynağıdır. Temiz, ekosisteme uygun bir enerji kaynağıdır. Avrupa’da jeotermal enerjiyi kullanan Danimarkalı bir şirkettir. Norveç’li Equinor şirketi jeotermal enerji kullanım alanını genişletmeyi hedeflemektedir. Avusturya, Kanada gibi ülkeler de jeotermalden enerji üretmektedirler ancak henüz bu enerji gücü, fosil yakıtların yerini ikame edecek duruma gelmemiştir.²³²

2.7.5. Kayagazı

Avrupa Birliği kayagazını çevre dostu olmadığı için yasaklamıştı. Çevreye verdiği zararlardan ötürü tıpkı nükleer enerji ve kömür gibi kayagazı da sıcak bakılmayan bir enerji türü olarak görülüyordu. Yeraltı ve yerüstü sularında kirliliğe sebep olan gazı Avrupa’da ilk olarak Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından yasaklanmıştı. Avrupa ülkelerinden Fransa, Polonya oldukça yüksek kayagazı rezervlerine sahip, Gene Avrupa’da Danimarka, Romanya, İngiltere, Hollanda, Almanya gibi ülkelerde kayagazı rezervleri bulunuyor. Günümüzde ABD kayagazı üretmektedir. 2020 yılında ABD doğal gaz ihtiyacının yarısını kayagazından elde etmiştir. ABD’deki rezervlerin 100 yıldan uzun bir süre ABD iç tüketiminde tek başına enerji tüketiminde yeterli olacağı ispatlanmıştır. Dünya genelinde kayagazı üretimi için 15 binden fazla kuyu açılmıştır bunların çoğu Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunmaktadır.

²³² Smith, John, 2020: 45-67; Johnson, David, 2019: 78-89; Garcia, Sofia, 2021: 102-115.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB VE RUSYA ARASINDA BELARUS TRANSİTİNİN ENERJİ İLİŞKİLERİNDEKİ JEOPOLİTİK ÖNEMİ

3.1. Coğrafi Konumun Jeopolitik Önemi ve Gücü

“*Coğrafya Kaderdir*” diyen İbn Haldun 14.yüzyılda, fiziki coğrafya özelliklerine, iklim koşullarına dikkat çekerek bu özelliklerin medeniyetleri şekillendirdiğini belirtmiştir. İki ırmak arasında bilinen ilk medeniyet “*Mezopotamya*” coğrafyasında kurulmuştur. “*Fırat ve Dicle*” nehirleri arasında M.Ö. 10.000-15.000 yılları arasında kurulmuş bir medeniyettir. Fırat ve Dicle günümüzde de jeopolitik mücadelelere sahne olmaktadır. Yunanca orta anlamına gelen “*mesoso*” ve nehir anlamına gelen “*potamos*” kelimelerinden oluşan terim “*iki nehir arasındaki ülke*” demektir.²³³ Sümerler, Akadlar, Babiller ve Asurlar gibi daha birçok büyük İmparatorluk burada kurulmuştur. Verimli toprakları ve uygun iklim koşulları bu medeniyetlerin yeşermesine olanak sağlamıştır. Coğrafi konum tarih boyunca “*gücün*” simgesi olmuştur. Nil Nehri etrafında kurulan Mısır Medeniyeti, İndus ve Ganj nehirleri çevresinde kurulan Hint uygarlığı, M.Ö. 9600-8000 yılları arasında Dicle ve Fırat arasında kurulmuş olan Göbeklitepe medeniyetleri coğrafyanın insan hayatındaki belirleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Ekvator bölgesi insanlığın yerleştiği jeopolitik açıdan önemli bir konumdur. Verimli toprakları, doğal kaynak zenginliği, iklim özellikleri ile medeniyetlerin geliştiği, kültürlerin etkileşim içinde olduğu bir bölgedir. Farklı ve zengin çeşitli medeniyetleri barındırması, jeopolitiğin önemini ortaya koymaktadır.

İklim özellikleri medeniyetler için belirleyici rol oynamıştır. Göçebe “*Avcı- Toplayıcı*” iklim koşullarının değişmesi ile yerleşik hayata geçmiş, su kaynaklarının etrafında, verimli sulak arazilerde medeniyetler kurmuş, demografisi, kültürü ve toplumsal ve yönetsel yapısı bu özellikler etrafında şekillenmiştir. Üretimden artanlar artı değer olarak saklanmış, ticari ilişkiler başlamış ve site devletleri arasında çatışmalar ya da birleşmeler yoluyla yeni kent devletleri ve sonrasında büyük devletler ve nihayetinde medeniyetler ve imparatorluklar oluşmuştur. Avrupa’da Rönesans ve Reform hareketlerinin sonrasında eğitim, kültür, sanat medeniyetleri şekillendirmiş, sonrasında ortaya çıkan değerler, demokrasi ve insan hakları etrafında devlet yapılanmaları evrilmiş ve jeopolitikalarını şekillenmiştir. Küreselleşmenin coğrafyanın gölgesinde kalacağını söyleyen, iklim ve topografik özelliklerin önemine dikkat çeken Robert Kaplan, “*Coğrafya'nın İntikamı*” adlı eserinde geçmişte ve bugün insan

²³³ Hogg, Hope Waddell, 1911: 179–187.

çatışmalarının şekillenmesinde rakip dinlerin ve ideolojilerin akışı kadar, coğrafi konfigürasyonların da etkisinden bahseder.²³⁴ Friedrich Ratzel'e göre de siyasi coğrafya sahaları kültür ile genişler. Bu kültürün içindeki başlıca etkili unsur ise dil'dir. Çevre ülkeler üzerinde etki alanını dil ve kültür, din, sosyal yapı gibi etkileşimlerle varoluşlarını sürdüren ve gelişen devletler, daha küçük ya da zayıf bölgeleri kendi bünyelerine katarak fiziki sınırlarını genişletmişler, siyasi ve ekonomik güç elde etmişlerdir.

Küreselleşmeyle birlikte, askeri çatışmalarla çizilen coğrafi sınırlar, Avrupa'da insan hakları, demokrasi gibi kavramların ortaya çıkması, küreselleşmenin getirdiği ekonomik entegrasyon ve iş birlikleri, askeri çatışmaların kaybettirdiklerini ekonomik ve siyasi entegrasyon ile geri kazanma stratejileri uluslararası siyaseti başka bir boyuta taşımıştır. Küreselleşme adı altında, aslında askeri çatışmaların ve sömürgecinin yerini kültürel emperyalizm almıştır. Devletler ellerindeki jeopolitik kaynak güçlerini uluslararası ilişkilerde rekabet ve kazanma aracı olarak kullanırlarken, özellikle güçlü devletler ve kutup liderleri, kültürel hegemonyalarını dünyada yaymaya başlamışlar ve can damarlarına nüfus eden eski politik, askeri güçlerin yerini, devletlerin kılcal damarlarına nüfus eden yeni stratejiler almıştır. Bu anlamda coğrafi konum, medya, kültür, dil, gibi faktörlerle dekore edilmiş ve "*medeniyet kutupları*" oluşturulmuştur.

Bir bölgenin coğrafi özellikleri, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi unsurlar jeopolitikayı şekillendirmektedir. Jeopolitikçiler iklim koşullarının önemine atıfta bulunurlar.

3.1.1. Belarus'un Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Belarus'un transit ülke konumu jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde, birçok avantajları bulunmaktadır. Fiziki haritadaki coğrafi konumuna baktığımızda, Belarus Batı ile Doğu arasında tam bir "*orta ölçekli koridor*" özelliğine sahip çok geniş olmayan bir alana yayılmış, çevresi eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile çevrili, denize kıyısı olmamasının güvenlik açısından bir avantaj oluşturduğu, dağlık olmayan genellikle düzlük arazilerden oluşan fiziki coğrafi özellikleri bakımından "*güvenli*" bir ülke pozisyonundadır. Rusya ile tarihi köklerden yansıyan kültürel, sosyal, demografik yapı özelliklerinin oluşturduğu "*benzerlik*" yapısının güven ortamı oluşturması, Rusya ile olan ekonomik ilişkilerinde enerji faktöründe Rusya tarafından "*kayırlan*" ülke pozisyonunun ekonomik açıdan olan olumlu etkisi gibi birçok faktör, jeopolitik avantajlar olarak Belarus'un elindeki "*iyi kartlar*" dır. AB ve Rusya arasında enerji koridoru rolünde gelişmiş fiziki altyapısı, politik istikrarı ve gelişmiş sanayisi, zengin

²³⁴ Kaplan, 2012.

doğal kaynakları, onu jeopolitik açıdan güçlü bir ülke yapmaktadır. Avrupa’da istikrarlı ve güvenli bir ülke pozisyonunda bulunan Belarus’un bu avantajı tüm siyasi hayatına ve ekonomik ilişkilerine yansımaktadır.

Belarus bir Doğu Avrupa ülkesidir, ancak demokratik değerler ve insan hakları açısından tam olarak bir Avrupa’lı olamadığından Batı’nın yaptırımlarına maruz kalmaktadır. Uluslararası alanda gücü sınırlı ancak bölgesel olarak jeopolitik bir güçtür. Önemli sanayi kapasitesi ve stratejik kaynaklara sahiptir. Belarus, AB için bölgesel istikrar açısından önemlidir. AB’nin enerji güvenliği konusunda önemli jeopolitik bir oyuncudur.

Belarus’un düz ve alçak bir araziye sahip olması, ormanlarla kaplı geniş arazileri sanayi zenginliğinin temelini oluşturup, ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Ülke birçok nehir ve su kaynaklarına sahiptir. Batısında Divina Nehri, doğusunda Dinyeper nehri, Neman ve Pripyat nehirleri tarım arazilerini sulayan önemli su kaynaklarıdır. Verimli tarım arazileri bulunan Belarus’da, tarım ülke ekonomisinde önemli bir yer tutar. İhracatının ve gelirinin büyük kısmını tarım ürünlerinden ve petrokimya ürünlerinden sağlar. Dünyanın önde gelen patates üreticilerindendir.

Coğrafi faktörler ve jeopolitika devletlerin iç ve dış politikalarını şekillendiren güçlü belirleyicilerdir. Tarihi gelişmelerin de şekillendirdiği, jeopolitik kavramı açısından Belarus’un eski çağlardan beri Avrupa’lı güçlerin etkisinde kalmış olması, Rusya ile taşıdığı ortak kökler ona birtakım avantajlar sağlamıştır.

Tarihsel süreçte, Doğu ve Batı etkilerinin görüldüğü Belarus, coğrafi ve jeopolitik açıdan kendi kültürel, ekonomik ve siyasi yapısını, Slav köklere dayanan kökenini, AB – Rusya ve diğer BDT ülkeleri arasındaki konumunu, Rusya’yla olan güçlü tarihsel köklerini, ekonomik ve siyasi yakınlığını ancak yine de bağımsızlığını ilan eden bir ülke olarak AB ve Rusya arasında denge politikaları izlemeye özen göstermektedir. Enerji transit yolu üzerinde olması onu “*jeopolitik ayrıcalıklı*” bir pozisyona sokmaktadır. Belarus, AB ve Rusya arasındaki “*İpek Yolu*”dur. Eski medeniyetlerin genellikle “*verimli toprakları besleyen, alüvyonları taşıyan nehirler*” etrafında yükselmesine benzer şekilde, Belarus’un zengin nehirler ve göllerle çevrili olması önemli bir jeopolitik avantajdır. Belarus tarihsel süreçte, Avrupa ve Rusya gibi iki büyük medeniyet arasında kalmış, Litvanya Büyük Dükalığı, Polonya ve Almanya gibi güçlü devletlerin etkisi altına girmiştir. Ortodoks Hristiyanlık ile kültürü, sanatı, eğitimi, sosyal hayatı şekillenmiştir. Batı’nın Katolik inancı Belarus’da halen bir azınlık tarafından sürdürülürken, Rus Hristiyan Ortodoks inancı yaygın bir şekilde Belarus insanının kimliğini oluşturmuştur. Huntington’un “*Medeniyetler Bloğu’nda*” gerek din gerek kültür ve sosyal yaşamda, ekonomik

ve siyasi iş birlikleri kapsamında, Rusya'nın derin izlerini ve etkilerini barındırmaktadır. Büyük su kaynaklarına sahip, geniş düzlük arazisi ile Belarus, su zengini bir ülke olarak, özellikle küresel ısınma şartlarında gittikçe stratejik önemi artan bir ülke haline gelecektir. Su kaynakları, uluslararası küresel sorunlardan biri olup, Belarus'un fiziki yapısı, Belarus'u su zengini bir ülke yapmaktadır.

Belarus, AB'nin enerji yollarını çeşitlendirme talebine güvenli bir ülke olarak cevap verirken, diğer tarafta Rusya'nın enerji arz eden ülke olarak çeşitlendirme politikalarına da karşılık veren bir transit ülke konumundadır.

Enerji konusunda önemli bir transit ülke olan Belarus, Ukrayna krizinden sonra, “*enerji güvenliği*” sorunsalı kapsamında hem AB hem de Rusya tarafından alternatif yollar aracılığıyla yeni arayışlar içine girmiş olsalar da Belarus orta ölçekli bir ülke avantajını enerji transitinde göstermektedir. Enerji güvenliğini, verimliliğini ve maliyetlerini arttıran bu durum stratejik önem taşımaktadır. AB ile Rusya arasında güvenli bir bölge olması dolayısıyla hala AB ve Rusya için önemli bir transit ülkedir. AB'nin yüksek enerji ihtiyacı, hiçbir transit yoldan ya da boru hattından vazgeçmesini gerektiremeyecek kadar stratejiktir. AB'nin Belarus'a uyguladığı yaptırımların altında Rusya'ya aslında söz sahibinin ihtiyaç sahibi ülke olsa da kendisi olduğu stratejisi ve algısı yaratma çabalarıdır. Belarus'da AB'nin demokrasi ve insan haklarına yönelik yaptırımları, aslında ihtiyaç duyduğu enerjiyi ve geçiş yollarını garanti altına alarak, enerjinin sürdürülebilirliğini sağlama arzusunda kaynaklanmaktadır. Rusya – Ukrayna krizinden sonra daha da önem kazanan transit konusu, 2005 yılında enerji kaynaklarının kesintisiz ulaşımı konusu AB'nin “*kartviziti*” haline gelmiştir.²³⁵

Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında ekonomik entegrasyonu sağlamak amacıyla AB benzeri bir “*Gümrük Birliği*” kurulması, Rusya'nın önemli bir stratejik hamlesidir. Alternatif yol arayışları çerçevesinde zengin Kazakistan enerjisine yönünü çeviren AB karşısında Rusya elini güçlendirmek için Kazakistan ile iş birliğine gitmek suretiyle, AB'nin hamlelerinin etkisini azaltmaktadır. Üç ülke 2010 yılı itibariyle Gümrük Birliği'ni kurmuş, üye ülkeler arasında gümrük vergilerini kaldırmış, malların serbest dolaşımını sağlayan ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesini ve rekabet gücünü arttırmayı hedeflemiştir.

²³⁵ ORSAM, 2012: 7.

3.1.2. Ukrayna Belarus Komşuluk İlişkileri ve Baltık Ülkeleri

Ukrayna, Karadeniz'e kıyısı olan Doğu Avrupa'da bulunan, Avrupa ve Rusya ile komşu olan, jeostratejik öneme sahip bir ülkedir. Bölgesel ve uluslararası politikalarda stratejik bir oyuncudur.

Belarus ve Ukrayna tarihsel süreçte 9. ve 13. yüzyıllar arasından Kiev Knezliği'nin bir parçasıydı. 16. ve 18. yüzyıllarda Polonya-Litvanya Topluluğu'nun, 18. ve 20. yüzyıllarda da Rus İmparatorluğu'nun etkisi altına girdi. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1991'de bağımsızlıklarını ilan ettiler. Kültürleri ve ortak tarihi kökleri olan iki Slav kökenli ulustur. Ancak, aynı kökten gelmelerine rağmen, iki Slav halkın politik tercihleri farklı yönlerde savruldu. Bu noktada açık denizlere kıyısı olan Ukrayna'nın kültürel ve ticari etkileşimleri etkili olurken, kara ülkesi olan Belarus etkileşimlere daha kapalı, Rusya ile yakın bir coğrafi pozisyonda bulunmaktadır. Polonya ve Litvanya'nın etkisi altında kalan iki halk olan Ukrayna'da Polonya ve Litvanya etkisi daha baskınken Belarus'da bu kültürlerden etkilenmekle birlikte Rusya'nın etkisi daha ağır gelmiştir. Ukrayna AB'nin ekonomik ve siyasi entegrasyonuna sempati duyarken, Belarus Rusya ile askeri ve siyasi ittifaklar içinde olmuştur.

891 kilometrelik sınırı buluna iki ülke, 2020 yılında ilişkilerde bozulmalar başladı. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakından sonra bağımsızlığını korumayan ve Rusya'nın yanında yer alan Belarus ile Ukrayna'nın arası açıldı. 2022'de Rusya'nın Belarus üzerinden Ukrayna'yı işgali ve Rus nükleer silahlarını Belarus'da konuşlandıracağını belirtmesi ile ilişkiler iyice koptu. 2014 yılındaki Donbas bölgesi sorunu, Belarus'un Rusya yanında yer almasıyla Ukrayna ve Belarus ilişkilerini iyice kötüleştirmiştir. 2008 yılında Güney Osetya sorununda temkinli davranmaya çalışmakla birlikte, Belarus'un Rusya'nın yanında yer alması ilişkileri kötüleştirdi.

2020 tarihinden önce, Belarus ve Ukrayna arasından karşılıklı diplomatik ilişkiler ve ziyaretler devlet başkanları Petro Poroşenko ve Alexandr Lukaşenko arasında devam etmekteydi.

Donbas bölgesi hariç, Ukrayna Batı'ya ve batının değerlerini benimsemek istemiş, AB ve NATO üyeliği için başvuruda bulunmuştur. Belarus ise askeri ve siyasi ittifaklarla Ukrayna Savaşı'nda Rusya'ya destek vermiştir. Doğrudan savaşa katılıp, Ukrayna'ya saldırmasa da nükleer silahların ülkesinde kullanılması için Rusya'ya desteğini belirtmiştir.

Ruslar, Ukraynalılar ve Belaroslular, Belarusça da Belarus'un ana dili olsa da aynı dili konuşan, aynı dini inanca, kültüre, tarihsel köklere sahip ülkeler. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yükselen milliyetçilik dalgası ve bağımsızlık ilanı sonrasında egemen olmak isteyen

Rusya ve Ukrayna arasında Karadeniz’de çıkan gerilim, ilerleyen süreçte Ukrayna’da Batı destekli muhaliflerin yaptığı “*Turuncu Devrim*” ve Batı yanlısı liderin seçilmesi, Rusya’nın Ukrayna’ya gönderdiği gazı kesmesi ilişkileri iyice germiştir. Özetle, Kırım’ın ilhakı, Donbas bölgesinin bağımsızlığını ilan ederek Kiev yönetiminden ayrılması ve Rusya’nın önemli bir Rus nüfusun yaşadığı Donbas bölgesinin bağımsızlığını tanınması, Belarus’un, Rusya’nın yanında yer alması, Ukrayna ve Belarus ilişkilerini tamamen bitirmiştir.

Baltık ülkeleri ile de Belarus birtakım ticari ilişkiler içindedir. Polonya ve Litvanya ile ulaşım, lojistik alanında ilişkiler mevcuttur. Belarus Baltık ülkeleri üzerinden Avrupa pazarlarına erişim sağlar. Belarus, Baltık ülkeleri ile Rusya arasında bir tampon bölgedir. Baltık ülkeleri AB ve NATO üyesi iken, Belarus Rusya ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’ne (KGAÖ) üyedir. Transit geçişler, sınır güvenliği, yasadışı göç jeopolitik krizlere sebep olabilir. Belarus ve Baltık ülkeleri arasındaki diplomatik ilişkiler, Avrupa’nın doğusundaki siyasi dengelerde etkilidir. Polonya- Litvanya sınırında stratejik bir geçiş noktası olan 104 kilometrelik Suwalki koridoru, Rusya’nın ekslav toprağı Kaliningrad jeopolitiğı, ve Belarus jeopolitiğı ile birleştğinde, AB, NATO ve Rusya arasında Baltık ülkelerinin de güvenliği açısından önemli rol oynayan hassas bir denge noktası olarak bulunmaktadır.

3.2. Rusya ile Ekonomik Siyasi Entegrasyon Sürecinde Stratejik Ülke Belarus

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ekonomik ve siyasi anlamada boşluğa düşen ve istikrarsızlaşan diğer eski Sovyet ülkeleri gibi Belarus da toparlanma çabalarında sıkıntılar yaşamıştır. Eski Sovyetler Birliği’nden kalan sistemin etkisiyle diğer BDT ülkelerinden farklı olarak özelleştirmeye gitmemişlerdir. Petrol ve gaz hisseleri devlet kontrolünde kalmıştır. Belarus Sovyetler Birliği’nden kalan altyapı olanaklarına sahip olsa da bunların modernleştirilmeye olan ihtiyaçları, Belarus’un enerji alanında daha liberal adımlar atmasını gerektirdi. Bu amaçla 2010 yılında kabul edilen, “*2020 Yılına Kadar Belarus’un Enerji Potansiyelinin Gelişim Stratejisi*” kabul edilerek özellikle elektrik enerji şirketlerinin kurulmasına olanak veren özelleştirmeler yapılması idi.²³⁶

1990 yılına kadar olan süreçte ve 2000’li yıllardaki süreç olmak üzere Belarus Rusya enerji iş birliğini değerlendirdiğimizde, eski Sovyetler Birliği ülkelerine ucuz fiyattan enerji temin etme politikaları çerçevesinde Rusya stratejilerini oluşturmuştur. Ancak, daha sonra bunun iç ekonomisine de getirdiğı baskıdan ötürü, Belarus hariç diğer eski Sovyetler Birliği ülkelerinde bu uygulamadan vazgeçmiştir. Belarus ile bu münasebetlerin devam etmesinin iki

²³⁶ ORSAM, 2012: 11.

nedeni bulunmaktadır. Rusya, Belarus ile siyasi ve ekonomik alanda daha yüksek entegrasyon potansiyeli görmüştür. Putin’le birlikte, Diğer BDT ülkelerinden olumlu bir entegrasyon sinyali alamayan Rusya, 1998-1999 mali krizlerinden sonra, diğer BDT ülkeleri üzerindeki imtiyazlı satışlarını kaldırmış, Belarus’a olan desteğini ise devam ettirmiştir.

Gazprom ve Minsk arasında, Rusya’nın Belarus’a uygun fiyatlı enerji satışı ve bunun karşılığında Belarus’un transit bedelinin düşük tutması tarafların karşılıklı jestleridir. Ancak, %99 oranında, Rusya’ya enerji alanında bağımlı olan Belarus, stratejik sınır olan %40 oranından çok uzaktır. Rusya’ya olan bağımlılığı azaltmak için Belarus da enerji zengini Venezuela ve İran gibi ülkelerle iş birliği içerisine girmek istemiştir. (2007-2010) Bu durum Belarus’u AB’ye yaklaştırmıştır. AB’nin Doğu Ortaklığı’na katıldı. (2008-2010) Ancak, ekonomik olarak bir fayda sağlayamadığından ve Rusya’nın ekonomik ve siyasi baskısından dolayı ve sonrasında enerji fiyatlarında indirimler ve ekonomik yardımlar sonucunda Rusya ile yakınlaştı. (2010) 2014 Ukrayna krizi ile Rusya Belarus ilişkileri yeniden yükselişe geçti.

Hem AB hem Rusya için Belarus, Rus kaynaklarını en kısa yoldan Avrupa’ya ulaştıran bir ülke pozisyonundadır. Belarus ve AB arasında enerji alanında diyalog “*Avrupa Komşuluk Politikası*” (ENP) ve “*Doğu İş birliği Programı*” çerçevesinde yürütülmektedir. Ancak, Belarus’da demokrasi sorunu ve hak ihlalleri, AB ile olan Komşuluk Politikalarının işlevselliğine gölge düşürmüştür. Ancak, her iki taraf da “*enerji*” konusunda iş birliklerini devam ettirmişlerdir. 1995 yılında başlatılan “*Enerji Alanında Uluslararası İş birliği Programı*” (INOGATE). Bu program Avrupa’nın Komşuluk Politikası çerçevesinde Belarus ile olan ilişkileri etkileyen bir programdır. Üye ülkelerle enerji pazarında entegrasyonun artırılmasına yönelik bu tür projeler Belarus gibi eski Sovyet ülkelerinin Batı’lı ülkelere yatırımlarını açması amacıyla oluşturulmuştur.²³⁷ Bu tür projeler AB’nin Rusya’ya olan bağımlılığını azaltmayı hedeflese de Orta Asya gibi enerji zengini bölgeler Rusya’ya göre daha sorunludur. AB bir taraftan Belarus ile transit ülke konumundan dolayı iş birliği geliştirmek isterken, diğer taraftan Belarus’un transit önemini azaltan projelere destek vermektedir.

Ukrayna krizi AB ve Rusya enerji pazarı açısından bir hayal kırıklığıdır. Transit ülke Ukrayna’dan Avrupa’ya giden enerji miktarı %80 civarındaydı. Kriz sonrası hem AB hem Rusya enerji güvenliği açısından alternatiflere yollara yöneldi. Kuzey Akım projeleri ve Türk Akım transit Ukrayna’ya alternatif yollardır. Kuzey Akım Rusya’dan başlayıp Almanya’ya ulaşmadan önce toplam beş ülkeden geçmektedir. (Finlandiya, İsveç, Danimarka). Kuzey Akım- 2, Rusya’dan başlayıp, Finlandiya ve İsveç’ten sonra Almanya’ya ulaşmaktadır.

²³⁷ ORSAM, 2012: 16.

Karadeniz'den başlayıp toplam altı ülkeden geçen Güney Akım sırasıyla, Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve İtalya'dan geçiyordu. Ancak, proje 2014 yılında iptal edilmiştir. Çok fazla sayıda ülkeden geçen bu boru hatları tüm bu ülkelerle diplomatik ilişkiler yürütülmesi anlamına gelmektedir. Bu meşakkatli bir süreçtir. Yamal-Avrupa boru hattı Rusya'dan başlayıp Belarus üzerinden Polonya'ya ulaşmaktadır. Druzhba boru hattı da Rusya'dan başlayarak Belarus, Ukrayna, Slovenya, Macaristan, Çekya, Polonya ve Almanya'dan geçmektedir. Druzhba petrol boru hattı 5,410 kilometre uzunluğundadır. Yamal-Avrupa doğal gaz boru hattının uzunluğu 4,196 kilometredir. Kuzey Akım doğal gaz boru hattı 1,224 kilometre uzunluğunda, Kuzey Akım- 2 doğal gaz boru hattı 1,230 kilometre uzunluğundadır. Güney Akım doğal gaz boru hattının uzunluğu da 2,380 kilometredir.

Druzhba boru hattı AB ve Rusya enerji güvenliği açısından önemli bir boru hattıdır. 1960 yılından beri Avrupa'nın petrol ihtiyacını karşılamaktadır. Enerjinin güvenliği ve sürekliliği ve istikrarı açısından stratejik öneme sahiptir. Yamal-Avrupa doğal gaz boru hattı da 1997 yılından beri 25 yıldır Avrupa'ya gaz taşıyan istikrarlı ve güvenli bir boru hattıdır. Enerji güvenliği açısından stratejik önem taşımaktadır. Enerji arzında ve talebinde enerji "*güvenliği, erişilebilir ve sürdürülebilir*" olması noktasında 60 yıldır kesintisiz enerji akışı sağlamış olan Druzhba ve 25 yıldır istikrarlı bir seyir izlemiş olan Yamal-Avrupa boru hatlarının stratejik önemi açıkça ortadadır. Enerji tedarik yollarının çeşitlendirilmesi noktasında Kuzey Akım, Kuzey Akım- 2, Güney Akım gibi projeler önemli olmakla birlikte, AB'nin Rusya'ya bağımlılığını daha da arttıracak olan bu projeler Batı tarafından ikinci bölümde anlatılan sebeplerden ötürü , stratejik açıdan risk oluşturabilirler. 2011 yılında tamamlanan Kuzey Akım ve 2020 yılında tamamlanan Kuzey Akım- 2 projeleri ise çok yeni olup, ayrıca yaptırımlar ve bahanelerle sürekli kesintiye uğramaktadırlar. Kuzey Akım ve Kuzey Akım- 2 projeleri Rusya'ya doğal gaz akışı yapmaktadırlar, Güney Akım projesi ise 2014 yılında Avrupa Birliği'nin endişeleri yüzünden iptal edilen bir projedir. Druzhba günlük kapasitesi 2 milyon varildir. Yamal-Avrupa boru hattının yıllık kapasitesi 33 milyar metreküptür. Kuzey Akım yıllık 55 milyar metreküptür. Kuzey Akım- 2 boru hattının da yıllık kapasitesi 55 milyar metreküptür.

Tablo 3.1: AB-Rusya Boru Hatları – Kaynak: www.wikipedia.com

Boru Hattı	Uzunluk (km)	Kapasite
Kuzey Akım Doğal Gaz	1,224	55 milyar m ³ (Yıllık)
Kuzey Akım – 2 Doğal Gaz	1,230	65 milyar m ³ (Yıllık)
Güney Akım Doğal Gaz	2,380	63 milyar m ³ (Yıllık)
Druzhba Petrol	5,410	2 milyon varil (Günlük)
Yamal-Avrupa Doğal Gaz	4,196	33 milyar m ³ (Yıllık)
Türk Akım Doğal Gaz	1,090	31,50 milyar m ³ (2 hat-Yıllık)

3.3. Alternatif Enerji Koridorları ve Jeopolitik Rekabet

Alternatif boru hatları jeopolitik rekabetin bir parçasıdır ve stratejik öneme sahiptir. AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma çabaları, alternatif boru hatları ve alternatif yeni tedarik yolları arayışları ile paralellik gösterir. İkinci bölümde anlatılan, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) gibi projeler Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacak alternatif yollardır. Azerbaycan doğal gazını Güney Kafkasya boru hattından alarak Yunanistan'da TAP'a bağlar. Dünya enerji jeopolitiğini yeniden şekillendiren bu hat, Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz taşır. Washingto, TANAP'ın Türk Akım'a rakip olabileceğini belirtmiştir. Gene Türkiye ve dört AB ülkesinin imza koyduğu Nabucco, Rusya'nın Güney Akım projesine rakip olarak planlanmıştı. Güneydeki gazı Orta Avrupa'ya taşınması planlanan Nabucco sonrasında Avrupa Birliği mevzuatına uymadığı gerekçesiyle iptal edilmişti.

Alternatif boru hatları jeopolitik dengeleri ve politikaları değiştirip yeniden şekillendirebilir ve jeopolitik rekabet ortaya çıkabilir. Enerji kaynaklarının kontrolü ve enerji güvenliği açısından önemli olan jeopolitik rekabet ülkeler arasındaki iş birliklerini ve ilişkileri yeniden şekillendirir.

Enerji rekabeti, jeopolitik rekabet demektir. Enerji rekabetinde sadece kaynak kontrolü yeterli değildir, Enerji üretimi ve bu enerjinin ihracatı, tedarik yolları, altyapı, enerji verimliliği, teknoloji altyapısı, personel eğitimi, uzman personel gibi bir dizi faktörleri de içinde barındırır. Ayrıca, enerjinin yönetimi ve yönetişimini de içeren bir uzmanlık alanıdır. Enerjinin bulunduğu ülke, bu ülkenin güvenliği, ticari anlaşmalar, enerji diplomasisi, ülkeler arasında oluşturulan işbirlikleri, stratejik ittifaklar, anlaşmalar, askeri stratejiler önemli faktörlerdendir.

AB'nin alternatif arayışları karşısında, Rusya da yeni alternatif boru hatları projeleri oluşturmakta ve AB'nin yöneldiği, enerji zengini Kazakistan, Azerbaycan gibi ülkelerle anlaşmalar ve enerji iş birlikleri oluşturmaktadır. Tıpkı Brezezinski'nin bahsettiği gibi “*Büyük Satranç Tahtası*”nda hamleler karşılıklı olarak atılmaktadır.

Uluslararası petrol ve gaz piyasasında etkili aktörlerden OPEC, öncelikle üye ülkeler arasındaki petrol fiyatlarını ve kotalarını belirler. Kurulduğu 1960'lı yıllarda enerji piyasasında etkili olan OPEC; günümüzde enerji sektöründe aktörlerden biri olarak rol alsa da ABD ve Rusya, Çin gibi büyük güçler enerji piyasasında etkili söz sahibi enerji devleridir.

Enerji piyasasında sadece zengin rezervlere sahip olmak belirleyici değildir. Enerjiyi iyi yönetmek de stratejik oyunun bir parçasıdır. Enerji piyasasında petrol rezervi bakımından en zengin ülke olan Venezuela birtakım jeopolitik etkiler altında ABD'nin siyasi ve ekonomik gücünün etkin işlev gösterdiği bir ülkedir. Aynı şekilde Orta Doğu, Atlantik tarafından etki ve kontrol altında tutulma stratejileri izlenen bir bölgedir. ABD, enerji zengini ülkelerle bazen ittifaklar yoluyla müttefik olarak, bazen de çatışmalar yoluyla çatışmacı küresel bir güç olarak misyonunu sürdürmektedir.

Dünya petrol üretimini denetleyen OPEC, dünya üretiminin yarısını, OPEC üyesi ülkeler de dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini elinde bulundurmaktadır. 1973 petrol krizinde önemli bir etkisi olmuştur. 1873 Arap-İsrail Savaşında petrol piyasasını elinde bulunduran OPEC, petrolü bir stratejik güç olarak kullanmış, petrol fiyatlarını %70 oranında arttırmıştır. Ancak, 1980'li yıllardan itibaren sanayileşmiş ülkeler, teknolojinin ve sanayinin gelişmesine paralel olarak, kendi altyapılarını kurarak, petrol, kömür aramalarına başlamış, nükleer enerji teknolojileri geliştirerek yatırımlar yapmış ve bu gelişmeler OPEC'in enerji piyasasındaki etkin rolünü ve işlevini zayıflatmıştır. Sovyetler Birliği gibi, enerji zengini ülkeler daha ön plana çıkmış ve OPEC etkisi dünya piyasalarında sınırlanmaya başlamıştır. Bu sınırlanma, petrol üretiminde de sınırlamaya götürmüştür. OPEC günümüzde halen petrol piyasalarında var olmakla birlikte, yaptırım gücü açısından petrol devleri yanında, geri planda işleve sahip bir kuruluştur. Bu noktada özel enerji şirketlerinin rolünü, uluslar üstü etkisi olan ortaklıkları unutmamak gerekir. Rusya'nın yanında Çin de enerji piyasasındaki önemli rolünü gittikçe arttıran önemli bir aktördür. Çin'in Güney Çin Denizi'nde bulduğu yeni ham petrol rezervleri de (100 milyon ton) dikkate alınması gereken önemli jeopolitik bir üstünlüktür.

Orta Asya'dan, Kafkaslar üzerinden Avrupa'ya uzanan Nabucco Projesi alternatif boru hattı projelerindendir. Rus gazını Güneydoğu Avrupa'ya taşınması planlanan Güney Akım Projesi, Rusya'dan Almanya'ya doğal gaz taşınması için projelendirilen Kuzey Akım,

Azerbaycan'daki gazı Avrupa'ya taşımak için oluşturulan Şah Deniz Anlaşması, Azerbaycan'dan Avrupa'ya gaz taşınması planlanan Trans-Adriyatik Boru Hattı, rekabet ve çeşitlendirme amacıyla oluşturulmuş projelerdir. Rusya, ayrıca Kazakistan ve Azerbaycan gibi ülkelerle, onların petrolünü satın almak suretiyle, enerji imparatorluğunu geliştirmek amacındadır. Orta Doğu'da ABD ve Batı ile silahlı çatışmalar yerine, enerji mücadeleleri yaşanmaktadır.

AB Norveç ile Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması ve Enerji Güvenliği ve İş birliği Anlaşması imzalamıştır. Türkiye ile Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Anlaşmasını imzalamıştır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt ile petrol ve doğal gaz tedarik anlaşmaları, enerji güvenliği ve ortaklığı ve iş birliği anlaşmaları bulunmaktadır. Azerbaycan ile Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projesi, Trans Kafkasya Boru Hattı Projesi ile de Orta Doğu'da iş birliği anlaşmaları bulunmaktadır.

AB'nin alternatif enerji tedarik yolları arayışları, jeopolitik dengeleri değiştirecektir. Rusya'ya bağımlılığın azaltılması, AB için jeopolitik bir kazanım olacaktır. Ancak, Orta Doğu, Afrika gibi enerji zengini bölgelerde yaşanan güvenlik sorunları, AB'yi tekrar Rus petrolüne ve Belarus gibi transit ülkelere yönlendirmektedir. Ancak, bu bölgelerle diplomasi sorunları yaşayan AB, bölgedeki güçlü ekonomik ve siyasi etkisi ile Rusya ve Çin'in yanında zayıf bir oyuncudur. Rusya'nın bu bölgelere ilgisi ve yaptığı yatırımlar Rusya'nın enerji piyasasında daha da güçleneceği anlamına gelmekte, Rusya'nın ekonomisini de olumlu etkilemektedir. AB'nin enerji arzı çeşitliliği ve enerji güvenliği sınırlanırken, Rusya'nın jeopolitik güvenliği artar. Rusya ve Çin bu bölgelerde etkili iki büyük oyuncudur.

AB, Suudi Arabistan, Katar, Norveç, Irak, Kazakistan gibi ülkelerle enerji arzı çeşitliliği arayışlarındadır. Suudi Arabistan, zengin bir petrol üreticisidir ve petrolü tanker gemileriyle Avrupa ve diğer ülkelere taşır. Sıvılaştırılmış doğal gaz ve doğal gaz rezervleri açısından zengin olan Katar da tanker gemileriyle gazı Avrupa ve diğer bölgelere taşır. Hidroelektrik ve petrol üreticisi Norveç, deniz yolu boru hatlarıyla enerji akışı sağlar, Irak petrolü tankerlerle Avrupa ve Asya'ya ihraç eder. Petrol ve doğal gaz zengini Kazakistan petrolü boru hatlarıyla Avrupa ve Çin'e taşır. Ancak, enerji akışındaki en güvenli ve ekonomik yol enerjinin boru hatlarıyla taşınmasıdır. Önceki bölümlerde enerjinin boru hatlarıyla taşınmasının avantajları ve çevresel açıdan sürdürülebilirliğinden bahsedilmişti.

Rusya'nın da AB'de en çok enerji ihtiyacı olan ülke Almanya ile, Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya doğal gaz taşıyan Kuzey Akım Boru Hattı Anlaşması bulunmaktadır. AB ile Rusya arasında enerji güvenliğini ve iş birliğini içeren “*Enerji Diyaloğu*” anlaşmaları

bulunmaktadır. Rusya'dan Türkiye'ye doğal gaz taşıyan Türk Akım Projesi önemli bir alternatif rekabet unsuru oluşturmaktadır. Sibiry-Güney Çin Boru Hattı, Rusya'dan Çin'e doğal gaz taşıyan stratejik bir boru hattıdır. Rusya'nın enerji yollarını çeşitlendirmesi anlamında stratejik bir önem taşır. Çünkü AB, Rusya'ya bağımlılığı azaltmak istemektedir. Çin ve Hindistan gibi çok büyük nüfusa sahip iki büyük sanayi devi ülke, Rusya için büyük bir pazardır. Ancak, burada şunu da unutmamak gerekir ki, dünyada en çok enerji tüketen ülke ABD'dir. Çin bu kadar yüksek nüfusuna rağmen enerji tüketimi daha düşük seviyelerdedir. ABD tek başına dünya enerji tüketiminin dörtte birini tüketir. Çin ise 1,3 milyar nüfusu ve sanayileşmiş yapısına rağmen kişi başına tükettiği enerji miktarı 1,6 kW'dır. Çin dünya elektrik tüketiminde ise ABD'nin önünde birinci sırada yer almaktadır.

3.3.1. AB'nin Alternatif Enerji Koridorları Arayışları

Küresel iklim krizi ile ilgili başta AB yeni politikalar geliştirme stratejileri izlese de, Global Energy Monitor (GEM) petrol ve doğal gaz yatırımlarının hala devam ettiğini ve anlaşmaların uzun süreli yenilendiğini belirtmektedir. *“Daha Derin Sondaj”* başlıklı bir rapor yayınlamıştır. Ayrıca en az 20 petrol ve gaz sahası yatırımları oluşturulmuştur Yenilenebilir Enerji'nin (RE) payının artırılma hedeflerine rağmen, petrol ve doğal gaz üretiminin 2030 yılına kadar dört kat artırılması konuları görüşülmüştür. 2022 yılında da yeni rezervler keşfedilmiş olup, bunların sayısı 19 kadardır ve 7,7 milyar varil civarındadır. Rus petrolünün Kazakistan üzerinden Çin'e sevk edilen petrolün 2033 yılına kadar sevkiyatının uzatılması kararının alındığını belirtilmiştir. (*Sputnik Türkiye, 2023*).

AB Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için, enerjinin *“sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenli arzı”* politikaları çerçevesinde, 25 Şubat 2015'te *“İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği İçin Çerçeve Stratejisi”* yayımlamıştır.²³⁸ Karbondan arındırılmış bir ekonominin yanında, tam bütünleşmiş bir Avrupa enerji pazarının kurulması ve enerji tasarrufu, binalarda enerji verimliliğinin artırılması, yenilenebilir enerjinin payının artırılması gibi tedbirleri içeren bir dizi önlemin dışında, yeni rotalara yönünü çevirmiştir.

Rus gazına alternatif olarak Afrika ülkelerindeki zengin kaynaklara yönelmiştir. Ancak, bu bölgeler hem altyapı güvenliği hem de enerjinin taşınması açısından güvenlik riskleri içermektedir. Cezayir'den Avrupa'ya giden boru hattı bulunmakla birlikte, bu boru hatlarının altyapı sorunları bulunmaktadır. Bu bölgeler ayrıca terör örgütlerinden dolayı riskli bölgelerdir. Avrupa Kuzey Akım – 1 ve Kuzey Akım – 2 boru hatlarında yaşanan patlamalar sonucunda,

²³⁸ https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html (erişim tarihi: 17.01.2024).

Cezayir, Katar ve Azerbaycan gazına yönelmiştir, ayrıca Avrupa içerisinde Norveç'ten aldığı gaz miktarını arttırmıştır. Norveç, 1.4 trilyon metreküp doğal gaz rezervine sahiptir. Denizden geçen boru hatlarının terör saldırılarına uğraması gibi riskler, güvenli bir ülke olarak Belarus transisinin önemini arttırmaktadır. Afrika kıtasındaki en büyük doğal gaz üreticisi ülke olan Cezayir, Rusya ile karşılaştırıldığında Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacını karşılamakta yetersizdir. Rusya yıllık 270 milyar metreküp doğal gaz üretmekte, Cezayir ise 120 milyar metreküp doğal gaz üretmekte ve bu doğal gazın %70'inden fazlasını iç tüketiminde kullanmaktadır. AB'ye deniz yoluyla LNG tedariki sağlayan Nijerya da Afrika'daki önemli bir tedarikçidir. Ancak, deniz yoluyla maliyetlerin yüksek oluşu ve deniz korsanları yüzünden enerji güvenliği için riskli bir alternatif olarak görünmektedir. Çin de ürettiği enerjinin büyük kısmını iç tüketimde kullanmaktadır.

Maksimum kapasite ile üretim yapan Norveç'in de Rus doğal gazının yanında Avrupa'ya tatmin edici bir tedarik sağlaması mümkün görünmemektedir. Rusya'dan enerji ithalatının azaldığı 2022 yılında Norveç maksimum kapasiteyle çalışıp Avrupa'ya gaz tedarik etmiştir ancak bu sürdürülebilir bir durum değildir. Norveç yedi tane doğal gaz hattına sahiptir ve bu hatlardan üçü Almanya'dan geçmektedir. 2022 yılının ilk çeyreğinde Almanya'ya 15 milyar metreküpe yakın bir gaz tedariki sağlayan Norveç, kapasitesini maksimum seviyeye çıkartmıştır. Bu sürdürülebilir bir durum değildir. Norveç, enerjinin güvenle taşınması anlamında güvenlik vadeden bir Avrupa ülkesidir. Norveç'in enerji şirketi Equinor, doğal gaz üretim kapasitesinin artırılmasıyla, önemli bir gelir elde etmiştir. Equinor ASA, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacını, maksimum kapasiteye rağmen ancak %20'sini karşılamaktadır. (kendi üretim kapasitesini %80'lerin üzerine çıkartmıştır) AB'nin Rusya'dan tedarik ettiği gaz miktarı ise bunun çok üzerindedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) 2022 verilerine göre, 2021 yılında Avrupa'nın Rusya'dan aldığı gaz miktarı %45 civarındadır. Avrupa tükettiği gazın neredeyse yarısını Rusya'dan temin etmekte, başka alternatiflerin toplamı bile bu seviyeye ulaşamamaktadır. AB'nin Rusya'dan enerji ithalatında 2022 yılında görülen düşüşte küresel ısınmanın etkileri de bulunmaktadır.

Ukrayna krizi, Kuzey Akım projelerinde yaşanan krizler ve gaz kesintileri, Belarus transisinin önemini arttırmaktadır. Kuzey Akım boru hattında gerekli bakımların yapılamadığı ve Kuzey Akım- 2 boru hattının da Ukrayna krizi ile birlikte kesintiye uğraması, yaşanan patlamalar ve doğal gaz sızıntıları, Gazprom'un Avrupa'ya doğal gaz sevkiyatı yapan boru hattı Yamal-Avrupa boru hattının da AB yaptırımları yüzünden kullanılmaması gibi sorunlar, Belarus Cumhuriyeti'nin jeopolitik önemini daha da arttırmıştır. Rusya ile yakın ilişkiler içinde olan, yaptırımlara rağmen AB'yi de karşısında almak istemeyen ve denge stratejisi izlemeye

artmıştır. ²³⁹ AB, ABD’den LNG ithalatını arttırmıştır. Ancak, bu durum sürdürülebilir değildir. Deniz yoluyla maliyetlerin daha yüksek olması, boru hatlarına göre daha az pratik olması enerjinin sürdürülebilirliği noktasında sorunlar içermektedir.

Ukrayna krizine ve krizden sonra Ukrayna’nın transit önemi azalmasına rağmen, Ukrayna AB için halen önemli bir transit ülke konumundadır. Kuzey Akım- 2 projesinin %50’den fazla hissesinin Gazprom’a ait olmasından dolayı, jeostratejik bir karar olarak AB, bu projeye sıcak bakmamıştır. Enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği açısından Kuzey Akım- 2 Boru Hattı sorunludur. Bu boru hattı Ukrayna ve Polonya toprakları üzerinden gaz alımı yapan AB’ye doğrudan Baltık Deniz’inden gaz akışı sağlayarak bu transit ülkelerin işlerliğini ortadan kaldıran bir hattır. Kuzey Akım- 1 projesi de Polonya tarafından Rusya’ya yapılan yaptırımlar neticesinde iptal edildiğinden, bu hat da enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği açısından sorun teşkil etmiştir. Kuzey Akım- 1 boru hattı Rusya’dan gelip Polonya transitinden geçerek direk Almanya’ya gaz taşınması planlanan bir boru hattı projesiydi.

AB’nin alternatiflerinden biri de Azerbaycan gazıdır. Ancak, buradan gelen gazın AB’nin ihtiyacı için çok yeterli olmadığı, burada “*Güvenli Liman Türkiye*” başlığıyla,²⁴⁰ “*Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi*” nin (TANAP), maksimum seviyede kullanılması, Azerbaycan ve diğer bölgelerle iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır. AB’nin arz güvenliğinin artırılması noktasında Türkiye önemli geçiş noktalarından biridir.

3.3.3. Rusya’nın Alternatif Enerji Pazarları Arayışları

AB ve ABD Rusya’ya Ukrayna krizi ve Kırım meselesi sonrasında birtakım yaptırım kararları almıştır. Ancak, Rusya Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Çin, Hindistan gibi stratejik ortaklarla bu yaptırımları bertaraf etmek için stratejiler geliştirmektedir. Rusya ham petrol ihracatında büyük deniz gücü ile birçok ülkeye ve Belarus’a satış yapmaktadır. Çin, Hindistan gibi ekonomik gücü dünya siyasetinde etkili olan aktörlerin deniz gücünü de yaptığı ittifaklar ve iş birlikleriyle kendi deniz gücüne ekleyerek, ham petrol taşıma kapasitesini arttırmaktadır. Deniz gücü hem savunma hem ticari ilişkilerde önemli jeopolitik bir güçtür. Örneğin, İran’dan sayısı 16 civarında olan gemi Rus ham petrolünü taşımaktadır. (Cook ve Sheppard, 2023). Rusya ABD’den sonra en büyük deniz filosuna sahip ülkedir. Ancak, sahip olduğu zengin ham petrolü taşıması için ek desteğe ihtiyacı bulunmaktadır. Rusya deniz yoluyla sahip olduğu bu zengin kaynakların ancak %20’sini taşıyabilmektedir. (Northam, 2023). Rusya müttefiklerinden Çin’in ve Hindistan’ın filolarını da kullanarak, ham petrol ihracatını

²³⁹ BBC News Türkçe, 2022

²⁴⁰ BBC News, 2022

arttırmıştır. Rusya üç farklı denizdeki petrol limanlarına erişimini, geniş boru hatlarını ve büyük bir tanker filosunu kullanarak petrol arzını müttefiklerinin pazarlarına yönlendirmektedir. Hindistan yoğun nüfusu ve gelişen ekonomisiyle birlikte dünyanın petrol tüketiminin üçte birini tek başına tüketmektedir.²⁴¹ Rusya'nın enerji arz güvenliği için önemli bir ülkedir. Rusya kendi deniz gücüne yaptığı ittifaklarla bu ülkelerin deniz gücünü de ekleyerek jeopolitik üstünlük kazanmıştır. Bu üstünlük hem deniz ticaretinde hem güvenlik ve savunma hem de enerjinin kontrolü de güvenlik anlamına geldiğinden önemlidir.

Rusya, enerji güvenliğini ve ekonomik güvenliğini sağlamak amacıyla yeni pazarlar arayışına girmiştir. Rusya yeni pazar arayışları stratejisi çerçevesinde bir taraftan pazarını çeşitlendirme, diğer taraftan Avrupa ülkelerinin de enerji çeşitliliği stratejisi çerçevesinde Rusya'ya bağımlılığı azaltma hamleleri karşısında, bu ülkeler üzerinde kontrol sağlayarak, bir anlamda hem enerjiyi, hem Avrupa'nın enerjisini yönetmeyi planlamaktadır. Rusya'nın talep pazarını güvence altına alması anlamına gelen bu strateji, Rusya ekonomisi için çok önemlidir. Rusya, gelirlerinin yarısına yakınına enerji alanından elde etmektedir. (UEA). Asya pazarı Rusya için önemli bir pazardır. Yoğun nüfuslu ve gelişmiş sanayisi için Çin ve Hindistan pazarı önemli iki büyük pazardır ve Asya pazarı üzerinde etkili olarak Avrupa enerji pazarlarını kontrol altına alabilmesi, Rusya için jeopolitik önem taşımaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine göre, Rusya ürettiği doğal gazın %75'ini Avrupa ülkelerine satmaktadır.

Rusya yeni pazar arayışlarının yanı sıra, Orta Asya'da, Afrika'da enerji zengini ülkelerle birtakım iş birlikleri ve ittifaklar içerisine girerek, enerji güvenliği açısından, kendi enerji yollarını çeşitlendirme politikaları izlemektedir. Petrol ve doğal gaz zengini ülkelerle yaptığı anlaşmalar ve ortaklıklar, Rusya'nın önemli bir enerji jeopolitiği stratejisidir.

Rusya, Hazar Denizi'nde, Orta Asya'da ve Kafkasya bölgesinde, ekonomik ve politik gücünü yeniden kazanmak için, eski hakimiyet bölgelerini yeniden kontrol altına alarak enerjiyi kontrol etmek istemektedir. Aslında Rusya'nın bir çeşit "*Enerji İmparatorluğu*" kurmak istediğini söylemek mümkündür. Gazprom gibi büyük enerji şirketleri aracılığıyla "*enerjiyi yönetmek*" istemektedir

Türkiye de Rusya için önemli bir ortaktır. Türk Akım Azerbaycan gazını Avrupa'ya taşır. Enerjinin çeşitlenmesi açısından AB için de önemli bir boru hattıdır. Rosatom, Rusya Nükleer Enerji Kuruluşu) temsilcisi, Akkuyu Nükleer Santralinin de önemine dikkat çekerek, atıksız nükleer enerji teknolojisi ile yenilenebilir nükleer enerji üretimi için çalışmalar

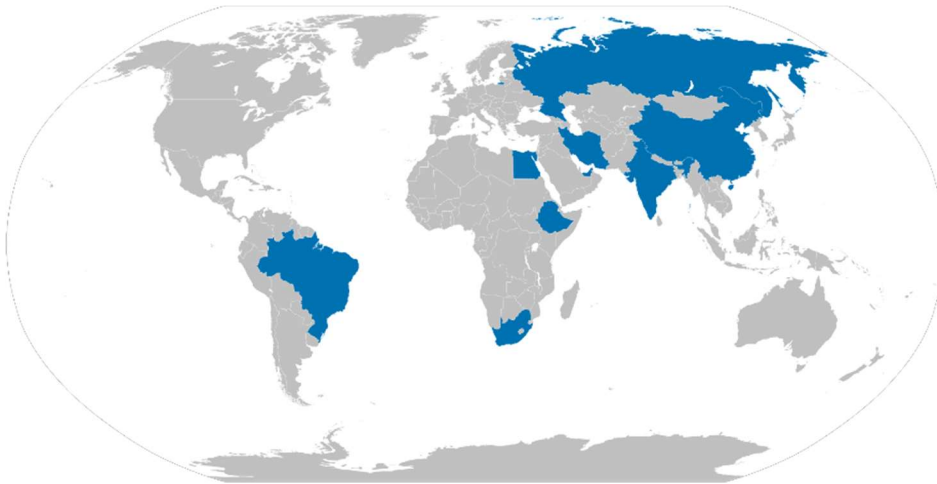
²⁴¹ Khitakhunow, 2023

yaptıklarını ve bu teknolojinin dünyada önemli bir yer teşkil edeceğini belirtmiştir. Putin, Rusya'nın enerjide en güvenilir ortağı Türkiye'dir demiştir.²⁴²

3.3.4. Enerji İş birliğinde Yeni Aktörler: BRICS ve ŞİÖ

AB-Rusya ilişkilerini kritik bir noktaya getiren Ukrayna Savaşı ve Kırım'ın ilhakı, enerji ilişkilerinde Sovyetler Birliği döneminden beri var olan iş birliğini riske atan iki önemli dönüm noktası olmuştur. AB en büyük ticaret ortağını kaybetme riskiyle karşı karşıya iken, Rusya'da en büyük pazarını kaybetme riski altındadır. Yeni enerji ilişkilerinin başarılı oyuncusu LNG ihracatıyla ABD ortaya çıkmaktadır. Rusya, Çin ve Hindistan gibi büyük nüfusa sahip ve sanayileşmenin büyümesiyle birlikte artan enerji ihtiyacı ile dünya piyasalarında boy gösteren yeni iki büyük yükselen güce yönünü çevirirken, diğer taraftan da AB tarafının Rusya'ya yönelik yaptırımları ile enerji krizleri yaşanmıştır.

Enerjinin çeşitlendirilmesi kapsamında Çin ve Hindistan gibi büyük pazarlara yönelen Rusya, BRICS çatısı altında Hindistan, Çin, Brezilya, Güney Afrika, Mısır, Etyopya, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri'yle bir araya gelmiştir. Ekonomik iş birliğini geliştirmek, yatırım fırsatlarını arttırmak, karşılıklı çıkarların korunması gibi hedefler gözetilen bu oluşum, aynı zamanda üyelerin politik iş birliği anlamına geldiğinden önemli bir oluşumdur. Bu ülkeler enerji zengini ülkeler olduğundan ve AB'nin de enerji alanında yönünü çevirdiği ülkeler olduğundan jeopolitik ve jeoekonomik açıdan Rusya için önemli bir oluşumdur.



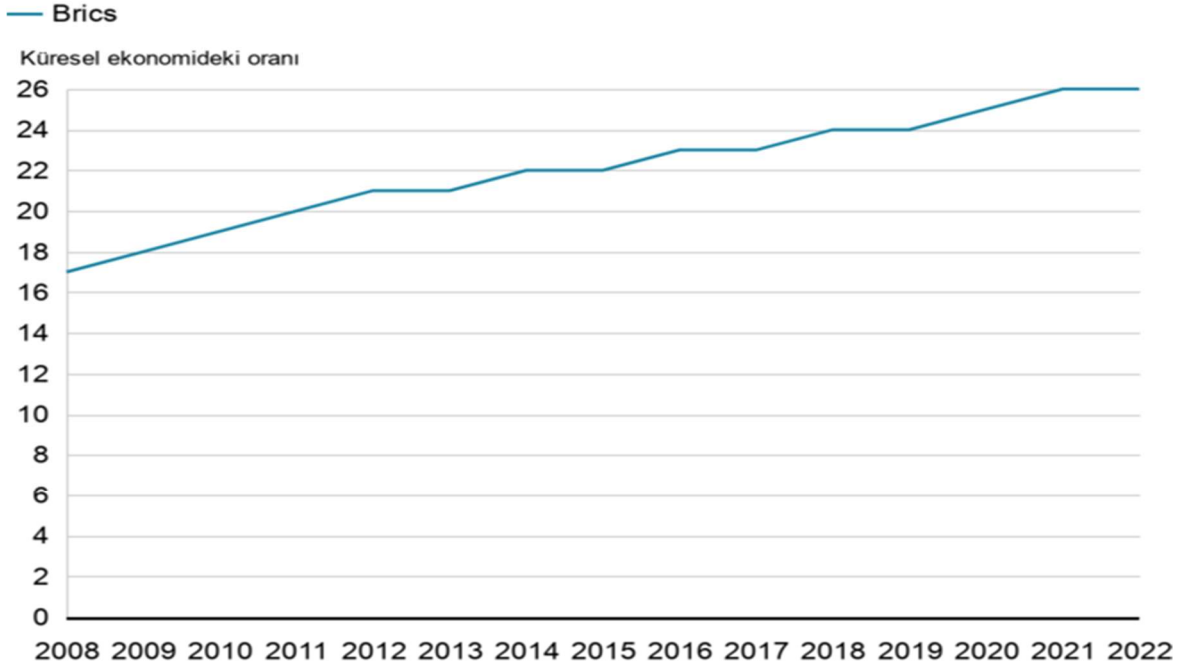
Harita 3.2: BRICS Ülkeleri haritası – Kaynak: www.wikipedia.com

16 Haziran 2009 yılında kurulan BRICS Ülkeleri kop arasında, petrol ve doğal gaz tedarik anlaşmaları, nükleer enerji iş birliği anlaşmaları, enerji altyapı iyileştirme ve inşası anlaşmaları, yenilenebilir enerji üretimi anlaşmaları, Rusya'nın gelişmiş enerji teknolojilerini

²⁴² World Energy Council

BRICS üyesi ülkelere transferi gib, gelişmekte olan ekonomilere destek amacı gütmektedir. Küresel ekonomide BRICS ülkelerinin payı gittikçe artmaktadır.

Brics ülkelerinin küresel GSYH'deki oranı



Brics ülkeleri; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika

Kaynak: Dünya Bankası

BBC

Grafik 3.1: Küresel Ekonomide BRICS Ülkelerinin Payı Artıyor – Kaynak: www.bbc.com

BRICS Rusya'nın Batı ile olan mücadelesinde önemli stratejik bir ortaklıktır. Ukrayna meselesinden sonra özellikle Batı'nın yaptırımları karşısında Rusya için BRICS hayati önemi olan bir iş birliği niteliği taşımaktadır.

1996 yılında, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan arasında ilk olarak Şanghay Beşlisi adıyla kurulan ve daha sonra Hindistan, Pakistan ve Özbekistan'ın katılımıyla, Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) adını alan örgüt, üye ülkeler arasında iş birliğinin geliştirilmesi, güvenin artırılması ve sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel iş birliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Ayrıca terörle mücadele, üye ülkeler arasında güveni arttırmak, siyasi, ekonomik iş birliğini güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Eski Sovyet ülkelerinin dahil olduğu bu oluşum, Çin gibi büyük bir gücün de Rusya ile birleşmesiyle daha güçlü bir örgüt olup, Rusya'nın eski Sovyet ülkelerini tarafına çekmek suretiyle ve Çin'in gücüyle birleşmek suretiyle Rusya için jeopolitik ve jeoekonomik açıdan stratejik bir oluşumdur. Afganistan, Belarus, Moğolistan gibi ülkelerin gözlemci olarak katıldığı, Türkiye, Azerbaycan, Mısır, Katar, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Suudi Arabistan, Sri Lanka gibi ülkelerin de diyalog ortağı olduğu bu örgüt gittikçe

genişlemektedir. Bu tür iş birlikleri ve örgütler, uluslararası siyasette ekonomik ve politik iş birliklerini bereaberinde getirdiğinden jeopolitik anlamda önemlidir. Doğu'ya doğru güçlü ülkeleri ve bölgeleri bünyesine katarak genişleyen bu örgüt, Batı'ya karşı İran'ı da yanına alarak, güçlü bir ittifak görünümü sunmaktadır. Kilit noktalardan biri olan Suriye rejimi ve muhalif güçler, Rusya ve Batı'nın bu kilit noktada bir güç savaşına dönüşmüştür. Rejimi destekleyen Rusya ve yanındakiler, rejim karşıtı muhalif güçlerin tarafındaki Batı'nın bir mücadele alanına dönüşmüştür.

Soğuk Savaş öncesi taraflar arasında yapılan siper savaşları, günümüzde teknolojinin gelişmesiyle yerini jeopolitik açıdan önemi büyük “*taşeron ülke*” savaşlarına dönüştürmüştür. Direk büyük güçler arasında değil, arka planda ya da açıkça desteklenen taraflar arasında, bölgeler arası sahne arkasındaki büyük güçlerin mücadeleleri şeklinde devam etmektedir. Bu mücadelenin baş rolünü oluşturan enerji konusu ise, tüm bu mücadelelerin hedef noktası olup, Belarus gibi Doğu Avrupa ülkeleri, ya da Orta Asya gibi, Güney Afrika gibi enerji zengini ülke ve bölgelerde, mücadelelerini sürdürürken, kendi güçlerini pekiştirmek ve etki alanlarını genişletmek hedefi gütmektedirler. Enerji ekonomik güç, ekonomik güç, söz sahibi olmak demektir. Aslında bu mücadele alanı Brezezinski'nin belirttiği gibi bir “*santranc tahtası*”dır. Bu oyun alanı, askeri ve teknolojik üstünlükle desteklenerek, hibrit savaş yöntemiyle varlığını sürdürmekte, devletlerin kaçınılmaz var olma savaşında kendi çıkarlarını koruma mücadelesi olarak devam etmektedir. Ancak bu sataç tahtasındaki mutlak güç ABD değil, yükselen ve ekonomik ve siyasi alanda etkisi artan Rusya, Çin ve İran Atlantik gücünün dengeleyici unsurları olarak Orta Doğu'da, Doğu Asya'nın büyük kısmını kaplayan alanıyla Çin ile birlikte Avrasya bölgesinde karşımıza çıkmaktadır.

Akdeniz ve Karadeniz hakimiyeti Rusya için iç, dış güvenlik ve enerji güvenliği anlamına geldiğinden bu bölgelerdeki Türkiye gibi ülkeler de Rusya için büyük önem taşımaktadır ve nükleer enerji ve petrol doğal gaz boru hatları hem Rusya hem Türkiye için önemli stratejik ortaklıklardır.

3.4. Belarus'un AB ve Rusya Arasındaki Denge Stratejilerinin Enerji İlişkilerine Yansımaları

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1991'de bağımsızlığını ilan eden Belarus, siyasi ve ekonomik bir boşluğa düşmüştü. Bu açıdan Rusya ile tam bağlarını kopartamayan Belarus ve Rusya, Kazakistan ile “*Birlik Devleti*” ni kurdular. Rusya'nın amacı dağılan eski Sovyet ülkelerini yeniden tek çatı altında toplayıp, eski gücünü yeniden kazanmaktı, ancak yeni dinamikler, Estonya, Letonya ve Litvanya gibi Baltık ülkelerinin Batı'ya yaklaşması, NATO

ve AB üyesi olmaları, bu idealizmi gölgede bırakmıştır. Eski Rus İmparatorluğu hayalini gerçekleştirmek için sıcak denizlere hâkim olma arzusu hem kendi güvenliği hem de enerjinin güvenliği için kaçınılmaz olan Rusya Federasyonu için artık yeni gerçek. “*Enerji İmparatorluğu*” üzerinden kuracağı hakimiyettir.

Gürcistan’ın işgali, Kırım’ın ilhakı ve Ukrayna savaşı ile zirve noktasında *gerilen* Atlantik ve Rusya ilişkileri, Avrasya, Orta Asya, Kafkasya, Baltık, Afrika gibi geniş bir alana yayılan bölgelerde güç mücadelelerine dönüşmüştür. Tek kutup arzusu karşısında çevre, yakın çevre ve jeopolitik açıdan güçlü Çin, Hindistan gibi ve enerjinin kontrolü odaklı sürdürülen mücadelede, Belarus da eski bir Sovyetler Birliği ülkesi olarak Rusya için önemli bir jeopolitik ortaktır. Belarus konumu ve fiziki coğrafya özellikleri bakımından, enerji güvenliği açısından ideal bir konumdadır. Doğu Avrupa’da, Batı’ya yaklaşan birçok ülke Rusya için güvenlik büyük jeopolitik riskler içerirken, Belarus, Rusya için, ekonomik, politik, askeri anlamda önemli bir müttefik konumunda bulunmaktadır.

Belarus, Karadeniz’e doğru uzanan stratejik hilalin Avrupa’daki başlangıç noktasıdır. ²⁴³ 1996 yılında Rusya ve Belarus arasında “*Rusya- Beyaz Rusya Milletler Topluluğu*”, 1997’de “*Belarus- Rusya Birliği*”, 1998’de “*politik, ekonomik, sosyal entegrasyonu*” içeren birtakım anlaşmalarla ve nihayetinde 1999’da “*Birlik Devleti*” kurulmuştur. Ortak para birimi, dil, gibi önemli hedefleri bulunan bu süreç zamanla her iki tarafın da ilgisinin azalması sonucunda zayıflamaya başlamıştır. Belarus, Rusya için ekonomik açıdan güçlü olmayan zayıf bir ülkedir ancak Belarus jeopolitiği Rusya için Batı ve NATO karşısında stratejik önem taşımaktadır. Belarus da bağımsızlığından ödün vermek istemediği için sürece biraz mesafeli yaklaşmaya başlamıştır. Aslında Belarus açısından temel amaç bağımsızlığından ödün vermek istememesi ve kendi çıkarları doğrultusunda AB ile de ilişkileri bozmak istememesidir. Bu noktada Belarus’un faydacı bir yaklaşım içinde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Belarus, Rusya’nın kendisine yaptığı ekonomik yardımlar karşısında bağımsızlığını riske atacak bir pozisyona girmek istememektedir. AB de Belarus’a insan hakları, demokrasi gibi bir takım Avrupa müktesebatı değerlerini dayattığından Belarus bağımsızlığını ihlal edecek her konu karşısında, kendi çıkarları doğrultusunda stratejiler uygulamaktadır. Örneğin, bir çok konuda Rusya’yla birlikte hareket ettiği halde, Güney Osetya ve Abhazya’yı tanımayarak Rusya’nın yanında yer almaması, Rusya’ya verilmiş bağımsızlığından ödün vermeyeceği

²⁴³ Gökırmak, 2010: 8.

mesajıdır. Daha önceki başlıkta Belarus'un Rusya'dan uzaklaşıp AB'ye, yeniden Rusya'ya yakınlaşma sürecinin dinamiklerinden bahsetmiştik.

Belarus'un Rusya ile yaptığı ittifaklar karşısında AB de boş durmamıştır. Komşularıyla iyi ve barışçıl geçinme çerçevesinde, 2009'da “*Doğu Ortaklık Projesi*” oluşturmuştur. Belarus gibi Avrupa'ya komşu ülkelere mali para aktarımını da içeren bu projeye Belarus da katılım sağlamıştır. Yapılan mali yardım miktarının çok yüksek olmaması, Belarus'un siyasi bir strateji olarak denge politikalarını izlemesine örnek verilebilir. Rusya da Avrasya Komşuluk Politikaları (ENP) çerçevesinde Batı'ya kaptırmak istemediği eski Sovyet ülkelerine yardım amacıyla belli bir fon oluşturmuştur.

Doğal gaz boru hatları, Rusya ve Belarus arasında bazen karşılıklı ekonomik ve politik çıkarlar çerçevesinde rol oynamaktadır. Rusya Belarus'a çoğu zaman Rusya'da satılan fiyatlardan doğal gaz sağlamakta, AB'ye yakınlaşması karşısında, bazen de doğal gazı bir tehdit aracı olarak kullanıp, ücretlendirmektedir. Bunun karşısında Belarus da, kendi topraklarından geçip Avrupa'ya giden gazı kesme tehdidinde bulunmaktadır.

Belarus ve Rusya arasındaki ilişkiler zaman zaman istikrarsız bir görüntü sergilese de bu hamleler stratejik hamleler olup, Belarus'un AB ve Rusya arasında denge oluşturma ve çıkarlarını koruma çabalarından başka bir şey değildir. Belarus için önemli olan iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bağımsızlığını sürdürme çabaları ve ekonomik yönden çıkar elde etme mücadelesidir. AB ve Rusya arasındaki önemli jeopolitik konumunu, “*çıkartları için Machiyavelist bir yol*” izlediği söylenebilir. İkincisi, ekonomik çıkarları doğrultusunda politikalar izlemesidir. Bu noktada sorulması gereken soru şu olabilir: “*AB neden gücü ve kapasitesi olduğu halde Belarus'a daha fazla ekonomik ve siyasi avantajlar sunarak Belarus'u kendi yanına çekmiyor?*”. Bu noktada verilecek yanıt da şu şekilde olabilir: “*Belarus bölgede AB ve Rusya, Doğu ile Batı, NATO ilde Rusya arasında ilişkileri dengeleyici bir rol oynamaktadır. Belarus'u ekonomik ve siyasi avantajlarla Batı tarafında çekmek NATO ve Rusya'yı karşı karşıya getirebilir, bu da Avrupa'nın güvenliği açısından büyük riskler taşır.*” Avrupa ülkeleriyle sınırdaş olan ve yakın mesafede bulunan bir Belarus'a yerleştirilecek nükleer füzelerin kullanılma riski, küresel bir felakete dönüşebilir. Bu da Belarus'un iki kutup arasındaki kritik jeopolitik rolünü göstermektedir. İlişkiler, ince hassas bir çizgi üzerinde ilerlemektedir.

Belarus'un Rusya ile fazla yakınlaşması, bağımsızlığının sorgulanmasına sebep olabilir. Bu anlamda AB ile daha ılımlı ilişkiler içerisinde olabilir. Ancak, diğer taraftan Belarus, Rusya ile askeri ittifaklar içerisinde olan ve hareket eden bir müttefiktir. Belarus Kollektif Güvenli

Anlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) üyedir. Bu örgüt Rusya'nın liderliğinde bulunan önemli bir askeri örgüttür. Belarus NATO'nun Avrupa'nın doğusuna asker yığması gibi sınır güvenliğini tehdit eden hamleler, Belarus'u Rusya askeri örgütüne yaklaştırsa da Belarus'da askeri bir üs kurmak isteyen Rusya'ya Belarus olumlu bakmamış, burada da NATO'nun bazı programlarına katılmak suretiyle Rusya'ya karşı bir strateji izlemiştir.

Sonuç olarak, Belarus'un bağımsızlığından her iki tarafa da taviz vermeyeceği görülmektedir. Belarus'un denge stratejilerindeki tek amacı da ekonomik yönden çıkarlarını korumak ve siyasi kazanımlar elde edebilmektir. Her iki tarafa da eşit yaklaşmaya çalışarak, aslında taraflara mesaj vermekte, kendi jeopolitik konumunu kutuplar arasında bir avantaja çevirmek istemektedir. Belarus'un denge stratejileri, bölgesel krizlerin önüne geçebilecek en önemli yaklaşımdır. Ancak, Batı gücünü konuşturduğunda, Belarus'un Rusya'ya yaklaşması kaçınılmazdır.



Harita 3.3: Avrupa'daki En Önemli Doğal Gaz Boru Hatları Haritası – Kaynak: www.yandes.com

3.5. Enerji Üzerinde Tekelleşme, Rekabet ve İş birlikleri

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, devlet kontrolü ve desteğinden büyük petrol şirketleri ortaya çıkmıştır. Petrol rezervleri açısından zengin olan Latin Amerika ve Orta Doğu bölgeleri, II. Dünya Savaşından sonra, sahip oldukları bu zenginliğe sahip çıkmak istemiş, milli hareketler ön plana çıkmış ve sonraki dönemde petrol piyasasını şekillendirmiştir. Petrol

piyasasında, 1915-1960 yılları arasındaki dönem şirketlerin hakimiyetinde, 1960-1980 arasındaki dönem ülkelerin devlet tekellerinin hakimiyetinde olduğu kabul edilebilir.²⁴⁴ Küreselleşmeyle birlikte enerji piyasaları da etkilenmiş, uluslararası büyük enerji şirketleri birleşmişleridir. Bu birleşmelerin amacı, üretim kapasitelerini arttırmak, maliyetleri düşürmek daha teknolojik altyapı kullanma olanakları oluşturmak ve oluşabilecek riskleri paylaşarak azaltmaktır. *BP ile AMOCO, TOTA ile PETRO FINA, EXXON ile MOBİL, BP MOCO, 'nın ARCO ile, PETRO FINA'nın ELF ile birleşmeleri* gösterilebilir.²⁴⁵

AB enerji piyasasında tekelleşme yerine rekabet ve eşitlikçi bir politika izlerken, Rusya daha çok tekelleşme politikalarıyla kendi enerji gücünü ve jeopolitik etkisini arttırmak istemektedir. Enerji sektöründe büyük enerji altyapılarının tekelleşmesi, rekabet, iş birlikleri, yeniden devlet kontrolü ve özelleştirme süreçlerinin gelişimi, devletlerin ekonomik ve siyasi dinamikleri ile yeniden şekillenmiştir. Örneğin 1870 yılında kurulan Standard Oil, Amerika'nın en büyük petrol şirketi haline geldi. Şirket yatay ve dikey entegrasyonla petrol üretimi, rafinajı ve dağıtımında tekel gücüne ulaştı. 1989 yılında kurulan dev enerji şirketi Gazprom, üretim, rafinaj, taşıma, altyapı tüm alanlarda faaliyet gösteren, dünyanın en büyük enerji şirketlerindendir. Rus hükümeti ile koordineli çalışmaktadır. Rus enerji devlerinden Rosneft, BP ve Exxon Mobil gibi uluslararası petrol devleri ile ortaklıklar yapmaktadır. Rus şirketi Lukoil'in uluslararası ortaklıkları bulunmaktadır. Novatek şirketinin uluslararası ortaklıkları bulunmaktadır. İlerleyen bölümlerde şirket ortaklıkları daha ayrıntılı olarak verilecektir. Küresel alanda Gazprom , Novatek gibi şirketler önemli birer oyuncu olarak , Batı'lı enerji şirketleriyle etkileşim ve iş birliği içindedirler. Büyük tekeller olarak dünya sahnesine çıkan enerji şirketleri, 1980 ve 1990'larda serbestleşme ve özelleştirme politikalarıyla enerji piyasalarını yeniden şekillendirerek rekabeti arttırdı. Bu iklim, enerji güvenliği, ekonomik kalkınma ve jeopolitik stratejilerle bağlantılı olarak devletlerin enerji piyasalarında daha fazla kontrol sahibi olmasına ve uluslararası iş birliklerinin artmasında yol açtı. Özellikle OPEC'in kurulması, devletlerin enerji üretim ve fiyatlarını kontrol etme çabalarını yansıtırken, Avrupa Birliği ve diğer ülkelerdeki serbestleşme hareketleri, enerji arz işlevi ve piyasa dinamiklerini yeniden tanımladı. Günümüzde iş birliklerine dayanan büyük enerji şirketlerinin ortaklıklarını uluslararası alanda hatta şirket birleşmelerini görmektedir.

19. ve 20. yüzyılda enerji piyasasında görünen tekelleşme dönemi 20. Yüzyıl ortalarında devlet kontrolüne alınarak ulusal enerji şirketleri birliği oluşturulmuştur. 1980 ve 1990'larda

²⁴⁴ Daniel, Yergin, 2011

²⁴⁵ DPT, 2001, s.4.

serbestleşme ve özelleştirme dönemi, rekabetin ardından enerji şirket evlilikleri ve iş birliklerine dönüşmüştür. 1970 ve 1973'te yaşanan büyük petrol krizleri, petrol fiyatlarının artması 1979 İran devriminin ardından petrol üretiminin düşerek petrol fiyatlarının artması sonuça petrol piyasasını düzenleme ihtiyacı doğurmuş, OPEC gibi organizasyonlar enerji piyasasını düzenlemek ve bir istikrar getirmek için ortaya çıkmışlardır.

Enerji piyasalarını düzenlemek için çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar, enerji piyasalarının yönetimini sağlamak, rekabeti teşvik etmek ve sürdürülebilirlik ve rekabetin çıkarlarını korumak gibi misyonlar kurulumuşlardır. 1973, 1979 petrol krizinin ardından Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), ülkeler arasındaki enerji politikalarının koordinasyonu ve iş birliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), fiyatların ve üretim kotalarının kontrolü için kurulmuştur. Uluslararası Enerji Formu (IEF) üretici ve tüketici ülkeler arasında diyalog geliştirmek amacıyla kurulan, enerji piyasalarındaki ve şirketler üzerindeki önemli aktörlerdendir.

3.5.1. Rekabetin Gölgesinde Belarus Transiti

Belarus, Batı ve Doğu arasında, AB ile Rusya arasında jeopolitik açıdan tam bir rekabet noktasıdır. AB'nin ve Rusya'nın alternatif koridor arayışları Belarus'u direk olarak etkilemektedir. Belarus'un transit rolü, Rusya'nın yeni boru hatları yatırımları ile etkilenirken, AB'nin Rusya dışındaki enerji aktörlerine yönünü çevirmesi de Belarus'u ekonomik ve siyasi açıdan etkileyecek bir undurdur. AB ve Rusya arasındaki siyasi gerginliklerin enerji ilişkilerine yansması neticesinde, Belarus, bu rekabetten jeopolitik zarar görecektir. Ancak, AB ve Rusya arasındaki enerji diplomasisi, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde diplomatik çözüm arayışları, bu çerçevede transit anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulması ve enerji güvenliğinin sağlanması noktasında müzakereler yapılması Belarus açısından olumlu unsurlardır. Belarus, AB ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerinde dengeleyici bir rol oynayan, stratejik bir öneme sahiptir. AB ve Rusya arasında enerjiye güvenli ve sürdürülebilir erişim açısından en uygun coğrafi koşullara sahip olması, en kısa rota olması, ekonomik enerjiye erişimi de sağladığından, doğal gaz sevkiyatının ana geçiş rotasında olmasından dolayı avantajlı durumu bu rekabette Belarus'u en avantajlı duruma sokmaktadır. Belarus, Rusya için boru hatları ve altyapı inşasında yatırım yapabileceği gerek büyüklük bakımından gerek AB ile arasındaki konumu açısından, en ekonomik ve enerjinin sürdürülebilirliği açısından en güvenli ülkedir. Enerji piyasasındaki rekabet, yeni boru hatlarının alternatif olarak düşünmesi, enerjinin boru hatları bölümünde ayrıntılı olarak açıklanan yeni enerji boru hatlarının taşıdığı riskler, olası diplomatik sorunlar, gaz kesintileri gibi tehditler, 60 yıldır güvenli, sürdürülebilir ve

ekonomik olarak Avrupa'ya enerji taşıyan Belarus transitini hem jeopolitik hem ekonomik hem bölgesel dengeler açısından kritik bir rol kazandırmaktadır.

3.5.2. Çok Uluslu Enerji Şirketleri ve Devletlerin Enerji Politikalarına Yansımaları

Günümüzde enerji çatışmadan çok iş birlikleriyle yönetilmektedir. Çatışma kaybet-kaybet ekseninde ilerlerken, kazan-kazan politikalarının öne çıktığı, “*oyun teorisi*”²⁴⁶ nin iktisadi alandaki başarısı ve uygulamaları, sert restleşmelerin yerini, daha yumuşak iş birliklerine dönüştürmüştür. Ortaklıklar ve iş birlikleri, ortak teknolojik yatırımlar, ortak araştırma geliştirme faaliyetleri, masrafları düşürür, daha çok verimlilik sağlar. Enerji şirketleri ve ülkelerin karları artarken, güvenli, sürdürülebilir enerji sağlar. Bu aynı zamanda riskleri de paylaşmak anlamına geldiğinden, zarar da bölüşülmüş olur. Devletler arasında barışın sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Günümüzde büyük devletler karşılıklı iş birlikleri ve ekonomik ilişkileri sayesinde büyük çaplı savaşlar ve çatışmalar yaşamamaktadır. Örneğin, Shell, ExxonMobil, BP gibi büyük enerji şirketleri ABD, İngiltere ve Hollanda arasında iş birlikleri oluşturarak çatışmaların önüne geçmektedir.

Dünyanın önde gelen çok uluslu petrol ve doğal gaz şirketlerinden olan Royal Dutch Shell, bilinen adıyla Shell, öncesinde rekabet içinde bulunan İngiliz ve Hollanda'lı şirketlerin birleşerek iş birliği içinde çalışarak dünya çapında büyük bir şirket olmayı başarmıştır. Şirket Rusya'ya bir yaptırım aracı olarak Rusya'daki faaliyetlerini sonlandırma kararı almış ve Rusya'daki Shell-Neft, Rusya'ya ait olan büyük petrol şirketlerinden Lukoil'e satılmıştır. Shell'in Nijerya, Malezya, ABD ve Brezilya'da ortaklıkları ve yatırımları bulunmaktadır. Enerji alanında dev şirketler Gazprom, Rosneft Rus hükümetiyle iş birliği içinde bir kazan-kazan ilişkisi yürütmektedirler.

Rusya'nın ve dünyanın en büyük petrol ve enerji şirketlerinden Gazprom'un Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri, Çin, Japonya ve Türkiye ile ortaklıkları bulunmaktadır. Gazprom'un Avrupa'da ayrıca Fransa, İspanya, İtalya ve Hollanda ile ortaklıkları bulunmaktadır. 1989 yılında kurulan Gazprom enerji güvenliği ve sürekliliği açısından stratejik bir şirkettir. Rus dış politikasında etkili bir aktör olan Gazprom, devlet ile iş birliği içinde çalışmaktadır. Gazprom'un Avrupa ülkelerinde 2021 verilerine göre payı %27'yi aşmıştır.²⁴⁷ Gazprom Avrupa ülkelerine kesintisiz enerji sağlayan güvenilir bir ortaktır. Gazprom enerji çeşitliliği ve arzı açısından önemlidir. Dünyanın bir çok bölgesinde doğal gaz arzı bulunmaktadır ve çok büyük rezervlere sahiptir. Dünyanın çeşitli ülkelerine arz ettiği gaz uzun vadeli anlaşmalarla

²⁴⁶ Nash, J. 1951: 286-295.

²⁴⁷ UEA: 2022.

garanti altına alınmıştır. Rus devleti tarafından birlikte iş birliği içinde çalışmaları da güvenilirliğini arttırır. Ancak, Rus devletini etkileyen uluslararası dinamikler, şirkete de yansımaktadır. Çin, Hindistan gibi büyük pazarlara arz sağlayarak, olası riskleri en aza indirmek için kaynak çeşitliliği stratejileri izlemektedir.

Rusya'nın büyük şirketlerinden Novatek de, Kuzey Kutbunda, Asya'lı, Avrupa'lı ve Çin'li ortakları bulunmaktadır. Dünya Enerji Konseyi'nin "*Uluslararası Petrol Şirketleri ve Enerji Dönüştürme Raporu*" na göre, enerjinin geleceği ile ilgili ABD, Çin, AB gibi küresel güçlerin şimdiden temiz enerji alanında atılan adımlarda bir araya getirmiştir. Enerjinin geleceği ile ilgili atılan bu adımlar ve alınan kararlar her ne kadar, temiz çevre, karbon salınımının azaltılması gibi hedefleri içerse de temelinde Rusya'nın enerji gücüne karşı atılan adımlar olarak da görülebilir. Yeni alternatif arayışları çerçevesinde, her ne kadar Çin ile Rusya'nın ŞİÖ. BRICS gibi ortaklıkları bulunsu da Çin uluslararası politkada politik bir güç olarak daha sessiz bir tutum sergilemeye özen göstermektedir. Ekonomik gücünü ekonomik ittifaklarla uluslararası politikada konuşturmaktadır. BP, Eni, Equinor, Shell, Total gibi şirketler, yeşil politikalar çerçevesinde hükümetlerle iş birliği içinde olsalar da yatırımlar ve yeşil enerjilerin gerektirdiği teknolojiler doğrultusunda, yatırımlar kısa ve orta vadeli olmaktan çok, uzun vadeli görünmektedir. Örneğin, Çin yeşil enerji hedefini 2060 yılına kadar, AB 2019 yılında açıkladığı yeşil enerji sıfır karbon ayak izini 2050 yılı olarak belirlemiştir.

Dünya petrol rezervlerinin ömrü tüketim oranlarına ve keşfedilmemiş rezervlere bağlı olarak değişiklik gösterse de mevcut durumda 50-60 yıl kadar kalmıştır. Doğal gaz rezervlerinin de aynı kriterler çerçevesinde 70-80 yıl kadar ömrü olduğu tahmin edilmektedir. AB'nin ve diğer küresel güçlerin yenilenebilir ve yeşil enerji konusundaki 2050-2060 hedefleri, mevcut rezervlerin biteceği dönem ile örtüşmekte olup, gerçekçi bir tarih gibi görünmektedir. Diğer taraftan, bu durum, AB'nin ve dünyanın hala fosil yakıt tüketimine devam edeceğini ve mevcut bağımlılıkların süreceğini göstermektedir. Bu durum Uluslararası Enerji Ajansının Enerji Dönüşüm Raporu ile de örtüşmektedir.

Dünya enerji piyasası, küreselleşmeyle birlikte tekelleşmeye başlamış ve içe kapalı yapıda başarılı olamayan Rusya Federasyonu liberal politikalar izlemiş ancak bu strateji elindeki enerji gücünü yabancı tekelleşen şirketlerin eline geçince, ülke sermayesi de yurt dışına akmaya başlamış, Rusya'da milli gelir büyük oranda düşüş göstermiştir. Bunun üzerine Putin rejimiyle birlikte yeniden enerjinin kontrolünü alan devlet yönetimi, enerji piyasası üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Tekelci yapılara karşı İngiltere, Hollanda, Fransa ve Rusya'nın sahneye çıkmasıyla, rekabetçi yapı yerine iş birlikleri ve şirket ortaklıkları ve anlaşmalarla

kazan-kazan stratejisi izlmeye başlamışlardır. Bu iş birliklerinde kimi zaman kendileri dışındaki enerji şirketlerini iflasa kadar götürebilecek uygulamalarda bulunmuşlardır. (Yergin, 2017). Büyük enerji şirketleri yeni petrol sahalarının keşfiyle birlikte bu bölgelerin zayıf ve karışık yönetim sistemlerinden de faydalanarak, bu bölgelerde etkili olmaya başlamışlardır. Devletler üstü bir etkiye sahip olan bu şirketler, OPEC'in kurulması, Çin'in ve Rusya'nın sahneye çıkmasıyla bu tekelci yapılar karşısında etkili olmaya başlamışlardır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Exxon, BP, Shell, gibi büyü petrol şirketleri, enerji zengini Orta Doğu bölgesini üzerinde oligarklar oluşturmaya başladılar.²⁴⁸ Dünyada yaşanan 1970, 1973 petrol krizleri, OPEC oluşumunun ortaya çıkmasıyla, krizlere karşı dayanıklılık amacıyla enerji kaynak çeşitliliğine yönelmişlerdir. Tekel oluşumları karşısında, sonraki süreçte büyük petrol şirketleri şirket evlilikleri yoluyla çok uluslu ve devletlerle koordineli bir iş birliği içinde çalışarak çok katmanlı bir hale dönüşmüştür. PetroChina, Gazprom, TotalEnergies, Shell, BP, Chevron, ExxonMobil, Suudi Aramco, Eni gibi şirketler petrol piyasasının önemli aktörleri olmuşlardır.

3.6. Enerji Güvenliğinde Belarus'un Önemi

Belarus AB'nin önemli bir transit enerji rotasıdır. Belarus Rusya'dan AB'ye gaz aktaran önemli bir aracı olduğundan, altyapı tesisleri ve transit anlaşmaları jeopolitik öneme sahiptir. AB ve Belarus arasında enerji verimliliğini, enerji güvenliğini ve sürekli erişimini arttıracak "*Enerji Diyalogu ve İş birliği*" bulunmaktadır. 1998 tarihinde enerji alanında uluslararası iş birliğini destekleyen "*Enerji Şartı Anlaşması*" 1998'de yürürlüğe girmiştir. (Energy Charter Treaty-ECT). Avrupa müktesebatına uygun olarak rekabetçi ve şeffaf bir iş birliği içermektedir.

Belarus, diğer enerji yollarıyla karşılaştırıldığında, enerjinin güvenliği, sürdürülebilirliği ve erişimi konusunda AB ve Rusya arasında stratejik avantajları bulunmaktadır. Jeopolitik konumu, güvenli bir rotada bulunması, ekonomik avantajları, Avrupa'ya erişim kolaylığı, AB Rusya arsındaki diplomatik ilişkileri gibi avantajları bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nin enerji transiti deki Güvenliği Avrasya gaz dağlarından ve ittifakları dan etkilenmektedir ve aktörler arasındaki asimetrik ilişkiler Rusya ve Batı CIS devletlerini (Ukrayna, Belarus ve Moldova) ve onların ulusal gaz şirketlerini etkilemektedir.²⁴⁹ Bu durum Belarus jeopolitiğinin önemini attırır.

²⁴⁸ Moran, Theodore, 1987: 585.

²⁴⁹ Yafimava, Katja, 2012: 278-279.

➤ Jeopolitik açıdan Belarus;

- Avrupa ve Rusya Federasyonu arasında stratejik bir köprüdür. Çok büyük olmayan bir coğrafi alana yayılmış olması, enerjinin güvenliği ve ekonomik olması açısından avantajlar sağlar.
- Belarus'un jeopolitik konumu, bölgesel ve uluslararası güvenlik ve Avrupa'nın güvenliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Avrupa ve Rusya arasında dengeleyici politikaları, enerji konusunda da ilişkileri dengeleyip, olası krizlerin önüne geçme potansiyeli sağlar.
- Belarus, AB ve Rusya Federasyonu arasındaki diplomatik ilişkelerde de önemli bir stratejik ülkedir. Bölgesel istikrar ve iş birliği açısından önemli bir rol oynar.
- Transit ücretleri ve enerji ticareti Belarus ekonomisi için önemlidir. Ekonomik kalkınma, bölgesel ve iç güvenliği ve istikrarı artırır.
- AB'ye enerji arzında enerji rotalarının çeşitlendirilmesi noktasında güvenlik sağlar.
- Avrupa'ya erişim kolaylığı sağlayarak, AB için ve Rusya için enerji güvenliğini ve verimliliğini artırır.
- Baltık Denizi, Rus toprağı Kaliningrad ve bu bölgede bulunan Belarus. Rusya'nın Batı'ya karşı yürüttüğü güç mücadelesinde çok stratejik bir bölge olduğundan, Belarus'un buradaki konumu Rusya için kritik bir öneme sahiptir. Baltık Denizi, Rusya'nın deniz hakimiyeti açısından Batı'ya karşı güvenliğini sağlarken, Belarus da kara gücü bir tampon bölge olarak Rusya için stratejik öneme sahiptir.
- Kırım, Rusya'nın Karadeniz'deki stratejik gücü açısından önemlidir, Belarus jeopolitiğı, Rusya'nın Kırım üzerinden Karadeniz'e hakimiyeti ve Ukrayna ile olan jeopolitiğı açısından stratejiktir. Belarus ve Kırım, Ukrayna'yı çevreleme politikaları ile AB ve Batı'ya karşı Rusya'nın bir üstünlüğü anlamında gelmektedir.
- AB ve NATO üyesi Baltık ülkeleri, Polonya gibi ülkelerin Batı ile olan yakınlığı düşünüldüğünde, Belarus, Rusya'nın Batı'ya karşı son kalesidir. Rusya'nın Karadeniz'deki gücü açısından Türkiye de Rusya

için stratejik bir ülkedir. Türkiye, Belarus, Kırım ve Donbas bölgesinin de jeopolitik gücü eklendiğinde, Rusya Batı karşısında çevreleme politikasıyla, hem kendi güvenliğini, hem siyasi gücünü, hem enerji güvenliğini garanti altına almış olacaktır.

➤ Enerjinin Sürdürülebilirliği açısından Belarus;

- Belarus'un, 1960 yılında yapımı başlanan ve 1970 yılında faaliyete geçen, AB'ye enerji taşıyan, dünyanın en büyük boru hatlarından olan Druzhba Boru Hattı, enerjinin sürdürülebilirliği açısından hem AB hem Rusya hem Belarus için stratejik öneme sahiptir.
- Belarus'da bulunan Druzhba Boru hattı enerjinin sürdürülebilirliği açısından en stratejik boru hattıdır. 1960 yılında tamamlanan hat, Sovyetler Birliği döneminden beri Avrupa'ya petrol taşımaktadır.²⁵⁰ Enerjinin sürdürülebilirliği açısından en güvenli boru hatlarından.
- Yamal-Avrupa Boru Hattı da 1999'dan beri Avrupa'ya 25 yıldan beri doğal gaz sevkiyatı yapmaktadır. Kuzey Akım ilk hattını 2011 yılında, ikinci hattını 2012 yılında tamamlamıştır.²⁵¹ Yaklaşık 10 yıldır Avrupa'ya enerji taşıyan bu hatlar yanında Druzhba Boru Hattının enerjinin sürdürülebilirliği açısından önemi ortadadır. 2012 yılında yapımı tamamlanan Güney Akımın faaliyete geçmemiş olması, sonrasında yapılan Türk Akım'ın önemini arttırmıştır. Kuzey Akım boru hatlarında yaşanan kesintiler, politik anlaşmazlıklar AB'nin gaz tedarikini riske sokmuştur. Druzhba'nın önemi ortaya çıkmaktadır.

➤ Enerjiye Erişilebilirlik açısından Belarus

- Belarus, AB ülkelerine, enerji altyapısı ve Rusya'dan en kısa yoldan enerji ulaştırdığı için önemli bir ülkedir.
- Enerji verimliliği açısından, Belarus'un AB ve Rusya'ya olan yakın konumu, ekonomik avantaj sağlayarak enerjiye erişim sağlar.
- Belarus'un enerji güvenliği ve sürekliliği noktasındaki konumu, AB'nin enerjiye erişiminde stratejik rol oynar.

²⁵⁰ Marshall, I. Goldman. 2008

²⁵¹ Gazprom Yıllık Rapor, 2021.

3.7. Enerji ve Limanların Jeopolitik Önemi ve Kaliningrad

Limanların jeopolitik önemi sadece ticaret amaçlı kullanıldıkları için değil, askeri amaçla da kullanılmalarından kaynaklanır. Limanlar devletler arasındaki diplomatik ilişkiler açısından da önemlidir. Tıpkı enerjinin kontrolü gibi, limanların kontrolü de uluslararası politikada önemli bir yer tutar. Rusya'nın çok eski dönemlerden beri sıcak denizlere inme hedefi, limanlar aracılığıyla, ticaret, kıyı güvenliği, bölgesel ve küresel güç dengeleri anlamında stratejiktir.

Dünya imparatorlukları tarih boyunca Karadeniz gibi denizlerde mücadeleler verdi. Karadeniz, Avrasya bölgesinde önemli bir jeopolitik bölgedir. Akdeniz de aynı şekilde petrol ve doğal gaz açısından jeopolitik öneme sahiptir. Deniz gücü ve limanlara sahip olmak, ekonomik ve siyasi ve askeri başarı anlamına gelir. Eski çağlarda, imparatorluk dönemlerinde, ticari anlamda kullanılsa da, limanlar daha çok askeri alanda ülkelerin savunmaları için stratejik önem taşıyordu. Günümüzde ticari boyutta daha çok kullanılan limanlar, jeopolitik gücün anahtarıdır. Günümüzde dünyanın en büyük ülkeleri deniz ve liman gücüne sahip ülkelerdir. Ticari ilişkilerin siyasi ve ekonomik güç anlamına geldiği günümüz dünyasında, tanker ve konteynar, yük gemilerine sahip bölgelerin Kuzey Amerika, Uzak Doğu ve Avrupa olduğu görülmektedir.



Harita 3.4: Rusya'nın Deniz Gücü Limanlar Haritası – Kaynak: www.yandex.com

Rusya'nın Karadeniz'e açılan kapısı olmasından dolayı jeopolitik ve stratejik öneme sahip olan limanları:

- Novorossiysk Limanı: Rusya'nın Karadeniz'deki en büyük limanlarından. Ticari ve askeri açıdan stratejik öneme sahiptir. Rusya'nın güneydoğusundan gelen ham petrolün ihraç edildiği bir liman olması bakımından önemlidir.
- Sevastopol Limanı: Kırım yarımadasında bulunan liman, Rus donanması için stratejik bir limandır. Karadeniz filosunun ana üssü olduğundan jeopolitik açıdan önemlidir.²⁵²
- Rusya'nın Akdeniz'deki önemli limanı:
 - Tartus Limanı: Suriye'nin Akdeniz kıyısında yer alan bu liman, Rusya'nın Akdeniz'deki jeopolitik gücünü ifade eder. Suriye savaşında Suriye yönetimini desteklemesi, Akdeniz'de Rusya'nın Atlantik karşısında güçlü olma stratejisidir.
- Rusya'nın Baltık Denizindeki limanları:
 - Kaliningrad Limanı: Baltık Denizi'nde Polonya, Litvanya ve Rusya arasındaki limandır. Rusya'nın Avrupa'ya açılan deniz kapısıdır ve stratejik önemi büyüktür. Askeri anlamda da Rus donanmasının üssü konumundadır.
 - St. Petersburg Limanı: Baltık Denizi kıyısında bulunan bu liman hem askeri hem ticari açıdan Rusya'nın önemli bir limanıdır.
 - Primorsk Limanı: Rusya'nın Baltık Denizi'nde bulunan bir diğer önemli limanıdır. Rusya'nın en büyük petrol ihraç eden limanlarından.
- Rusya'nın Hazar Denizindeki limanları:
 - Astrahan Limanı: Hazar Denizi'ndeki bu liman, Rusya'nın deniz ticareti açısından önemli bir limanıdır.
 - Makhachkala Limanı: Rusya'nın gene Hazar Denizi'ndeki önemli bir ticari limanıdır. Hazar Denizi enerji kaynakları açısından zengindir. Bu limanlar enerji lojistiği açısından önemli stratejik rol oynarlar.

²⁵² Marshall, I. Goldman. 2008.

- Rusya'nın Vostochny Limanı da Uzak Doğu bölgesinde bulunan, petrol ve doğal gaz ihraç ettiği önemli stratejik limanıdır. ²⁵³



Harita 3.5: Kaliningrad ve Belarus Arasındaki Suwalki Koridoru – Kaynak: The Independent Datawrapper

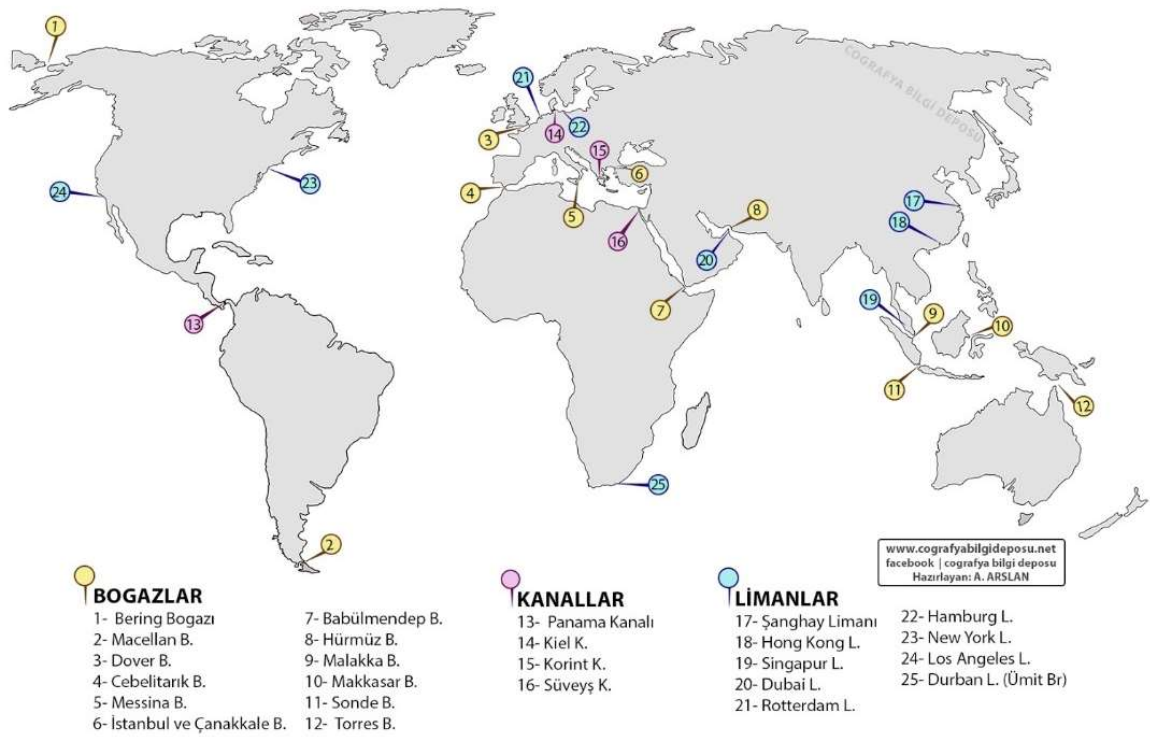
Kaliningrad, NATO üyesi Litvanya ve Polonya arasında, Rus Federasyonu'na ait, ancak Rusya ile kara bağlantısı olmayan bir bölgedir. “*Suwalki koridoru* Rusya ile Belarus arasında bulunan bir geçittir. Bu Rus şehrine sadece Belarus üzerinden kara yoluyla ulaşılabilir. Belarus'un Rusya için vazgeçilmez bir müttefiktir. Karayoluyla Belarus üzerinden bağlantısı olan, NATO üyesi iki ülke arasındaki bu bölge, Rusya'nın Baltık deniz gücü ile Belarus kara gücünün birleşmesiyle, Rusya'ya NATO tehdidine karşı bir güvenlik kalkanı sağlarken, Belarus da bölgede Rusya'nın kara gücü olarak Belarus'un Rusya için jeopolitik önemini ortaya koymaktadır. Daha önce de bu geçidin AB yaptırımları karşısında, Belarus tarafından göçmen meselesi üzerinden yaptırımlara bir misilleme aracı olarak kullanıldığı bahsedilmişti.

Kaliningrad, Rus ana karasıyla uzaklığı 663 kilometredir. Rusya'nın Baltık Denizi'ndeki tek limanıdır. ²⁵⁴

²⁵³ Marshall, I. Goldman. 2008.

²⁵⁴ Kaplan, R. 2012.

17. yüzyılda kadar Polonya Krallığı'na aitti. (Öncesinde Prusya Dükalığı). 1945'e kadar bir Alman şehir olan şehrin adı Königsberg'di. 1945'te Sovyetler Birliği şehri ele geçirdi. Sanayisi oldukça gelişmiş olan şehir, iç göç almaktadır. Jeopolitik açıdan Rusya'nın elini hem kara gücü hem de deniz gücü açısından Belarus jeopolitiği ile güçlendirecek önemli stratejik bir bölgedir. Tıpkı Kırım Karadeniz'de Rusya'nın deniz gücü açısından ne kadar önemliyse, Ukrayna'nın Donbas bölgesi NATO ve AB karşısında bir kalkan gibiye, Klaningrad da Rusya için stratejik öneme sahip stratejik jeopolitik bir bölgedir.



Harita 3.6: Dünya Boğazlar, Kanal ve Önemli Limanlar Haritası – Kaynak: www.yandex.com

3.8. Jeopolitik Krizler ve AB – Rusya Politikalarına Yansımaları

AB ve Rusya arasındaki en önemli jeopolitik kriz “Ukrayna Savaşı” dır. Ukrayna ile yaşanan krizin AB-Rusya enerji krizine yansımalarını anlamak için, Rusya’yı Ukrayna ile bu savaşa sürükleyen dinamiklere göz atmak gerekir. Kiev yönetiminin AB’ye yaklaşmasıyla başlayan kriz, Rus yanlısı Viktor Yanukoviç’in AB ile üyelik müzakerelerini askıya alması sonucu tırmandı. Bu krizler sonucunda çıkan olaylarda, Kırım ve Donbas’a genişleyen kriz, Rus nüfusun çoğunlukta olduğu Donbas bölgesinin karışıklıklara sebep oldu. ABD, AB ve NATO’nun Ukrayna’ya bağlılığını ve toprak bütünlüğünü koruması konusunda destekleri yeni devlet başkanı Zelenskiy’e bildirildi. Toprak bütünlüğünü garanti altına almak isteyen Ukrayna NATO’ya üye olmak istemektedir. Ukrayna, AB için Rusya’ya karşı bir kalkandır. Ukrayna,

ekonomik ve siyasi istikrar kazanmak amacıyla AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur.²⁵⁵ AB için, Ukrayna'nın üyeliği sancılı bir süreç olacaktır, çünkü içsel meseleleri bulunan Ukrayna'nın Avrupa Birliği müktesebatına uygun demokratik, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerleri içselleştirmesi gerekmektedir. AB için bölgesel istikrar önemlidir, Ukrayna mevcut durumdaki içsel dinamikleriyle bunu pek sergilememektedir.²⁵⁶ Ancak, diğer taraftan AB için Rusya'nın doğuya doğru genişleme çabaları ve Doğu Avrupa ülkelerini etki alanına alma çabaları AB'yi bu konuda zorlayan jeopolitik bir meseledir.

Ukrayna AB ve Rusya için, jeopolitik meselelerden biridir. 603,549 kilometre karelik alanıyla büyük bir Avrupa ülkesi olan Ukrayna, Rusya, Belarus, Polonya, Slovakya, Moldova, Macaristan ve Romanya ile komşu olup, Karadenize kıyısı bulunmaktadır. %78,8 oranında Ukraynalı'lardan oluşan ülkede %17,3 oranında Rus bulunmaktadır. Her iki ülke de Slav kökenlere sahiptir. 2022 yılında yapılan sayımlara göre 41 milyon civarında bir nüfus yaşamaktadır. Nüfusun %72'si Hristiyan Ortodoks dinine mensuptur. Kırım'ın ilhakı, Doğu Ukrayna'da ayrılıkçı hareketler, etnik ve dini çatışmalar Ukrayna'yı jeopolitik açıdan riskli bir duruma sokmaktadır. Rusya için Ukrayna sadece bölgesel değil, küresel anlamda da jeopolitik önemi olan bir ülkedir.

Ukrayna savaşı, AB'ye akan gazı kesintiye uğratmıştır, bu da “*enerjinin sürekliliği*” ilkesine aykırı olarak “*enerji güvenliği*” ni riske atmıştır. Rusya gaz kesintilerini AB'ye karşı jeopolitik bir jeostrateji olarak politik bir koz olarak kullanmaktadır. Rusya'ya büyük oranda enerji bağımlısı olan AB ise, Afrika, Orta Doğu gibi bölgelere yönelse de, güvenli olmayan bu bölgeler de, AB için enerji jeopolitiği açısından riskler içermektedir. “*Ukrayna Savaşı*” ve “*Kırım'ın İlhakı*” jeopolitik krizlere sebep olarak, enerji ilişkilerini etkilemiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı AB'ye yaklaşan Ukrayna üzerinde Rusya'nın etkili olma çabalarıdır, enerji kaynaklarının kontrolü, fiyatlandırma politikaları, transit ülkeler ve diğer alternatif rotaların aktifliği, enerji jeopolitiği üzerinde önemli unsurlardır.

3.8.1. Tarihsel Süreçte Enerji Jeopolitiğinde Yaşanan Jeopolitik Krizler

AB ve Rusya arasındaki enerji iş birliği 1968 yıllarına kadar uzanmaktadır. Rus gazı Çekoslovakya üzerinden Avusturya'ya ulaştırılmıştır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Sovyetler Birliği arasındaki ilk doğal gaz ticaretidir. 1973'de yaşanan petrol krizinden sonra, petrol yerine doğal gaz kullanımının artması

²⁵⁵ Stigler, L

²⁵⁶ Cöle, J. E. 2011.

ve Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu rezervlerin gittikçe artış göstermesi sonucunda, birçok ülke, Rus doğal gazına gittikçe artan bir ihtiyaç duymuşlardır.

Sovyetler Birliği döneminde, birçok boru hattı Ukrayna'dan geçiyordu. Ukrayna Rusya'dan yüksek transit ücretleri istemeye başlamış ve Rusya-Ukrayna arasında krizler baş göstermişti. (2006,2009, ve 2014 yıllarında). Bunun üzerine alternatif boru hatları olarak Kuzey Akım- 1, Kuzey Akım- 2 ve Türk Akım gibi projeler hayata geçirilmek istendi. Burada amaç Ukrayna'nın transit özelliğini azaltan bir politika izlemektir. Ancak, petrol ve doğal gaz boru hatları inşası, alt yapı çalışmaları büyük maliyetler getiren yatırımlar olup, enerji güvenliği ve jeopolitik açıdan, Ukrayna krizi hem AB hem Rusya tarafı için büyük risklere kapı açmıştır, karşılıklı bağımlılık noktasında siyasi ve ekonomik zemini sarsmıştır.²⁵⁷

Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik talepleri sonucunda Rusya Gürcistan'ın Osetya ve Abhazya bölgelerini 2008'de merkezi hükümetten ayırmış ve 2014'de Kırım'ı ilhak etmiş, enerji ilişkileri büyük darbe almıştır. AB bu noktada, Rusya'ya birtakım yaptırımlar uygulasa da, enerji ticaretine devam etmiştir. Bu AB'nin büyük oranda Rus enerjisine bağımlılığından dolayıdır. Yaptırımlar karşısında Rusya da gaz kesme ya da gazı azaltma gibi stratejiler izlemiş olup, bu krizler jeopolitik açıdan her iki taraf için de olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Ukrayna Savaşı öncesi, 2020 verilerine göre AB, ihtiyaç duyduğu toplam enerjinin %58'ini ithal ediyordu. Kömürün %54'ünü, doğal gazın %43'ünü ve petrolün %29'unu Rusya'dan alıyordu. Savaş sonrasında AB yaptırımları sonucunda AB enerji arz güvenliği ciddi tehdit altına girdi. Karşılıklı misilleme stratejileri doğrultusunda Rusya da AB'ye gaz akışında kesintiler ya da yüksek fiyatlar gibi, jeopolitik tehditler içeren hamlelerde bulunmuştur. Yamal-Avrupa boru hattındaki gaz akışı tamamen kesilmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında AB, bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Rusya'dan aldığı petrol ithalatını arttırmıştır. Ancak, AB Druzhba boru hattındaki gaz akışına bir yasak getirmemiş, sadece deniz yoluyla AB'ye taşınan petrole yasak getiriyormuştur. Gene AB yaptırımlarına rağmen, AB Rusya'dan doğal gaz ithalatına 2022 yılında devam etmiştir.

Bütün bu unsurlar aslında Rus gazının ve petrolünün AB için vazgeçilmez stratejik önemini göstermektedir. AB'nin doğal gaz ve petrol, kömür alımlarını arttırmasının bir diğer sebebi de depolamadır. AB 2022 itibariyle büyük oranda gaz ve petrolü depolamıştır.²⁵⁸ Avrupa Birliği kaynaklarına göre, en büyük enerji tüketicisi ülke olan Almanya 245,6 TWh ile %96'lık

²⁵⁷ Marshall, I. Goldman. 2008

²⁵⁸ Yergin, D. 2010: 310.

bir doluluk oranına ulaşmıştır. Onu %94,1 doluluk oranı ve 193,4 TWh ile İtalya, %93,0 ve 139,0 TWh ile Hollanda, %98,9 ve 132,6 TWh ile Fransa takip etmiştir. Diğer AB ülkelerine baktığımızda da %80 ile %100 arasında bir doluluk oranına ulaştıkları görülmektedir. (Avrupa Birliği, 2022 verileri).²⁵⁹ Bu noktada ülkelerin enerji depolama kapasitelerinin ve altyapı teknolojilerinin jeopolitik açıdan ne kadar önemli açıkça ortadadır.

3.8.2. AB'nin Rusya'ya Ekonomik Yaptırımları

Ukrayna krizi sonrası ABD ve Avrupa ülkeleri Rusya'ya birtakım ekonomik yaptırımlar uygulama kararı almışlardır. Büyük enerji şirketleri Equinor, Shell ve BP Rusya'daki yatırımlarından çekilmişlerdir. Ancak, AB ülkelerinin Rus doğal gazına ve petrolüne olan yüksek oranlardaki bağımlılığı bu yaptırımları zayıflatmıştır. Royal Dutch Shell, Exxon Mobil, Rosneft, Gazprom, BP, TotalEnergies, Chevron, Eni, PetroChina gibi büyük enerji şirketleri çok uluslu bir yapıya sahiptirler. Çok uluslu enerji şirketleri, faaliyet gösterdikleri ülkeler ile iş birliği içinde olup, bu devletlerin yasal düzenlemelerine tabidirler. Enerji şirketleri devletler ile diplomatik ilişkiler içerisindeyler ve devletlerle birlikte enerji politikaları oluşturmada iş birliği içerisindeyler. Bu şirketler devletler ile kaynak erişimi ve jeopolitik etkileşimler gibi karmaşık ve çok katmanlı ilişkilere sahne olabilir.

Yukarıda sözü edildiği gibi, birtakım enerji şirketleri Rusya'dan çekilme kararı almıştır. AB, Rus enerji şirketlerine yeni yatırımları yasaklayan ayrıca Rusya'ya yönelik ticari yasaklar getiren, Rus bankalarının varlıklarının yaklaşık %70'inin dondurulduğu gibi ağır yaptırımlar getirirken, bir yandan da enerji bağımlılığı nedeniyle, Rusya'dan aldığı enerji ile Ukrayna savaşını finanse eden bir pozisyona düşmüştür. ABD ve İngiltere de Rus petrol ve doğal gaz ithalatını yasaklamıştır. AB, Rusya'dan alınan ham petrol ithalatına da yasak getirmiştir. Bu yaptırımların gölgesinde Rusya, Hindistan ve Çin pazarı ile petrol ve gaz satışlarıyla ekonomisinde önemli bir sıkıntı yaşamamıştır.

Ukrayna krizi sonrası ABD ve Avrupa ülkeleri Rusya'ya birtakım ekonomik yaptırımlar uygulama kararı almışlardır. Büyük enerji şirketleri Equinor, Shell ve BP Rusya'daki yatırımlarından çekilmişlerdir. Ancak, AB ülkelerinin Rus doğal gazına ve petrolüne olan yüksek oranlardaki bağımlılığı bu yaptırımları zayıflatmıştır. Shell, Exxon Mobil, Neftgaz, Gazprom, BP, TotalEnergies, Chevron gibi büyük enerji şirketleri ile ortaklıkları bulunan AB, ABD ve Rusya ekonomik ve siyasi ilişkileri, küreselleşmeyle birlikte öyle iç içe geçmiştir ki,

²⁵⁹ Yergin, D. 2020: 310.

devlet ile kontrollü yol izleseler de bu büyük şirketler, uluslararası siyasetin şekillenmesinde çok etkili olmaktadır.

British Petrol, Rus petrol şirketi Rosneft'deki yüzde 19,75'lik hissesini elden çıkartacağını belirtmiştir. Gene Norveç enerji şirketi Equinor Rusya'daki yatırımlarından çıkacağını belirtmiştir. Shell şirketi de Gazprom ile olan ortaklığına son vereceğini belirtmiştir.

Piyasa değeri açısından dünyanın en büyük ikinci petrol ve gaz şirketi olan ExxonMobil ve Rusya'daki yabancı yatırımlardan Sakhalin 1 doğal gaz ve petrol üretiminde Exxon Neftegas şirketiyle %30 hissesi bulunmaktadır. Gene Almanya merkezli Wintershall Dea, Rusya'da büyük yatırımları olan bir şirket. Ülkenin en büyük dördüncü gaz üreticisi konumunda bulunmaktadır. Gazprom ile %50 ortak hissesi bulunmaktadır. Gene Fransız TotalEnergies, Rus Novate şirketiyle %19,42'lik bir hissesi bulunmaktadır. TotalEnergies Rusya'da 1991 yılından beri faaliyet göstermektedir. Yamal LNG tesisinde %50.1'lik bir hisseye sahip Novatek'in ardından %20'lik hissesiyle ikinci büyük yatırımcıdır. ABD'li Chevron da Rusya'nın Neftegaz Inc. şirketiyle %15'lik bir paya sahiptir. Gene Rusya'nın büyük enerji şirketlerinden olan Lukoil'in de ABD enerji şirketleriyle ortaklıkları bulunmaktadır. Arktik bölgesinde İsviçre enerji şirketi Rusya'nın Rosneft şirketiyle ortaklık içerisinde bulunmaktadır.

3.8.3. AB'nin Belarus'a Ekonomik Yatırımları

Avrupa Birliği Belarus'a ekonomik olarak kayıplar yaşatacak yatırımlar içinde Belarus'a Avrupa'lı şirketlerin yatırımlarını yasaklamak gibi önemli kararlar bulunmaktadır. Ancak, tıpkı enerji şirketlerinin iç içe geçmiş katmanlı ve çok uluslu yapısı gibi, ekonomik alanda da Belarus ve AB ülkeleri arasında karşılıklı yatırımlar ve ortaklıklar bulunmaktadır. Bu noktada Avrupa Birliği'nin manevra alanı daralmaktadır.

Avrupa Birliği Rus-Ukrayna savaşından sonra, Belarus'un Rusya ile ortak hareket etmesinden ve aralarında kurdukları askeri ittifaklar ve desteklerden dolayı, bazı Belarus bankalarını SWIFT'den çıkartma kararı almıştır. Uluslararası para transfer sistemi olan SWIFT, uluslararası finansın anahtarı olup, ticari işlemlerde para akışının durdurulması anlamına gelir. Rusya da AB tarafından aynı yatırımlara maruz kalmıştır. Çok taraflı kalkınma bankası olan Dünya Bankası da Rusya ve Belarus'a ait kredileri ve yatırımlarını onaylamama kararı almıştır.

AB'nin Belarus'a yönelik yatırımlarının hedefinde Belarus'daki bazı bankalar da bulunmaktadır. Belarus'taki başlıca bankalar Minsk-Moskova Bankası, Alfa Bank, Delta Bank, Tekno Bank ve JCP Bankası'dır. Minsk-Moskova Bankası Minsk'te bulunup, Rusya ile Belarus arasındaki ticareti desteklemek için 1991 yılında kurulmuş bir bankadır. Ayrıca Rusya

ve Belarus arasında Siberbank ve Belarusbank ortak bankaları bulunmaktadır. Enerji, sanayi ürünleri ve tarım ürünleri gibi alanlarda iş birliği içindedirler. Mogilev’de gerçekleştirilen “*Belarus ve Rusya Müttefik Devleti Bakanlar Konseyi*” tarafından yapılan açıklamada, 2022 itibarıyla Rusya ve Belarus’un dış ticaret hacminin yüzde 13 arttığı, 3,3 trilyon rubleye ulaştığı bildirilmiştir. 2023 yılının ilk 7 ayında ise bu ranın %10 civarında daha da arttığı belirtilmiştir. Rusya’nın Belarus’a ihracatı 1,2 trilyon ruble, ithalatı ise 1,3 trilyon ruble olmuştur.²⁶⁰ Rusya ve Belarus “*iki ülke-tek ekonomi*” modelini benimseyerek, daha yakın ilişkiler içinde bulunmaktadır.

AB Belarus’a sermaye piyasalarına erişime de kısıtlamalar getirmiştir. Belarus’a askeri kullanıma uygun ürünler ve teknolojilerin satılmasına da kısıtlamalar getirilmiştir. Avrupa Yatırım Bankası (EIB) Belarus’ta kamu yatırımlarını durdurma kararı almıştır.

AB yaptırımları Belarus’un dolayısıyla Rusya’nın elini zayıflatma girişimleri olup, iki tarafın müttefikliğini kısıtlama çabalarıdır. AB’nin ekonomik yaptırımları, Belarus’un AB ile Rusya arasında “*denge stratejileri*” izlemeye çalışmasının bir göstergesidir. Ancak, diğer taraftan bu yaptırımlar Belarus’u Rusya’ya daha yakınlaştırarak, karşılıklı kazan-kazan stratejilerini ortaya çıkartmaktadır. Ancak, yine de AB’nin olmadığı bir kazan-kazan sistemi düşünülmemeyeceğinden, denge politikaları çerçevesinde bu süreç devam edecek gibi görünmektedir.

3.8.4. Rusya ve Belarus Arasında Askeri İttifaklar ve Savunma Anlaşmaları

Rusya ve Belarus arasında ortak savunma anlaşmaları, askeri ekipman tedariki, askeri eğitim ve danışmanlık, istihbarat paylaşımı, savunma sanayi iş birlikleri gibi ortaklıklar bulunmaktadır. 1995 yılında imzalanan “*Birleşik Askeri Doktrin Anlaşması*” Rusya ve Belarus’un askeri iş birliğini ve ortak savunma stratejilerine yönelik bir anlaşmadır. 1996 yılındaki “*Ortak Savunma Anlaşması*” iki ülkenin gerekli durumlarda ortak savunma stratejileri geliştirmesinin ve ortak askeri tatbikatlar düzenlemelerini sağlamak amacıyla yapılan bir anlaşmadır. Rusya Belarus’un askeri teçhizatlarının modernizasyonu ve askeri ekipman tedariki için, birtakım ortaklıklar geliştirmişlerdir. Ortak istihbarat paylaşımı anlaşmaları da bulunmaktadır.

Rusya Devlet Başkanı Viladimir Putin’in, Belarus ile askeri eğitim merkezleri kurulmasına ilişkin bir anlaşmanın onayladığını belirtmiştir. (Sputnik Türkiye 12.12.2023).

²⁶⁰ <https://www.gazetemru.com/2023/09/30/rusya-ve-belarus-arasindaki-ticaret-hacmi-rekora-gidiyor/> (erişim tarihi: 30.10.2023).

Rusya ve Belarus, Birlik Devleti kapsamında, bölgedeki tehditler karşısında birlikte hareket etmek ve askeri iş birliğini geliştirmek amacıyla, daha önce de Minsk hükümeti tarafından onaylanan ve Rusya ile ortak askeri eğitim merkezleri kurulmasına dair anlaşmaya imza atmıştır. Gene Ekim 2022 yılında iki ülkenin askeri birliklerinden oluşan “*ortak bölgesel güç*” oluşturulmuştur. Rusya ve Belarus’un ortak bir bölgesel askeri birlik oluşturmaları konusunda, bşnlerce Rus askerinin Belarus’a geleceğini belirtmiştir. (Euronews’un 10.10.2022). Birlik Devleti’nin Batı sınırındaki gerginliğin artmasının gerekçe gösterildiği ve Belarus Cumhuriyeti’nin bölgesel askeri birliğinin kurulması konusunda anlaştıkları belirtilmiştir. Lukaşenlov “*Bu grubun temelini ordu, Belarus Silahlı Kuvvetleri oluşturacak, bu grubun oluşturulması süreci başladı*” demiştir. Belarus Savunma Bakanlığı da yüksek terör tehdidinden bahsetmiştir. Polonya, Litvanya ve Ukrayna’nın Belarus’daki radikalleri kışkırtmak suretiyle ülkede bir isyan başlatacağı ileri sürülmüştür

Rusya ve Belarus’un askeri ve savunma alanındaki bu ortaklık ve iş birliği, birlikte hareket etmeleri, Belarus’da Rusya’ya destek verenlerin sayısının daha yüksek olduğunu göstermektedir. AB-Rusya arasında denge politikalarına rağmen, jeopolitik anlamda Rusya ile yakınlığı ortadadır. İki ülke arasındaki bağları güçlendiren bu askeri ve savunma ittifakları Rusya’nın da Avrupa ve Atlantik karşısında elini güçlendirmekte, manevra alanını genişletmektedir. Ancak Ukrayna ile manevra alanını genişletmeye çalışmış olan Atlantik, Ukrayna savaşında tam bir başarı elde edemese de Ukrayna’nın Batı’lı değerlere daha yakın, olduğu açıktır.

Belarus’lu muhalif lider Svyatlana Tsihanouskaya, Rusya’nın Belarus’a asker konuşlandırmasının bir işgal olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Belarus, Rus füzelerinin Belarus’dan Ukrayna’ya fırlatılmasına izin vermiştir. Svetlana, Rusya’nın Belarus’u büyük bir askeri üsse dönmüştürmek istediğini belirtmiş, ayrıca Rusya’nın nükleer silahları da Belarus’da konuşlandıracağı tehlikesine dikkat çekmiştir.²⁶¹ Nitekim, Belarus Devlet Başkanı Aleksandr Lukaşenko Rus nükleer silah sevkiyatının gerçekleştiğini doğrulamıştır. Belarus Lubat 2022’den önce Putin’in istilacı güçlerine çeşitli yollarla Ukrayna’daki savaş boyunca Rusya’yı destekledi. Rusya’nın müttefiki Belarus nükleer silah kullanımına ilk kez izin vermiştir.

Belarus ayrıca Rusya’ya ülkesindeki demiryolları ve karayollarını kullanma izni de vermiştir. AB yaptırımları karşısında ittifakları daha da genişleten Belarus Rusya tarafının ortaklıkları, AB stratejilerinin ters teptiğinin bir kanıtıdır.

²⁶¹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/belarus-ortak-askeri-grup-kapsamindaki-rus-askerleri-belarus-a-geldi/2712458> (erişim tarihi: 15.10.2022).

Dünya bir taraftan nükleerden arınma politikaları izlemeye çalışırken, tekrar nükleer silahların ortaya çıkması, Rusya'nın Belarus'a nükleer silahlar yerleştirmesine Belarus'un izin vermesi, uluslararası siyasette bir caydırıcılık unsuru olarak izlenen bir strateji olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu gücü elinde bulunduran ülkelerin bu silahları kullanmayacaklarının garantisi de bulunmamaktadır. Dünya siyaseti çok hassas dengeler üzerinde oturmaktadır.

Rusya'nın bu hamlesini Polonya'nın olası hamlelerine karşı olarak yapılan bir taktik olduğu, Belarus ve Polonya arasında sık sık göçmen krizinin yaşanması ve Belarus'un bunu bir tehdit aracı olarak kullanması, hassas dengeleri sarsmaktadır.

3.8.5. Belarus Polonya ve Göçmen Meselesi

AB göçmen meselesinden dolayı Belaru'a birtakım yaptırımlar uygulamaktadır. Yaptırımların rövanşı olarak Belarus, Orta Doğu'dan gelen göçmenleri Polonya ve AB'ye yönlendirmektedir. Batı bunu bir "göçmen krizi" ve "devlet terörü" olarak değerlendirmiştir. Avrupa Birliği "göçmen krizi" ni, "hibrit bir saldırı" diye nitelendirmiştir. Bu suçlamalar karşısında Belarus, Avrupa'ya gaz taşıyan "Yamal-Avrupa doğalgaz boru hattı" üzerinden, Batı'ya arzı durdurabileceklerini belirtmişlerdir.²⁶²

Polonya Belarus'u 2021 yılından beri Orta Doğu ve Afrika'dan gelen göçmenleri yasa dışı yollardan Avrupa'ya geçirdiğini, 2023 yılında bu sayının 19 bine ulaştığını belirtmiştir. Ayrıca Belarus'un Wagner paralı asker grubunu iki ülke sınırı arasına konuşlandığı tartışmaları sürmektedir. Belarus burada bir hibrit savaş taktiği uygulayarak Avrupa ve Polonya'dan gelen tehditler karşısında, bir misilleme strateji olarak kullanmaktadır. Wagner paralı askerleri aynı zamanda Belarus birliklerini de eğitmekte olan bir gruptur. Polonya'nın buradaki endişesi, bu askerler vasıtasıyla daha fazla göçmenin Polonya'ya sokulabileceği endişesidir. Askerlerin eğitildiği bölge Brestsky kampı olup, bu kampın Polonya sınırına uzaklığı sadece 10 km.dir. Polonya ve Litvanya arasında "Suwalki Koridoru" olarak bilinen bölgenin önemi, Rus yanlısı Belarus yönetimi ile Kaliningrad arasındaki bağlantı anlamına gelmektedir. Birçok askeri uzman "Suwalki Koridoru"nun NATO ülkeleri ile Rusya arasında bir çatışma olması durumunda öne çıkacak bir nokta olduğunu düşünmektedir. Rusya, bu bölgede Baltık ülkeleri ile Batı arasındaki bağı koparabilir. AB güvenliği açısından ve Rusya'nın bölgesel gücü açısından ciddi jeopolitik önemi olan bir koridordur.

²⁶² <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bati-ulkeleri-ile-belarus-arasinda-tehdit-salvolari-625354.html> (erişim tarihi: 12.11.2021).

Rusya ve Belarus arasında yapılan bir dizi askeri ittifaklar ve savunma alanındaki iş birlikleri dikkate alındığında bu bölgenin Batı açısından içerdiği tehditler ortadadır. Polonya da bu durum karşısında, Belarus sınırına 10 bin civarında asker gönderme kararı almıştır. Polonya'nın iddiası, bu bölgenin göçmen kriziyle istikrarsızlaştırılacak olmasıdır. Bu durum Polonya ve Avrupa'nın güvenliği açısından jeopolitik bir sorun teşkil etmektedir.



Harita 3.7: Belarus Polonya Arasındaki Suwalki Koridoru – Kaynak: www.bbc.com

Kaliningrad, %80 Alman nüfusun oluşturduğu, 1945 yılına kadar Alman egemenliğinde (Königsberg) olan, Sovyetler Birliği'nin 1990'da dağılmasından sonra ise özerk bir bölge olarak Rusya Federasyonu'na bağlı kalan stratejik bir alandır.²⁶³ Bu bölge jeopolitik ve ticari açıdan önemlidir. Rusya'nın deniz gücünün önemli bir kısmını oluşturan Baltık filosu bulunmaktadır. Rus ana karası ile 663 kilometre mesafede bulunmaktadır. AB'nin genişleme politikaları çerçevesinde Baltık ülkelerinin ve Polonya'nın AB üyesi olması sonrasında bu bölge Rusya ve AB arasında bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Kaliningrad Rusya ile kara bağlantısı olmayan, her ne kadar Alman nüfusun çoğunlukta olduğu bir bölge olsa da, büyük oranda Rus etkisinin görüldüğü bir bölgedir. Rusya'nın, eski Sovyet ülkelerinde ve diğer bölgelerde bulunan Rus azınlıklarını koruma stratejileri ile kendine meşruluk kazandırarak gücü elde tutma çabaları açısından, Rus azınlığın yaşadığı ve Rusya'nın Baltık Denizi gücü açısından önemli jeopolitik bir bölgedir. Özellikle son 20 yılda Rusya'dan iç göç alan bölgenin

²⁶³ https://tasam.org/tr-TR/Icerik/291/1990_sonrasi_ab-rusya_iliskilerinde_kaliningrad_sorunu (erişim tarihi: 08.08.2005).

2020 nüfus sayımı daki nüfusu 489.359'dur. Bölgede % 84 Rus nüfusu, %4 Ukrayna'lı ve % 3,8 oranında Beyaz Ruslar yaşamaktadır.²⁶⁴

Kaliningrad AB'yi endişelendiren kısmı, Rus askeri gücünün burada etkili olması ve yasa dışı göç yolu olarak bir koridor oluşturmaları meselesi. Rusya'nın Avrupa'daki son kalesi olarak görünen Kaliningrad, Rusya için jeopolitik anlamda önemli, ancak meselelerin tam çözüme ulaşmadığı bir bilinmez olarak varlığını sürdüren özerk bir bölgedir. Bölgede bulunan "Suwalki Koridoru", muhtemel bir NATO ve Rusya krizinden jeopolitik bir öneme sahip önemli bir koridordur. Polonya Başbakanı, Belarus'daki bazı paralı Wagner askerlerinin bu koridora yakın Grodno şehrine kaydırıldığını belirtmiştir.²⁶⁵

Suwalki Koridoru Belarus ile Kaliningrad arasında bulunmaktadır. 100 kilometrelik engebeli dağlık bir arazidir. Olonya ve Litvanya sınırları arasındaki bu koridor, NATO'ya üye olan bu iki ülkeden dolayı ilginç bir konumda bulunmaktadır. Rusya'ya ait ancak Rusya ile kara sınırı bulunmayan Kaliningrad üç Baltık ülkesini Avrupa'ya bağlar. Baltık ülkelerinin güvenliği açısından önemlidir.



Harita 3.8: Kaliningrad-Minsk Haritası – Kaynak: Google Haritalar

3.8.6. Batı ve Rusya Arasında Ukrayna, Baltık Ülkeleri, Kaliningrad, Donbas Bölgesi ve Kırım'ın İlhakı

Ukrayna, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, ülkesinde demokrasinin geliştirilmesini vaadederek Avrupa'ya yönünü çevirmiştir ve AB ile ekonomik, siyasi ve kültürel yakınlaşmanın temelini oluşturan 1994'de AB ile imzaladığı anlaşmayla, bunu resmileştirmiştir. Ukrayna AB üyesi olmayı amaçlamaktadır, ancak eski Sovyet ülkesi olan Ukrayna'ya AB daha mesafeli yaklaşmaktadır. Ukrayna'da AB açısından Donbas sorunu gibi sorunlar bulunmaktadır. Ayrıca

²⁶⁴ Bufon, Milan, Minghi, Julian, Paasi, Anssi, 2024

²⁶⁵ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suwalki-koridoru-neden-onemli-785992.html> (erişim tarihi: 03.08.2023).

Ukrayna'nın Rusya ile geniş bir alanı kapsayan sınırı bulunmaktadır. Ukrayna'nın AB üyesi olması demek AB'nin Rusya ile sınırının oluşması anlamına gelmekte ve bu da jeopolitik açıdan Avrupa ülkeleri için güvenlik sorunu teşkil edecektir. AB'nin amacı Ukrayna'yı daha çok kendine siyasi, ekonomik, askeri anlaşmalarla kendine bağlı dışardaki bir ortak olarak kullanma arzusudur. Baltık ülkeleri de AB üyesi olmuş ve Rusya ile sınırı olan ülkelerdir, ancak bu sınır daha küçük bir alana yayılmıştır

Rusya için Donbas bölgesinin önemi, hem Kırım'a hem Donbas bölgesine hakim olmak, aynı zamanda Karadeniz ve Azak denizine hakim olmak ve Doğu Avrupa'yı çevrelemek anlamına gelmektedir. Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım Rusya'nın Ukrayna müdahalesinde de elini kuvvetlendirecek stratejik bir bölgedir. Çarlık Rusya'sından beri Rusya'nın ilgisini çeken Kırım'ın 2014'de ilhakı, Batı'nın büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. Kırım, Rusya'nın sıcak denizlere inip, hakimiyet alanını genişletmesi, Rusya'nın Karadeniz'de güç kazanması anlamına gelmektedir. Tarihsel süreçte, Osmanlı Devleti'ne karşı Karadeniz'de deniz gücü kazanmak açısından stratejik önemi olduğundan, Rusya 1783'de Kırım Hanlığı'nı ilhak etmiştir.

Tarihsel süreçte Osmanlı Devleti, Rusya ile Kırım Hanlığı aracılığıyla ilişkiler kurmaktaydı. Kırım I. Petro zamanından beri Rusya'nın sıcak denizlere inmesi için stratejik bir bölge olmuştur. Kırım Çarlık Rusya'sı ve sonrasında Sovyetler Birliği döneminde de jeopolitik önemini korumuştur. Batı ile Rusya arasında güç mücadelelerine sahne olmuştur. Kırım'da bulunan Sivastopol limanı, Rusya'nın Karadeniz ve oradan da Akdeniz hakimiyetine doğru giden stratejik deniz yolu üssüdür.



Harita 3.9: Ukrayna ve Komşuları Haritası – Kaynak: Google haritalar

3.8.7. Renkli Devrimler, Belarus, Ukrayna ve Rusya

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, ekonomik ve siyasi boşluğa düşen eski Sovyetler Birliği ülkeleri, yönetim boşluğunu doldurma çabaları ile Batı'ya yakınlaşmaya başladı. Ukrayna ve Belarus Rusya için Slav kökenleri olan jeopolitik iki stratejik ülkedir. Eski Sovyetler Birliği ülkeleri bağımsızlıklarını ilan ettiler, ancak Ukrayna daha çok Batı ile yakınlaşırken Belarus Rusya ile birtakım askeri, ekonomik ve siyasi ittifaklar içinde bulundu. Ukrayna, Rusya, Belarus, Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Moldova ile komşudur. Rusya ve Belarus dışında hepsi AB üyesi ülkelerle komşudur. Belarus ise, Rusya, Ukrayna, Polonya, Litvanya, Letonya ile sınır komşusudur. Bu ülkelerden Litvanya, Letonya ve Estonya AB ve NATO üyesi, (üç Baltık ülkesi), Polonya da AB ve NATO üyesidir.²⁶⁶ Ukrayna'nın komşularından Slovakya, Romanya, Macaristan ve Polonya da NATO üyesidirler.

Rusya ve Ukrayna halkının çoğu aynı dili konuşuyor, ortak tarihsel kökleri, kültürleri, ortak dini inançları bulunmaktadır. Ukrayna, Belarus ve Rusya'nın ortak kökleri Kiev Knezliğine dayanmaktadır. (882-1132). 12. ve 13. yüzyılda Rusya dağılınca bağımsız prenslikler kuruldu ve bugünkü Ukrayna toprakları Moskova ve Belarus'un hakimiyetine girdi.²⁶⁷ Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra başlayan bağımsızlık hareketleri ve milliyetçiliğin yükselmesi sonrasında Ukrayna Rusya ile Karadeniz filosuyla ilgili birtakım problemler yaşadı. Sonrasında bir Rus uçağının düşürülmesi ile tırmanan kriz, ülke içinde muhalif hareketler ve Turuncu Devrim ile devam eden süreç. 2004 yılında Ukrayna'da yapılan seçimlerde seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle ayaklanmalar oldu, ve yeniden tekrarlanan seçim sonucunda Batı yanlısı yönetim başa geçti. İç karışıklıklar yaşayan Ukrayna'da yeniden yapılan seçimlerde bu kez Rus yanlısı hükümet işbaşına geçti, ancak AB'ye uzak duran bu yönetime karşı protestolar büyüyünce, yeniden Batı destekli bir hükümet iş başına geçti. Rus etnik kökenden oluşan Donbas bölgesi de Rusya'nın yanında yer alarak, Kiev yönetimine karşı, Rusya'nın da desteğiyle bağımsızlıklarını ilan etti. Bütün bu dinamikler Ukrayna'yı Rusya'dan uzaklaştırıp Batı'ya yanaştırmıştır. Demokratik değerler ve insan hakları konusunda tartışmalı olan, ancak AB'ye ve NATO'ya üye olmak için teşebbüslerde bulunan Ukrayna, AB için tam üyeliğe kabul edilmekten ziyade, Rusya ile arada bir tampon bölge olarak Batı tarafından kullanılmaktadır. Çünkü AB için Ukrayna'yı AB'ye almak, Rusya ile sınırları olması anlamına geleceğinden bu Batı'nın pek istediği bir durum olmayacaktır. Batı Ukrayna'yı kendi güvenliği için arada tutmaya çalışan bir strateji izlemektedir. Ukrayna ise AB'nin kanatları altına girerek hem

²⁶⁶ Smith, D. J. 2002

²⁶⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46391387> (erişim tarihi: 30.11.2018).

Rusya'nın baskısından kurtulmak hem de kendini Batı değerleriyle çevreleyerek güvence altına alma istemektedir.

Baltık ülkeleri denize kıyısı olan, Avrupa ile jeopolitik açıdan daha etkileşimde olan ülkelerdir. Ancak, diğer taraftan yıllarca Sovyetler Birliği ülkeleri olarak, Sovyetler'in etkisi ve yönetimi altında yaşamışlardır. AB'ye yakınlaşmalarında başka dinamiklerinde etkili olduğu şüphesizdir. Çünkü Belarus'da eski Sovyetler Birliği ülkesidir. AB'ye yakın denge politikaları izlemeye çalışsa da, Rusya'ya yakınlığı ortadadır. Belarus denize kıyısı olmayan bir kara ülkesidir. Ukrayna ve Belarus'un Avrupa'lı komşuları olmakla birlikte, Ukrayna Macaristan, Romanya, Polonya gibi Avrupa ülkeleriyle sınır komşusudur. Belarus da tarihsel süreçte, Litvanya Krallığı, Prusya Dükalığı, Almanya, Polonya gibi güçlerin etkisi ve yönetimi altına girmiştir. Hatta Batı tarafından Katolik Hristiyan olmaya zorlanmışlar, diğer taraftan Ortodoks Hristiyanlık, Sovyetler öncesi dönemden beri Belarus'da çoğunluğun dini olmuştur. Ukrayna ve Belarus da hem Batı hem Rusya kültürünün etkisi altında tarihsel süreçte yoğrulmuş, büyük güç Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ve öncesinde Avrasyacılık sonrasında yeni Avrasyacılık tanımlarıyla kimlik arayışına girmişlerdir. Aslında yenilenen tanımlar ve değişime uğrayan tanımlar eski Sovyetler Birliği'ne bir kimlik ve aidiyet duygusu tanımlamaktan başka bir şey değildir. Rusya, bu ülkeleri kendi liderliğinde tekrar tek bir çatı altında birleştirmek istemiştir. Avrasyacılık, ne Doğu'ya ne Batı'ya ait olmayan bir tanım getirirken, Yeni Avrasyacılık daha kapsayıcı bir tanım getirerek etnik kökenleri farklı olsa da Avrasya bölgesinde yaşayan halkaları Avrasyalı kimliği altında birleştirmek istemiştir.

Ukrayna ve Belarus'un aynı etnik kökenden, kültürden, dilden ki kültürün yayılmasında çok önemli bir unsurdur, gelmiş olduğu halde Ukrayna Batı'ya yaklaşmıştır. Ukrayna'nın denize kıyısının olması onu diğer kültürlerle daha etkileşimli bir hale getirirken, jeopolitik açıdan bir kara devleti olan Belarus, en çok Rusya ile etkileşime girmiştir. Ukrayna Batı ile daha etkileşimli olduğundan Batı'nın sunduğu demokratik ve insan hakları değerleri benimsemek arzusu altında aslında Batı'nın ekonomik refahına ve istikrarına erişme isteği yatmaktadır. Ortak köklere rağmen, "*Renkli Devrimler*" muhalifler tarafından iktidar güçlerine karşı ortaya çıkmış, Batı destekli Neo-Liberal arzunun yaratıldığı ve refahın burada olduğu algısını eski Sovyetler Birliği ülkelerine dayatmıştır.²⁶⁸ Şüphesiz demokrasi, insan hakları ve Avrupa'nın değerleri, yatırımlar ve ekonomik kalkınma için, siyasi istikrar için olmazsa olmaz değerlerdir. Ancak, Batı Rönesans ve Reform tecrübesinden geçmiş, bunu içselleştirmiş ve iç güvenliğinde, istikrarında, siyasi ve ekonomik gelişmesinde bu değerlerle yol alabilmiştir.

²⁶⁸ Mitchell, A. Lincoln. 2014

Ancak, eskli Sovyetler Birliği ölkeleri, her ne kadar elit bir azınlığın yurt dışında eğitim görerek bu değerleri benimsemesi ve ölkeye getirmesi etkili olsa da daha çok eleştiri almıştır. Kendi ölkeleri içinde halk tarafından iselleştirelememiş bu değerlerin benimsetilmesi mümkün olmamıştır.

Eski Sovyetler Birliği ölkelerinin Avrupa'nın değerlerine sahip olduklarında, Avrupa gibi, gelişmiş istikrarlı bir yapıya kavuşacakları beklentisi iyi niyetli bir ütopyağır. Çünkü, bu noktada hatırlanması gereken unsur, Avrupa'nın ve Batı'nın sömürgecilikten gelen geçmişidir. Avrupa ve Batı, bu geçmiş ekseninde dünyanın birçok bölgesini kendi çıkarları doğrultusunda dizaynetmiştir. Bunu geçmiş dönemlerde, askeri çatışmalar ile yapmış, Soğuk Savaş döneminde ekonomik ve siyasi hegemonya ile sürdürmüş, küreselleşen dünya ile birlikte de ekonomik ağlarla ve kültür emperyalizmi ile kendine bağımlı kılmaya çalışmıştır. Ancak, Rusya'nın ve enerji zengini ölkelerin elindeki gücü akılcı kullanmaya başlaması Batı'nın stratejilerini zayıflatmıştır.

Ancak, otokratik rejimlerle ayakta kalabilen Rusya, Belarus gibi ölkeler, muhaliflerin Neo-Liberal arzularına karşı, devlet kontrolünde, iş birliği içinde enerji politikaları geliştirerek, NATO'nun, AB'nin yayılmacılığı karşısında ayakta kalabilmişleridir. Renkli Devrimler, Batı'nın hayalini ve değerlerini yaşama arzusudur, ancak Batı'ya rağmen Batı'nın değerlerini yaşamak arzusu ne kadar gerçekçidir. Batı sömürgecilik arzusundan tam olarak kurtulabilmiş midir? Yoksa gerçekten amacı, Batı'lı değerleri tüm dünyaya samimi olarak yayma arzusu mudur? Bu arzu ne kadar gerçekçidir? Positivist ideolojilerin karşısında Realist ideolojinin zaferi burada irdelenmesi gereken önemli bir husustur. Devletlerin devamı için zaruri olan, tıpkı enerjinin sürdürülebilirliğinin kritik önemi gibi, devletlerin var oluşlarının sürdürülebilir olması noktasında büyük gler Machiavelli'nin yolundan giderken, evre ve yakın evre ölkelerini de etki alanı altına alıp, kontrol ederek, kendi var oluşlarını devam ettirme abalaları ile politikalarını sürdürmektedirler.

Gürcistan'da 2004'de benzer şekilde “*Gl Devrimi*”, Kırğızistan'da 2005 yılında “*Lale Devrimi*” yaşanmıştır. Bozulan ekonomik koşullar ve yolsuzluklar, siyasi istikrarsızlık gibi sebepler bu devrimlere zemin hazırlamıştır.²⁶⁹Demokrasi ve Batı'lı değerlere geçme abalaları gibi görünen bu devrimleri, bu kavramlarla açıklamak yetersiz olacaktır. Aslında özünde büyük glerin dünya sahnesindeki rekabetlerinden başka bir şey olmayan renkli devrimler, Rusya,

²⁶⁹ Mackinnon, M. 2007.

ABD, AB'nin uluslararası politikada kendilerine güç kazandırma ve manevra alanlarını genişletme çabalarıdır.²⁷⁰



Harita 3.10: Donbas Jeopolitik Önemi – Kaynak: Google Haritalar

Ukrayna, Rusya'nın Karadeniz hakimiyeti için jeopolitik açıdan önemli olduğundan, AB ve Batı'nın Karadeniz'i kontrol etmesi karşısında stratejiktir önemi vardır. Rusya ile büyük bir alana yayılmış olan 2295 kilometrelik bir kara sınırına ve 321 kilometrelik bir deniz sınırına sahiptir. Güvenlik açısından oldukça büyük ölçekli bir sınır uzunluğu olduğundan Rusya ve AB için stratejik önemi bulunmaktadır. Ukrayna'nın Batı'yla yakınlaşmasını, Batı yanlısı liderin de önemi bulunmaktadır.²⁷¹

Belarus Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra bağımsızlığını ilan etti. 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra Rusya ile çok yakın olmama politikaları izlemiş, AB ile yakınlaşmış, ancak 1994 yılında seçilen ve hala devletin başında bulunan A. Lukaşenko Rusya ile daha yakın politikalar izlemiştir. AB ve Rusya arasında denge politikaları izleme stratejisi bulunsa da, Rusya ile askeri, ekonomik, siyasi ittifakları bulunmaktadır.

Belarus ve Rusya karşılıklı bağımlılıkları olan iki ülkedir. Belarus ekonomisi açısından, enerji alanında daha çok Rusya'ya bağımlıyken, Rusya için de Belarus kendi güvenliği için önemli jeopolitik konuma sahip bir ülkedir. AB ve ABD, 30 yıldır iktidarda bulunan Lukaşeno'yu, AB'nin insan hakları, demokratik değerler gibi ilkelere aykırı bulduğunu ileri sürerek birtakım ekonomik yaptırımlarda bulunmaktadır. AB'nin yaptırımları karşısında

²⁷⁰ Dunlop, J. B. 2012

²⁷¹ Wilson, A. 2014.

Belarus Rusya'ya yakınlaşmıştır. Belarus ve Rusya arasında karşılıklı bağımlılıklarından dolayı kazan-kazan ilişkisi bulunmaktadır. Belarus ekonomisi büyük oranda Rusya'dan aldığı ve işlediği ham petrol ürünlerine bağlıdır. Ayrıca altyapı olanakları ve teknolojileri konusunda Rusya en büyük yatırımcısıdır.

AB Belarus'u Polonya'ya kendi toprakları üzerinden yasa dışı göçe bilinçli olarak izin vermekle, ayrıca paralı askerleri sınırlarda muhafaza ettiği hatta bunları eğittiği ile ilgili ortaya attığı gerekçeleriyle birtakım ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamaktadır. Bu yaptırımlar AB'nin kendi güvenliğini koruma çabaları ve kendini hem politik, ekonomik, askeri güvence altına alma çabaları olsa da tam tersine Belarus'u Rusya'ya daha çok yakınlaştırarak, AB için olumsuz bir tabloya dönüştürmektedir. Bu noktada asıl önemli olan Belarus halkının kime destek verdiğidir. Lukaşenko Rusya ile geliştirdiği ilişkilerinden dolayı Rusya tarafından ve Çin tarafından desteklenmektedir. 1994 yılında iş başına gelen Lukaşenko, 2015 yılında yapılan seçimlerde %83,5 oyla seçilmiştir.²⁷² 2022 yılında Putin Minsk'de yaptığı bir konuşmada *“Belaus bizim için sadece on yıllardır karşılıklı çıkarlarımızı göz önünde bulundurduğumuz ve birlikte çalıştığımız iyi bir komşumuz değil, Belarus bizim için kelimenin tam anlamıyla müttefiktir”* demiştir.

3.9. Farklı Jeopolitik Senaryolar Işığında Belarus'un Enerji Koridoru Olarak Bir Değerlendirmesi ve Olası Stratejik Öngörüler

Rusya ekonomisini ve dış politikasını büyük ölçüde enerji faktörü belirlemektedir. Elindeki zenginliği iyi yönetmek Rusya'nın varoluş mücadelesinin önemli bir parçasıdır. AB enerji bağımlılığı dışında Çin ve Hindistan gibi yoğun nüfuslu ve sanayisi gittikçe artan enerji ihtiyacıyla öne çıkan ülkeler, Rusya için önemli enerji partnerleridir. Enerji imparatorluğunu yaymak için, Rusya, AB'nin yeni arayışları karşısında, Azerbaycan, Kazakistan gibi enerji zengini ülkeleri Moskova'nın enerji merkezli politikalarının etrafında konuşlandırmak istemiştir. Orta Asya'ya yönelen Rusya, Özbekistan ve Kazakistan ile *“üçlü gaz birliği”* kurmak istemiştir. Rusya Druzhba Boru Hattı ile Kazakistan'dan Almanya'ya akan petrolün miktarını arttırarak, karşılıklı kazanç sağlamıştır. Karşılıklı kazanç çerçevesinde Kazakistan Çin'e taşınan Rus petrolünün süresinin 2034 yılına kadar uzatılması kararı almıştır. Kazakistan ayrıca Rusya'dan Çin'e taşınacak olan bir doğal gaz boru hattının inşa edilmesinin istemiştir. Bu boru hattı Rusya'ya AB karşısındaki kaybını telafi edecek niteliktedir.²⁷³

²⁷² Marples, D. R. 1996

²⁷³ <https://www.ankasam.org/rusya-kazakistan-arasinda-ivme-kazanan-enerji-iliskileri/> (erişim tarihi: 16.06.2023).

Rusya, tıpkı AB ve NATO'nun Doğu genişlemesi gibi, kendi enerji imparatorluğunu Doğu'ya doğru genişletme stratejileri izlemektedir. Atlantik'in Rusya'yı çevreleme politikaları karşısında, enerjiyi çevreleme politikaları izlemektedir. Kırım'ın ilhakı, Belarus Jeopolitiği, Donbas bölgesi, Rusya'nın Batı'yı ve enerjiyi çevreleme politikalarıyla paralellik göstermektedir. Rusya'ya bağımlılığı azaltmak adına, ABD LNG gazına, Azerbaycan, Kazakistan, Afrika'da Cezayir ve Nijerya gibi ülkelere yönünü çevirme politikaları izleyen AB, burada da Rusya'nın enerjiyi çevreleme politikalarıyla karşılaşmaktadır.

Belarus'un enerji alanında ve ekonomik alanda Rusya'ya olan ihtiyacının büyüklüğü, Belarus için Rusya her zaman kaçınılmaz bir müttefik olacaktır. Rusya'nın enerji gücü, Belarus'un ekonomik büyümesi ve rekabet gücü için önemli bir faktör olup, Belarus'un dış politikasının belirlenmesinde önemlidir. Büyük oranda ekonomisinin Rusya'dan aldığı ham petrolü işleme üzerine olan Belarus, bu avantajı hiçbir zaman kaybetmek istemeyecektir. Belarus da Rusya için vazgeçilmez bir müttefiktir. Ukrayna savaşında, askeri alanda ortak hareket eden iki müttefik ülkedir. Rusya'nın enerji alanında yaşayacağı bir kriz, Belarus'un ülke ekonomisini ve enerji güvenliğini de etkileyecektir. Belarus'un Rusya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri, Belarus'un bölgesel güç ilişkilerini ve sınırdas olan iki ülke ortak savunma anlaşmalarıyla hem ulusal güvenlik hem de enerji arz güvenliği anlamında kazançlar elde etmelerine imkan sağlayacaktır.

3.10. Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Huntington'un Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeni

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Fukuyama'nın "*Tarihin Sonu ve Son İnsan*" tezi liberal demokrasinin galip geleceğini ve tarihin sonuna gelindiğini iddia ediyordu.²⁷⁴ Ancak, Doğu'da Çin'in yükselişi ve Rusya'nın yeniden küllerinden doğmaya başlaması, elindeki enerji gücü ve bunu özellikle Putin ile etkili bir siyasi araca dönüştürebilme potansiyeli, bu tezi oldukça zayıflatmış gibi görünmektedir. Çin'in otoriter kapitalist bir modelde yükselişi, politik ve ekonomik kazanımları, liberal demokrasiyi nihai bir küresel sistem olarak gören Fukuyama'nın tezini sarsmıştır. Rusya'nın otoriter ama başarılı ekonomik ve politik manevraları Fukuyama'nın "*Tezinin Sonu*"nu getirmiş gibi görünmektedir. Yine İran'ın büyük bir güç olarak yükselişi,²⁷⁵ küresel dengeleri etkilediğini söylemek mümkündür. Liberal demokrasinin tekilliği üzerinde şekillendirdiği tezinin aksine uluslararası sistem çok kutupluluğa doğru evriliyor gibi görünmektedir. Fukuyama'nın liberal ekonomi sistemi ile

²⁷⁴ <https://www.indyturk.com/node/438181> (erişim tarihi: 21.11.2021).

²⁷⁵ Pollack, K. M. 2004.

dünya barışının sağlanacağı tezi,²⁷⁶ dünya barışının hala sağlanamamış olmasında açık anlamlar içermektedir. Ancak, liberal ekonomi ve devletler arasındaki, şirketler arasındaki iş birlikleri bu barışa katkı sunmaktadır. Ancak, diğer tarafta nihai barışı getirmemiş, büyük güçlerin etki alanlarını genişletmeye çalıştıkları bölgesel çekişmelere sahne olarak sürekli dengeye oturmaya çalışan ama oturamayan, hareketli ve hararetle bir sisteme dönüşmüştür.

Liberal ekonomi sistemi “*tarihin sonunu*” getirmemiş, eski devlet kontrolü sistemiyle, rekabetçi liberal sistemin bir karmasını yaratmıştır. Rusya, Suudi Arabistan, İran gibi enerji zengini ülkeler, enerji imparatorluklarını, Batı’nın hakim olma ve kontrol etme imparatorluklarına kaptırmak üzereyken, dünyada enerji krizleri yaşanmış, OPEC enerji piyasasını kontrol etmek, daha istikrarlı bir fiyatlandırma ve güven piyasası yaratmak üzere, rekabeti ortadan kaldıran ve sermayenin tekel kaynaklara aktığı tekelci piyasaya bir fren mekanizması oluşturmuş, sonrasında Rusya, dışarıya akan sermayesini tekrar yurt içine döndürmek için devlet kontrolünde enerji şirketleriyle iş birliği içinde enerji piyasasını yöneterek, piyasaya yeni bir yön vermiştir. Enerji piyasası bu süreç sonrasında çatışmaya değil iş birliğine dayalı kazan-kazan stratejilerine evrilmiştir. Ancak, dünyadaki çift kutuplu sistem siyasi anlamda, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ve sonrasında takip eden süreçle birlikte tek kutuplu ve tekelleşen Batı sistemine döndüğü sırada, Rusya yeniden bir enerji gücü olarak ortaya çıkmış, Avrasya ve çevre, yakın çevre stratejileriyle etki alanını genişletmeye çalışmış, bu sırada Çin ve Hindistan gibi yükselen güçlerle iş birliği yaparak, bölgesel olarak da en başta Belarus’u yanına alarak, yeni dinamikler etrafında yeni dengelerin oturmasına evrilen daha ılımlı çekişme sistemi şekillenmiştir. Bu yeni sistemin daha ılımlı olması tercihten çok, yeni dinamiklerin artık sert-yumuşak güç arasında kalan ılımlı ortamın, gelişen dinamikler tarafından zorunlu olarak ortaya çıkmasındandır. Atlantik, arzu ettiği tek kutupta kalıcı olamamış, Avrasya bölgesindeki yeni dinamikler, Rusya’yı çevre güçleriyle birlikte enerji ekseninde daha çok söz sahibi bir güç olarak ortaya çıkartmıştır. Teknolojik ve askeri, ekonomik, siyasi anlamda halen dünyada önemli bir güç olsa da Batı, Doğu karşısında yenilmemiş, ancak büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Bu direnç Rusya’yı güçlendirirken, Batı’yı güçsüzleştirmese de direncini kırmıştır. Bu sebeple yeni enerji alternatif arayışları, yenilenebilir enerji gibi kaynaklara yönelme politikaları güden özellikle AB tarafı, yine de enerjide Rusya’ya ve Doğu’ya bağımlılıktan kurtulamamıştır. Liberal sistem nihai son olmamış, çok uluslu ve çok tabakalı iç içe geçen ilişkiler ve iş birlikleri ağlarıyla, birbirinden kopamaz bir hale dönüşmüştür. Kontrollü liberalizm enerji ilişkilerinde uluslararası ilişkileri ve enerjinin

²⁷⁶ Fukuyama, F. 1992:432.

yönetimini şekillendirmiştir. Çinli yazar ve tarihçi Kishore Mahbubani'nin "*The Great Convergence: Asia, the West and the Logic of One World*" adlı eserinde Asya'nın yükselişi ve Batı'nın üzerindeki yansıması üzerine "*Doğu'nun Batı'ya karşı zaferinden söz etmiştir*". Avrasya bölgesindeki enerji eksenindeki güç dengelerinin, Doğu'nun Batı'ya karşı zaferi olarak değerlendirmek çok yanlış olmayacaktır. 1978 yılında reform ve genişleme etki alanını genişletme politikalarıyla yükselen güç Çin, 2000'li yıllarda dünya ekonomisinde önemli bir aktör haline gelmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika'da, bölgesel ve küresel bir güç olarak yükselmiştir. 20. yüzyılda Doğu Avrupa ve Asya'da geniş bir nüfuz alanına sahip olan Rusya, 2000'li yıllarla birlikte iç istikrar sağlayarak ekonomik büyüme yaşamış, enerji gücünü iyi kullanarak Avrupa enerji güvenliği üzerinde önemli bir aktör haline gelmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Şanghay İş Birliği (ŞİÖ) gibi ekonomik ve siyasi ittifaklarla gücünü genişleterek, küresel alanda avantaj elde etmiştir.

Fukuyama'nın tezini doğrulayan ABD ve AB ülkeleri liberal demokrasi, piyasa ekonomisi, demokrasi gibi değerlerle ekonomik kalkınma ve refah sağladılar. Rusya, Fukuyama'nın tezini zayıflatmaktadır. Çin otoriter yönetimiyle ancak başarılı ekonomik atılımlarıyla, tek partili yönetimiyle Fukuyama'nın tezine meydan okumaktadır. Avrasya, Afrika ve Latin Amerika ile güçlü ekonomik ve diplomatik ilişkileri, liberal demokrasinin evrensel bir güç olmadığını ortaya koymaktadır Gene Suudi Arabistan ve Arap Emirlikleri'ndeki ülkeler, güçlü otoriter yönetimleri ve ekonomik kalkınma stratejileri ile dikkat çekmektedir. Asya'da Hindistan, Güney Kore ve Japonya demokratik yönetim biçimleri ile ekonomik kalkınmayı birleştirmiş, Fukuyama'nın tezine uygun örneklerdir. Özellikle Güney Kore ve Japonya ekonomik başarıları ile ve demokratik değerleri ile küresel sahnede önemli aktörlerdir.

Huntington Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya politikalarının ana çatışma ekseninin ideolojik değil, kültürel ve medeniyet temelli olacağını öne sürmüştür.²⁷⁷ Ülkeleri ve bölgeleri birtakım medeniyetlere ayırmıştır. ABD ve AB ülkeleri Batı medeniyeti olarak, ekonomik, askeri ve kültürel üstünlüklerini koruyacaklardır ve dünya liderliği misyonunu sürdüreceklerdir. Ancak, küreselleşme ve göç, Batı toplumlarında çok kültürlülü ve entegrasyon sorunlarını beraberinde getirmiştir. ABD'nin küresel liderliği, Çin'in ekonomik ve askeri yükselişleri karşısında zayıflamıştır. 11 Eylül saldırıları Huntington'ın İslam medeniyeti ve Batı arasındaki çatışmalara bir örnek teşkil edebilir, ancak, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da farklı mezhep çatışmaları bölgede istikrarsız bir durum oluşturmaktadır. Çin medeniyetinin askeri ve ekonomik üstünlüğü Batı'ya meydan okumaktadır. Asya- Pasifik bölgesinde ve küresel

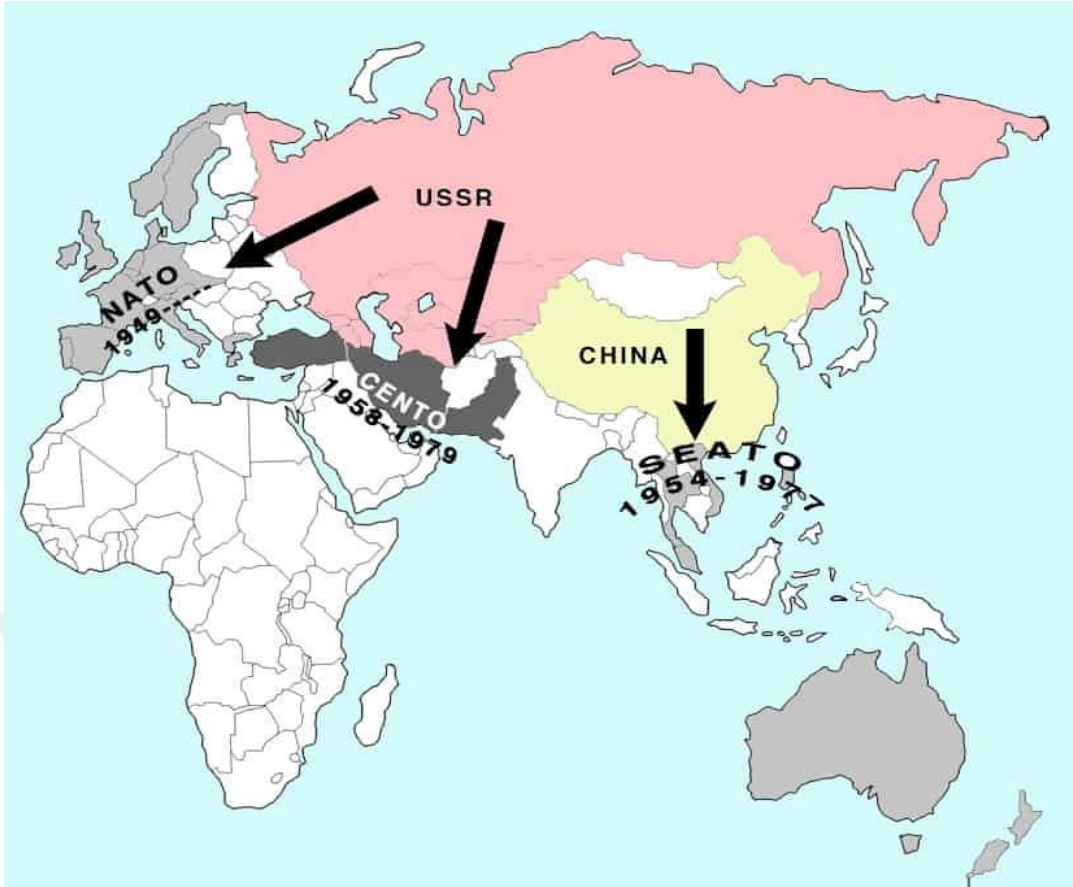
²⁷⁷ Huntington, S. 1996.

dengelerde etkili, güçlü bir aktör olarak dünya dengelerini etkilemektedir. Huntington'ın Ortodoks Hristiyanlığın temsilcisi olarak gördüğü Rusya, Batı değerlerine karşı kendi medeniyeti ile sahnededir. Ukrayna Savaşı, Rusya'nın kendi Slav kökleri ile savaşı gibi görünse de aslında Batı ve Ortodoks medeniyeti arasında bir çatışmadır. Büyük bir etnik, kültürel, dini çeşitlilik içeren Afrika medeniyeti de iç çatışmalar ve istikrarsızlıklar için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Ancak, küreselleşme, ekonomik entegrasyon, teknolojik gelişmeler, medeniyetler arası iş birlikleri kültürlerin etkileşim potansiyelini arttırmaktadır. Örneğin Rusya'nın Orta Doğu, Orta Asya'daki enerji yatırımları ve iş birlikleri aynı zamanda altyapı projeleri ve bu projelerde çalışan insanların diğer ülke kültürüyle etkileşime girmesi anlamına da gelmektedir. Sosyal medya ve internetin gücünü de burada eklemek gereklidir. Medeniyetler çatışmasından ziyade iş birliği ve karşılıklı etkileşimin söz konusu olduğu yeni bir dünya düzeni oluşmuş durumdadır.

Enerji güvenliği, modern devletlerin stratejik doktrinlerinin temel taşı olarak yükselirken, enerji arzının istikrarsızlığı uluslararası krizlerin tetikleyicisi olmaktadır. Bu cümle Fukuyama'nın, tarihin sona erdiği iddiasına karşı enerji güvenliğinin hala kritik bir mesele olduğunu vurgular. Enerji kaynaklarının kontrolü, uluslararası arenada hegemonik güç mücadelesinin yeni yüzüdür. Brzezinski'nin, küresel güç mücadelesinde enerji kaynaklarının önemini vurgulayan görüşlerine dayanır. Enerji kaynaklarına sahip olanlar, uluslararası ilişkilerde pazarlık gücünü elinde bulunduran yeni çağın liderleridirler. Bu ifade Fukuyama'nın devlet inşası ve güç dengeleri üzerine yaptığı analizlerle eşleşmektedir. 21. yüzyılın süper güçleri, enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların dağıtımını kontrol etme kapasitesine göre yeniden şekillenmektedir. Brzezinski'nin, enerji kaynaklarının modern süper güçlerin tanımında ne kadar önemli olduğunu açıklayan görüşlerini yansıtmaktadır.²⁷⁸

Avrupa Birliği nasıl yıllarca süren rekabet ve çatışmalardan sonra ortak “*fayda*” paydasında kurulduysa yakın gelecekte, son yıllarda etkisinin iyice hissedildiği “*iklim krizi ve su sorunu*” etrafında insanlık ortak bir payda etrafında birleşebilirler ya da medeniyetlerden ziyade bu noktada sınıflar arası bir çatışma söz konusu olabilir. Küresel ısınmanın artan etkileri ve uluslararası küresel sorunlardan olan “*su krizi*” enerjinin önüne geçerek, yaşamsal özelliğiyle, eğer yeni teknolojilerle yeni çözümler bulunamazsa, yeni dünya jeopolitikalarının oluşturulmasında en önemli dinamikler olarak dünya politikalarını şekillendiren en önemli aktörler olabilirler.

²⁷⁸ Francis Fukuyama, 1992: 45-78; Zbigniew Brzezinski, 1997: 38-55; Francis Fukuyama, 2004: 112-134; Zbigniew Brzezinski, 2012: 89-105.



Harita 3.11: Yeni Dünya Düzeni, Fukuyama ve Huntington – Kaynak: Google Haritalar

Soğuk Savaş jeopolitikçilerinden Zbigniew Brzezinski, Avrasya'nın "*Büyük Bir Satranç Tahtası*" olduğunu ve bu bölgeye hâkim olmanın küresel gücü elinde tutmak anlamına geleceğini ortaya atmıştır. Avrasya bölgesi dünya nüfusunun %70'den fazlasını ve dünya GSMH'sinin %60'ını elinde bulundurmaktadır. Dünya enerji kaynaklarının dörtte üçü Avrasya bölgesindedir. Avrasya'nın gücünü elinde tutmak o yüzden önemlidir.²⁷⁹ Brzezinski Rusya, Çin ve Hindistan'ın ve Avrupa'da Almanya ve Fransa'nın Avrasya'daki jeostratejik oyuncular, Ukrayna, Türkiye, Azerbaycan, İran ve Güney Kore'yi de jeopolitik oyuncular olarak sınıflandırmıştır.

Huntington, yeni düzende, ideolojik ve ekonomik çatışmalar yerine, kültürel ve inanç çatışmalarının yaşanacağı tezini öne sürmüştür. İslam, Konfüçyizm ve Batı Hristiyan medeniyetleri temelinde 8 medeniyete ayırdığı dünya medeniyetlerinin çatışacağı tezi,²⁸⁰ uluslararası ilişkilerde ekonomiyi ve ekonomideki enerjinin rolünü biraz hafife almak olacaktır. Dünyada tüm çatışmalar enerji ve ekonomik çıkarlar etrafında dönmektedir. I. ve II: Dünya Savaşları Emperyalizmin paylaşım savaşlarıydı. Büyük güçler arasında yapılan savaşlar bugün

²⁷⁹ Frankopan, P. 2015.

²⁸⁰ Huntington, S. 1996.

ekonomik savaşlar olarak, büyük enerji şirketleri ve devletler arasında, merkez, çevre, yakın çevre ülkeleri kendi hakimiyet alanlarına çekmeye çalışarak, kara, deniz ve hava hakimiyeti kurma çabalarıdır. Jeopolitik önemi olan ülkeler üzerinde kontrol sahibi olarak, büyük güçler karşılıklı savaşmak yerine, bu ülkeleri birer kalkan olarak kullanıp, jeopolitik güç elde etmek arzusu ile politikalarını belirlemektedirler. Ukrayna savaşı buna bir örnektir. Ukrayna zengini bir ülke değildir, ancak Batı ve Doğu bloğu arasında stratejik bir ülkedir. Ukrayna kökleri itibarıyla Rusya ve Belarus ile aynı tarihi geçmişe kültüre sahip bir ülkedir. Batı ülkeleriyle de sınırları olması elbette onu jeopolitik açıdan etki altına almıştır, ancak etnik kökenlerinden dolayı Rusya ve Belarus ile yakın olması gerekirken, Batı ile ittifak içine girmiştir. Medeniyetler Çatışmasına ters bir durum oluşturması ve burada asıl aktörün ekonomi olması ve Batı değerlerine ancak daha çok Batı'nın refahına sahip olmak istemesi, halkın bir azınlık hariç, Batı'ya yaklaşmasında etkili olmuştur. Dünyanın tüm Müslümanlarının birleşmediği gibi, birbirleri ile savaşlar ve çatışmalar yaşaması, bu tezi tamamen çürütmese de biraz zayıflatmaktadır. Kültürler etrafında insanlar ve toplumlar kendilerine benzeyen ve daha yakın buldukları kültür etrafında birleşebilirler. Ancak, burada da ekonomi asıl belirleyici rolü oynayacaktır. Merkez gücün enerji olduğu, kültür, sanat, sosyal hayat, ideolojiler, inanç sistemleri gibi değerler etrafında birleştirilen ya da ayrıştırılan halkların, öteki üzerinden beslenerek var olabildiği, küreselleşme ile tekelleşme arasında, tek kültürlülükle, çok kültürlülük arasında sıkıştığı, ya da öteki üzerinden kimliğini tanımlamaya çalıştığı “*Yeni Dünya Düzeni*”, bir dengeye oturamadığından, yeni bir kimlik tanımlamasını ihtiyaç duymaktadır.

Dünyada gelmiş geçmiş tüm savaşlar, çatışmalar ve anlaşmazlıklar daha fazla güç elde etmek için yapılmıştır. Kültürün dinin, dilin fethedilen topraklarda yayılmaya çalışılmasının altında, bu değerlerin birleştirici güç olması yatar. Ancak, ekonomi ve refah olmadan hepsi hiç birşeydir. Avrupa Birliği, demokrasi ve insan hakları değerleri etrafında birleştirici bir tutkal oluşturmuş, ancak bunu refah ekonomisi ile taçlandırmıştır. Ekonomi ile taçlanamayan ülkeler, çatışmaya devam etmişlerdir. Uluslararası ilişkilerin özünde ekonomi, onun özünde de enerji faktörü bulunmaktadır. Uluslararası ilişkilerin ekonomik boyutu enerjinin bu ilişkilerdeki stratejik önemi, uluslararası politik ekonominin temelini oluşturur.²⁸¹ Halkına ya da ülkesine bu ayrıcalığı sunabilen ülkeler, toplumsal refah ve barış konusunda daha şanslılardır.

²⁸¹ Oatley, T. 2020.

Tablo 3.2: Medeniyetler Etkileşim Modeli

FAKTÖR	TANIM	ETKİLERİ	ETKİLEŞİMLERİ
Ekonomi	Bir Toplumun Üretim, Tüketim Gelir Dağılımı, Refah Düzeyi	>Yaşam Standartlarını Belirler >İş İmkanlarını Etkiler >Gelir Dağılımı, Toplumsal Eşitsizliklere Etki Eder	>Ekonomik Koşullar, Kültürel ve Sosyal Yapıyı Etkiler >Din, Kültür ve Medeniyetle Etkileşim Halindedir
Din	İnanç Sistemleri, Manevi Değerler, İbadet ve Ritüeller	>Bireylerin Yaşam Tarzını Belirler >Toplumsal Normları Etkiler >Ahlaki Değerlerin Oluşmasını Sağlar	>Din, Kültür ve Medeniyetle Etkileşim Halindedir >Sosyal Yapı ve Kültürel Normlar Üzerinde Etkilidir
Kültür	Toplumun Normları, Gelenekleri, Dil, Sanat ve Edebiyatı	>Toplumsal Kimliği Belirler >Davranış Biçimlerini Etkiler >Değerlerin ve İnaçların Aktarımını Sağlar	>Kültür, Din ve Sosyal Yapıyı Etkiler >Ekonomik Koşullar Kültürel Normları Belirler
Sosyal Yaşam	Bireyler Arası İlişkiler, Toplumsal Yapı, Aile, Arkadaşlık, Çevre	Toplumsal Dayanışmayı Sağlar >Toplumun Organizasyonunu Belirler >Toplumsal Rollerini Belirler	>Ekonomik Koşullar ve Kültür ile Etkileşim Halindedir >Din ve Kültür ile Etkileşim Halindedir
Medeniyet	Toplumun Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Yapısı ile Doğrudan İlişkilidir	>Değerleri, Normları ve Yaşam Tarzını Belirler >Bilim, Sanat ve Teknolojik Gelişmeleri Etkiler	>Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapıyı Etkiler >Din, Kültür ve Medeniyetle Etkileşim Halindedir

İmparatorluklar, imparatorlukların yıkılışı, sıcak savaşlar, soğuk savaş ve soğuk savaş sonrası ve küreselleşen dünya. Askeri ve ideolojik çatışmalardan, iki kutuplu dünya düzenine, fiziki coğrafya işgallerinden, ekonomik ve kültürel işgallere, iletişim ve medya ağları ile zihinlerin işgal edilmesi ve yeni dünya düzeni. Büyük çaplı askeri savaşların ve coğrafi işgallerin yerini bölgesel işgallerin ve hegemonyaların aldığı yeni düzen. Dünya Savaşları, Soğuk Savaş dönemindeki çift kutuplu sistemi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, tek kutuplu dünya düzeni ve sistemin dengeye oturma çabaları. Rusya FEDERASYONU'NUN ortaya çıkışı ve ABD'nin tek kutup arzusuna karşı, Rusya'nın çok kutuplu dünya sistemi arzusunun bölgesel ve ekonomik mücadeleler etrafında şekillenmesi ve yeni mücadele alanlarının ortaya çıkması. Rusya'nın Atlantik karşısında ve genişleyen AB ve NATO politikaları karşısında Avrasyacılık politikasıyla bölgesel güç olma mücadelesini takiben, elindeki enerji kartı ile dünya siyasetinde yeniden söz sahibi bir aktör olma girişimleri. ABD, AB ve Batı karşısında elindeki enerji gücünü birleştirme çabaları çerçevesinde, kurduğu bölgesel ittifaklar. Enerjinin gücünü, siyasi güç olarak kullanma çabaları ekseninde Atlantik karşısında Avrasyacılık konsepti. Bu merkez güçlerin, çevre ve yakın çevre ülkeleri etki alanlarına alarak güç kazanma stratejileriyle paralel yürüyen enerji zengini ülkelere hâkim olma ve Enerjiyi kontrol etme girişimleri etrafında şekillenen dünya siyaseti.

M.Ö. 4. yüzyılda Platon, Devletleri canlı bir organizma olarak görmekte ve bu organizmanın ancak “*bütün*” yapı içinde varlığını sürdürebileceğini ileri sürmektedir.²⁸² Eğer Devletler ve dünya siyaseti bir canlı organizmaya, bu organizmanın yaşayabilmesi her bir kısmının birbiriyle uyum içinde olmasına bağlıdır. Organizma içinde bir organın bir diğer organa Savaş açtığı düşünülemez. Bağışıklık sisteminin kendi vücut hücrelerini zararlı olarak algılayıp, kendi hücrelerine saldırması sonucunda “*ölüm*” olayı gerçekleşir. O halde, canlı organizmaya benzeyen bu sistemde, çatışma organizmayı yok edecektir. Yok edici savaşlar yerini, ekonomik savaşlara bırakmıştır. Bu mücadelede, Belarus gibi enerji transiti ülkeler, hayati organların yanında, sistemin işleyişinde stratejik önemi olan unsurlardır. Bugün küreselleşen dünyada, enerji ortak çıkarıyla ve karşılıklı bağımlılıklarla birbirine bağlanmış çok daha büyük ve karmaşık bir organizmaya dönüşmüş olan dünya sisteminde, “*Avrasya'ya hâkim olan dünyaya hâkim olur*” söylemleri arasında büyük güç mücadelelerine sahne olan Avrasya bölgesi, dünya siyasetinin şekillenmesi açısından çok önemlidir. Aynı zamanda devletin sürekliliğinin ancak “*akılcı, iradeli ve istekler*” ile oluşturulmasından bahseden Platon,

²⁸² Platon. 2020.

izlenecek yol haritasını önümüze ermiştir. Organizmanın yaşamı, “akılcı, iradeli istekler” etrafında şekillenmesine bağlıdır.

Rusya Federasyonu, AB ve NATO’nun yayılmacı politikaları karşısında jeopolitik üstünlük elde edebilmek için eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle ve Çin, Hindistan gibi diğer bölgesel güçlerle ittifaklar kurmuş, AB’nin hem Rusya’nın enerjisine olan bağımlılığını sürdürmesini istemiş, hem de enerji zengini diğer ülkelerle anlaşmalar yaparak, AB’nin alternatif arayışları karşısında, kendine bağımlı hale getirmek istemiştir. Bu mücadelede sahip olunan enerji zenginliğini iyi yöneterek, bu küresel oyunda şah rolüne soyunan Atlantik karşısında, Rusya mat olmamak için önemli taşları elinde bulundurmaktadır.

Çevre ülkeleri etki alanları altına çalışan büyük güçler bu mücadelede “hibrit tekniklerle” karşımıza çıkmaktadırlar. Çatışmalar artık karma bir şekilde karakterize edilerek, devlet dışı aktörlerin rolleri etkilidir.²⁸³ Muhalif grupların küçük çaplı çatışmaların siber yöntemlerle desteklenmesi gibi yeni dönem savaş teknikleri ortaya çıkmıştır. Rusya Ukrayna Savaşı hibrit savaş örneğidir. Oysa yapay zekanın geliştirildiği ve yapabileceklerini sınırının hayal bile edilemediği günümüzde ve gelecekte bilginin gene dünyayı yönetecek güç olacağını tahmin etmek kahinlik olmayacaktır. Teknolojik üstünlüğe sahip olan, dünya siyasetinin efendisi olacaktır. Rusya teknolojik gelişmelerin çok gerisinde almamakla birlikte Batı’nın bu konudaki üstünlüğü yadsınamaz ve onun hızına yetişmek çok mücadelecı bir yoldan geçmektedir. Bu küresel oyunda kurallar var gibi görünse de aslında görünmeyen gölge kurallar dizisi de dinamikleri şekillendirmektedir. Rusya, Doğu Avrupa bölgesinde eski Sovyetler ülkeleriyle stratejik ve jeopolitik bir üstünlük yakalama çabasındadır. Ayrıca yükselen iki büyük güç Çin ve Hindistan yeni dinamiklerin şekillenmesinde etkili iki önemli aktördür. Avrasya bölgesinde de Avrasyacılık misyonu ile tarihten gelen bir hedef belirleyen Rusya bu bölgede etki alanını genişletebilmek için Avrasyacılık terimine de yeni tanımlar eklemiştir. Klasik Avrasyacılık çok kapsayıcı olmadığından Yeni ve Modern Avrasyacılık tanımlamaları yapılarak, yeni kimlik betimlemeleri üzerinden daha kapsayıcı bir hale büründürülmüştür. Buradaki amaç kapsayıcı bir kimlik tanımlamasıyla, çevre ülkeleri kendi etrafında toplayarak Batı’ya karşı jeopolitik güç elde etmektir. Bağımsızlıklarını kazanmış, ayrı birer ulus gibi hareket etmek isteyen eski Sovyetler Birliği ülkelerinin direnciyle karşılaşan Rusya, etki alanını genişletebilmek için enerji üzerinden stratejiler geliştirmiştir. Çıkarları doğrultusunda Batı’yla da iyi ilişkiler kurmak isteyen üç Baltık ülkesi, Letonya, Litvanya, Estonya 2004 yılında Avrupa

²⁸³ Hoffman, F. G. 2007.

Birliği'ne, yine 2004'de NATO'ya da üye olmuşlardır.²⁸⁴ Batı destekli Renkli Devrimler'le içerdeki muhalifler ile isyanlar yaşıyan eski Sovyetler Birliği lkelerinden Ukrayna gibi lkeler, Rus kökenli Donbas bölgesi gibi bir bölge hariç Batı'ya yaklaşımlıdır. Belarus ise Doğu-Batı arasında denge stratejisi izlemeye çalışmakla birlikte Batı yaptırımları karşısında Rusya'ya yakınlışmaktadır. Enerji ilişkileri ve iş birlikleri ekseninde şekillenen ilişkiler, karşılıklı çıkar ve karşılıklı bağımlılıklar etrafında şekillenmektedir. Her ne kadar Avrupa Birliği ve Rusya karşıt kutuplar gibi görünse de AB'nin Rusya'ya olan büyük oranlardaki enerji bağımlılığı, ve Rusya için de AB'nin büyük bir pazar olması, her iki tarafı da kapı arkasındaki ortaklar yapmaktadır. Nitekim, AB yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelse de, Rusya'ya olan bağımlılığı devam etmektedir. Karşılıklı enerji bağımlılığı çerçevesinde her iki taraf da alternatif yollar arasalar da üretici-tüketicisi ekseninde büyük oranda birbirlerine bağımlıdırlar. AB enerji ihtiyaının neredeyse yarısı Rusya'dan karşılamakta, Rusya'nın ekonomisindeki gelirinin yarısı da enerji sektöründen gelemektedir. Belarus, bu karşılıklı bağımlılık ekseninde, iki kutup arasında ekonomik ve siyasi ilişkiler bağlamında, jeopolitik açıdan önemli bir enerji transiti konumunda bulunmaktadır. Ancak, tarihi kökleri, dinin inançları, kültürel ve etnik kökenleri ve günümüzde ekonomik ve siyasi ilişkileri ile güçlü bağları bulunan Belarus'un, Rusya'dan tam bir kopuşu mümkün değildir. Belarus'un ekonomisinin büyük bir bölümü Rusya'ya bağlıdır. AB ile de ekonomik ilişkileri olan Belarus, AB ile de ilişkileri bozmak istememekte, denge stratejileri izlemeye çalışmaktadır. Denge stratejilerinin altında kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarına korumak yatmaktadır.

Belarus tarih boyunca birçok savaşa maruz kalmış, kültürel, dinsel, edebiyat gibi ülkenin kültür ve sosyal yaşamı, kimliğinin oluşması ve şekillenmesinde en önemli faktörlerden olan edebiyat gibi alanlarda baskılara, bir tarafta Polonya Almanya gibi, diğer tarafta Sovyetler Birliği gibi, hegemonyal kutupların arasında var olma mücadelesi vermiştir. Bazen bu glerin egemenliği altına girmek zorunda kalsa da gerekli şartlar oluştuğuunda, kendi bağımsızlığını, dilini, dinini, kültür ve kimliğini geri kazanmak için her zaman mücadele içinde olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere, Belarus, kendi bağımsızlığını korumak için, tarihten gelen esintiyle ve iç-dış dinamiklerle, gücü doğrultusunda, hiçbir bloğun egemenliği altına girmeyi kabul etmeyecektir. Belarus'un, Doğu ve Batı gibi büyük bloklar arsında sesi çok yüksek ıkamasa da verdiği mücadeleler dikkate değerdir. Kimlik, kültür, din, sosyal yapı değerlerinin yaşayabilmesi ancak ekonomik g ile gerçekleşebilir.

²⁸⁴ European Comission. 2024.

Belarus tarihsel süreçte, Batı medeniyeti etkileşim yaşamış Slav köklere sahip bir kültürdür.²⁸⁵ Ortodoks ve Katolik inancıyla tanışmış sosyalist ve liberal yaklaşımları deneyimlemiş bir ülkedir. Diğer BDT ülkelerinden farklı olarak Rusya Federasyonu'na daha yakın bir ulustur. Bu ülke kendi prensipleri çerçevesinde politikalar izlerken ne Doğu'nun ne Batı'nın hegemonyasını kabul etmeyip bağımsızlığını muhafaza etmeye, kendine yetmeye çalışırken, küreselleşmenin getirdiği uluslararası iş birliği politikalarına da uyumlanmaya çalışan bir ülkedir. Belarus için ne tam muhafazakar ne de tam radikal demek biraz zor olsa da, jeopolitik ve jeoekonomik kararlarda gerçekçi ve Doğu Batı arasında dengeleyici politikalar izlemeye çalışmaktadır.

Rusya'nın eski gücünü kazanmasını isteyen ancak Rusya'nın egemenliği altına girmeyi benimsemeyen Belarus, kapitalizmin ve sosyalizm olumlu taraflarını alarak siyasi ve ekonomik politikalarını oluşturmaktadır. Eğitimden kültüre sanattan, mimari yapılara kadar sosyalizm etkilerini taşıyan cadde ve sokakları ile Sovyetler Birliği'nin izleri görünmektedir. Askeri ekonomik ve siyasi anlamda Rusya'ya en yakın ülke konumundadır. 1999 yılında kurulan Birlik Devleti ile de bu iki ülkenin bütünleştiğini söylemek mümkündür.

Batı Belarus'u NATO'nun karşısında bir engel olarak görmektedir. 1994 yılında A: Lukaşenko'nun devlet başkanı seçilmesi ve halen iktidarını sürdürmesi, insan hakları ihlalleri, seçimlere hile karıştırılması gibi sebeplerle Batı tarafından yaptırımlara maruz kalmış, Rusya tarafı ise Belarus'a ucuz petrol ve doğalgaz satmak suretiyle onu kendi tarafına çekerek egemen olma stratejileri izlemiştir. Bu ortamda Belarus, kendi bağımsızlığını muhafaza etmeye çalışan, çıkarlarını ön planda tutmaktadır.

Belarus'un Avrupa Birliği ve Rusya arasında geçiş yolu üzerinde bulunması ona jeopolitik bir önem kazandırmaktadır. Enerjinin transit bir ülke olarak Belarus'dan güvenle Avrupa ülkelerine ulaştırılması Belarus ve Rusya için bir avantajdır

Dünya siyasetine yön veren ve dünyayı yöneten enerjinin en önemli boyutu tedarikçi ülkeden tüketici ülkeye güvenle, kesintisiz bir şekilde ulaştırılmasıdır. Ukrayna Savaşı'ndan sonra Rusya'ya olan bağımlılığı jeopolitik bir sorun olduğundan, AB, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için yeni alternatif arayışlarına girmiş, petrol zengini Kazakistan, Azerbaycan, Orta Doğu, Orta Asya gibi bölgelere yönünü çevirmiştir. Ancak, bu bölgeler istikrarsız ve güvenli olmadığından, bu noktada Belarus'un transit önemi ortaya çıkmıştır. Belarus, AB tarafından insan hakları ihlalleri ve demokrasi gibi konularda yaptırımlara maruz

²⁸⁵ Wilson. 2014.

kalsa da bölgedeki en güvenli ülkedir. Kendi çıkarları doğrultusunda Rusya'yla yakınlaşmakta ve ittifaklar kurmakta ancak AB ile olan ilişkilerini de bozmak istememesi noktasında, güvenilir bir enerji transit rotasıdır. Enerjiye güvenli, sürdürülebilir ve en ekonomik yoldan erişilmesi kriterlerini taşımaktadır. AB'ye yakın olması, Orta Doğu gibi bölgelerden taşınacak enerji noktasında da oldukça ekonomik bir ülkedir.

Çok kutuplu dünya düzeni kurma isteği çerçevesinde, Rusya bölgesel güç elde etmek için , eski Sovyetler Birliği ülkelerini etkisi altına almak zrusunun yanında Çin, Hindistan gibi yükselen ülkeler ile de Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ), petrol zengini ülkelerle ve bölgelerle BRICS gibi oluşumlar içerisine girmiş ve gücünü genişletme politikaları izlemiştir. Diğer tarafta Baltık ülkeleri Letonya, Litvanya ve Estonya'nın AB ve NATO'ya katılması, Polonya'nın AB ve NATO üyesi olması, Ukrayna ile çıkan kriz, bir tek Belarus Rusya için bölgede önemli bir müttefik olarak kalmıştır. Bölgesel güvenlik açısından Belarus ve Rusya önemli iki ülkedir. Bu ülkenin ve Rusya'nın jeopolitik konumu ve politikaları, ekopolitik yaklaşımları çok önemlidir. Buradaki bölgesel dinamikler, dünya politikalarına da şekil vermektedir.

Elbette eski bir Sovyetler ülkesi olan Belarus, tarihsel kökleri ile Rusya'ya bağlı, ekonomik, kültürel, sosyal alanlarda aynı ağacın dalıdır.

Yapay zekâ ile birlikte, hava hakimiyet teorisini de bir adım öteye taşıyan, Amerikalı analist John Collins'in de işaret ettiği gibi, uzay hakimiyet teknolojisi geleceğin politikalarını belirleyecektir. “*Uzaya hükmeden, dünyaya hükmeder*”, tezi ile, güneş ve uzaydaki materyallere gök cisimlerine hâkim olabilecek kapasiteye erişecek olan insanoğlu, bu yenilenebilir kaynakların da ötesinde, sınırsız enerji kaynaklarına ulaşabilecektir? Bir sonu olsa da insanlık için sınırsız olan bu uzay madenleri kaynakları için “*Yıldız Savaşları*” teknolojisi ve ulaştığı bilgi seviyesiyle dünyadakinden daha “*gelişmiş*” versiyonuyla devam mı edecek, yoksa sınırsız kaynaklar “*Uzaylı Dünyalılara Barış*”ı getirebilecek midir? Sokrates'in dikkat çektiği etik değerlerde uzaylı-dünyalılar hangi mertebede olacaklar ve nasıl stratejiler geliştireceklerdir? Bu kadar gücü elde tutan liderler, bu gücü nasıl kullanacaklardır? Demokrasinin yeterli olmadığı, şimdilik hayal bile edemediğimiz yeni rejimler nasıl oluşturulacak ve kimlerin elinde olacaktır? Yoksa Fukuyama'nın belirttiği gibi Liberal-Demokrasi “*Tarihin Sonu*”nu mu getirecektir? Gelecek on yıl için ana olay, uluslararası sistemdeki çöküş olacaktır.²⁸⁶ Ukrayna Rusya gerginliği sonrasında Belarus jeopolitik değeri gittikçe artan bir transit ülkedir. Hem diğer BDT ülkelerinden daha çok kökleriyle Rusya'ya

²⁸⁶ Friedman, George, 2009: 63.

bağlı hem de Ukrayna'dan geçen boru hatlarının alternatifi olarak, gelecekte denge politikalarına rağmen Rusya'nın yakınında yer alması olasılığı yüksektir. Rusya ile karşılıklı kazan-kazan ilişkileri vardır. Rusya'dan, Rus iç piyasasındaki fiyatlardan enerji almakta, buna karşılık Belarus da Rusya'ya transit ücretlerinde kolaylık sağlamaktadır. Belarus ithalatının % 30'dan fazlasını AB ülkelerine yapar. 1994 Lukaşenko'nun seçilmesiyle tartışılan anti-demokratik ve insan hakları ihlalleri, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Ukrayna Savaşı'nda Belarus'un Rusya ile askeri ve siyasi ittifakları AB ile Belarus ilişkilerini iyice germiştir. Bu noktada Belarus'a ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulayan AB karşısında Belarus'un Rusya'ya yakınlaşıp birtakım ittifaklar içerisine girmesi, AB, Belarus gerginliğini daha da büyük bir çıkmaza sokmuştur. Devletlerin gücünün en önemli belirleyicisi olan ekonomi, Belarus açısından Rusya Federasyonu ile yakınlığıyla paralel görünmektedir. Belarus'un Rusya ile yakınlaşmasında diğer dinamiklerin yanında, lider özelliklerinin benzemesi de etkili bir unsurdur. Rusya elindeki enerji taşlarını iyi oynamakta, din, kültür, hatta dil ortaklığı ile ilişkiler aynı kökün dalları olarak karşımıza çıkmakla birlikte, aslında burada Rusya, Belarus ve Belarus'un AB ile denge politikalarına dikkat etmesi, özünde ekonomik çıkarları gözetmekten başka bir şey değildir. Üç taraf için de belirleyici aktör aslında ekonomik çıkarlardır. Batı ve Rusya arasında olası bir büyük kutuplaşmanın soncunda Belarus'un denge stratejilerine rağmen, Rusya'nın yanında yer alacağı açıktır. Ekonomisinin yarısını Rusya'ya borçlu olan Belarus Cumhuriyeti'nin, bu ekonomik çıkarından vazgeçmesi mümkün değildir. Avrupa ile de ekonomik ilişkileri olsa da Avrupa demokrasi ve insan hakları talebiyle, Belarus'a çok da fazla bir şey sunmamaktadır. Olası bir büyük kriz ve savaş durumunda, Belarus, Rusya'nın koruması altına girecektir. Belarus ve Rusya arasındaki askeri ittifaklar ve ortak tatbikatlar jeopolitik açıdan çok şey anlatmaktadır. Ortak yürütülen tatbikatlar bir göz dağı olabileceği gibi, ileriye dönük önemli hamlelerin işaretleri de olabilir.

Coğrafya kaderdir tezinden hareketle, Belarus'un Rusya ile 1.312 kilometre sınırı onun kaderini etkilemektedir. AB üyesi Polonya ile 418 kilometre, Litvanya ile 677 kilometre, ve Letonya ile 141 kilometre sınırı bulunan Belarus,²⁸⁷ AB için stratejik bir transit ülkesidir. AB yaptırımları karşısında tıpkı Rusya'nın gazı kesme tehditleri gibi, ülkeden geçen gazı kesme kararı alabilir, bu AB için önemli sibir jeopolitik sorun teşkil eder. Belarus Rusya ile olan yakın ilişkileri ve coğrafi olarak bir Avrupa ülkesi olmasından dolayı, merkez ve çevre ülkeler arasında bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Hem merkezden hem çevreden etkilenen Belarus bir yarı çevre ülkesi olarak,

²⁸⁷ World Atlas, 2020.

Enerji ihtiyacının büyük kısmını Rusya'dan alan ve ekonomisinin büyük bir bölümünü Rusya'ya borçlu olan Belarus ile Rusya'yı ayrı düşünmek mümkün değildir. Ancak, diğer taraftan, AB hem Rusya hem Belarus için önemli bir pazardır. Olası senerayolarda, Belarus AB ile daha fazla entegre olmayı tercih ederse, Rusya'ya olan bağımlılığı azalır. Ancak, bu noktada, Belarus ekonomisinde en büyük pay Rusya'dan aldığı gaz olup, Rus gazını AB ülkelerine ulaştıran en kısa, güvenli, ekonomik transit konumudur. Kendi öz kaynakları açısından çok zengin olmayan Belarus, Rusya'nın enerjisine ihtiyaç duyar. Dış politikasını şekillendirmesinde Rus nerisinin payı düşünüldüğünde, Belarus ve Rusya'nın ayrı düşünülmei mümkün değildir.

Belarus gerek coğrafi konumu gerek Orta Doğu gibi istikrarsız bölgelerle karşılaştırıldığında oldukça güvenli olan konumu, enerji arz güvenliğindeki stratejik önemi, hem Rusya ile olan yakınlığı, hem AB ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri onu her iki taraf için de önemli stratejik bir ülke yapmaktadır.

Enerji kaynaklarının kontrolü, uluslararası arenada hegemonik güç mücadelesinin yeni yüzüdür. 21. yüzyılın süper güçleri, enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların dağıtımını kontrol etme kapasitesine göre yeniden şekillenmektedir. Enerji güvenliği, modern devletlerin stratejik doktrinlerinin temel taşı olarak yükselirken, enerji arzının istikrarsızlığı uluslararası krizlerin tetikleyicisi olmaktadır.²⁸⁸ Enerji kaynaklarına sahip olanlar, uluslararası ilişkilerde pazarlık gücünü elinde bulunduran yeni çağın liderleridir. Küresel enerji ağları, jeopolitik rekabetin sinir sistemini oluşturur, bu ağların kontrolü, küresel güç dengesini yeniden tanımlar.²⁸⁹

²⁸⁸ Yergin, D. 2000.

²⁸⁹ Goldthau, A. & Witte, J. M. 2010.

SONUÇ

Enerji uluslararası ilişkileri şekillendiren en önemli faktör olan ekonominin baş aktörüdür. Sanayi devrimiyle birlikte, teknolojisi de büyük bir ivmeyle tırmanışa geçen Küreselleşen Dünya’da, her şey artık enerjinin gücüyle gerçekleşmektedir. Dünya’yı birbirine bağlayan ve coğrafi sınırları ortadan kaldıran internet ağları ve dijital devrim, yapay zekâ ile zirve noktasına ulaşmıştır. Çok boyutlu enerjinin kullanıldığı yeni dünyada, petrol ve doğal gaz halen enerjinin iki önemli aktörüdür. Tam bu noktada ortaya çıkan enerjinin bölgeler arasındaki eşitsiz dağılımı, enerji politikalarının üretilmesine ve enerji diplomasinin oluşturulmasına duyulan ihtiyaç sonucunda, uluslararası politikaları ve dünya siyasetini etkileyen en önemli faktör haline gelmiştir. Kömür ile çalışan ilk buhar gücünün kullanımıyla başlayan süreç, bugün, mekanların ısıtılmasından ulaşıma, sanayi tesislerinden inşaata, çevrimiçi alışverişten bankacılık işlemlerine, akıllı telefonlara kadar hayatın her alanına yayılmıştır. Enerji aynı zamanda kara, deniz ve hava gücüne can veren unsurdur. Enerjinin olmadığı bir dünyayı düşünmek neredeyse imkansızdır. Bugün dünyanın bütün bölgeleri, nadir birkaç bölge dışında, enerjiye bağımlı olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Enerjinin kesilmesi, hayatın durmasıyla eş anlamlıdır. Bu yüzden “*Enerjiye hâkim olan, dünyaya hâkim olur.*” sözü dünya siyasetini şekillendiren en önemli unsurdur.

Günümüzde petrol ve doğal gaz ekseninde oluşan enerji gücü, devletlerin gücü ile eş anlamlıdır. Rusya, ABD gibi enerjiye sahip olan ülkeler, uluslararası siyasette söz sahibi olmuşlardır. Demokrasi, insan hakları gibi değerler üzerine inşa edilen AB, sanayide gelişmiş olmakla birlikte, enerji konusunda ise özellikle de Rusya’ya bağımlıdır. Gelişmişliğini eğitime, bilime ve teknolojiye verdiği öneme borçlu olan AB, bunu gerçekleştirebilmek için yüksek oranda Rusya’nın enerjisine ihtiyaç duymaktadır. Enerji üreticisi ve tüketicisi ekseninde Rusya enerji güvenliğini garanti altına alabilmek için alternatif nakil yolları ve enerji zengini ülkelerle iş birlikleri içine girerken, AB de Rusya’ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için alternatif ülkelere ve temiz enerji gibi yeni enerji kaynaklarının kullanımını arttırmaya yönelik kararlar almaktadır. Ancak, bu hedeflerin kısa ve orta vadede uygulamasının güçlüğü, yeni enerji yatırımlarının teknolojik olarak çok ucuz olmaması, bu hedeflerin daha uzun vadede gerçekleşeceğini göstermektedir. Alternatif arayışlara rağmen, AB’nin enerjisinin büyük bölümünü karşılayan Rusya’ya bağımlılığın bir süre daha devam edeceği görülmektedir. AB ve Rusya “*Karşılıklı Bağımlılık*” çerçevesinde birbirine bağımlı olan iki büyük güçtür, bu da enerji iş birliklerini gerekli kılar. Enerjiye ihtiyaç duymak kadar, ürettiği enerjiyi

satacak pazarlar bulunması noktasında AB ve Rusya, birbirine karşılıklı olarak muhtaç iki önemli aktördür. Ancak, AB ulusal güvenliği noktasında Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmayı arzu etmektedir ve alternatif rota arayışlarına girmiştir. Tam bu noktada Rusya da bu bölgelere ilgisini çevirmiştir. AB'nin alternatif arayışları çerçevesinde yönünü döndüğü bölgeler ile Rusya birtakım iş birlikleri ve ortaklıklar geliştirmek suretiyle, AB'nin alternatif rotalarını çevreleme politikaları izlemektedir. Çin'in de Orta Asya ve Orta Doğu'da enerji üzerinde bölge ülkelerle ortaklıkları bulunmaktadır. AB'nin enerji güvenliğini riske atan bu durum özellikle Ukrayna krizinden sonra enerji güvenliğinin, sürdürülebilirliğinin ve en uygun fiyattan erişilebilir olması noktasında riske girmiş, enerji transit Belarus'un jeopolitik önemini daha da arttırmıştır. Bu noktada enerji boru hatlarının güzergahları ve nakil yolları, transit ülkelerin önemini ortaya çıkartmıştır.

Belarus Druzhba Boru Hattı ile, Avrupa'ya kesintisiz olarak yaklaşık 60 yıldır enerji taşımaktadır. Druzhba Petrol Boru Hattı Avrupa'nın petrol ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılar. (%9.3). Druzhba boru hattının yıllık taşıma kapasitesi 438 milyon tondur. Avrupa'nın yıllık petrol ihtiyacı 4700 milyon tondur. Yıllık 33 milyar metreküp kapasitesi bulunan Yamal – Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı, yıllık doğal gaz tüketimi 500 milyar metreküp olan Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının %10'dan fazlasını karşılamaktadır. Enerjinin taşınması noktasında üç önemli kriter olan “*Erişilebilirlik, sürdürülebilirlik ve güvenlik*” konularına “*ekonomiklik*” kriteri de eklendiğinde Belarus'un en ideal konumda bulunan bir ülke olduğu görünmektedir. Belarus tarihsel süreçte de bölgesel ve uluslararası sistemde ilgi çeken bir aktör olmuştur. Özellikle Avrupa ve Rusya arasındaki transit rolü ve Rusya ile olan ilişkileri, onu jeopolitik anlamda önemli bir oyuncu yapmıştır. Belarus'un jeopolitik konumu sadece AB ve Rusya arasında bir denge unsuru değil, sınır komşusu olduğu, Ukrayna, Polonya, Litvanya, Letonya ve sınırı olmasa da çok yakınında bulunan Estonya'nın ulusal güvenlikleri açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Baltık ülkelerinin güvenliği için de Belarus çok önemli bir ülkedir. AB yaptırımları karşısında Belarus'un kullandığı göç usuru jeopolitik bir risk içermektedir. Belarus Baltık Denizi'ne kıyısı olmasa da Rusya'nın Kaliningrad şehri ve Rusya arasında kalan jeopolitik konumuyla, Rusya'ya bu bölgede ulusal güvenlik kalkını görevi gören önemli iç kara ülkesidir. Bu çalışmada Belarus'un enerji transitindeki rolü, Rusya ve AB ile olan ilişkileri, komşuları ile olan ilişkileri ve küresel dinamikler ve güçler karşısındaki konumu ve önemi açısından detaylı olarak işlenmiştir.

Belarus, jeopolitiğin sabit unsurlarından coğrafi konumu itibarıyla Rusya ve AB enerji koridorunda vazgeçilmez bir oyuncudur. Transit ülke konumu, Belarus ekonomisinde çok önemli bir faktördür. Ayrıca Rusya ile geliştirdiği iş birlikleri ve ortaklıkları, Rusya'dan ithalatı,

Belarus ekonomisi için hayatidir. Belarus ekonomisi büyük oranda Rusya'ya bağımlıdır. (%40'dan fazla) ve Rusya'dan aldığı ham petrolü işleyerek dünya pazarlarına satmaktadır. Tarihsel köklerden gelen ortak kültür, din, dil gibi etkiler, Belarus'un soyal kültürel hayatını etkilemiştir. Bir kara ülkesi olan Belarus, denize kıyısı olan Ukrayna'dan farklı olarak daha kapalı bir kültür ile Rusya ile daha çok etkileşim içinde olmuş ve etkilenmiştir. AB ile Baltık ülkeleri ile de ticari ve ekonomik ilişkileri olan Belarus, bir taraftan bağımsızlığını korumaya çalışmakta ve Rusya'nın hegemonyasına girmek istememektedir. AB ile ilişkiler noktasında denge stratejileri izlemeye özen göstermektedir. Ancak, tıpkı AB gibi enerji konusunda ve ekonomik alanda büyük oranda Rusya'ya bağımlı olan Belarus'un manevra alanı kısıtlı kalmaktadır. Diğer taraftan, AB yaptırımları karşısında Rusya'ya yakınlaşarak siyasi ve askeri ittifaklar içine girmekte, transit gücünü AB'ye karşı da bir koz olarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Belarus'un iki taraf arasında izlemeye çalıştığı “denge politikaları” aslında tamamen kendi transit gücünü iki taraf için de bir güç aracı olarak kullanma stratejisidir. Enerji transitinin sağladığı avantajı stratejilerin bir “esneklik” alanı olarak kullanmaktadır. Batı ile olan ilişkilerinde “enerji gücü”nü stratejik bir avantaj olarak kullanmaktadır.

Belarus, AB ve Rusya arasında, enerji jeopolitiği'nde merkezi bir ülke konumundadır. Bu ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarının sürdürülebilir olması açısından önemlidir. AB ve Rusya ile olan ekonomik iş birlikleri ekonomik kalkınmayı getirir, bu da istikrarın inşasında önemli bir unsurdur. Bu ekonomik ilişkiler Belarus'a aynı zamanda iç ve dış güvenlik sağlar. Enerji yollarının güvenliği aynı zamanda ülkenin güvenliği anlamına geleceğinden, stratejik önemi bulunmaktadır. Rusya ve AB ile olan enerji ilişkileri hem AB ve Rusya'nın hem Belarus'un dış politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynar. Belarus Rusya'nın Avrupa enerji pazarına açılan geçididir. AB için de enerjinin erişimi ve güvenliği açısından önemlidir. Belarus bu stratejik avantajını, kendi çıkarları için en iyi şekilde korumaktadır. Bağımsızlığını ön planda tutması ve iki taraf arasında denge stratejileri izlemesi tüm tarafların faydasına olan bir durumdur.

Belarus'un, Rusya ve AB arasındaki jeopolitik avantajı ona ekonomik ve siyasi faydalar sağlarken, diğer taraftan ekonomisinde Rusya'ya olan bağımlılığı, ekonomisini kırılgan bir yapıya sokabilir. Ancak, bu noktada Belarus, yerli üretime de ağırlık vererek akılcı politikalar yürütmektedir. Belarus yönetimi yerli üretimi teşvik etmektedir. Yine de Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığı ve güçlü bağları, ona Batı karşısında bir güvenlik sağlarken, dış politikada Belarus'un manevra alanını kısıtlayabilir.

Druzhba Boru Hattı ve Yamal – Avrupa Boru Hatları, Belarus ekonomisi ve AB transitinde enerji güvenliği açısından en stratejik boru hatlarıdır. Dünyanın en büyük boru hatlarından olan Druzhba Avrupa'ya 1960 yılından beri kesintisiz gaz taşımaktadır. Avrupa'nın enerji arz güvenliği açısından en önemli boru hattıdır. Baltık Denizi'nden geçen Kuzey Akım-1 ve Kuzey Akım – 2 boru hatları özellikle Ukrayna savaşından sonra gaz kesintilerinin yaşanması, birtakım terör saldırıları ve Avrupa müktesebatına uymayan gerekçelerle enerji güvenliği açısından birtakım riskler taşımaktadır. Karadeniz 'den geçen Güney Akım projesinin iptal edilmesi, Belarus'dan geçen Druzhba ve Yamal- Avrupa boru hatlarının önemi arttırmıştır. Türk Akım Projesi ve TANAP Projesi enerji çeşitliliği açısından alternatif oluşturduğundan, Belarus transitini kısmen etkilemekte, Druzhba ve Yamal – Avrupa boru hatlarının stratejik etkisini azaltsa da, Belarus'un güvenli ülke konumu, istikrarı, AB ve Rusya arasında ilişkileri belirli bir seviyede yürütme çabaları, Belarus transitinin enerji nakil yolundaki orra ölçekli coğrafyası ve Avrupa'ya yakınlığı, enerji akışında sağladığı kolaylıklar, Rusya ve AB ile denge stratejilerinin enerji diplomasisinde oynadığı olumlu rol, terör saldırılarına karşı daha korunaklı iç güvenliği gibi etkenler stratejik avantajlarıdır. AB Orta Doğu, Orta Asya, Cezayir, Güney Afrika gibi alternatif enerji rotaları arayarak enerji çeşitliliği politikaları ile enerjinin güvenliğini sağlamak hedefindedir. Ancak, Orta Doğu'nun güvensiz yapısı, ülkelerdeki jeopolitik sorunlar, iç çatışmalar ve savaşlar, terör riski, istikrarsız rejimler ciddi güvenlik riskleri oluşturur. Enerji güvenliği ve enerjinin sürdürülebilirliği noktasında sorunlu bölgelerdir. Orta Asya, Orta Doğu, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin hâkim olduğu bölgelerdir. Bölgedeki rekabet, AB'nin enerji tedarik zincirinde, enerji diplomasisini de etkilemektedir. Gene enerjinin çeşitlendirilmesi noktasında, AB'nin Kazakistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi enerji zengini ülkelere yönelmesi jeopolitik riskler barındırmaktadır. Bu bölgelerde gene Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin etkisi, altyapı ve lojistik zorluklar, bu ülkelerin kendi enerji politikalarının olması ve diplomatik sorunlar, radikal grupların bulunma riski, etnik ve bölgesel çatışma riskleri bulunmaktadır. Bu bölgelerin Çin ile geniş çaplı enerji anlaşmaları bulunmaktadır. Bu bölgelerin AB enerji ihtiyacını karşılayacak seviyede donanımlı altyapı ve kapasitesi yetersiz kalmakta, büyük yatırımlar gerektirmektedir. AB'nin Orta Doğu ve Orta Asya ile enerji çeşitlendirmek noktasındaki çabaları jeopolitik sorunlar içermektedir. Yine de AB'nin Orta Asya'ya ilgisi devam etmektedir. Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan ile iş birlikleri oluşturma çabaları içindedir. Ancak, Belarus'un avantajlı transit koridoru karşısında Orta Asya ve Orta Doğu'nun enerjiyi Avrupa'ya taşıması, uzun, karmaşık boru hatlarından oluşmakta ve enerjinin güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Orta Asya'daki hatlar Çin üzerinden geçmekte bu da transit süresini ve maliyetleri arttırmaktadır, olası diplomasi

sorunları içermektedir. Orta Doğu deniz taşımacılığı açısından da riskler içermektedir. Terör saldırıları, deniz korsanları ve uzun mesafeler olması gene maliyetleri arttırır. Belarus bir kara ülkesi olarak, denizden gelebilecek risklere kapalıdır. Ayrıca, boru hatları ile iletilen enerji, deniz taşımacılığına göre daha ekonomik ve güvenlidir, çevresel olarak sürdürülebilirliği yüksektir. Yenilenebilir enerjinin bu çıkmazı ve anak kademeli olarak uzun vadede gerçekleştirilecek potansiyelinin olması, AB'nin Orta Doğu, Orta Asya ve Güney Afrika bölgelerinde Rusya'nın ve Çin'in büyük nüfuzu ve etkisiyle karşılaşması ve bu bölgelerin güven vermeyen yapısı, yeniden Rus enerjisine ve Belarus'un güvenli transit yoluna döndürmektedir. Orta Asya ve Orta Doğu'da BRICS, Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ), Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) gibi ortaklıklarla Rusya'nın pekişen gücü, bu bölgede AB'nin manevra alanını daraltmaktadır. Alternatif boru hatları olarak Baltık Denizi'nden geçen Kuzey Akım -1 ve Kuzey Akım -2 boru hatlarında zaman zaman yaşanan gaz kesintileri ve diplomatik krizler, Güney Akım projesinin Avrupa'nın güvenliği açısından alınan karar doğrultusunda “Üçüncü Enerji Paketi” mevzuatına uymaması, (Bu pakete göre aynı şirketin hem üretici hem enerji tedarikçisi olması yasaklanıyordu) ve Avrupa güvenliği açısından Rusya'ya olan bağımlılığı arttırması gibi sebeplerle askıya alınması, Nabucco projesinin yeterli enerji tedarigi ve arzı sağlayamaması ve yüksek maliyetler, finansman bulunamaması gibi zorluklar, TANAP gibi, alternatif boru hattının Azerbaycan'dan Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz arzı sağlaması gibi sebeplerle iptali, Avrupa'nın enerji arzı noktasında alanını daraltmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin transit önemi de ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan gazını Avrupa'ya ulaştıran Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Avrupa enerji arz güvenliği açısından önemli bir hat olarak ortaya çıkmaktadır. Güney Akım'ın alternatifi olarak da Türk Akım projesinin gene Rusya'ya bağımlılık noktasında Avrupa için bir sorun, ancak enerji tedarigi noktasındaki önemi olan bir koridor olarak, Güney Akım projesinin yerine işler hale getirilmesi gibi sebeplerden dolayı, Avrupa enerji arz güvenliğinde seçeneklerinin azaldığı bir pozisyona düşmektedir. Bu da Belarus transitini en güvenli bir pozisyona sokmaktadır.

Belarus, AB ve Rusya'nın tüketici – üretici ekseninde önemli bir transit ülkedir. Orta Doğu ve Orta Asya'daki olası risklerden muafır. Belarus'un coğrafi konumu ülkenin fiziki özellikleri, siyasi coğrafyası, tarihsel süreçte hem Avrupa'nın hem Rusya'nın kültüründen, sosyo-ekonomik yapısından izler taşıyor olması, mevcut boru hatlarının güvenliği hem AB hem Rusya için Belarus'u stratejik bir ortak yapmaktadır ve her iki tarafın da alternatif arayışlarında en stratejik noktaya oturmaktadır. AB- Belarus - Rusya üçgeni “Büyük Satranç Tahtası”nda “Oyun Teorisi”nin bir başarısı olacaktır. Z. Brezezinski'in Küreselleşen güç mücadelelerinin merkezine oturttuğu “Avrasya”, daki mücadelede Rusya ve Çin önemli aktörler olarak ve

enerjiye hâkim güçler olarak küresel dengelerde etkin rol oynamaktadırlar. AB, Belarus ve Rusya üçgeninde enerji iş birliklerini zorunlu hale getiren bu durum bölgesel ve küresel barışa da katkı sağlayacaktır. “*Enerjinin Güvenliği*” noktasında her iki taraf için de önemli bir ortaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının ise halen çok büyük yatırımlar gerektirmesi ve üretimdeki oranlarının petrol ve doğal gaz kullanımı karşısındaki yetersizliği, iklim krizi dünyayı dönülmez bir noktaya getirene kadar devam edecektir. AB 2010 yılında %12 yenilenebilir enerji hedefine ulaşmıştır. Ancak, AB’nin yenilenebilir enerji ve enerji dönüşümü noktasında 2023 yılında yenilenebilir enerjinin payının, 2030 %42’ye, 2050 yılında da %55’e çıkartılması hedefiyle oluşturulan “*Yenilenebilir Enerji Direktifi*” ve “*Yeşil Mutabakat*” ile temiz enerji hedefleri çok gerçekçi ve ulaşılabilir görünmemektedir. Yenilenebilir enerji yatırımları maliyetlidir ve yeni teknolojik yatırımlar gerektirmektedir. Yeşil enerji hedefinin fosil yakıtlar karşısında en azından kısa ve orta vadede gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. AB’nin “*Yeşil Enerji*”de %70-80 hedefi de uzun dönemli kararlarında da mevcut değildir.

Enerji kaynaklarının kontrolü, uluslararası arenada hegemonik güç mücadelesinin yeni yüzüdür. 21. yüzyılın süper güçleri, enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların dağıtımını kontrol etme kapasitesine göre yeniden şekillenmektedir, Enerji güvenliği, modern devletlerin stratejik doktrinlerinin temel taşı olarak yükselirken, enerji arzının istikrarsızlığı uluslararası krizlerin tetikleyicisi olmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olan devletler uluslararası ilişkilerde pazarlık gücünü elinde bulunduran yeni çağın liderleridir. Küresel enerji ağları, tıpkı devlet organizmasının ve uluslararası siyasetin sinir ağları gibi işlev görerek, jeopolitik rekabetin kontrolü ve küresel güç dengelerini yeniden tanımlar.

Belarus’un AB ve Rusya arasında izlediği politikalar, hem AB hem Rusya’nın politikalarının şekillenmesinde ve enerji ilişkilerinde etkilidir. Belarus, Rusya’nın Avrupa enerji pazarına açılan önemli bir kapısıdır. Avrupa’ya enerji erişimi ve güvenliği noktasında stratejik avantajlar sağlar. Sadece enerji güvenliği değil, Batı ve Doğu, NATO ve Rusya arasında tampon bir bölge olarak hassas dengeler üzerinde bulunan stratejik bir ara bölgedir. Hem AB’nin hem Rusya’nın ulusal güvenliğinde bir denge ve bölgesel istikrar unsuru olarak görev görür. AB’nin ve Rusya’nın enerji arz güvenliğinin merkezinde bulunan eşsiz jeopolitikasıyla, orta ölçekli bir ülke ancak Avrasya’nın enerji politikalarına bile etkisi olan önemli bir aktördür.

Her şey bir enerjiyle başladı. Evren, etrafımızda gördüğümüz her şey enerjinin varlığıyla hayat buldu. Uzay teknolojisinin ilk adımlarının atıldığı ve Uzay Çağı’na girdiğimiz 21. yüzyılda eğer insanoğlu yıldızların enerjisine hükmetmeyi başarabilirse, Everett C. Dolman’ın belirttiği gibi “*Uzayı Kontrol Eden Bir Güç, Dünya’ya Hâkim Olur.*”

KAYNAKÇA

- Aalto, P. (2008). *“Russian Energy Policies and Their Implications For The European Union”*. Ashgate Publishing, UK.
- Aalto, P. (2008). *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe’s Future Energy Security*. Burlington, VT Ashgate, Hampshire, England.
- Açıkmeşe, S. A. (2004). “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi” *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 1(1): 1-32.
- Agnew, J. A. (2001). *Reinventing Geopolitics: Geographies of Modern Statehood*. University of Heidelberg, Germany.
- Agnew, J. A. (2005). *Hegemony: The New Shape of Global Power*. Temple University Press, Philadelphia.
- Agnew, J. A. (2017). *Globalization & Sovereignty: Beyond the Territorial Trap*. Rowman & Littlefield Publishers, US.
- Ağayev, S. (2008). *Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ağır, O. (2016). “Rusya-Ukrayna Krizi’nin Avrasya Ekonomik Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2): 23-42.
- Ağır, Ö. (2017). “Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1): 103-128.
- Akbayır, M. ve Savaş, C. (2021). “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı’nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21 (2): 226-244.
- Akengin, H. (2017). *Siyasi Coğrafya, “İnsan ve Mekân Yönetimi*. Pegem Akademi, Ankara.
- Aktaş, H. (2010). "21. Yüzyılda Enerji Güvenliği ve Jeopolitik". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(2), 56-78.
- Aktaş, H. (2012). *Küreselleşme ve Jeopolitik*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Aktaş, H. (2015). *Yeni Dünya Düzeni ve Jeopolitik Stratejiler*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Aktaş, H., Oğuzlu, T. ve Daban, C. (2020). *Küresel Dünyada Jeopolitik Sorunlar, İşgal, İlhak ve Çatışmalar*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Allison, R. (2000). *“Russia and the European Union: Tjhe Sources and Limits of Special Relationship”*. Cambridge University Press, UK.

- Altunbaş, Ç. ve Memişoğlu, F. (2024). "Evaluating the Securitized Migration 56 of the European Union in the Context of Border Security". *Lectio Socialis*, 8(1): 35-56.
- Amirbek, A. (2015). "Rusya'nın Jeopolitik Kimlik Kodları: *Klasik Kuramlar Çerçevesinde Yakın Çevre Algısı Örneği*". *Karadeniz Araştırmaları*, 12(48): 31-41
- Anthony, I. (2015). "Russia As A Strategic Challenge for the European Union" (Rapor No: 30). SIPRI, Stockholm.
- Anton, F. (2010). "Yeryüzünün Yeni Tanımı". *Neue Endbeschneibun*, 13(6):1-3.
- Ar, M. (2020). "Jeopolitik Söylemde Paradigmatik Değişim ve Eleştirel Söylem Analizi". *International Journal of Geography Education*, 1(42): 278-290.
- Aras, B. ve Yorkan, A. (2005). "Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre" (Rapor No: 13). TASAM.
- Aras, F. Ç. ve Kandemir, E. (2023). "Enerji Güvenliği Bağlamında AB Enerji Politikaları ve AB-Orta Asya İlişkileri". *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(2): 107-126.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*". MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2012). *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler- 1, Kimlik, Güvenlik ve Dış Politika*. MKM, Bursa.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. MKM, Bursa.
- Arı, T. (2016). *Post Modern Uluslararası İlişkiler Teorileri- 2, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. Dora Basım Yayın, Bursa.
- Arıboğan, D. Ü. ve Bilgin, M. (2008). "Yeni Enerji Düzeni Siyaseti (Neopolitik): Jeopolitik'ten Enerjipolitik". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20): 109-132.
- Arıkan, T. C. (2018). *Soğuk Savaş Öncesi Sonrasında Jeopolitik Teoriler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atasoy, E. (2013). "Beşerî Sorunlar Açmazında Belarus Cumhuriyeti". *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(25): 203-227.
- Atasoy, E. (2013). *Demografi Yazıları*. MKM Yayınları, Bursa.
- Atasoy, E. ve Şenşekerci, E. (2015). *Belarus: Tarihsel, Coğrafi ve Sosyo Ekonomik Boyutlarıyla*. Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Atasoy, E., Çalışkan, V., Galay, E. ve Arslan, M. (2014). "Belarus'un Coğrafi Konumu ve Fiziki Coğrafya Özellikleri". *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15(26): 1-32

- Atasoy, E., Galai, E. ve Mazbayev, O. (2014). “İdari ve Bölgesel Coğrafya Perspektifinden Belarus Cumhuriyeti”. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(30): 20-44.
- Atay, S. Ö. (2016). “Dış Politika Açısından Deniz Gücünün Jeopolitik Önemi”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10): 98-105.
- Atay, S. Ö. (2016). “Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2): 144-155.
- Atkinson, D. ve Dodds, K. ((2000). *Geopolitical Traditions*. Routledge Publishing, UK.
- Avar, Y. (2020). “Rusya’nın Normatif Güç Avrupa Yaklaşımı”. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20): 297-310.
- Avcıoğlu, Ş. (2015). “Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kurma”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 1(31): 97-110.
- Azarkievic, S. J. *Brotherly Pragmatism of Russia and Belarus Relations*”.
- Babanov, R. F. (2019). “*Russia’s Energy Policies: National, Interregional and Global Levels*”. Palgrave Macmillan, London.
- Baev, P. K. (2008). *Russian Energy Policy and Military Power: Putin’s Quest for Greatness*. Routledge, New York.
- Baev, P. K. (2009). *Russian Energy Policy and Military Power: Quest for Greatness*. Routledge, New York.
- Balmaceda, E. (2012). “*The European Union and its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?*”. Routledge, Oxfordshire
- Balmaceda, M. (2006). *Belarus: Oil, Gas Transit Pipelines and Russian Foreign Energy Policy*. GMB Publishing LMT., UK.
- Balmaceda, M. M. (2006). *Belarus: Oil, Gas, Transit Pipelines and Russian Foreign Energy Policy*. GMB Publishing, UK.
- Balmaceda, M. M. (2015). *The Politics of Energy Dependency: Ukraine, Belarus, And Lithuania Between Domestic Oligarchs And Russian Press* üre. University of The Seonto Press, Kanada.
- Balmaceda, M. M. (2021). *Russian Energy Chains: The Remaking of Technopolitics from Siberia to Ukraine to the European Union*. Columbia University Press, UK.
- Banderia, L. A. M. (2017). *The Second Cold War: Geopolitics and the Strategic Dimensions Of the USA*. Springer Cham, Germany.
- Barwinski, M. (2013). “Polish Interstate Relations with Ukraine: Belarus and Lithuania After 1990s in the Context of the Situation of National Minorities”. *European Spatial Research and Policy*, 20(1):5-26.

- Basingstoke Palgrave Macmillan, London.
- Bassin, M. (2011). "Eurosianism Classical and Neo: The Lines of Continuity". (Çev. Tüfekçi, Ö. (2011). "Eurosianism Classical and Neo: The Lines of Continuity". (Çev. Tüfekçi, Ö.). (Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık). *Bilge Strateji*, 3(4): 117-135.
- Bassin, M. (2011). *Eurosianism Classical and Neo: The Lines of Continuity*. (Çev. Tüfekçi, Ö.). (Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık). *Bilge Strateji*,
- Başer, S. (2022). "Hibrit Savaş, Bir Savaş Aracı Olarak Göç Silahı ve Rusya Uygulaması". *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2): 238-257.
- Batı, G. F. (2017). "Küresel Enerji Politikalarında Balkan Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği Paradigması". *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 1 (1):19-28.
- Battır, O. ve Yiğittepe, L. (2023). "Ukrayna Savaşı'nda Yaptırımlar ve Enerji Güvenliği: Karşılıklı Ekonomik Bağımlılıklar Perspektifinden Bir Değerlendirme". *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(3): 549-573.
- Baud, J. (2024). *The Russian Art of War: How the West Led to Ukraine to Defeat*. Max Milo Editions, France.
- Baykara, S. T. (2016). "Avrupa Birliği Enerji Güvenliğinin Rusya'nın Etkisi Altında Geleceği: Güney Gaz Koridorunun Katkısı Nedir?". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9): 61-80.
- Bayraç, H. N., Delican, D. ve Karakaş, A. T. (2020). "OECD Ülkelerinde Biyoyakıt Politikalarının Ulaşım Sektöründeki Petrol Tüketimine Etkisi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(3): 811-828.
- Baysoy, E. (2009). "Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(10): 59-82.
- Belyi, A. (2003). "New Dimensions of Energy Security of The Enlarging EU And Their Impact on Relation With Russia". *Journal of European Integration*, 14(3): 167-186.
- Belyi, A. (2015). *Transnational gas Markets and Euro-Russian Energy Relations. Between Russia and European Union*. Palgrave Macmillan. (Temmuz, 2008).
- Bendarzsevszkij, A. (2021). "Relations of Poland and the Baltic States with Belarus: Geopolitical Ambitions, Historical Symbolism and Dynamics of Migration". *Google Scholar, Politics in Central Europe*, 17(1): 619-645.
- Bilge, A. S. (1958). "Jeopolitik". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13(3): 150-174.
- Bilgin, M. (2011). "Energy Security and Russia's Gas Strategy: The Symbiotic Relationship Between the State and Firms". *University of California Press, US*.

- Bilgin, M. (2011). "Scenarios on European Energy Security: Outcomes of Natural Gas *Strategy* in 2020". *Searchgate*, 43(10): 1082-1090.
Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bingöl, N. D. ve Emsen, Ö. S. (2023). "Jeopolitik Risk Endeksini ve Askeri Harcamalar Arasındaki İlişkiler: Kulüp Yakınsama Analizinden Kanıtlar". *İzmir İktisat Dergisi*, 38(4): 1029-1051.
- Bobrova, A. (2012). "*The Role of Migration in the Political System of Belarus*". *CARIM East-Consortium for Applied Research on International Migration*.
- Bosse, A. M. (2019). "EU Energy Diplomacy: Searching for New Suppliers in Azerbaijan and Iran". *Geopolitics*, 24(1): 145-173
- Bosse, G. (2009). "Challenges for EU Government Through Neighbourhood Policy and Eastern Partnership: The Values/Security Nexus in EU-Belarus Relations". *Comtemporary Politics*, 15(2): 215-227.
- Bosse, G. (2012). "A Partnershp With Dictatorship Explaining the Pradigm Shift in European Union Policy Towards Belarus". *JCMS, Journal of Common Market Studies*, 50(3): 367-384.
- Bosse, G. (2012). "The EU and Belarus Perpetual Tango All Over Again". *European Policy Centre*, 24.
- Bradshaw, M. J., ve Kevin, J. D. (2009). "*The Geopolitics of Energy: From Security to Survival*". Wiley-Blackwell, US.
- Brezekinski, Z. (1997). "A Geostrategy For Euroasia". *Foreign Affairs*, 76(5):50-54.
- Brezekinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, New York, US:
- Brezekinski, Z. (2018). *Büyük Satranç Tahtası*. (Çev. Y. Türedi). İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Brilevskiy, M. N. ve Smolyakov, G. S. (2012). *Geografiya Belarusi, İzdatelsivo. Narodnay Asveta*, Minsk.
- Bros, A. (2014). *Au Revoir Ukraine: Comment Gaprom Asssure la Securite de la Demands Dans un Cntexte Ou L'Europe Transforme son Architecture Energetique?*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ecole Doctorale de Geographie de Paris, Paris.
- Brunarska, Z. ve Lesinska, M. (2014). "*Poland As An Attratctive Destination for Belarusian Labour Migrants CARIM-East Research Report*". Econstor.Eu CMR Working Papers.
- Bryce, R. (2010). *Power Hungry: The Myths of Green Energy and the Real Fuels of the Future*. Public Affairs, US.

- Buchan, D. (2009). *Energy and Climate Change; Europe at the Crossroad*. Oxford University Press for the Oxford Institute for Energy Studies, Oxford, UK.
- Buzan, B. ve Waever, O. (2003). "Regions and Powers The Structure of International Security". *Cambridge Studies in International Relations*, (91): 1-570.
- Buzdağı, Ö. ve Özdemir, D. (2021). "Jeopolitik Risk Endeksinin Askeri harcamalar Üzerindeki Etkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29): 188-203.
- Büttner ve Jake. Siyasal Coğrafya. Küresel Çatışmalar, "Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler" (1(1): 9-15.
- Cajka, P., Jaroszewicz, M. (2014). "Migration Incentives and Flows Between Belarus, Moldova, Ukraine and the European Union: A Forecasting Model". *Economics & Sociology*, 7(4): 11.
- Campaner, N. (2006). *Les Fondements de L'interdependance Energetique Entre L'Union Europeenne et LA Federation de Russia*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Science Politique, Paris.
- Campbell, B. (2013). *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*. Oxford University Press, UK.
- Campbell, B. (2018). "Practising EU Foreign Policy: Russia and the Eastern Neighbours". Manchester University Press, Manchester.
- Canikoğlu, E. (2020). "Rus Güvenlik Düşüncesinin Gelişiminde Jeopolitik Faktörlerin ve Avrasyacılığın Rolü". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22): 1137-1164.
- Cartwright, M. (2014).. "Roman Naval Warfare". (Çev. H. İlikan). *World History Encyclopedia*,
- Casier, T. "Great Game on Great Confussion, The Geopolitics, Understanding of EU-Russia Energy Relations, Geopolitics", (2016, 21(4), s. 763-778).
- Casier, T. "The Rise of Energy to the Top of the EU-Russia Agenda: From Interdependenceto Dependence. Geopolitics", (2011, 16(3), 536-552).
- Chapman, H. (2011). "Geopolitics: A Guide to the Issues's", PRAEGER, California.
- Chernysheva, M., Gusakov, N. P. ve Tromifova, A. A. (2018). "Diversification of Transit Risks of Russia as a Basis for Economic and Energy Security in European Countries". *University of Praeus International Strategic Management Association*, 2018.
- Cherp, A., Adenikinju, A. ve Goldhau, A. (2012). "Energy and Security". *Global Energy Assesment: Toward a Sustainable Future*, 325-383..

- Chevalier, J. M. (2006). “*Security of Energy Supply for the European Union*”. *European Union of Energy Markets*, 1(3):1-20.
- Christie, Edwards, “*Energy Vulnerability and EU-Russia Energy Relations*”, Vienna Institute for International Economic Studies.
- Cohen, A. (2009). “*Europe’s Strategic Dependence on Russian Energy*”, Cal Luft ve Anne Korih(ed.), “*Energy Security Challenges for the 21st. Century*, (Santa Barbara, California, Praeges Security International ss. 91-108.
- Cohen, A. (2014). “Caspian Gas, TANAP and TAP in Europe’s Energy Security” *IAI Working Papers*, 1-14.
- Cohen, S. B. (2002). “*Geopolitics of the World System*”. Rowman & Littlefield Publishers, US.
- Cohen, S. B. (2003). “Geopolitics In The New World Era: A New Perspective on Old Discipline”. *Political Geography*, 15(1): 29-49.
- Cohen, S. B. (2008). “*Geopolitics: The Geopraghy of International Relations*”. Rowman, UK:
- Colin S. G. ve Geoffrey R. S (1999). “*Geopolitics, Geography and Geostrategy*”. Psychology Press, UK.
- Coll, S. (2012). “*Private Empire: ExxonMobil and American Power*” Penguin Press, US.
- Correlje, A. ve Linde, C. (2006). “Energy Supply and Geopolitics: A European Perspective”. *Energy Policy*, 34(5): 532-543.
- Crisan, A. (2015). *Le Systeme Energetique Europeen: Europeanisation, Preferences Nationales et Contraintes Institutionnelles*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Institut D’etud Politiques, Paris.
- Crowe, David M. ve Jane L. C. (2018). “Belarus and Russia: Religion, Politics and Transnational Integration”, *Cambridge University Press*, s. 102-125
- Çağlayan, Y. (2017). “*Sosyolojik Savaş: Jeokültür , Jeopolitik, Jeogüvenlik*”. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Çak, D. ve Demir, M. (2021). “The Role of Nuclear Energy In Sustainable Development: An Analysis of EU”. *European Academy of Sciences*, 20: 18-26.
- Çelik, S. (2022). “2022 Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali: AB Entegrasyonu İçin Yeni Dönem”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2): 521-533.
- Çelikpala, M. (2014). “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”. *Uuslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40): 74-99.

- Çetinkaya, Ş. (2019). *Enerji Arz Güvenliği Üzerinde Rusya-Batı Gerilimi ve Türkiye Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çınar, M. (2021). “Deniz Güzü, Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi”. *Tarih Kritik Dergisi*, 7(4): 444-450.
- Çınar, S. ve Göçer, İ. (2014). “Yeni Soğuk Savaşa Doğru Küresel Enerji Politikaları”. *Adann Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2): 16-29.
- Çıtak, D. (2023). *2000’li Yıllarda Enerji Politikaları Çerçevesinde Avrupa Birliği-Rusya İlişkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çiftçi, Y. (2019). “Tarihin Sonu ve Son İnsan” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 5(3):2149-8539.
- Çukurçayır, M. A. ve Sağır, H. (2008). “Enerji Sorunu, Çevre ve Alternatif Enerji Kaynakları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, (20): 257-278.
- Dağdemir, D. U. (2007). “Avrupa Birliği’nde Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1):
- Dalby, S. ve Tuathail, G. (1998). *Rethinking Geopolitics*. Routledge, UK.
- Dawisha, K. Parrott, B. (1997). *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Deak, A. G. (2007). “Energy Transit in the Post Soviet Region”, *The Analyst Central and Eastern European Review English Edition*, 113-156.
- Defay, A. (2006). *Jeopolitik*. Dost Kitabevi. Ankara.
- Demir, İ. (2017). “Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(1) : 1-53.
- Demir, K. A. (2023). “Immanuel Wallerstein’in Kültürel Kimlik Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir İnceleme”. *Veche*, 2(2): 89-100.
- Demiray, M. (2006). “Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Stratejileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2): 247-271.
- Demirtaş, I. (2015). *Küresel Enerji Politikaları ve Sınırşan Boru Hatlarının Ekonomik Etkileri: Bir Enerji Koridoru Olarak Türkiye’nin Stratejik ve Ekonomik Önemi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Deregözü, M. (2021). “Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 9(2): 526-531.

- Develi, A.A., Şaban, Ç. ve Erdem Özlük, vd. (2018). “Küresel Enerji Rejimi ve Uluslararası Örgütler, Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler”, Çizgi Kitabevi, Kenya, .
- Diesen, G. (2024). “*The Ukraine War and the Eurasian World Order*”. Clarity Press, US:
- Dinçer, M. (2023). “Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi: Ukrayna-Rusya Savaşı’nın AB Enerji Politikaları Üzerindeki Etkisi”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2): 394-433.
- Diyarbakırlıoğlu, K. (2020). “Bağımsızlık Sonrası Belarus Dış Politikasını Belirleyen Yapısal Faktörler-Structural Factors Determining the Belarus Foreign Policy After its Independence”. *Journal of Mehmet Akif University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 7(2): 373-390.
- Djatkovica, E. (2021). “The Belarus Crisis Through the Eyes of its Baltic and Nordic Neighbors”. *FPRI: Foreign Policy Research Institute*, 2021.
- Dodds, K. (1999). “*Geopolitics In A Changing World: Insights Into Human Geography*”. Longman, UK.
- Dodds, K. (2007). “*Geopolitics: A Very Short Indtroduction*”. Oxford Universtiy Press, UK.
- Dodds, K. (2009). “*Geopolitics*”. Sage Publication, US:
- Dodds, K. (2021). “*The New Border Wars: The Conflicts That Will Define Our Future*”. Diversiton Books, US.
- Doğangün, G. (2023). “Rusya’nın Geleneksel Değerler Savunuculuğunu Jeopoitik Bağlamda Konumlandırmak”. *Alternatif Politika*, 15(3): 416-444.
- Dolman, C. E: (2001). “*Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age*”. Routledge, UK.
- Domenico, F. (2014). *EU Russia Energy Relations: A Discursive Approach*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. University of Warwick, UK.
- Dönmez, H. (2022). “Küreselleşmenin Rus Jeopolitik Düşüncesine Etkisi”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2): 210-232.
- Dönmez, H. (2023). “Rusya-Ukrayna Savaşına Giden Süreç: Avrasyacılık Anlayışı Çerçevesinden Bir İnceleme”. *International Journal of Politics and Security*, 6(1): 114-144.
- Driedger, J. (2018). “Conflict Between Russia and its Neighbors Since 1992: The Cases of Belarus and Ukraine”. *University of Tartu Press*, 2018/10.
- Dugin, A. (2017). “*İnsanlığın Çin Cephesi Avrasya*”. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Dugin, A. (2018). “*Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*”. Küre Yayınları, İstanbul.

- Dugin, A. (2019). *“Last War of the World Island, The Geopolitics of Contemporary Russia*. Pınar Yayınları, İstanbul.
- Ediger, V. S., Bowlus, J. V. ve Aydın, M. (2020). “Gdopolitics and Gas Transit Security Through Pipelines”. 85-106..
- Elletson, H. (2006). *“Baltic Independence and Russian Foreign Energy Policy”*. GMB Publishing Ltd. UK.
- Emeklier, B. ve Ergül, N. (2010). *“Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”*. Bilge Strateji, 2(3): 59-85.
- Epstein, A. (2014). *The Moral Case for Fossil Fuels*. Portfolio, US.
- Erbaş, G. (2016). *“NATO’nun Gelişen Enerji Güvenliği Rolü”*. Ortadoğu Etütleri, 7(2): 34-47.
- Erdem, D. F. (2016). *“Dünyada ve Türkiye’de Avrasya ve Avrasyailik: Algılamalar, Yaklaşımlar ve Stratejiler”*. Barış Kitabevi, Ankara.
- Erdil, B. (2021). *“Rusya Federasyonu’nun Kırım’ı İşgaline Etki Eden Süreç ve Ukrayna Jeopolitiği”*. Karadeniz Araştırmaları, 18(69): 47-56.
- Erdoğan, Z. Karakoç Dora. Z. (2022). *“Belarus-Poland Migration Crisis and Supranational Politiccal Concerns of the Extended Actors”*. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 11(2):417-440.
- Erenel, F. (2021). *“Jeopolitik Teoriler ve Avrasya’nın Merkezinde Güç Savaşları”*. Avrasya Dosyası, 12(1): 1-29.
- Ergün, O. (2018). *“Jeopolitik Kontrolden Biyopolitik Kontrole”*. Akademik İzdüşüm Dergisi, 3(4): 32-57.
- Erkal, H. Y. (2018). *“Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim”*. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2): 63-78.
- Erkan, A. Ç. (2016). *“Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergahlarının Önemi ve Karadeniz”*. Karadeniz Araştırmaları, 12(45): 127-150.
- Erkan, A. Ç. (2016). *“Enerji İthalatında Tdarikçilerin Çeşitlendirilmesi: Rus Gazına Alternatif Azerbaycan Gazı”*. Karadeniz Araştırmaları, 13(50): 17-44.
- Erkan, A. Ç. (2021). *“Yeni Harita: Enerji, İklim ve Ulusların Çatışması”*. Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 3(1): 92-99.
- Erol, M. S. ve Doğan, B. (2022). *“Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Polonya’nın Artan Jeopolitik Önemi”*. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 6(1): 13-39.
- Erol, M. S. ve Oğuz, Ş. (2023). *“Changes in the Geopolitics of Central Asia in the Post-Cold War Era”*. TESAM Adademi Dergisi, 10(1): 75-91.
- Ertan, F. (2005). *“Ukrayna: Yeni Jeopolitik Gerçek”*. Karadeniz Araştırmaları, 5(5): 108-115.

- European Commission, (2023). *State of the Energy union 2023: EU Responds Effectively to Crisis, to the Future, and Accelerates the Green Transition*.
- European Commission, *An Energy Policy for the European Union, White Paper of the Commission*". Brussels.
- European Commission. (2006). *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, Green Paper of the Commission*. Brussels.
- European Commission. (2014). *Alternative Fuels: Current Directive on the Deployment of Alternative Fuels Infrastructure*.
- European Commission. (2020). *EU Trade Relations with Belarus: Facts, Figures and Latest Developments*.
- European Commission. (2024). *In 2021, the EU was Belarus's Second Main Trade Partner, Representing 19,9% of the Country's Overall Trade in Goods*.
- European Commission. (2024). *In Focus: EU Energy Security and Gas Supplies*.
- Finon D., ve Locatelli, C. (2008). "Russian and European Gas Interdependence: Could Contractual Trade Channel Geopolitics?". *Energy Policy Journal*, 36(1): 423-442.
- Flint, C. (2011). *"Introduction to Geopolitics"*. Routledge, Taylor & Francis Group, UK:
- Frankopan, P. (2018). *"The New Silk Roads: The New History of the World"*. Bloomsbury Publishing PLC.
- Friedman, G. (2009). *"Gelecek 100 Yıl: 21. Yüzyıl İçin Öngörüler"*. Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Friedman, G. (2015). *"Flash Points: The Emerging Crisis in Europe"*. Pandora Yayınları, İstanbul.
- Fruscione, G. (2023). *Europe and Russia on the Balkan Front: Geopolitics and Diplomacy in The EU's Backyard*". Ledizioni Ledi Publishing, Milan, Italy.
- Fukuyama, F. (1999). *"Tarihin Sonu ve Son İnsan"*. Gün Yayıncılık, İstanbul.
- Gafarov, O. (2023). "Eski Sovyet Devletlerindeki Rejimlerin Değişimi Süreçleri ve Jeopolitik Risklerin Karşılaştırmalı Analizi". *Mülkiye Dergisi*, 47(3): 895-922.
- Galytska, K. (2021). *"European-Russian Energy Relations: From Dependence to Interdependence"*. Firenze University Press, Firenze.
- Garbe, F., Hett, F. ve Lindler, R. (2011). "Brothers to Neighbours: Russia Belarus Relations in Transit". *Google Scholar*, 188-202.
- Gedik, G. (2012). *Uluslararası Politikada Enerji Faktörü: Rusya Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Gholizadeh, Y. (2018). *Avrupa Birliği'nde Enerji Bağımlılığı ve Uluslararası Enerji Piyasası*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Glassner, (1993). “Ülkelerin Coğrafi, Mekansal Yönlerinin Araştırılmasının Siyasal Süreçlerdeki Önemi”. Jon Wiley & Sons, US.
- Goldthau, A. & Witte, J. M. (eds.), (2010). “*Global Energy Governance: The New Rules of The Game*”. Washington DC Brookings Institute Press. US.
- Gottmann, J. (1952). “*La Politique des Etats et Leur Geographie*”, Cahiers de La Fondation Nationale des Sciences, Paris.
- Gottmann, J. (1952). “*Le Politique des Etats et Leur Geographie*”. Colin, Fransa.
- Gökırmak, M. (2010). “Beyaz Rusya’nın Denge Stratejisi ve Rus Dış Politikasına Etkisi” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(12): 7-32.
- Griffin, J. M. (2009). “*A Smart Energy Policy: An Economist’s RX for Balancing, Clean, And Secure Energy*”. Yale University, US.
- Grigas, A. (2017). “*The New Geopolitics of Natural Gas*”. Harvard University Press, US:
- Gromadzki, G. (2006). “A Difficult Case: Belarus as Part of the European Neighbourhood Policy”. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 15(2): 37-45.
- Guliyev, I. A. ve Mekhediev, E. T. (2017). “*The Role of Fuel and Energy Sector in the Eurasian Economic Community Integration Process*”. *International Journal of Energy Economic and Policy*, 7(2): 72-75.
- Gündoğdu, E. ve Çakır, B. (2023). “Avrupa Birliği Enerji Güvenliğinin 2022 Ukrayna Krizi Bağlamında Analizi”. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 31(2): 133-159.
- Gürbüz, K. (2023). “Fukuyama’nın Tarihin Sonu Liberal Demokrasi İddiası ve Liberalizme Giden Yolda Devlet İnşası”. *Universal Journal of History and Culture*, 5(2): 178-198.
- Gürçan, E. C. (2019). “BRICS Ülkelerinin Afrika’daki Yükselişine Jeopolitik Ekonomi Penceresinden Bir Bakış”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3):556-569.
- Gürkaynak, M. ve Yalçın, Serhan. (2009). “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23): 73-92.
- Halema, A. (2022). *Europe in the Woods: Reflections on the Situation at the Polish-Belarusian Border (Rapor No: 52)*. Ethnologia Europaea.
- Hamzaoglu, H. (2020). “Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının Tarihsel Kökenleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2): 1610-1637.

- Hamzaoglu, H. (2021). “Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Etkeni ve Kzuey Akım- 2 Boru Hatı projesinin Jeopolitik İçeriği”. *Alanya Akademik Bakış*, 5(1): 265-286.
- Harunoğulları, M. (2017). “Orta Doğu Jeopolitiği ve Kúresel Güçlerin Enerji Mücadelesi”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9): 121-137.
- Harunoğulları, M. (2019). “Núkleer Enerji ve Geleceği”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(1):110-145.
- Hasanov, A. (2012). “Jeopolitik Teorileri, Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları”. Babıalı Kúltür Yayıncılığı, İstanbul.
- Hatap, F. ve Yeltin, H. (2022). “Göçün Güvenlikleştirilmesi Bağlamında Avrupa Birliği’nin Belarus Göçmen Krizine Yaklaşımı”. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 2(1):99-117.
- Haushoffer, K. (1986). “*De La Geopolitique*”. Fayard, Paris.
- Hazakis, K. ve Proedrou, F. (2012). “EU-Russia Energy Diplomacy: The Need for an Active Strategic Partnership”. *Google Scholar, EU Diplomacy Paper*,4. 2012.
- Henderson, J. ve Ferguson, A. (2014). “*International Partnership in Russia: Conclusions from the Oil and Gas Industry*”. Palgrave Macmillan, UK.
- Henderson, J., ve Pirani S. (2014). “*The Russian Gas Matrix: How Markets Are Driving Change*”. Palgrave Macmillan, London.
- Hoffman, F. G. (2007). “*Conflict in teh 21st. Century: The Rise of Hybrid Wars*”. Potpmac Institute for Policy Studies, Virginia, US.
- Hogg, Hope Waddell (1911). "Mesopotamia". Chisholm, Hugh (Ed.). *Encyclopædia Britannica*. 18 (11. bas.). Cambridge University Press. ss. 179–187.
- Högselius, P., (2019).”*Energy and Jeopolitics*”, Routledge, New York.
- Huntington, S. P. (1993). “The Clash of Civilizations”. *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49.
- Huntington, S. P. (1995). “*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*”. Panama Yayıncılık, Ankara.
- Huntington, Samuel, P. (1995). “*Medeniyetler Çatışması*”. Vadi Yayınları, 13.Basım.
- Hyrbau, A., Kulakou, V. ve Baryla, A. N. (2020). “Features and Trends in External Migration in the Rebuplic of Belarus”. *Olsztyn Economic Journal* 15(1): 63-75.
- International Atomic Energy Agency (IAEA). (2019). *Improving Cooperation: IAEA Signs Agreements with Three Organisations*.
- International Atomic Energy Agency (IAEA). (2022). *Belarus Signs its Thir Country Programme Framework (CPF) for 2022-2027*.

- International Energy Agency (IEA), (2022). *A 10-Point Plan to Reduce the European Union's Reliance on Russian Natural Gas*.
- İlhan, S. (1985). "Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri". *Bellleten*: 49(195): 607-624.
- İlhan, S. (2019). *"Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı"*. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- İlter, E., ve Kınık, H. (2017). "Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı ve Türk Akımı". 18: 185-200.
- İmanov, Vügar. (2008). *"Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı"*, Küre Yayınları, İstanbul.
- İncekara, R. ve İncekara, B. (2015). "Avrasya Ekonomik Birliği ve Politik Ekonomik Etkileri". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(1): 111-129.
- İsina, A. (2015). *"Asya Birliği?"*. Tasam Yayınları, İstanbul
- İsmail, E. (2016). "Rusya'nın Avrasya Birliği Politikası". *Avrasya Etütleri*, 49(1): 125-151.
- İşcan, İ. H. (2004). "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2): 47-79.
- İşcan, İ. H. (2004). *"Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları"*.
- İşeri, E. (2007). "Asya Enerji Güvenliği: Uluslararası Enerji Piyasasının Anti-Jeopolitiği Asya Kıtasal Jeopolitiğine Karşı". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(15): 89-107.
- İşyar, Ç. G. (2018). *"Avrasya ve Avrasyacılık"*. Dora Yayınları, Bursa.
- İzol, R., Atvur, S. ve Öztürk, T. (2016). *"21. Yüzyılda Avrupa: Riskler, Fırsatlar, Yeni Tartışmalar"*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Jaroszewicz, M. ve Kindler, M. (2015). "Irregular Migration from Ukraine and Belarus to the EU: A Risk Analysis Study". *International Migration*, 42(3): 77-109.
- Jason, Dittmer, Sharp, Johanna,. (Eylül, 2014) *"Geopolitics: An Introductory Reader"*,. Taylor and Francesco Ltd. 1. Basım.
- Kaçmaz, M. (2020). "Avrasya Denkleminde Jeopolitik Kırılma". *Türk Coğrafya Dergisi*, (74):157-165.
- Kain, E. ve Asal, U. Y. (2023). "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz'in Jeopolitiği". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 1(4): 112-135.
- Kakışım, C. (2018). *Hazar Bölgesinin Avrupa Birliği Doğal Gaz Arz Güvenliğine Katkısı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kakışım, C. (2019). "Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 460-472.

- Kanapiyanova, Z. (2018). “Avrupa Birliği Enerji İhtiyacı Bağlamında Boru Hattı Projeleri”. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 537-545.
- Kansu, Z. N. (2019). “Enerji Arzı Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği’nin Güney Gaz Koridoru ve Türkiye’nin Konumu”. *Kırlareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3):288-306.
- Kaplan, R. D. (2009). “The Revenge Of Geography”, *Journal Article*, 96-105.
- Kaplan, R. D. (2010). “The Geography of Chinese Power: How Far Can Beijing Reach on Land And At Sea?”. *Foreign Affairs*, ^{(89): 22-41.
- Kaplan, R. D. (2012). “*The Revenge Of Geography: What th Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*”. Random House, Inc. UK.
- Karahasanoglu, M. A. (2023). *Avrupa Birliği’nin Enerji Politikasının Şekillenmesinde Rusya Faktörü: Bir Aktör Analizi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasseva, O. (2019). *Enjeux et Perspecitves du Partenariat Entre La Russia Institutionnalisation des Relations et Echanges Economiques*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ecole Doctorate de L’ecole es Hautes, Paris.
- Karasu, Y. (2023). “Jeopolitik Güvenlik Anlayışı Rusya’nın Kaderi Mi?”. *Uluslararası Sosyal ve Siyasal Mali Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 99-110.
- Katarzyna, J. ve Kuliniak. (2023). “Polish-Belarus Bordere in the Political Narrative During the Migration Crisis in 2021-2022”. Producing Cultural Change in Political Communities: The Impact of Populism and Extreminism on the International Security Environment”, *Social Sciences University of Wroclaw, Poland*. 159-181, .
- Katliarou, Y. (2023). *Changes in Official Language Policies and the Trajectories of Nation Building in Post-Soviet Republics*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. . .
- Kaya, H. E. (2022). “Kara hakimiyet Teorisi ve Avrasya’nın Artan Jeopoltik Önemi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(1): 43-62
- Kaya, R. (2019). “A Bridge at the Border Belarus Between Europe and Russia”. *Google Scholar, Old Borders- New Challenges, New Borders- Old Challenges: De-Bordering And Re-Boardering in Contemporary Europe*. 31-34.
- Kaygusuz. C. (2019). “40.Yılında Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 120.

- Keohane, R. O. (1973). "Transnational Relations and World Politics". *Harvard University Press. Cambridge*.
- Keohane, R. O. (1984). "After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy". Princeton University Press, Princeton, US.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (1977). "*Power and Interdependence: World Politics in Economy*". Princeton University Press, Princeton, US.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. (2015). "Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(45): 79-104.
- Kesici, G. E. (2022). "Rusya-Ukrayna Savaşı'nın AB'nin Enerji Politikalarına Yansıması". *Euro Politika*, (15): 46-64.
- Kissinger, H. (2015). "*World Order: Reflections of the Character of Nations and the Course Of History*". Penguin Publishing, London.
- Kissinger, Henry, (2016). "Dünya Düzeni". New York Times, US.
- Klare, M. T. (2012). "*The Race for What 's Left: The Global Scramble for the World's Last Resources*". Metropolitan Books, New York, US.
- Klein, N. (2014). "*This Changes Everything: Capitalism vs the Climate*". Simon and Schuster, New York.
- Kleveman, L. (2004). "*The New Great Game: Blood and Oil in Central Asia*". Grove Press.4
- Kocaman, M. E. (2018). "Hazar Havzası'nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3): 152-171.
- Kolosov, V. ve Sebentsov, A. (2020). "Russian Borderlands: Contemporary Problems and Challenges". *Google Scholar, Regional Science Policy and Practice*, 12(4): 671-688.
- Korkmaz, M. (2022). "Kavram Olarak Avrasya ve Avrasyacılık Yaklaşımları ile Avrasya Stratejisine Bakış". *Avrasya Beşerî Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 88-104.
- Korla, F. (2022). "Ukrayna Krizi Sonrasında Avrupa'da Enerji Sorunsalı: Alternatif Enerji Arz Kaynakları". *Journal of Economics and Political Sciences*, 2(1): 1-19.
- Korostelava, E. (2011). "Belarusian Foreign Policy in a Time of Crisis". *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 27(3-4): 566-586.
- Korostelev, G. P. (2020). "The Union State: A Changing Relationship Between Belarus and Russia". *Journal of Belarusian State University, International Relations*. 38-46.
- Korosteleva, E. (2012). "*The European Union and its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership?*". Routledge, UK
- Korosteleva, E. and Petrova, I. (2023). "Power, People, and the Political Understanding the Many Crisis in Belarus". *Nationalities Papers*, 51(4): 875-887.

- Korosteleva, E. Petrova, I. Kudelenko, A. (2023). *"Belarus the Twenty-First Century: Between Dictatorship and Democracy"*. Routledge Taylor & Francis Group, Oxfordshire, UK.
- Kowzan, F. ve Szczvigel, P. (2023). *Militant Research for Peace Education: The Case of Granica on the Polish-Belarusian Border*. Journal of Peace Education.
- Köle, M. (2020). "Herkes İçin Jeopolitik". *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(1): 120-120.
- Körppen, Daniela, Schme Izle, Beatrix, Wills, Oliver: *"A Systematic Approach to Conflict Transformation: Exploring Strengths and Weaknesses"*, Berghof Handbook Dialogue Series
- Köten, F. (2013). "Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoekonomisindeki Rolü". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(1): 65-84.
- Kulakevich, T. (2014). "Twenty Years in the Making: Understanding the Difficulty for Change in Belarus". *East European Politics and Societies*, 28(4): 887-901.
- Kurt, S. (2018). "Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı". *14(28)*. 91-125.
- Kurtuluş, Ezgi, *"Energy Geopolitics of Russia"*, (Yalova Üniversitesi, 2015).
- Kuzemko, C. (2012). *"Dynamics of Energy Governance in Europe and Russia"*. Macmillan, New York.
- Küçük, M. N. (2023). "Eleştirel Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler Disiplini: Mekansallık, Söylem ve İktidar". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, (11): 163-187.
- Larsen, Ç. A. (2014). *Social Cohesion: Definition, Measurement and Developments*. World Summit for Social Cohesion, Copenhagen.
- Lee, K. F. (2021). *"AI: Ten Visions For Our Future"*. Random House, US:
- Leoncik, T. ve Zibas, K. (2009). *Migration Trends 2006-2008 Söderköping Countries European Commission*.
- Lindner, R. (2005). "Belarus in Self-Imposed Isolation: Conflict with Poland and Other Neighbors Poses Security Problems for the European Union". *Swp Comments*, 2005.
- Loffe, G. (2003). "Understanding Belarus: Belarusian Identity". *Europe-Asia Studies*. 55(8):1241-1272.
- Mackinder, Halford, J. (1904). "The Geographical Pivot of History". *The Geographical Journal*, , 23(4): 421-437.
- Mackinder, Halford, J. (1919). *"Democratic Ideals and Reality"* Henry Holt and Company.
- Mackinder, Halford, J. (2013). *"Tarihin Coğrafi Kalbi"*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

- Mackinson, M. (2007). *"The New Cold War, Revolutions, Rigged Elections And Pipeline Politics In The Former Soviet Union"*. Ramdom House, Canada.
- Maçaes, B. (2021). *"The Dawn of Eurasia: On the Trail of the New World Order"*. Penguin Press, London.
- Mahan, A. Thayer. (2023). *"The Influence of Sea Power Upon History"*. East India Publishing Company, Kanada.
- Mammadov, R. (2020). "Belarus: Role in East European Energy Geopolitics". *The Jamestown Foundation*. 3(31): 1-25.
- Manae, O., Manayeva, N. ve Veyuran, D. (2011). *"Belarus"*. Journal of International Affairs, JSTOR.
- Mangır, D. Ş. (2020). "Coğrafi ve Jeopolitik Eksende Neo-Avrasacılık". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43): 193-208.
- Mangır, D. Ş., Arar D., Robby, F., Semercioglu H. ve Avcı, Y. (2020). *"Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Pratikler"*. İksad Yayınevi, Ankara.
- Marples, D. R. (2010). *"Russia in the Twentieth Century: The Quest For Stability"*. Routledge, UK.
- Marples, D. R. (2016). "The Minsk Phenomennon: Demographic Development in the Republic of Belarus". *Nationalities Papers*. 44(6): 919-931.
- Marples, David, R. (2008). *"Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine"*. Central European University Press, Hungary Marples, David, R. (2020). *"Understanding Ukraine and Belarus: a Memoir"*. E-International Relations, UK.
- Marples, David, R. (2014). *"Our Glorious Past: Lukashenka's Belarus and the Great Patriotic War"*, *Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. Columbia University Press, New York.
- Marshall, I. Goldman. (2010). *"Petrostate: Putin, Güç ve Yeni Rusya"*. Oxford university Press, UK.
- Marshall, T. (2016). *"Prisoners of Geography"*. Elliot & Thompson Limited, UK.
- Marshall, T. (2021). *"The Power of Geography: Ten Maps That Reveal the Future of Our World"*. Elliot & Thompson Limited, UK.
- Marshall, T. (2023). *"The Future of Geography: How Power and Politics in Space Will Change Our World"*. Elliot & Thompson Limited, UK:
- Masters, J. (2023). *The Belarus-Russia Alliance: An Axis of Autocracy in Eastern Europe*. Council on Foreign Relations, Policy Paper on Emerging

- Masuda, T. (2007). "Security of Energy Supply and Geopolitics of Oil and Gas Pipelines". *European Review of Energy Markets*, 2(2): 1-32.
- Mırcıoğlu, D. (2022). "Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Uygulanmasında Rusya Faktörü". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6(1): 96-122.
- Millword, J. A. (2007). *"The Eurosian Crossroads"*. Colombia University Press,
- Ministry of Energy of the Russian Federation. (2013). *Dimitry Medvedev Attends International Conference, Russia and the European Union: Partnership and its Potential*.
- Ministry of Energy of the Russian Federation. (2013). *Meeting of Subsurface Management and Transportation of Hydrocarbons on the Caspian Sea*. Astrakhan.
- Ministry of Energy of the Russian Federation. (2013). *Meeting of the Government Commission Monitoring Foreign Investment*.
- Ministry of Energy of the Russian Federation. (2023). *Alexander Novak: We can see significant Potential for Expanding Russia-China Partnership in Key Energy Segments*.
- Ministry of Energy of the Russian Federation. (2023). *Meeting with Deputy Prime Ministers on Current Issues*.
- Ministry of Energy of the Russian Federation. (2024). *Annual Government Report on its Performance to the State Duma*.
- Mirdas, Ali (2007). "Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikası ve Rus Dış Politika Yapımına Etkisi". 1(1): 1-12
- Mohapatra, N. K. (2013). "Energy Security and Russian Foreign Policy". *Universtiy of Cambridge*, 1(1): 325-384.
- Monaghan, A. (2006). "Russia-EU Relations: An Emerging Energy Security Dilemma". *Google Scholar*, 10(2-3): 1-13.
- Moshes, A. (2008). "Bağımsız Devletler Topluluğunda Rusya'nın Rolü: Evrimsel Bir Bakış Açısı". *Avrupa Asya Çalışmaları Dergii*. s. 1-25.
- Mouliouva, Diha, Roger, E. Kanet (2015)" *Russia Energy Policy, Implications for Global Energy Strategy*", (ACDIS OccasionalPaper, 2015, s. E1-17).
- Nalbant, T. E. (2020). "Uluslararası Göç ve Güvenlik", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8(2):309-313.
- Nash, J. (1951). *"Non-Cooperative Games: The Annals of Mathematics"*. Princeton University Press, US.
- Nefedova, TG., Slepukhina, IL., Brade, I. (2016). "Migration Attractiveness of Cities in the Post-Soviet Space: A Case Study of Russia, Ukraine, and Belarus". *Google Scholar, Regional Research of Russia*, (6): 131-143.

- Nice, A. (2012). "Playing Both Sides: Belarus Between Russia and EU". *Google Scholar, DEU* 2-18.
- Nicolas, J. Pykman, "Coğrafya ve Dış Politika", Kenar Kuşak Teorisi, Journal of Social Science, İstanbul 2020. Dergipark.
- Nies, S. Delors, J. (2019). "*The European Transition: Actors, Factors, Sectors*". Claeys and Casteels Publishing, Deventer.
- Nuhut, Ö. (2022). "AB Ordusu Kurma Çabaları Nereye Evrildi ve NATO'yla Birlikte Nereye Evrilebilir?". *Cappadocia Journal of Area Studies*, 4(1): 112-130.
- Nye, S. Joseph, (2010). "*The Power to Lead*". Oxford University Press, UK.
- Nye, S. Joseph. (2005). "*Soft Power: The Means to Success in World Politics*". Public Affairs, US.
- Oatley, T. (2020). "*International Political Economy, Interest and Institutions in the Global Economy*". Pearson, UK.
- Oktay, E. ve Çamkıran, R. (2005). "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Açısından Türkiyen'in Önemi". *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 13(2): 67-86.
- Omonbude, E. (2016). "Cross Border and Gas Pipelines and the Role of the Transit Country: Economicis, Challenges and Solutions". *Springer*, 3(5): 1-35.
- Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC). (2021). *Oil Security: Vital for All*.
- Ormecı, O. ve Kısacık, S. (2021). "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Enerji Güvenliği Politikaları Çerçevesinde Çin-Rusya İlişkilerini Anlamak". *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(1): 1-24.
- Oslewicz, P. (2023). "Politization of Migration Policies in the Visegrad Group's Member States: A Means of Creating External Enemies of the Political System". *Siyasal Journal of Political Sciencies*, 32(1): 57-73.
- Öğütçü, M. (2021). "*The New Geopolitics of Energy: Managing Disruption and Transformation*". World Scientific Publishing, Singapur.
- Önder, H. ve Maden, N. (2023). "Avrupa Birliği'nin Kayıp Enerji Projeleri: Nabucco, Trans Hazar ve Güney Akım". *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 3(1): 33-56.
- Öngör, S. (1963). "Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 18(1):301-316.
- Özcan, M. S. (2022). "Rusya Federasyonu'nun Hibrit Savaş Doktrini Bağlamında Beyaz Rusya'yı AB'ye Karşı Araçsallaştırması". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3):1278-1290.

- Özdemir, G. (2022). “Enerji Güvenliği Bağlamında Rusya’nın Hazar Enerji Politikası”. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 85-99.
- Özder, A. (2014). “Avrasya Kavramı ve Önemi”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(2): 65-88.
- Özderdem, A., (2013). “*Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*”, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2013.
- Özderdem, A., ve Sung Yong Lee. (2016).” *International Peacebuilding: An Introduction. London and New York*” Routledge, UK.
- Özey, R. ((2019). “*Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler*”, *Değişimler*”. Pegem A Yayıncılık,
- Özkan, Nasioğlu, Şerife, “*Avrupa Birliği Enerji Politikaları*”, Avrupa Birliği Kurumları ve Politikalar, Cengiz Dinç, der, (Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 213-245).
- Öztürk, M. “Moskova Penceresinden Sovyetler Birliği’nin Afrika Politikası” *Tarihin Peşinde Tarih ve Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 2016. Sayı. 15, s. 279-300.
- Paikin, Z. (2020). “EU-Russia Relations and the Crisis in Belarus Toward a More Geopolitical Europe?”. *Google Scholar*, 2020.
- Pala, P. B. (2016). “Enerji Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği Enerji Politikaları”. *Dumlupınar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2): 48-58.
- Patrikovakos, D. (2017). “*War in 140 Characters: How Social Media is Reshaping Conflict in the Twenty-First Century?*”. Basic Books, New York, US.
- Patrikovakos, D. (2017).”*War in 140 Characters: How Social Media in Reshaping Conflict in the Twenty-First Century*”. Basic Books, New York, US.
- Pekşen, H. D. (2016). “NATO’nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(23): 35-69.
- Pepper, D. and Jenkins, A. (1985). “*The Geography of Peace and War*”. Blackwell Publishers, Williston.
- Perovich, J. (2009). “Introduction: Russian Energy Power, Domestic And International Dimensions”. *Google Scholar, Russian Energy Power and Foreign Relations* 19-38, 2009.
- Petrakova, J. (2022). “Belarus in the Eurasian Migration System: The Challenges of the Last Decade and Their Consequences”. *Google Academic, Central Eastern European Migration Review*, 11(1): 125-144.
- Pieniri, More, (2019), “*Russian’s Energy Politicsand its Relevance for the European Union Strategic Sectors Economy & Territory*” (s. 301-305).
- Portela, C. (2011). “The European Union and Belarus: Sanctions and Partnership?”. *Comparative European Politics*. (9): 486-505.

- Pribtkova, I. ve Gromovs, J. (2007). *Migration Trends 2004-2006- Söderköping Process Countries*. European Comission, Brussels.
- Puchala, J. Donald, (2003). “*Theory and History in International Relations*”. Routledge Publishing, UK.
- Purtaş, F. (2004). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu. Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ramsbotham, Oliver, Miall, Hugh, Woodhouse, Tom: “*Contemporary Conflict Resolution*”.
- Rilery, A. (2006). “*The EU Russia Energy Relationship: A Pivot or Stumble?*”. Centre For Euorpean Policy Studies, EU.
- Ritter, D., Heinemann, C., Bauknecht, D., Winger, C. Ve Flachsbarth, F. (2021). *Model Based Evaluation of Decentralised Electricity Markets at Different Phases of the German Energy Transition*. Econstor , Economics of Energy & Environmental Policy (EEEP).
- Rotman, D. and Veremeeva, N. (2014). “Belarus in the Context of the Neighborhood Policy Between the EU and Russia”. *Google Scholar, Eastern Partnership: A New Opportunity fort he Neighbors?*, 75-100.
- Rudolf Vegellen, “*Jeopolitik*”. 1899, Taylor, 1985, s. 50, Muir, 1997, s. 214.
- Sainidis, A. (2019). “Russia’s Natural Gaz: An Instrument of Foreign Policy”.
- Sakman, T. ((2015). “*Balkanlarda Çok Boyutlu Entegrasyon*”. Tasam Yayınları, İstanbul.
- Sanford, G.)1007). “Nation State and Independence in Belarus”. *Contemporary Politics*, 3(3):225-245.
- Sarıbay, B. M. (2019). *Avrupa Birliği Ukrayna İlişkilerinde Avrupa Komşuluk Politikasının Rolü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Savchenko, A. (2009). “*Belarus: A Perpetual Borderland*”. Brill, Leiden, Boston.
- Saygın, H., Çelik, C. (2017). “Jeoenerjik Bakış: AB Bağlamında Enerji Politikalarında Jeo Enerji Alanaları”. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(5): 81-83.
- Schmidtke, O.ve Serhy, Y. “*Europe’s Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine*
- Slutto, J. (2024). “*The Return of Great Powers: Russia, China and the Next World*”. Dutton Publishing, Boston.
- Sempa, F. P. (2007). “*Geopolitics: From the Cold War to the 21st. Century*”. Routledge, UK.
- Serbest, M. B. (2017). “Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo Avrasyacılığa”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3): 285-307.
- Serbest, M. B. ve Iriskeldieva, N. (2022). “Belarus Sovyet Cumhuriyeti İç Siyaseti ve Belarus’un Bağımsızlığı Süreci”. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 2(1): 39-54.

- Serguinin, A. ve Makarychev, A. (2013). "The EU-Russia Relations at the Cross-Roads: The Need for a Reset?". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(2): 1-30.
- Serpin, A. T. ve Demirtaş, I. (2017). "Jeopolitik ve Jeoekonomik Perspektiften LNG- Boru Hatları Rekabetinin Avrupa Enerji Güvenliliğine Etkileri". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, ICOMEP*, 43-73.
- Sevim, C. (2012). "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği". *Yaşar Üniversitesi E Dergisi*, 7(26): 4378-4391.
- Sezer, S. (2024). "Rusya Ukrayna Savaşı'nın Jeopolitiik Sonuçları". *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 17(1): 158-180.
- Shcrples, J., "The Shifting Jeopolitics of Russian's Natural gas Exports and Their Impact on EU-Russian gas Relations, Geopolitics", (2016, 21(4), 880-912).
- Shlapentokh, D. (2012). *The Role of Small States In the Post-Cold War Era: The Case of Belarus. Strategic Studies Institute (SSI), US Army War College*.
- Siddi, Marco, (2020). "EU-Russia Energy Relations", *Handbook of Energy Governance in European*.
- Silitski, V. Zaprudnik, J. (2010). *"The A to Z of Belarus"*. Scarecrow Press, Lanham.
- Silva, P. M. and Selden, Z. (2020). "Economic Interdependence an Economic Sanctions: A Case Study of European Union Sanctions on Russia". *Cambridge Review of International Affairs*. 33(2): 229-251.
- Skalamera, M. (2016). *"Eurasian Energy Security"*. Routledge, New York, US.
- Smil, V. (2017). *"Energy and Civilization: A History"*. MIT Press, US.
- Smith, D. J. (2002). *"The Baltic States: Estonia, Latvia, Litvania"*. Routledge, UK.
- Smith, K. C. (2008). "Russian Energy Policy and its Challenge to Western Policy Makers". *Center for Strategic and International Studies, US*.
- Smith, K. C. (2010). "Russia Europe Energy Relations". *Center for Strategic and International Studies*, 1(1): 1-26.
- Sotiriou, S. A. (2015). *"Russian Energy Straategy in the European Union, the Former Soviet Union Region and China"*. Lexington Books, Lanham, Maryland.
- Soulier, P. (2019). *L'insturmentalisation du Nationalisme a L'ere Post-Communiste: Serbia Et Bielorussie: Serbia and Belarus*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ecole Doctorate de Sorbonne, Paris.
- Soykan, A., Atasoy, A., Galay, E. ve Izenbayev, B. (2017). "Etnocoğrafya Penceresinden Belarus Cumhuriyetindeki Polonyalılar". *Kesit Akademi Dergisi*, (7): 30-48.
- Spkyman, J. Nicholas, (2020). *"Coğrafya ve Dış Politika"*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

- Spykman, J. Nicholas. (1944). *"The Geography of the Peace"*. Harcourt Brace And Compan, New York.
- Spykman, N. (1942). "America's Strategy in World Politics" Harcourt, Brace and Company.
- Stern, J. (2005). *"The Future of Russian Gas and Gazprom"*. Oxford University Press, UK.
- Stosic, S. (2023). "Geopolitic Dimension of the Old and the Modern Silk Road". *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 8(1): 1-18.
- Stulberg, A. N. (2012). "Strategic Bargaining and Pipeline Politics: Confronting the Credible Commitment Problem in Eurasian Energy Transit". *Google Scholar, Review of International Political Economy*, 19(5): 805-836.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2023). *Avrupa Komisyonu Enerji Birliği 2023 Durum Raporu*.
- Tarakçı, N. (2014). "İpek Yolundan Enerji Yollarına". *Avrasya Etütleri* 45(1): 155-170.
- Taşkesen, E., Alahmad, Hamza ve Bilen, E. N. (2024). "Geleceğin Enerji Depolama Teknolojileri, Sürdürülebilirlik ve Enerji Dönüşümü". *Mühendis ve Makine*, 65(714): 1-26.
- Taşkın, D. (2014). "Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân, Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu". *Türk Coğrafya Dergisi*, (62): 29-38.
- Taustykh, V. ve Duman, G. (2019). "The Analysis of Ukranian Crises' Effects on Belarus Russia Bilateral Relations". *İzmir Democracy University Social Sciencies Journal*, 2(1):41-50.
- Taylor, P. J. (1993). *"Political Geography of the Twentieth Century"*. John Willey & Sons, US.
- Tecer, Ö. Ç. (2014). "Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4): 97-125.
- Tirarenko, L. (2012). "Circular Migration Belarus". *European University Institute*, 2012/59.
- Tishkov, V. and Zayinchkovskaya, Z. (2005). "Migration in the Countries of the Former Soviet Union". *Global Commission on International Migration*, 1-42.
- Titarenko, L. (2012). "The Republic of Belarus Flows and Tendencies in Migration Process". *The EU's Eastern Neighbourhood*, 168-171.
- Titrenko, L. (2012). *Integration of Migrants: Republic of Belarus*. (Technical Report Migration Policy Center) CARIM East.
- Torlak, P. (2022). "Rusya Ukrayna Savaşı AB Güvenliğine Nasıl Yansıdı?" *Euro Politika*, (14): 31-34.
- Tual, G. (2019). *"Near Abroad: Putin, The West, And The Contest Over Ukraine And The Caucasus"*. Oxford University Press, US.

- Tuathail, Dalby, (1998), “*The Geopolitics Reader*”, Routledge, UK.
- Tulun, T. E. (2018). *Challot Paper on Balkans Future: A Case of İll Informed Leading the İll Informed (Rapor No: 2018/28)*. Avrasya incelemeleri Merkezi (AVİM).
- Tüfekçi, S. (2012). “*Avrasya Bölgesinde Sürdürülen Enerji Odaklı Güç Mücadelesinin Ekonomi Politikası: Türkiye’nin Yeri ve Önemi*”. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı. (2018). *Avrupa Birliği Yenilenebilir Enerji Raporu*. International Renewable Energy Agency (IRENA).
- Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı. (2023). *World Energy Transition Outlook 2023: 1.5 C Pathway*. International Renewable Energy Agency (IRENA).
- Usher, B. (2019). “*Renewable Energy: A Primer for the Twenty-First Century*”. Columbia University Press, US.
- Uslu, K. Sözen, İ. Çelik, A. A. (2007). “Enerji Kaynaklarından Petrol ve Doğalgazdaki Tekel Oluşumları”. 1(1): 82-107.
- Uyaniker, H. (2018). “Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Uzlaşmazlığı”. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(59): 137-168.
- Uygun, A. G. (2023). “Avrupa Birliği’nin Rusya’ya Yönelik Yaptırımları: Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar”. *Troy Academy*, 8(1): 136-155.
- Ülger, İ. K. (2022). “Rusya’nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları”. *Bilge Strateji*, 13(23): 9-17.
- Üzerinden Analizi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal
- Valion, O. (2021). “Belarus Economic Relations With Ukraine and Russia: Trends, Dynamics, Challenges (2014-2021).”. *Google Scholar, Coudrul Cosminuli*, 27(2): 355-378.
- Vatansever, A. (2017). “Is Russia Building Too Many Pipelines? Explaining Russia’s Oil and Gas Export Strategy”. (108): 1-11.
- Vieira, A. ve Vysotskaya, A. (2013). “The Many Patterns of Europeanization: European Union Relations With Russia, Ukraine and Belarus”. *The European Union Neighbourhood Challenges and Opportunities*. *University of Minho*, 57-82,
- Wallerstein, I. (2015). “*Modern Dünya Sistemi, Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi*”, Yarın Yayınları, İstanbul
- Wallerstein, I. (2016). “*Jeopolitik ve Jeokültür, Değişmekte Olan Dünya Sistemi Üzerine Denemeler*”. (Çev. M. Özel). Küre yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2018). “*Kaos ve Belirsizlik: Çağdaş Dünya Sistemi Üzerine Düşünceler*”. Kopernik Kitap, İstanbul.

- Weimers, C. (2021). *Illegal Migration to the EU by Way of Flights to Belarus from Iraq*. European Parliament. Brüksel.
- Welt, C. (2019). “*Belarus: An Overview*”. Congressional Research Service, Washington District of Columbia.
- Wilby, C. and Huomo, L. (2021). “Gas Transit Development In Europe and Beyond in an Era Of Geopolitical Influence and Climate Change Pressures”, 30(2): 46-54.
- Wilson, A. (2012). “*Belarus: The Last European Dictatorship*”, Yale University Press, US.
- Wilson, A. (2019). “*Belarus: A Denazionalized Nation*”. Oxford University Press, UK.
- World Energy Statistics (Enerdata). (2023) *Belarus Energy Report*.
- Yalçın, Z. (2017). “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikaları Bağlamında Rusya’ya Olan Bağımlılığı”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 38-59.
- Yergin, D. (1993). “*The Prize: The Epic Quest For Oil, Money & Power*”. Free Press.
- Yergin, D. (2011). *The Quest: Energy Security, and the Remaking of the Modern World*. Penguin Press, London.
- Yergin, D. (2014). *Enerjinin Geleceği, Petrol, Doğalgaz, Elektrik*. (Çev. Ü. Şensoy). Optimist, İstanbul.
- Yergin, D. (2020). *The New Map: Energy, Climate, And The Clash of Nations*. The Penguin Press, London.
- Yıldız, F. (2013). “Avrupa Enerji Politikaları ve Enerji Arz Güvenliği Arayışları”. *İnsan ve Toplum*, 3(5): 159-181.
- Yılmaz, D. (2021). “Bir Modern Diplomasi Yöntemi Olarak Enerji Diplomasisi: Avrupa Birliği-Rusya İlişkilerinin Enerji Diplomasisi Bağlamında İncelenmesi”. *Euro Politika*, (7): 52-72.
- Yılmaz, S. (2015). “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları*, 16(34): 111-120.
- Yurtsever, B. (2019). “AB-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Çatışmacı Mı Birleştirici Mi Bir Rolü Var?”. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 39-5.
- Zaborovskiy, A. M. (2011). “Belarusian Energy Strategy Today: Improving Energy Efficiency, Reducing Energy Dependence and Insuring Gas Transit to the EU”. *Central European University Press*. 31-34.
- Zaniewicz, M. (2021). “Possibilities of Halting Oil and Gas Transit via Belarus”. *The Polish Institute of International Affairs*.
- Zbigniew, Brzezinski. (1997). *Büyük Satranç Tahtası*, Perseus Books, L. L. C., Ankara.

İnternet Kaynakları

- Adana Sanayi Odası, “Belarus-Litvanya Sınır Geçişleri Hakkında Karar”, <https://www.adaso.org.tr/Haberler/belarus-litvanya-sinir-gecisleri-hakkinda-karar/35849> (erişim tarihi: 04.04.2024).
- Akhiyadov, M., “Rusya’da Din-Devlet İlişkisi ve Kilisenin Dış Politikadaki Etkisi”, https://insamer.com/tr/rusyada-din-devlet-iliskisi-ve-kilisenin-dis-politikadaki-etkisi_1924.html (erişim tarihi: 16.01.2009).
- Aktan, S., “AB Belarus'a karşı şimdiye kadarki en sert yaptırımları hayata geçirmeye hazırlanıyor”, <https://tr.euronews.com/2021/06/21/ab-belarus-a-kars-simdiye-kadarki-en-sert-yapt-r-mlar-hayata-gecirmeye-haz-rlan-yor> (erişim tarihi: 21.06.2021).
- Ankasam, “Enerji Krizi Bağlamında Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı”. <https://www.ankasam.org/energy-krizi-baglaminda-trans-hazar-dogalgaz-boru-hatti/> (erişim tarihi: 03.01.2023).
- Atlas Big, “Belarus”, <https://atlasbig.com.tr/belarus> (erişim tarihi: 08.02.2024).
- Bayram, T., “AB’nin Enerjide Dışa Bağımlılığı ve Bunu Azaltmaya Yönelik Çalışmaları”, <https://dipam.org/abnin-enerjide-disa-bagimlilik-ve-bunu-azaltmaya-yonelik-calismalari/> (erişim tarihi: 08.02.2024).
- Baysoy, E. (2009). “Rusya, AB, ABD İlişkiler Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(10): 59-82.
- BBC, “AB, Belarus'a yaptırımları genişletecek: 'Göçmenlerin seyahatine yardımcı olan kişi ve kuruluşlar hedef alınacak’”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59289302> (erişim tarihi: 15.11.2021).
- BBC, “AB, Belarus'a yaptırımları genişletecek: 'Göçmenlerin seyahatine yardımcı olan kişi ve kuruluşlar hedef alınacak’”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59289302> (erişim tarihi: 15.11.2021).
- BBC, “AB'den Ukrayna'ya silah yardımı, Rusya ve Belarus'a yeni yaptırımlar”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60549315> (erişim tarihi: 27.02.2022).
- BBC, “Avrupa Parlamentosu doğalgaz ve nükleer enerjinin 'yeşil' olduğuna karar verdi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62067593> (erişim tarihi: 06.07.2022).
- BBC, “Belarus country profile”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-17941131> (erişim tarihi: 26.02.2024).

- BBC, “Beş soruda Şanghay İş Birliği Örgütü”, <https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/turkce/articlesc2q410q2lexo.amp> (erişim tarihi: 16.09.2022).
- BBC, “Europe nears gas pipeline accord”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8133236.stm> (erişim tarihi: 03.07.2009).
- Belarus Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, “Dış Ticaret”, https://turkey.mfa.gov.by/tr/ticaret_ve_ekonomi_servisi/belarus_ekonomisi/dis_ticaret/ (erişim tarihi: 28.02.2024).
- Belarus Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu, “Belarus ekonomisi”, https://turkey.mfa.gov.by/tr/ticaret_ve_ekonomi_servisi/belarus_ekonomisi/ (erişim tarihi: 23.03.2024).
- Belarus Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu, “Belarus’a ziyaret”, https://istanbul.mfa.gov.by/tr/visit_Belarus/tourism/ (erişim tarihi: 23.03.2024).
- Belstat, “Demographic an Social Statistics”. <https://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistaika/Demographic-and-social-statistics/> (erişim tarihi: 18.06.2024).
- Belstat, “Main Indicators of the Republic of Belarus”. <https://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/main-indicators-of-the-republic-of-belarus/> (erişim tarihi: 18.06.2024).
- Belstat, “Main socio-economic indicators of the Republic of Belarus”. <https://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistaika/main-indicators-of-the-republic-of-belarus/> (erişim tarihi: 18.06.2024).
- Bierman, S., “Gazprom Keeps EU Gas Export Plan Even as Crisis Hurts Demand”, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-05-30/gazprom-keeps-eu-gas-export-forecast-even-as-crisis-hurts-demand> (erişim tarihi: 30.05.2012).
- Bildik, M., “Rusya-Ukrayna Savaşı: Dünya Adasının Hearthland'ında Türklerin Jeopolitik Uyanışı”, <https://strasam.org/analiz-ve-raporlar/analiz/rusya-ukrayna-savasi-dunya-adasinin-hearthlandinda-turklerin-jeopolitik-uyanisi-745> (erişim tarihi: 28.04.2022).
- Bloomberg H/T, “AB'den Belarus'a yeni yaptırım kararı”, <https://www.bloomberght.com/ab-den-belarus-a-yeni-yaptirim-karari-2307735> (erişim tarihi: 03.06.2022).
- Bloomberg H/T, “Dünyanın 118 yıllık kömür rezervi kaldı”, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1161175-dunyanin-118-yillik-komur-rezervi-kaldi> (erişim tarihi: 08.02.2024).

- Bloomberg H/T, “Rusya, Belarus'tan benzin ithalatını artırdı”, <https://www.bloomberght.com/rusya-belarus-tan-benzin-ithalatini-artirdi-2350163> (erişim tarihi: 28.03.2024).
- BOTAŞ, “Boru Hatlarıyla Petrol Taşıma”, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogalgaz758=TürkAkımProjesi&text> (erişim tarihi: 05.06.2024).
- BP p.l.c, “bp Enerji Görünümü”, https://www.bp.com/tr_tr/turkey/home/basin-merkezi/bp-enerji-gorunumu.html (erişim tarihi: 07.2023).
- Cartwright, M., “Roma Deniz Savaşı”, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-12302/roma-deniz-savas/> (erişim tarihi: 04.05.2024).
- CNPC (China National Petroleum Corporation), “International Oil Companies: China National Petroleum Corporation (CNPC)”, <https://www.iraq-businessnews.com/list-of-international-eoil-companies-in-iraq/international-oil-companies-china-national-petroleum-corporation-cnpc/> (erişim tarihi: 07.05.2024).
- CPC (Caspian Policy Center), “Azerbaijan and Türkiye Solidify Key Energy Alliance With Turkmen Gas Deal”, <https://caspiantpolicy.com/research/energy/azerbaijan-and-turkiye-dolidify-key-energy-alliance-with-turkmen-gas-deal> (erişim tarihi: 13.06.2024).
- Çebi, T. “Avrupa Birliği’nin Belarus’u Baskılama Politikası”, <https://www.turksam.org/detay-avrupa-birligi-nin-belarus-u-baskilama-politikasi> (erişim tarihi: 07.11.2023).
- Çekici Gaz ve Yangın Ekipmanları, “CNG Nedir | LNG LPG Doğalgaz ve Petrol ile Arasındaki Farklar Nelerdir | Çekici Gaz”. <https://www.cekici.com.tr/haberler/cng-nedir-ing-lpg-dogalgaz-ve-petrol-ile-arasindaki-farklar-nelerdir-cekici-gaz/3/> (erişim tarihi: 04.04.2024).
- Demir, E. “Enerji Şartı Anlaşması”, <https://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> (erişim tarihi: 18.03.2024).
- Deudney, D. H., “geopolitics”, <https://www.britannica.com/topic/geopolitics> (erişim tarihi: 03.12.2024).
- Dış Politika Enstitüsü, “Russia’s War on Ukraine: The Turkish’s Geopolitical Awakening on Hearthland of World”, <https://foreignpolicy.org.tr/russias-war-on-ukraine-the-turkishs-geopolitical-awakeining-on-hearthland-ofworld-island/> (erişim tarihi: 19.04.2022).
- Dünya Enerji Konseyi, “2020 Avrupa Gaz Piyasalarına İlişkin Dördüncü Çeyrek Raporu Özeti”, <https://dunyaenerji.org.tr/2020-avrupa-gaz-piyasalarina-iliskin-dorduncu-ceyrek-raporu/> (erişim tarihi: 28.12.2023).

- Dünya Enerji Konseyi, “Uluslararası Petrol Şirketleri ve Enerji Dönüşümü Raporu”, <https://dunyaenerji.org.tr/uluslararasi-petrol-sirketleri-ve-enerji-donusumu-raporu/> (erişim tarihi: 08.12.2022).
- Dünya Gazetesi, “Gazprom Çin'e doğal gaz sevkiyatında rekor kırdı”, <https://www.dunya.com/sektorler/enerji/gazprom-cine-dogal-gaz-sevkiyatinda-rekor-kirdi-haberi-717601> (erişim tarihi: 08.05.2024).
- Eberly, J. C., Harris, B. H., Moll B., Steinsson, J., ve Zachmann, G., “How did Germany fare without Russian gas?”, <https://www.brookings.edu/articles/how-did-germany-fare-without-russian-gas/> (erişim tarihi: 26.10.2023).
- EkoIQ, “Biyoyakıt için Tarım Arazilerinin Kullanımı Sağlıklı mı?”, <https://www.ekoIQ.com/biyoyakit-icin-tarim-arazilerinin-kullanimi-saglikli-mi/> (erişim tarihi: 28.02.2024).
- Ekotürk, “Yakın Tarihteki Petrol Krizleri”, <https://www.ekoturk.com/haber/yakin-tarihteki-petrol-krizleri/> (erişim tarihi: 11.03.2020).
- Encyclopaedia Britannica, “Belarus in the 21st. Century”. <https://www.britannica.com/place/Belarus/Belarus-in-the-21st-century> (erişim tarihi: 11.07.2024).
- Encyclopaedia Britannica, “Central Treaty Organization”, <https://www.britannica.com/topic/Central-Treaty-Organization> (erişim tarihi: 18.03.2024).
- Encyclopaedia Britannica, “collapse of the Soviet Union”, <https://www.britannica.com/event/the-collapse-of-the-Soviet-Union> (erişim tarihi: 08.05.2022).
- Encyclopaedia Britannica, “History of Belarus”. <https://www.britannica.com/topic/history-of-Belarus> (erişim tarihi: 08.07.2024).
- Enerji Atlası, “Danimarka Petrol Rezervi”, <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/danimarka-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 02.05.2023).
- Enerji Atlası, “Danimarka Petrol Rezervi”, <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/danimarka-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 04.04.2024).
- Enerji Atlası, “Norveç Petrol Rezervi”, <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/norvec-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 20.04.2024).
- Enerji Atlası, “Ülkelere Göre Dünya Doğal Gaz Rezervi”, <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html> (erişim tarihi: 08.02.2024).

- Enerji Atlası, “Ülkelere Göre Dünya Petrol Rezervi”, <https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html> (erişim tarihi: 23.04.2024).
- Enerji Günlüğü, “Belarus NGS’nin ikinci ünitesine onay Kaynak: Belarus NGS’nin ikinci ünitesi devreye alınıyor”, <https://www.enerjigunlugu.net/belarus-ngsnin-ikinci-unitesine-onay-53594h.htm> (erişim tarihi: 28.02.2024).
- Enerji Günlüğü, “Çin LNG ticaretinde payını arttırıyor”, <https://www.enerjigunlugu.net/cin-lng-ticaretinde-payini-arttiriyor-54268h.htm> (erişim tarihi: 16.05.2023).
- Enerji Günlüğü, “Rusya Avrupa biyoyakıt pazarına girdi Kaynak: Rusya Avrupa biyoyakıt pazarına girdi”, <https://www.enerjigunlugu.net/rusya-avrupa-biyoyakit-pazarina-girdi-39978h.htm> (erişim tarihi: 28.02.2024).
- Enerji Günlüğü, “Rusya ve Belarus ortak bir enerji piyasası kuracak Kaynak: Rusya ve Belarus ortak bir enerji piyasası kuracak”, <https://www.enerjigunlugu.net/rusya-ve-belarus-ortak-bir-enerji-piyasasi-kuracak-44460h.htm> (erişim tarihi: 14.09.2012).
- Enerji Günlüğü, “Rusya’nın Avrupa’ya kömür ihracatı yüzde 38 azaldı Kaynak: Rusya’nın kömür ihracatına Çin ve Hindistan desteği”, <https://www.enerjigunlugu.net/rusyanin-avrupaya-komur-ihracati-yuzde-38-azaldi-52322h.htm> (erişim tarihi: 28.02.2024).
- Ermiş, A., “Max Weber (1864-1920) Sistemik Din Sosyolojisi”, <https://dinsosyolojisi.com.tr/max-weber1864-1920-sistemik-din-sosyolojisi/> (erişim tarihi: 15.06.2021).
- Eurogas, “Eurogas is the trade association for gaseous energies in Europe”, <https://www.eurogas.org> (erişim tarihi: 02.04.2024).
- Eurogas, “Eurogas Statement: US LNG exports to Europe contribute to security of supply, the energy transition and both economies.”, <https://www.eurogas.org/resource/eurogas-statement-us-lng-exports-to-europe-contribute-to-security-of-supply-the-energy-transition-and-both-economies/> (erişim tarihi: 17.01.2024).
- Euronews, “AB, Belarus'a uygulanacak kapsamlı ekonomik yaptırımlar konusunda anlaştı”, <https://tr.euronews.com/2021/06/18/ab-belarus-a-uygulanacak-kapsaml-ekonomik-yapt-r-mlar-konusunda-anlast> (erişim tarihi: 18.06.2021).
- Euronews, “AB, Rus doğal gazına ne kadar bağımlı; alternatif ülkeler ve kaynaklar hangileri?”, <https://tr.euronews.com/2022/08/29/ab-rus-dogal-gazina-ne-kadar-bagimli-alternatif-ulkeler-ve-kaynaklar-hangileri> (erişim tarihi: 29.08.2022).
- Euronews, “Finlandiya, Rusya sınırındaki geçiş noktalarını göçmen akışının önüne geçmek için süresiz kapattı”, <https://tr.euronews.com/2024/04/04/finlandiya-rusya-sinirindaki->

gecis-noktalarini-gocmen-akisinin-onune-gecmek-icin-suresiz-k (erişim tarihi: 04.04.2024).

Euronews, “Kuzey Akım 2 projesi nedir? Almanya, Rusya ve Avrupa için önemi ne?”, <https://tr.euronews.com/2022/02/08/kuzey-ak-m-2-projesi-nedir-almanya-rusya-ve-avrupa-icin-onemi-ne> (erişim tarihi: 08.02.2022).

Euronews, “Rapor: AB yaptırımları Rusya'ya petrol ihracatında günlük 160 milyon euro kaybettiriyor”, <https://tr.euronews.com/2023/01/11/rapor-ab-yaptirimlari-rusyaya-petrol-ihracatinda-gunluk-160-milyon-euro-kaybettiriyor> (erişim tarihi: 01.11.2023).

Euronews,” Enerjide fosil yakıtlara bağımlılık: AB’de yüzde 70, Türkiye’de yüzde 84”, <https://tr.euronews.com/2023/02/05/enerjide-fosil-yakitlara-bagimlilik-abde-yuzde-70-turkiyede-yuzde-84> (erişim tarihi: 05.02.2023).

European Commission, “166 Key Cross-Border Energy Projects”. https://energy.ec.europa.eu/news/166-key-border-energy-projects-published-2024-04-08_en (erişim tarihi: 08.04.2024)

European Commission, “Belarus”, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/belarus_en (erişim tarihi: (18.03.2022).

European Commission, “EaP- Eastern Partnership, EU4Energy-Belarus”. <https://www.neighbourhood-enlargement.euostat-belarus-energy> (erişim tarihi: 08.07.2024).

European Commission, “Enlargement the EU’s Growing Family”. https://commission.europa.eu/20-years-together_en (erişim tarihi: 07.07.2024).

European Commission, “EU external energy engagements”, https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/eu-external-energy-engagements_en (erişim tarihi: 12.04.2024).

European Commission, “Government of Spain Ministry of Ecological Transition and The Demographic Challenge” Energy Saving and Diversification institute (IDAE), https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy_en?wt-serach=yes (erişim tarihi: 07.07.2024).

European Commission, “Renewable energy targets”, https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-targets_en (erişim tarihi: 18.03.2023).

European Commission, “Renewable Energy-Directive, Target and Rules”. https://energy.ec.europa.eu/newstopics/renewable-energy_en (erişim tarihi: 08.04.2024).

- European Council, “Avrupa Birliği Konseyi ve Avrupa Parlamentosu, AB yenilenebilir enerji direktifi güncellenmesi çalışmalarında geçici uzlaşıya vardı”.
https://www.ab.gov.tr//avrupa-birligi-konseyi-ve-avrupa-parlamentosu-ab-yenilenebilir-enerji-direktifi-guncellemesi-calismalarinda-gecici-u_53442html=Avrupa_Komisyonu_AB_Konseyinin,luk_bir_indikatif_hedef_belirlenmektedir (erişim tarihi: 06.04.2023).
- European Council, “Belarus: EU prolongs restrictive measures for another year”,
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/26/belarus-eu-prolongs-restrictive-measures-for-another-year/> (erişim tarihi: 26.02.2024)
- European Council, “EU adopts new sanctions against Belarus”,
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-belarus/> (erişim tarihi: 03.08.2023).
- European Council, “EU sanctions against Belarus”,
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-belarus/> (erişim tarihi: 26.02.2024).
- European Council, “New sanctions against Belarus target the trade, services and transport sector”,
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-belarus/> (erişim tarihi: 29.06.2024).
- Eurostat, “Energy Statistics - An overview”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_an-overview&oldid=616454 (erişim tarihi: 31.05.2023).
- Fisher, M., “Improving Cooperation: IAEA Signs Agreements with Three Organizations”,
<https://www.iaea.org/newscenter/news/improving-cooperation-iaea-signs-agreements-with-three-organizations> (erişim tarihi: 10.10.2019).
- Fortes, “Dünyada ve Türkiye'de Doğal gaz”, <https://www.fortes.com.tr/medya/fortes-bilgilendiriyor/dunyada-ve-turkiyede-dogalgaz/> (erişim tarihi: 08.02.2024).
- Gazetem, “Rusya ve Belarus arasındaki ticaret hacmi rekora gidiyor”,
<https://www.gazetemru.com/2023/09/30/rusya-ve-belarus-arasindaki-ticaret-hacmi-rekora-gidiyor/> (erişim tarihi: 30.10.2013).
- Gazprom, “Gazprom International Winds the 6Th. International Corporate Automation Competition: 1C Project of the Year”.
<https://www.gazprom.international.com/press/news/2022/11/252/> (erişim tarihi: 11.11.2022).

- Global Academy, “Enerji Jeopolitiği ve Güvenlik”, <https://www.globalacademy.org/lessons/enerji-jeopolitigi-ve-guvenlik> (erişim tarihi: 29.11.2023).
- Gürkan, E., “Belarus: Ortak askeri grup kapsamındaki Rus askerleri Belarus’a geldi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/belarus-ortak-askeri-grup-kapsamindaki-rus-askerleri-belarus-a-geldi/2712458> (erişim tarihi: 15.10.2022).
- Hürriyet, “Belarus Rus yapımı ilk nükleer santralini faaliyete geçirdi”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/belarus-rus-yapimi-ilk-nukleer-santralini-faaliyete-gecirdi-41654714> (erişim tarihi: 05.11.2020).
- International Atomic Energy Agency, “Belarus Signs its Third Country Programme Framework (CPF) for 2022–2027”, <https://www.iaea.org/newscenter/news/belarus-signs-its-third-country-programme-framework-cpf-for-2022-2027> (erişim tarihi: 27.09.2022).
- International Energy Agency, “Energy system of Europe”, <https://www.iea.org/regions/europe> (erişim tarihi: 2021).
- International Energy Agency, “What is Oil’s Role in Clean Energy Transitions?”. <https://www.iea.org/energy-system/fossil-fuels/oil> (erişim tarihi: 08.07.2024).
- International Energy Agency, “Why is Oil Important? Why Does Oil Matter to Energy Security?”. <https://www.iea.org/energy-system/fossil-fuels/oil> (erişim tarihi: 08.07.2024).
- International Energy Agency, “World Energy Outlook 2020”, <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2020> (erişim tarihi: 01.11.2020).
- İstanbul Ticaret Gazetesi, “Rusya’da faaliyet gösteren Batılı enerji devlerinde 'yatırımlardan çıkış' baskısı artıyor”, <https://istanbulticaretgazetesi.com/tr/rusyada-faaliyet-gosteren-batili-enerji-devlerinde-yatirimlardan-cikis-baskisi-artiyor> (erişim tarihi: 01.03.2022).
- Karakaya, İ., “1990 Sonrası AB-Rusya İlişkilerinde Kaliningrad Sorunu”, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/291/1990_sonrasi_ab-rusya_iliskilerinde_kaliningrad_sorunu (erişim tarihi: 08.08.2005).
- Kaya, E. N., “Rusya’da faaliyet gösteren Batılı enerji devlerinde 'yatırımlardan çıkış' baskısı artıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rusyada-faaliyet-gosteren-batili-enerji-devlerinde-yatirimlardan-cikis-baskisi-artiyor/2519245> (erişim tarihi: 01.03.2022).
- Kaya, E., “Rusya-Kazakistan Arasında İvme Kazanan Enerji İlişkileri”, <https://www.ankasam.org/rusya-kazakistan-arasinda-ivme-kazanan-enerji-iliskileri/> (erişim tarihi: 16.06.2023).

- Kerem, S., “Rusya-Ukrayna: İki dost nasıl düşman oldu?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46391387> (erişim tarihi: 30.11.2018).
- Kerimoğlu, Y. “Rusya-Katar İlişkilerinde Pragmatist Yaklaşım”, https://www.insamer.com/tr/rusya-katar-iliskilerinde-pragmatist-yaklasim_534.html (erişim tarihi: 30.01.2017).
- King, B. “Russian gas giant Gazprom makes £39m profit in North Sea”, <https://www.bbc.com/news/business-67720198> (erişim tarihi: 15.12.2023).
- Konig, O., Ericsson, F., Ovidi, R., ve Cursano, R., “EU introduces additional sanctions against Russia”, <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/eu-introduces-additional-sanctions-against-russia/> (erişim tarihi: 17.03.2022).
- LUKOIL, “Dünya’da LUKOIL”, <https://www.lukoil.com.tr/24/sayfalar/dunyada-lukoil> (erişim tarihi: 21.07.2009).
- McNamara, E. M. “Nordik-Baltık Bölgesinin Güvenliği”, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/03/17/nordik-baltik-boelgesinin-guevenligi/index.html> (erişim tarihi: 10.05.2022).
- Mut, G. “Rusya Ukrayna savaşındaki kritik ülke: Putin Belarus üzerinde nasıl hâkimiyet kurdu?”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-ukrayna-savasindaki-kritik-ulke-putin-belarus-uzerinde-nasil-hakimiyet-kurdu-42011083> (erişim tarihi: 25.02.2022).
- National Statistical Committee of the Republic of Belarus, “Foreign trade in goods in January–February 2024”, <https://www.belstat.gov.by/en/o-belstate/news-and-events/news/foreign-trade-in-goods-in-january-february-2924/> (erişim tarihi: 20.02.2024).
- National Statistical Committee of the Republic of Belarus, “Main indicators of the Republic of Belarus”, <https://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/main-indicators-of-the-republic-of-belarus/> (erişim tarihi: 25.03.2024).
- National Statistical Committee of the Republic of Belarus, “Population Annual Data”, <https://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/Demographic-and-social-statistics/population-and-migration/population/annual-data/> (erişim tarihi: 25.03.2024).
- National Statistical Committee of the Republic of Belarus, “Population and Migration”, <https://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/Demographic-and-social-statistics/population-and-migration/> (erişim tarihi: 25.03.2024).
- National Statistical Committee of the Republic of Belarus, “System of Belstat”, <https://www.belstat.gov.by/en/o-belstate/system-of-belstat/> (erişim tarihi: 25.03.2024).

- NATO, "NATO Enlargement". <https://www.economist.com/europe/2004/04/01/natos-enlargement> (erişim tarihi: 04.01.2024).
- Nevett, J. "Boris Johnson promises energy strategy as Russia gas concerns grow", <https://www.bbc.com/news/uk-politics-60646124> (erişim tarihi: 07.03.2022).
- Nord Stream, "Who We Are", <https://www.nord-stream.com/about-us/> (erişim tarihi: 24.03.2024).
- Official Journal of the European Union, "Council Regulation (EU) 2023/1594 of 3 August 2023 amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine", <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1594> (erişim tarihi: 03.08.2023).
- Official Website of the Republic of Belarus, "Key facts about Belarus", <https://www.belarus.by/en/about-belarus/key-facts> (erişim tarihi: 24.02.2024).
- Organization for Security and Co-operation in Europe, "Deteriorating human rights situation in Belarus of utmost concern as crackdown continues, human rights office ODIHR says", <https://www.osce.org/odihr/563046> (erişim tarihi: 21.02.2024).
- Organization of the Petroleum Exporting Countries, "Oil Security: vital for all", <https://mobile.opec.org/7311.html> (erişim tarihi: 13.03.2024).
- Özdemir, B. Z. "Perspektif: Rusya'nın Enerjisine Bağımlılık ve Yaptırımlar", <https://www.setav.org/perspektif-rusyanin-enerjisine-bagimlilik-ve-yaptirimlar/> (erişim tarihi: 28.12.2023).
- Özdemir, S. Y. "Hava Hâkimiyet Teorisi Nedir?", <https://stratejikortak.com/2020/05/hava-hakimiyet-teorisi.html> (erişim tarihi: 04.05.2020).
- Petek, F. "Rusya'nın İmparatorluk Rüyası: Neo-Avrasyacılık", <https://stratejikortak.com/2022/01/rusyanin-imparatorluk-ruyasi-neo-avrasyacilik.html> (erişim tarihi: 20.01.2022).
- Plummer R. ve Slow O., "Ukraine war: Russia to keep key gas pipeline to EU closed", <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-62766867> (erişim tarihi: 03.09.2022).
- Polgaz, "CNG Sıkıştırılmış Doğalgaz Nedir?", <https://www.polgaz.com.tr/cng.html> (erişim tarihi: 04.04.2024).
- Rai, A. "Rusya'nın müttefiki Belarus nükleer silah kullanımına ilk kez izin veriyor", <https://www.indyturk.com/node/690791> (erişim tarihi: 17.01.2024).
- Reuters, "Belarus oil firm cancels 2022 exports to Germany after EU sanctions- traders", <https://www.reuters.com/markets/commodities/belarus-oil-firm-cancels-2022-exports-germany-after-eu-sanctions-traders-2021-12-10/> (erişim tarihi: 10.12.2021).

- Reuters, “Belarus oil firm cancels 2022 exports to Germany after EU sanctions-traders”, <https://www.reuters.com/markets/commodities/belarus-oil-firm-cancels-2022-exports-germany--after-eu-sanctions--traders-2021-12-10/> (erişim tarihi: 12.10.2021).
- Reuters, “EU meets OPEC amid calls for oil output increase”, <https://kfgo.com/2022/04/11/eu-meets-opec-amid-calls-for-oil-output-increase/> (erişim tarihi: 04.11.2022).
- Reuters, “Poland declares state of emergency on Belarus border amid migrant surge”, <https://www.reuters.com/world/europe/polish-president-imposes-state-emergency-belarus-border-2021-09-02/> (erişim tarihi: 02.09.2021).
- Reuters, “Russian pipeline gas exports to Europe down 56% in 2023- Reuters calculations”, <https://www.reuters.com/business/energy/russian-pipeline-gas-exports-europe-down-56-2023-reuters-calculations-2024-01-02/> (erişim tarihi: 01.02.2024).
- Rosneft, “Sechin states that the price of oil should take into account the interests of both consumers and producers”, <https://www.rosneft.com/press/news/item/219873/> (erişim tarihi: 08.06.2024).
- Rudnik, F. “Gazprom in 2023: exports to Europe stabilise, China’s importance grows”, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-02-02/gazprom-2023-exports-to-europe-stabilise-chinas-importance-grows> (erişim tarihi: 02.02.2024).
- S&P Global, “Kazakhstan extends deal to transit Russian oil to China”, <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/oil/051623-kazakhstan-extends-deal-to-transit-russian-oil-to-china> (erişim tarihi: 23.05.2023).
- S&P Global, “Kazakhstan extends deal to transit Russian oil to China”, <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/oil/051623-kazakhstan-extends-deal-to-transit-russian-oil-to-china> (erişim tarihi: 23.05.2023).
- Sharma, S. “Rusya, Kaliningrad'daki hava savunma sistemlerini Ukrayna cephesine taşımak zorunda kaldı”, <https://www.indyturk.com/node/677261/d%C3%BCnya/rusya-kaliningraddaki-hava-savunma-sistemlerini-ukrayna-cephesine-ta%C5%9F%C4%B1mak-zorunda> (erişim tarihi: 27.11.2023).
- Sputnik, “AB’den Belarus'a yaptırım kararı”, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20210624/abden-belarusa-yaptirim-karari-1044812055.html> (erişim tarihi: 24.06.2021).
- Şeker, A. U. “AB'den Belarus'a ilave yaptırımlar”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abden-belarusa-ilave-yaptirimlar/2960703> (erişim tarihi: 08.04.2024).

- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Belarus Ülke Künyesi,” <https://www.mfa.gov.tr/belarus-kunyesi.tr.mfa> (erişim tarihi: 22.04.2024).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Belarus'un Siyasi Görünümü,” <https://www.mfa.gov.tr/belarus-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (erişim tarihi: 23.01.2024).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Fasıl 15: Enerji,” https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html (erişim tarihi: 17.01.2024).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Ukrayna Ülke Künyesi,” <https://www.mfa.gov.tr/ukrayna-kunyesi.tr.mfa> (erişim tarihi: 23.04.2024).
- TANAP, (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı), “Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi,” <https://www.tanap.com> (erişim tarihi: 09.07.2024).
- TANAP, “Ortaklar,” <https://www.tanap.com/ortaklar> (erişim tarihi: 18.03.2024).
- TASAM, “Nabucco Projesi Işığında Enerji Politikası,” https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1081/nabucco_projesi_isiginda_enerji_politigi (erişim tarihi: 09.06.2009).
- Tektaş, E. “Baltıkların Anahtarı: Suwalki Koridoru,” <https://www.ankasam.org/baltiklarin-anahtari-suwalki-koridoru/> (erişim tarihi: 14.04.2022).
- The Astana Times, “Kazakhstan’s Oil Exports to Germany Increase by 150% in April,” <https://astanatimes.com/2023/05/kazakhstans-oil-exports-to-germany-increase-by-150-in-april/> (erişim tarihi: 23.05.2023).
- The Economist, “The Brics are expanding,” <https://www.economict.com/the-world-ahead/2023/11/13/the-brics-are-expanding> (erişim tarihi: 13.11.2023).
- The Russian Government, “Government approves draft law on ratifying Russia-China agreement to build International Lunar Research Station”. <https://governmentn.ru/en/docs/> (erişim tarihi: 15.03.2024).
- The World Bank, “First Set of Global Data on Energy Access, Renewable Energy and Energy Efficiency Released”, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/05/28/first-set-of-global-data-on-energy-access-renewable-energy-and-energy-efficiency-released> (erişim tarihi: 28.05.2013).
- TRT Haber, “Batı ülkeleri ile Belarus arasında tehdit salvoları”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bati-ulkeleri-ile-belarus-arasinda-tehdit-salvolari-625354.html> (erişim tarihi: 12.11.2021).
- TRT Haber, “Suwalki Koridoru neden önemli?”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suwalki-koridoru-neden-onemli-785992.html> (erişim tarihi: 03.08.2023).

- TUIC Akademi, “21.yy’ın Barış Projesi – Medeniyetler İttifakı”, <https://www.tuicakademi.org/21yyin-baris-projesi-medeniyetler-ittifaki/> (erişim tarihi: 23.04.2013).
- Tuna, O., “Aleksandr Dugin ve Rus Avrasyacılığı”, <https://fikirturu.com/jeopolitika/aleksandr-dugin-ve-rus-avrasyaciligi/> (erişim tarihi: 28.02.2024).
- Türk Akım, “Türk Akım Açık Deniz Boru Hattı, Rusya kıyısından başlayıp, Karadeniz altından 930 kilometre ilerleyerek Türkiye’ye ulaşıyor”, <https://www.tturkstream.info/tr/project/> (erişim tarihi: 08.06.2024).
- Türkeş, İ., “Baltık Bölgesi’nin Rusya İçin Önemi”, <https://www.europolitika.com/baltik-bolgesinin-rusya-icin-onemi/> (erişim tarihi: 14.03.2021).
- TÜRKONFED, “Avrupa Birliği’nin Rus Doğal Gazına Bağımlılığını Azaltmak İçin 10 Maddelik Bir Plan- Uluslararası Enerji Ajansı”, <https://turkonfed.org/tr/detay/3689/avrupa-birliginin-rus-dogal-gazina-baglilikini-azaltmak-icin-10-maddelik-bir-plan-uluslararasi-enerji-ajansi> (erişim tarihi: 03.03.2022).
- U.S. Energy Information Administration, “Europe is a key destination for Russia’s energy exports”, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=55021> (erişim tarihi: 20.12.2020).
- Üzüm, D. A. “Denizcilik tarihi ve kültürü (Büyük deniz savaşları)”, <https://dargeb.com/denizcilik-tarihi-ve-kulturu-buyuk-deniz-savaslari/> (erişim tarihi: 20.01.2021).
- Versus, “Belarus vs Ukrayna”, <https://versus.com/tr/belarus-vs-ukrayna> (erişim tarihi: 30.11.2018).
- World Energy Council, “2016 Energy Trilemma Index: Benchmarking The Sustainability Of National Energy Systems”, <https://www.worldenergy.org/publications/entry/2016-energy-trilemma-index-benchmarking-the-sustainability-of-national-energy-systems> (erişim tarihi: 02.04.2024).
- World Energy Council, “A Global Community Making Energy Transtitions Happen”, <https://www.worldenergy.org> (erişim tarihi: 08.07.2024).
- World Energy Council, “Energy Security Key According to 2015 World Energy Council Energy Trilemma”, <https://www.worldenergy.org/news-views/entry/energy-security-key-according-to-2015-world-energy-council-energy-trilemma-index> (erişim tarihi: 10.11.2015).

World Energy Council, “The Times ‘Future Of Energy’: We Can Humanise Energy, And We Must Do So Urgently”, <https://www.worldenergy.org/news-views/entry/the-times-future-of-energy-we-can-humanise-energy-and-we-must-do-so-urgently> (erişim tarihi: 09.03.2021).

World Energy Council, “World Energy Perspective: Cost Of Energy Technologies”, <https://www.worldenergy.org/publications/entry/world-energy-perspective-cost-of-energy-technologies> (erişim tarihi: 02.04.2024).

World Energy Council, “World Energy Trilemma 2011: Policies For The Future - Assessment Of Country Energy And Climate Policy”, <https://www.worldenergy.org/publications/entry/world-energy-trilemma-2011-policies-for-the-future-assessment-of-country-energy-and-climate-policy> (erişim tarihi: 02.04.2024).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Nurcihan ÖZTÜRK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	KocamustafaPaşa Lisesi, İstanbul
Lisans Diploması	Gazi Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi, Ankara
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	
Dönem Proje Konusu	
Tezli Yüksek Lisans Diploması	
Yüksek Lisans Tez Konusu	Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Birliği Rusya İlişkilerinde Belarus Jeopolitiği'nin Önemi: Enerji Faktörü
Doktora Diploması	
Doktora Tez Konusu	
Yabancı Dil / Diller	İngilizce, Fransızca
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	26.12.1989 – MEB'de Öğretmen 01.09.1998 – 30.04.2002 İSTEK Özel Eğitim Hizmetleri, Bilge Kağan Koleji, İstanbul 01.09.2002 – 30.09.2003 Beykent Özel Eğitim Hizmetleri, Beykent Koleji, İstanbul